

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Факультет іноземної філології
Історичний факультет

СХОДОЗНАВСТВО. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ



Матеріали

III Міжнародної науково-методичної конференції

6 травня 2022 р.



Харків – 2022

УДК 81'243
ББК 81.2
С91

Укладачі:

Н.В. Руда – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Л.М. Ямпольська – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

І.А. Скразловська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

К.Є. Жукова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

О.Ю. Озерська – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С.Сковороди;

Н.С. Самойленко – викладач кафедри східних мов ХНПУ імені Г.С.Сковороди.

*Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського-національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
протокол № 6 від 15.06.2022*

Сходознавство. Актуальність та перспективи. Матеріали III Міжнародної науково-методичної конференції, 6 травня 2022 р. Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 299 с.

До збірника увійшли матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції «Сходознавство. Актуальність та перспективи», присвячені проблемам східної філології, освіти та виховання, методики навчання сходознавчих дисциплін, перекладу, міжкультурної комунікації, літературознавства, історії, економіки, політики, соціуму країн Сходу. Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів філологічних та історичних спеціальностей.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди, 2022

ЗМІСТ
СХІДНА ФІЛОЛОГІЯ

| | |
|---|----|
| Alibekiroğlu Sertan. Küresel Bakışın Dil Değişmelerine Etkileri..... | 6 |
| Can Eda, Kuruoğlu Gülmira. False Start Production of Turkish Patients with Alzheimer's Disease..... | 8 |
| Durlanık M. Latif. Türk Dil(ler)inin Dil Bilimsel Temel Özellikleri..... | 11 |
| Gani Büşra Nur, Kuruoğlu Gülmira. Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Mülteci Çocukların Konuşmalarında Tespit Edilen Anlam Bilimsel Yanlıkların Dil Bilimsel Analizi..... | 12 |
| Mergen Filiz, Kuruoğlu Gülmira. Processing Emotion Words by Turkish Monolinguals..... | 15 |
| Özcan Vural Ayşegül, Kuruoğlu Gülmira. Verbal Communication in Schizophrenia..... | 19 |
| Skrazlovska Iryna. Ukrayna Harkiv Bölgesinin Türkçe Kökenli Yer Adlarının Semantik Özellikleri..... | 21 |
| Алиева Таира Забытые «мученики» науки или «Над арабскими рукописями»..... | 25 |
| Бабаева Эльнура «Рисале-и аруз» Абдурахмана Джамии и его бакинський список..... | 28 |
| Басам Санатуллах. Дослідження історії виникнення мови дарі..... | 30 |
| Гложик Карина. Аналіз лексики сучасних коміксів на матеріалі «我来自游戏» та «传说中的恶役公主»..... | 33 |
| Гопка Інна. Лінгвопрагматичні особливості китайських ідіоматичних виразів (перекладознавчий аспект)..... | 34 |
| Жукова Катерина. Шість категорій ієрогліфів застарі для сучасної науки?..... | 36 |
| Завгородня Олена. Рубаї Омара Хайяма в перекладі Василя Мисика..... | 38 |
| Ільницька Марія. Людський страх та мотив «схибленості» влади у творах Олени Звичайної та Чжан Айлін..... | 41 |
| Ільченко Анастасія. Парцеляція простих речень у творах жанру хуацзю..... | 43 |
| Искендерли Рена. Творческое наследие Шемседдина Сами и его сочинения в коллекции Института рукописей НАН Азербайджана..... | 46 |
| Коляда Аліна. Фразеологічні одиниці пекінського діалекту у п'єсі Лао Ше «Чайна»..... | 48 |
| Компанієць Олександра, Компанієць Володимир. Едгар Керет – особливості перекладу українською..... | 50 |
| Лю Синься. Исследование межкультурных факторов перевода слов при обучении русскому языку в Китае..... | 51 |
| Ляшун Юлія. Особливості лексико-граматичних трансформацій в художньому китайсько-українському перекладі (на матеріалі оповідання Ся Шана (夏商)..... | 55 |
| Мораді Арезу. Миролюбиві мотиви поезії Парвін Етесамі..... | 57 |
| Руда Наталія, Мараховська Оксана. Визнання творчого спадку Нізамі Гянджеві у сучасному Китаї..... | 58 |
| Саніна Ганна, Родін Олександр. Мовні артефакти айну – аборигенів японських островів..... | 60 |
| Семенюк Єлізавета. Диференціації понять «слово» та «ієрогліф» у сучасній китайській лінгвістиці..... | 63 |
| Сокол Анна. Втілення основних гендерних тенденцій китайського літературного простору першої половини ХХ століття у драмі Ся Яня «Ароматні трави на горизонті»..... | 65 |
| Соколова Анастасія. Емоційно забарвлена лексика розмовного стилю китайського телебачення..... | 68 |
| Хижа Іван. Вживання лексико-стилістичних засобів у новелі Мо Яня «Відпустити на волю»..... | 69 |
| Шапаренко Елліна. Порівняння основних стилістичних особливостей публіцистичного стилю російської та китайської мов..... | 71 |

СХІДНА ПЕДАГОГІКА

| | |
|--|-----|
| Абдулкадер Ардалан Латиф, Ямпольская Лариса. Современная система высшего образования в Ираке: проблемы и перспективы..... | 73 |
| Заярна Олена. Розвиток освіти в Японії в епоху «Мейдзі ісін»..... | 75 |
| Лугова Марія. Погляди на дитину та дитинство у філософських та педагогічних концепціях країн сходу..... | 78 |
| Лю Сі, Довженко Тетяна. Освітня співпраця КНР в рамках ініціативи «Один пояс – один шлях»..... | 80 |
| Майорова Аліна. Соціальне виховання як науково-педагогічна проблема..... | 82 |
| Науменко Станіслав. Процес розвитку і освіти обдарованих дітей у КНР..... | 84 |
| Положій Олександра. Освіта школярів у Китаї..... | 85 |
| Рудько Вікторія. Освіта у Китаї..... | 87 |
| Тао Чжиці, Калашник Любов. Полікультурна компетентність: особливості термінології..... | 89 |
| Фань Чженьсюань, Терентьева Наталія. Реформа організації надання освітніх послуг в галузі мистецтва в КНР (початок ХХІ с.)..... | 91 |
| Чжоу Чженью, Мкртічян Оксана. Моделі підвищення кваліфікації вчителів музики в сучасній КНР..... | 93 |
| Шмалько Денис. Освіта та виховання у державах стародавнього сходу..... | 95 |
| Щербакова Катерина. Міжкультурна комунікація та традиційні цінності у сучасній вищій школі КНР..... | 97 |
| Щербакова Ольга. Вплив традицій на завдання вищої освіти в Китаї і за Кордоном..... | 99 |
| Ян Чжуан, Левченко Яна. Формування педагогічної компетенції хореографа як необхідна умова підготовки сучасних фахівців..... | 100 |

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СХОДОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

| | |
|---|-----|
| Абдуллаєва Ельвіра. Використання інтерактивних інформаційних технологій під час онлайн-занять з турецької мови..... | 103 |
| Бабаєва Солмаз. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımı..... | 105 |
| Богдан Олександра. Використання інформаційних технологій у самостійній роботі студентів, що вивчають китайську мову..... | 107 |
| Бондаровська Людмила. Критерії добору граматичних вправ для вивчення сполучників у китайській мові..... | 108 |
| Вілісова Анастасія. Формування навичок аудіювання на початковому рівні вивчення китайської мови..... | 109 |
| Водолажський Даніїл. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів, що вивчають китайську мову..... | 111 |
| Воробйов Олександр. Міждисциплінарний підхід у формуванні комунікативних навичок (на матеріалі програм з китайської та японської філології)..... | 113 |
| Гришина Богдана. Формування навичок мовлення на заняттях з загального курсу китайської мови..... | 115 |
| Долженко Анастасія. Види та типи вправ для формування перекладацької компетенції на початковому та середньому рівні навчання..... | 117 |
| Золотухіна Наталія. Аналіз усного зворотного зв'язку за допомогою сучасних технологій у викладанні китайської як другої іноземної..... | 119 |
| Калашник Любов. Платформи для онлайн освіти: чим користуються в КНР (на прикладі платформ для вивчення китайської мови)..... | 121 |

| | |
|--|-----|
| Коба Софія. Китаєзнавчий компонент у підручниках для іноземних студентів на прикладі підручника 汉语教程..... | 123 |
| Кравчук Ксенія. Урахування вікових особливостей слухачів при навчанні лексики китайської мови..... | 125 |
| Куліш Марія. Особливості онлайн-освіти в умовах пандемії COVID-19..... | 126 |
| Лобанова Дарина. Розвиток ініціативного говоріння на уроках китайської мови..... | 128 |
| Озерська Оксана, Котова Анна. Основні принципи організації самостійної роботи студентів, що вивчають японську мову..... | 130 |
| Приходченко Дарина. Гендерні стереотипи в сучасних підручниках з турецької мови..... | 132 |
| Приходько Дар'я. Формування навичок діалогічного мовлення на курсах китайської мови..... | 135 |
| Руда Наталія, Климова Ангеліна. Особливості вивчення синтаксису складного речення у китайській мові..... | 136 |
| Трибушко Наталія. Формування граматичної компетентності на початковому етапі навчання китайської мови у вищій школі..... | 138 |
| Фатьянова Катерина. Принципи відбору матеріалів для домашнього читання при вивченні турецької мови..... | 140 |
| Федорченко Анна. Використання автентичного поетичного матеріалу на заняттях з китайської мови на початковому рівні вивчення мови..... | 142 |
| Чихаріна Карина. Особливості роботи з фонетичним аспектом китайської мови..... | 143 |

КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО КРАЇН СХОДУ

| | |
|--|-----|
| Akdenizli Fuat. Türk Matbaacılığının Başlamasındaki Gecikmenin Nedenleri..... | 146 |
| Çeliksap Sefa. Fotoğraf Kamerası Arkasında Türk Kadınları..... | 148 |
| Karaduman Çetin Can. Birinci Dünya Savaşı Propaganda İllüstrasyonlarında Türk İmgesi..... | 150 |
| Kozak Selma. Kent ve Tasarım Özgürlüğü: Kamusal Enstalasyon..... | 152 |
| Metin Ayşe Simay. Bilim ve Sanatın Kesişimi: Maskeler..... | 155 |
| Metin Mehmet Sunay. Atatürk ve Matematik..... | 157 |
| Pirana Yeliz. Kosova'da Türk Olmak..... | 159 |
| Şişman Mustafa Semih. Yeniçeriler ve Tabur (Orta) Flamalarının İncelenmesi..... | 161 |
| Ümay Duygu. Türkgrafik Tasarım Tarihi'nde Art Deco Yansımaları..... | 163 |
| Yalnızcık Perincan. Günümüz Türk Resim Sanatından Kısa Bir Kesit..... | 165 |
| Ковтун Наталія. J-HOROR як складова японської культури..... | 168 |
| Корнеєва Людмила. Самогубство закоханих у японській культурній традиції..... | 170 |
| Кошеленко Олена. Філософсько-естетична концепція кінцугі як засіб конструктивної саморефлексії..... | 172 |
| Проша Ольга. Мистецтво іранського шрифту насталік у сучасному дизайні..... | 174 |
| Рябухіна Маргарита. Вплив Конфуція на культуру Китаю..... | 175 |
| Самойленко Наталя. Елемент традиційного етикету гун шоу (拱手礼) – від давніх часів до сучасності..... | 176 |
| Самойлова Сніжана. Особливості китайського етикету за столом..... | 178 |

ІСТОРІЯ СХОДУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Ахалмосулишвили Теимураз. „აღმოსავლეთის საკითხი
 “ – XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ევროპის სახელმწიფოთა დიპლომატიურ და

| | |
|---|-----|
| სამხედრო მოქმედებათა გადაჭრისათვის ბრძოლაში «Восточный вопрос» – в борьбе за решение дипломатических и военных действий европейских государств во второй половине XIX века..... | 180 |
| Mosiashvili A., Akhalkatsishvili M. Some Important References to the History of the Jewish People..... | 184 |
| Білик Вікторія. Історія і культура Сходу в епістолярній спадщині А.Ю. Кримського..... | 186 |
| Везирова Ирада. Роль переписчиков в создании средневековой рукописной книги (на примере сборника «Ресайель» из коллекции Института Рукописей НАН Азербайджана)..... | 188 |
| Гокв Олег. Шахсевены на русско-иранской границе (по материалам поездки Л.К. Артамонова в 1889 г.)..... | 191 |
| Гордієнко В'ячеслав, Гордієнко Галина. Єгипетський напрям зовнішньої політики хана Тохтамиша..... | 193 |
| Дьякова Елена. Сходознавчі дослідження М.В. Горбаня..... | 195 |
| Купчик Олег. Юсиф Везиров та Україна..... | 198 |
| Маевская Людмила. Концепция джихада Ибн Таймии как идеологическая платформа современных экстремистов..... | 200 |
| Мамедова Рена. Армия Надир-шаха Афшара глазами современников..... | 201 |
| Матей Юлія. Іранське посередництво у врегулюванні конфлікту в Нагірному Карабасі (1991–1992 рр.) як фактор розвитку ірано-азербайджанських відносин..... | 203 |
| Махмудов Даніел. «Важко пізнати – легко діяти»: політичні погляди Сунь Ятсена в концепції розвитку Китаю..... | 206 |
| Мірошніченко Світлана. Бань Чжао – перша жінка-історик Стародавнього Китаю..... | 209 |
| Пилипчук Ярослав. Персидская литература от Хулагуидов до Каджаров. Опыт исторической биографистики..... | 211 |
| Пугач Вячеслав, Гишко Генадій. Збройні сили мусульманського Єттишару (1872–1878)..... | 214 |
| Степаненко Станіслав, Сухоставець Леонтій. Серпневий рух 1942 року в Індії: спроба опозиції здобути незалежність, або Підвалини індійського суверенітету..... | 216 |
| Сухобокова Ольга. Перші українці в Єгипті..... | 218 |
| Цицхвая Валерія. Перші спроби «відкриття Кореї» Сполученими Штатами Америки у 60 – 70-х рр. XIX ст..... | 220 |
| Ціватий Вячеслав. Концепт «Схід» і публічна дипломатія Ісламської Республіки Іран (ІРІ) в умовах мондіального світоустрою XX–XXI століття: інституціональний, діаспоральний і міжкультурний аспекти..... | 223 |
| Ямпольська Лариса. Причини та фактори радикалізації ісламу в мусульманському суспільстві..... | 226 |

ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА, СОЦІУМ КРАЇН СХОДУ

| | |
|---|-----|
| Malimon Vitaliy. The Main Reasons and Features of Loneliness in Modern Japan..... | 230 |
| Ага Хайсам Мухаммад. Халяль як образ життя в Ісламі..... | 232 |
| Балобанова Олександра. Проєкт «Схід – Захід» у Каспійському регіоні: початок реалізації (1999–2000 рр.)..... | 234 |
| Беззубенко Аліна, Пушкаренко Олександра. Хатідже Турхан-султан – остання валіде доби «Жіночого султанату»..... | 237 |
| Брикова Катерина. Історичне значення американо-корейського договору 1882 року..... | 241 |

| | |
|---|-----|
| Горбань Марина. Колоніальна політика Великої Британії в Індії у Вікторіанську епоху..... | 243 |
| Дейнеко Юлія. Кодекс Бусідо як основа філософії самураїв..... | 245 |
| Дерев'янка Анастасія. Проблема розлучень у Китаї під час пандемії COVID-19..... | 247 |
| Дерід Ірина, Федотова Дар'я. Місце та роль Японії у світовій економіці..... | 249 |
| Дівичька Софія. Війна зі шкідниками у Китаї в період «Великого стрибка»..... | 251 |
| Дьякова О.В., Топчий Даніїл. Національно-визвольний рух у Криму 1917 року..... | 253 |
| Ігнатова Тетяна. Політика Іді Аміна: «Уганда для угандійців»..... | 255 |
| Кебадзе Мадона, Майсурадзе Мзия, Елизбарашвили Георгий. Культурная жизнь Кахетинского региона в царскую эпоху..... | 257 |
| Кошовий Сергій. Новий вимір литовсько-тайванських відносин..... | 260 |
| Кравченко Вікторія. Становище жінки за законами Ману в Стародавній Індії..... | 262 |
| Кубасова Аліна. Опіумні війни та їх наслідки для Китаю..... | 264 |
| Кучеренко Лілія. «Червоний туризм» у Китаї..... | 267 |
| Матей Юлія. Вектори співробітництва Азербайджану в енергетичній сфері в 1993–2003 рр. у контексті нафтової політики Гейдара Алієва..... | 269 |
| Мацейко Ольга. Таїланд: «країна третього світу» чи перспективний регіон для інвестицій..... | 272 |
| Москальова Анастасія. Становище жінки в Стародавньому Єгипті..... | 274 |
| Олійник Олександр, Олійник Юлія. Регулювання обов'язків людини і громадянина в ісламських країнах Африки та Сходу..... | 276 |
| Орищенко Карина, Кошляк Вікторія. Мао Цзедун – генератор проєктів економічного розвитку КНР: «китайська мрія» чи реальність?..... | 278 |
| Павленко Ольга. Османський гарем за часів правління султана Сулеймана Кануні в кінематографі (на прикладі серіалу «Величне століття»)..... | 280 |
| Павленко Світлана. Співробітник консульства як судовий вирок..... | 283 |
| Розмариця Єгор. Розвиток ракетно-космічної галузі в Китаї під час пандемії COVID-19..... | 285 |
| Сопельняк Анастасія. Проблеми дипломатичних відносин Вірменії та Туреччини..... | 288 |
| Ткачук Анатолій, Кузь Віталій. «Жіночий султанат» як особливий етап історії Османської імперії XVI– XVII ст..... | 290 |
| Хоменко Влада. Розвиток астрономічних знань у Стародавньому Вавилоні..... | 292 |
| Хоміддінова Нігіна. Китайське економічне диво. Економічне зростання Китаю в сучасних умовах..... | 294 |
| Чохелишвили Ланда, Бочоридзе Уча. «Красный февраль»: от независимости до аннексии..... | 296 |

СХІДНА ФІЛОЛОГІЯ

KÜRESEL BAKIŞIN DİL DEĞİŞMELERİNE ETKİLERİ

Dr. Sertan Alibekiroğlu

Gaziantep Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Blm.

Giriş

Canlı bir varlık olan dil, doğal olarak zaman ve mekân içerisinde değişir ve yeni formlar alır. Her dil yaşamı boyunca ve yaşadığı müddetçe değişimini devam ettirir. Dillerin gramer yapıları daha yavaş ve az değişime uğrarken, dilin sesleri başta olmak üzere, söz dizimi ve sözcüklerinde değişimler hızlı ve geniş ölçüde olur. Bunun durum dilin canlılığının gramer kurallarından çok dilin kullanımı ile ilgili olmalıdır. Çünkü konuşma dili ile yazı dili arasında belirgin farklar vardır. Ayrıca, konuşma esnasında dilin gramer kuralları kolaylıkla göz ardı edilebilir (Büyükkantarcıoğlu, 2006: 73).

Dil değişimleri denince, genel olarak, dil seslerindeki değişimler akla gelmektedir. Ses değişimleri dışında sözcük alış verişi, söz dizimi değişiklikleri dil değişimlerinin nedenleri arasındadır. Bunların dışında uluslar arası ticaret ve özellikle teknolojik buluşlar ve gelişmeler, dini faktörler dil değişimelerindeki başlıca etkenler arasında sayılır. Bunların dışında, günümüzde, küresel ölçekte toplum hayatını etkileyen “küresel bakış” olarak değerlendirebileceğimiz toplumsal hareketlerin dil değişimlerine etkisi olduğu görülmektedir. Dil değişimlerine olan bu etkiler, Türkçede son dönemde ortaya çıkmış olan kavramlar üzerinden hareketle çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Dil değişimlerinin başlıca nedenleri

Dil değişimlerini tetikleyen nedenler üzerinde ileri sürülen görüşlerin daha çok dil seslerindeki değişimler ve bu değişimlerin nedenleri olarak konuya yaklaştıkları görülmektedir. Bu yaklaşımlarda dil değişimlerinin nedenleri olarak coğrafyanın etkisi, ses değişimleri, ses değişimlerini tetikleyen alt katman ve üst katman etkisi, en az çaba yasası başlıca nedenler olarak görülmektedir (Üçok, 2004: 74-79; Erkman-Akerson, 2007: 88; Karaağaç, 2012:). Bu görüşlerden hareketle dil değişimlerinin başlıca nedenlerini şöyle sınıflamak mümkündür:

1. Dilin fonetik / konuşma dili yapısı ve karakteri: Her dil kendine ait fonetik karaktere sahiptir. Örneğin Altay dillerinde, dolayısıyla onun tipik üyelerinden olan Türkçede vokal uyumu bulunmaktadır. Bundan dolayı Türkçede sözcük yapımı ve sözcüğün çekimlenmesi vokal uyumuna uygun gerçekleşir (Aksan, 1995: 208).

2. Çevrenin / coğrafyanın etkisi: “Coğrafyanız ne ise diliniz o”dur, önermesi de dil araştırmalarında temel kanunlardan biridir. Çevrenin / coğrafyanın etkisi genel olarak şu alt başlıklar altında ele alınmaktadır:

a. tabiat ve iklim şartları: Coğrafyanın, yani yüzey şekillerinin ve iklimin etkisinin insan yaşamına dolayısıyla diller üzerine etkisi açıktır. Örneğin, Türkiye’de Karadeniz Bölgesi’nde iklimin uygun olması sonucu orman ve sık bitki örtüsü ve çeşidi bulunmaktadır. Bunun sonucunda bitkiler ve onun etrafında gelişen kavramlarla ilgili sözcük ve kavram vardır. Orman bakımından fakir olan İç Anadolu’da ise bu kavram ve sözcükler daha azdır.

b. sosyal çevrenin etkileri: İnsanların sosyal çevrelerinin dil üzerine büyük etkisi vardır. Örneğin kırsalda ve gecekondu bölgelerinde yaşayanların standart dili kullanımları düşük, yerel ağızları kullanımları yüksektir.

4. Dili görülebilir kılma çabası: Varlık ve kavramları karşılayabilmek için ses ve şekil hazinesi bakımından kısıtlı olan dil imkanlarının sözcüklere ve söz öbeklerine yeni görevler yükleyerek oluşturulan etkenlerdir. Örneğin “dağın eteği” tamlamasında “etek”, “şişenin boynu” tamlamasında “boyun”; uçağın kanadı tamlamasında “kanat” gerçek anlamları dışında yan almamalar kazanmıştır (Üçok, 2004: 77).

5. En az çaba yasası: Bu yasa dil deęişmelerinde temel yasalardan biridir. İletişimde giderek artan hız ihtiyacı dillerde sözcüklerin daha az emek ile çıkarılmasını ve de yazılmasını tetiklemektedir (Aksan, 1995: 209; Vardar, 2001: 118-119; Karaağaç, 2012: 107). İletişim teknolojilerindeki gelişmeler de bu çabaya ivme kazandırmıştır. Örneğin günümüzde “-yor” şimdiki zaman eki sonundaki r sessi giderek resmi ağız olan İstanbul Türkçesinde dahi düşürülmüş ve ek “-yo” olarak yaygın bir kullanıma sahip olmuştur. Sosyal medya ve telefon mesajlarında ise ünlü seslerin sözcüklerden çıkarılarak ya da baş harfler kullanılarak (slm (selam), mrb (merhaba), kib (kendine iyi bak) vb.) mesaj yazıları ortaya çıkmıştır

6. Toplumsal konum: Dili deęişik konuşan kişi ya da kişilerin toplumsal konumları dil deęişmeleri nedenleri arsındadır (Huber, 2007: 63). Toplumsal konum daha çok örneksemelere neden olur ve örnekseme sonucunda pek çok temel öge deęişebilir (Karaağaç, 2021: 114).

7. Üst katman etkisi: Bu etkide fatihlerin yani egemen ulusun dilinin yerel dilleri etkilemesidir. Örneğin; uzun süre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde yaşamış olan Balkan Halklarının dilinde binlerce sözcük bulunmaktadır.

8. Alt katman etkisi: Bu etki üst katman etkisinin tam tersidir. Daha çok fetih yolu ile bir coğrafyayı yurt edinen ulusların zamanla yerli halkların dillerinin etkisi altında kalarak kendi dillerini kısmen ya da tamamen unutmaları şeklinde görülür (Karaağaç, 2012: 113).

9. Diller arası ilişkiler: Üst, alt ya da yan katman etkisi dışında daha çok kültürel ve dini etkiler sonucu dillerde büyük deęişmeler meydana gelir. Örneğin, İslamın kabulü ile yapılan alfabe deęişikliği; bu yeni dinin dini metin ve öğretilerinin Türkçeye kazandırılması çalışmaları Arapça ve Farsça sözcüklerin ve kimi gramer yapılarının alınması (Huber, 2007: 64-65).

10. Sosyal ve siyasal etkenler: Toplumsal olaylar ve siyasal erkin fikri dünyası dile çabucak yansıyan etkenlerdendir. Örneğin: Türkiye’de cumhuriyet sonrasında dilde sadeleşme çalışmaları sonucunda “milliyet, hürriyet, mektep, talebe, vb.” alıntı sözcükler yerine “ulus, bağımsızlık, okul, öğrenci vb.” Türkçe sözcükler türetilmesi.

Bunların dışında dil deęişmelerine önemli etkisi olan felsefi ve siyasal düşünceler ile küresel aktiviteleri de dil deęişmelerini tetikleyen etkenlere eklemek gerekir.

Küresel bakışın Türkçeye etkileri

Burada, ‘küresel bakış’ olarak adlandırdığımız kavram felsefi ve siyasal düşünceler ile din dışı olan düşünsel görüşler ve eylemlerdir. Küresel bakış; herhangi bir felsefi ve siyasi düşünce, dinler, ırklar ve cinsiyetler vb. fark gözetmeksizin “çevrecilik, küresel ısınma, kadın hakları, çocuk hakları, hayvan hakları vs.” gibi insan ve doğasını esas alan görüş ve eylemlerdir.

Daha önce tespit edilmiş olan dil deęişmelerine etki eden etkenlerin toplumların coğrafi yakınlığını gerektirdiği gibi; ticaret, komşuluk, savaşlar, din deęiştirmeler vb. gibi yine coğrafi yakınlıktan kaynaklı unsurlar ile toplumun kendi dinamiklerine dayanan etkenler olduğu görülmektedir. Küresel bakış ise bu etkenlerden farklı olarak hemen bütün dilleri yaklaşık aynı zaman dilimi içerisinde ve coğrafi yakınlığa bakmaksızın etkilemektedir. Küresel bakış da gözlemlenemeyen bilişsel dünyadan durum ve eylemlere evrilerek gözlemlenebilen fiziki dünyaya; dolayısıyla dil ve davranışlara yansıyan hareketler (Büyükkantarıcıoğlu, 2006: 111).

Bu çalışmanın sınırlılıkları içerisinde kalarak, feminizm ve çevrecilik konulu küresel bakışın Türkçeye etkileri üzerine şu örnekler sıralanabilir:

Feminizm etkisi ile Türkçenin kazandığı kavramların bazıları: *cinsiyet eşitliği, cinsiyet ayrımı, pozitif ayrımcılık, kadına karşı şiddet, kadın politikaları, iş kadını, bilim kadını, kadın girişimci, vb.*

Çevrecilik etkisi ile Türkçenin kazandığı kavramların bazıları: *çevrecilik, küresel ısınma, iklim deęişikliği, yeşil barış, çevre koruma, kirlilik, gürültü kirliliği.*

Sonuç

Günümüzde haberleşme teknolojilerindeki olağanüstü gelişmeler küreselleşme fikrini de doğurmuştur. Bu fikir etrafında meydana gelen evrensel düşünce ve davranışlar “küresel bakış” olarak adlandırılabilir. Küresel bakışın canlı bir varlık olan diller ile teması kaçınılmazdır. Bu temas sonucunda dillerde küresel bakışın doğurduğu düşünce ve eylemlerin izlerinin görülmesi olağan bir durumdur. Türkçe de bundan nasibini almıştır ve almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (1995), Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: TDK.
Büyükkantarcıoğlu, Nalan (2006), Toplumsal Gerçeklik ve Dil, İstanbul: Multilingual.
Erkman-Akerson, Fatma (2007), Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış, İstanbul: Multilingual.
Huber, Emel (2007), Dilbilime Giriş, İstanbul: Multilingual.
Karaağaç, Günay (2012), Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ.
Üçok, Necip (2004), Genel Dilbilim, İstanbul: Multilingual.
Vardar, Berke (2001), Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, İstanbul: Multilingual.

FALSE START PRODUCTION OF TURKISH PATIENTS WITH ALZHEIMER’S DISEASE

Dr. Eda Can

Prof. Dr. Gülmira Kuruoğlu

Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics

Alzheimer’s Disease (AD) is the most common cause of neurodegenerative dementia and it is characterized by memory loss and cognitive impairment (1, 2). Patients diagnosed with AD have insidious, progressive impairment of episodic memory, with the emergence of aphasia, apraxia and executive deficits as disease progresses (3).

Language is a valuable source of clinical information in AD, as it declines concurrently with neurodegeneration. Speech and language data have been extensively studied in connection with its diagnosis (4, 5). Linguistic communication is the cognitive process of intentionally sharing ideas through language. As cognition is affected in AD and the production and comprehension of language cannot be separated from cognition, AD patients have language deficits (2). Lexical, syntactic or discursive properties can be stated as language deficits in AD, but phonological processing is well preserved until late stages of AD. As stated in literature, speech production in AD is like healthy control participants on tasks such as reading orthographically regular words aloud and producing connected speech (6). However, speech disfluencies which can be defined as interruptions in the speech flow can also be observed in the speech of patients with AD (7, 8, 9). False starts, repetitions, hesitation pauses, fillers, and prolongations are common examples for speech disfluencies.

False starts, also named as “fresh starts” and “restarts” is a term that is used for the speakers abandons what s/he is saying and starts again (10, 11, 12).

In the early stages of AD, word-finding difficulties appear in spontaneous speech. This becomes more frequent in the middle stages, along with the appearance of paraphasias, and spontaneous speech is said to become more “fragmented” and sometimes incoherent. In the latter stages, speech becomes increasingly nonfluent, and all aspects of language are disturbed (13).

Speech and language pathologists and neurologists have known for about 100 years that certain areas in the left hemisphere of the brain – Broca’s area in the posterior frontal lobe and Wernicke’s area in the temporal lobe – are centrally involved in language functions. Damage to Broca’s area results in problems with language fluency: shortened sentences,

impaired flow of speech, poor control of rhythm and intonation (known as prosody); and a telegraphic style with missing inflections. In contrast, the speech of individuals with injury in Wernicke's area is fluent and often rapid, but with relatively empty content and many neologisms (invented words) and word substitutions (14).

With this context, the aim of this present study is to investigate the false start production of Turkish patients with AD and compared this production with a healthy control group of similar ages.

Method

A power analysis was performed before the implementation of the tests and it was revealed that this study could be done at least with the number of 20 patients with AD ($p < 0,002$) These patients have mild or moderate AD. The subject group was from Dokuz Eylül University, Faculty of Medicine, Department of Neurology. The ages of all the groups were similar (AD: 71.58 / CG: 62.88) as well as their education (minimum secondary education).

Data Collection

All participants were interviewed for approximately 10 minutes each with three picture description tests and a subject-based narration test and all interviews were recorded with a tape recorder and transcribed based on the DuBois' Discourse Transcription Symbols (15). Just grammatically acceptable sentences were analyzed by using some statistical tests such as Chi-square, U Mann – Whitney and t test.

Results and Discussion

According to the results related to the false start production, there is a statistically significant difference between the subject and control group in all tests ($p = 0,042$ / $p = 0,031$ / $p = 0,048$ / $p = 0,037$). However, there is no significant difference between the mild and moderate AD patients ($p = 0,203$ / $p = 0,642$ / $p = 1,000$ / $p = 0,678$).

Table 1: False start production of subject and control group

| Language tests | p value |
|---------------------------------|----------------|
| Story-Picture Sequencing | 0,042 |
| Picnic Picture | 0,031 |
| Cookie Theft | 0,048 |
| Subject-Based Narration | 0,037 |

Table 2: False start production of mild and moderate AD patients

| Language tests | p value |
|---------------------------------|----------------|
| Story-Picture Sequencing | 0,203 |
| Picnic Picture | 0,642 |
| Cookie Theft | 1,000 |
| Subject-Based Narration | 0,678 |

As a second analyze, the words which all groups produced a false start were analyzed. According to the results, AD patients produced a false start before a noun in picnic picture test more, before a verb and an adjective in subject-based narration test, before an adverb in picnic picture test more.

The control group produced a false start before a noun in picnic picture test more, before a verb in story-picture sequencing test and subject-based narration test more, before an adjective and adverb in cookie theft more and before a conjunction in picnic picture test more.

Conclusion

In this research, it is revealed that the false start production of AD patients is more than the control group. When evaluated in terms of word types, false starts were mostly made in nouns and verbs adjectives in the subject group, while it was made in nouns and adjectives

in the control group. In literature it is mainly revealed that the phonological features including false starts of AD patients is preserved until the last stage (16, 17).

In a study examining false starts, it was revealed that AD patients made more mistakes compared to the control group, and it was seen that the error rates increased as the stage of AD changed (18).

REFERENCES

1. Growdon, J. H. *A Guide to Alzheimer's Disease*. Harvard Health Publications, 2009.
2. Bayles, K., McCullough, K., & Tomoeda, C. K. *Cognitive-communication disorders of MCI and dementia: Definition, assessment, and clinical management*. Plural Publishing, 2018.
3. Cummings, L. *Language in dementia*. Cambridge University Press, 2020.
4. Ross, G. W., Cummings, J. L., and Benson, D. F. Speech and language alterations in dementia syndromes: Characteristics and treatment. *Aphasiology*, 1990. 4(4):339–352.
5. Garcia, S. D. L. F., Ritchie, C., & Luz, S. Artificial Intelligence, speech and language processing approaches to monitoring Alzheimer's Disease: a systematic review. arXiv preprint arXiv:2010.06047, 2020.
6. Reilly, J., Troche, J. and Grossman, M. *Language Processing in Dementia*. The handbook of Alzheimer's disease and other dementias (Vol. 7). A.E. Budson and N. W. Kowall (Eds.). John Wiley & Sons, 2011.
7. Tomoeda, K.A. Bayles, M.W. Trosset, T. Azuma, A. McGeagh Cross-sectional analysis of Alzheimer Disease effects on oral discourse in a picture description task *Alzheimer Disease and Associated Disorders*, 10 (4) (1996), 204-215 p.
8. Ulatowska, H. K., & Chapman, S. B. *Discourse studies*. In R. Lubinski (Ed.), *Dementia and communication*. San Diego: Singular Publishing Group, 1995. 115–132 p.
9. Gósy, M. The double function of disfluency phenomena in spontaneous speech. *Proceedings of Disfluency in Spontaneous Speech (DiSS'01)*, ISCA Tutorial and Research Workshop (ITRW). Edinburgh, Scotland, UK, 2001. 57–60 p.
10. Heeman, P. & Allen, J. Detecting and correcting speech repairs. *Proceedings of the 32nd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Las Cruces, Mexico, 1994. 295–302 p.
11. Bortfeld, H., Leon, S. D., Bloom, J. E., Schober, M. F. & Brennan, S. E. Disfluency rates in conversation: Effects of age, relationship, topic, role, and gender. *Language and Speech*, <http://dx.doi.org/10.1177/00238309010440020101>, 2001. 44(2), 123–147 p.
12. Menyhárt, K. Age-dependent types and frequency of disfluencies. R. Eklund (Ed.), *Proceedings of DiSS'03*. Gothenburg University, Sweden, 2003. 45–48 p.
13. De Lira, J. O., Ortiz, K. Z., Campanha, A. C., Bertolucci, P. H. F., & Minett, T. S. C. Microlinguistic aspects of the oral narrative in patients with Alzheimer's disease. *International Psychogeriatrics*, 2011. 23(3), 404-412 p.
14. Davidson, T., & Villiers, J.D. *Language Impairment*. The Gale Encyclopedia of Children's Health: Infancy Through Adolescence. In Jacqueline L. Longe (Ed.). Detroit : Gale Cengage Learning, 2011.
15. Du Bois, J.W., Schuetze-Coburn, S., Cumming, S., & Paolino, D. Outline of discourse transcription. In Jane A. Edwards & Martin D. Lampert (Eds.), *Talking Data: Transcription and coding in discourse research*. New York: Psychology Press, 1993. 45–89 p.
16. Cook C., Fay S. ve Rockwood K. Verbal repetition in people with mild-to-moderate Alzheimer Disease: a descriptive analysis from the VISTA clinical trial. *Alzheimer Dis Assoc Disord.* 2009. 46-51 p.
17. Croot, K., Hodges, J.R., Xuereb, J. ve Patterson, K. Phonological and Articulatory Impairment in Alzheimer's Disease: A Case Series *Brain and Language*, 2000. 75: 277–309 p.

18. Ahmed, S., Haigh, A.F., Jager, C.A. ve Garrard, P. Connected speech as a marker of disease progression in autopsy-proven Alzheimer's disease. A Journal of Neurology, 2013, 136; 3727–3737 p.

TÜRK DİL(LER)İNİN DİL BİLİMSEL TEMEL ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. M. Latif Durlanık

Hamburg Üniversitesi, Türkoloji Bölümü

Tez 1: Türkçe dil bilgisinde ses uyumlarına çok önem veren bir dil: Küçük ve büyük ünlü uyumları ve ötümlü-ötümsüz vd. ünsüz uyumları dilin türetiminde ve gelişmesinde çok temel bir unsur olarak karşımıza çıkıyor. Yalnızca sözel dilde değil, yazı dilinin şekil bilgisinde de (morfoloji) çekim ve türetim eklerinde, yeni sözcükler oluşturulmasında temel dil kuramını SES UYUM KURALLARI oluşturuyor.

Hipotez 1: Yukarıdaki temel fonetik ses yasalarına fonolojik ses dizeleri üstü özellikleri de (suprasegmental features: bürün (prozodi), tümce melodisi, tonasyon, vurgu, ritm, tempo) eklediğimiz zaman Türk dillerinin SES UYUMU konusunda çok duyarlı olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte Türk dillerinin kendine özgü ezgisel (müzikalite) yapısı da önemli bir özellik olarak ortaya çıkıyor.

Tez 2: Dil ekonomisi bütün Türk dillerinde dil sisteminin en temel unsurlarından birisi ve dil bilgisinin ve biliminin çok önemli bir kuralıdır (örnekler: çoğul; adıl atılması (pro-drop); ünlü ve ünsüz öbekleşmesi (hiatus - diphthong - affricate- umlaute (mutated vowel) etc.)

Hipotez 2: Dil ekonomisi insanın dil planlamasını ve dolayısıyla düşünmesini de etkiliyor. Dil bilgisinin 'gereksiz' kurallarının ve çok istisnasının olması (başka dillere oranla Türkçede istisna çok az!) dil kullanıcısının içeriğe ve anlama konsantre olmasını engelliyor.

Ayrıca başka bir dil mantığı ortaya çıkıyor:

Ör. Almanca: *Haben Sie Kinder? Nein, wir haben keine Kinder.* (Çocuklarınız var mı? Hayır, çocuklarımız yok). Türkçe: *Çocuğunuz var mı? Hayır, çocuğumuz yok.*

Bu iki temel tez ve bunlardan üretilen 2 temel hipotezi daha iyi anlamak için bir çok örnek incelenmesi ve tartışılması gerekir:

1. Sona eklemli dillere (agglutination) en baş örnek olarak dil tipolojistleri hep Türkçeyi vermektedirler. *Ukraynalılaştıramadıklarımızdanmısınız?*

Türkler pek asimile olmaz ama ben karım ve arkadaşlarım sayesinde *Ukrayna-lı-laş-tır-ıl-abil-en-ler-den-im!*

Burada dil ekonomisi ve ses uyumlarıyla ilgili konularda birçok uygulama görüyoruz. Örneğin son ekler kullanılması ve bitişik yazılması (söylenmesi) dil ekonomisine küçük de olsa bir katkı sağlıyor. Sesli uyumları da istisnasız bir şekilde uygulandığı için, bu da ekonomiye bir örnek.

Tek tek morfemlere (isim türetimi ve eylem çekim eklerine) bir bakalım:

Ukrayna (*Ukraine* değil çünkü ünlü öbekleşmesi (hiatus) yok, dolayısıyla ötümlü y ile önleniyor. Bu Almanca ve İngilizcede de böyle: *Idiot >Idiyot.*

-li: (büyük ünlü uyumu (Türkiye'de küçük ünlü uyumu!), bir dil kültürüne ait olma son eki; isimden isim yapma eki

-laş: bir kültüre uymak, girmek (küçük ünlü uyumu) isimden isim yapma eki

-tir:

-il:

-abil:

-en:

-ler:

-den:

-im:

2. Adıl eksiltme (pro-drop-parameter).

3. Ünlü uyumları (vowel harmonies).

4. Ünsüz uyumları (consonant harmonies).

5. Ünlü öbekleşmesi (hiatus).

6. Ünsüz öbekleşmesi: (Anhäufung von Konsonanten, accumulation of consonants).

Bu temel özelliklere daha bir çok kural eklediğimizde başlarken belirttiğimiz Türk dillerinin daha ekonomik (daha mantıklı), ses uyum kuralları çok (hoş ezgili ve söyleyişi (telaffuz) kolay), istisnası az.

Dolayısıyla,

1) Öğrenmesi kolay bir dil olduğu ortaya çıkıyor.

2) ayrıcatını, bürün, vurgu, tonasyon kurallarının da az istisnalı oluşu ve insan boğumlanma organlarına uygun olması da bu dilde geniş anlamda dil sanatları uygulamalarına (yazın, tiyatro, müzikvd) son derece elverişli olduğunu kanıtıyor.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2015) Her yönüyle dil. Tdk yayınları.

Başkan, Ö. (2003) Lengüistik metodu. Multilingual yayınları.

Kıran, Z.; Eziler Kıran, A. (2018) Dilbilime giriş. Seçkin yayınları.

Uzun, N. E. (2004) Dünya dillerinden örnekleriyle dilbilgisinin temel kavramları. Türkçe üzerine tartışmalar. Pandora kitabevi.

<http://www.dilbilimi.net/anasayfa.htm>

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN SURIYELİ MÜLTECİ ÇOCUKLARIN KONUŞMALARINDA TESPİT EDİLEN ANLAM BİLİMSEL YANLIŞLARIN DİL BİLİMSEL ANALİZİ

Büşra Nur Gani

Prof. Dr. Gülmira Kuruoğlu

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Giriş: Göçle gelen mültecilerin en önemli sorunlardan biri iletişim yani dil sorunudur. Son yıllarda Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin ülkemizdeki hayata uyum sağlamaları için pek çok çalışma yürütülmektedir. Zorunlu eğitim çağındaki Suriyeli çocuklara eğitim öğretim fırsatlarının sağlanması, her yaştan Türkçe öğrenmek isteyenlere yönelik Türkçe kurslarının açılması bu çalışmalardan bazılarıdır.

Alanyazında yer alan çalışmalara bakıldığında Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen yabancıların en çok zorlandıkları ve kaygı duydukları becerinin konuşma becerisi olduğu tespit edilmiştir (Açık, 2008; Boylu ve Çangal, 2014; Dönmez ve Paksoy, 2015; Maden ve İşcan, 2011; Özyürek, 2009; Sallabaş, 2012; Yağmur Şahin, İşcan, Kana ve Koçer, 2013). Bu sebeple bu çocukların konuşma becerilerinde yaşadıkları problemlerin tespiti ve değerlendirilmesi, dil probleminin çözümüne yönelik gerçekleştirilecek çalışmaların planlanmasında önemli bir yere sahiptir.

Çalışmanın amacı ve veri tabanı: Bu çalışma, İzmir'de yaşayan Suriyeli mülteci çocukların Türkçe ifade edici dil becerilerini anlambilimsel düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma İzmir'in Buca ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi bir ortaokulda eğitim görmekte olan 8. sınıf düzeyindeki 14 Suriyeli çocuğu kapsamaktadır. Çalışma nitel bir yöntem olan derinlemesine görüşme yöntemiyle

gerçekleştirilmiş ve ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınan konuşmalar, hata çözümlemesi yaklaşımına göre dil bilimsel olarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın bulguları: Katılımcıların konuşma sırasında yaptıkları hatalar incelenmiş ve en çok aşağıda yer alan anlambilimsel hataların yapıldığı tespit edilmiştir:

- Yakın Anlamlı İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları
- Anlamca Farklı İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları
- Anlamca İlişkili İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları.

Bu hatalar incelenmiş ve aşağıdaki örneklerde sunulmaktadır:

1. Yakın Anlamlı İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları

Bu hata türü katılımcıların %36'sında görülmüştür. Hatayla ilgili örnekler şunlardır:

Örnek 1. “*Güruub (grup). Mesa bir güruub oldu. Mesa sizde gürub diyolaar, meşa (mesela) hepsiörencileer, öretmeen numarassi öğrencii numarrassı.*”

Doğru kelime: bütün

Örnek 2. Soru: *Başka hangi dersi seviyorsun?*

- *Temel. Temel Din biliyomesen? Türççe içinde varmış, en, için Türççe içinde varmış izliyor ama sosya yook tarih vaar tarihi sevemiyorum.*

Doğru kelime: görüyorum

Katılımcılarda en çok “Yakın Anlamlı İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları”n yapılmasının muhtemel sebepleri alan yazında da yer almaktadır. Bunlar:

1. Katılımcıların Türkçe kelime hazinelerinin yetersiz olması (Boylu vd., 2017; Boylu ve Çal, 2018; Bulut vd., 2018; Büyükkiz ve Hasırcı, 2013; Çiçek ve Kaplan, 2016).

2. Katılımcıların yakın anlamlı kelimeler arasındaki anlam farkını yeterince kavrayamaması.

3. Katılımcıların cümlede yakın anlamlı kelimelerin birbiri yerine kullanımının yarattığı anlamsal değişikliği fark edememesi.

2. Anlamca Farklı İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları

Bu hata türü katılımcıların %45'inde görülmüştür. Hatayla ilgili örnekler şunlardır:

Örnek 1. “*Yavaş yavaş sora kursa gittim, sora vöylee türççe oldu, türççe oldum.*”

Doğru kelime: öğrendim

Örnek 2. Soru: *Türkçeyi kendiniz mi öğrendiniz, yoksa okulda mı öğrendiniz?*

- *Hayır ben en geldiin, okula kabl etmiyolar bize. Sora ben bi arkadaşları buldum, yavaş yavaş öğendiim.*

Doğru kelime: ilk

Katılımcılarda en çok yapılan ikinci hata olan bu hatanın yapılmasındaki nedenler alan yazın ışığında incelenmiş ve aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Katılımcıların Türkçe kelime hazinelerinin yetersiz olması (Boylu vd., 2017; Boylu ve Çal, 2018; Bulut vd., 2018; Büyükkiz ve Hasırcı, 2013; Çiçek ve Kaplan, 2016).

2. Katılımcıların kelimelerin anlamlarını bilmeden cümle içerisinde kullanmaları.

3. Dil sürçmesinden ya da kelimedede var olan bir ses yerine telaffuz sıkıntısı yaşandığından ötürü başka bir ses koyulmasından kaynaklanabilecek birbiri yerine kelime kullanımları.

3. Anlamca İlişkili İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları

Bu hata türü katılımcıların %36'sında tespit edilmiştir. Hatayla ilgili örnekler şunlardır:

Örnek 1. Soru: *Sınıftaki arkadaşlarınızla hangi dilde konuşuyorsunuz?*

Cevap: Arap-ça. Çunkuu biss (biz) hepsii (hepimiz) Arapç, ee, Arapca, bi taanee Türkç, Turk, Boraan, adı.

Doğru kelime: Arap/arabız

Örnek 2. Soru: *Hangi mesleği yapıyor baban, ne iş yapıyor? Bir mesleği var mı? Çalışıyor mu?*

- *Eee ba-baa hişbişee amaa kardeşler isyö.*

Destekleyici Soru: Abin/abilerin mi çalışıyor?

- E-veet.

Doğru kelime: çalışıyo

Örnek 3. Soru: *Evinde hangi dilde konuşuyorsunuz? Evinizde Türkçe konuşuyor musunuz?*

- **Suriyeli.**

Destekleyici Soru: Arapça?

- E-veet Arapça.

Doğru kelime: Arapça

Katılımcılarda en çok görülen üçüncü anlam bilimsel hata olan bu hata; “Yakın Anlamalı İki Kelimenin Birbiri Yerine Kullanımı Hataları” ile benziyor gibi görünse de aynı değildir. Bu hata, yakın anlam taşımayan ama aralarında anlamca ilişki bulunan kelimelerle ilgilidir. Çalışmamızda bu hata türüne örnek olarak arap > arapça, türkçede > türkiyede, türk > türkçe, çalışıyor > işyo, arapça > suriyeli gibi birbiri yerine kullanımlar görülmüştür. Katılımcıların bu hataları ile ilgili alan yazı taraması ışığında aşağıdaki nedenlerden olabileceği düşünülmektedir:

1. Katılımcıların Türkçe kelime hazinelerinin yetersiz olması (Boylu vd., 2017; Boylu ve Çal, 2018; Bulut vd., 2018; Büyükkiz ve Hasırcı, 2013; Çiçek ve Kaplan, 2016).

2. Katılımcıların Türkçedeki anlamsal farklılıkları anlayamamış olması.

3. Katılımcıların Türkçede kelimeler arasında bulunan “yakın anlam” ilişkisi ile “anlamca ilişkili olma” durumunu birbiriyle karıştırmaları.

Sonuç. Türkiye’de yaşayan suriyeli mülteci çocukların konuşmalarında tespit edilen anlam bilimsel yanlışların dil bilimsel analizi sonucu ortaya çıkarılan bulgular, çocukların kelime anlamlarını doğru algılamadıklarını ve bundan dolayı hedef kelimeler yerine anlamca yakın, farklı veya ilişki kelimeler kullanılmaktadır. Bu hataların nedenleri incelenmiştir. Bu çalışmayla Suriyeli mülteci çocukların Türkçe konuşmalarındaki hataların ortaya çıkarılarak Türkçe öğretimi sürecinde rol alan öğreticilerin çalışmalarına ışık tutması ve katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Açık, F. (2008). Türkiye’de Yabancılara Türkçe Öğretilirken Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Uluslararası Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, KKTC, 1-11.
2. Boylu, E. Güney, E. Z., Özyalçın, K. E. (2017). Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen B1 Seviyesi Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarının Değerlendirilmesi. International Journal of Languages’ Education and Teaching Volume 5, Issue 3, September 2017, p. 184-202.
3. Boylu, E. ve Çal, P. (2018). Suriyeli mültecilerin Türkçe kursuna başlamadan önceki söz varlığı durumları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(1), 68-94.
4. Boylu, E. ve Çangal, Ö. (2014). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dil İhtiyaç Analizi. *International Journal Of Language Academy*. 2(4), 127-151.
5. Bulut, S., Kanat Soysal, Ö. ve Gülçiçek, D. (2018). Suriyeli Öğrencilerin Türkçe Öğretmeni Olmak: Suriyeli Öğrencilerin Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1210-1238.
6. Büyükkiz, K.K. ve Hasırcı, S. (2013). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(4), 51-62.
7. Çiçek ve Kaplan (2016). Türkçe Öğrenen Suriyeli Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Hata Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Route Educational And Social Science Journal* Volume 3(5), December 2016, Ss. 96 -116.

8. Dönmez, M.İ. ve Paksoy, S. (2015). Türkiye’de Öğrenim Gören Suriyeli Öğrencilerin Türkçe Öğrenmede Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği. *International Journal Of Languages Education And Teaching*. S. 1907 - 1919.
9. Maden, S. ve Işcan, A. (2011). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Amaç Ve Sorunlar (Hindistan Örneği). *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5); 23-38.
10. Özyürek, R. (2009). Türk Devlet Ve Topluluklarından Türkiye Üniversitelerine Gelen Türk Soylu Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenimlerinde Karşılaştıkları Sorunlar. *Turkish Studies*. 4 (3), 1819-1862).
11. Sallabaş, M. E. (2012). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Konuşma Kaygılarının Değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 7(3), 2199-2218.
12. Yağmur Şahin, E., Işcan, A., Kana, F. Ve Koçer, Ö. (2013). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin İhtiyaç Algıları: Betimsel Bir Durum Çalışması”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6 (4), 1185-1198.

PROCESSING EMOTION WORDS BY TURKISH MONOLINGUALS

Asst. Prof. Filiz Mergen

Izmir University of Economics, Izmir, Turkey

Prof. Dr. Gülmira Kuruoğlu

Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey

Abstract

It is well-established in the literature that emotional content of words influence lexical processing to a great extent. This study aims to investigate how emotion words are processed by monolingual speakers of Turkish. The participants (N= 53) performed a lexical decision task in which they were instructed to decide if the letter strings were real words or non-words. The results showed that positive words had faster response times as compared to negative and neutral words. Accuracy rates, however, did not fully support response time data.

Key Words: Emotion words, Lexical Processing, Psycholinguistics

Introduction

It is known that word processing is influenced by numerous factors valence being one of the most important ones. The fact that emotional content of words exerts influence on word processing is associated with the importance of emotional stimuli for our survival (LeDoux, 2004). It has been widely accepted in the literature that emotional stimuli is prioritized in the brain (Vinson, Ponari & Vigliocco, 2014; Knickerbocker, Johnson and Altarriba, 2015). This has been established by verbal (Kuchinke et al., 2005; Kissler et al., 2009; Scott et al., 2009; Kissler & Koessler, 2011; Palazova et al., 2011; Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011) and non-verbal stimuli (Schacht & Sommer, 2009a, b). However, there is conflicting evidence as to whether this priority arises from the stimuli’s having a positive or negative valence, or from both (Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011; Kissler et al., 2009; Kissler & Koessler, 2011; Palazova et al., 2011). According to the former view, positive stimuli is advantageous for us as it fosters happiness and well-being, which is why it is processed faster. Negative stimuli, on the other hand, takes more time to process because it might be potentially threatening and require detailed processing (Taylor, 1991; Estes & Adelman, 2008). However, some studies showed that emotional content influences processing regardless of valence (Kousta, Vinson & Vigliocco, 2009).

Emotion word processing in the psycholinguistic literature has been extensively studied. However, there is relatively scarce literature regarding Turkish emotion word processing. This study aimed to address this gap in the literature by investigating word processing and how emotional content modulates this process.

Experiment

Participants

Turkish monolingual speakers took part in the study (N= 53, 17 male, 36 female, Mean age= 28.25, $SD= 7.32$). They completed a questionnaire on their age, education and health problems. They gave their written consent before the study.

Stimuli

We used 30 real words in Turkish chosen from a pool of 300 words from *Yazılı Türkçe'nin Kelime Sıklığı Sözlüğü* (Göz, 2003). A hundred Turkish native speakers rated the words according to their valence and frequency of use on a 5-point Likert Scale. Out of this pool, we selected 10 positive, 10 negative and 10 neutral words, which did not differ in terms of frequency of use, ($F_{2,27}= 0.83$, $p> .05$, $\eta^2 =.058$). However, they differed significantly in terms of valence, ($F_{2,27} = 98.01$, $p< .001$, $\eta^2 =.879$). Also, we created 30 non-words by exchanging the initial letters and final letters, and they were all orthographically legal Turkish words, but had no known meaning.

Method

We used a lexical decision task. The participants were seated in front of a lap top computer. The stimuli were presented visually on the screen. They were instructed to press on the designated keys on the keyboard to show their decisions regarding the letter strings on the screen. A trial session was conducted to familiarize the participants with the task. Their reaction times and the accuracy of the answers were recorded via SuperLab 4.0 software program.

Results

A paired-samples *t*-test was performed to analyse the response time data. RT's below 250 ms and those above 1800 ms were discarded from the analysis. After normalizing the RT data, there was an uneven distribution of the total number of the accurate responses of real words and non-words across participants. Therefore, these totals were calculated for each participant by dividing the total number of correct responses by the total number of words and non-words presented. A Wilcoxon test was conducted on the accuracy data. Table 1 shows the response times of Turkish words

Table 1: Response Times for Turkish words.

| Turkish Words | N | Mean (ms) | Std. | <i>t</i> | <i>p</i> |
|----------------|----|-----------|-------|----------|----------|
| Positive Words | 10 | 491.06 | 78.57 | -6.972 | .000* |
| Negative Words | 10 | 566.30 | | | |
| Positive Words | 10 | 491.06 | 65.03 | -6.409 | .000* |
| Neutral Words | 10 | 548.31 | | | |
| Negative Words | 10 | 566.30 | 71.77 | 1.825 | .074 |
| Neutral Words | 10 | 548.31 | | | |

* $p< .001$

As seen in the table, a Paired Samples *t*-Test revealed that fastest response times were for the positive words, followed by neutral words. It was seen that it took the longest for the participants to recognize negative words. The difference between positive and negative words and positive and neutral words were found significant.

A Wilcoxon test performed on the accuracy data revealed no significant difference between the Turkish words. The results are given in Table 2.

Table 2. Accuracy Rates for Words with Different Valence

| Turkish Words | N | Mean (%) | Std. | <i>Z</i> | <i>p</i> |
|----------------|----|----------|------|----------|----------|
| Positive Words | 10 | 88 | .13 | -1.873 | .061 |

| | | | | | |
|----------------|----|----|-----|--------|--------|
| Negative Words | 10 | 83 | .14 | | |
| Positive Words | 10 | 88 | .13 | -3.042 | .002** |
| Neutral Words | 10 | 81 | .14 | | |
| Negative Words | 10 | 83 | .14 | -1.162 | .245 |
| Neutral Words | 10 | 81 | .14 | | |

* $p < .001$

According to Table 2, the highest accuracy rates belong to the positive words. However, only the difference between the positive and neutral words were statistically significant.

Discussion

This study investigated emotion word processing in Turkish monolinguals. We analyzed the response times and accuracy rates of positive, negative and neutral words. Response time data revealed that positive words were processed faster than both negative and neutral words. Also, no significant difference between the response times of negative and neutral words was found. Accuracy rates, however, does not fully support these results.

To begin with, faster response times for positive words as compared to negative and neutral words can be attributed to what is known as the *Positivity Effect* phenomena, which is defined as the brain's tendency to prioritize positive stimuli in order to increase the chances of survival and well-being (Kuchinke et al., 2005; Kissler et al., 2009; Kissler & Koessler, 2011; Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011; Palazova et al., 2011). Studies which employ verbal (Kuchinke et al., 2005; Kissler et al., 2009; Scott et al., 2009; Kissler & Koessler, 2011; Palazova et al., 2011; Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011) and non-verbal stimuli, i.e. (Schacht & Sommer, 2009a, b) reported similar results. In the same vein, our results regarding negative words also support previous work which maintains that negative words are processed differently from positive and neutral words. Sutton and Altarriba (2008) associated this difference to increased use of cognitive resources by negative words, which require a more detailed analysis, and slow down processing. Also, Estes and Adelman study (2008) showed that response times for negative words were longer than positive words. The authors argued that greater engagement of attentional resources accounted for slower response times. Similarly, Kissler and Koessler (2011) reported longer response times and less accuracy for negative words, associating this result with failure to disengaging attention from negative stimuli and directing it to novel stimuli.

The accuracy rates for positive, negative and neutral words does not fully support the findings obtained from the analysis of response times. The only statistically significant difference is between the positive and neutral words while the difference between positive and negative words and those between negative and neutral words weren't found significant. One explanation for this result could be *Accuracy-response Time Tradeoff* phenomena (Bogacz, Wagenmakers, Forstmann & Nieuwenhuis, 2010), which predicts that participants make a choice between speed and accuracy of their responses in experimental tasks. In line with this argument, our participants might have focused on faster response times, which led to less accurate answers. Another point to consider is that not all lexical factors that affect word processing (i.e. concreteness) were controlled for. In stimuli selection process, native speakers of Turkish rated the words according to their frequency and valence. Considering positive and negative words describe emotional phenomena and they are less concrete as compared to neutral words, the concreteness effect may account for this result.

Conclusion

In this study we investigated whether the valence of the words would exert any influence on lexical processing in Turkish monolinguals. We analyzed the response times and

the accuracy rates for positive, negative and neutral words in Turkish. The results showed that positive words were processed faster and more accurately than negative and neutral words, supporting the *Positivity Effect* phenomena in the literature. Also, we found longer response times for negative words as compared to positive and neutral words. This result also gives support to the widely-accepted view that negative words take longer to process. However, the participants' accuracy rates did not support response times. We attribute this result to the participants' choice between speed and accuracy of the responses. Also, neutral words are generally more concrete than positive and negative words, which might have enhanced the participants' response times to the neutral words as compared to positive and negative words.

REFERENCES

1. Bogacz, R., Wagenmakers, E. J., Forstmann, B. U. and Nieuwenhuis, S. (2010). The neural basis of the speed-accuracy tradeoff, *Trends in Neuroscience*, 33 (1): 1-16.
2. Briesemeister, B. B., Kuchinke, L. and Jacobs A. M. (2011). Discrete emotion effects on lexical decision response times. *PlosONE*, 6 (8): 1-9.
3. Estes, Z. and Adelman, J. S. (2008). Automatic vigilance for negative words in lexical decision and naming: Comment on Larsen, Mercer ve Balota. *Emotion*, 8(4): 441-444.
4. Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçe'nin Kelime Sıklığı Sözlüğü*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
5. Kissler, J., Herbert, C., Winkler, I. and Junghofer, M. (2009). Emotion and attention in visual word processing – an ERP study. *Biological Psychology*, 80 (1): 75-83.
6. Kissler, J. and Koessler, S. (2011). Emotionally positive stimuli facilitate lexical decisions – an ERP study. *Biological Psychology*, 86 (3): 254-264.
7. Knickerbocker, H., Johnson, R. L., and Altarriba, J. (2015). Emotion effects during reading: Influence of an emotion target word on eye movements and processing. *Cognition and Emotion*, 29(5), 784–806.
8. Kousta, S. T., Vinson, D. P. and Vigliocco, G. (2009). Emotion words, regardless of polarity have a processing advantage over neutral words. *Cognition*, 112 (3): 473–481.
9. Kuchinke, L., Jacobs, A. M., Grubich, G., Vo, M. L., Conrad, M. and Herrmann, M. (2005). Incidental effects of emotional valence in single word processing: an fMRI study. *NeuroImage*, 28 (4): 1022-1032.
10. LeDoux, J. E. and Phelps, E. A. (2004). Emotional networks in the brain. *Handbook of Emotions* (ss.157-172). Lewis, M. ve Haviland-Jones, J (Ed). New York: The Guilford Press.
11. Palazova, M., Mantwill, K., Sommer, W. and Schacht, A. (2011). Are emotion effects in single words non-lexical? Evidence from event-related potentials. *Neuropsychologia*, 49 (9): 2766-2775.
12. Schacht, A. and Sommer, W. (2009a). Time course and task dependence of emotion effects in word processing. *Cognitive, Affective and Behavioral Neuroscience*, 9 (1): 28-43.
13. Schacht, A. and Sommer, W. (2009b). Emotions in word and face processing: Early and late cortical responses, *Brain and Language*, 69 (3): 538-550.
14. Scott, G. G., O'Donnell, P. J., Leuthold, H. and Sereno, S. C. (2009). Early emotion word processing: evidence from event-related potentials. *Biological Psychology*, 80 (1): 95-104.
15. Seidenberg, M. S. (1995). Visual word recognition: an overview. *Speech, Language, and Communication. Handbook of Perception and Cognition* (p. 137-179). Miller, J. L. ve Eimas, P. D. (Ed). San Diego, U.S.A: Academic Press.
16. Sutton, T. M. and Altarriba, J. (2008). Emotion words in the mental lexicon. *The Mental Lexicon*, 3 (1): 29-46.
17. Taylor, S. E. (1991). Asymmetrical effects of positive and negative events: The mobilization- minimization hypothesis. *Psychological Bulletin*, 110 (1): 67-85.
18. Vinson, D., Ponari, M., and Vigliocco, G. (2014). How does emotional content affect lexical processing? *Cognition and Emotion*, 28(4), 737–746.

VERBAL COMMUNICATION IN SCHIZOPHRENIA

Dr. Ayşegül Özcan Vural
Prof. Dr. Gülmira Kuruoğlu
Dokuz Eylül University, İzmir, Turkey

Abstract

Linguistic problems are one of the main characteristics observed in schizophrenia.

The aim of this study considering the linguistic deviations seen in schizophrenia, is to compare the average sentence lengths produced by the patients with schizophrenia and the control group, and to determine whether narrative types affect the amount of speech of the patients with schizophrenia. The sample of the study consists of 50 patients diagnosed with schizophrenia and 50 healthy subjects matched with these patients by age, gender and educational level. The narrative skills of the subjects in the study were evaluated with two verbal narrative tests. As a result of the statistical and linguistic analysis, significant differences were found between the average sentence lengths of the patients with schizophrenia and control group and sentence counts used by patients in different narrative types. Findings showed that the average sentence lengths of the patients with schizophrenia were significantly shorter than the control group, and when the topic was limited, the amount of schizophrenia patients' speech decreased.

INTRODUCTION

Schizophrenia is a debilitating mental illness that affects 1 % of the population in all cultures. The disease affects the same number of men and women, but in women it often begins later than in men. Schizophrenia is characterized by positive and negative symptoms. Positive symptoms include hallucinations, voices that talk to or about the patient, and delusions, which are often paranoid in nature. Negative symptoms include flattened affect, loss of pleasure, loss of will or desire, and social isolation (Schultz, 2007).

Language also becomes ambiguous, extremely abstract or concrete, repetitive and stereotypical in schizophrenia. Wrobel (1990) states that the speech of the patients with schizophrenia tend to be short, concrete, uncertain and limited in quantity. Besides, even if the responses are long or sufficient enough, they consist little information in the speech content. Therefore, language disorders cause many problems in communication for the patients with schizophrenia and negatively affect life of them. The diversity of the problems that arise in schizophrenia, which is the research topic of neuropsychiatrists as much as the day-to-day, reveals that the studies in this subject should be interdisciplinary. The purpose of this study in this context is to compare the average sentence lengths produced by the patients with schizophrenia and the control group in their speech, and to determine whether the narrative types affect the amount of speech of schizophrenic patients.

METHODS

Fifty patients diagnosed with schizophrenia and 50 healthy subjects matched in terms of their age, gender and educational level with the patients participated in the study. The control group did not have a neurological or psychiatric discomfort story. Besides, all participants mother tongue was Turkish.

The data collection process was carried out at the Polyclinic of Schizophrenia of the Medical Faculty of Dokuz Eylül University. During the application, each patient was interviewed individually in the psychologist's office which was always kept quiet so as not to distract the patients. After the data on schizophrenic patients were collected, all tests were applied to the control group. In order to evaluate their speech, narrative picture test and semi-structured speech test were used. The first test was a picture test describing a picnic and the second one was a question-answer test without a picture. Each test was recorded and transcribed (Du Bois et al. 1991). In order to compare the average sentence lengths of the patients with schizophrenia and control group, t-test was used. Since the data distribution of

each narrative type of subjects was not normally distributed, sentence numbers in narrative types were compared using the Wilcoxon test.

RESULTS

In the study, the sentence count and words produced by the patients with schizophrenia and control group were determined and the average sentence lengths were calculated in narrative picture test and semi-structured speech test. The t-test results in the direction of descriptive statistics are as shown in Table 1.

Table 2 : Average Sentence Lengths of Schizophrenia Patients and Control Groups

| Test | Group | Number of Subjects | Average Sentence Length | Std. Deviation | Std. Error | t-test p value |
|-----------------------------|-----------------------------|--------------------|-------------------------|----------------|------------|----------------|
| Narrative Picture Test | Control Group | 50 | 6.34 | 1.92 | 0.27 | 0.001 |
| | Patients with Schizophrenia | 50 | 4.53 | 2.02 | 0.87 | |
| Semi-structured Speech Test | Control Group | 50 | 9.49 | 5.15 | 0.73 | 0.001 |
| | Patients with Schizophrenia | 50 | 5.60 | 2.76 | 0.39 | |

There was a statistically significant difference in average sentence length between the schizophrenia patients and the control group in both tests according to Table 2 ($p = 0.001$). In both tests, the average sentence lengths of schizophrenia patients were found to be shorter than the average sentence lengths of the control group.

To determine whether the test used affects the amount of speech of the patients with schizophrenia and control group, the number of the sentences produced in both tests were compared. The findings are as seen in Table 2.

Table 2: The Correlation Between the Number of Schizophrenia Patients Sentences and the Test

| Patients with Schizophrenia | | | | | |
|-----------------------------|--|----------------|-----------------------------|----------------|---------|
| Test | | Sentence Count | Test | Sentence Count | p value |
| Narrative Picture Test | | 579 | Semi-Structured Speech Test | 475 | 0,001 |

As shown in Table 2, there was a significant difference between the sentence count produced by the patients with schizophrenia in narrative picture test and the sentence count they produced in semi-structured speech test ($p = 0.001$). The sentence count used by the patients in narrative picture test was significantly higher.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The results suggest that the speech of Turkish native-language users of schizophrenia is limited in quantity, and they tend to give short and undetailed answers to the questions asked. Similar results can be seen in related literature. Kerns (2007) examined the cognitive dimensions of schizophrenia patients' thinking disorders and speech reduction, and found that the amount of speech due to cognitive processing problems in schizophrenia patients was

reduced. Similarly, De Lisi (2001) reported that schizophreniapatients had problems with comprehension, production, and attention, and therefore they havereduced amount of speech. Secondly, sentence production in different narrative types of patients with schizophrenia was compared in this study and it was revealed that patients with schizophrenia produced more sentences in narrative picture test. It

was thought that the visuals in the tests helped to direct the patients' speech.

In conclusion, in this study, it was determined that the speech of the patients withschizophrenia whose mother tongue was Turkish was limited in quantity, and they tend to give short and undetailed answers to the questions asked, and different language tests change the amount of speech by influencing the flow of thought. These changes were thought to be due to the delusions, intrinsic thinking disturbance, formal thought disorder, and deficient real-world knowledge.

REFERENCES

1. De Lisi, L. E. (2001). Speech disorder in schizophrenia: Review of the literature and exploration of its relation to the uniquely human capacity for language. *Schizophrenia Bulletin*, 27(3), 481.
2. Du Bois, J. W. (1991). Transcription design principles for spoken discourse research. *Pragmatics*, 1(1), 71-106.
3. Kerns, J. G. (2007). Verbal communication impairments and cognitive control components in people with schizophrenia. *Journal of Abnormal Psychology*, 116(2), 279.
4. Schultz, S. H., North, S. W., & Shields, C. G. (2007). Schizophrenia: a review. *American family physician*, 75(12), 1821-1829.
5. Wrobel, J. (1990). *Language and Schizophrenia*. Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing.

UKRAYNA HARKİV BÖLGESİNİN TÜRKÇE KÖKENLİ YER ADLARININ SEMANTİK ÖZELLİKLERİ

Dr. Iryna Skrazlovska

H.S. Skovoroda Harkiv Millî Pedagoji Üniversitesi

Birçok kültür, halk ve etnik grup bir bölgede ortaya çıkıp kaybolur, ancak onların hatırası kalır. Bu bağlamda dilbilimciler için yer adları (toponimler), yani coğrafi adlar, köy ve şehir adları, ülke adları, bölge, yeryüzü şekilleri adları (nehirler, göller, dağlar, vadiler) vb., yüzyıllar ve hatta bin yıllar boyunca korunan ve ‘ülkenin fiziksel-coğrafi, kültürel-tarihsel ve etnolinguistik özellikleri hakkında zengin dilsel ve dil dışı bilgiler biriktiren’ özel bir öneme sahiptir [7, s. 53]. Yavuz ile Şenel’e göre ad ‘nesneleri birbirinden ayıran en önemli şey’ olup ‘bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, tanımlamaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz’dür [13, s. 2239].

Ukrayna araştırmacılarına göre, Türk kökenli coğrafi isimler, Ukrayna toponimlerinde önemli bir yer tutmaktadır [5, s. 251]. O. Makarushka, A. Krymsky, R. Boldyrev, L. Kovaliv, M. Rogal, O. Pavluchenko, G. Khalymonenko, O. Garkavets, V. Luchyk, K. Tishchenko, I. Dobrodomov, V. Loboda, L. Masenko, A. Cholakova ve diğer bilim insanları Ukrayna dilindeki Türkçe sözcükler ile Ukrayna yer adlarındaki Türkçe unsurların incelenmesiyle uğramışlardır. Ancak Harkiv bölgesinin Türkçe sözcüklerden türetilmiş olan yer adlarına bugüne kadar çok önem verilmemiştir. Daha önceki çalışmamızda, bu konunun güncelliğini kanıtlamış, Harkiv bölgesinin yer adlarındaki Türkçe unsurların incelenmesinin ana çizgilerini belirlemiştik [9]. Bu çalışmanın amacı, Harkiv bölgesinde yer alan ve Türkçe unsurları içeren yer adlarının semantik (anlam) gruplarını belirlemektir.

Harkiv bölgesinin tarihi, topraklarının çeşitli etnik gruplar tarafından kullanılmasının ve geliştirilmesinin tarihidir. Arkeologların bulgularının kanıtladığı gibi Harkiv bölgesinin topraklarında insanlar, Erken Paleolitik çağda (40-15 bin yıl önce) yerleşmeye başlamıştır. M.Ö. 7-2. yüzyıllarda bu bölge, İran Hint-Avrupa ailesine ait İskit kabileleri tarafından yoğun bir şekilde doldurulmuştur. Ayrıca Harkiv bölgesinde Erken Slav Çernyahov kültürünün (M.S. 3-6. yüzyıllar) yaklaşık 50 anıtı vardır. 10. yüzyılın sonundan bu yana, günümüzdeki Harkiv bölgesinin büyük bir kısmı eski Rus devletinin bir parçasıydı, o dönemin ana arkeolojik anıtı efsanevi Donets şehri olan Donets yerleşimidir. Yerleşik etnik gruplarla birlikte, Harkiv bölgesi toprakları göçebe halklar tarafından fetihlere sahne oldu: İran dillerini konuşan Sarmatya-Alan kabileleri, 8-10. yüzyıllarda Türkçe konuşan Hazarlar, 9-11. yüzyıllarda Peçenekler ve 11-13. yüzyıllarda Ukrayna'da 'Polovets' olarak bilinen ve Batı Avrupa ve Bizans kaynaklarında 'Kuman' denilen Kıpçaklar bu topraklarda yerleşti. Harkiv arkeologları bu halkların ve etnik grupların tarih ve kültürünü göçebelere, yerleşim yerlerinin, inşa ettikleri kentlerin, mezarlıklarının kalıntılarını inceleyerek araştırırlar. Harkiv Bölgesine bağlı olan İzüm, Balakliya ve Harkiv'in diğer ilçelerinde tarihçilerin 12. yüzyıla tarihlendirdiği yaklaşık yirmi tane taş balbal bulunmuştur. 1 ila 4 metre yüksekliğinde, çoğunlukla savaşçıları ve bazen de kadınları betimleyen bu antropomorfik taş putları, Kıpçaklar tarafından atalarının onuruna höyüklerle ve tepelere yerleştirildiği bilinmektedir.

13. yüzyılda Tatarların işgalinden sonra uzun bir süre bu bölge neredeyse ıssız hale gelmiş ve 'Vahşi Ovalar' denilen bölgenin bir parçası olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren Ukraynalı ve Rus yerleşimci grupları buraya yerleşmeye başlamış ve 17. yüzyılın başlarından itibaren günümüzdeki Harkiv bölgesinin toprakları, Kırım Tatarlarına ve Nogaylara karşı kaleler, tahkimatlar ve savunma hatları inşa etmeye başlayan Moskova Devleti'nin resmi olarak bir parçası olmuştur. Bu dönemde Dnipro nehrinin sağ kenarından ve Kazak Hetmanlığı'ndan gelen Ukraynalı yerleşimciler ile Rusya'dan gelen Rus yerleşimciler günümüzde bildiğimiz köy, kasaba ve şehirleri kurmuşlardır.

Araştırmacılar, Türk kökenli yer adlarının oluşumunu etkileyen bir faktör olarak, erken Doğu Slav dönemine (M.S. 4-5. yüzyıllar) kadar uzanan Ukraynaca-Türkçe temaslarını da işaret etmektedirler. Dilbilimciler, günümüzde Kahovka Baraj Gölü civarında 16. ile 18. yüzyıllar arasında var olmuş askeri yerleşmeler grubu olan Zaporijya Siçi'in var olduğu, Ukrayna'da 'çumak' denilen tüccarların yaygın olarak dolaştıkları ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında altın çağını yaşadığı Kazaklar Dönemini (XVI-XVIII yüzyıllar) özel olarak ayırmaktadır [7], [11]. O zamanda, Kazakların ve çumakların Türkler ve Kırım Tatarları ile doğrudan temasları sayesinde, Ukrayna diline, çoğunlukla günlük hayatta kullanılan yüzlerce Türkçe kelime girmiştir: *kazak* (15. yüzyılda Ukrayna ve Güney Rusya steplerinde erkeklerden oluşan askeri topluluk olarak ortaya çıkan etnik topluluğun temsilcisi, Kazak), *otaman* (ataman), *osavul* (Kazak birliklerinde konum ve rütbe), *bunçuk* (tuğ), *şarovarı* (şalvar), *tütün* (tütün), *lülka* (pipo), *başlık* (başlık), *saman* (kerpiç), *garbuz* (balkabağı), *baraban* (davul), *atlas* (atlas, ince ipek kumaş), *kılım* (halı, kilim), *buran* (fırtına) vb. adlardan, Prof. O. Harkavets'e göre, o dönemde Ukrayna kişi adları ve yer adları da önemli ölçüde etkilenmiştir: 17-18. yüzyılların kayıtlarına göre birçok Kazak soyadının Türk kökenli olduğunu görebiliriz: *Baybuza*, *Barabaş*, *Koçubey*, *Sulima*, *Gula*, *Sagaydaçny*, *Karayimoviç* vs. O dönemde, Türk kökenli bir dizi yer adı ortaya çıkmıştır: *Baştank*, *İngul*, *Kalançak*, *Komışuvaha* vs. [1].

Harkiv bölgesindeki toponimlerin etimolojisinin araştırmacıları, bir yerleşim yerinin adlandırılmasının motivasyonu hakkında güvenilir gerçek bilgiler sağlayacak yazılı kaynakların olmaması veya az sayıda olması nedeniyle zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu tür olgusal belirsizliğin çarpıcı bir örneği, Harkiv şehrinin adıdır. Tanınmış Harkiv araştırmacısı A. Yareshchenko, 'Bilinen ve Bilinmeyen Harkiv' adlı çalışmasında, Harkiv şehrinin adı hakkında tarihçiler ve dilbilimciler tarafından öne sürülen çeşitli versiyonları aktarır [12, s. 114-115]: N. Marr'ın varsayımına göre şehrin adı, Kazan ve Saratov şehir adları gibi 'Hazar'

etnoniminden türetilmiştir; Prof. I. Muromtsev, Harkiv adını ‘soğuk’, ‘karanlık’ anlamına gelen Türk ‘*kara*’ sıfatından türetilmiş olduğunu ileri sürer; K. Saratov'a göre, ‘Harkiv’ adı ‘*kar-vat*’ yani ‘beyaz Hırvatlar’ sözcük grubundan evrilmiştir; tanınmış Türkoloji eseri olan ‘Türk Lehçeleri Sözlüğü Deneyimi’nin yazarı V. Radlov, *Hark/a* sözcüğünün ‘kalabalık, gürültülü bir yer’ anlamına geldiğini iddia eder; Ukraynalı tarihçi D. Bagaliy, ‘Harkiv Şehrinin Tarihi’ adlı çalışmasında Prof. M. Aristov’un hipotezinden bahseder. Bu hipoteze göre Harkiv şehri, Türk dillerinde ‘çoban kampı’ (sharau – ‘çoban’, kan – ‘yer’) anlamına gelen eski Kuman yerleşim yeri Şaraukan’ın (Şarukan) bulunduğu topraklarda kurulmuş ve daha sonra yeni yerli halkın dilinin fonetik özelliklerinden dolayı bu isim Harkiv olmuştur. E. Murzayev şehrin adının, vakayinamelerde yer alan ve söz vurgusunun ikinci heceye düştüğü *Harkóva* (‘har – ‘qara’ (toprak), ‘kobe’ – ‘oyuk’) hidroniminden oluştuğunu iddia etmektedir. A. Yareshchenko, Harkiv şehrinin adının 17. yüzyılın 30’lu yıllarında ayaklanmanın yenilgisinden sonra diğer Kazaklarla Moskova’ya çekilen efsanevi ataman Harko’nun isminden ya da Kazak Hariton veya köylü Zaharko’nun isimlerinden türetilmesi gibi hipotezlerini de reddetmez [12, s. 116].

Harkiv bölgesinin Türkçe unsurları içeren 42 köy, kasaba ve kent adını inceledikten sonra, yedi semantik grubu şöyle belirledik:

1. Türk antroponimlerden (kişi adlarından) türetilen yer adları:

Tugayivka (Türk kişi adı Tugay veya Tukay’dan türetilmiştir);

Koçubeyivka (Koçubeyler, Kırım Tatar kökenli Kazak ailesidir. Aile kurucusu *Küçük Bey* 17. yüzyılda Kırım Hanlığı’ndan Doğu Ukrayna’ya taşınıp Andrey ismiyle Hristiyanlaşmıştır).

2. Yerleşim yerlerinin coğrafi özelliklerini yansıtan yer adları:

Nova Vodolaga (17. yüzyılda Adalag (Adalah) ismiyle bilinen Vodolaga nehrinin adından gelir. Tatar. ‘ada’ + ‘lag’ (‘adalık’) [8, s. 38-39]);

Velikiy Burluk (Velikiy Burluk nehrinin adından türetilmiştir. Tatar. ‘burluk’ (‘kir’, ‘bataklık’));

Çervoniy Lıman (Türk., Kırım. Tatar., Kıpç. ‘liman’. Türk dillerine Yunancadan alıntı);

Maydan (Türk. ‘meydan’; Türk dillerine Farsça veya Arapçadan alıntı [3]);

Bayrak (Türk. ‘bayır’ veya ‘buyrak’ (‘uçurum’) sözcüklerinden türetilmiştir [3]);

Kurgan (Türk. ‘kurgan’);

Suha Balka (kesin olarak bilinmiyor, Türk. ‘bulak’, Kaz. ‘balkaş’ sözcüklerinden türetilmiş olabilir; krş. Balkanlar).

Bulahı (Eski Türk. Bulag (‘bulak’; ‘annebabanın aldığı armağan’) kişi isminden türetilmiştir).

Vovçiy Yar, Çervoniy Yar (Eski Türkçe ‘yar-mak’ fiilinden evrilmiştir [3]);

Karaçivka (Karaçivskiy Ormanı adından türetilmiş olabilir [10]. Türk. ‘kara’(‘koyu renkli; siyah; kötü’)).

3. Hayvan isimlerinden türetilmiş yer adları:

Balakliya (Balakliyka nehri isminden türetilmiştir. Tatar. ‘balıklı’);

Balabanivka (Kırım Tatar. ‘balaban’ (‘yırtıcı bir kuş’). Türk. ‘balaban’ (‘iri’, ‘büyük’; ‘atmaca’, ‘doğan’));

Bugayivka (Tatar. ‘buga’, Türk. ‘boğa’);

Babakı (Tat., Başkurt., Kaz. ‘baybak’ sözcüğünden türetilmiş Babak soyadından gelir);

4. Bitki isimlerinden türetilmiş yer adları:

Garbuzı (Kıpç., Kırım Tatar., Türkç. ‘karpuz’. Farsçadan alıntı: ‘arbūza’, ‘harbuza’ (‘kavun’) [3]);

Velika Komışuvaha (Türk., Tatar Kırım., Başkurt., Kırg., Alt. ‘kemiş’, Eski Türk. qamiš (qamiš, qamyš) [3];

İzüm (eski adı Ozüm) (Kıpç. ‘uzum’ (‘üzüm’); Tatar. ‘guzun’ (‘geçiş’); Tatar. ‘uzun’).

5. Halk, kabile, etnik grup, topluluk isimlerinden türetilmiş yer adları:

Peçenekler (Türk. ‘Peçenek’);

Bolgar (Türk. Bulgar);

Ordovka (Az., Kaz. ‘orda’ (‘saray’; ‘padişah, han çadırı’; Türk. ‘ordu’. Eski Türk. ‘orut-’ fiilinden evrilmiştir [3];

Kozaçenkivka (Ukrayna Kazakları tarafından kurulan bir köy). (Türk. ‘kazak’, Kırım Tatar. ‘kazak’ (‘özgür adam’; ‘maceracı’, ‘serseri’)), Kaz., Tatar., Kır., Az., Başkurt. ‘qazaq’ (‘hizmetçi’). Eski Türk. ‘kez-’ (‘gezmek’, ‘dolaşmak’) fiilinden evr’lmiş olabilir [3];

6. Zanaat, işletme isimlerinden, meslekî gruplar, unvan isimlerinden türetilmiş yer adları:

Karavan (Türk. ‘kârhane’. Farsçadan alıntı: ‘kârhane’ (‘fabrika’, ‘atölye’));

Kobzarivka (‘Kobzar’, Ukrayna halk müziği enstrümanı olan kobza çalan kişidir. Türk. ‘kopuz’ (‘tek telli gitar’) sözcüğünden türetilmiş olabilir [3]).

Starıy Saltiv, Novıy Saltiv (Türk. ‘sultan’. Arapçadan (سلطان sultān) ve Aramiceden שולטנא şultānā (‘güç’) alıntı. S. Kolibaba, ‘sultan’ sözcüğünden türetilmiş olan yerleşim yerlerini iki faktörle ilişkilendirir: 1) oraların idarinin yerleştiği yer olması; 2) yerleşimlerin çoğunun yüksek yerlerde bulunması, yani ‘çevredeki araziye hakim olması’ [4].

Çuguyiv (ilk ismi Çuga’ydı) (Türk. ‘çuha’ (sık dokunmuş yün kumaş), Macar. ‘csuha’ (‘çuhadan giyim’, cüppe, pelerin’). Farsçadan alıntı: ‘çuxa’ (‘yünden dokunmuş giysiler’). Ukrayna dilinde ‘kısa kollu dar bir kaftan’ anlamına gelir. Yani eskiden Çuguyev’de ‘çuga’ giyen insanlar yaşardı.

7. Akrabalık terimlerinden türetilmiş yer adları:

Babayi (İlk yerleşimcilerinden biri Fyodor Babay’dı) [2, s. 101]. Türkçede ‘babay’ sözcüğü ‘baba’, ‘dede’, ‘sayın adam’ anlamına gelir. Slav folklorunda Babay, yaramaz çocukları kaçıran yırtık bir çanta ile bir yaşlı kılığında dolaşan kötü bir gece ruhunun adıdır. Ayrıca Babay, eskiden çocuğa verilen koruyucu bir isim olarak kullanılırdı.

Yukarıdaki örneklere göre, Harkiv bölgesinin Türk kökenli yer isimlerin incelenmesi için büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri, belirli tarihsel dönemlerinde Harkiv bölgesinde farklı Türk etnik gruplarının yaşaması ve bin yıllık Ukraynaca-Türkçe dil ilişkilerinin olması gibi tarihsel faktörlerdir. Analiz etmiş olduğumuz yer adlarının çoğu, yerleşim yerlerinin coğrafi özelliklerini yansıtan yer adlarıdır. Hayvan ve bitki adlarından türetilmiş toponimler de oldukça yaygındır. Eski zamanlarda günümüzdeki Harkiv bölgesine yerleşen ve bu topraklardan geçen Türk halk ve kabilelerin adları da buradaki yer adlarında saklanmıştır.

Gözlemlerimize göre, asıl Türk yerleşim yerleri adları (yani Türk boy ve halkları tarafından koyulan adlar), çoğunlukla kıyılarında bulunduğu nehir veya göl adlarından türetilen yerleşim adlarıdır (*Kolomak, Velıkıy Burluk, Nova Vodolaga*). Diğer yerleşim yeri isimleri, Ukrayna dilinin söz varlığına dahil olan Türk kökenli isimler (*Garbuzivka, Kozachenkove*); veya Türkçe sözcüklerden türetilmiş olan ilk yerleşimcilerin soyadlarından gelen yer köy ve şehir adlarıdır (*Babayi, Bugayivka*). Bu açıdan, Harkiv bölgesindeki nehirlerin ve göllerin adları, daha sonraki çalışmalarımızda ele alacağımız özel ilgi konusudur.

КАЙНАКÇA

1. Гаркавець О.М. Українсько-тюркські мовні контакти. *Українська мова (енциклопедія)* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін., 2-е вид. випр. і доп. К.: Українська енциклопедія, 2004. 824 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um132.htm>

2. Гумилевский Д.Г. (Филарет) Историко-статистическое описание Харьковской епархии. М., 1857-1859. Том I-III. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0006864>
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць, Т.Б. Лукінова, Г.П. Півторак, В.Г. Скляренко, О.Б. Ткаченко; Укладачі: Р.В. Болдирев, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О.С. Мельничук, В.Г. Скляренко, І.А. Стоянов, А.М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 2006. URL: <https://goroh.pp.ua/Етимологія/>
4. Колибаба С.Н. Султан, Султаново, Султановка – термин и топонимы, этимология. URL: http://world.lib.ru/k/kolibaba_s_n/top247.shtml
5. Лучик В.В. Тюркізми в топонімії України: історико-етимологічний аспект. *Linguistica*. December 2015. 55 (1). С. 251-262.
6. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Скляренко. К.: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.
7. Лучик В.В. Тюркізми козацької доби в топонімії України. *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800). Bildiriler* / ed.: V. Melnik, M. Alpagru, Y. Öztürk. İstanbul: Çamlıca, 2015. С. 53-64.
8. Мурзаев Э. М. Тюркские географические названия. М. : Восточная литература РАН, 1996. 254 с.
9. Скразловська І.А. Системне дослідження тюркізмів у топонімії Харківщини: постановка проблеми. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Українсько-тюркська спільна культурна спадщина»*, 22 жовтня 2021. Харків: ХНУРЕ. 2021.
10. Феномен Карачівки — історія харківського селища, якого немає. <https://www.slk.kh.ua/news/khronograf/fenomen-karachivki-abo-storiya-selishcha-yakogo-nemaye.html>
11. Халимоненко Г. Турецькі лексичні запозичення в українській мові. *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800). Bildiriler* / ed.: V. Melnik, M. Alpagru, Y. Öztürk. İstanbul: Çamlıca, 2015. С. 721-733
12. Ярещенко А. П. Харків відомий і незнаний. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*, 2018. С. 103-113.
13. Yavuz S., Şenel M. Yer Adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü. *Turkish Studies*. 2013. Volume 8. Issue 8. S. 2239-2254.

ЗАБЫТЫЕ «МУЧЕНИКИ» НАУКИ ИЛИ «НАД АРАБСКИМИ РУКОПИСЯМИ»

Алиева Таура Октай кызы, старший научный сотрудник

Институт Рукописей имени Мухаммеда Физули Национальной Академии Наук
Азербайджана (г. Баку, Азербайджан)

В развитии востоковедения XX века большая заслуга принадлежит выдающемуся востоковеду академику И.Ю. Крачковскому (1883-1951).

И.Ю. Крачковский родился в 1883 году в городе Вильно (Вильнюс). В 1901-1905 годах учился на факультете Восточных языков Петербургского университета. По окончании факультета с отличием был оставлен в институте для защиты и профессорской деятельности. Около 50 лет своей жизни он занимался плодотворной научной деятельностью, развитием науки востоковедение. Он автор свыше 450 научных трудов в области арабского языка, литературы, истории и географии. Среди многочисленных трудов ученого особое внимание привлекает произведение «Над арабскими рукописями. Листки воспоминаний. О книгах и людях». По словам самого Крачковского, в этой книге он писал только о тех, к которым его привели рукописи или

имели отношение к ним. Среди них имена таких ученых, как И.А. Бычков, академик В.Р. Розен, академик Х.Д. Френ, А.Э. Шмидт, Г.Я. Кер, Я. Рейске, В.Ф. Гиргас и др.

Судьба этой книги, по словам Крачковского, оказалась счастливой: он писал это произведение в суровые годы войны, но свет она увидела в мае 1945 года – в месяце Победы. В книге мое внимание привлекли размышления ученого о тех великих людях, которые редко упоминаются в истории науки, о так называемых «мучениках» науки. Одним из них является крупный ориенталист генерал А.Г. Туманский (он был известен как капитан Туманский). Будучи военным, он вел научно-исследовательскую деятельность в области востоковедения.

В разделе, посвященном директору Петербургской Общественной библиотеки И.А. Бычкову, Крачковский утверждает, что Рукописный отдел был всегда редкой школой для востоковедов. Когда Крачковский был студентом, он многие часы проводил в этой библиотеке. В последующем, когда он был уже ученым, отправлял своих учеников, а позже последних своих учеников к И.А. Бычкову.

В конце 20-х годов XX века Крачковский случайно приобрел рукописный перевод Корана, принадлежавший генерал-лейтенанту Д.Н. Богуславскому. Предисловие было датировано 1871 годом. Перевод был сделан с подлинника. Как-то раз, уже в 1932 году, просматривая инвентарь музея, Крачковский обратил внимание на упомянутое там письмо за подписью шейха Шамиля (ок. 1798-1871) – вождя мюридизма на Кавказе, написанное им в последние годы пребывания его в России незадолго перед поездкой в Аравию. Адресатом был назван «генерал князь Богуславский», тот самый переводчик Корана.

В собраниях музея был найден автограф воспоминаний зятя Шамиля об их пребывании в России; автор очень тепло отзывался там о «полковнике Богуславском». Как владеющий арабским языком последний был приставлен к Шамилю и его семье в Петербурге и в первое время их пребывания в Калуге. Выдающийся востоковед А.К. Казембек (1802-1870) в одной из своих записок указывал на Д.Н. Богуславского как на пример того, чего может достичь даже не студент, а вольнослушатель в условиях университетского преподавания. По словам Крачковского, за весь XIX и XX век это всего второй случай перевода Корана на русский язык с подлинника. Судя по внешнему оформлению, он предназначался к печати и если остался неопубликованным, то, вероятно, потому, что как раз в это время в 70-х годах появился в Казани перевод профессора Духовной академии Г.С. Саблукова. Следует отметить оценку Крачковским перевода Корана Д.Н. Богуславским: «В.Р. Розен в своем отзыве, который удалось обнаружить в архиве, отметил, что он по своим достоинствам не уступает Саблуковскому. Такая оценка со стороны арабиста первой величины многое значит, и ... придется признать, что подняться до такой научной высоты генералу было, пожалуй, труднее, чем профессору Духовной академии».

В своем произведении Крачковский упоминает трагическую биографию немецкого ученого XVIII века Якоба Рейске (1716-1774) – «мученика» арабской литературы» как он сам называл себя. В 17 лет Рейске из сиротского дома города Халле добрался до города Лейпциг и почувствовал, по собственным словам, «неизвестно откуда возникшее, несказанное, неудержимое стремление изучить арабский язык». До конца своих дней он «в полной мере испытал ужас бедности». Добравшись до города Лейден 22-летним юношей в 1738 году, конечно, пешком, он провел там в бедственных условиях 8 лет своей молодости. Позже он писал: «Плохо мне от этого пришлось. Дорого, слишком дорого я должен был поплатиться за свою глупость! Я стал мучеником арабской литературы. О, если бы моя тогдашняя сжигающая жажда по этой литературе, которая сделала меня только несчастным, так как пришла слишком рано, в такое время, когда в ней не нуждались, а тем более не ценили и не могли вознаградить или ободрить, – если бы она нашла путь в душу, которая когда-нибудь могла оживить

более счастливые времена! Если эти времена когда-нибудь (хотя на это не приходится надеяться) наступят, когда арабскую литературу будут ценить выше и изучать прилежнее, чем делают теперь». Рейске не только перечитал, но и переписал целую библиотеку арабских рукописей. «Если арабскому языку хотят помочь, его не следует изучать как теологию; при помощи его надо разъяснять и обогащать историю, географию, математику, физику и медицину», – говорил он. По мнению Крачковского, Рейске можно считать первым, кто сознательно и широко провозгласил самостоятельное значение арабистики в востоковедении и науке вообще.

Детей у него не было, и он считал манускрипты своими детьми. «Но мои дети, – писал он, – мои, не имеющие отца сироты – мои манускрипты; с великой печалью я их воспитывал до их снаряжения и отправки в свет. Что с ними будет после моей смерти? Кто их примет к себе? Найдется ли верное, честное, благородно мыслящее сердце? Но пусть Господь позаботится о них! Я со своей стороны сделал для них все, что мог, и пока я жив, я не перестану, по возможности, помогать им в мире». К счастью, к рукописям судьба оказалась милостивее, чем к самому ученому. После его смерти манускрипты перешли к знаменитому Лессингу – одному из немногих, кто сумел оценить Рейске при жизни, а затем в Копенгагенскую библиотеку.

Писал Крачковский в своей книге и о «тихом» русском арабисте В.Ф. Гиргасе (1835-1887). Крачковский, будучи студентом, пользовался учебниками, написанными Гиргасом и Розеном. Гиргас усердно трудился, создал блестящие труды по арабистике. Не любил сам о себе говорить и не любил, чтобы другие о нем рассказывали. «Недаром звали его «тихим»... – говорил о нем Розен, – сделал немало и все также для других незаметно. А вот мы со всей нашей суетой и за 20 лет не удосужились кончить то, что он начал...» Говоря о будущих намерениях, Гиргас не забывал арабское «Ин ша Аллах» («Если Аллах соизволит!»).

Никакие войны, болезни, трудности не препятствовали этим ученым, включая самого Крачковского, заниматься наукой во благо человечества. Не покладая рук, они усердно развивали науку. С великой благодарностью вспоминаем упомянутых и не упомянутых в этой статье ученых-востоковедов, посвятивших свои жизни процветанию науки, и желаем им вечного покоя.

Заканчивая статью, хочу отметить, что у известного слепого арабского поэта и философа Абу-ль-Аля аль-Маарри (978-1058) есть сборник стихотворений под заглавием «Люзум ма лям йальзам» («Обязательность необязательного»). Поэт этим названием хотел сказать, что его мысли могут быть и не обязательными для других, но для него самого они обязательны. Вот и для других людей может и не обязательно знать о жизни и деятельности ученых арабистов-востоковедов, но для нас, нынешних востоковедов, знать и помнить этих ученых, внесших большой вклад в создание и развитие науки востоковедение, обязательно.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Академик Игнатий Юлианович Крачковский. Избранные сочинения в 6-ти томах. Издательство Академии Наук СССР. Москва – Ленинград, 1955.

«РИСАЛЕ-И АРУЗ» АБДУРРАХМАНА ДЖАМИ И ЕГО БАКИНСКИЙ СПИСОК

Бабаева Эльнура Вагиф кызы, старший научный сотрудник

Институт Рукописей имени Мухаммеда Физули Национальной Академии Наук
Азербайджана (г. Баку, Азербайджан)

Джами Абдуррахман Нураддин ибн Ахмад – персидско-таджикский писатель, поэт, философ-суфий (1414-1492). Письменное наследие Джами включает крупные произведения художественной литературы в стихах и прозе, лирические стихотворения, представляющие все жанровые формы персидской классики, научные трактаты по поэтике и риторике, литературный комментарий и руководства по сложнейшим стихотворным жанрам, трактаты по музыке, философии, грамматике и эпистолографии, сочинения по теологии и мистике, огромный биографический свод, посвященный деятелям мусульманского мистицизма. Некоторые из сочинений написаны на арабском языке. Он также является автором ряда научных трактатов о метрике, рифме и музыкальном ритме аруза [TDVIA: 1993]. Система стихосложения аруз (араб.) возникла в арабской поэзии к VIII в. и распространилась в поэзии на персидском и тюркских языках. Ритмообразующий элемент в арузе – чередование долгих и кратких слогов, комбинация которых образует стопу; насчитывают до 8 основных стоп, их различные сочетания дают 19 основных метров.

Наука аруз, основа которой была заложена и систематизирована арабским филологом Халилом ибн Ахмадом (718-791) [Сәфәр: 1977], в дальнейшем получила развитие такими выдающимися учеными Востока, как Хатиб Тебризи, Насираддин Туси, в том числе Вахид Тебризи [Табризи: 1959; Tusi: 1363]. Учёные мусульманского Востока, независимо от своей национальной принадлежности, по одинаковому принимая литературу и культуру народов Востока, творчески относились к этим литературно-научным и духовным ценностям, не только изучали, но и развивали их. Со временем именно в результате этих поисков и исследований аруз занял свое место в поэзии неарабских народов, и у каждого из этих народов начал формироваться свой аруз и арузоведение.

Первые письменные источники о персидском арузе появились в начале XIII в. И с этого времени вплоть до XV в., то есть до появления труда Джами «Рисале-и аруз» аруз как наука прошла большой путь развития. Свой неоценимый вклад в развитие аруза внесли такие видные учёные-арузоведы как Шамс Гейс Рази, Насираддин Туси, Вахид Тебризи [Сәфәр: 1977]. Среди произведений об арузе и, в частности, о персидском арузе, труд Абдуррахмана Джами «Рисале-и аруз» занимает важное место. Автор дает общую характеристику аруза, описывает историю персидского аруза. Данный труд Джами и поныне используется в школах в качестве учебного пособия.

В Институте Рукописей имени Мухаммеда Физули хранятся ценнейшие автографы великого поэта. Поэт и просветитель во всех своих произведениях развивает идею просвещённого, образованного человека, имеющего определённый багаж знаний, который он применяет в жизни. Эта идея является связующей нитью педагогических воззрений Абдуррахмана Джами с современностью. В этом смысле, его известное произведение «Рисале-и аруз» привлекает особое внимание. Труд занимает значимое место в истории персидского арузоведения. По мнению литературоведов, так же, как классическая персидская поэзия завершается творчеством Абдуррахмана Джами, так и «Рисале-и аруз» является заключительным произведением, трактующим аруз.

Рукопись «Рисале-и аруз» хранится в Институте Рукописей имени Мухаммеда Физули под шифром В-6111 в сборнике и занимает листы 20^b – 32^b [Джами: В-6111]. Бумага рукописи – плотная лощеная желтого цвета восточного производства. Список переписан крупным, четко читаемым почерком черными чернилами. Заголовки и определенные условные обозначения даны красными чернилами. В тексте черными

чернилами нарисованы круги, принадлежащие арузу. Также есть пояснительные комментарии на полях и по краям текста. Список переписан в 1184 г. Список переписан Абдуллахом Эфенди Гуткашани. Переплёт рукописи – дерматиновый бордового цвета, замененный в результате реставрации. Соблюдается восточная пагинация. Общий объем рукописи – 58 листов.

«Рисале-и аруз» начинается с восхваления великого Аллаха. Затем автор переходит к трактовке рукунов (стоп) аруза. Следует отметить, что аруз получил широчайшее распространение в персидской поэзии не только в его первоначальной арабской форме, но он подвергся существенным изменениям, связанным с особенностями персидского языка и персидских поэтических традиций. В процессе исторического развития и эволюции персидской поэтической литературы происходило, в свою очередь, формирование аруза как основной системы стихосложения персидской поэзии, а также его строгая канонизация. Несмотря на то, что арузоведы по-разному трактовали различные проблемы аруза, все они признавали четырёхступенчатое деление в арузе [Флоров: 1991].

Согласно Абдуррахману Джами, в персидской поэзии существовало 3 рукуна (стопы): сабаб, ватад, фасила. Подытоживая информацию о рукунах, Абдуррахман Джами в заключении соединяет эти рукуны воедино. Джами также даёт основные обозначения метроритмических фигур в словосочетаниях, принятых для обозначения музыкальной ритмики и стихотворных размеров [Джами: В-6111].

В ходе своих рассуждений о роли и месте метрики и рифмы в системе компонентов поэзии Абдуррахман Джами замечает, что рифма и метрика в древности не были известны, что их возникновение связано с зарождением арабской литературы и что другие народы заимствовали эти атрибуты стихотворной речи у арабов. Далее он приводит примеры основных форм ритмических кругов аруза, подробно описывая их [Бертельс: 1956].

Подводя итог, можно заметить, что в своём сочинении «Рисале-и аруз» Абдуррахман Джами подытожил все существующие знания об арузе, продемонстрировав, что персидские поэты использовали в своих стихах метры, которые в системе аруза Халила ибн Ахмада вовсе не встречаются, а в арабской поэзии – либо мало употребительны или совсем неупотребительны. Самым важным и первым нововведением в персидском арузе явилось изменение кругов арабского аруза. Создание теории персидского аруза не имело цели построения готовых штампов и формул. Здесь сконцентрировались те каноны, которые функционировали в метрике живого стиха и творческой практике.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. TDV İslam Ansiklopedisi. Abdurrahman Cami / Ö. Okumu. İstanbul: TDV, 1993. S. 186-189.
2. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc1p/6186>
3. Сəfər Ə. Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü. Bakı: Elm, 1977. 413 s.
4. Табризи В. Джами Мухтасар. Москва, 1959. 155 с.
5. Tusi Nəsirəddin. Miyarül-əşar. Tehran, 1363. 314 s.
6. Джами Абдуррахман. Рукопись ИР НАНА, ш. В-6111.
7. Фролов Д.В. Классические арабские стихи. История и теория аруда. Москва, 1991. С. 243.
8. Бертельс А.Э. Трактат по поэтике Вахида Табризи. *Советское Востоковедение*. Москва, 1956. № 2. С. 77-82.

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ МОВИ ДАРІ

Д-р Санатуллах Басам, Нідерланди

تهیه و نگارش صنعت بسام

نگاهی به پیشینه تاریخی زبان فارسی دری

در نوشته های شعرا، نویسنده گان و پژوهشگران گاهی دری، گاهی پارسی آمده به این معنی نیست، زبان دری جدا از پارسی است که همان زبان پارسی دری هست و در اشعار بخاطر وزن، دری، فارسی، پارسی و یا پارسی دری یا پهلوی آمده است و حضرت مولانا حتی یکبار هم کلمه دری را در اشعارشان بکار نبرده و برعکس از لطایف و ظرایف زبان فارسی در مقایسه به زبان تازی سخن رانده اند. «مگر زبان فارسی را چه شده است آن لطایف و ظرایف که در زبان فارسی هست در زبان تازی نیست».

پارسی گو، گرچه تازی خوشتر است عشق را خود صد زبان دیگر است

.....
مسلمانان، مسلمانان، زبان پارسی گویم که نبود شرط در جمعی شکر خوردن به تنهایی

.....
پارسی گو ساعتی و ساعتی رومی بگو خواه رومی، خواه تازی من نخواهم غیر تو

و این زبان با کمی تفاوت از لحاظ گویش در نقاط مختلف در گستره وسیع جغرافیایی بنام زبان پارسی تکلم میشد چنانچه دانشمندی بنام ابوالحسن مسعودی در کتاب «التبیه والاشراف» در مورد تکلم زبان پارسی می نویسد؛ «...پارسیان قومی بودند که قلمروشان دیار جبال بود از ماهات و غیره و آذربایجان تا مجاور ارمینیه و اران و بیلقان تا در بند که باب و ابواب است و ری و طبرستان و مسقط و شایران و گرگان و ابر شهر که نیشابور است و هرات و مرو و دیگر ولایت های خراسان و سیستان و کرمان و پارس و اهواز با دیگر سرزمین عجمان که در وقت حاضر به این ولایت ها پیوسته است. همه این ولایت ها یک مملکت بود، پادشاه اش یکی بود و زبانش یکی بود، فقط در بعضی کلمات تفاوت داشتند، زیرا وقتی حرفی که زبان را بدان می نویسند یکی باشد، زبان یکی است و گرچه در چیز های دیگر تفاوت داشته باشد، چون پهلوی و دری و آذر و دیگر زبانهای پارسی» مورخ و جغرافیه نگار یونان قدیم به نقل از آراتوسن می نویسد؛ «ساکنان پارس، ماد و باختر و سغد با جزئی تفاوت همزبان هستند، یعنی در واقع یکزبان هستند».

داکتر پرویز ناتل خانلری زبان شناس نامدار در کتاب تاریخ زبان پارسی در مورد منطقه رواج زبان فارسی چنین نگاشته است «منطقه رواج و رونق فارسی دری چنان که می دانیم ابتدا در مشرق و شمال شرقی ایران بود و بیشتر سخنوران و نویسنده گان ایرانی که نام و آثارشان باقی است تألیفات مغول از مردم این قسمت کشور بودند که در دستگاه امیران و بزرگان صفاری و سامانی و غزنوی و سلجوقی به سر می بردند. شاعرانی که اشعار شانرا به شاهد لغات مهجور در لغت فرس اسدی «نیمه ی قرن پنجم» آمده است ؛ غالباً به یکی از شهر های بخارا، سمرقند، هرات، بلخ، مرو، طوس، سرخس، قاین، سیستان یا شهر های دور تر شمال شرقی فلات ایران و آبادیهای دیگر خراسان منسوب اند».

«خانلری، صص ۳۵-۳۵۶».

بقول ریپکا ؛ « زبان دری نخستین گونه نوشتاری پارسی در طی دوران میان سده های هفتم تا دهم گشت ». ایرانیان امروزی اکنون بار دیگر نام «دری» را به زبان نوشتاری خود می دهند. شاید مراد از این اصطلاح در آغاز این بوده که بر زبان گفتاری فرمانروایان غیرروحانی دوران ساسانیان دلالت کند.

بدین سان زبان دری به نخستین گونه ادبی زبان پارسی گسترش یافت. تا اینکه ادبیات فارسی دری نخستین بار در بار سامانیان شمال خاوری ایران شگوف گشت. « ریپکا، تاریخ ادبیات ایران، ترجمه داکتر ابوالقاسم سری، تهران ۱۳۸۳، صص ۱۵۴-۱۵۵ »

زبان و ادبیات پارسی دری در زمان تسلط دو صد ساله اعراب به سرزمین افغانستان و فارس به نسبت عوامل متعدد دگرگون گردید چون همه واژه گان پارسی پاسخگوی شیوه زندگی مردم نبوده، از جانب دیگر نفوذ دین اسلام، شگفت انگیز بودن آفرینش های زبان تازی، نفوذ شاعران و نویسندگان عربی در کشور ها مستعمره، علاقمندی شاعران و نویسندگان پارسی به نوشتن آثارشان به زبان عربی و اطاعت و فرمانبرداری حاکمان از خلیفه های عرب در نفوذ زبان تازی به زبان پارسی رول مهمی داشته. زمانیکه دولت عباسی اداره ماوارالنهر را مسقیم و یا غیرمسقیم در دست داشت روابط فرهنگی وسیعی میان مردمان سرزمین های مستعمره و اعراب به وجود آمد، شاعران بزرگ عرب چون ابوعباده ولید بحتری، ابوتام و ابوالحسن معروف به ابن رومی، ابو الطیب کوفی معروف به منتبلی، ابو العلاء شاعر و فیلسوف شخصیت فرهنگی تاثیر گذاری در ممالک مستعمره عباسی بودند.

ابو عباده در مدح سرآمد روزگارش بوده. «به ابو العلاء گفتند ؛ ابوتام و بحتری و منتبلی کدام شاعر ترند؟ گفت، منتبلی و ابوتام حکیمند، شاعر بحتریست.» «تاریخ سیاسی اسلام، داکتر حسن ابراهیم حسن، چاپ هفتم، ۱۳۷۱، ص ۶۷۸». این رومی آگاهی به فلسفه یونان داشته بقول مسعودی « از فلسفه دم میزد» ابن خلکان گوید «نظمی عجیب داشت معانی کمیاب میجست و در قالب الفاظ نکو میریخت و همه معنی را مینمود و چیزی از آن وانمیمانند» «تاریخ سیاسی اسلام، ص ۶۷۹» موصوف مرثیه سرا بزرگی بوده و ابوالعلاء بفطرت شاعر بوده در یازده سالگی شعر می

سرایده، عده زیاد محققین به این نظراند؛ حتی در حاکمیت مغولان و ترکها بعضی واژه گان به زبان پارسی راه یافته است چنین وضعیت رازبان پارسی در حال حاضر هم دارد چنانچه در نفوذ فرانسوی ها ویا انگلیس ها بسیاری واژه ها در زبان فارسی ایران معاصر راه یافته ویا در هنگامیکه روابط وسیع میان شوروی پیشین و افغانستان وجود داشت زبان روسی در زبان گفتاری سایه افکنده بود و در حال حاضر در وجود روابط وسیع افغانستان با کشور های غربی نسل جوان بیشتر مایل به زبان انگلیسی اند؛ بهر حال کشورهای که از لحاظ اقتصادی وابسته باشند، به شکلی در زبان و فرهنگ جامعه تاثیر می گذارند و نمیتوان جلو آنها گرفت زبان سوچه در حقیقت در هیچ نقطه دنیا وجود ندارد فردوسی تمام سعی خود را میکند تا کمتر کلمات عربی را در شاهنامه بکار برد ولی هنوز هم «۷۰۶» کلمه عربی را در شاهنامه یافته اند که شاعر آنها «۸۹۳۸» باربکار برده است. «شمارش دکتر محمد جعفر معین فر، به اساس فرهنگ شاهنامه دلف».

استاد اسدالله حبیب شاعر، نویسنده و پژوهشگر توانا در مقاله در مورد رودکی نگرش شاعران به زبان عربی چنین اشاره کرده اند... «در سرزمین شعر فارسی دوره سامانیان شاعران را از نگاه نگرش به عرب، به مثابه خاستگاه دین اسلام و بسا فنون و علوم ادبی به دو دسته می توان جدا کرد؛ یکی، شاعرانی که بیشتر به ریشه فرهنگی خویش بستگی داشتند و تا آنجا که از چشمه زبان، تاریخ، جامعه و جغرافیایی خویش لپی می شد تر کرد، به «عربیت» رو نمی کردند. اینان گروه خود گرای دوره ساسانیان بودند. دوم، آنانی که گروه «عربیت» شده بودند و گزینش تخلص های عربی، نازیدن به پیروی از شاعران عرب و کاربرد بجا و بیجا واژگان عربی نشانه های آن گرایش است. و این دو دستگی در دوره های دیگر تاریخ شعر پارسی هم بوده...» «صفحه فیسبوک استاد اسدالله حبیب، مقاله ای در مورد رودکی، ۲۰۱۷»

اعراب برای تسلط مطلق از دین و زبان بالای مردم تاثیر گذاشتن و تمدن اسلامی در تمام شعبات علوم از فلسفه تا به ریاضیات از زبان تا علم نجوم سایه افکنند ولی عده منور جامعه زردشتیان بلخ در سیاست و اداره اعراب چون خاندان برمکی و سهل نفوذ کردند، ابو خالد برمک در سال ۷۲۶ از طرف والی عربی به حکومت محلی خراسان مقرر شد، یحیی برمک وزیر دربار هارون الرشید شد جعفر پسر یحیی وزیر دربار شد و فضل برادر جعفر والی سرزمینی که امروز بنام افغانستان یاد می شود گرچه این خاندان همه بوسیله عباسیان به قتل رسیدند در زمان اقتدار خدمات شایسته انجام دادند بعد از برمکیان خاندان سهل سرخسی از دینداران زردشت در دربار عباسی باقی ماندند پسران سهل، فضل و حسن در زمان مامون به وزارت رسیدند مامون فضل را می کشد و دخترش را به عقد خود می آورد، نارضایتی در همه حصه گسترش می یابد طاهر پوشنگی دست به قیام میزند، چون دولت عباسی توان فایق آمدن بر قیام هارا در خود نمی بیند با اعیان و اشراف راه سازش را به ادامه تسلط خود در پیش می گیرد و خاندان طاهری جای خاندان برمک و سهل در دولت عباسی پر میکنند، طاهر قوماندان نظامی بغداد میشود واز سال ۸۲۱ تا ۸۷۲ میلادی در قسمت هاییکه امروز افغانستان نامیده میشود دولت طاهری را بنا مینهد و بعد ها قسمت های شمالی و غربی، از نیشابور تا سیستان به شمول ماورالنهر جزئی از قلمرو پادشاهی خود میسازد. خانواده طاهری مردمان منوری بودند، طاهر مرد ادیب و شاعر بوده، ویژه گی دوره طاهری در اینست که زبان پارسی دری شکوفا میشود، مردم مثل قبل از اسلام، پارسی تکلم میکنند و در همین دوران شاعران چون حنظله بادغیسی، عباس مروزی و ابو حفص ظهور میکنند.

مرو، هرات، بلخ، گرگان، توس، بادغیس، سغدیان، سیستان و فرارود پرورشگاه اصلی زبان پارسی بود و همانگونه میماند. در نتیجه ظلم و استبداد خانواده طاهری عیاری از سیستان بنام یعقوب لیث قد بلند میکند و مردم به دور او حلقه میزنند و دو عامل بیشتر زمینه اتحاد مردم و جوش مبارزات آنان میشود.

- حس استقلال خواهی خراسان و جلوگیری از استبداد طاهری

- حفظ آیین و زبان.

چون مردم سیستان در هنگام ظهور عرب و اسلام زردشتی بودند، یعقوب لیث از این زمینه در مبارزه بر علیه حکومت طاهری و تسلط اعراب استفاده میکند و رهبر قیام آزادی خواهی میشود.

یعقوب صفاری در سیستان زاده شده در زرنج شاگرد مسگری بوده و بعدا به گروه عیاران علیه استبداد طاهریان و اعراب تشکل یافته بود می پیوندد، او مرد سیاسی و نظامی بوده در سال ۸۷۵ میلادی - ۲۵۴ هجری قمری «درهم نصر» را از امارت سیستان خلع و خودش را امیر اعلام میکند. و برای نخستین بار بعد از اسلام و تسلط عرب بر خراسان دولت مستقل خراسان را به اساس استقلال ملی تاسیس مینماید. در جریان امارت یعقوب لیث صفاری مرحله دیگر شکوفایی زبان پارسی است، شاعرانی در این دوران ظهور میکنند در احیا زبان فارسی در حاکمیت عرب بینهایت موثر واقع میگردد ولی پختگی لازم را از لحظ علم عروض ندارد ویا هم کم کاستی در شعر شان زیاد هست.

چند نمونه از اشعار نخستین زبان فارسی - محمد فرزند وصیف در مورد یعقوب چنین سروده دارد؛

ای امیری که امیران جهان خاصه و عام بنده وچاکر و مولای وسگیند و غلام
ازلی خطی در لوح که ملکی بدهید بابی یوسف یعقوب بن اللیث همام
به لتمام آمد زنبیل و لتی خورد پلنگ لتره شد لشکر زنبیل و هبا گشت کنام
«الی آخر»

بسام کردی قدیم ترین شاعران و معاصر یعقوب لیث صفار است و البته هنوز پختگی به عنوان شعر عروضی ندارد؛

هر که نبود او به دل متهم
 عمر ز عمار بدان شد بری
 دید بلا بر تن و بر جان خویش
 گشت به عالم تن او در الم

«الی اخر» و بسام این شعر را در وصف یعقوب و شکست عمار خارجی سروده است.
 شاعری بنام محمود وراق هروی هم عصر طاهریان و صفاریان است سروده دارد؛
 نگارینا به نقد جاننت ندهم
 گرفتستم به جان دامان وصلت
 فیروز مشرقی چنین سروده است؛
 مرغی است خدنگ ای عجب دیدی
 مرغی که شکار او همه جانا
 داده پر خویش کر گمش هدیه
 تا نه بچه اش برد به مهمانا

محمد بن مخلد سگری نیز به حیث شاعر معاصر یعقوب لیث در تاریخ سیستان ذکر شده است شعری دارد؛
 جز تو نژاد حوا و آدم نکشت
 شیر نهادی به دل و بر منشت

«الخ»
 به مژه دل ز من بدزدیدی
 ای به لب قاضی و به مژگان دزد
 مزد خواهی که دل ز من ببری
 این شگفتی که دید دزد به مزد

ویا
 خون خود راگر بریزی در کنار
 به که آب روی ریزی در کنار
 بت پرستندی به از مردم پرست
 پند گیری و کار بند و گوش دار
 «ابو سلیم گرگانی»

کهن ترین اشعار پارسی دری که مطابقت به اوزان عروضی دارد متعلق به قرن سوم هجری می‌دانند.
 به قول غبار «... دوره نخستین ادبی زبان دری، یک دوره ادب شفاهی بود که بعد ها در رسم الخط عربی اسلامی در آمد، و در دوره دولت یعقوب صفاری روبه تکامل سریع نهاد. محمد بن وصیف سکزی، رئیس دیوان رسایل یعقوب صفاری است که او را در شعر دری بستود، ابوسلیک گرگانی شاعر دیگر زبان دری است» «م - غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، مطبوعه دولتی، ۱۳۴۶، ص ۹۶»
 وقتی یعقوب خطبه بنام خود کرد، خلافت بغداد بر خلاف دولت صفاری شد و زمینه ظهور زودتر به سامانیان مساعد گردید.

دولت سامانی که توسط امیر نصر بن احمد سامانی اساس گذاشته طی بیشتر از یک قرن، دوره اوج تمدن و فرهنگ اسلامی و زبان و ادبیات فارسی بود، بلخ و بخارا در ماورای جیحون مرجع علما و فضلا و دانشمندان سایر ممالک شد، و دربار سامانی مشوق علما و فضلا بود. پارسی دری در دربار ساسانیان زبان دربار و دیوان شده بود بعد از فرمانروایی طاهریان، به ویژه کوچیدن زردشتیان به جانب بلخ بخصوص در دوره سامانیان و غزنویان زمینه استواری یافت و شاعران، نویسندگان، مترجمین از زبان عربی به پارسی ویا از زبان پارسی به زبان عربی در غنایی زبان پارسی مساعی زیادی بخرچ دادند تا چنین زبان شیوای پارسی دری بما رسیده است.
 به عقیده محققین زبان پارسی، با یورش اعراب زبان پارسی میانه اوستایی و زبان پارسی میانه ساسانی همراه با زبان عربی و آیین اسلامی به خاور پشته سرازیر شد و زمینه تکوین و تکامل زبان پارسی نو را فراهم آورد. این زبان را از دوره سامانی و اوایل غزنوی تا دوره تیموری گاهگاهی به نام دری «درباری» یا پارسی دری هم می خواندند.

منابع و ماخذ:

- 1- ریپکایا، تاریخ ادبیات ایران، ترجمه دکتر ابوالقاسم سری، تهران، ۱۳۸۲۰
- 2- اوستا، کهن ترین سرود ها و متنهای، گزارش و پژوهش جلیل دوستخواه، ج اول و دوم چاپ گلشن.
- 3- غبار میر غلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ، چاپ مطبوعه دولتی، کابل، ۱۳۴۶۰
- 4- حبیبی، عبدالحی، تاریخ مختصر افغانستان، چاپ دانش کتابخانه، ۱۳۷۷
- 5- تاریخ سیاسی اسلام، داکتر حسن ابراهیم حسن، چاپ هفتم، ۱۳۷۱
- 6- پرویز نائل خانلری، تاریخ زبان پارسی
- 7- ابوالحسن مسعودی، التنبیه والاشراف

АНАЛІЗ ЛЕКСИКИ СУЧАСНИХ КОМІКСІВ НА МАТЕРІАЛІ

«我来自游戏» ТА «传说中的恶役公主»

Гложик Карина, студентка 2 курсу

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Науковий керівник: доц. Жукова К.Є.

Комікс - це унікальне явище культури, яке є поєднанням картинок і короткого тексту, які пов'язані логічно-послідовною історією. Вони стали одним із підкорень глобальної культури ХХ ст. На них вирости цілі покоління людей з усього світу.

У тому чи іншому вигляді історії, розказані в картинках, існували й раніше, але розвиток жанру припав саме на останні сто років. Комікси є зручним засобом сприйняття інформації людиною. Людина завжди намагалася передати ідеї через примітивні образи, які супроводжуються коротким текстом. Маньхуа - це жанр китайських коміксів, що розкривають сюжет і характер героїв. Відмінною рисою китайських коміксів є те, що вони передають внутрішні переживання героя, втілюють мрії читача, роблять світ навколо героя набагато яскравішим, ніж він є у реальному житті. Маньхуа бувають різноманітних жанрів, таких як фентезі чи повсякденність. Але найпопулярнішими зараз є два основні жанри. Це жанр романтика та новий жанр ісекай. Ісекай це жанр, в якому герой потрапляє в інший світ, такий як відеогра або паралельний світ, де перед ним стоїть завдання вижити.

Відкритим залишається середовище вивчення саме лексичних аспектів коміксів, адже це допоможе нам зрозуміти на якому рівні мови найзручніше почати читати і вивчати комікси, а також що являє собою структура китайського коміксу. Об'єктом дослідження є комікси китайською мовою, а предметом дослідження виступає особливості лексики. Мета дослідження – більш детально висвітлити лексичні особливості текстів жанру «комікс» та порівняти лексичну складову двох різних жанрів.

Для її досягнення були встановлені такі завдання:

1) виявити особливість текстів китайських коміксів шляхом лексичного аналізу наступних коміксів: “我来自游戏”(Wǒ lái zì yóu xì), “传说中的恶役公主”(Chuán shuō zhōng de è yì gōng zhǔ)

2) провести порівняльний аналіз лексики коміксів двох різних жанрів

Під час нашого дослідження були використані наступні методи: теоретичний (вивчення літератури і аналіз досліджуваної роботи) та порівняльний аналіз.

Матеріалом для дослідження ми обрали два комікси із популярного в КНР ресурсу для завантаження та читання коміксів – socomanga.com та ac.qq.com, їх назва – «我来自游戏» («Wǒ lái zì yóu xì» - «Я вийшов із ігри») [1] та «传说中的恶役公主» («Chuán shuō zhōng de è yì gōng zhǔ» - «Легендарна принцеса-лиходійка») [2].

Для проведення нашого дослідження перш за все було визначено списки ієрогліфів за частотою їх вживаності (у кількості 500-1000-1500) [3]. Впродовж нашої роботи із лексичним матеріалом ми звіряли кожний із ієрогліфів зі списками ієрогліфів за частотою вживання, щоб, таким чином, на прикладі звичайного коміксу, визначити, чи належить лексика коміксів в КНР до звичайної розмовної, або належить до списку менш часто вживаних слів і не є повсякденною.

Після проведення дослідження 1254 ієрогліфів, які були підраховані з 23-ї глави коміксу «传说中的恶役公主» («Chuánshuōzhōngde è yì gōngzhǔ» - «Легендарна принцеса-лиходійка»), можемо зробити наступні висновки: найбільша кількість ієрогліфів відноситься до самої часто вживаної групи із 500 ієрогліфів – 335 (79% від загальної кількості), цікавим виявився той факт, що до групи 1000 ієрогліфів належить набагато менша кількість ієрогліфів, чим до 500, а саме – 41 (10% відсоток від загальної

кількості) і сама найменша кількість відноситься до групи 1500– 33 ієрогліфів (8%). Також 14 (3%) ієрогліфів не належать до жодного зі списків.

Після проведення дослідження другого коміксу 423 ієрогліфів, які були підраховані з 32-ї глави коміксу «我来自游戏» («Wǒ láizìyóuxì») - «Я вийшов із гри» можемо зробити наступні висновки: найбільша кількість ієрогліфів відноситься до самої часто вживаної групи із 500 ієрогліфів – 925 (74% від загальної кількості), цікавим виявився той факт, що до групи 1000 ієрогліфів належить набагато менша кількість ієрогліфів, чим до 500, а саме–135 (10% відсоток від загальної кількості). До групи 1500 відноситься – 143 ієрогліфів (12%). Також 51 (4%) ієрогліфів не належать до жодного зі списків.

Після аналізу ієрогліфів, які перераховані у двох коміксах, можна отримати таку тезу: в середньому в коміксах 70-80% ієрогліфів відносяться до списку 500 ієрогліфів, що дає нам зрозуміти, що комікси мають просту мову.

Також, ми можемо видвинути тезу, виходячи з того, що перший комікс коміксу «我来自游戏» («Wǒ láizìyóuxì») - «Я вийшов із гри») — жанру ісекай, а другий «传说中的恶役公主» («Chuán shuō zhōng de è yǐ gōng zhǔ») - «Легендарна принцеса-лиходійка» — романтика, що складність мови майже не відрізняється і читач з невеликим рівнем мови може почати читати будь-який жанр.

Як було сказано раніше, комікси бувають різноманітних жанрів і щоб донести до читача їхній сенс, комікси використовують просту мову. Через те, що комікси можна почати читати на середньому рівні китайської мови, це привід переглянути студентам матеріали для вивчення китайської мови та почати читати комікси для покращення рівня володіння мовою.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 我来自游戏 URL: <https://www.cocomanga.com/12047/>
2. 传说中的恶役公主 URL: <https://ac.qq.com/Comic/comicInfo/id/650045>
3. Списки ієрогліфів за частотою їх вживання:
常用 1000 字 URL: <https://studycli.org/zh-CN/chinese-characters/the-100-most-common-chinese-characters/>
常用 500 字 URL:
http://www.360doc.com/content/19/0116/05/5396318_809155373.shtml
常用 1500 字 URL: <https://www.xiexiebang.com/tag/15gcyhz/>

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКИХ ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ (ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)

Гопка Інна, студентка 4 курсу

Київський університет імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: викладач кафедри східних мов і перекладу І.В. Ситник

Ідіоматичний вираз (далі ІВ) або фразеологізми – це стійка за складом і структурою та цілісна за своїм значенням відтворювана одиниця мови, що складається з двох і більше слів [1]. ІВ вважається частиною словникового складу китайської мови мови, її культурним показником, що описує побут, звичаї народу. ІВ відіграють важливу роль в комунікації. Опанувати ідіоматичні вирази китайської мови – це означає володіти мовою на високому рівні, розуміти національні особливості і традиції. У фразеологізмах китайської мови сконцентрований накопичений за кілька тисяч років досвід китайського народу, збережена його історія, відображені реалії китайської

культури, її самобутність, образність і своєрідність [1]. ІВ відображаючи у своїй семантиці тривалий процес розвитку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні стереотипи.

Китайські фразеологізми є безумовно унікальними, специфічними одиницями у системі китайської мови. Вони є лексично неподільними, володіють стійкою структурою і семантичною цілісністю, характеризуються структурним різноманіттям форми і різним кількісним складом.

В широкому розумінні слова китайські фразеологізми (熟语) поділяються на: готові вирази (成语); звичні висловлення (惯用语); прислів'я (谚语); приказки (俗语); усічені висловлення (歇后语).

Встановлення лінгвопрагматичних особливостей китайських ідіоматичних виразів сприятиме розв'язанню перекладацьких завдань.

Лінгвопрагматика – це наука, яка вивчає умови використання людиною (суб'єктом мовлення) мовних засобів у спілкуванні, тобто умови адекватного добору та використання одиниць і категорій мови з урахуванням усіх контекстних, ситуативних чинників із метою досягнення найефективнішого впливу на партнера по комунікації, аудиторію, читачів [2]. Метою лінгвопрагматики є «вивчення мови в контексті» – соціальному, ситуативному тощо, тобто дослідження мови як засобу комунікації [4]. Отже, вважається, що можна виокремити лінгвопрагматичний аспект в будь-якому тексті, розмові, діалозі тощо.

Ми вважаємо, що елемент суб'єктивності є одним із ключових елементів при визначенні лінгвопрагматичних особливостей китайських ідіоматичних виразів. Варто зазначити, що людське мислення, відбиваючи у мові об'єктивний світ, вносить елемент суб'єктивності, обумовлений складним характером пізнавальної діяльності. Суб'єктивний елемент впливає на процес відображення навколишнього світу в системі мови і зберігається на рівні мовної інтерпретації думки [2]. Відображення реального навколишнього світу в людській свідомості завжди містить суб'єктивний компонент, так як «людина може описувати, тобто пізнавати навколишній світ, лише попередньо виділивши себе з цього світу, спираючись на протиставлення "я" всьому, що "не є я", і при цьому обов'язково виходячи із визнання існування як самого себе, так і світу, з якого він себе виділяє і частиною якого він себе уявляє» [3].

Лінгвопрагматика вивчає умови використання мови комунікантами в актах мовленнєвого спілкування в процесі комунікації, а також в міжкультурного спілкування, особливо під час перекладу текстів.

Аналіз перекладознавчої літератури дозволив виокремити загальноприйняті способи перекладу ідіоматичних виразів, а саме: пошук фразеологічного еквівалента, використання фразеологічного аналога і описовий переклад. Ці способи є базовими і універсальними та їх доцільно використовувати при перекладі.

Лінгвопрагматика перекладу містить у собі такі складові поняття, як прагмалінгвістичне значення, адаптація і відношення, прагмалінгвістичний потенціал тексту, адресат (рецептор) початкової мови та мови перекладу, в тому числі фонові знання. Всі ці поняття реалізуються під час функціонування мови в комунікативному ланцюгу «адресант – текст – адресат». Оскільки адресат тексту-перекладу інший, ніж в тексту-оригіналу, виникає необхідність прагмалінгвістичної адаптації перекладу, що може викликати необхідність додавання або видалення певної інформації при перекладі, тобто внесення поправок щодо спеціальних знань, врахування психологічних та інших відмінностей між комунікантами тексту-оригінального та тексту-перекладу. Перекладач виступає у ролі посередника, що тлумачить значення змісту тексту мови оригіналу, оскільки він трансформує текст перекладу через прагматичні реконструкції тексту оригіналу. У процесі трансформації важливою є

здатність перекладача правильно інтерпретувати прагмалінгвістичний аспект тексту, тобто функціонування мовних засобів [5]. Перекладач як вторинний суб'єкт спілкування має на меті відтворити первинний вплив (або комунікативний ефект) на вторинного реципієнта тексту-перекладу.

Встановлено, що основними особливостями перекладу китайських ідіоматичних виразів є такі:

1. суб'єктивність;
2. оціночний аспект (перекладач має дослідити історичну подію, культурні особливості для того, щоб не виникало труднощів у тлумаченні інформації з тексту-оригіналу і її відтворенні в тексті-перекладі);
3. акціональний аспект (під час взаємодії мовця/автора та слухача/читача важливого значення набувають такі параметри і характеристики ситуації спілкування, як місце і час мовної взаємодії, цілі комунікантів тощо);
4. аспект узагальнення (визначення мовних засобів та їх властивостей і закономірностей мови, які використовуються суспільством (або окремими людьми) для впливу на психіку (думки, почуття, волю) і, як наслідок, реакцію на це людей (реципієнтів) [6].

Отже, аналіз наукових праць дав можливість зробити такий висновок: розуміння лінгвопрагматичних особливостей є невід'ємним при перекладі китайських ідіоматичних виразів. Аналіз ситуації, історичного і культурного аспектів уможливорює адекватний переклад і полегшує розв'язання перекладацьких завдань, яке полягає в тому, щоб не лише донести сенс ідіоматичного виразу, а й зробити все можливе для повного розуміння тексту-перекладу читачем, незважаючи на культурні відмінності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воронова, І. А. Хотченко І. А. Ідіоматичні вирази у китайській мові [Електронний ресурс] / В. Є. Воронова, І. А. Хотченко // Питання сходознавства в Україні. 2018. С. 15-16.
2. Альшева А.О. Лінгвопрагматичні особливості перекладу електронного гіпертексту (на матеріалі Вікіпедії) : дис. канд. філ. наук : 10.02.16. Одеса, 2017. 184 с.
3. Мадинахон Ш. К. Лингвопрагматика как основа изучения взаимосвязи языка и его использования [Електронний ресурс] / Шухратхужакизи Ашрабхужаева Мадинахон // "Scienceand Education" Scientific Journal. 2022. С.476-480.
4. Дзикович О. В. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 85 с.
5. Хабарова Н. А. Переклад та його прагмалінгвістичні особливості [Електронний ресурс] / Н. А. Хабарова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021. С.174-177.
6. 林登萍. 隐喻语言的语用学层面研究 / 林登萍. // 语文建设. 2016. №2016. 页 83–84.

ШІСТЬ КАТЕГОРІЙ ІЄРОГЛІФІВ ЗАСТАРІ ДЛЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ?

к.ф.н., доц. Жукова Катерина Євгенівна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У сучасному світі, ми є свідками шаленого темпу розвитку усіх галузей науки. То ж іноді дивно, що в сучасному науковому обігу є терміни, які з'явилися задовго до нашої ери. Ба більше, ці терміни, попри намагання численних вчених запропонувати свої класифікації, залишаються найбільш влучними. Так в синології є поняття «шість

категорій», яке зустрічалось у праці періоду династії Західна Чжоу (1046–771 рр. до н. е.) «Чжоу Лі». Тобто в «Чжоу Лі» було згадано шість категорій як таке, що є зрозумілим для кожного. Першим ученим, який розкрив усі шість категорій, був укладач першого словника «Аналіз простих знаків і тлумачення складних знаків» «说文解字» СюйШень (58–147 рр.). Саме в словнику, завдяки поясненням укладача, ми знаходимо хоч приблизне визначення майже всіх категорій. Шість категорій є видами зв'язку написання, значення та читання писемних знаків. Категорії визначають або ієрогліфи окремо як зображувальні, вказівні, ідеографічні, фоноідеографічні, або групи ієрогліфів, як у випадку видозмінених та запозичених. Основною проблемою для такої класифікації є те що види зв'язку були виділені на основі аналізу сучасних древнім вченим ієрогліфів, тобто ієрогліфів малої печаті.

Наприкінці XIX століття було знайдено цзягувень – письмена на кістках жертвних тварин та панцирах черепах, які не були відомі Сюй Шеню. Археологічні знахідки надали новий матеріал для досліджень. Було також підтверджено деякі припущення про помилкове тлумачення писемових знаків в «Аналізі простих знаків та тлумаченні складених знаків», що дозволило вченим розлучитися з традиційним шанобливим поглядом на працю Сюй Шеня. Розшифровка та аналіз знаків цзягувень дозволили значно просунути науку вперед і водночас поставили перед вченими нові завдання. Поява у науковому обороті розшифрованих знаків цзягувень заповнила прогалину, у той же час, дозволила говорити про загальні тенденції розвитку китайської писемності.

У XX столітті до Китаю прийшла західна наука, яка принесла нові ідеї, підходи та методи дослідження. Нові погляди і методи дослідження, результати аналізу давніх і сучасних ієрогліфів призвели до нових спроб створення класифікацій китайських писемних знаків. Це час роботи над знаками цзягувень, цзинвень, над пам'ятниками періоду Воюючих царств. Великий обсяг роботи дозволив сформувати окремі напрями досліджень у граматиці, відкрив можливість для додаткових досліджень та поставив нові завдання перед наукою. Важливо пам'ятати, що середина минулого століття – час боротьби з неграмотністю населення і, як наслідок, широкомасштабної реформи зі спрощення написання ієрогліфів, якій передувало кілька спроб відмовитися від ієрогліфічної писемності взагалі. Як результат реформи, китайська писемність отримала цілий масив ієрогліфів, у яких було порушено зв'язок написання і значення.

Думка, що шість категорій виділено на неоднорідних засадах, висловлювалася неодноразово [1, 2]. Починаючи з династії Цин, ціла низка вчених-граматологів пропонувала свої способи поділу ієрогліфів на категорії. Найбільш відома класифікація Тан Ланя, який запропонував поділ ієрогліфів на 3 категорії: піктограми, ідеограми, фоноідеограми. Пізніше вчені Чень Менцзя 陈梦家, Цю Сігуй 裘锡圭 пропонували свої три категорії. У статті Лін Цзімяо 林季苗 перераховані 23 класифікації, що ділять ієрогліфи на різну кількість категорій, і це далеко не повний перелік [2, с. 24-27].

Однак досі жодна класифікація не була визнана вдалою, досі синологи здебільшого звертаються до шести категорій Сюй Шеня. Відомий учений-граматолог Ван Нін так прокоментувала ситуацію, що склалася в сучасній науці: «Дослідження, проведені останніми роками, заклали добрі теоретичні підвалини граматики. Крім того, археологічні розкопки та висновки вчених, які вивчають стародавні письмові знаки, неодноразово підтверджували системність структури китайських ієрогліфів та спростували припущення про недовговічність китайської писемності. "Шість категорій" не підходять ані для конкретних знаків цзягувень, ані для ієрогліфів, змінених у стилі лише. Це ще раз довело, що «шість категорій» не є універсальними, а підходять виключно для знаків малого друку. Запропоновані вченими «три категорії» надто загальні для стародавніх ієрогліфів і не повністю підходять для сучасних, що не

дозволяє замінити шість категорій на три. Обмеженість «шістьох категорій» робить необхідними пошуки нового підходу, проте, з іншого боку, двохтисячолітня історія цієї теорії, створеної лише на основі ієрогліфів малої печаті, пояснюється правильністю підходу «структура – функція» для ідеографічної писемності. Не варто відмовлятися від традиційних шести категорій, які є основою для подальшої роботи» [3, 49].

Таким чином, попри наукові розвідки великої кількості вчених і неоднорідність самих категорій, обмежену застосовність для ієрогліфів тільки одного періоду шість категорій є найбільш влучною класифікацією ієрогліфів. Звільнившись від ореолу непогрішності, подекуди властивій китайській традиції «Шовень» та її автор продовжують займати гідне місце у сучасних дослідженнях та є водночас основою та рушійною силою для подальших наукових розвідок.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 李大遂(2003) 简明实用汉字学. 北京: 北京大学出版社.
2. 吕浩著(2006) 汉字学十讲. 上海: 学林出版社.
3. 王宁(2002) 汉字构形学讲座. 上海: 上海教育.

РУБАЇ ОМАРА ХАЙЯМА В ПЕРЕКЛАДІ ВАСИЛЯ МИСИКА

Завгородня Олена Сергіївна, викладач кафедри східних мов

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди

Поезія Сходу завжди приваблювала читачів глибиною філософської думки, мудрістю і гуманізмом. Серед персомовних поетів почесну першість щодо світової слави та цитованості творів займає Омар Хайям (1048-1131). Популярність на Заході прийшла до нього завдяки перекладу збірки його катренів англійською мовою, який вийшов у Лондоні в 1859 р. з-під пера літератора вікторіанської доби Едварда Фіцджеральда (1809-1883) і який власне прославився завдяки перекладу збірки “Рубаят” Омара Хайяма. Парадоксальним є те, що перський поет у себе на батьківщині був більш відомий як видатний вчений, астроном, математик і філософ. Омар Хайям був одним із перших поетів, хто для своїх філософських роздумів почав застосовувати поряд з арабською мовою, що була поширена у той час як офіційна мова, свою рідну перську мову. Автори середньовічних історичних творів називали Хайяма “мудрецем” і нагородили почесними титулами “Доказ істини” і “Цар філософів Заходу та Сходу”, завдяки насправді енциклопедичним знанням вченого.

Багато фактів біографії Омара Хайяма залишилися невідомими, а ті відомості про нього, що містяться в життєписах вчених, стосуються переважно його наукових інтересів, творів та кар'єри придворного астролога. Мало що відомо про Хайяма-поета - не залишилось ні достовірних фактів, ні легендарних історій, які зазвичай становили значну частину життєписів відомих поетів у поетичних антологіях. Усього ж у середньовічних історичних та біографічних творах наведено лише шість катренів Хайяма, що додає містичності образу поета-філософа [1, с. 285].

Вважається, що вчений складав вірші протягом усього свого життя, призначаючи їх лише для себе самого і вузького кола друзів та учнів, записуючи на полях своїх рукописів. Тому ж, що його потаємні віршовані філософські погляди стали надбанням громадськості, очевидно, слід завдячити поетичній формі віршів - рубаї.

Арабський історик-біограф Аль-Кіфті, звернувши увагу на швидкість поширення катренів Хайяма, зауважив у біографії вченого наступне: “Є у нього вірші,

що розлітаються зі швидкістю птахів, які виявляють його таємні помисли, незважаючи на всі їхні алегорії...” [1, с. 288].

Так, обравши для своїх філософських афоризмів і зухвалих епіграм простонародну форму поезії, яку не дуже шанували при дворі, зате охоче використовували городяни-ремісники для своїх запальних пісеньок, а суфії - для своєї ритуальної лірики, Омар Хайям набув слави поета-філософа, прославившись на віки.

Омар Хайяма не був першим, хто звернувся до цього жанру поезії. Але навіть пройшовши цілий етап літературної обробки, у той час катрен залишався багато в чому традиційно елементом музично-поетичного комплексу, в якому йому відводилася роль “легкої музики”.

Лише у віршах Омара Хайяма чотиривірш набув тієї тематичної складової, яка перетворила рубаї на одну з визнаних форм філософської лірики. Лапідарність і скупе застосування стилістичних фігур, так само як і чітка логічна конструкція рубаї, введена Хайямом, стали свого роду фірмовим знаком перського чотиривірша. Скориставшись можливостями малої форми, Хайям надав рубаї вигляду філософського силогізму, де перші два рядки нерідко утворюють тезу, в якій другий рядок розвиває або доповнює ідею першої, третій, найчастіше неримований, рядок дає свого роду антитезу, а останній рядок - синтез. Це не єдина схема побудови рубаї, хоча і дуже улюблена автором.

Катрени Омара Хайяма завдяки швидкості усної передачі стали популярними і викликали наслідування ще за його життя. Саме це, мабуть, сприяло виникненню стільки рідкісного в авторській поезії явища, як “мандрівні чотиривірші”. Один із перших дослідників творчості Хайяма Валентин Жуковський виявив велику групу чотиривіршів, які включалися середньовічними переписувачами не тільки в “Рубайат”, а й у збірки віршів інших поетів. Вони виявляються, наприклад, у Санаї, Аттара, поетів ісфаганської школи, які творили майже одночасно з Хайямом, і після нього. Тому окреслити реальні межі творчості Хайяма і точно визначити його авторство текстологія не в змозі, і склад чотиривіршів у різних рукописах Рубайята коливається [1, с. 290].

В Україні перше знайомство з поезією Омара Хайяма відбулося завдяки перекладам А.Кримського - відомого українського історика, сходознавця, філолога і перекладача, які були опубліковані у збірці “Пальмове гілля” на початку ХХ ст. у Львові та Києві. Визначний історик і дослідник східних літератур, автор численних книг з історії Персії, Туреччини та інших східних країн, на жаль, не був видатним поетом, але саме завдяки його працям чимало українських письменників зацікавилися багатомовною літературою Сходу [2, с. 4].

Серед них - Василь Мисик, видатний український письменник, поет, перекладач (1907-1983), лауреат національної премії ім. Максима Рильського “за переклади українською мовою творів видатних поетів світу” (1977 р.). Вільно володіючи багатьма мовами, і зокрема перською, досліджуючи поезію східних народів як літературознавець, Василь Мисик переклав кращі зразки світової літератури, серед яких ціла антологія творів таджицько-перських та арабських (ще й давньоарабських) поетів. Навчання у Харківському технікумі сходознавства і подорожі країнами Середньої Азії вплинули на розвиток естетичних поглядів поета щодо художнього перекладу, сформував довготривалий напрям в його орієнтальній перекладацькій діяльності.

Скориставшись рукописом А. Арбері, датованим 1207 роком, Василь Мисик переклав 306 рубаї Омара Хайяма, які було опубліковано у 1965 році у збірці «Омар Хайям. Рубаї» (К.: Дніпро). У 1983 році тим же видавництвом були видані твори Василя Мисика у 2-х томах, куди увійшли його переклади 195 рубаї Омара Хайяма. У 1990 році в серії “Майстри поетичного перекладу” було видано збірку «Захід і Схід. Переклади», до якої увійшли переклади 308 рубаї Василя Мисика, доповнивши попереднє видання рубаї № 307 та № 308. У 2008 переклади рубаї Омара Хайяма було

перевидано у збірці кращих перекладів східної класичної поезії Василя Мисика “Перлини поезії Сходу” [3; 4].

В останні роки збірка перевидавалася неодноразово, що свідчить про невгасаючий інтерес до східної філософії Омара Хайяма, а також високу майстерність і художню цінність перекладів Василя Мисика [5].

Унікальність перекладів Василя Мисика полягає в тому, що вони найбільш наближені до оригіналу і зберігають образність поетичного тексту, відкриваючи українському читачеві класичні зразки рубаї та жанрово-стильові особливості поезії Омара Хайяма. На відміну від перекладів Агатангела Кримського, який переклав чотирирядкові оригінали як восьмирядкові, мотивуючи це тим, що така форма буде ближчою до європейського вірша, рубаї в перекладі Василя Мисика лаконічніші за переклади його попередників, в них було використано 4-6-стоповий ямб із різними ритмічними варіаціями, “оскільки за співвідношенням наголошених і ненаголошених складів ямб стоїть найближче до загальномовної норми, що уможливорює використання в ньому найрізноманітніших ритмічних форм, поєднання рядків із різною кількістю стоп, розмаїтості рядкових закінчень” [6, с. 9].

Основна тематика любовно-філософської лірики Омара Хайяма - це роздуми про сенс та скороплинність життя, про нескінченність пізнання, про справедливість та людську гідність, про загальнолюдські цінності. Проникнувши в таємниці філософії, астрономії та математики і випередивши своїх сучасників у багатьох питаннях світогляду, Омар Хайям зізнається у своїх віршах:

| | |
|--|--|
| Я тільки й знаю, що знання шукаю, В найглибші таємниці проникаю. Я думаю вже сімдесят два роки - І бачу, що нічого я не знаю. | Ніхто з нас тайн одвічних не прогляне, Ніхто не розбере письмо незнане. Є наша бесіда біля завіси: Завіса упаде - і нас не стане. |
|--|--|

Найвищою цінністю Омар Хайям вважає саме життя, свободу людини, саморозвиток, спілкування з однопумцями, друзями, природою. Автор катренів постає у своїх віршах як гуманіст і правдолюб, життєлюбний скептик та раціоналіст. У безсмертних рубаї мудреця Сходу розкриваються теми радості та смутку буття, багато рядків Омар Хайям присвячує оспівуванню любові та простих людських радостей:

| | |
|--|--|
| Цей караван життя - предивна річ: Так мало у ньому щасливих стріч! Ей, чашнику, про судний день не думай! Лий, лий вино, бо пропадає ніч! | Хай кожна мить, що в вічність промайне, Тебе вщасливилює, бо головне, Що нам дається тут,- життя: пильнуй же! Як ти захочеш, так воно й мине. |
|--|--|

У літературознавстві поширене твердження, що перекладач прози є співавтором автора оригіналу, а перекладач поезії - конкурентом автора оригіналу і також, без сумніву, провідником культури іншого народу в своїй державі, отже його роль порівнюється з роллю самого автора. Саме завдяки перекладам Василя Мисика рубаї Омара Хайяма, як кращі зразки східної класичної поезії, органічно увійшли до української поезії, ставши біля витоків появи нового жанру української літератури - рубаї.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Омар Хайям // Рейснер М.Л., Ардашникова А.Н. Персидская литература IX - XVIII веков. В двух томах. Том 1. Персидская литература домонгольского времени (IX - начало XIII в.). Период формирования канона: ранняя классика. М.: ООО “Садра”, 2019. С.284-294.
2. Талалай Л. Сузір'я поетів Сходу // Мисик В.О. Перлини поезії Сходу. Донецьк: ТОВ DRA “БАО”, 2008. С. 3-8.

3. Мисик В. Захід і Схід : переклади / В. Мисик; авт. передм. О. І. Никанорова. Серія "Майстри поетичного перекладу". Київ: Дніпро, 1990. 543 с.
4. Майстри поетичного перекладу. Київ: Дніпро, 1990. 543 с.
5. Омар Хайям. Рубаї. Переклад Василя Мисика. Під ред. О. Красовицького. Х: "Фоліо". 2019. 320 с.
6. Сьомочкіна О. Рубаї в жанрово-стильовій системі української поезії другої половини ХХ ст.: Автореф. дис. канд. філол. наук.; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка. К., 2005. 19 с.
7. Рубаї у світовій та українській літературі. Рубаяна Дмитра Павличка // <http://k-polishchuk.vkursi.com/6282.html>
8. Ярема Полотнюк. Хайям в українській одежі // <https://md-eksperiment.org/post/20210728-hajyam-v-ukrayinskij-odezhi>

ЛЮДСЬКИЙ СТРАХ ТА МОТИВ «СХИБЛЕНОСТІ» ВЛАДИ У ТВОРАХ ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ ТА ЧЖАН АЙЛІН

*Ільницька Марія Борисівна, викладач кафедри східних мов та перекладу
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ХХ століття залишило в історії людства численні рани в серці. Протягом ХХ століття світ пережив громадянські війни, Першу (1914-1918 рр.) та Другу (1939-1945 рр.) Світові війни, японсько-китайську війну (1937-1945 рр.) тощо.

Чжан Айлін в своїх творах показала внутрішні переживання та горе героїв під час японської окупації на території Китайської Республіки.

Оповідання «Хіть і пересторога» (“色，戒”) – було опубліковане у 1978 році в тайванському журналі Хуангуань (“皇冠”), хоча написане воно ще у 50-х роках. Причин, через які Чжан Айлін довгий час відмовлялася його публікувати, кілька. Серед них є особисті. Справа в тому, що в основі сюжету лежать реальні події, про які письменниці розповів її колишній чоловік – письменник Ху Ланьчен (胡蘭成). На той час він був заступником начальника відділу пропаганди підконтрольного Японії уряду Ван Цзінвєя (汪精卫). Складні стосунки з чоловіком та подальше розлучення залишили глибокий шрам у душі письменниці. Тому, написавши оповідання, Чжан Айлін відклала його подальше до тих пір, коли вона зможе перечитувати його вже без вантажу спогадів [5].

Це оповідання про тяжку біль жінки, яка принесла своє життя в жертву заради визволення Китаю від окупації Японією. Адже хто буде плакати за звичайною дівчиною після її смерті? Чжан Айлін на прикладі Цзячжи показала біль всіх китайських жінок, які зазнали насильства з боку японських окупантів. Проте ми бачимо, як Цзячжи, не втративши людські почуття до пана Ї, рятує йому життя. Почуття Цзячжи до пана Ї досить амбівалентні. Ми бачимо, як дівчина вагається і не розуміє що дійсно відчуває до чоловіка. 那，难道她有点爱上了老易？她不信，但是也无法斩钉截铁地说不是，因为没恋爱过，不知道怎么样就算是爱上了。Невже вона закохалася в цього І? Вона в це не вірила, але і сказати, що вона нічого до нього не відчуває, Цзячжи не могла. Вона ще жодного разу не закохувалась, і навіть не знала, що це означає [3].

Завдяки оповіданню «Хіть і пересторога» Чжан Айлін показала усьому світу біль, страх та пересторогу китайців, які жили у той час в окупованому Шанхаї з різних верств населення: звичайної молоді дівчини студентки, а також високопоставленого в державі начальника.

На прикладі повісті «Кохання в зруйнованому місті» («倾城之恋») ми можемо простежити мотив «схибленості» влади країни, що нападає в окупованому Гонконзі. Японсько-китайська війна змусила головну героїню Бай Люсу (白流苏) разом з її коханим Фань Лююанем (范柳原) разом пережити жахливі моменти. Чжан Айлін в описі війни дуже завуальовано відображає психологічний стан героїв. Люсу відчувала страх і вранці і вночі, адже вона жила одним днем і не знала чи житиме вона завтра. 流苏只道是没有命了, 谁知还活著。一睁眼, 只见满地的玻璃屑, 满地的太阳影子。 Люсу подумала, що це кінець, але виявилось, що вона ще жива. Розплющивши очі, вона побачила осколки скла, які впали на всю підлогу, від чого вона виблискувала на сонці [4].

Люсу пережила із Лююанем голод під час війни. В готелі, де перехувувались Люсу та Лююань, ситуація із їжею була вкрай важка. 分配给客人的, 每餐只有两块苏打饼干, 或是两块方糖, 饿的大家奄奄一息。 Пожилыцям готелю кожен раз видавали лише по дві галети або по два шматочки цукру, так що люди опинилися на межі голодної смерті [4].

Отже, війна та «схибленість» влади – відображення психологічного стану героїв, їх страху. Лише зовнішні обставини загартовують почуття та дають розуміння справжнього і підробного в людських стосунках. Лише війна допомогла Люсу зрозуміти справжню цінність відносин із Лююанем.

Початок і середина ХХ століття закарбувалися в історії доби й літератури (принаймні вільному її сегменті) як розгул тоталітарної системи радянського режиму, інспіруючи соціальний «ракурс під загальною назвою «буття української людини в умовах колоніальної агресії». Пройшовши репресивне горнило, що неминуче вело до деформаційних процесів зміни світогляду, українство активно шукало ті аксіологічні константи, які допомогли б вистояти в новій добі глобальної бездуховності, страху за життя, відчуття фатальної приреченості [2].

В романі «Страх» Олена Звичайна показала читачеві правдиве життя українського народу під натиском радянської влади в 1937-1938 рр. «Сталін і Єжов» - це ж бо два прізвища, що наповнюють душі людей непоборним жахом; під «мудрим» керівництвом Сталіна Єжов провадить масові арешти, заслання, тортури й розстріли мільйонів неповинних людей. І десятки присутніх – уже на черзі...» [7, с. 29]. Це були найжорсткіші часи єжовщини, терору, арештів, допитів та знущань над простими українцями, які день у день боялись засинати і просинатись. Вони боялись що за ними вночі прийдуть працівники НКВД і арештують. А далі життя не було – тортури, знущання, далека Північ Росії і пекельна праця. «Чорний ворон» промчав повз мене в напрямку до мого помешкання... «Чи... не по мене? – гаряча хвиля крові, - тієї живої крові, якої ще не встиг висмоктати Брух, ударила мені в скроні, і я мимоволі спинився. Я бачив, як чорне авто теж спинилося, не доїжджаючи до будинку, в якому я мешкав, як четверо в уніформах НКВД зникли в під'їзді...» [1].

Пережити ще один день і залишитись на волі – це перемога для героїв роману «Страх», для пересічних українців, робітників, чесних та інтелігентних людей: «Чому лише смак повітря ранньої осені раптом нагадав мені про те, що я ще існую? Що завадило мені? Відповідь могла бути лише одна, - СТРАХ! Я боровся запекло, і я перемагав... Хоч як дивно, а почистивши зуби й обмившись холодною водою на ніч, я перемагав... Бруха. Легаючи в ліжко, застелене полатаним, але чистим простирадлом, з певністю, що я нічого не очікуватиму, я теж перемагав... Бруха. Прокинувшись зранку і підсумовуючи перемоги минулої доби, я з почуттям глибокого внутрішнього задоволення йшов на роботу, а зустрічаючи Бруха в коридорі, примушував себе дивитись йому в обличчя без отого, так добре мені знайомого внутрішнього тремтіння раба.» [1].

«Схибленість» влади також проявляється в образі непереборного страху людей перед радянською владою. Роман «Страх» наповнений образом страху, перед яким мліли і молоді й старі. Страх перед «схибленою» владою, страх перед завтрашнім днем, страх перед людьми, адже нікому не можна було довіряти через постійні доноси: «... ця тема миттю нагадала б нам про Бруха, про наше злиденне, аж по самі вінця налятає страхом життя, про сліпий кут безвихідності, ба навіть приреченості...» [1].

Ми бачимо, що роман в двох томах «Страх» є віддзеркаленням не лише «схибленості» радянської влади, але й життя, наповненого смутку й горя нещасних людей, які не знали куди подітися, де сховатися і як жити далі в тоталітарному режимі радянської влади. Чжан Айлін - емігрантка китайського походження, Олена Звичайна – емігрантка українського походження. Обидві мисткині в своїй творчості висвітлювали жахіття, які відбувались в їхніх героїв через «схибленість» влади ХХ століття.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звичайна О. Страх. т. 1. Лондон : українська видавнича спілка, 1957. 360 с.
2. Супрун В. М. Роман «Срах» Олени Звичайної: любов в екстремумі тоталітарної доби. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. №40. С. 92–96.
3. 张爱玲.色, 戒 [Електронний ресурс] / 张爱玲. 1950. Режим доступу до ресурсу: <http://www.millionbook.net/mj/z/zhangailing/000/003.htm>.
4. 张爱玲.倾城之恋, 张爱玲作品集 [Електронний ресурс] / 张爱玲 // 哈尔滨出版社. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.xstt5.com/yanqing/980/>.
5. Терещенко А. Чжан Айлін – «Чувства, разум» [Електронний ресурс] / Алла Терещенко. 2012. Режим доступу до ресурсу: <http://sanwen.ru/2012/05/01/chzhan-ajjlin-chuvstva-razum-pervaya-chast/>.

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ ЖАНРУ ХУАЦЮ

Льченко Анастасія, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: доц. Н.В. Руда

Парцеляція органічно вплітається в структурну канву китайської мови, що не виявляє тенденції до поширення висловлювань, та видається невід’ємною умовою стилізації розмовного мовлення в драматичних творах, зокрема хуацю. Сутність цієї стилістичної фігури полягає у «структурно-семантичному й інтонаційному» [1, с. 250] винесенні однієї або кількох синтагм за межі висхідного речення, що урізноманітнює синтаксис висловлювання, надає йому особливого функціонально-сміслового навантаження й семантичної виразності, а також ритмізує мовлення [8].

Результатом застосування означеного прийому є актуалізація й оформлення синтаксично й змістовно цілісної мовленнєвої структури – парцельованої конструкції – кількома пунктуаційно ізольованими комунікативними фразовими одиницями [6, с. 369]: базовою частиною та парцелятом.

Серед ознак парцеляції виділяємо такі [4]: утворення в результаті поділу пунктуаційно й інтонаційно увиразненої двокомпонентної конструкції, можливість реалізації лише у відносно цілісному тексті як один із прийомів його організації, відношення до групи типових для розмовного мовлення (соціального мовленнєвого стандарту) побудов, збереження можливості системного й сутнісного відтворення первинної структури речення, розташування парцеляту переважно в постпозиції відносно опорного речення задля уточнення й семантичного розвитку останнього.

Привертаючи увагу до виокремлених змістових компонентів синтаксеми, парцеляція, однак, визначається не тільки синтаксичними особливостями та граматичною автономністю обраних для відчленування частин [9]. Вагомий вплив мають також пунктуаційне оформлення новоствореної конструкції, взаємне розташування її елементів, емоційно-психологічні умови конкретної мовленнєвої ситуації та смислова важливість й експресивне навантаження відокремлених компонентів. З огляду на це та ґрунтуючись на вже розроблених класифікаціях, ми створили власну комплексну типологію парцельованих конструкцій в китайській розмовній драмі [5].

Виявлена лише у третині випадків [5] застосування досліджуваного прийому, **парцеляція простого речення** передбачає потенційне відокремлення будь-якого його компонента зі збереженням семантико-синтаксичної єдності, що сприяє виділенню й наголошенню, доповненню й уточненню, а також емоційному акцентуванню обраної інформації [7].

У результаті аналізу написаних у жанрі хуацзю розмовних драм ТяньХаня (田汉), Лао Ше (老舍) та ЦаоЮя (曹禺) ми виявили випадки парцелювання присудків та означень, а також цілих виразів у простих реченнях.

Найяскравіше потенціал парцеляції поглиблювати змістове навантаження висловлення та його комунікативний динамізм спостерігається при відокремленні присудків [9]. Парцельовані, вони набувають виразнішої структурно-семантичної автономності, виявляють більшу смислову залежність з іншими частинами текстового відрізка і стають комунікативним центром останнього [3]. Аналізуючи мовлення героїв розмовних драм, можемо говорити про винесення насамперед якісних присудків у парцелят:

«这——，也好吧。」(пер. – «Це ---, теж непогано.») [12].

Однорідні та відокремлені другорядні члени речення, що у своїй окремішності актуалізують ціле висловлення [7], вважаються досить продуктивними в парцелюванні через їхню самостійність в реченнєвій структурі за замовчуванням [1].

Так, парцеляція означень, розташованих після означуваного слова, сприяє виразній передачі емоційного забарвлення мови драматургії:

«。。。您试试这个！刚装来的，地道英国造，又细又纯！」(пер. – «Спробуй цю! Тільки-но встановлена, справжня англійська, і майстерно виконана, і чистенька!») [11].

Винесення в парцелят цілого виразу, зокрема частини альтернативного питання, є характерною рисою багатьох парцельованих простих речень:

«你们是要命呢？还是要现大洋？」(пер. – «Ви хочете жити? Чи хочете грошей?») [11].

Із поглибленням аналізу було визначено, що переважну більшість парцельованих простих речень складають спрощені структури, виокремлені частини котрих валентно зумовлені передуючими ним опорними реченнями й мають прогнозовану здатність до парцелювання. Відокремлені крапкою або знаком оклику, парцеляти знаходяться переважно в постпозиції відносно основи й контактено з останньою [5]. Так, типовим випадком парцеляції простого речення у хуацзю вбачається наступний приклад:

«好，你先下去。让我想一想。」(«Добре, спочатку спускайся. Дай мені трохи подумати.») [10].

Структурно вирізняються з характерної для творів жанру китайської розмовної драми більшості парцельовані конструкції з екстенсіональним та послідовним характером зв'язку парцеляту й основи (оформленим також нетрадиційними пунктуаційними знаками), подані нижче у відповідному порядку:

«。。。你看看我，我是你的妈。是不是?» (пер. – «Приходь до мене, адже я твоя мама. Чи не так?») [10].

«她要我走——可是——为什么?» (пер. – «Вона хоче, аби я пішов -- -- але -- -- чому?») [10].

Особливої уваги заслуговують поділені на синтагми висловлення з перспективним розташуванням парцеляту відносно базової частини, наприклад:

«娘。救命啊!» (пер. – «Дівчино. На допомогу!») [12].

Окреслення структурної характеристики парцельованих простих речень у творах жанру хуацзю є підґрунтям для подальшого розгляду їхніх стилістичних особливостей. Так, сутність реалізованого в більшості парцельованих простих речень експресивного ефекту полягає насамперед в уточненні – виділенні найважливішої в контексті «передачі фактуальної, концептуальної чи підтекстової інформації» [2, с. 47]. Наприклад:

«怎样啊? 六爷! 又打得紧吗?» (пер. – «Що таке? Дядько Ліу! Знову перенапружився?») [11].

Будучи важливим у функціональному плані мовлення хуацзю, прийом парцеляції, застосований до простих речень, завжди мотивується прагненням драматурга виділити й посилити представлені в тій чи іншій репліці емоційно-оцінні смисли і часто – бажанням більш яскраво передати емоційний стан персонажів або зробити висловлення прагматично сильнішим [5].

Таким чином, характерний для синтаксису простих речень у китайських розмовних драмах прийом парцеляції сприяє структурному, змістовому й інтонаційному виділенню обраних висловлювань. Розділені на частини синтаксеми виконують видільну, комунікативно-прагматичну й емоційну функції, що стилізує літературне мовлення драматургії з наближенням його до розмовного.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вавринюк Т. І. Особливості функціонування парцельованих конструкцій у художньому тексті. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету* : збірник наукових праць. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. Вип. 13. С. 249–254.
2. Гаврилук О. Р. До питання про парцеляцію складних безсполучникових речень інтенсивної допустово-протиставної семантики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2013. № 10. С. 136–139.
3. Галацька В. Л. Парцеляція як допоміжна комунікативна стратегія в сучасній театральній журналістиці незалежної України. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2013. Вип. 37. С. 104–110.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
5. Ільченко А. Р. До проблеми ідентифікації та класифікації парцельованих конструкцій у творах жанру хуацзю. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку* : Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 28–29 січня 2022 року. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2022. С. 93–96.
6. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. К. : Вища школа, 2003. 462 с.
7. Назар Р. М. Парцеляція як засіб експресивізації репортажу. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2012. № 14. С. 214–220.

8. Тараненко С. М. Лінгвостилістичні особливості використання парцельованих конструкцій у сучасному малоформатному прозовому творі: комунікативно-прагматичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА. Вип. 7(75). С. 40–46.
9. Чернушенко Н. М. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису української художньої літератури другої половини ХХ ст. *Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2013. Вип. 35. С. 128–135.
10. 曹禺, 《雷雨》. URL: <http://www.dushu369.com/zhongguomingzhu/leiyu/> (дата звернення: 25.11.2021).
11. 老舍, 《茶馆》. URL: <http://www.dushu369.com/zhongguomingzhu/chaguan/> (дата звернення: 08.11.2021).
12. 田汉, 《关汉聊》. URL: <https://www.douban.com/group/topic/58254791> (дата звернення: 11.11.2021).

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ШЕМСЕДИНА САМИ И ЕГО СОЧИНЕНИЯ В КОЛЛЕКЦИИ ИНСТИТУТА РУКОПИСЕЙ НАН АЗЕРБАЙДЖАНА

*Искендерли Рена Балоглан кызы, старший научный сотрудник
Институт Рукописей имени Мухаммеда Физули Национальной Академии Наук
Азербайджана (г. Баку, Азербайджан)*

Шемседдин Сами (1850-1904) – известный османский писатель, драматург, просветитель и учёный-философ, родился в Албании [1, с. 519]. Начальное образование получил на Родине, затем поступил и окончил греческую гимназию «Зосима» в городе Янина, где познакомился с западной философией, изучал греческий, французский, итальянский, а также арабский, турецкий и персидский языки [2, с. 2].

Шемседдин Сами является выдающимся просветителем XIX в. Им была издана так называемая «Карманная библиотека», которая состоит из небольших книжек, написанных простым языком для популяризации знаний среди народных масс. Это серия научно-популярных брошюр, посвящённых космогонии, географии, антропологии, истории культуры ислама, положению женщин в странах Востока [3, с. 416]: «Мифология» была издана в 1296/1878 г. (117 стр.); «Земля» – в 1296/1878-1879 г. (119 стр.); «Небо» – в 1296/1878 г. (112 стр.), «Люди» – в 1296/1878 г. (115 стр.); «Женщины» – в 1296/1878 г., вторая часть которой, однако, не была допущена цензурой к печати.

Сами также занимался национально-просветительной деятельностью в области албанской культуры и просвещения не только в период существования Призренской лиги, но и после ее поражения. По его инициативе в Стамбуле в 1884 году стала издаваться первая албанская газета «Дитурья» – «Знание». Он также является автором первых учебников по грамматике для албанских школ, а также труда, опубликованного в 1899 году в Бухаресте, – «Албания, какой она была, есть и будет».

Большую популярность ему принес Энциклопедический словарь «Камус уль-‘элам» в 6-ти томах, работа над которым заняла 10 лет – 1306/1888 – 1316/1899 гг. Объем словаря составляет 4830 страниц. Историческое значение этой энциклопедии заключается в том, что в ней содержится систематический обзор сведений по истории и географии [1, с. 521; 2, с. 7; 3, с. 417; 4, с. 83], и так как на тот период в Турции не было подобных публикаций, «Камус уль-‘элам» сыграл большую просветительскую роль.

Энциклопедия составлена в алфавитном порядке. Первый том начинается с предисловия (Ифаде-и марам) и пояснений (Ихтарат), которые облегчают использование Энциклопедии. Для определения мусульманских религиозных дат здесь был использован исламский календарь (Хиджры), а что касается европейских дат, автор использовал григорианский календарь. Здесь дается краткий список представляемого историко-географического материала, в который включены сведения о Пророках, халифах, табиинах (люди, лично видевшие приближенных Пророка), толкователей хадисов, падишахах, амирах, везирах, правителях, учёных, факихах, шейхах, литераторах, поэтах, врачах, историках, путешественниках, героических личностях, мифических героях, известных учёных Востока и Запада и об их произведениях. Что касается географических понятий, здесь содержатся сведения об ученых-географах, различного рода справочные данные об океанах и морях, озёрах и реках, проливах, архипелагах и островах, горных вершинах, крупных странах и городах, географическом положении, их населении, экономике.

Важно отметить, что в «Камус уль-‘элам» значительное место отводится и азербайджанским учёным и просветителям, которые внесли значительный вклад в развитие науки и культуры Востока.

Сами был известен и как ученый-лексикограф: им были изданы тщательно составленные «Турецко-французский словарь» (2 тома), «Французско-турецкий словарь», «Толковый словарь турецкого языка». В нашем Институте Рукописей хранятся литографированные издания таких словарей Шамседина Сами, как «Камус уль-эلمي ва фанни», «Камус уль-‘элам», «Камус-и турки», «Расмли Камус-и фирансави».

Шемседдин Сами по праву считается и основоположником турецкого романа: ему принадлежит роман «Любовь Талата и Фитнат» (1872), который оказал большое влияние на турецкую литературную традицию. В романе, написанном под сильным влиянием западной литературы, затрагивается вопрос об аномалиях брака в османском обществе. Кроме этого, Сами является автором трех пьес, публицистических работ, а также переводов на турецкий язык произведений европейских писателей, таких как «Робинзон Крузо» Дефо, «Отверженные» Гюго и др. [4, с.70-76].

В Институте Рукописей имени Мухаммеда Физули НАН Азербайджана хранятся редкие рукописи сочинений Шемседина Сами. Пьеса «Гавех» (шифр Б–1064) была переведена в 1906 году на азербайджанский язык Сулейманом Сани Ахундовым. Рукопись переписана в обычную ученическую тетрадь чёрными чернилами насхом с элементами насталика. На первой странице имеются сведения о содержании, об авторе и переводчике на азербайджанский и русский язык. Переплёт – картон чёрного цвета. Объём – 47 страниц, размеры – 18 x 21,5 см. Хотя дата переписки не указана, но по палеографическим данным рукопись можно датировать XX в.

Другой рукописный список «Беса йахуд ахда вафа» хранится под шифром Б – 1249. Рукопись переписана в общую тетрадь в клетку синими чернилами почерком насх с элементами насталика. На первой странице имеется название произведения и имя переводчика – Самед Мансур, на листе 1⁶ дается список героев пьесы. Объём – 39 листов. Размеры – 18 x 22,7 см. По палеографическим данным рукопись можно датировать XX в.

Шемседдин Сами является выдающимся просветителем XIX в. не только в области турецкой, но и албанской культуры. Сами по праву считается основоположником турецкого романа. Кроме того, Сами внес большой вклад как ученый-лексикограф. В Институте Рукописей НАН Азербайджана хранятся редкие рукописи и литографированные книги сочинений Ш. Сами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Türkiye Diyanet Vakfı. İslam Ansiklopedisi. Cilt 38. İstanbul, 2010. 588 s.
2. Kulla, F. Hayatımı Türk ile Arnavut Dil ve Edebiyata adamış şahsiyet olarak Şemseddin Sami // Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, 2013. 724 s.
3. Akün, F.Ö. Şemseddin Sami // TDV. İslam Ansiklopedisi (İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Luğati). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970. 799 s.
4. Sirri, A.L. Şemseddin Sami. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969. 211 s.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ПЕКІНСЬКОГО ДІАЛЕКТУ У П'ЕСІ ЛАО ШЕ«ЧАЙНА»

Коляда Аліна, студентка 5 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Науковий керівник: доц. Н.В. Руда

Лао Ше — один із найвидатніших письменників ХХ століття, який відомий завдяки своєму неповторному стилю мовлення. Його основне досягнення полягає у поширенні байхуа — розмовної китайської мови, що використовується в Китаї і в наші дні [1]. Тому важливим аспектом аналізу мови Лао Ше на лексичному рівні є вивчення фразеологічних одиниць китайської мови — ченьюїв. Для аналізу ми обрали його одну з найвідоміших п'єс «Чайна», якій притаманні стислий і живий стиль викладення. У ній ченьюїпекінського діалекту можна поділити на дві групи: 1. фразеологічні одиниці пекінського діалекту, які використовував Лао Ше для їх поширення; 2. авторські неологізми письменника, які розповсюдилися в китайську мову після видання п'єси. Розглянемо їх використання в контексті п'єси.

1. 秦仲义:不能这么说,我那点威风在您的面前可就施展不出来了!哈哈! Не можна так казати, мій престиж не можна так показувати перед вами!Ха-ха-ха!

庞太监:说得好,咱们就八仙过海,各显其能吧! Добре кажеш, давайте перепливемо море з вісьмома безсмертними, і нехай кожен покаже свої здібності!

Ченьюй «八仙过海,各显其能» — авторський неологізм Лао Ше, який походить від вислову 八仙过海,各显神通 «вісім безсмертних переправляються через море» — кожен демонструє свої здібності; образно — усі прагнуть показати, на що вони здатні, намагатися перевершити один одного, змагатися». Цей ченьюй заснований на давній китайській легенді про подорож восьми даоських Безсмертних за скарбами моря. ЛюДунбінь запропонував відмовитися від звичайного способу подорожі на хмарі, вважаючи, що морем вони можуть пересуватися швидше. Тоді Лі Тегуай кинув на воду свою палицю і, вставши на неї, стрімко ковзав хвилями. Чжун Ліцюань зробив те ж саме, використавши своє віяло, Чжан Голао скористався своїм білим паперовим мулом, Лю Дунбінь застосував свій меч, Хань Сянцзи — квітковий кошик, Хе Сяньгу — свою квітку лотоса, Лань Цайхе, а Цао Гоцзю — пайцзе, що підтверджує, що його допустили до двору [4].

2. 他老的不象样子了,衣服也破旧不堪。Він був дуже старий, а його одяг — вкрай зношений. Ченьюй 不象样子 означає «непрстойний, непридатний», у даному контексті використовується для підсилення порівняння старого чоловіка з його одягом.

3. 小宋恩子:太不知好歹!他们老老实实的,美国会送来大米,白面嘛! Ось невдячні! Вони дуже чесні, США може надіслати рис, борошно! Діалектизм 不知好歹, який зараз широко використовується в путунхуа, має два значення: «не відрізнити

добре від поганого» та «бути невдячним, не цінувати гарного ставлення» [2]. У цьому контексті ченьюй 不知好歹 відповідає другій дефініції.

4. 王利发:… 四爷你, 一辈子不服软, 敢作敢当, 专打抱不平。我呢, 作了一辈子顺民, 见谁都请安, 鞠躬, 作揖。Си Є, ти у житті ніколи не поступався, відповідав за свої вчинки, боровся за справедливість. А я завжди був слухняним громадянином, кого б не зустрів, з усіма вітався, кланявся, махав рукою. Ченьюй 打抱不平 означає «заступатися за того, кого образили, боротися за справедливість».

5. 庞太监: 哼, 凭这么个小财主也敢跟我逗嘴皮子, 年头真是改了。Хм, навіть маючи таку маленьку власність, він наважується зі мною сперечатися, час дійсно змінився. Ченьюй 逗嘴皮子 — авторський неологізм Лао Ше, який став загальноживаним і часто використовується в розмовному стилі, означає «обговорювати, сперечатися».

6. 王利发:我也分不开身, 就不陪了! Я також дуже зайнятий, не можу піти! 分不开身 теж авторський неологізм Лао Ше, зараз використовується в пекінському діалекті. В основі ченьюй полягає метафора, дослівний переклад — «бути нерозривним із тілом», тобто бути дуже зайнятим.

7. 王利发:您多给美言几句, 我感恩不尽! Скажіть мені пару гарних слів, я буду дуже вдячний! 美言几句 — ченьюй, створений Лао Ше, має значення «просити інших сказати декілька добрих слів» [3].

8. 王利发:…你也走一趟, 到堂上实话实说, 没你的事! Ти теж сходи туди хоч раз, говорячи правду, все що до суду — не твоя справа. Ченьюй 实话实说 походить від сталого виразу 说实话 — «казати правду» та означає «говорити чисту правду, не скриваючи жодного факту».

9. 王利发: 哪儿不一样呢! 秦二爷, 常四爷, 我跟你们不一样, 二爷财大业大心胸大, 树大可就招风啊! Це зовсім різні речі! Цінь Ер Є, Чан Си Є, я не схожий на вас, у Цінь Ер Є чудова кар'єра і велике серце, а дерево здатне притягнути вітер! В основі ченьюй 树大招风 лежить метафора, дослівний переклад — «великі дерева можуть притягувати вітер», тобто «успіх може викликати заздрість».

10. 王利发: 我可不光耍嘴皮子, 我的心放得正! 这十多年了, 你白喝过我多少碗茶? 你自己算算! Ван Лі Фа, я не просто шуткую, моє серце каже правду! Скільки чашок чаю ти випив зі мною за останні десять років? Ти сам підрахуй! Ченьюй 耍嘴皮子 має два значення: «жартувати» та «людина, яка нічого не робить». У цьому контексті використовується у значенні «жартувати».

11. 王利发: 唉! “茶钱先付”, 说着都烫嘴! О! «Спершу платять гроші за чай», — сказав він сором'язливо. Ченьюй 说着烫嘴 є пекінським варіантом фрази 不好意思 — сором'язливо, незручно.

12. 康顺子: 我跟庞家一刀两断啦, 找我干吗? Ми з Па Ця закінчили стосунки, у тебе є до мене справа? Дослівний переклад ченьюй 一刀两断 — «одним ударом розрубати надвоє», образно — «рішуче порвати стосунки».

Отже, зазначені вище приклади доводять, що неповторність стилю Лао Ше, у першу чергу, виявляється в його незвичному використанні лексико-фразеологічних одиниць. На прикладі п'єси «Чайна» ми можемо побачити, що вживання лексики пекінського діалекту, а саме ченьюїв, роблять мову твору більш зрозумілою та живою. Письменнику вдалося збагатити тогочасну китайську мову та зробити пекінський діалект більш зрозумілим для сприйняття читачам із різних куточків Китаю. Саме в цьому виявляється новаторство Лао Ше як письменника.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Родионов А.А. Лао Шэ и проблема национального характера в китайской литературе XX в. СПб.: Евразия, 2006. 295 с.
 2. 国际老舍学术研讨会论文选, 国际与二十世纪. 天津人民出版社, 1999.
 3. 王明博, 老舍文学 "京味儿" 特征刍议. 甘肃广播电视大学学报, 2006.
- Електронний ресурс:
4. <https://baike.baidu.com/item/八仙过海,各显其能/1366259>

ЕДГАР КЕРЕТ – ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ

Компанієць Олександра Вікторівна, ст. викладач кафедри східних мов

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Компанієць Володимир Олександрович, співробітник НАТІВ

Ізраїльський культурний центр у м. Харкові

Один з відомих у світі письменників сучасного Ізраїлю Едгар Керет, народився у 1964 році в Рамат-Гані (Ізраїль). Він представник нового напрямку в ізраїльській літературі, в якому працюють сучасні ізраїльські літератори, часто наслідуючи Керету. В різноманітних статтях, які поширюються ізраїльськими ЗМІ, неодноразово підкреслюється його вклад в розвиток сучасного івриту. При цьому, наголос робиться саме на популяризації Керетом розмовної мови, називаючи її навіть «літературно-розмовною» [2]. І це з одного боку заслуговує на схвальні відгуки за популяризацію розмовної мови, а з іншого, періодично чути закиди Керету, за спрощення мови і відхилення від високих стандартів літературного івриту [3].

Творчість Едгара Керета, спеціалісти характеризують як постмодерністичну, засновану на іронії та абсурді [2]. Головний жанр, в якому працює автор – коротке оповідання, хоча Керет також виступає як сценарист та режисер-постановник.

В історіях Керета велику роль відіграє оповідач, якому притаманні риси наївної людини, стороннього спостерігача, або навіть невдахи. Отже невисокий іврит повністю відповідає такому герою, додаючи образу «реалістичності». Адже було б дивно, аби наприклад прибиральник нічного клубу розмовляв як професор математики.

Справа у тому, що на відміну від багатьох мов, в івриті існують офіційні реєстри: мова класичної художньої літератури, яка заснована на літературній мові Агнона, Бреннера, Шльонського, Бяліка; мова наукових видань, мова ЗМІ, та мова розмовна, якою можна спілкуватись на ринку, в магазині, або підтримувати дружню бесіду. Більш того, пересічний ізраїльтянин скоріш за все зніжковіє, якщо його близький друг почне спілкуватись з ним мовою диктора телебачення. Адже розмовне – то для близьких. Це така ж частина ізраїльської культури, як юдаїзм, або барбекю на День Незалежності. Отже, фактично розмовно-літературна мова оповідань Керета – це сплав високого і земного, а також спроба автора «війти у довіру», до читача.

На сьогоднішній день оповідання Керета перекладено багатьма мовами. Український переклад останньої збірки автора, що побачила світ «І раптом стукіт у двері» було презентовано 2016 року, видавництвом «Фоліо» [1]. Чи вважати цей переклад вдалим? Його робили не з оригінального тексту на івриті, а з англійського перекладу. Нажаль, саме це, попри схвальні відгуки, не дало змоги показати всі відтінки іронії Едгара Керета. Лишається надія, на те, що наступні покоління перекладачів, все ж таки звернуться до перекладу з мови оригіналу, і знайдуть відповідні літературні засоби української мови, аби наслідуючи ізраїльському автору з'єднати земне і високе, та максимально наблизити його героїв до сучасних українців.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етгар Керет. I раптом стукіт у двері. Режим доступу: <https://www.livelib.ru/work/1003591387-paralelni-vsesviti-etgar-keret>
2. רוביק רוזנטל. העברית של קרת, המפה הלשונית של נ"ת רמון. Режим доступу: <https://www.ruvik.co.il.aspx>
3. המועמדים הסופיים לפרס ספיר. ראיון עם אתגר קרת. Режим доступу: <https://www.mako.co.il/culture-books-and-theatre/Article-78bbf65fb20e761006.htm?partner=tagit>

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ ФАКТОРОВ ПЕРЕВОДА СЛОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В КИТАЕ

Лю Синься, доцент

Хэбэйского инженерного университета (Китай)

Аспирантка кафедры культурологи факультета социальной коммуникации

Белорусского государственного университета (Минск)

Научный руководитель – И.В. Воробьева

Каждая страна имеет свою долгую историю и богатую культуру. При различных культурных фонах для того, чтобы достичь наилучших результатов в общении, переводчикам необходимо владеть не только большим словарным запасом, но и глубоко понимать точное значение слов при различных культурных случаях. При обучении переводу на русский язык необходимо не только учитывать навыки и правила перевода, но и влияние, внесенное различными культурами.

I. Культурные факторы, учитываемые в ходе перевода на русский язык

1. Разница в образе мышления

Общая способность и правило мышления человечества позволяют людям разных национальностей в мире прийти к единому мышлению по одному и тому же вопросу. Однако, вследствие различных причин, мышление разных национальностей сильно различается друг от друга и имеет свои национальные особенности. Выходцы из стран Запада обычно считают вещество субъектом, но китайская культура сосредоточена в гуманитарных науках. Такое различие в этом образе мышления, а также заметно отражается в речевом выражении, напр., китайцы говорят, что «для народа пища – самое главное». При встрече люди обычно спрашивают: «Вы покушали?» Если вы кому-то говорите такую фразу в России и русскоговорящих странах, они думают, что вы хотите пригласить их на обед.

2. Разница в традиционных обычаях

Китайские традиционные обычаи сильно отличаются от традиционных обычаев русскоговорящих стран, напр., к цветам в подарок очень серьезно относятся россияне и народ русскоговорящих стран. Прежде всего, цветы обязательно должны быть свежими, а цветы в букете должны быть в нечетном числе, вследствие того, что считаются нечетным числом (кроме тринадцати) как благоприятные числа в русскоговорящих странах. Но букет цветов в парном числе используется в память умерших. Эти различия представляют собой полную противоположность пониманию китайцев по отношению к парам [1].

3. Влияние от нынешних информационных технологий

В ходе перевода перед нами стоит не только официальная письменная речь, но и устная речь и интернет-сленг. В связи с бурным развитием информационной эры использование коротких и интересных выражений в интернете у молодежи стало

популярным, чтобы выразить свою индивидуальность. Чтобы провести нормальные общения между Китаем и русскоговорящими странами, понятие и умение использования интернет-сленга в переводе имеет очень важное значение. Во-первых, они являются основными словами ЭВМ, напр., клавиатура, мышь, курсор, дисплей и т. д. В этом направлении большой разницы мало в двух языках. Во-вторых, они являются смайликами, которые любят использовать молодежь. На данный момент китайцы предпочитают использовать красочные смайлики, а часть молодежи в русскоговорящих странах еще по-прежнему любит использовать смайлики с цифрами и символами, напр., в русском языке некоторые используют «:D» для выражения смеха, а в Китае применяются ряд смайликов для выражения смеха. Поэтому ознакомление и овладение такими веб-смайликами также являются основными навыками для переводчика.

4. Разница в бытовых привычках

В бытовой жизни существует очевидная разница. Взяв в качестве примера для анализа культуры питания, существует большая разница в культуре питания. Китайская культура питания является очень обширной и глубокой, везде различно. Китайская культура питания создана на основе восьми кухонных систем. Они формируются с разнообразными вкусами и богатыми ароматами, которые не только физиологически удовлетворяют аппетитную потребность китайцев, но и обогащают ощущение китайцев к жизни. Китайцы любят собираться вместе кушать с оживленным настроением, а русским больше нравится в тихом состоянии кушать, а также не мешать другим. Китайцы любят вместе за столом кушать все блюда, а в русскоговорящих странах людям больше нравится кушать с разделением блюд. Однако пищевые культуры двух стран также имеют сходство, напр., простая еда приблизительно похожи. В некоторых местах Китая простая еда – это просто маньтоу (букв. хлебец, приготовленный на пару) и соленья, а в русскоговорящих странах, а также есть черный хлеб с маринованными огурцами. Кроме того, Китай и Россия оба обращают внимание на сочетание горячей еды с холодной. В ходе перевода только на основе уважения к культуре других стран переводчик и сможет лучше переводить точную мысль.

II. Аспекты, на которые необходимо обратить внимание при переводе с/на русский язык

В ходе перевода на русский язык не только надо владеть словами и навыками, но и надо хорошо понять о культуре, чтобы иметь возможность передавать богатую информацию при условиях различных фонов культуры и обогащать общение. При переводе с/на русский язык необходимо обратить внимание на нижеследующие вопросы:

(I) Перевод исторических слов

Слово образуется и распространяется постепенно в длительном ходе истории, поэтому в ходе развития страны может возникать проблема об отсутствии совпадающих слов между китайским языком и русским языком – это в основном обозначает те слова, которые существуют только в русском языке, но отсутствует совпадающий перевод в китайском языке. Либо, наоборот, те слова только существует в китайском языке, а в русском отсутствует совпадающий перевод. Некоторые слова, выражающие о классе общества в русском языке, поскольку развитие Китая и России в истории разное, и существуют также некоторые слова, которые невозможно конкретно переводить, напр., в русском языке хулиганский класс и полунепроизводимые классы, в китайском языке отсутствуют подобные слова, выражающих такое содержание, при таком случае неточный перевод принесет людям недопонимание.

(II) Перевод фразеологии крылатых слов

Фразеология и крылатые слова имеет уникальную характеристику в китайской культуре, а также занимают значительное место в культуре русскоговорящих стран. Во

фразеологии и крылатых словах имеет свое определенное историческое значение. Во время перевода невозможно передавать истинное значение этих фраз без точного понятия той культуры, стоящей за этими фразеологизмами и крылатыми словами, напр., «нашла коса на камень» – если не знать смысл, стоящего за этой фразой, мы только переводить по словам, это и будет «большой серп, нарубленный на твердый камень». Если знать традиционное содержание крылатых слов русскоговорящих стран, то понятно, что он обозначает «знанию нет предела, победитель победителя всегда найдет» или «бей сильного противника». Если выразить по фразеологизму, то это будет переведено на «равный по силе». В ходе перевода, а также видимо из-за разных культурных привычек одно значение может быть выражено несколькими носителями изображения.

(III) Перевод артефактов

Сами артефакты являются продуктом определенного исторического периода и имеют отпечатки или культурное явление в определенный исторический период. Важно уделять внимание истории культуры перевода. Русский язык обладает удивительно большим запасом заимствованных слов, в том числе включаются слова, которые напрямую заимствовали, напр., такие слова, как нейлон, салон, усадьба и т.д., представлены из разных языков. Кроме того, еще некоторые слова сами по себе имеют определенную эпохальность, о которых понимать под фоном тогдашней эпохи, напр., радиовещание, оборудование для производства и т. д., метод словообразования таких слов также имеет свою эпохальность. Поэтому при переводе необходимо понять об эпохальности.

III. Предложение к развитию межкультурного перевода для обучения студентам

При переводе русского слова в межкультурном случае необходимо в полной мере учитывать о культурном содержании всяких слов, а также придерживаться принципов о связности, практичности и этажности, чтобы точно переводить слова. Это требует от переводчиков полного понимания различной культуры двух стран, чтобы при переводе не отойти от жизни и реальности. Так и будет переводить аутентичное слово. С этой целью можно выполняться со нижеследующих аспектов:

(I) Усилить руководство по чтению на русском языке

Углубление обучения чтению на русском языке является важным путем для понятия русской национальной культуры и усиления понятия учащимися к русскому языку. Во-первых, лучше читать русскую литературу; во-вторых, надо читать газету и журнал. Чтение газеты и журнала в основном предназначено для того, чтобы студенты могли понять текущую жизнь в России; в-третьих, всестороннее изучение различных прикладных стилей, таких как рекламные колонки, рекламные буклеты, телевизионные рекламы, уведомления и т.д., чтобы достичь более глубокого понимания в случае применения выученных слов.

(II) Использовать метод о сопоставлении по культуре

Использование сопоставления по культуры при переводе является важным методом для межкультурного языкового обучения, а также эффективным для перевода с/на русский язык. Во-первых, в ходе перевода слов с русского языка необходимо углубить знание о родном языке, потому что родной язык приобретается в бытовой жизни. Многие студенты, которые учатся переводить, отказываются учиться своему родному языку, так что они не могут правильно понимать о некоторых фразеологий и крылатых словах. Это и влияет на точность перевода [2]. Во-вторых, надо провести глубокое изучение о культуре русскоговорящих стран. В последние годы связь между Китаем и русскоговорящими странами становится чаще, которая дает китайским студентам возможность лучше понять культуру русскоговорящих стран. Понимая культурные элементы и табу русскоговорящих стран, уважать обе культуры и избегать

от слишком субъективной окраски, так и две разных культуры могут отражаться точно с двумя разными языками.

(III) Гибкое использование разных способов

При встрече слов в различных случаях перевода, необходимо учитывать определенный культурный фон и думать о контексте, потом можно гибко использовать различные методы перевода, такие как транслитерация, имитация, аннотации и преобразование и т. д. Во-первых, надо обратить внимание на перевод ключевых слов и обеспечить точность; во-вторых, добиться эффекта перевода слов. Надо выбрать подходящий метод в зависимости от контекста, хорошо справиться с письменным переводом в сочетании со своей бытовой привычкой. В-третьих, надо обеспечить соответствие перевода оригинальному тексту. Примененные слова в переводе являются вежливыми и миролюбивыми, а также необходимо обеспечить, чтобы перевод принимается от души человека, и не нарушает культурный табу обеих сторон [3].

(IV) Обращение внимания на стиль

Китай и русскоговорящие страны имеют долгое наследие культуры и разные национальные веры, поэтому в ходе перевода необходимо обратить внимание на стиль и учитывать чувство читателя. Во-первых, понять о разнице культуры и хорошо обработать по трансформации. Во-вторых, быть сильным в руководстве и полностью уважать разных читателей. Люди в разных возрастах имеют разные предпочтения к понятию слов. На основе обеспечения точность исходного значения слов, еще необходимо убедиться, что такие слова легко воспринимается каждым человеком. В-третьих, обеспечить точность и нормативность, а также фраза коротка и ясна. Время и энергия удержания внимания у каждого человека ограничены, поэтому необходимо упростить выражение, чтобы обеспечить краткость и ясность. При этом можно максимально увеличить эффективность и эффективно способствовать улучшению результата перевода.

IV. Заключение

Перевод межкультурной слов является более сложной частью в переводе слов. Не только требует от переводчика богатого запаса слов, но, а также требует от переводчика лучшего понимания культуры двух стран. Чтобы улучшить перевод слов при межкультурном общении, переводчик должен уделять внимание переводу исторических слов, фразеологий и артефактов, а также понимать суть перевода слов. Чтобы повысить уровень перевода, переводчики должны усилить читать на русском языке, проводить глубокое сопоставление между двумя культурами, гибко использовать различные методы и формировать свой собственный стиль перевода, чтобы способствовать общению культуры между двумя странами и улучшить точность перевода слов русского языка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Сунь Юнгуан. Обучение русского языка и введение культуры [J]. Информация науки, 2015 (20). 173-174.孙永光.俄语语言教学与文化导入[J].科技资讯, 2015 (20).173-174.
2. Янь Дэшэн. Роль знаний китайского языка в воспитании способности перевода вузового русского языка [J]. Учебный журнал иностранных языков (Учебная газета Хэйлунцзяна). 1994, 02 (73). 56-60.阎德胜.汉语知识在大学俄语培养翻译能力教学中的作用[J].外语学刊(黑龙江学报).1994,02(73).56-60.
3. Цзяо Чуньцзяо. Роль и вопросы перевода в межкультурном общении – взяв перевод китайского языка на английский в качестве примера [J]. Современное общение. 2018.12. 173-174.角春娇.翻译在跨文化交际中的作用及问题——以词汇教学中的汉词英译为例[J].现代交际.2018,12.173-174.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ХУДОЖНЬОМУ КИТАЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ СЯ ШАНА (夏商))

Ляшун Юлія, студентка 4 курсу

Київський університет імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: викладач кафедри східних мов і перекладу І. В. Ситник

У час дедалі більшого взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур значна увага приділяється дослідженню східних мов, зокрема китайської мови. Активізація політичної, економічної й культурної співпраці України й КНР вплинула на підвищення інтересу до вивчення не лише китайської мови, але й літератури та культури. Саме тому виникає потреба розв'язання проблеми якісного перекладу китайських текстів, зокрема художніх. Твори художньої літератури передають основи національної ментальності й світосприйняття. Перекладач, використовуючи перекладацькі трансформації при перекладі художніх текстів, адаптує представників однієї культури до іншої. Внаслідок цього підвищується актуальність дослідження шляхів і способів досягнення еквівалентності перекладу китайського художнього тексту на українську мову за допомогою різноманітних перекладацьких трансформацій, що насамперед пов'язано з пошуком адекватних відповідників у мові перекладу.

Переклад – це передача змісту тексту на одній мові засобами іншої мови. Головна мета перекладу – досягнення адекватності. Адекватний або еквівалентний переклад – це відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Для отримання повноцінної функціонально-стилістичної і змістової відповідності тексту перекладу тексту оригіналу при перекладі використовуються перекладацькі трансформації.

Перекладацькі трансформації – це різноманітні зміни елементів тексту мови оригіналу на користь рівнозначності з текстом мови перекладу. В. Комісаров виокремлює три види перекладацьких трансформацій[1]: лексичні, граматичні, лексико-граматичні.

Перекладацькі лексичні трансформації – це перетворення лексичних одиниць мови оригіналу при перекладі з метою еквівалентної репрезентації їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик з урахуванням лінгвокультурних норм мови перекладу.

Перекладацькі граматичні трансформації – це перетворення речень мови оригіналу в синтаксичні структури, властиві мові перекладу.

Перекладацькі лексико-граматичні трансформації – це внесення або опущення певних одиниць або цілих конструкцій. Традиційно виокремлюють такі лексико-граматичні трансформації: антонімічний, синонімічний, описовий переклад, компенсація, смисловий розвиток та цілісне перетворення [2].

Розглянемо застосування перекладацьких трансформацій при перекладі оповідання «Гра «Вирішальний вибір»» (кит. 《猜拳游戏》) китайського письменника Ся Шана (夏商) [3].

Ся Шан (夏商) – сучасний китайський письменник, котрий проживає у Сполучених Штатах Америки. Письменник народився в Шанхаї в грудні 1969 року. Ся Шан (夏商) є автором романів «Хроніка Східного узбережжя» (кит. 《东岸纪事》), «Мандрівна історія жебрака» (кит. 《乞儿流浪记》), «Таксидерміст» (кит. 《标本师》), а також дев'ятитомної «Серія романів Ся Шана» (кит. 《夏商小说系列》) і чотиритомної «Автобіографія Ся Шана (夏商)» (кит. 《夏商自选集》). Саме

оповідання «Гра “Вирішальний вибір”» (кит. 《猜拳游戏》) принесло Ся Шану (夏商) неймовірну славу.

«Гра “Вирішальний вибір”» – збірка оповідань, яка була опублікована видавництвом Східнокитайського університету у 2018 році. У цій збірці одне з п’яти оповідань також має назву «Гра “Вирішальний вибір”». П’ять новел у типовому модерністському стилі, в яких поєднуються стратегії оповідання магічної реальності та мета-фантастики, а в оповідях є сильне відчуття самосвідомості. В одних оповіданнях віртуальне та реальне переплітаються, простежується «власна» участь автора, котрий «розставляє пастки» в тексті. Високотекстуалізований, інтелектуальний текст – це справді «авангардна фантастика» [2].

При перекладі оповідання «Гра “Вирішальний вибір”» було застосовано декілька лексико-граматичних трансформацій.

Антонімічний переклад – це лексико-граматична трансформація, при якій здійснюється заміна стверджувального речення в оригіналі на заперечне речення в перекладі або навпаки заперечне речення перетворюють на стверджувальне речення. Це супроводжується заміною лексичної одиниці вихідної мови на одиницю мови перекладу із протилежним значенням. Наприклад, речення "在咖啡馆里, 我和丛蓉沉默相对" [3] перекладено як «В кафе, ми з Цун Жун не промовили ні слова». В китайськомовному реченні тексту-оригіналу вжито слово "沉默", що перекладається як «мовчати», однак в реченні перекладі на українському мову стверджувальна форма замінена на заперечне словосполучення «не промовили ні слова».

Наступним зі способів досягнення еквівалентності перекладу є особливий різновид заміни – *компенсація*. Ця перекладацька трансформація застосовується у тих випадках, коли елементи тексту мовою оригіналу з тієї чи іншої причини не мають еквівалентів у мові перекладу та не можуть бути передані її засобами. Наприклад, речення "那对厮打的人也在喘息" [3] перекладено як «Пара чоловіків, що вступила в бійку, тим часом зводила дух». Якщо слово "喘息" перекласти дослівно, результатом буде звичайне дієслово «дихати». Перша частина слова "喘" має значення часто та важко дихати; задихатися, а друга частина слова "息" означає зупинятися.

Модуляція – лексико-семантична трансформація, у якій здійснюється заміна слова чи словосполучення вихідної мови одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці. Наприклад, речення "浦东新区卫生系统的负" [3] перекладено як «Головнокомандувач системи охорони здоров’я у Пудуні». У зазначеному прикладі словосполучення "卫生系统的负" з китайської мови на українську перекладається як «медична система». Проте при модуляції це поняття перетворюється на «систему охорони здоров’я».

Цілісне перетворення – різновид способу смислового розвитку. Це перетворення як окремого мовного обороту, так і всього речення, яке при цьому здійснюється не за елементами, а цілісно, перетворюється внутрішня форма будь-якого відрізка мови – від слова до цілого речення. Наприклад, речення "我脱口而出: "我想明天再去跳舞, 我和你, 我们到浦西去好吗"" [3] перекладено як «В мене зірвалося з вуст: «Я хочу завтра знову запросити тебе на танці, підемо в Пуксі?»». В китайськомовному реченні тексту оригіналу вжито словосполучення "脱口而出", що перекладається як «випалити», однак в реченні при перекладі на українську мову простежується еквівалентність змісту «зірватись з вуст».

В результаті проведеної роботи було розглянуто перекладацькі трансформації художнього стилю. Виявлено, що при перекладі китайського оповідання «Гра “Вирішальний вибір”» застосовано такі перекладацькі трансформації: лексичні, граматичні та лексико-граматичні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва, 1990, –250 с.
2. 孙自法.夏商时期牙璋分布或为最早中国雏形.汉语文学学初探.商务印书馆, 2019, 页 32-46.
3. 夏商.猜拳游戏.华东师范大学出版社, 2018, – 223 页.

МИРОЛЮБИВІ МОТИВИ ПОЕЗІЇ ПАРВІН ЕТЕСАМІ

к.філол.н. Арезу Мораді

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

موضوع تحقیق: آشنایی با پروین اعتصامی و دیدگاه او به صلح
محقق: دکتر آرزو مرادی
مدرس دانشگاه کارازین - خارکف

پروین اعتصامی با نام اصلی رخشنده اعتصامی در ۲۵ اسفند ۱۲۸۵ هجری مطابق با ۱۷ مارس ۱۹۰۷ در تبریز متولد شد. پدر او یوسف اعتصامی ملقب به اعتصام الملک بود. یوسف اعتصامی نویسنده و مترجم معاصر ایرانی بود که به عنوان نماینده مردم تبریز در مجلس شورای ملی انتخاب شد و به این دلیل زمانی که پروین شش سال داشت به تهران مهاجرت کردند. پروین از کودکی علاقه زیادی به ادبیات داشت و ادبیات را در کنار پدر و استادانی چون دهخدا و ملک الشعرا آموخت. او زبان های فارسی، عربی و انگلیسی را از پدر آموخت، پس از آن وارد مدرسه آمریکایی شد و در سال ۱۳۰۳ تحصیلات اش را در آنجا به پایان رساند. او از شاگردان ممتاز بود و همزمان با تحصیل شعر نیز می‌سرود.

نخستین شعرهای پروین در سن هفت سالگی بود و برخی از زیباترین شعرهایش را در سن یازده تا سیزده سالگی سرود. معروفترین شعرهایی که در این سنین سروده است می‌توان به شعرهای " گوهر سنگ، ای مرغک، اشک یتیم و کودک آرزومند" اشاره کرد. شعرهایی که پروین در سنین کودکی می‌سرود و بیشتر دارای محتوایی کودکانه، ساده و تخیلی بودند. یکی از شعرها در سن هشت سالگی منظره بین نخود و لوبیا بود.

نخودی گفت لوبیایی را کز چه من گرد ام این چنین تو دراز؟
گفت: ما هر دو را بیا پخت چاره ای نیست، با زمانه بساز
یا شعر دیگری بین سیر و پیاز

سیر یک روز طعنه زد به پیاز که تو مسکین چقدر بد بویی

گفت: از عیب خویش بی خبری زان ره، از خلق عیب میجویی

پروین اعتصامی در سن هیجده سالگی فارغ‌التحصیل شد. او در نوزده سالگی با پسر عموی پدرش ازدواج کرد ولی بعد از دو ماه زندگی با همسرش به خانه پدر بازگشت و بعد از نه ماه جدا شد. پروین اعتصامی پس از چاپ نخستین کتاب اشعارش به عنوان مدیر کتابخانه مشغول به کار شد و دلیل انتخاب این شغل هم این بود که پروین این شغل را با روحیه خود سازگار می‌دانست اما انزوای پروین باعث شد او به کار خود در دانشسرا عالی ادامه ندهد.

در زمان حیات پروین، دولت به دانشمندان و بزرگان علم و ادب مدال لیاقت یا نشان دولتی اعطا می‌کرد. در سال ۱۳۱۵ مدال درجه سه لیاقت به پروین اعطا شد ولی او این مدال را قبول نکرد و پس از رد کردن مدال لیاقت شعر " ساعقه ما ستم اغنیا ست" را سرود.

پدر پروین در سن ۶۳ سالگی درگذشت و پروین پس از مرگ پدرش بسیار منزوی شد. پروین اعتصامی در فروردین ۱۳۲۰ به بیماری حصبه مبتلا شد و سهل انگاری پزشک معالجش باعث مرگ او شد و سرانجام در ۱۵ فروردین در سن ۳۴ سالگی در تهران درگذشت. پس از مرگش قطعه ای با عنوان "این قطعه را برای سنگ مزار خود سروده ام" از او یافتند که مشخص نیست او چه زمان برای سنگ مزار خود سروده بود؛ که آن قطعه را بر سنگ مزارش نقش کردند.

در مورد مضامین شعرهای پروین می‌توان گفت که اشعار وی توصیف کننده دل بستگی عمیق وی به پدر، استعداد فراوان به آموختن علم و دانش، روحیه ظلم ستیزی و مخالفت با ستم و ستمگران و حمایت و ابراز همدردی با محرومان و ستم دیدگان است. در شعر " تیره بخت" فقر را به تصویر می‌کشد و در شعر " اشک یتیم" مشروعیت سیاسی دولت را در مورد شک و تردید قرار می‌دهد.

شعر " اشک یتیم" اشاره به پیر زنی دارد که در حال تماشای گذر پادشاه است.

روزی گذشت پادشهی از گذرگهی فریاد شوق بر سر هر کوی و بام خاست

پرسید زان میانه یکی کودک یتیم
 آن یک جواب داد چه دانیم ما که چیست
 کاین تابناک چیست که بر تاج پادشاست
 پیداست آنقدر که متاعی گرانهاست
 این اشک دیده من و خون دل شماس
 این گرگ سالهاست که با گله آشناست
 آن پادشا که مال رعیت خورد گداست
 تا بنگری که روشنی گوهر از کجاست
 بر قطره سرشک یتیمان نظاره کن
 پروین، به کجروان سخن از راستی چه سود
 کو آنچنان کسی که نرنجد ز حرف راست

دیدگاه و نقطه نظر پروین به صلح:

اینکه " صلح" پس از گذشت هزاران سال از حضور انسان بر پهنه زمین و وقوع هزاران جنگ خونین و هولناک تبدیل به یکی از آرزوهای نیازهای اساسی انسان ها شده است به گونه ایی که در جهان رویایی صاحبان اندیشه که از آن به اتوپیا یا آرمانشهر نام برده می شود و یکی از مولفه های آن، وجود صلح در میان آحاد جامعه است. شاعران ایران زمین نیز در اشعار خود به این رویای شاید دست نیافتنی اشاراتی صریح و روشن داشته اند. نمونه این صلح خواهی را در شعر حافظ، سعدی، مولانا و ... می توان به وفور یافت. در اینجا نگاه کوتاهی به اشعار پروین اعتصامی از منظر صلح می پردازیم. بر مبنای یک مقایسه، پروین اعتصامی کمترین کاربرد واژه صلح و آشتی را در مقیاس با شش شاعر رده نخست فارسی داشته است و در موارد کمی نیز که از این واژه بهره برده به تعریض و کنایه از آن یاد کرده است. این نگاه نه چندان مثبت را در مناظره های گریه و موش، آسیا و آب، ذره و خفاش و نیز شعر خطاب به روان انسانی پروین می توان دید.

در مقابل، او از واژه هایی همچون نیکی، خوبی، عشق، دوستی، صفا و وفا استفاده میکند که عمل به آنها همان فضای صلح را ایجاد می کنند با این تفاوت که این اتفاق در درون محیطی به نام خانه رخ می دهد. او به صلح اعتقاد دارد اما راه رسیدن به آن را خانه می داند لذا در اشعار خود ۱۰۷ بار تنها از دو واژه خانه و سرا استفاده میکند و این، اهمیت عنصر خانه و خانواده و لزوم ایجاد صلح و صفا در فضای آن را در نظر پروین نشان می دهد امری که می تواند در نهایت به ایجاد صلح در گسترش جهان بینجامد.

در قطعه ای زیبا از مقطعات پروین اعتصامی، در محاوره ای که میان یک "تله" و بچه موش اتفاق می افتد "تله" در صدد بر می آید با نشان دادن جهانی رویایی است بچه موش را فریب دهد و او را به دام اندازند. او در توصیف این جهان آرمایی، خانه ای را وصف میکند که نهایت آسایش و آرامش را در خود دارد؛

اگر زاد و توشه نیست، چه غم زانکه این خانه، پر ز نوش و نواست
 جای، تا کی کنی به زیر زمین رونق زندگی ز آب و هواست
 اندرین خانه، بیم رهن نیست هر چه هست، ایمنی و صلح و صفاست
 نشنیدم بنا، چنین محکم گرچه در دهر، صد هزار بناست
 جای ادوه، درین مکان شادبست جای نان، اندرین سرا حلواست
 امیدوارم روزی صلح و امنیت در جهان برقرار شود و زیستن انسانها در فضای به دور از تنش و جنگ و کشتار باشد.

منابع:

1. م. اسحاق، «پروین اعتصامی»، در ادبیات نوین ایران: از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی، ترجمه و تدوین یعقوب آژند، تهران 1363 ش.
2. محمدعلی اسلامی ندوشن، نوشته های بی سرنوشت: «پروین اعتصامی»، تهران 1376 ش
3. پروین اعتصامی، دیوان قصائد و مثنویات و تمثیلات و مقطعات خانم پروین اعتصامی، تهران 1333 ش.
4. فرشته داوران، «شعر غیرشخصی پروین اعتصامی»، مجله ایران شناسی، سال 1، ش 2 (تابستان 1368).

ВИЗНАННЯ ТВОРЧОГО СПАДКУ НІЗАМІ ГЯНДЖЕВІ У СУЧАСНОМУ КИТАЇ

к.ф.н., доц. Руда Наталія Вікторівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Мараховська Оксана, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Фігура Нізамі Гянджеві – одного з найвидатніших азербайджанських та перських поетів та вчених – відома практично будь-якій освіченій людині. Його творча

спадщина настільки велика, що досі не вивчена до кінця. Його твори перекладені багатьма мовами світу. У країнах Центрального та Близького Сходу творчість Нізамі глибоко вивчається з погляду літератури, поезики, філософії, педагогіки. Для багатьох людей всього світу особистість великого поета є взірцем мудрості та гуманізму, яке поетичні твори служать провідником у прекрасний світ азербайджанської та перської літератури.

Без сумніву, спадок поета широко відомий у сучасному китайському суспільстві. Свідченням цього є урочисте відкриття пам'ятника Нізамі у Пекіні у грудні 2012 року. Присутні на церемонії відкриття Посол Азербайджанської Республіки, а також велика кількість представників урядових органів Китаю наголосили на визнанні світового значення творчості поета. Пам'ятник Нізамі Гянджеві у Пекіні є символом непорушної дружби та співпраці двох народів – азербайджанського та китайського.

Поезія Нізамі вивчається на філологічних факультетах найбільших університетів Пекіна, Шанхаю, Тяньцзіні, Даляні, Ухані. Більш глибоко з його творчістю знайомляться китайські студенти, які вибрали для себе спеціальності «Азербайджанська мова та література» та «Перська мова та література». Так, у Пекінському університеті іноземних мов та у Шанхайському університеті іноземних мов регулярно проводяться наукові конференції, круглі столи, поетичні вечори, присвячені творчості Нізамі Гянджеві, на яких студенти читають в оригіналі та обговорюють його вірші.

Починаючи з 1980 року, книги з поезією Нізамі у перекладі китайською мовою великими тиражами публікуються практично щорічно. Китайською мовою вибірково перекладено п'ять поем під загальною назвою «Пандж Гандж»: поеми «Лейлі та Меджнун», «Сім красунь», «Скарбниця тасмниць», «Іскандер-наме», «Сад правди». Неважко зрозуміти, чому творчість Нізамі близька сучасним китайцям. Поезія, повна алегорій, прихованих порівнянь, звернення до вищих сил, слава прекрасного – все це можна знайти у віршах таких відомих китайських поетів, як Лі Бо, Ду Фу, Ван Вей, Тао Юаньмін, Цзі Кан. Високий стиль, високий склад, милування красою, уславлення шляхетності, достоїнств, заклик до миру та дружби зустрічаються у багатьох поетичних творах середньовічних китайських поетів. Саме тому поеми Нізамі Гянджеві знайшли відгук у душах китайського народу, визнаного поціновувача прекрасного.

Ще одним свідченням високої оцінки спадщини Нізамі є проведений у травні 2021 року у Шанхаї літературний вечір, присвячений святкуванню 880-річчя поета. Захід був організований Шанхайською організацією співпраці спільно з Посольством Азербайджанської Республіки в Китайській Народній Республіці та Фондом Гейдара Алієва. Усі учасники відзначили неоціненний внесок Нізамі Гянджеві у скарбницю світової поезії та мистецтва. У рамках літературного вечора відбулося відкриття погруддя великого поета, виготовленого відомим китайським скульптором Юань Сікунем.

Таким чином, можна зазначити, що сучасний Китай високо цінує творчу спадщину азербайджанського та перського поета Нізамі Гянджеві, а також робить все для того, щоб його ім'я було відоме у всьому Китаї, а твори поета вивчалися в університетах як в оригіналі, так і в перекладі китайською мовою.

МОВНІ АРТЕФАКТИ АЙНУ – АБОРИГЕНІВ ЯПОНСЬКИХ ОСТРОВІВ

Саніна Ганна Володимирівна, викладач кафедри східних мов
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Родін Олександр Кімович, викладач кафедри іноземної філології
Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Японію зазвичай вважають найбільш мононаціональною державою в світі. Щодо її етнічного складу, то за статистикою 99 процентів є японцями, на корейців та китайців припадає близько одного відсотка населення, а ось європейці та американці й поготів перебувають тут тимчасово. Між тим корінними мешканцями японських островів в дійсності є айну – автохтонне населення японського архіпелагу. Представники цього етносу «мали зарослі густими бородами обличчя з широкими як у європейців, очима, з крупними носами, що виступали, вони були схожі на чоловіків з півдня Росії, на жителів Кавказа, на заморських гостей з Індії, на циган – на кого завгодно, тільки не на монголоїдів». [4, с. 3]. Такими побачили айну російські землепроходці у 17 столітті, коли досягли «самого далекого сходу». Звідки в суцільному монголоїдному масиві заявилось плем'я, що антропологічно відрізнялося від усіх сусідніх, донині лишається загадкою. Одні з дослідників наполягають на європейському походженні айну, інші стверджують, що айну споріднені з полінезійцями, папуасами, меланезійцями, австралійцями.

Прадавні айну створювали дивну за красою кераміку, знали секрет муміфікації небіжчиків і рецепт смертельної отрути, якою змочували стріли та гарпуни, дали світу неповторні зразки мистецтва, збагатили культуру людства своєрідними міфологією та фольклором. Деякі дослідники навіть вважають, що перша з двох головних релігій Японії – синтоїзм – походить від первісних вірувань айну [4]. Але мові айну не судилося отримати форму писемності. Тим не менш сучасні японські топоніми, а саме топоніми острова Хоккайдо, зберігають пам'ять про мову дивного народу айну.

На Японських островах айну (*ainu*, アイヌ), в історичних записках едзо (*ezo*), з'явилися близько 13 тисяч років до н.е. Достойменно невідомо, звідки вони прийшли, але відомо, що в епоху Дзьомон (1300 – 300 рр. до н.е.) вони населяли всі японські острови від Рюкю до Хоккайдо, південну половину Сахаліну, Курильські острови та південну третину Камчатки. Їх найбільш відомий етнонім походить від слова *ainu*, яке на Хоккайдському діалекті мови айну означає «людина». Японці також називали айну *emici* (*emishi*) – вперше цей термін зустрічається в «Кодзікі» (712р.) і в хроніках «Ніхонсекі» (720 р.), а також *ezo* або *uzo* – ці два японські терміни, за припущенням, виникли від давніх форм слів сахалінських айну *enciw* або *enju*, що також означають «людина». Ще японці називали айнів *ebisu*, що означає «варвар», «дикун», визначаючи таким чином своє ставлення до цього народу. В даний час деякі представники цієї етнічної меншості при зверненні один до одного вживають термін *utari* (*utari*, ウタリ) , що означає «товариш» [3, с.76].

З I тисячоліття н.е. територія розселення айну стала скорочуватися у зв'язку з поширенням японців на північний схід. У період Едо (1603-1867 рр.) айну вже майже не залишилося на найбільшому японському острові Хонсю. В цей період основна частина Хоккайдо, Сахаліну і Курильських островів ще не мали постійного японського населення – японцями був заселений лише крайній південь Хоккайдо (князівство Мацумае) – єдина територія регулярних контактів японців з айну. На решті частини острова існували лише окремі японські укріплені пункти. Не було там і жодних інших народів. Айну продовжували жити традиційним укладом, займаючись полюванням, рибальством і збиранням. Мовні контакти були мінімальними. Японці, що володіли більш розвиненою культурою, здавна ставилися до своїх сусідів з презирством. Але

доки більша частина Хоккайдо не була ними освоєна, вони мало втручалися в життя айну. У цих умовах айнська мова була цілком стабільна. Вона розпалася на велику кількість діалектів і говірок, особливо відрізнялися один від одного діалекти Хоккайдо і Сахаліну [6,с.7]. Існувала також наддіалектна форма мови, вживана в епосі. Писемності не було. Ситуація різко змінилася після революції 1867-1868 років, коли почалася пришвидшена індустріалізація і вестернізація Японії. Одним з природних процесів тієї епохи була швидка колонізація Хоккайдо. Вона почалася з 70-х років XIX століття і до його завершення в основному закінчилася. Територія, раніше заселена айну, була поділена на приватні володіння японців, виникали міста, розвивалася промисловість, прокладалися дороги. Після договору 1874 року, який закріплював приналежність Курильських островів Японії, вони також стали заселятися японцями, а після перемоги Японії в російсько-японській війні 1904–1905 років до Японії перейшов і Південний Сахалін, де також почалася швидка колонізація. Політика щодо айну в цей час була досить жорсткою [2, с.17]. Вони не мали права володіти землею і лише отримували в користування невеликі і зазвичай погані ділянки. Їх життя детально регламентувалося, багатонаціональних звичаїв було заборонено. Значна частина айну піддалася примусовому переселенню, зокрема, зі стратегічних міркувань були переселені на Хоккайдо всі курильські айну, у зв'язку з чим курильський діалект припинив існувати ще до Другої світової війни. Такою ж жорсткою була і мовна політика. Айну так і не здобули писемності. Окремі спроби навчити їх рідної мови, що робилися європейцями-місіонерами, не отримували розвитку. Айну мали примусово вивчати японську мову і японську писемність. У 1870-ті роки відбулась спроба відкрити щось на кшталт айнської школи–інтернату в Токіо, що не була успішною. Лише в 1890-ті роки реально стали відкриватися айнські школи на самому Хоккайдо. Дуже довго, аж до 1937 року, айнські діти навчалися в спеціальних школах зі скороченим терміном навчання і обмеженим набором предметів, при цьому єдиною мовою навчання була японська. Лише напередодні Другої світової війни айну отримали право навчатися у звичайних, проте також япономовних школах. У цих умовах практично всім айну доводилося спілкуватися з японцями, причому єдиною мовою спілкування була японська, якої айну навчалися не тільки в школі, але стихійно, через мовні контакти. Вже в довоєнний час середнє і молодше покоління айну практично поголовно володіли японською. Незважаючи на різкі антропологічні відмінності і низький соціальний статус айну, поширювалися змішані шлюби. Діти від цих шлюбів, як і айну, що жили в містах і селах, переважно з японським населенням, зазвичай ставали монолінгвальними, вже не володіючи рідною мовою. Таким чином, об'єктивна ситуація разом з мовною політикою були спрямовані в бік мовної асиміляції айну. Після поразки Японії у війні американські окупаційні власті провели в країні низку демократичних перетворень. Серед них було і зрівняння айну в правах з японцями. Юридично айну ніяк не відмежовуються від решти населення країни. Здавалося б, політика щодо айну змінилася на діаметрально протилежну. Однак її реальний результат у мовній сфері виявився тим же самим. І раніше йшла асиміляція айну, а зрівняння їх у правах тільки прискорило цю асиміляцію. Зміна їх юридичного статусу не супроводжувалася будь-якими заходами, спрямованими на захист і підтримку айнської мови, вони так і залишилися безписемні. У період післявоєнної демократизації були деякі спроби національного згуртування айну: висунення власного кандидата на пост губернатора Хоккайдо, нетривале видання айнської газети японською мовою. Однак при нечисленності айну і відсутності підтримки з боку японців все це швидко зійшло нанівець. Для більшості ж айну панівним було прагнення до асиміляції, що давала їм можливість підвищити не тільки юридичний, але й реальний статус. Ще більш посилювало цю асиміляцію переселення в перші повоєнні роки більшості сахалінських айну на Хоккайдо. Вони поселялися або серед японців, або серед хоккайдських айну, з

якими, зважаючи на розбіжності діалектів, вони могли спілкуватися лише японською. Переселенці з Сахаліну дуже швидко втрачали мову. В результаті айнські діалекти, ще цілком живі в 30-40-ті роки, після війни стали швидко зникати. У середині 50-х років під керівництвом Хатторі Сіро було здійснено перше і останнє масове дослідження айнських говірок [42, с. 23]. Ним було описано 19 говірок: 13 хоккайдських і 6 говірок переселенців з Сахаліну. Для більшості з них лишився один інформант, який часто був і останнім їх носієм.

Айнську мову досить повно зафіксовано в різних її різновидах, і вона збережена для лінгвістики. Найбільш значні роботи з айнської мови написані в Японії, зокрема, Айнуго-хоген-дзітен, 1964 – Мурасакі Кеко; англійською мовою видано опис М. Сібатані [6, с.11]. Російською виданий давній словник сахалінських діалектів [1]. Але живою мовою вона перестала бути протягом приблизно століття. Не вціліла вона і на території колишнього СРСР, хоча якась частина айну, які знали свою мову, залишилася на Сахаліні. У 50-60-ті роки таких айну зустрічали багато і навіть записували їх мову на магнітофон. Але експедиція Інституту сходознавства на чолі з А. Н. Баруліним, що відвідала Сахалін в серпні 1978 року, не знайшла там жодної людини, яка б володіла айнською мовою. Останній з достовірних носіїв мови помер за три роки до цього в будинку інвалідів м. Аніва. Отже, в Японії не змогли зберегти єдину споконвічну мову національної меншини. Безсумнівно, зникненню айнської мови сприяли швидка індустріалізація Японії, швидке і цілеспрямоване заселення Хоккайдо японцями, нечисленність айну, відсутність масової допомоги айнській культурі з боку японців. Але безперечним артефактом мови японських аборигенів стали японські топоніми айнського походження. Значна їх частина відноситься до острова Хоккайдо. Цікавим є те, що значна частина топонімі має ієрогліфічний запис, решта записується катаканною, як слова іншомовного походження. Ієрогліфічний запис отримали такі типитопоніми: 1) полісоніми (назви міст), наприклад: 札幌市 *Sapporo-shi* – м. *Cannopo*, 愛別町 *Aibetsu-cho* – м. *Айбетцу*, 美幌町 *Bihoro-cho* – м. *Біхоро*, 幕別町 *Makubetsu-cho* – м. *Макубецу*; 2) комоніми (назви сіл та поселень), наприклад: 中札内村 *Nakasatsunai-mura* – с. *Накасацунай*, 初山別村 *Shosanbetsu-mura* – с. *Соканбецу*, 留寿都平 *Rusutsu-mura* – с. *Русутцу*; 3) ороніми (назви гір), наприклад: 佐幌岳 *Sahorodake* – г. *Сахоро*, 幌尻岳 *Poroshiri-dake* – г. *Поросірі*, 間宮岳 *Mamiya-dake* – г. *Мамія*, 音更山 *Otofuke-yama* – г. *Отофуке*; 4) гідроніми (назви водних об'єктів), наприклад: 濤沸湖 *Tofutsu-ko* – оз. *Тофуцу*, 尻別川 *Shiribetsu-gawa* – р. *Сірібецу*. Більшість топонімів, що отримали ієрогліфічний запис – це назви міст, що обумовлено історично, та пов'язано з тим, що при витісненні айну з їх території, зокрема, з поселень, що їх займали японці, які користувались старою (айнською) назвою, а для її запису використовували ієрогліфи, згідно фонетичного принципу. В свою чергу, катаканною записуються такі типи топонімів: 1) ороніми, наприклад: アトサヌプリ *Atosanupuri* – г. *Амосанупурі*, イワオヌプリ *Iwaonupuri* – г. *Іваонупурі*, サマッケヌプリ *Samakkenupuri* – г. *Самаккенупурі*, チセヌプリ *Chisenupuri* – г. *Тісенупурі*, シビチャリ山 *Shibichari-san* – г. *Сібічарі*; 2) гідроніми, наприклад: オンネトー – оз. *Оннето*, サロベツ川 *Sarobetsu-gawa* – р. *Саробецу*, パンケト *Pamketo* – оз. *Памкето*; 3) комоніми, наприклад, ノツケウシ村 *Notsukeushi-mura* – с. *Нотцукеуші*.

Цікавим є те, що назви катаканною залишилися лише у невеликих, поодиноких гір, маленьких річок та сіл, що є маловідомими та знаходяться у віддаленні від міст.

Етимологічний аналіз топонімів приводить нас до висновку, що значну частину топонімів айнського походження складають етимологічно прозорі топоніми, що підлягають дослівному перекладу, а їх значення та ті чи інші особливості можна встановити лише шляхом етимологічного аналізу. До прикладу, 愛別町 *Aibetsu-cho*

— м. Айбетцу (айайнськ.) — «там, де сходяться промені» (північ), betsu (гірська річка) «північне поселення на гірській річці») 同爺湖町 Тоуако-чо — м. То: яко (то:айнськ.) — озеро, уако (айнськ.) — глибокий) «місто біля глибокого озера» 音威子府才寸 Отоіперри-тура — с. Отоіперри (отоі (айнськ.) — «там, де сходяться промені» (південь), (перри (айнськ.) — поселення рибалок) «південне село рибалок» 浜頓別 J 町 Наматонбетсу-чо — м. Хаматомбецу (хамти(айнськ.) — блискучий, сяючий, топ (айнськ.) — красивий) «красива сяюча гора» アレキナイ川 Arekinai-gawa—р. Арекінай (areki (айнськ.) — прекрасний, (наі(айнськ.) — повноводна річка) «прекрасна повноводна річка»).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добротворский М. М. Айнско-русский словарь. Казань, 1875. 510 с.
2. Мещеряков А.Н. Древняя Япония: культура и текст. М.:Наука,1991. 148 с.
- 3.Поспелов Е.М. Географические названия мира: Топонимический словарь: около 5000 единиц / Отв. ред. Р.А. Агеева. М.: Русские словари, ООО "Издательство Астрель", 2001 . 2 Т.
4. Таксами Ч.М., Косарев В.Д. Кто вы, айны? М.: Мысль, 1990. 318 с.
5. Холодович А.А. Языки Азии и Африки. Саппоро, 1986.
6. Shibatani M. The Languages of Japan. Cambridge, 1990. 324 с.
7. Taguchi K. An annotated catalogue of Ainu material. Lund, 1974.

ДИФЕРЕНЦІАЦІ ПОНЯТЬ «СЛОВО» ТА «ІЕРОГЛІФ» У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Семенюк Єлизавета, студентка 4 курсу

Київський університет імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: викладач кафедри східних мов та перекладу І. В. Ситник

Китайські ієрогліфи існують вже понад 6 тисяч років, однак досі в китайському мовознавстві немає єдиного розуміння та дефініції понять «слово» та «ієрогліф».

“字” ієрогліф – це «писемний знак морфемно-складового письма, який може бути простим за структурою і тоді складається з рис, і складним – тоді складається з ключів, або з детермінатива й фонетика, прості ієрогліфи передають значення морфем, складні – або передають тільки значення, або можуть містити вказівку й на звучання» [1]. Ієрогліф є важливим терміном у вивченні традиційної китайської мови, що завжди був об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень. В «Сучасному словнику іншомовних слів» до слова ієрогліф подається три визначення: 1) давні фігурні знаки єгипетського письма; 2) фігурний знак у системі ідеографічного письма, що позначає поняття, знак або звук мови; 3) незрозумілий, нерозбірливий почерк [2].

Неясність словникових визначень терміну спонукає дослідників пропонувати свої визначення й роз'яснення цього поняття. Так, Лян Юньлей (梁云雷) вважає, що «Ієрогліф – зорова форма, графічний знак». Він також зауважив, що джерелом “字” ієрогліфа є “文” мова [3]. В «Словнику сучасної китайської мови» (кит. 《现代汉语词典》) подається таке інтерпретування поняття “字” ієрогліф [4]. Оу Вейчжань (欧维展) визнав наукову та практичну природу китайських ієрогліфів як графічних знаків для запису китайської мови, і поступово виявив глибокі зв'язки між китайськими словами та ієрогліфами[5].

“词” слово в словнику китайської мови трактується як «основна номінативна і когнітивна одиниця мови, що є засобом найменування й повідомлення про предмети, ознаки, процеси та їхні відношення, має відповідне морфологічне оформлення і здатна займати відповідну синтаксичну позицію (повнозначні слова) або входити до складу синтаксичної позиції іншого (службові слова) у реченні або ж виступати самостійним еквівалентом речення (частки і под.); структурно-семантична двобічна одиниця мови, мовний знак, якому властиві форма (план вираження) і значення (план змісту)» [4]. “词” слово складається плану вираження (форми) і плану змісту (значення). Форма – фонетичне і графічне зображення слова.

Ван Лі (王力) дослідження взаємозв'язку і диференціювання “词” слова і “字” ієрогліфа в китайських наукових колах в поділив на три етапи [6]:

Перший етап характеризується експортуванням західних лінгвістичних теорій в китайське мовознавство, що призвело до виникнення і дослідження поняття “词” слово. Однак нечітке розуміння поняття “词” слово і вплив існування в китайській мові поняття “字” ієрогліф часто призводять до змішування основних визначень при здійсненні досліджень в галузі китайської лінгвістики. Так, Чень Ченцзе (陈承泽) досліджує проблему “字” ієрогліфа та “词” слова і приходить до розуміння “字” ієрогліфа як службової частки і “词” слова як самостійної одиниці [7]. Лі Цзіньсі (黎锦熙) інтерпретує “词” слово як те, що «виражає ідею під час мовлення». Науковець порівнює розуміння і тлумачення термінів «графічний знак», «слово», «мова» і «речення» в китайському мовознавстві з термінами «склад», «слово», «фраза», «речення» в західному мовознавстві [8]. Протягом цього періоду багато китайських мовознавців присвячують свої наукові праці і активно досліджують зміст термінів “字” ієрогліф та “词” слово.

Другий етап. Поступова диференціація та уніфікація визначення термінів “字” ієрогліф та “词” слово. Так, Гао Мінкай (高名凯) зазначає, що “字” ієрогліф не обов'язково означає “词” [9].

Третій етап. В китайських наукових колах в основному склався консенсус щодо співвідношення між термінами “字” ієрогліф та “词” слово: було з'ясовано, що “字” ієрогліф та “词” слово – це дві одиниці різної природи, а мовна одиниця “词” слово була загально визнаною та офіційно введеною в граматику і дослідження лексики. Люй Шусян (吕叔湘) зазначає, що «найменшою одиницею самостійного використання мови є “词” слово, а найменшою одиницею самостійного використання письма є “字” ієрогліф» [10].

З найдавніших часів до сьогодні китайська мова межі китайського слова є розмитими та неоднозначними тому, що часто ототожнюється із складом, морфемою або ієрогліфом. В китайській мові поділ слова на склади співпадає із морфологічним поділом, тому морфему називають складоморфемою. На письмі морфема фіксується окремим знаком – “字” ієрогліфом. Морфема – це найменша комбінація звуку та значення в мові. Це поняття також було експортовано в китайське мовознавство із західної структурної лінгвістичної теорії. *Морфема* – це мовна одиниця на один рівень нижче слова. Люй Шусян (吕叔湘) вперше ввів у дослідження китайської граматики п'ятирівневу систему одиниць, тобто «морфема – слово – словосполучення – підрядне речення – речення», і особливо підкреслив важливість морфем [10]. Зв'язок між “字” ієрогліфом та “词” словом часто може співвідноситися один за одним. Так, китайський ієрогліф це все ще представляє однокореневе слово (однокоренева морфема слова): “人” людина, “水” вода, “火” вогонь; китайський ієрогліф являє собою односкладову

морфему, яка не утворює слова: “民” *народ*, “击” *вдаряти*, “危” *небезпечний*; один китайський ієрогліф позначає різні слова: “花” *квіти*, “花” *витрачати*.

Зв'язок між ієрогліфами, морфемами та словами можна коротко описати так: морфема є найменшим значеннєвою одиницею мови і є складовою частиною слова в сучасній китайській та найменшою комбінацією фонетики та семантики; одиницею, що на один рівень вище морфем, є слово – найменша, самостійна, значеннєва мовна одиниця; морфемі утворюють прості слова, або їх можна об'єднувати в складні слова, а слова – у словосполучення. Китайські ієрогліфи – це графічні знаки, які записують морфемі китайської мови [11].

Отже, в традиційному китайському мовознавстві поняття “字” *ієрогліф* та “词” *слово* розрізняються. Встановлено, що “词” *слово* являє собою певний сенс, має фіксовану фонетичну форму, воно є мінімальною одиницею мови, а “字” *ієрогліф* це графічний образ слова.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кірносова Н. А. Китайський ієрогліф: проблема визначення. Сходознавство. 2013. № 61. С. 47-54. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2013_61_6
2. Семотюк, О. П. Сучасний словник іншомовних слів [Текст] : 15000 слів. Харків : Ранок: Веста, 2007. – 464 с. – 34.00
3. 梁云雷. 略论字和词的区别. 浙江大学学报. 2008. №6. 页 130–137.
4. 《现代汉语词典》. 中国社会科学院语言研究所, 北京, 商务印书馆, 2005 年. 422 页。
5. 欧伟贞. 浅谈汉字与汉语词义的关系. 外语与外语教学. 1994. № 4. 页 3–10.
6. 王力. 中国现代语法. 北京师范大学. 第 4 期语言文字应用, 2005. 318 页。
7. 陈承泽. 国文法草创. 商务印书馆, 1957. 96 页。
8. 黎锦熙. 新著国语文法. 湖南教育出版社, 1924. 327 页。
9. 高名凯. 现代汉语外来词研究. 文字改革出版社, 1958. 185 页。
10. 吕叔湘. 现代汉语八百词. 商务印书馆, 1980. 191 页。
11. 韩秀娟. 关于汉语字词关系的研究与分析. 上海教育出版社. 1995. № 4. 页 358–359.

ВТІЛЕННЯ ОСНОВНИХ ГЕНДЕРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ КИТАЙСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОСТОРУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У ДРАМІ СЯ ЯНЯ «АРОМАТНІ ТРАВИ НА ГОРИЗОНТІ»

Сокол Анна Олександрівна, викладач

Київський Університет імені Бориса Грінченка

Драматургічній творчості Ся Яня (夏衍, 1900–1995) властива надзвичайна різноманітність тем, що стосуються різних сфер життя людини. У драмі «Ароматні трави на горизонті» (《芳草天涯》) це соціальна тематика (становище жінки у суспільстві, її самоусвідомлення), питання громадянського обов'язку (вибір між особистим щастям та присвяченням свого життя благу держави, як це зробив Сюй Найчен), любовна тематика (заборонені відносини одруженого Шан Чжихуея та Сяююнь), непорозуміння у шлюбі (незадоволення Юнфенсвоїм життям у шлюбі із Чжихуеєм та їх суперечки що виникають з цієї причини), відмінності між поколіннями, життя людей у буремні часи першої половини ХХ ст. Однією із тем, що хвилювала Ся Яня і яку він порушує у драмі «Ароматні трави на горизонті» є жіноче питання та проблема гендерної рівності.

Раніше Ся Янь уже звертався до тематики гендерної рівності, відтак, відчайдушна боротьба за гідне життя жінок зображена у драмі «Вільне серце» (《自由魂》, 1936). Вона присвячена історії жінки, першої революціонерки Китаю Цю Цзін, яка виступала за права жінок, за їхню незалежність у всіх сферах життя. За участь у таємних товариствах та організацію повстання її заарештували, жорстоко катували та стратили: події її ув'язнення знайшли відображення у п'єсі. У образі Цю Цзін Ся Янь звеличує безстрашність, самопожертву, волю до свободи і перемоги справжнього патріота.

Активне формування та розвиток жіночої літератури у Китаї традиційно розглядають як явище саме ХХ ст. Уже від 20-30-х рр. ХХ ст. давня жіноча література стала предметом розгляду у працях Се Уляна (谢无量, 1884-1964) та Лян Ічженя (梁乙真, 1904-1950). Саме вони довели, що гендерне питання має давні літературні витoki, але здебільшого розглядали це через внесок письменниць у розвиток різних жанрів класичної поезії, розмірковували над існуванням «жіночого стилю» у літературі від найдавніших часів.

У Китаї критика жіночих образів у класичній літературі не набула яскраво вираженого, як у західному фемінізмі, політичного підтексту і ґрунтується переважно на індивідуальній суб'єктивній свідомості дослідниць. Лінь Сяюнь виокремлює три основні стратегії осмислення жіночих образів у китайській літературі [22, с. 44-62]:

1. визначення символічних жіночих типів у творах письменників-чоловіків із метою спростування хибних уявлень про природу жінки;
2. критика сюжетних моделей давньої та сучасної літератури, що виявляють маскуліноцентричний характер образної системи творів;
3. поєднання двох вищевказаних стратегій.

Перша із вищенаведених стратегій реалізована у працях Мен Юе, Лі Лін, та Чень Шуньсін. У своїй монографії «Два тисячоліття: жінки як «біла пляма» історії» Мен Юе доводить, що у давні часи жіночий образ у абсолютно чоловічому літературному дискурсі відповідає природі гендерних ролей у патріархальному суспільстві. На думку дослідниці, поширеним є зображення жінки, що показує чоловіче «прагнення домінування» та бажання придушення будь-якого жіночого прояву непокори та супротиву [1, с. 49-57]

Китайська дослідниця Лі Лін, яка у праці «Гендерна свідомість у новітній китайській літературі» вказує, що просвітницькі ідеї «Руху 4 травня» значно вплинули на погляди чоловіків щодо ролі та місця жінки у сучасному їм суспільстві. Тому письменники змогли змінити традиційний погляд на усю сукупність жіночих образів у літературі, що до цього поділялась на три категорії [2, с. 117]: «порядна дружина, хороша мати», «талановита дівчина, вишукана красуня», «розбещена жінка, фурія».

Китайські дослідниці виявляють, що жіночі образи у давній літературі виражають пануючий дискурс патріархатної культури, а в літературі нового часу вони є рефлексією авторської чоловічої суб'єктивності. Вони роблять спроби не просто залучити західні моделі прочитання та вивчення текстів, але й розширити їх, зважаючи на особливості національної культури й історії, а також враховуючи біографічні та соціально-психологічні фактори творчого процесу [3].

Друга стратегія осмислення жіночих образів у чоловічих текстах, що полягає у критиці сюжетних моделей давньої та сучасної літератури, що виявляють маскуліноцентричний характер образної системи творів, реалізується через аналіз та дослідження усталених сюжетних моделей. Прикладом такого дослідження є праця ЛюХуейін «Вихід за межі патріархатних традицій: критика патріархатної свідомості в літературі».

Третя стратегія дослідження жіночих образів є поєднанням двох попередніх. Показовими у цьому плані є праці дослідниці Чень Шуньсінь, яка об'єднує критику жіночих образів та сюжетних моделей. Дослідниця розкриває особливі характеристики чоловічих стратегій письма у моделюванні образів «героїчних жінок» після утворення КНР (1949-1966) [4, с. 24]. Однак, такі образи є характерними для літератури «сімнадцятилітнього періоду» уже в другій половині ХХ ст. і не є актуальними для нашого дослідження.

Аналізуючи творчість Ся Яня на предмет висвітлення автором жіночих образів, показової виявляється перша стратегія. «Ароматні трави на горизонті» – драматичний твір, де Ся Янь зосереджує увагу саме на жіночих образах, на їх відмінностях та переплетеннях. Побудова драми, сюжетна лінія та психологічне зображення дійових осіб переконливо довели, що долі кожної із героїнь відобразили глибинні суперечності сучасного драматургові суспільства.

Висвітлення різних типів жіночих характерів є основним засобом, до якого вдавався драматург. У «Ароматних травах на горизонті» три абсолютно різні героїні, які є уособленням жінок різних поколінь із власними переконаннями, світоглядом та цінностями. Різняться і їхні способи життя, сприйняття одна одної та своїх близьких, кожна із них по-різному переживає кризові моменти. Типологію жінок у «Ароматних травах на горизонті» ми розглянемо далі». Зображуючи трьох абсолютно різних жінок, Ся Янь досліджує таке складне та широке питання як проблема жінки у тогочасному суспільстві.

Ся Янь зображує різні моделі жіночої поведінки підтверджує те, що серед чоловіків все ще мала місце думка про меншовартість жінки і саме таким було їх зображення жінок у своїй творчості. Його героїні стають прикладом того, що спроби самореалізації та становлення як незалежної та активної особистості нечасто вінчалися успіхом, а можливість отримання жінками освіти ще не означала реального шансу побороти суспільні обставини та вже узвичаєні цінності. Тож у світогляді героїнь Ся Яня у п'єсі «Ароматні трави на горизонті» все же простежуються певні застарілі способи поведінки і традиційний підхід до самореалізації.

Отже, різноманітна та багатогранна творчість Ся Яня не могла оминати гендерну тематику, на початку ХХ ст. уже була популярною у західноєвропейському світі і поступово просочувалась і у китайське суспільство. У своїх творах Ся Янь вивчає проблему гендерних відносин, пропонує наукове пояснення сучасним політичним процесам та їхнім наслідкам, вивчає трансформації сім'ї як соціального інституту. Зокрема, у «Ароматних травах на горизонті» він досліджує таке складне та широке питання як проблема жінки у тогочасному суспільстві, беручи за основу зображення трьох різних жінок, які уособлюють сучасні для драматурга соціальні та психологічні зрушення у суспільстві.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Meng Yue. Liangqiannian: Nuxing zuowei lishi de mangdian [Two Thousand years: the Woman is the Blind-spot in the History of China]. In: Dangdai Zhongguo nuxing wenxue wenhua piping wenxuan. Jilin, 2007. pp. 40–67.
2. Li Ling. Gender Consciousness in the New Chinese Literature. Beijing, 2002. 236 p.
3. Ісаєва Н. С. Гендерний вимір китайського літературознавства: до питання термінології. *Літературознавчі студії: зб. наук. пр.* 2016. (No 46). С. 142–154.
4. Chen Shunxin. Narration and Gender in the Contemporary Chinese Literature. Beijing, 2007. 227 p.

ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА РОЗМОВНОГО СТИЛЮ КИТАЙСЬКОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Соколова Анастасія, студентка 4 курсу
Київський університет імені Бориса Грінченка
Науковий керівник: доц. Семеніст І.В.

Розмовний стиль китайської мови 口头语体 (kǒutou yǔtǐ) обслуговує невимушену і непідготовлену заздалегідь комунікацію, для якої характерним є усна форма. Емоційність, експресивність і оцінка – одні з головних характерних рис розмовного стилю [1, с. 144-145]. Оскільки розмовний стиль переважно має діалогову форму, то серед телевізійного мовлення можна знайти чимало прикладів розмовного стилю: ток-шоу, інтерв'ю, музичні телешоу і т.д.

Експресивність – сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті, як суб'єктивного вираження ставлення до змісту чи адресату промови [2, с. 685]. Емоційно забарвлена лексика має пряме значення, але експресивно насичена, передає емоцію і передає суб'єктивну думку мовця [1, с. 15].

Серед найвідоміших вчених, що досліджували питання стилю засобів масової інформації є В. Горелов, Т. Добросклонська, Є. Кожемякін, В. Костомаров, С. Санжимітипова, В. Солнцев, Чжоу Югуан, Чен Юймін та інші.

Діалогове спілкування в рамках музичних шоу наповнене емоційної лексики, яка описує почуття мовця стосовно атмосфери в залі або щодо виступу учасників. Ми розглянемо приклади емоційної лексики у непідготовлених розмовах учасників телешоу. Емоційний спектр мовців надзвичайно широкий, ми розглянемо приклади того, як мовці виражають стурбованість, схвильованість, яким чином виражають похвалу та критику [3, с. 239; 4, с. 9].

Серед позитивної емоційно забарвленої лексики можна зустріти гіперболізований опис-похвалу учасників шоу. Наведемо приклади піднесеної оцінки виступів:

- 我觉得这是一个梦幻(mèngguàn)的组合。 – Це просто фантастична комбінація. 梦幻 – фантастичний, ілюзорний [5]. В контексті шоу, мовець хвалить виступ, до того ж робить акцент на співпраці співаків.
- 我觉得两哥都是传奇人物(chuánqí rénwù)。 – Вони просто легенди. 传奇人物 – легендарна людина [5]. Таким чином мовець виславляє людей, що є особливо характерним стосовно людей поважного віку, які зробили великий внесок у музичній індустрії.
- 很厉害(lìhai) 哦! – Це приголомшливо. 厉害 – приголомшливий, крутий, сильний, страшний [5]. Надзвичайно часто використовується у музичних шоу для опису дійсно якісного виступу, хоча семантика 厉害 не лежить в рамках позитивної конотації, в даному контексті таким чином описують гарний виступ.
- 刚刚这个表演是一个很高品质(gāo pǐnzhì)的表演。 – Цей виступ був дійсно на високому рівні. 高品质 – вищий ґатунок, високоякісний. Також позитивна оцінка виступу, спосіб передати хвалу.

Наведемо приклади передачі нервовості і схвильованості:

- 我现在整个肾上腺出弹上来, 我两个胸肌都弹出来了! – Я відчуваю викид адреналіну, м'язи в такій напрузі! Дане речення описує емоційний, нервовий стан людини у залі шоу перед початком виступів відомих естрадних співаків.
- 我现在吓到整个盆骨开裂天哪! – Боюсь, що весь мій таз трісне від напруження. Такого типу речення передає нервовість через фізичні відчуття.

Наведемо приклад негативної емоційної оцінки ситуації:

- 不应该把这个糟糕 (zāogāo) 的作品拿上来, 太差劲 (chàjìn) 了这个作品。 – На такій сцені не має звучати настільки неладне виконання, виступ не дотягує до середнього рівня. 糟糕 – жахливий, нестерпний, неладний, 差劲 – недоречний, не дотягувати, не відповідати чомусь [5]. Подані вирази підкреслюють несхвальність виступу, мовець виражає незадоволення почутим.

Отже, спираючись на визначення експресивності та наведені приклади, китайські музичні шоу наповнені лексичними одиницями емоційно забарвленого характеру, які виражають почуття і ставлення суб'єкта до змісту шоу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горелов В. И. Стилистика современного китайского языка. М.: Просвещение, 1979. 144с, 15с
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. М.: советская энциклопедия, 1990. 685 с
3. Федорко, Я. А. Яблонська. Т. М. Варіативність відображення англomовних емоційних одиниць у перекладі художнього твору, 239 с
4. Авраменко Б.В., Оськіна Н.О. Інтонаційне оформлення різних типів висловлювань у китайській та англійській мовах. 9 с
5. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bkrs.info/>.

ВЖИВАННЯ ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У НОВЕЛІ МО ЯНЯ «ВІДПУСТИТИ НА ВОЛЮ»

Хижя Иван Петрович, викладач кафедри східних мов

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Новела сучасного китайського письменника Мо Яня «Відпустити на волю» (放鴨) входить до збірки «Антологія вибраних новел» (2012). У творі висвітлюється проблематика ведення річкового господарства та розведення свійської птиці у невеликих китайських селищах за часів «ліквідації приспівників капіталізму». Згадується і період активних дій «Банди чотирьох» (四人幫), які були ключовими партійними особами у здійсненні Культурної революції в КНР. Головними дійовими особами у новелі є Лі Лаочжуан – старий чоловік, який працює пастівником качок на озері, і молода дівчина-пастушка, яку він часто зустрічає на водоймі.

Метою дослідження є виокремлення та аналіз усіх лексико-стилістичних засобів, використаних автором у новелі для опису емоцій, рис характеру персонажів та змалювання портретного пейзажу природи озера Цінцао. Дослідження мови літературного твору становить собою широке поле для вивчення, оскільки саме художній стиль є найбільш багатим на велику кількість мовних засобів.

Якщо брати до уваги стилістичні засоби у творі, то можна виділити порівняння, яке широко використовується автором задля емоційного підсилення дій персонажів. Про місце і важливість порівнянь у стилістичній системі мови можна судити зі слів О. Потебні про те, що сам процес пізнання – це процес порівняння. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис [1].

У новелі зустрічаємо порівняно велику кількість описових порівнянь. Серед них 湖上的鸭群像一簇簇白云«кількість качок на озері нагадувала клубок диму»; 姑娘鸭蛋脸儿, 黑葡萄眼儿, 渔歌儿唱得脆响, 像在满湖里撒珍珠«у дівчини було овальне

обличчя, а очі були чорні, немов виноградинки і вона наспівувала рибальських пісень так дзвінко, наче сипала перлини у озерну воду»; 招来了成群结队的人, 像看耍猴的一样 «це було схоже на те, як натовп людей спостерігав за дресированою мавпою в цирку»; 一见面, 先送他一串银铃样的笑声, 再送他一堆蜜甜的大伯 «при першій же зустрічі подарувала старому сміх, схожий на сріблястий дзвін і була ласкавою, наче невістка»; 荷叶上, 苇叶上, 都挂着珍珠一样的水珠儿 «листя лотоса й очерету повисли краплинками, схожими на перли»; 湖水绿得像翡翠 «вода була зелена, наче смарагд»; 像一只只小船儿在水面上漂荡 «плавали по воді (качки), як маленькі човники»; 她双眼瞪得杏子圆, 脸红成了一朵粉荷花 «її очі вирячилися, наче абрикоси, а обличчя почервоніло, немов рожева квітка лотоса». Ці порівняння відображають світобачення китайського народу та унікального сприйняття реальності.

Ідіоми у тексті становлять основний стилістичний функціонал, оскільки демонструють колорит китайського народу та вимагають еквівалентного перекладу на українську мову. Наприклад, 你那个鲤鱼精样子 «ти наче русалка», що у китайській культурі вказує на дівчину, яка може перетворюватися в коропа. Короп-перевертень має вигляд русалки, вона здатна поширювати плітки та зачаровувати чоловіків. Можна виділити ще один фразеологізм – 落汤鸡 «промокнути до нитки», який є одним із найбільш вживаних у повсякденному мовленні китайців. Вираз 李老壮手脚不太干净 «руки Лі Лаочжуана не дуже чисті» описує людину, яка чинила щось аморальне та порушувала загальноприйняті норми поведінки, має кримінальне минуле. Варто також звернути увагу на назву новели, яка є ідіоматичним виразом: 放鸭 (子) «відпустити на волю, попустити поводи». Тут маємо справу із авторською грою слів. У прямому значенні це словосполучення позначає «розведення качок», а у переносному – послання зупинити тиранію над мирним населенням та птахами і дати змогу спокійно жити, вільно вести господарство.

Синонімія активно використовується автором для змалювання портрета персонажів 他爱理不理地冷淡人家 «він був холодним і байдужим у ставленні до інших», 姑娘还是那么热情, 那么开朗 «дівчина була дуже привітливою та щирою». У творі трапляються і поодинокі гіперболи 这里出产的鸭蛋个大双黄多 «яйця, які несли місцеві качки, завжди були великими та з двома жовтками», 落汤鸡 «промокнути до нитки».

До лексико-стилістичних засобів також відносимо означення – характеристики та епітетові словосполучення, які слугують для опису природи та водойми: 鲜嫩的水草 «молоді водорості», 嫩芽儿 «молоді бруньки», 清幽的香气 «легкий аромат», 晴朗的天 «безхмарне небо», 乌云 «чорні хмари», 天空格外明净 «безхмарне небо». Аналогічно виокремлюємо означення для опису персонажів: 一个好吃懒做的主任 «ледачкуватий чиновник», 有名的老实人 «відомий добродішній чоловік», 姑娘真好相貌 «дівчина-красуня», 人品好 «гарна вдача».

Отже, проаналізувавши новелу Мо Яня «Відпустити на волю», можемо стверджувати, що автор активно використовує лексико-стилістичні засоби увиразнення мови для того, щоб створити унікальний стиль оповіді та забезпечити експресивність головних героїв, показати неповторність природи тощо. Шляхом відсоткового співвідношення вдалося установити приблизну кількість найбільш вживаних лексико-стилістичних засобів у проаналізованому тексті. Найбільший відсоток серед усіх засобів становлять означення-характеристики та епітетові словосполучення – 40%. Порівняння займають друге місце за вживаністю – 30%, 20% - ідіоми та фразеологічні конструкції. І лише по 10% припадає на синоніми та гіперболи.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стилїстика української мови: Підручник / за ред. Л.І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 359 С.
2. 莫言放鴨 URL: <https://www.kanunu8.com/book3/8253/182795.html>. (дата звернення: 23.03.2022)

ПОРІВНЯННЯ ОСНОВНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ РОСІЙСЬКОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ МОВ

Шапаренко Елліна Едуардівна, аспірантка 3 року навчання
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Описуючи та порівнюючи стилістичні особливості публіцистичного стилю китайської та російської мови необхідно зробити акцент на підході до вивчення публіцистичного стилю у рамках кожної з цих мов.

При вивченні публіцистичного стилю у російській мові найбільша увага приділяється вивченню лексичних особливостей, а вже надалі граматичних та синтаксичних особливостей публіцистичного стилю. Вивчення зарубіжними та вітчизняними вченими китайського публіцистичного стилю навпаки вивчалася з точки зору граматичних та синтаксичних конструкцій та характеристик.

Горелов В.І., який займався вивченням функціональних стилів китайської мови робить акцент на тому, що як і у інших мовах, публіцистичний стиль китайської мови «виконує функції впливу, для якого використовується полемічність та емоціональність». Також він відмічає, що китайський публіцистичний стиль поєднує характеристики художньої та наукової літератури [2].

Котов А.М. у своїй статті «Про співвідношення функціональних стилів китайської та російської мов» вказує, що китайський нейтральний стиль за лексикою опинився ближче до книжного, ніж російський, що вказує на заниження книжного стилю китайської мови у порівнянні з російською мовою [5].

Публіцистичний стиль є найбільш відкритим для проникнення елементів інших функціональних стилів. Саме у публіцистичному стилі можна знайти елементи функціонально-ділового та наукового стилю, а також використання розмовних способів виразу з використанням художніх засобів, що надають образності текстам.

Кожина М.Н. характеризує публіцистичну лексику неоднорідністю, яка відображається з одного боку у використанні великої кількості книжних слів, а з іншого боку включає у себе розмовну, а в деяких випадках і просторічну лексику, що як правило виконує спеціальну стилістичну функцію [4].

Горелов В.І. відносить до основних лексико-фразеологічних особливостей китайської мови використання суспільно-політичної та термінологічної лексики [2].

Публіцистична фразеологія широко використовується у мові російських періодичних видань, що дає змогу швидко та чітко подавати інформацію. В той же час фразеологія у російській мові може використовуватися у спотвореному вигляді з метою посилення експресивного окрасу мови.

Загальною особливістю публіцистичних текстів усіх мов можна віднести оцінність, яку Клушина розподіляє на імпліцитну та експліцитну. За Клушиною імпліцитна оцінка закладена у значенні слова, а експліцитна властива не конкретному слову, а його використанню. Імпліцитними оцінками у публіцистичному стилі вважаються метафори, евфемізми та скорочені слова [3].

Необхідно сказати і про використання давньокитайської мови, елементів веньяню, які підкреслюють книжковий характер публіцистичного стилю та є основною

відмінною рисою китайського публіцистичного тексту. В публіцистичних текстах російської мови теж можна зустріти архаїзми, але вони з часом втратили здатність надавати текстам урочистості. Як стверджує Билинський К.І., у сучасній мові однією з функцій архаїзмів є прояв іронії. До елементів вєн'яня у китайських політико-економічних текстах відносяться службові слова, конструкції з дієсловами та службовими словами, фразеологічні зрощення, які у китайській мові називаються чєньюями, політичні лозунги [1]. Елементи давньокитайської мови тісно використовуються у сучасних публіцистичних текстах китайської мови та виступають особливістю, яка відрізняє публіцистику китайської мови від публіцистичних текстів російської мови.

Таким чином, китайські публіцистичні тексти мають багато спільного, з точки зору використання стилістичних елементів, з російською та іншими мовами. Але китайський публіцистичний текст володіє особливостями, які відрізняють тільки його.

Публіцистичний стиль китайської мови є складним явищем. На відміну від російської мови та інших мов світу китайський публіцистичний стиль охоплює не лише жанри мас-медіа, але й наукову, учбову літературу, речі політиків та дипломатів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Билинский К.И. Язык газеты. Избранные работы. М. 1996.
2. Горелов В.И. Публицистический стиль китайского языка (функционально-стилистические особенности). Высказывание и текст. Семантические аспекты. М. 1987.
3. Клушина Н.И. Общие особенности публицистического стиля. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. М.: МГУ. 2003.
4. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. М.: "Просвещение". 1983.
5. Котов А.М. Стилистический статус вєн'янизмов в современном китайском языке. Вопросы языкознания. М. 1987. № 5.

СХІДНА ПЕДАГОГІКА

СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИРАКЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

к.п.н, доцент Абдулкадер Ардалан Латиф,

Салахаддин Университет в Эрбиле, «Колледж базового образования»

(г. Эрбиль, Иракский Курдистан),

к.и.н., доцент Ямпольская Лариса Николаевна

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

В современном мире образование является одним из приоритетных направлений внутренней политики государства, поскольку этот процесс важен как для развития полноценной личности, так и для развития страны. В Ираке государство обеспечивает бесплатное образование, причем на всех этапах, начиная от детского сада до университета, но есть одно обязательно условие – изучение религии.

Образование играет фундаментальную роль и оказывает существенное влияние на устранение обычаев и традиций, которые препятствуют процессу культурного и человеческого развития, а также способность изменять модели поведения, системы ценностей, социальные и образовательные тенденции, соизмеримые с тенденциями развития общества [1, с. 14]. Цель системы образования – создать сбалансированное профессиональное, социальное и личное образование, которое облегчит индивидуальное и культурное развитие личности и подготовит учащихся к профессии будущего. Основной задачей образования является подготовка учащихся к деятельности в информационном и технологическом обществе.

В нашей работе основное внимание будет уделено изучению современной системы высшего образования в Ираке и его модернизации как ключа к изменению развития общества.

В высших учебных заведениях Ирака предпочтение отдается гуманитарному образованию. Их выпускники часто поступают на работу в государственные учреждения. В гуманитарных вузах готовят также специалистов творческих профессий. Язык обучения – арабский, за исключением северных районов, где в первых классах начальной школы обучение осуществляется на курдском языке. Английский язык преподают с пятого класса. В Ираке имеется шесть университетов: три в Багдаде и по одному в Басре, Мосуле и Эрбиле. Насчитывается также 19 технических институтов [2, с. 3].

Право поступления на программы высшего образования предоставляется обладателям сертификата об окончании средней школы или сертификата об окончании среднего профессионального (технического) образовательного учреждения. На профильные программы высшего образования поступает и около 10% выпускников профессиональных технических школ. Зачисление в высшие учебные заведения происходит без сдачи вступительных экзаменов. Прием на программы по направлениям медицина, архитектура, инженерное образование происходит на основании конкурса документов об окончании средней школы.

В Ираке функционируют два типа высших образовательных учреждений: технические институты и университеты. Технические институты предлагают два типа образовательных программ: двухгодичные программы на получение диплома техника и четырехлетние программы на получение степени бакалавра [6, р. 35]. Университеты осуществляют обучение по образовательным программам, ведущим к получению степени бакалавра, степени магистра и степени PhD. В систему высшего образования Ирака входят государственные и негосударственные университеты. Последние были

образованы после 1980 года, большая часть из них аккредитована Министерством высшего образования и научных исследований.

Успешное окончание бакалаврских программ по направлениям филология, лингвистика и литература ведет к получению степени бакалавра в области искусства (Bachelor of Arts). Выпускникам бакалаврских программ по направлениям естественные науки, сельское хозяйство, инженерные науки присуждается степень бакалавра в области естественных наук (Bachelor of Science). Продолжительность большей части бакалаврских программ составляет 4 года. Программы по стоматологии, фармакологии и ветеринарии имеют продолжительность 5 лет. Обучение по бакалаврской программе в области медицины составляет 6 лет. Степень бакалавра является законченной квалификацией и дает право осуществления профессиональной деятельности на рынке труда или продолжения обучения по программе следующего уровня. Образовательная нагрузка составляет 32 часа в неделю аудиторных и практических занятий. Студент изучает не более 8 дисциплин каждый учебный год.

После окончания бакалаврских программ студенты с наиболее высокими результатами (65% и 75-80% для программ по медицинским и инженерным направлениям) могут продолжить обучение по программам, ведущим к получению диплома магистра. Продолжительность программ данного уровня составляет 2 года. Две трети общей нагрузки по данной программе отводится самостоятельной и научно-исследовательской работе, одна треть – на написание итоговой работы. Защита диплома является публичной и проходит перед экзаменационной комиссией. Выпускники бакалаврских программ, получившие итоговые оценки в интервале 50-59%, могут продолжить обучение по университетским программам для получения диплома специалиста (диплома о высшем образовании). Продолжительность данных образовательных программ составляет 2 года.

После успешного окончания программы на получение степени магистра студенты могут продолжить обучение по программам на получение степени PhD. Три года обучения на данном уровне образования включают 1 год обучения и 2 года научных исследований и написания диссертации. Зачисление на программы данного уровня ограничено [4, p. 85].

Технические институты предлагают двухлетние программы, по окончании которых выпускники получают дипломы техников. Около 10% выпускников данных образовательных учреждений получают право продолжить обучение по программам бакалавров в университетах по сокращенной программе. Необходимо отметить, что технические институты также предлагают четырехлетние программы на получение степени бакалавра. Условиями доступа на данный вид образовательных программ является наличие сертификата об окончании средней школы или диплома профессионального бакалавра. В стране действует 19 технических институтов. Они входят в Ассоциацию технических институтов, которая контролируется Министерством высшего образования и научных исследований.

Университетское образование предоставляет соискателям значительную умственную и интеллектуальную зрелость в результате предыдущих этапов образовательного процесса. Определение концепции университетского образования в наше время заключается в том, что оно позволяет студентам приобретать навыки и способности, адаптироваться к любым изменениям, усваивать все, что является инновационным, для удовлетворения текущих и будущих потребностей отдельных лиц или сообщества в области производства и услуг.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать выводы о том, что система высшего образования в Ираке основывается не только на развитии общества, но и на развитии личности: она развивает все аспекты: интеллектуальный, сенсорный и др., предоставляя изучение многих тем на «продвинутом уровне» [3, с. 110]. Модернизация

в классическом понимании определяется как процесс, с помощью которого традиционные общества переходят в индустриальные. Эта трансформация является результатом развития промышленных технологий, политических, культурных и общественных организаций, направлена на достижение характеристик, связанных с прогрессом экономически развитых и относительно стабильных стран [7, р. 65]. Модернизация редко осуществляется быстро и беспрепятственно, поскольку затрагивает все социальные институты и группы людей, все аспекты человеческой жизни [5, р. 112]. Это процесс, который ведет к поиску специализированных учреждений для решения проблем, связанных с изменением структуры общества на индивидуальном и социальном уровнях при переходе от традиционной жизни к современной. Модернизация образования включает предоставление новых и расширенных образовательных и научно-исследовательских возможностей.

Исходя из процессов, которые происходят в глобальном масштабе на нынешнем этапе, борьба за прогресс и развитие уже не является экономическим, идеологическим или военным конфликтом. Однако этот конфликт важен для понимания, прежде всего, того, что развитие научных знаний является основой для экономического, военного и культурного развития стран, которые стремятся признать успешный образовательный опыт и научную политику других обществ, а также развивать их на своей земле или гибридизировать свои образовательные системы с помощью трансформаций других образовательных систем. Развитие образовательных систем стоит в центре внимания стран, которые приобрели и используют знания о развитии и прогрессе. Поэтому основная цель системы высшего образования сегодня – укрепить принцип модернизации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика. М.: Академия, 2011. 175 с.
2. Лукичев Г.А. Развитие высшего образования в арабских странах. *Вестник высшей школы*. 2008. № 4. С. 1-5.
3. Сапронова М.А. Арабо-мусульманский мир: история, география, общество. Казань: Казанский ун-т, 2013. 360 с.
4. Abdul Salam Mustafa Abdel Salam. Development of Training Programs for Solving Development Problems. Saudi Arabia: King Khalid University, 2002. P. 337-358.
5. Karim Mohammed Hamza. Strategic Education in Iraq. Baghdad: House of Wisdom, 2011. 320 p.
6. Nawal Nimur. The Effectiveness of the Teaching Staff and Its Impact on the Quality of Higher Education. Montessori University, 2012. 225 p.
7. Walid Salem Mohammed al-Khalafavi. Modernization of Educational Technologies in the Era of Informatics. Jordan: Dar Al-Firk, 2006. 330 p.

РОЗВИТОК ОСВІТИ В ЯПОНІЇ В ЕПОХУ «МЕЙДЗІ ІСІН»

*Заярна Олена Вікторівна, студентка 3 курсу історичного факультету
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Л.М. Ямпольська*

Одними з перших турбот імператорського уряду в епоху Мейдзі (1868–1912) стали поширення грамотності серед японського населення та створення шкіл. Проте користь освіти ще не була зрозуміла населенню, особливо жителям сіл. Щоб пробудити в людях бажання вчитися, 30 жовтня 1890 року імператор Муцухіто випустив Рескрипт

про виховання, який згодом став знаменитим. «Знання необхідне для кожної людини, для її розумового та фізичного вдосконалення, для покращення умов життя; невігластво ж – причина всіх нещасть, що вражають суспільство. Хоча школи існують уже кілька років, народ все ще чинить опір необхідності вчитися, помилково вважаючи, ніби освіта є привілеєм вищих станів. Ні селяни, ні ремісники, ні торговці досі не посилають до шкіл своїх синів, не кажучи вже про дочок. Наш задум такий: не обмежуватися навчанням кількох обраних, але поширювати освіту так, щоб не залишилося жодного села, де була б неписьменна сім'я, і жодної сім'ї, член якої був би неписьменним. Відтепер знання не повинно належати лише вищим станам, воно – загальна спадщина, рівну частину якої отримають аристократ і самурай, селянин і ремісник, чоловік і жінка...» [4].

Цей Імператорський рескрипт став сигналом до суспільного піднесення і загального відвідування шкіл, коли всі – старі та молоді – прагнули виконати волю свого імператора і здобути освіту. У наступні роки бажання вчитися зросло, що стало поштовхом до будівництва шкіл навіть у невеликих селах. Усі, хто ледве умів читати і писати, вважали своїм обов'язком стати викладачами та навчити інших тому, що знали самі. До закінчення епохи Мейдзі майже все населення Японії здобуло шкільну освіту: у звіті Міністерства народної освіти за 1906–1907 роки повідомлялося про те, що в Японії налічувалося 27 269 початкових шкіл і що рівень відвідуваності досягав 98 % серед хлопчиків і 95 % серед дівчаток [1, с. 213].

Шкільна програма не обмежувалась тим, щоб прищепити населенню елементарну грамотність. Із самого початку вона відповідала завданням, зафіксованим в Імператорському рескрипті 1890 року, який наказував «давати дітям виховання як морального, так і патріотичного характеру, навчати їх основним наукам, які стануть їм у нагоді, і неупинно стежити за їхнім фізичним розвитком» [4]. І цей Рескрипт, визначаючи основні принципи природної моралі, наказував вчителям надавати «повну підтримку Нашій Імператорській Династії, вічній, як Всесвіт. Так ви не тільки покажете себе вірними громадянами своєї країни, а й зможете підтвердити шляхетність своїх предків...» [4].

Після 1890 року освіта у початковій школі стала не лише теоретичною. До неї додався і практичний елемент, що спонукало людей частіше відправляти дітей до школи. Кількість учнів і рівень відвідуваності шкіл ще більше зросли. Також створювалися класи для дівчаток, де, крім основного курсу, викладалися практичні знання: домашнє господарство, шиття, виховання дітей, торгівля та пов'язані з ними спеціальності. Навчання у таких школах було платним.

У містах, де середні прошарки населення були небагатими, створювалися, здебільшого з ініціативи буддійських ченців, безкоштовні початкові школи, де дітей знайомили лише з читанням і лічбою. Однак багато батьків бажали відправляти дітей до школи лише після десяти – дванадцяти років, а до цього віку обмежувалися домашньою освітою, навчаючи їх азам майбутньої професії [2, с. 340].

Активно розвивалися в також середня (на рівні коледжів) і вища (університетська) освіта. На початку епохи Мейдзі кількість дипломів, що видавалися щороку, була досить значною, хоча в той же час високим був і рівень вимог, що висувався до освіченої людини. Деякі студенти після закінчення навчання, а іноді навіть до його завершення отримували державну посаду.

Студенткам, на відміну від студентів, знайти житло було набагато простіше: їх охоче приймали сім'ї, особливо якщо дівчата належали до шанованих кіл, а здебільшого так воно й було. Сільські дівчата, які досягли відвідування вищої школи завдяки завзятості та розуму, але не мали коштів, щоб перебувати на пансіоні в сім'ї, змушені були жити в «нічліжних будинках для дівчат», де часто розміщувалися робітниці сусідніх фабрик чи майстерень. Крім того, вони мали можливість пропонувати свої

послуги по догляду за дітьми, наймаючись у багаті сім'ї, або ж підробляти, виконуючи різну дрібну жіночу роботу.

Спочатку студентки ходили на заняття, одягаючись у традиційне кімоно, але це виявилось малопрактичним, і невдовзі, незважаючи на деяке громадське несхвалення, у їхній повсякденний одяг проникла частина чоловічого костюма – хакеша, щось на зразок широких штанів, у які вони заправляли легке кімоно. До 1885 року вони стали носити європейський одяг, цю моду ввели в Токіо вчительки шкіл для дівчаток.

Учениці коледжів і викладачки університетів перейняли це нове віяння, і незабаром у кожній школі з'явилася своя уніформа, яка здебільшого імітувала уніформу німецьких студенток того часу і відрізнялася лише кашкетом з емблемою школи, до якої належала її володарка. Ця уніформа стала традиційною і швидко проникла до всіх шкіл країни, повідомляючи її власниць про те, що називали «корпоративним духом», так що учениці коледжів носять її й донині [3, с. 88].

На початку епохи Мейдзі підручників було мало і коштували вони дорого. Але з розвитком друкарства та з розширенням паперового виробництва проблема стала поступово вирішуватись. У початковій школі діти вже використовували грифельну дошку та крейду, а пізніше, коли налагодилося виробництво олівців із графітовим стрижнем, перейшли на них і на папір. Що стосувалося студентів коледжів і університетів, то в їхньому розпорядженні було металеве пір'я з чорнильницею для «західних» предметів, а за традиційну кисть вони бралися при виконанні завдань з японської літератури [1, с. 114].

Таким чином, Імператорський рескрипт про виховання від 30 жовтня 1890 р. став одним із найважливіших документів, які заклали основи нової державної ідеології у процесі модернізації Японії періоду «Мейдзі ісін» (1868–1912). Рескрипт про виховання став програмою модернізації японського суспільства на основі традиційних цінностей, але з орієнтацією на засвоєння іноземного досвіду, що визначалося передусім політичною метою. Цей процес йшов під контролем правлячої еліти. Врешті-решт приймалося те, що відповідало потребам суспільства на той час і не заперечувало японські традиції. Глибока трансформація ідей, що відбулася в суспільстві і була викликана зміною політичного режиму та вестернізацією способу життя японців, супроводжувалася докорінними змінами в системі початкової, середньої і вищої освіти Японської імперії.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаджиева Е.А. Страна Восходящего Солнца. История и культура Японии. Ростов н/Д: Феникс, 2006. 249 с.
2. Очерки новой истории Японии (1640–1917); ред. И.Я. Бедняк, А.Л. Гальперин, Л.Д. Гришелева, Г.И. Подпалова. М.: Изд-во вост. лит-ры, 1958. 598 с.
3. Фредерик Луи. Повседневная жизнь Японии в эпоху Мэйдзи; пер. с фр. А.Б. Овезовой; науч. ред. М.В. Демченко. М.: Молодая гвардия, 2007. 352 с.
4. The Imperial Rescript of Education. *Sources of Japanese Tradition*. Vol. II. New York – London, 1968. URL: <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/Kapranov.pdf>

ПОГЛЯДИ НА ДИТИНУ ТА ДИТИНСТВО У ФІЛОСОФСЬКИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ КРАЇН СХОДУ

Лугова Марія Сергіївна

магістр психології, аспірант кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Актуальність дослідження. Радикальні культурні зміни, які відбуваються у сучасному суспільстві, потребують оновленого аналізу феномену дитинства і дитини, особливостей субкультури дитинства у сучасних соціо-культурних контекстах. Окремим колом потенційного дослідження постає вивчення філософсько-антропологічної репрезентації дитини, як теоретичного конструкту у філософських та в педагогічних концепціях країн сходу. Ретроспективний аналіз дозволить виявити ключові аспекти у вихованні дитини, культуральних особливостей періоду дитинства та питання зв'язку дитини з батьками.

Постановка проблеми. Діти – відображення суспільства. Людина, з'являючись на світ, наділена лише самими елементарними механізмами для підтримки життя. За фізичною будовою, організацією нервової системи, за типами діяльності і способами її регуляції людина - найбільш досконала істота в природі. Однак, у дитини відсутні будь-які готові форми поведінки [1]. Саме вони формуються під впливом виховання та оточення. Особливості педагогічної системи відрізняються за релігійними та культуральними характеристиками.

Аналіз стану наукової розробки дослідження сходу фахівцями є досить високим, однак, питання особливостей поглядів на період дитинства та на дитину у концепціях східних педагогів та філософів залишається недостатнім.

Метою роботи є дослідження особливостей поглядів на період дитинства та на дитину у концепціях східних педагогів та філософів.

Завданням роботи є дослідити особливості педагогічних концепцій найбільших країн сходу (Китай, Японія, Індія та Туреччина) та прослідити взаємозв'язок цих концепцій із релігійними напрямками.

Виклад основного матеріалу. Дитинство є найсензитивнішим періодом розвитку людини, саме у цей період відбувається становлення особистості, формується фундамент для подальшого розвитку.

Схід відрізняється особливим ставленням до дитини як в історичній ретроспективі, так і сьогодні. Наприклад, у Стародавньому Китаї існувало декілька шкіл, засновником найрозповсюдженішою школи в Китаї – конфуціанської, вважається Кун Фуц-зи (Конфуцій) (551-474рр. до н. е.). Його головний твір "Лунь юй" ("Бесіди та висловлювання") - збірка моральних настанов. Цю книгу кожний китаєць, що прагнув бути освіченим, вивчав напам'ять ще в дитинстві, а вивченим намагався керуватись все своє життя. Основа вчення Конфуція - взаємовідносини між людьми та проблеми виховання, а його характерна особливість - культ минулого. За Конфуцієм, на дрібниці не варто звертати уваги. Жити щасливо - означає бути у згоді з самим собою, з іншими людьми та світом. Філософ дав розгорнутий образ людини, яка дотримується його моральних заповідей. Цей "благородний муж" відданий обов'язку та закону, вимогливий до себе, у бажаннях не жадібний, у величі не гордий, він - усебічно розвинута особистість [2].

Сьогодні, виховання у Китаї заточено на інтелектуальний розвиток дітей. На думку китайців, дитина повинна розвивати свої навички та отримувати нові. Причому у вихованні панує статева рівність, немає суто жіночих або чоловічих занять. Головне у вихованні дітей у Китаї – це слухати батьків. Ще з дитячого садка дитина повинна неухильно робити те, що їй кажуть дорослі. Обов'язки вдома дітям призначають ще в дошкільному віці, за бажанням батьків. Перечити їм не можна. Вони вибирають

дозвілля дитини, іграшки. При цьому хвалять дітей у Китаї дуже рідко. У Китаї величезна чисельність населення, тому головне завдання батьків — навчити дитину жити та працювати в умовах високої конкуренції, бути успішним [3]. Отже, тенденція до виховання «благородних мужів», що знають що таке дисципліна – є історично обумовленою. Також важливою рисою є повага до старших, до предків, як живих так і мертвих. Тож, китайці бачать дитинство як період для навчання, суворого виховання, що дасть свої плоди.

Японська система виховання трохи відрізняється від китайської. До п'ятирічного віку дітей намагаються ні в чому не обмежувати. Японці вважають, що у цей час дитині потрібна свобода. Але, також дитину можуть посварити за поганий вчинок, пояснивши, чому так робити не варто. Японцям важливо навчити дітей поважати дорослих та традиції своєї держави. Тож, до 5 років дитині можна робити все, але зовсім інакше ставляться до дітей 6–14 років. Саме тоді дитина дізнається, що таке японська строгість. Будь-яке слово батьків – закон. У школі до дітей висувають дуже високі вимоги і чекають цілковитого послуху. Саме в цьому віці і закладається відома на весь світ висока працездатність японців, їх працьовитість, послух та суворе дотримання суспільних норм, правил та законів. У Японії вважається, що чоловікові не потрібно вміння готувати, зате треба отримати якнайбільше знань. В результаті хлопчиків після школи прийнято віддавати у різні гуртки та спортивні секції. Для дівчат це не обов'язково і часто після школи вони йдуть додому. Натомість мами навчають їх основ домашнього господарювання. З 15 років до дитини починають ставитися як до дорослих, вважаючи її самостійною та повноцінною особистістю [3]. Отже, японська система виховання дітей побудовано контрасті, в залежності від вікових особливостей. Релігія Японії представлена буддизмом і синтоїзмом. Більшість віруючих у Японії відносить себе до обох релігій одночасно, що свідчить про релігійний синкретизм. У буддизмі шлях до порятунку пролягає через самодисципліну та медитацію, відмежовані від світських обов'язків. Кінцевою метою буддизму є досягнення нірвани, повної духовної самореалізації. У синтоїзмі об'єктами поклоніння є численні божества та душі померлих [3]. Тож, суворість виховання з 5 років може бути пояснена буддистською самодисципліною, а повага до старших – має витоки з синтоїзму.

Найдавніша з усіх великих релігій, котра зберігає світову популярність і сьогодні — це індуїзм, основні засади якого зародилися близько 6 тисяч років тому. Більшість індусів приймають доктрину про цикл перевтілення — віру в те, що всі живі істоти є частиною вічного процесу народження, смерті та відродження. Індуїзм не заперечує можливості найрізноманітніших релігійних поглядів і не проводить чіткої межі між віруючими та невіруючими. Існує понад 750 мільйонів індусів, з яких практично всі проживають на Індійському субконтиненті. На відміну від християнства та ісламу, індуїзм не прагне перетворити інших на "правдивих віруючих" [2]. Головне у вихованні дітей у індусів — це прагнення доброти, терпіння та гармонії. Дитину вчать поважати не лише людей, а й природу. Також велику увагу приділяють контролю над собою – кричати не можна, емоції треба стримувати. Надихають на це батьки, які теж ніколи не підвищують голос у присутності дитини. У школі проводять уроки медитації [3]. Отже, особливість виховання в Індії – це важливість не знань, а емоційної гармонії та єдності з природою.

Основи ісламу будуються на віруванні в бога Аллаха, молитві та допомогі нужденним. Мусульмани у свята завжди допомагають бідним, роблять подарунки. Молитва відбувається у мечеті для чоловіків, жінкам бажано молитися вдома, на самоті. Жінки мають права менші, ніж чоловіки, повинні закривати тіло й обличчя тканиною, не можуть працювати [2]. Турецьких дітей до школи переважно виховують мами. Розвиваючі ігри та дошкільне навчання не поширені. Вважається, що всі необхідні знання діти отримують у школі, а вдома краще розважатися. З ранніх років

хлопців привчають до взаємодопомоги. Головна мета виховання – навчити дітей допомагати одне одному, почуватися сім'єю. Дорослішають діти зарано. Вже в 13 років у них з'являються свої обов'язки. Дівчатка допомагають мамі, хлопчики – батькові. Діти піклуються один про одного, в результаті вони виростають близькими за духом, у них формуються спільні інтереси та погляди на життя [3]. Отже, взаємодопомога та місце жінки є похідним від головних ісламських концепцій.

Висновок. Як ми бачимо, одним з головних критеріїв що визначає міру розвитку суспільства країни або регіону служить його релігія. Незважаючи на величезну різноманітність методів виховання, у всіх батьків є ідеальні уявлення про те, якими повинні бути їх діти, тобто які знання, етичні цінності і форми поведінки вони повинні засвоїти у процесі розвитку. Часто звичай та релігія є основним джерелом виховних практик у країнах сходу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. С.Л. Рубинштейн. СПб. : Питер, 2000. 720 с.
2. О.П. Сидоренко, С.С. Корлюк, М.С. Філяпіп та ін.; Філософія. за ред. О.П. Сидоренка К.: Знання, 2010. 414 с. (2-е изд.)
3. Пахненко, Н. С. Різновиди стилів виховання дітей у різних країнах світу. Досліджень особистості та групи в етнічній і крос-культурній психології. 2016: 262 с.

ОСВІТНЯ СПІВПРАЦЯ КНР В РАМКАХ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС - ОДИН ШЛЯХ»

*Лю Сі, аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
д.п.н., проф., Довженко Тетяна Олексіївна
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*

Інтенсивні процеси розвитку суспільства, які відбуваються у всьому світі, безпосередньо впливають на процеси оновлення системи вищої педагогічної освіти. В умовах підвищення темпів інформатизації та вимог до вчителів, які постійно оновлюються та ускладнюються, у тому числі і для вчителів музики, актуалізується проблема вдосконалення підходів до професійної підготовки спеціалістів. Особливого значення набувають питання, пов'язані із вдосконаленням підготовки майбутніх вчителів музики, шляхом впровадження нових обов'язкових, вибіркових та факультативних дисциплін та вдосконалення їх змісту.

Зовнішня освітня співпраця Китаю в рамках ініціативи «Один пояс - один шлях» полягає не тільки у створенні планів щодо співпраці у школах та ВНЗ, але й у багатовимірній співпраці від політики до механізму впровадження її у дію, від концепції до практики. Зокрема, існують такі практичні моделі зарубіжного співробітництва в освіті:

- стратегічне освітнє співробітництво;
- співпраця, що орієнтована на надання освітніх послуг;
- освітнє співробітництво на основі ресурсів [4].

Стратегічне освітнє співробітництво у галузі освіти, в основному зумовлене зовнішніми факторами, такими як міжнародні тенденції розвитку та національний план розвитку. Уряд є найважливішим учасником в реалізації стратегічного співробітництва в галузі освіти.

Таке співробітництво не лише потребує встановлення загального шаблону розвитку, але також зусилля для реалізації цього шаблону. Освітня співпраця в рамках програми «Один пояс - один шлях» є важливою стратегічною політикою між урядами на макрорівні, але на практиці її стратегічним режимом в основному виявляється в побудові комунікації в співпраці у галузі освіти. Співпраця, що орієнтована на надання освітніх послуг, враховуючи зовнішні та внутрішні рушійні сили та керуючись національною політикою, має на меті прискорити покращення державних послуг та розширення спектру послуг. Для того, щоб служити країні, людям та розвитку нації співпраця, що орієнтована на надання освітніх послуг спрямована на подолання будь-яких перешкод, які можуть існувати у розвитку освіти з різними країнами [1].

При стратегічному освітньому співробітництві така співпраця у галузі освіти приділяє більше уваги вирішенню конкретних труднощів на практиці. Уряд, заклади вищої освіти та громадськість є важливими учасниками цього режиму співпраці, але мають різні ролі та значення. Взаємодія уряду, ВНЗ та суспільством дозволяє отримати зворотній зв'язок щодо проблем, що існують у освітній співпраці, а також за допомогою політики та фінансових за підтримки держави, ВНЗ відіграють активну роль як виконавці надання освітніх послуг. Освітнє співробітництво на основі ресурсів в основному зумовлена внутрішньою мотивацією [2; 5; 6].

Тому в рамках ініціативи «Один пояс – один шлях» постійно проводиться низка важливих планів щодо організації освіти закордоном, підвищення кваліфікації вчителів у співпраці з іншими країнами та суспільних освітніх та наукових заходів, метою яких є знаходження та розвиток талантів. Важливою практикою є розвивальна освітня співпраця, в якій існує як зовнішня, так і внутрішня мотивація. Під впливом зовнішніх факторів, таких як ситуація з міжнародним розвитком і планування національної політики, у поєднанні з внутрішніми факторами, такими як потреби розвитку освіти, освіта, орієнтована на розвиток співробітництво можна реалізувати взаємну вигоду. У цьому режимі уряд, ВНЗ та соціальні сили утворюють важливий механізм зв'язку один з одним та сприяють розбудові багатьох механізмів та платформ спільної політики через взаємодію різних учасників. Один із ключових моментів співпраці освіти в рамках «Один пояс, один шлях» полягає у побудові механізму освітньої співпраці Шовкового шляху, який є також інституційною гарантією сприяння розвитку співпраці країн уздовж Шовкового шляху.

З цією метою у багатьох країнах працюють інститути Конфуція, які виконують місію культурного моста між Китаєм та іншими країнами. Кількість цих культурних закладів на 2015 рік складала 500 одиниць, причому у країнах Південної та Центральної Азії вздовж «Один пояс – один шлях», з 2005 по 2015 рік Китай створив 22 Інститути Конфуція та 17 обладнаних аудиторій у більш ніж 10 країн. Університети Конфуція тісно співпрацюють з закладами вищої освіти інших країн з питань підготовки вчителів, розробки навчальних програм, складання підручників і навчання студентів, що значно сприяло розумінню та визнанню китайської культури. Пріоритетним є підготовка талантів у регіональній науці, екології, енергетиці, ІТ, нанотехнологіях, економіці, освіті, мистецтві тощо. На сьогодні існує близько 200 програм співпраці у рамках цих культурно-освітніх закладів [3].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ли А., Руби А. Инициатива «Один пояс — один путь» и высшее образование. *МВО*. 2019. 103. 21-23.
2. Liu B., Zhang W.. Cultural Conflicts and Idea Bridges – On the New World Citizenship Education under the Background of “One Belt and One Road”. *Education Research of Tsinghua University*. 2018. 39(4). 56–63.

3. Ma W. “One Belt and One Road” Initiative and Internationalization Transformation of Higher Education in China. *Journal of Beijing University of Aeronautics and Astronautics (Social Science Edition)*. 2021. 34(1). 134–142
4. Song J. Exploration on the International Cooperation and Exchange of Higher Vocational Colleges under the New Situation. *Chinese Journal of Multimedia and Network Instruction (Medium Issue)*. 2021. 20. 176–178.
5. Zheng J., Ding R., Chen L. & Wang Y. Research on the Education Assistance Pattern of Countries along the “One Belt and One Road” – Based on the Analysis of the Official Data of the Development Assistance Committee in Recent Ten Years. *Comparative Education Research*. 2018. 40. 10–19.
6. Zheng G. & Liu J. Dilemma and Countermeasures of Educational Exchange and Cooperation in “One Belt and One Road” Strategy. *Comparative Education Research*. 2016. 38. 20–26.

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Майорова Аліна, студентка 2 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: проф. Калашник Л.С.

Як встановлено відомим педагогом Д. Узнадзе, виникнення ціннісних установок окремої особистості тісно пов'язано із соціальною діяльністю людини, адже процес соціалізації супроводжується шляхом формування системи ціннісних орієнтацій, що розвивається під час взаємодії певних зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні фактори пов'язані з ціннісною спрямованістю людей, які оточують окремого індивіда, та з їх поведінкою та ціннісними установками. До внутрішніх факторів можна віднести систему фіксованих установок, засвоєнню яких передуює процес утворення системи ціннісних орієнтацій. Основу такого досвіду особистості складають моральні принципи та ідеали, традиції, уявлення про гуманність, взаємини між людьми, поняття про сенс життя, без яких неможливе нормальне функціонування будь-якого суспільства.

Соціальне виховання, яке здійснюється на засадах гуманізму, визнає людину найвищою соціальною цінністю, а загальнолюдські норми поведінки — основою людської діяльності, що передбачає створення умов для різнобічного і гармонійного розвитку людини — свідомого суб'єкта своїх дій. До основних компонентів гуманізму науковці відносять наявність моральності, єдність мети (досягнення щастя людини, різнобічний розвиток її здібностей) і засобів її реалізації (дотримання золотого правила моральності, не зважаючи на жодні обставини).

Українські науковці визначають соціальне виховання як формування інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною. Основними елементами соціального виховання є моральна і правова культура, що виражається в почутті власної гідності, дисциплінованості, прояві поваги та довіри до інших представників суспільства та держави як інституту влади, гармонійному поєднанні патріотичних, національних і інтернаціональних почуттів.

Науковці акцентують увагу на тому, що соціальне виховання є дієвим і ефективним у дитячому та підлітковому віці, коли світогляд людини лише формується, але водночас це виховання також продовжується все життя. Основною метою соціального виховання педагоги вбачають виховання моральних ідеалів, які прийняті відповідним суспільством, розвиток почуття любові до Батьківщини, розуміння необхідності мирного співіснування із представниками інших держав, віросповідання

та культур. Важливим елементом соціального виховання є також здатність людини до самовизначення та правильного вибору в умовах свободи та відповідальності.

Н. Пугачова та І. Фролов визначають «соціальне виховання» як цілеспрямований процес формування стійких соціальних якостей, що характеризує їх носіїв як суб'єктів правових, морально-політичних, соціально-економічних відносин у суспільно-державному середовищі. Результатом соціального виховання є соціальна вихованість особистості, яка інтегрує індивідуальні й соціально значущі якості, що характеризують особистість як суб'єкта суспільних відносин.

Водночас науковці наголошують на тому, що із активним впровадженням у наше життя інформаційних технологій змінюються і підходи до розуміння сутності соціального виховання. Зокрема, деякі науковці вважають, що на даному етапі відбувається поступовий перехід від представника певного соціуму до громадянина світу, причому деякі представники молодого покоління вбачають сутність соціальної освіти та виховання не стільки в розумінні політичного та правового устрою держав, скільки в бережливому ставленні до природніх ресурсів планети та гуманному ставленні до інших людей.

Мета соціального виховання зазвичай визначається відповідно до вимог розвитку політичного устрою, економіки, виробництва, культури, науки та технологій певного суспільства, а також розумовому та фізичному розвитку конкретної особистості. Науковці зазначають, що процес виховання має віддзеркалювати вимоги певного суспільства до свого члена та бути відправною точкою та кінцевою метою процесу навчання та виховання особистості. Мета виховання може бути універсальною або спеціальною, водночас вона має відображати вимоги та потреби, які висуває людина до суспільства.

В якості висновку можемо зазначити, що в умовах сучасного світу поняття «соціального виховання» виходить у фопост педагогічної науки внаслідок поширення деструктивних течій: асоціальності, усамітненості та егоцентризму як свідомого вибору людей. Все частіше нівелюються загальносоціальні норми та цінності, що призводить до поширення жорстокості, принижень, інших соціальних викривлень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1. Особистісноорієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
3. Пугачева Н. Б., Фролов И. В. Функции гражданского воспитания. Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2008. № 10 (17), ч. 1. С. 136–139.
4. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования. Москва: Наука, 1968. 634 с.
5. Філософія і публічна політика URL: <https://sites.google.com/gsuite.pnpu.edu.ua/kafedra-hoeografii/osvitnya-diyalnist/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/%D0%BE%D1%81-%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80-2020>

ПРОЦЕС РОЗВИТКУ І ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У КНР

Науменко Станіслав Сергійович, доктор філософії,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Система освіти для обдарованих дітей почала поступово формуватися одразу після заснування Нового Китаю Наприкінці 1970-х, виходячи з високого попиту на визначні таланти та їх необхідність у модернізаційному будівництві, Інститут психології АН КНР створив загальнонаціональну дослідницьку групу, яка займалася відстеженням і дослідженням освіти для обдарованих дітей, а також мала можливість проводити дослідження у цій сфері. З моменту утворення групи для обдарованої молоді на базі Китайського університету науки і техніки у березні 1978 року і до кінця ХХ століття в КНР формувалася система освіти для обдарованих дітей від початкового і середнього до вищого ступеню (ВНЗ) [3]. 16 квітня 1995 року за підтримки Китайської асоціації досліджень талантів Міністерство цивільних справ схвалило створення Спеціального комітету Китайської асоціації досліджень талантів при Китайському університеті науки і техніки, відзначивши, що освіта для обдарованих у КНР вступила у науково-систематичний етап досліджень. Навесні 2002 року на 10-й щорічній зустрічі Національної дослідницької групи з питань освіти для обдарованих у галузі середньої освіти виконавчий віце-президент Китайської асоціації освіти Тан Сунхуа зазначив, що для того, щоб відповісти на світові виклики, вони повинні створити власні систему і положення, а освіті для обдарованих має бути наділена особлива увага [1].

Різноманітний розвиток освітніх моделей навчання обдарованих дітей слід адаптувати до місцевих умов, класно-орієнтоване колективне навчання є лише однією з форм навчання; освіти для обдарованих дітей має багато форматів, наприклад, спрощена можливість переведення у наступний клас, дострокове зарахування, можливість зарахування протягом навчального семестру, індивідуальний куратор для учнів, а також додаткові позашкільні заняття для молодшого і середнього ступеню.

Ресурсів для освіти для обдарованих бракує; голова Азіатсько-Тихоокеанської федерації досліджень талантів Ши Цзяньнун вважає, що частка обдарованих дітей становить близько 1-3%. Згідно даних п'ятого перепису населення, у КНР налічується близько 2,9-10 мільйонів обдарованих дітей; якщо враховувати особливі таланти, такі як музика, мистецтво, спорт і живопис, то частка обдарованих дітей складатиме 15%. Тому в процесі просування демократизації освіти раннє виявлення обдарованих дітей і спеціальні настанови щодо надання їм відповідної індивідуальної освіти є проявом рівності в освіті. Однак у КНР не існує спеціальних інструкцій щодо освіти для обдарованих дітей чи закладів підготовки педагогів для роботи із такими учнями. Як наслідок, освіта для обдарованих бракує творчого підходу та юридичних гарантій, що призводить до того, що переважна більшість дітей не мають можливості отримати спеціальну освіту, яка відповідатиме їхнім здібностям [2].

Дослідження у сфері освіти охоплюють широкий спектр дисциплін, але мають бути поглибленими. В основному в сфері освіти для обдарованих дітей вони зосереджуються на оцінці та ідентифікації таких дітей, їх когнітивних характеристиках, особливостях особистості і питаннях управління освітою. З цього приводу проводяться широкі дискусії: 11-й Всесвітній симпозіум щодо освіти для обдарованих дітей, який відбувся у Пекіні, став знаком того, що ця сфера у КНР рухається до міжнародних освітніх стандартів [4]. Однак існує великий розрив між китайськими і міжнародними науковими дослідженнями у цій галузі. Наприклад, у Китаї не проводилось поглиблених досліджень дітей із фізичними або психічними вадами, впливу стану домашнього середовища на учнів, досліджень їхньої соціалізації, психічного здоров'я, досліджень у галузі теорії індивідуальних відмінностей чи нейропсихології, а також не були достатньо вивчені закони і норми у сфері освіти для обдарованих.

Потрібно сформуванати достовірні підходи щодо розвитку обдарованих дітей та їх забезпечення. Концепція вундеркінда заснована на уявленні про дітей у стародавньому суспільстві “маленьких дорослих”, вона визначає такі їх характеристики: безпосередність, наївність, активність, уява; ціннісна орієнтація на офіційний чин в освітній практиці і унікальна "освітня культура" китайської нації - такий погляд на освіту дітей та традиційний погляд на "передчасне старіння" на долю обдарованих дітей серйозно обмежили здоровий розвиток освіти для обдарованих у Китаї.

Древня концепція освіти для обдарованих базувалася на принципі “кожен може “осягнути істину”” (тобто здобути мудрість), і вважалося, що вундеркінди в основному формувалися завдяки здобуттю освіти дорослими. Після 1990-х у КНР з’явилося багато “програм виховання вундеркіндів”, і “виробництво” обдарованих дітей було засновано на “фабричній моделі”, що заперечувало головним положенням освіти для обдарованих дітей - творча ініціатива і гармонійний розвиток. У сучасній системі освіти КНР освіта для обдарованих дітей мусить займатиме важливе місце - необхідними умовами для здорового зростання учнів є формування правильного підходу щодо їх розвитку, методи просвітлення та нетоксичне соціальне середовище [5].

Метою освіти для обдарованих є суб’єктивне виховання видатних і креативних талантів, завданням є навчити вчитися і творити, виховати їх незалежне сприйняття і здорову ментальність, а також допомогти визначити власну особистість на основі досягнень і творчих здібностей. Хе Шумань у своєму “Аналізі опитування щодо стану освіти для обдарованих у сучасній КНР” виявив, що люди виступають за підвищення рівня й сприяння освіти для обдарованих дітей, погоджуючись, що цей аспект, а також освіта для людей із інвалідністю мають йти поряд із загальною освітою, звертаючи максимальну увагу на психологічне здоров’я дітей, їх розвиток і проявляючи максимальну гнучкість; це створило здорову культурну атмосферу для гарного розвитку освіти для обдарованих дітей у КНР; батьки, вчителі і ЗМІ несуть відповідальність за уникнення різних форм “придушення” і руйнування дитячих особистостей через надмірну похвалу - все це задля досягнення гармонійного розвитку фізичних, ментальних, інтелектуальних і нон-інтелектуальних факторів, гарної соціалізації та успішності у школі [6].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 刘丹, 李彩云. 文学隐喻的"天才"与天才儿童教育[J].中国特殊教育, 2005 (2)
2. 刘明清, 向友余. "人本特教"理念下的天才儿童观[J].重庆师范大学学报, 2009 (2)。
3. 唐璇. 现代美国天才教育发展的保障与困惑[J].现代教育论丛, 2010 (2)。
4. 天才儿童教育. 雷江华邓猛主编华中师范大学出版社。
5. 李彩云. 天才儿童弱势群体特征的分析[J].中国特殊教育, 2005。
6. 李毓秋. 智力超常儿童韦氏儿童智力量表第四版分数模式及其认知特性的初步研究[J].中国特殊教育, 2009 (4)。

ОСВІТА ШКОЛЯРІВ У КИТАЇ

Положій Олександра, студентка 2 курсу

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Науковий керівник: Науменко С.С.

Сучасна система шкільної освіти в Китаї має на меті виховати працьовиту молодь і підготувати її до вступу у виші. Освіта платна та розрахована на 9 років.

Початковий ступінь освіти є обов'язковим для кожного громадянина. У більшості навчальних закладів предмети викладають китайською мовою. Однак є школи, де навчаються національні меншини. Якщо кількість таких учнів переважає, то викладання відбувається саме мовою меншини.

Концепція полягає в тому, щоб кожен учень став значущою людиною у суспільстві та досяг усіх життєвих благ [1]. Тому з дитинства кожний громадянин КНР знає, що таке посилене вивчення матеріалу, у змозі стійко витримувати по дев'ять уроків щодня та проводити вільний час за пошуком додаткових матеріалів у бібліотеках.

Для учнів існує єдина шкільна форма, вхідні ворота відчиняються двічі на день, а навчальний процес не припиняється навіть на канікулах. Канікули зазвичай улітку (із середини липня до кінця серпня) та взимку (із січня до середини лютого). На відміну від школярів нашої країни, здобувачі освіти займаються домашнім завданням усі канікули, а деяких батьки відряджають на додаткові освітні курси закордон [2].

Початкова школа протягом шести років навчає дітей китайській грамоті, базовим знанням про суспільство та природу, а також багато уваги приділяється фізичній культурі та патріотичному вихованню. Стандартний навчальний рік — 2 семестри, з вересня до липня. Починаючи з 3 класу, окрім математики, китайської мови, етики, музики та фізкультури, школярі починають вивчати іноземну мову. А з 4 класу, щороку протягом двох тижнів, вже працюють на фермі або в майстерні. Окрім того, раз на тиждень учні залучаються до суспільної діяльності.

Середня освіта у Китаї представлена двома рівнями – нижнім (першим) та верхнім (другим). Нижній рівень розрахований на три роки, з 12 до 15 років, та є завершальною стадією обов'язкової освіти. Середня школа — це 6–7 уроків щодня у будні. Суворі дисципліна передбачає відрахування учня через пропуск 12 занять без поважної причини. За вживання алкогольних напоїв — відрахування із доганою та значними перешкодами до вступу в інший заклад.

Через високе навантаження та дисципліну у школах впроваджені тихі години. Після обіду учні мають приблизно 60–80 хвилин на відпочинок і відновлення сил. До відпочинку школярі вивчають технічні науки, а після — займаються творчістю. Окрім того дитина має здати домашнє завдання вчителю. Також за кожним навчальним класом закріплено свій кабінет. Тобто не учні ходять по кабінетах, а вчителі.

По завершенню сьомого класу підлітки складають екзамени, за результатами яких залежить вступ до старшої школи, а після — до університету. Більш того, вихованець має у сумі з усіх предметів набрати не менш 60 балів. Це умова допуску до складання екзаменів. Тих, хто не зміг добрати цю кількість балів, залишають на другий рік. Для отримання атестату середньої освіти необхідно скласти екзамени з фізики, біології, математики, політології, історії, інформатики, хімії та мов [3].

У сфері середньої освіти діють обмеження щодо вступу іноземних студентів. Зокрема не всі школи в КНР мають право приймати іноземних школярів, таке право мають тільки провідні школи, так звані “key-school”. Для зарубіжних здобувачів освіти існує низка вимог та обмежень. Згідно із законодавством країни, дитина має обов'язково мати (за відсутності батьків у Китаї) офіційного опікуна [2].

Далі учень має змогу перейти до другого рівня середньої освіти. Верхній рівень середньої школи у Китаї — це вдосконалення обов'язкової освіти. Навчання починається з 15 років та продовжується до 18–19 років. Абітурієнтам пропонується обрати з двох видів освіти — академічну або професійно-технічну. Більшість обирає другу галузь. Цей варіант дає більше шансів на працевлаштування після навчання, а також подальший вступ до коледжів та університетів.

Навчальні предмети ті ж самі, окрім додавання до навчальної програми фізики, хімії, біології, географії, етики і моралі, а також інформаційних технологій.

Перенавантаження середніх шкіл другого рівня в Китаї дуже високе. Тому, попри встановлені владою два вихідні (субота і неділя), багато закладів працюють за власним графіком. Часто додаткові заняття проводять рано-вранці та пізно увечері, а також у вихідні [4].

У Китаї діє система єдиного державного іспиту, який складають по всій країні, а до вишів зараховують учнів з найвищими оцінками. Зважаючи на велику кількість шкіл із нерівномірним рівнем освіти у містах і селах, іспит більш-менш доцільний [2].

Аналізуючи систему освіти в Китаї, ми можемо зробити висновок, що це добре контрольована галузь, яка активно підтримується державою. Освіта в КНР є важливою складовою будівництва успішної професійної кар'єри, привід для гордості та престижу в майбутньому.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сяомань И. Реформа содержания образования в Китае. *Педагогика*. 2009. №2. с. 21–22.
2. Машкина О. А. Образование как фактор инновационного развития КНР. *Экономика образования*. 2011. №3. с. 88–106.
3. Система образования в Китае. Обучение в Китае, университеты и школы, китайский язык: [Електронний ресурс]: 2009–2021. Режим доступу: <https://www.portalchina.ru/articles/education-system.html> (дата звернення: 29.01.2022)
4. Лю Сяоянь. Подготовка учителей в Китае. *Педагогика*. 2009. №3 с. 25–27.

ОСВІТА У КИТАЇ

*Рудько Вікторія, студентка 2 курсу
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Упродовж багатьох століть, Китай є прикладом країни, яка проводить успішні реформи, які вдосконалюють різні галузі і в тому числі освіту, яка у 21 столітті є міцною зброєю на політичній арені, адже культурні чинники є показником успішності держави. Для того, щоб розвивати промисловість, будівництво, сільське господарство, торгівлю, управління необхідні гарні і кваліфіковані спеціалісти, які будуть зацікавлені у розвитку національної економіки. Отож, що насправді стоїть за успіхом у галузі освіти?

Вивчення історико-педагогічної літератури свідчить, що розвиток освіти Китаю в другій половині ХХ ст. можна поділити на такі характерні етапи[1]: 1949 – 1957 рр. (копіювання моделі освіти СРСР); 1958 – 1966 рр. (політика «Великого Стрибка»); 1967 – 1976 рр. (політика «Культурної революції»); 1977 – 2000 рр. (постмаоїстське реформування) [4].

На кожному етапі ми можемо побачити чинники, які допомагали розвивати освіту та події, які навпаки несли руйнівну силу. Кожен етап має свої характерні риси, реформи, які зробили значний внесок у розвиток даної галузі.

1 жовтня 1949 року було проголошено КНР. Саме тоді Китай уклав договір з СРСР, який передбачав економічне співробітництво, яке також мало вплив на освіту у Піднебесній. Саме у цей період почалась реорганізація системи вищої освіти. Почали перекладати всі радянські підручники китайською мовою, копіювались навчальні плани і освітні моделі Радянського Союзу [4].

Отже, за чотири роки копіювання радянської моделі освіти збільшилася кількість ВНЗ у КНР на 1060 закладів. Які чинники сприяли необхідності підвищення кількості закладів освіти, зокрема ВНЗ? Соціальні та економічні. Так, ці статистичні

дані наочно демонструють боротьбу держави з високим показником неписьменності населення, а також необхідність задовольнити потребу у кваліфікованих спеціалістах для подальшої відбудови країни, виходу на міжнародний ринок, підвищення економічних показників. Упродовж цього етапу більша частина зусиль держави була спрямована на розвиток і реструктуризацію системи вищої освіти, реалізація освітньої реформи вищої освіти сприяла успішній індустріалізації КНР, у результаті запровадження якої насправді кількість загальноосвітніх університетів зменшилася, тоді як кількість спеціалізованих коледжів помітно збільшилася [4].

Отже, ми можемо зробити висновок, що на першому етапі намагались подолати проблеми неписьменності населення, що у подальшому допомогло вийти країні на міжнародну арену і заявити про себе як про державу, яка розвивається у різних сферах, і в освіті також. Модель Радянської освіти стала фундаментом та рушійною силою, яка дала великий поштовх розвитку освіти КНР.

Наступним етапом стало проведення політики «Великого Стрибка». Навесні 1960 р. китайсько-радянські відносини значною мірою погіршилися. Влада Радянського Союзу заявила, що Китай має самостійно розвивати свою економіку, «спираючись на власні сили, а в зовнішній політиці впливати самостійним курсом, а не за рахунок інших». Так, на початку 1961 р. запланована політика «Великого Стрибка» зазнала краху, а відносини з Радянським Союзом були повністю розірвані, і саме ці політичні та економічні чинники загальмували подальший розвиток освіти країни. Таким чином, радянська модель освіти більше не була парадигмою, уряд КНР відновив колишнє балансування між конфуціанством і західним зразком освіти. Упродовж цих років китайська освіта все ще використовувала набутий радянський досвід, проте називали значні політичні зміни, що стали руйнівними для освіти. [2]

З початком «Культурної революції» (1967 – 1976 р.р.) чинну систему вступних іспитів до закладів вищої освіти в Китаї було скасовано, чому сприяли соціальний та політичний чинники. Так, набір абітурієнтів був зумовлений політичною перевагою. Тих, хто походив з родин робітників, селян або військових, вважали найбільш гідними. У наслідок цієї селекції з'явився ярлик «робітник-селянин-солдат-студент» для абітурієнтів, які вступали до вищих навчальних закладів на початку 1970-х рр [1]. Саме таким чином у КНР влада винищувала інтелігенцію, боролася проти «еліти», надаючи певні переваги в здобутті [4].

Можна побачити, що у даний період часу освітні реформи використовували як інструмент боротьби з різними верствами населення, а саме «елітою». Тобто це підтверджує, що освіта завжди була вагомою рушійною силою для вирішення проблем. Незважаючи на політичні зумовленості даного періоду, до досягнень можна віднести те, що звичайні робітники могли навчатись у вищих навчальних закладах.

1977 року, на початку четвертого етапу розвитку освіти Китаю упродовж другої половини ХХ ст. – пост маоїстського реформування, – було запроваджено політику «Чотирьох Модернізацій». Вона передбачала істотний прогрес у таких галузях, як сільське господарство, промисловість, національна оборона, наука й техніка за умов збереження «Чотирьох Кардинальних Принципів»: соціалістичний шлях, народна демократична диктатура, лідерство Китайської комуністичної партії, а також марксистсько-ленінське й маоїстське мислення. На справу освіти вона вплинула таким чином: задовольняючи потреби соціально-економічного розвитку й прагнучи йти в ногу зі стрімким науково-технічним прогресом у світі, Китай реалізував стратегію «процвітання країни на основі розвитку науки й техніки». Так, було запроваджено програму, відповідно до якої освіта мала «слугувати соціалістичній модернізації, бути поєднаною з виробництвом та працею, виховувати всебічно розвинених будівельників соціалізму та їхню зміну в моральному, інтелектуальному, фізичному й естетичному проявах» [1].

Зараз Піднебесна також продовжує реформувати та вдосконалювати освіту. Прикладом слугують проекти: «Проект 211», «План 111», «Проект 985», план «Подвійний вищий клас», «Ліга С9», «Програма 863».

В умовах пандемії КНР розвиває дистанційну освіту, яка також має великий успіх і є зразком для інших країн.

Масові відкриті онлайн-курси (МООС) в останні часи у Китаї стали однією з популярних технологій дистанційного навчання, що підвищило його ефективність та розширило можливості. Отже, МООС – це електронні курси (навчально-методичні комплекси), зміст яких представлено відеолекціями зі субтитрами, текстовими конспектами лекцій, домашніми завданнями, тестами та підсумковими іспитами. Однією з важливих характеристик МООС є створення для кожного учня персонального освітнього середовища [3].

Як казав Конфуцій: «У давнину люди вчилися для того, щоб удосконалювати себе. Нині вчать для того, щоб здивувати інших». Зараз Піднебесна дійсно дивує весь світ своїми винаходами. Сучасний швидкісний транспорт, роботи, діджиталізація у всіх сферах життя- це все результат праці спеціалістів, які здобували освіту в Китаї.

Отже, можна зробити висновки, що КНР це яскравий приклад країни, яка приділяє значну увагу та робить великі інвестиції в освіту, адже саме вона може забезпечити висококваліфікованих працівників, які в майбутньому будуть розвивати державну економіку. І ніхто не знає, чим завтра ще дивує КНР.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антиповский А. А. Политика в области науки и образования в КНР 1949–1979 гг. / А. А. Антиповский, Н. Е. Боровская, Н. В. Франчук. М. : Наука, 1980. 288 с.
2. Клепиков В. З. Дэн Сяо Пин и реформы образования в Китае. Педагогика. 1999. № 4. С. 103-108
3. Педагогічний альманах / [В. Кузьменко, Н. Слюсарен, І. Жорова та ін.]. // УДК 37.013. 2021. №47. С. 26–33.
4. Сунь Цзінцю. Основні чинники розвитку системи освіти в КНР у другій половині ХХ століття [Електронний ресурс] / Сунь Цзінцю Режим доступу до ресурсу: <https://journals.indexcopernicus.com/%20api/file/viewByFileId/326593.pdf>

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Тао Чжиці, аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
д.п.н., проф. Калашиник Любов Сергіївна
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Сучасне суспільство характеризується активним розвитком інноваційних процесів, значимістю конструктивного міжособового діалогу в умовах полікультурної освіти. Крім того, багатьма країнами на законодавчому рівні декларується пріоритети адаптивних процесів та освітньої інтеграції у сучасному освітньому середовищі. І Китай не є винятком.

Феномен полікультурності має різне тлумачення. Загальноновизнаним є тлумачення, яке подається на засіданні 5 сесії Міжурядової ради програми ЮНЕСКО "Інформація для всіх» (вересень 2008), де полікультурність тлумачиться як «принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх

рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою кроскультурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визначення спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму» [5]. Також все більше дослідників трактують «полікультурність» як «діалог культур» за наступним визначенням: гармонійне і справедливе об'єднання в конкретному суспільстві різних культур, етнічних і релігійних груп, що впливають одна на одну і взаємозбагачуються, а відносини в такому суспільстві будуються на засадах рівноправності, толерантності, взаємоповазі, взаєморозумінні та визнанні рівноцінності кожної культури. У полікультурному суспільстві існують рівноправні, толерантні взаємозв'язки між культурами окремих народів. У процесі взаємодії різних культур створюються нові культурні цінності [3].

Концепцію полікультурності було вперше запропоновано американським істориком Робіном Келлі та індійським істориком Віджаєм Прашад, які наприкінці 90х рр. XX ст. запропонували цей термін для відмінності позитивних сторін «полікультурності» (як ідеологічного підходу до наслідків міжкультурної взаємодії в межах географічної області та підкреслення схожості між групами та міцну взаємопов'язаність груп, які ідентифікують себе як окремі, стираючи тим самим кордони, які можуть сприйматися членами цих груп) від «мультикультуралізму» (термін, який використовувався з середини 60х рр. XX ст. переважно у негативній конотації), який натомість підкреслює відокремленість ідентичностей самоідентифікованих культурних груп з метою збереження та визнання їх відмінностей, незважаючи на взаємодію між ними [4].

Однак сьогодні поняття полікультурності також мають і регіональні особливості з огляду на соціально-історичний досвід країни та ті пріоритети, які вона має у конкретний час свого розвитку. З точки зору китайської ієрогліфіки термін «полікультурність», який передається як 多元文化, тобто «культура, яка складається з багатьох складових». Особливістю іншого значення ієрогліфу 元 (уан - складова) є його переклад як «повноцінний» та «повний» [1], що підкреслює рівність всіх культур та їх самодостатність. Слід зазначити, що в китайській мові, згідно Російсько-китайському словнику загальнонаукової лексики (Хабаровськ, 2010), подається такі поняття, як «мультикультурність», «культурний плюралізм» та «культурна толерантність», «полікультуралізм» тощо [6].

Як наукова проблема ідея «полікультурності» на офіційному рівні з'явилася в КНР в 1992 р. в роботі Шеня Цзунмея (перекладач, соціолог), який, перекладаючи статтю «Виклик американській популярній культурі» ввів в китайський науковий простір термін «культурний плюралізм». Офіційна позиція китайських дослідників міститься в колективній монографії «Сучасна американська культура та суспільство» за редакцією Чжу Шида (China Social Science Press, листопад 2000 р.) і у загальних рисах зводиться до положень про «цінність та самодостатність всіх культур та неможливість дискримінації людей за принципом належності до культури, якою б малочисельною вона не була». Також зазначається, що полікультурність є продуктом певної епохи і тісно пов'язана з великими змінами в суспільстві в конкретну епоху, включаючи нові зміни в сферах сім'ї, шлюбу, релігії, освіти та етнічних відносин, міжнародного контексту тощо. Полікультурність є теоретичною відповіддю на ці зміни, а також представляє сучасну тенденцію культурології в міжнародному академічному співтоваристві, яка характеризує собою взаємовідносини між домінантною та субкультурами в конкретному середовищі [2]. Однак слід зазначити, що термін «полікультурність» китайські дослідники більше використовують для характеристики цього явища в американському та світовому суспільстві, а для відображення китайських реалій вживається термін «文化合作» - співпраця культур.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. БКРС онлайн <https://bkrs.info/slovo.php?ch=元>
2. Китайська електронна енциклопедія «Байду» <https://baike.baidu.com/item/多元文化/11029101>
3. Kovalynska I. V. Поняття «полікультурність» та «мультикультурність» у науковому дискурсі. Освітній Дискурс, вип. 1(13), с. 65–78, Бер 2016. <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/359/293>
4. Матеріали Вікіпедії. <https://360wiki.ru/wiki/Polyculturalism>
5. 5 сесія Міжурядова рада програми ЮНЕСКО "Інформація для всіх». 2008. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000229076_rus
6. Русско-китайский словарь общенаучной лексики. сост. С. С. Нестерова, Н. В. Донских, А. Х. Юсупова, ЛюЯнь. Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та. 2010. 160. <https://pnu.edu.ru/media/2012/09/27/vocabulary.pdf>

РЕФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В ГАЛУЗІ МИСТЕЦТВА В КНР (початок ХХІ с.)

Фань Чженьсюань, викладач факультету вокальної музики

Нанкінський університет мистецтв

д.п.н., проф. Терентьєва Наталія Олександрівна

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

На рубежі нового тисячоліття Китайська Народна Республіка розпочала восьму реформу освіти, яку вважають найбільш радикальною і далекосяжною реформою освіти в ХХІ столітті. Реформування системи освіти спрямоване на задоволення потреби бурхливого соціально-економічного розвитку та підвищення міжнародної конкурентоспроможності.

Китайський уряд проголосив, що мета восьмої освітньої реформи полягає в створенні якісної системи освіти та сприянні моральному, інтелектуальному, фізичному та естетичному розвитку особистості. Зазначається, що кожний вид виховної роботи є необхідним та важливим і тільки комплексний підхід сприяє формуванню розвитку гармонійної особистості [3; 6].

Естетичне виховання займає важливе місце в початковій та середній освіті Китаю. Відповідно до реформи кількість курсів, які спрямовані на розвиток естетичних смаків молоді має складати від дев'яти до одинадцяти відсотків загального навантаження [5]. Більш того, уряд планує включити питання з естетичного виховання в китайську систему іспитів (Чжункао), що сприятиме посиленню та покращенню естетичного виховання в школах [4].

Відповідно до рекомендованого урядом навчального плану, естетична освіта в молодшій, середній та старшій школі має включати в себе сім предметів, одним із яких є уроки музики. Необхідно зазначити, що музиці приділялася значна увага ще у Стародавньому Китаї і на той час вона вважалася політичним інструментом; на сучасному етапі розвитку освіти музику вважають дієвим інструментом морального виховання учнів, що є однією із головних цілей реформування галузі освіти [7].

У зв'язку із реформуванням системи освіти перед урядом постало завдання зменшення дефіциту та покращення якості викладачів музичного мистецтва, зокрема: -видання освітніх ініціатив для підвищення соціального статусу вчителів;

-розробка освітніх програм MasterofFineArts для виховання музикантів та художніх талантів високого рівня у китайських коледжах та університетах;
- створення сприятливих умов роботи в школах для музикантів;
-забезпечення середнього рівня заробітної плати вчителів початкової та середньої школи, яка має бути не нижчою, ніж у місцевих державних службовців [1].

Підвищення кваліфікації вчителів музики має важливе значення в освітній реформі Китаю. Організація якісного підвищення професійного рівня вчителів є одним із головних завдань директорів шкіл, адже такі програми дозволяють з одного боку підвищити знання за фахом, з педагогіки, психології та тайм менеджменту, а з іншого сприяють зміцненню потенціалу школи та підвищенню якості освіти. Необхідно зазначити, що підходи до підвищення кваліфікації вчителів Китаю значно відрізняється від західного підходу, що пов'язано із соціальною культурою суспільства та ієрархічністю системи.

Китайські вчителі музики мають досить широкий спектр вибору програм підвищення кваліфікації. Так, вчителі можуть обрати як загальні курси з педагогіки та психології викладання, так і курси, спрямовані безпосередньо на покращення їх професійних знань, умінь та методики викладання. Популярністю користуються, також, комбіновані курси підвищення кваліфікації, в яких поєднано питання педагогіки та психології та спеціальні знання за фахом. Відповідно до змін, які відбулися у системі освіти, вчителі можуть проходити курси підвищення кваліфікації на базі шкіл, закладів вищої освіти або спеціальних організацій. Дослідження засвідчують, що працюючи разом, спільними зусиллями вчителі мають змогу постійно покращувати свою кваліфікацію. На основі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що багато вчителів музики обрали модель підвищення кваліфікації на базі середніх шкіл, беручи участь у роботі дослідницьких груп, які працюють відповідно до принципів професійного навчання [1; 2]. Робота дослідницьких груп зорганізується на базі шкіл, але під керівництвом офісу педагогічних досліджень, до основних функцій якої належить допомога вчителям зрозуміти стандартизовані рамки та матеріали навчального плану. Ці групи підтримують зв'язок з іншими навчальними закладами з метою організації ефективної організації групи колективної підготовки до уроків для вчителів-предметників, у тому числі і вчителів музики. Причому, останнім часом кількість таких груп зростає, що у свою чергу сприяє переходу організації до підвищення кваліфікації вчителів в Китаї на якісно новий рівень.

Заходи, які організовані навчально-дослідницькими групами, є платформою для вчителів, які спрямовані на обговорення та аналіз їх досвіду роботи. До кожної групи прикріплено керівника курсу, який допомагає та спрямовує діяльність вчителів. Керівниками можуть працювати вчителі з багатим досвідом роботи, які неодноразово проводили зразкові відкриті уроки, брали участь у різних педагогічних конкурсах або займалися проведенням досліджень з викладання і опублікували наукові роботи. Кількість таких кураторів в країні постійно зростає. Вони також відіграють провідну роль у забезпеченні лідерства через регулярну участь у заходах з підвищення кваліфікації вчителів. Вони пропонують відкриті уроки, щоб продемонструвати ефективність тієї чи іншої методики викладання предмету. Іншими словами, їхня робота глибоко вкорінена в практику. Крім того, до їх обов'язків належить проведення дослідження з проблем, які безпосередньо пов'язані з потребами вчителів. Таким чином, вони не є «зовнішніми експертами», а скоріше членами спільноти практиків у відповідних школах. В той же час вони привносять нові ідеї та практики в ці спільноти.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.DuanYuexin. Professional Development of Music Teacher in China: Practice and Challenges. *Journal of Education, Teaching and Social Studies*. 2021. Vol. 3. No. 3. P. 44-53

2. He P. & Ho D. Leadership for school-based teacher professional development: The experience of a Chinese preschool. *International Journal of Leadership in Education*. 2017. 20(6), 717–732. <https://doi.org/10.1080/13603124.2016.1180431>
3. MOE. Outline of the Curriculum Reform for Basic Education. 2001, June 8. Retrieved from http://www.moe.gov.cn/srcsite/A26/jcj_kcjcgh/200106/t20010608_167343.html
4. MOE. Opinions of the Ministry of Education on further strengthening art education in primary and secondary schools]. 2008, September 8. Retrieved from http://www.moe.gov.cn/srcsite/A17/moe_794/moe_795/200809/t20080908_80591.html
5. MOE. General Office of the State Council Issued “Opinions on Comprehensively Strengthening and Improving School Physical Education in the New Era” and “Opinions on Comprehensively Strengthening and Improving School Aesthetic Education in the New Era. 2020, October 15. Retrieved from http://www.moe.gov.cn/jyb_xxgk/moe_1777/moe_1778/202010/t20201015_494794.html
6. Ryan, J., Kang, C., Mitchell I. & Erickson G. China’s basic education reform: An account of an international collaborative research and development project. *Asia Pacific Journal of Education*. 2009. 29(4), 427-441. <https://doi.org/10.1080/02188790903308902>
7. Xue E. & Li J. What is the ultimate education task in China? Exploring “strengthen moral education for cultivating people”. *Educational Philosophy and Theory*. 2021. 53(2), 128-139. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1754539>

МОДЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В СУЧАСНІЙ КНР

*Чжоу Чженью, викладач факультету музики
Ханчжоуський педагогічний університет
д.п.н., доц. Мкртічан Оксана Альбертівна*

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

З початку ХХІ століття система освіти в Китаї знаходиться в стані активного реформування. Причому, велика увага в цій сфері приділяється саме підвищенню кваліфікації вчителів. Комуністична партія Китаю акцентує увагу на тому, що суспільство та школа потребують сучасних педагогічних працівників, які здатні якісно вирішувати нові завдання, ефективно та творчо підходити до педагогічної діяльності.

Досить розповсюдженою моделлю підвищення кваліфікації в Китаї є модель стажування на робочому місці [老帶青]. В її основу покладена ідея менторства, коли досвідчений вчитель спрямовує педагогічну діяльність нового вчителя. До обов’язків ментора також входить допомога в підготовці до проведення занять та плануванні видів роботи, які будуть доречними під час вивчення того чи іншого матеріалу. Вони спостерігають за діями своїми наставників в класі та проводять заняття під їх керівництві. Причому, досвідчений не обов’язково має бути старшим за віком. До завдань наставників також відноситься розвиток у вчителів-початківців глибокого розуміння предметних знань і методик викладання, які допомогли б учням зрозуміти основні ідеї, поняття та зв’язки між ключовими поняттями навчальної дисципліни [4]. Така модель підвищення кваліфікації допомагає вчителям-початківцям вирішувати проблеми з недостатнім рівнем знань про те, «як» навчати і «чому» навчати. Як правило, вчителі-початківці мають менше навчального навантаження, ніж більш досвідчені колеги для того, щоб зрозуміти специфіку професії.

Велика увага приділяється методикам викладання. Як підкреслюють вчителі Китаю, щоб дати учню стакан води, вчителю необхідно мати відро води. Ще однією

моделлю підвищення кваліфікації в Китаї є модель 有層次推進, що означає «рухатися вперед під послідовним керівництвом». У цій моделі велика увага приділяється плануванню видів навчальної діяльності та обговоренню можливих сценаріїв проведення уроків. Отже, під час колективної підготовки до уроку, вчителі наголошують на необхідності виділення трьох основних частин:

- знання, які мають бути сформованими [知識點];
- ключові моменти, які мають бути виділені окремо [重點];
- передбачення складнощів, які можуть виникнути у учнів [難點].

Після цього відбувається ретельне планування уроку під керівництвом наставників та вчителів, які проводять майстер класи. Родзинкою є те, що уроки проводяться декілька разів у різних класах, після кожного уроку здійснюється його аналіз, обговорюються сильні та слабкі сторони викладання та можливі шляхи його вдосконалення.

Для того, щоб допомогти вчителям проводити заняття на високому рівні в країні проводяться відкриті уроки та педагогічні конкурси на різних рівнях (шкільному, районному, провінції та національному). Такі заняття проводяться для ширшої аудиторії, тобто не тільки вчителі, але й всі бажаючі можуть відвідати такі уроки. Кожен вчитель зобов'язаний проводити принаймні один відкритий урок на шкільному рівні принаймні один раз на рік. Відкриті уроки організовані у відповідності до конкретної теми; майже у кожній школі є один або кілька спеціальних кабінетів для проведення таких уроків. Вони більші за розміри ніж звичайна класна кімнати та вміщує до 100 осіб.

В останні роки з'явилася нова процедура конкурсу відкритих уроків. Перед початком уроку вчитель має кратко розповісти чому присвячений урок. Метою такої діяльності є допомогти аудиторії краще зрозуміти мету уроку та окреслити стратегії, які буде використовувати викладач на відкритому уроці. Вчителю це допомагає налаштуватися на проведення уроку та впорядкувати педагогічних дій [3].

Необхідним елементом підвищення кваліфікації вчителів мистецтва в Китаї сьогодні є здобуття умінь та навичок, які є необхідними у XXI столітті і до яких належать уміння використання комп'ютерів та інформаційних технологій та проведення досліджень [1]. Окремим блоком в сучасних програмах підвищення кваліфікації вчителів сьогодні в Китаї є «дистанційна освіта» та «організація мистецької освіти при онлайн навчанні», де вчителі мають можливість не тільки здобути певні знання щодо методики, але і бути долученими до загальнокитайської освітньої мережі, бібліотек та колекцій онлайн уроків, колекцій аудіо записів тощо, які є спеціалізованими та профільними для використання на різних етапах навчання.

Деякі програми з підвищення кваліфікації передбачають партнерство школи та університету, спільне планування уроків, спільні заняття з викладання і методи навчання, програми обміну, інструктаж з проведення наукових досліджень та наукове консультування щодо публікації результатів власних досліджень у спеціальних виданнях країни [2; 5; 6]. Програми підвищення кваліфікації педагогів мають важливе значення для конкурентоспроможності як викладачів у вищих навчальних закладах, так і вчителів середніх шкіл та дозволяють сформуванню компетенцій, необхідні для роботи у сучасній школі. Ці компетенції відіграють життєво важливу роль у забезпеченні ефективних результатів навчання.

Місцева влада, керівники шкіл та вчителі відіграють вирішальну роль у підтримці професійного зростання педагогів. Всі ці зацікавлені сторони в освіті мають знайти спільну мову щодо того, як організувати програми підвищення кваліфікації та як їх адаптувати до потреб вчителів та місій закладу освіти. Крім того, університети

можуть співпрацювати з іншими школами, щоб надавати якісні програми підвищення кваліфікації для вчителів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kayange J. & Msiska M. Teacher education in China: training teachers for the 21st century. *The Online Journal of New Horizons in Education*. 2018. 6(4), 204-210
2. Lam B. H. Teacher professional development in Hong Kong compared to anglosphere: The role of Confucian philosophy. *Psychology, Society and Education*. 2015. 7(3), 295-310. <https://doi.org/10.25115/psye.v7i3.521>
3. Tsu A. *In Search of a Third Space: Teacher Development in China*. Hong Kong. 2018. 52 p.
4. Wang T. School leadership and professional learning community: Case study of two senior high schools in Northeast China. *Asia Pacific Journal of Education*. 2016. 36(2), 202-216. <https://doi.org/10.1080/02188791.2016.114884>
5. Zhao Y. Professional learning community and college English teachers' professional development. *Journal of Language Teaching and Research*. 2018. 4(6), 1365-1370. <https://doi.org/10.4304/jltr.4.6.1365-1370>
6. Zhou J. Teacher education changes in China: 1974-2014. *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*. 2019. 40(5), 507-523. <https://doi.org/10.1080/02607476.2014.956543>

ОСВІТА ТА ВИХОВАННЯ У ДЕРЖАВАХ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

*Шмалько Денис Вікторович, студент I курсу історичного факультету
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. А.В. Беззубенко*

Поява виховання та освіти як особливих форм людської діяльності належить до епохи найдавніших цивілізацій Стародавнього Сходу, становлення яких прийнято відносити до IV – III тис. до н.е. У державах Стародавнього Сходу виховання та навчання дітей здійснювалося переважно у родинях. Про важливу роль родини у вихованні зазначається у найдавніших пам'ятках Сходу. Це Закони Хаммурапі (царя Вавилону у 1792 – 1750 рр. до н.е.), книга притч царя Ізраїльського царства Соломона (965 – 928 рр. до н.е.) тощо.

Першим державам Стародавнього Сходу була необхідна достатня кількість переписувачів для потреб економіки та управління. Ця потреба обумовлювала і мету навчання – оволодіння писемністю та навичками рахунку. Тож поступово із зародженням державних структур, з метою підготовки чиновників, жерців, полководців тощо почав складатися і особливий соціальний інститут – школа.

Перші школи були засновані в Месопотамії і Єгипті та називались еддубами – «будинками табличок» (Вавилон) або «будинками навчання письма» (Єгипет). Значно пізніше використовують слово школа, яке у перекладі з давньогрецької мови означає місце для дозвілля, відпочинку. Тож основними причинами створення перших шкіл було: 1) накопичення знань і необхідність в спеціальному навчанні, бо сімейне виховання вже не забезпечувало потреб суспільства в освічених працівниках; 2) для чіткої організації державного апарату необхідні були службовці, які знали закони, господарчу справу, вміли вести записи, володіли навичками рахунку; 3) оволодіння давніми системами письма дуже складний процес, який вимагав спеціального довготривалого навчання, яке родини забезпечити не могли.

Так, школи в Месопотамії створювалися при храмах і палацах. Часто еддуби створювали писарі при своїх будинках, де навчали дітей письму для господарських потреб. Цікавими були методики, які використовувалися під час навчання. Загалом вони ґрунтувалися на принципах передачі ремесла. Тобто учень повинен був до дрібних деталей відтворити зразок майстра. Наприклад, для майбутнього переписувача це означало, що він безкінечно переписував таблички-зразки і зачував ці тексти напам'ять. За рахунок цього в учня виховувалися такі якості, як шанобливість, готовність виконувати тривалу монотонну роботу, терпіння тощо. Паралельно він вчив мови, навчався співати, орієнтувався у культових ритуалах.

У Стародавньому Єгипті також чільне місце відводилося родинному вихованню. Так, до III тис. до н.е. в країні склалася традиція, яка полягала в тому, що чиновник, воїн чи жрець самі виховували і навчали своїх дітей. Таким чином вони готували своїх нащадків до професії, якою ті повинні були оволодіти в майбутньому.

Школи в Стародавньому Єгипті також засновувалися при храмах, палацах правителів або вельмож. Діти в них навчалися з п'ятирічного віку. Навчання відбувалося поетапно: спочатку учень вчився гарно і правильно писати й читати ієрогліфи, потім – оволодіти навичками діловодства. Крім цього дитина мала можливість розширити свої знання з математики, географії, астрономії, медицини тощо. Оскільки учні переписували тексти, що містили різноманітні знання з тієї чи іншої сфери.

Стародавні іранці, як і інші народи, чільне місце відводили сімейному вихованню. Однак воно мало свої особливості. Зокрема, дитині до семирічного віку дозволялося робити практично все, для неї не існувало заборон. По досягненню цього віку дитина мала право порушити заборони тільки три рази, на четвертий раз її чекало покарання. Навчання хлопчиків розпочиналося з семи років. Перші знання вони черпали з Авести (збірки священних книг для стародавніх іранців). У подальшому вони мали можливість отримати спеціальну воєнну або чиновницьку підготовку, або оволодіти професією жерця.

Перші школи в Стародавньому Китаї виникають у III тис. до н.е. Отримати освіту в них мали можливість лише діти з заможних аристократичних родин, які оволодівали навичками китайського ієрогліфічного письма. У XIII – XII ст. до н.е. зміст шкільного навчання розширився. Дитина мала оволодіти шістьма мистецтвами, а саме мораллю, письмом, рахунком, музикою, стрільбою з лука, верховою та упряжною їздою. У період імперії Цін (221 – 206 рр. до н.е.) було проведено реформи, в результаті чого була створена централізована система навчання, до складу якої входили урядові і приватні школи.

Варто наголосити на тому, що проблемі виховання в країні приділялася велика увага, а діяльність вчителя-вихователя дуже поважалася. Тут можемо згадати Конфуція (551 – 479 рр. до н.е.), діяльність якого значно вплинула на розвиток виховання та освіти в Стародавньому Китаї.

Таким чином, освіта та виховання у державах Стародавнього Сходу відображали певною мірою еволюцію культурних, моральних, ідеологічних цінностей тогочасного суспільства. Дитина переважно з шести – семи років готувалася до оволодіння тією чи іншою професією, що визначатиме її місце у суспільстві в майбутньому. Головними осередками навчання та виховання залишалися родина та держава, яка сприяла появі шкіл, де підрастаюче покоління оволодівало навичками письма, читання та рахунку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховання і навчання в країнах Давнього Сходу. Педагогіка / М.М. Фіцула. К., 2002. 528 с.

2. Воспитание и обучение в условиях цивилизаций Древнего Востока. URL: <http://www.profile-edu.ru/vospitanie-i-obuchenie-v-usloviyah-civilizacij-drevnego-vostoka.html>
3. История педагогики и образования. Под общ. ред. А.И. Пискунова. М.: Издательство Юрайт, 2018. 452 с.
4. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. 590 с.
5. Секерська О.П. Освіта в державах Стародавнього Сходу (III – II тис. до н.е.): навч. посіб. Ізмаїл: Ірбіс, 2018. 95 с.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ КНР

Щербакова Катерина Олексіївна, викладач

Харківський національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського
“ХАІ”

Іноземцю, представнику іншої культури та ментальності, часто важко вписатися в мікросвіт китайського навчального закладу, адже незнання мови, культури та традицій країни може створювати різні труднощі: йому, як правило, невідомо нічого про особливості менталітету та манери поведінки та спілкування студентів з викладачем та один з одним, або про те, як вони звикли працювати в класі та займатися вдома. Перед іноземним педагогом стоїть складне завдання не лише організувати навчальний процес у «чужому» середовищі, але й зробити цей процес найефективнішим для навчання [1].

Видатний китайський філософ Лі Цзехой стверджує, що оскільки неможливо відкинути традиції, остільки неможливо не зважати на китайське, що склалося у національний характер. «Сила традицій у тому, що ...вони – це історія, а людина істота історична. Тому традиції стали моделлю нашої поведінки, способу мислення та почуттів, увійшли до нашої плоті і крові» [2, с. 157].

Як суттєвий фактор складання національної психології китайців дослідники виділяють властивий Китаю протягом тисячоліть аграрний господарсько-культурний тип та притаманні йому традиційні методи сільськогосподарського виробництва. Національний характер пов'язаний із особливістю структури натурального господарства, яка полягала в тому, що основною первинною одиницею цієї структури ще нещодавно виступала окрема сім'я та окреме господарство. Звідси складалася одна з особливостей китайського національного характеру, як визначальна роль клану, сім'ї, а не індивіда, що об'єктивно призвело до володіння груповим початком над особистісним [2, с. 157].

Також на формування китайського національного характеру великий вплив виявили три релігійні вчення: конфуціанство, даосизм і буддизм [7]. Проте вирішальну роль зіграло конфуціанство. Воно кардинально вплинуло на становлення педагогічної думки в Китаї, на систему освіти, на процес та зміст навчання, на взаємовідносини “учень-вчитель”, а також на менталітет студентів та їхнє ставлення до навчання.

Саме впливу конфуціанства слід приписати відсутність тенденції до індивідуалізації виховного процесу та формування в ході його самоцінної особи. З давніх-давен особистість у Китаї типізувалася, а не індивідуалізувалася, тому педагогічний процес був звернений до абстрактної людської моделі. Подібна концепція перешкоджала виокремленню особистості з темряви їй подібних та вихованню в неї почуття самоцінності та автономності [1, с. 6]. Через це більшість студентів відчувають

труднощі висловлювати власну думку на заняттях, таким чином, вони повинні виділити себе з цілого, і протиставити свою точку зору точці зору іншого студента або вчителя, який в очах кожного китайця є непохитним авторитетом, що також йде від традицій конфуціанства.

Традиційні цінності, що виражаються у повазі до старших та у дотриманні ієрархії все ще міцно вкорінені в суспільній свідомості. Молоде покоління не може дозволити собі «суперечку на рівних» зі старшим за віком опонентом [3, с. 96], тим більше з учителем. Саме звернення до вчителя 老师 lǎoshī відображає шанобливість та повагу, оскільки перша частина слова 老 lǎo означає "старий, поважний", а мовна традиція не дозволяє китайцеві звернутися до іншої людини просто на ім'я, не вказуючи на її соціальний статус чи професію.

Європейське поняття «школа» походить від др. греч. schole (досл. дозвілля) і означало те, на що йде дозвілля — «вільні бесіди мислителів зі своїми послідовниками на філософські теми», «вчена дискусія, суперечка, повчання». Тоді як етимологія китайського поняття школи 家 jiā (ця) інша. Спочатку його значення - "місце принесення жертв спільному предку" («храм предків»), потім з'явилося пов'язане з цим нове значення «будинок», «велика сім'я».

Мовчанню студентів сприяє і конфуціанський ідеал – принципова позиція Конфуція полягала у цьому, що «шляхетний чоловік нічого не суперничає». Відсутність змагання стала щеоднією характерною рисою ідеальної особистості, як і всієї системи навчання, та її відмінністю від європейської [4, с. 20].

Знання у рамках китайського гносеологічного підходу розумілося як навчання готової істині, а чи не відкриття, традиція розуміння суті речей полягала у процесі читання книг. Тому, здавалося б, за простим небажанням та неготовністю висловлювати свою думку на уроці, криється маса причин, які пов'язані з багато тисячолітніми традиціями та ритуалами, властивими як педагогічному процесу, так і культурним особливостям загалом.

У сучасній ситуації перехід до ринкової економіки надає сильний вплив на психологію, на способи поведінки китайців. Зазнають серйозних змін ціннісні орієнтації. Проте тисячолітні традиції все ще надають величезний вплив на характер китайців, ті форми відносин, ті стереотипи мислення, поведінки, сприйняття та психології, які існують нині.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боровска Н.Е. Очерк истории школы и педагогической мысли в Китае. М.: ИДВ РАН, 2012. 146 с.
2. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов /Под ред. А.П. Садохина. М.: ЮНИТИ ДАНА, 2013. 352 с.
3. Образовательные реформы на рубеже вв. : Сравнительный анализ/ Отв. ред. Н.Е. Боровская, В.П. Борисенков, Чжу Сяомань. М., 2007. 592 с.
4. Тань Аошуан. Китайская картина мира: язык, культура, ментальность. М.: Языки славянской культуры, 2004. 240 с.

ВПЛИВ ТРАДИЦІЙ НА ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КИТАЇ І ЗА КОРДОНОМ

Щербакова Ольга, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
Науковий керівник: викладач кафедри східних мов Самойленко Н.С.

Тема впливу традицій на завдання вищої освіти в Китаї та за кордоном актуальна тим, що щороку кількість українських студентів, які прагнуть вступати до вищих навчальних закладів Китаю та Європи, стрімко зростає. Важливість знань з історії культури, що вплинула на освіту Китаю та країн за кордоном, обов'язкова для майбутніх абітурієнтів закордонних ВНЗ.

З давніх часів у Китаї існує культ освіти та поваги до вчителів і дорослих. Передача знань та умінь наступним поколінням китайців та колосальний внесок у розвиток світової цивілізації країни відіграли важливу роль. Здавна в Китаї домінуючою доктриною, на яку спиралась усі педагоги, було етичне та філософське вчення Конфуція (儒学), яке залишалось стабільним і незмінним. Відповідно до Конфуціанства, основною метою освіти є виховання високоморального ідеалу людини. Саме з цієї причини виховання етичних норм, таких як: ввічливість, повага до старших, тактовність, скромність – займали основне становище в системі освіти Китаю [1].

Після появи перших шкіл у Китаї в III тисячолітті до н. е. розпочався етап переходу до прообразів університетів. З цією подією пов'язаний Дун Чжуншу (董仲舒) – конфуціанський філософ, який став ініціатором створення нового типу навчальних закладів для дорослих у 124 році до н. е., які мали назву «Тайсюе» (太学). Крім цих навчальних закладів діяли інші вищі школи, де навчалися діти чиновників. Ці заклади поєднували в собі адміністративні функції, брали участь у діяльності буддійських ченців і вивчали даоські трактати, оскільки Даосизм (道教) є одним із традиційних навчань Китаю, що включає елементи релігії та філософії. Діти чиновників та землеробів також вивчали конфуціанські канони, історію, літературу та метафізику. Діти чиновників нижче за рангом вступали до професійних училищ, де отримували не гуманітарні, а практичні знання.

Подібний поділ вищих навчальних закладів існував протягом століть. Пріоритетом було вивчення гуманітарних наук. Лише у другій половині XVII століття під впливом заходу майже в усі вищі навчальні заклади почали вводитися прикладні науки, до яких входило вивчення математики, податків, законів тощо [2,3].

На відміну від Китаю, українські вищі заклади освіти почали утворюватись лише у 16 столітті н. е. у зв'язку з розвитком української народності та культури. Міське населення організовувалося у братства, які почали відкривати школи та друкарні. Незабаром, у 1632 році, був створений перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянська колегія, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духовенства, багатих міщан та козаків. Братські школи відіграли прогресивну роль у поширенні освіти та розвитку української культури, у боротьбі українського народу за звільнення від гніту польських феодалів. У вищих установах вивчали такі науки як грецька та польська мови, латина, граматики, риторика, арифметика, богослов'я тощо [4].

Традиції та звичаї – невід'ємна частина українського народу. У всіх галузях культури простежується переплетення язичницьких та християнських вірувань. Саме у зв'язку з цим така наука як богослов'я була впроваджена в освіту 16 століття. Релігія відіграла немало роль у навчанні українського народу, оскільки до цього дня ми можемо спостерігати її відблиск у формі святкування християнських свят, використання мудрості та філософії з Біблії у процесі виховання [5].

У 2 ст. н. е. почали з'являтися перші європейські університети. Спочатку в європейських університетах не було виражених яскравих національних традицій. Навпаки, навчання було налаштоване на міжнародний лад і давало змогу багатьом випускникам викладати за кордоном. Цьому сприяло навчання латинською мовою. Але з виникненням національних європейських держав у 19 столітті, на перший план вийшли традиції, культура, бізнес, виробництво, що призвело до формування власної моделі вищої освіти у кожній країні. Таким чином, у Німеччині сформувалася «гумбольдська» система – спрямована на дослідницьку діяльність, у Франції – модель «великих шкіл» – орієнтована на розвиток професійних якостей студента, у Британії «інтернатна» модель – розвиває особисті якості учнів, в Америці «чигацька» модель, яка об'єднує всі 3 якості вище перерахованих [6,7].

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що колосальна відмінність традицій різних народів дала початок абсолютно різним моделям і методам викладання і виховання учнів у вищих навчальних закладах тієї чи іншої країни. У Китаї опорою була доктрина Конфуція (儒学) та її вчення, також важливу роль зіграв Даосизм (道教). В Україні великий вплив справив період просвітництва, а релігія є фундаментом методів виховання. У Європейських країнах та США власні моделі освіти стали формуватися під впливом держав, що ініціювали впровадження культури, традицій у програму навчання власних країн.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кун Течен. Конфуцій, його життя, ідеї і вплив. Тайбей: 1991. С. 1.
2. Гриценко Т. Б., Гриценко С.П., Кондратюк А.Ю. та ін. Культурологія. К.: Центр навчальної літератури, 2007. С. 32.
3. Гаврістова, Т. М. Буддизм. Даосизм. Конфуціанство: Г1 2 навчальний посібник. Ярослав. держ. ун-т ім. П. Г. Демидова. Ярославль: ЯрГУ, 2010. С.140.
4. Булгаков М., Історія Київської академії СПб., 1843. С. 226
5. Наулко В. І., Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко [та ін.], Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів., Київ: Либідь, 1993. С.31
6. Коваленко Ю. І., Професійна освіта у ФРН. М., 1988. С. 1-44
7. Архангельський С. І., Навчальний процес у вищій школі, його закономірні основи та методи. Навч. метод. посібник, М.: Вищ. школа, 1980. С. 224-246

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ХОРЕОГРАФА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Ян Чжуан, аспірант 2 року навчання

кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

д.п.н., проф. Левченко Яна Ернстівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

На сучасному етапі розвитку освіти спостерігається попит на обдарованих та творчих педагогів, які не тільки розуміють роль та завдання, які мистецтво відіграє у суспільстві, але й володіють професійними навичками роботи із хореографічними колективами.

Саме тому формуванню педагогічних компетенцій майбутніх хореографів приділяється все більше уваги. Від того, наскільки якісно будуть підготовлені майбутні вчителі хореографії, якими педагогічними теоріями та знаннями вони будуть озброєні, буде залежати якість та ефективність організації як уроків з хореографії в школі, так і

робота шкіл мистецтва, хореографічних шкіл та студій. У зв'язку з цим у Китаї велика увага приділяється формуванню та розвитку специфічних професійних компетенцій майбутнього керівника хореографічного колективу.

Зазначимо, що під компетенцією розуміємо інтегроване поняття, яке включає у себе «кваліфікацію» як частину, яка визначає наявність професійних знань, умінь та навичок, тоді як «педагогічна компетенція» - це наявність професійних знань, умінь та навичок, яка підкріплена здібністю ефективно діяти з високим ступенем саморегуляції, саморефлексії, самооцінювання та адекватно реагувати на динаміку обставин.

Специфічні професійні компетенції педагога-хореографа включають наявність як загальних, так і фахових компетенцій, які стосуються безпосередньо хореографії.

До загальних компетенцій відносять компетенції, які пов'язані із виконанням організаційної, педагогічної, навчально-тренувальної, постановочно-репетиційної та концертно-виконавської діяльності хореографа з урахуванням професійної та творчої специфіки.

До вузькоспеціалізованих компетенцій відносять методичну компетенцію, яка включає у себе як традиційні, так і інноваційні методи щодо вивчення техніки, стиля, манери виконання основних елементів різних видів танцю: класичного, народно-сценічного, дуєтно-сценічного, історико-побутового, джазу та інших видів танцю.

До педагогічної компетенції майбутнього хореографа також можна віднести вміння створити умови для плідної праці під час заняття хореографією. Ця компетенція проявляється в умінні хореографа установити емоційний контакт із дитячим хореографічним колективом взагалі та кожним його окремим учасником зокрема, створити атмосферу взаєморозуміння та довіри, обрати потрібний тон та уміти скеровувати думки та почуття вихованців у потрібному напрямку.

Формування педагогічної компетенції майбутніх хореографів в Китаї відбувається у два етапи: набуття теоретичних знань та отримання практичного досвіду. Так, на молодших курсах студенти вивчають такі дисципліни як «Педагогіка» та «Психологія», під час вивчення яким вони ознайомлюються з поглядами провідних педагогів на процес освіти, з ключовими теоретичними поняттями педагогіки, основними закономірностями навчального процесу. Вивчення психології дозволяє майбутнім фахівцям будувати відносини із різними дітьми, розуміти особливості їх психотипів та роботи кожним із них.

Обов'язковою складовою підготовки майбутніх вчителів хореографії є проходження педагогічної практики.

На основі аналізу нормативних документів встановлено, що основною метою педагогічної практики в Китаї є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, які є необхідними для здійснення професійної діяльності. Зокрема, у Доповіді Державної комісії з питань партійного адміністрування визначено, що вчителі мають володіти практичними, методичними та професійно-предметними знаннями [2].

Професійно-предметні знання визначаються як основна компетенція педагога, яка забезпечує якісне викладання навчальної дисципліни. До таких знань можна віднести знання одного або декількох стилів танців, розуміння фізіології дітей та підлітків, вміння побудувати малюнок танцю та організувати роботу в танцювальному колективі, знання правил техніки безпеки.

Практичні знання включають у себе знання з педагогіки та психології, розуміння стратегій поведінки у тій чи іншій педагогічній ситуації, допомагають здобувачам освіти бути готовими до здійснення педагогічної діяльності.

Знання з методики викладання хореографії формують вміння показувати танцювальні рухи та пояснювати особливості їх виконання, сприяють формуванню позитивних відношень у колективі та ефективній роботі танцювального колективу [3].

Педагогічна практика сприяє також розумінню особливостей професійної поведінки учителя та формуванню професійної етики, яка чітко зазначає норми та правила поведінки під час здійснення професійної діяльності, , адже саме під час цього виду роботи студенти вперше знайомляться з реальною педагогічною роботою та отримують більш глибоке розуміння професії вчителя, що у свою чергу сприяє формуванню педагогічних компетентностей [1].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Huang Zhenxiao. Cultivation of Basic Skills of Normal Students' Teaching under the Background of New Curriculum. Educational Exploration, 2007. 1. P. 75–77
2. Думки щодо посилення педагогічної практики студентів за напрямом педагогічної освіти) [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства КНР від 17.03.2016. URL: http://www.moe.gov.cn/srcsite/A10/s7011/201604/t20160407_237042.html (дата звернення: 21.03.2021).
3. 余小红. 我国教育实习的发展历程与研究现状 // 现代教育科学. 2008. № 1. 124-128 页.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СХОДОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ОНЛАЙН-ЗАНЯТЬ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Абдуллаєва Ельвіра, студентка 3-го курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к.ф.н. Скразловська І.А.

З початком пандемії, коли всі заклади освіти перейшли в онлайн-формат навчання, викладачам довелося швидко опанувати нові онлайн-сервіси та додатки. Попит на вивчення іноземних мов, зокрема турецької, зростає, й викладачу потрібно знати, як мотивувати студента та зробити навчання цікавим та зрозумілим. Сучасні інформаційні технології можуть у цьому допомогти.

Найуспішніші моделі навчання в сучасному світі (зокрема так звана «скандинавська модель») будуються на інтерактивній співпраці, «діалозі» учнів з учителем та іншими учнями. Як зауважують М. Гладун та М. Сабліна, «інтерактивна модель навчання дозволяє учню та вчителю бути рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання; учень розуміє, що він робить, рефлексує з приводу того, що знає, вміє і здійснює. Процес навчання супроводжується постійною активною взаємодією всіх учасників. При цьому відбувається співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці)» [1, с. 35].

Мета нашого дослідження – виявити навчальний потенціал інтерактивних дошок на прикладі двох популярних в онлайн-навчанні інструментів – інтерактивної дошки сервісу Zoom та інтерактивної дошки Migo – при вивченні турецької мови. Для отримання більш об'єктивних даних нами було проведено методичний експеримент зі здобувачами вищої освіти першого року навчання, які вивчають турецьку мову.

Як зазначає О. Єфіменко, «інтерактивна дошка – це жива взаємодія вчителя і учнів, управління процесом обміну інформацією між ними» [2]. Інтерактивна дошка дає викладачу можливість працювати з наочністю в режимі реального часу, робити електронним маркером кольорові позначки й коментарі під час демонстрації матеріалу, імпровізувати, пристосовуючись до певної аудиторії, цілей та завдань заняття, зберігати матеріали заняття для подальшого використання. До того ж, як зауважує В. Колісник, необхідно враховувати й важливий психологічний момент: «сучасні учні, у яких вдома, як правило, є комп'ютер з різноманітними інтерактивними іграми, звикають подібним чином сприймати навколишню дійсність» [3].

Розглянемо інтерактивні можливості дошки **Whiteboard** сервісу **Zoom**. Під час відеоконференції викладач може без додаткової реєстрації одразу перейти до демонстрації екрану й увімкнути інтерактивну дошку. Панель інструментів Whiteboard надає викладачу можливість писати, малювати, креслити, переміщати, маркувати, створювати й видаляти об'єкти, використовуючи різні шрифти, кольорові електронні маркери, «штампи» (стрілочки, зірочки, галочки, сердечка, знаки питання) й лазерну указку. Згаданими інструментами може користуватися не тільки викладач, але й всі студенти, що посилює ефект сумісної праці всіх учасників процесу. Також після закінчення заняття, зображення можна зберегти в задану папку для подальшого використання.

На Рис.1 відтворена перша частина методичного експерименту з пояснення граматичної теми «Şimdiki Zaman» («Теперішній час»). Контрольною групою виступили здобувачі вищої освіти першого курсу, які вивчають турецьку мову. На дошці написано правило формування теперішнього часу у стверджувальних реченнях. Також студентам дано завдання скласти речення, використовуючи вказані дієслова.

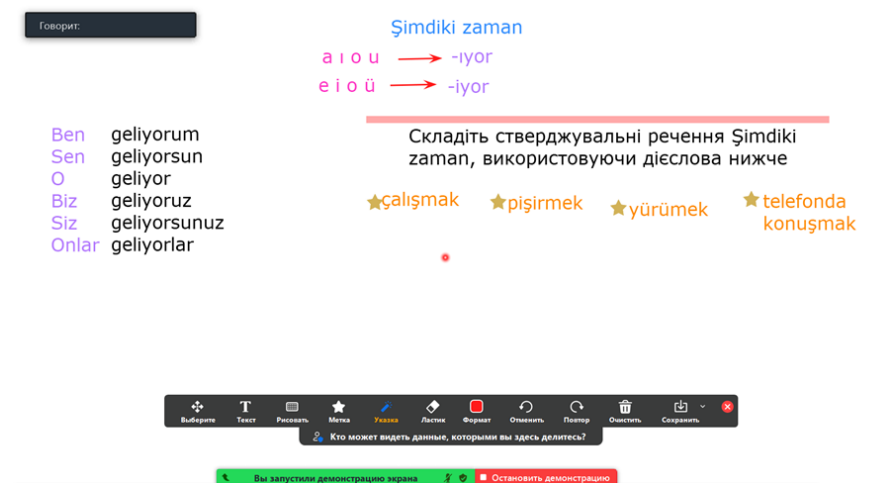


Рис. 1

На жаль, віртуальна дошка Whiteboard не передбачає можливості виділяти окремі частини слова різними кольорами, але ж це є вкрай важливим при вивченні турецької мови, яка належить до аглютинативних мов, і в якій більшість граматичних категорій виражається афіксами.

Ще одна популярна онлайн-дошка, яка має великий інтерактивний потенціал, – це дошка **Miro Board**. Перевагою Miro Board є велика кількість різноманітних інструментів для викладача та учнів, й зокрема: можливість писати, малювати, змінювати колір, додавати файли будь-якого формату; можливість вибирати шаблон екрану (колаж, інфографіка, алгоритм та ін.); можливість використовувати стікери, які дозволяють динамічно пояснювати матеріал заняття й обмінюватися думками учасникам заняття; можливість додавання сторінок підручників (скріншотинг); запуск режиму презентації та режиму чата; можливість переходу на інші сайти для тренування вивченої теми; робота в команді в режимі реального часу.

В межах нашого методичного експерименту пояснення граматичної теми «Şimdiki Zaman» було проведено також і на дошці Miro (Рис. 2). При поясненні правила афікси часу й особи були виділені різними кольорами, що полегшило сприйняття студентами особливостей будови часової форми дієслова; також було використано стікери для постановки завдання; завантажено сторінки підручника для виконання тренувальних вправ й надано посилання на сайт WordWall, де студенти можуть практикувати вивчений матеріал.



Рис. 2

По закінченню заняття студентам контрольної групи було запропоновано оцінити за стобальною шкалою: 1) ефективність віртуальних інтерактивних дошок

Whiteboard і Miro при поясненні нового матеріалу; 2) ефективність при відпрацюванні матеріалу; 3) зручність при груповому користуванні; 4) візуальну привабливість дошок. Результати подані нижче у таблиці:

Таблиця 1. Ефективність використання віртуальних інтерактивних дошок Whiteboard і Miro у контрольній групі

| | Whiteboard | Miro |
|---|-------------------|-------------|
| Ефективність при поясненні нового матеріалу | 56% | 96% |
| Ефективність при відпрацюванні матеріалу | 75% | 91% |
| Зручність у груповому користуванні | 81% | 92% |
| Візуальна привабливість | 73% | 96% |

Результати нашого експерименту співпадають із висновками Р. Моцика щодо сприйняття матеріалу школярами, який зауважує, що «наявність наочності завдяки електронним засобам створює своєрідну опору для запам'ятовування, яка сприймається учнями емоційно, що сприяє зосередженню їхньої уваги на об'єктах вивчення, а це важливо для інтенсифікації і підвищення ефективності навчального процесу» [4].

Отже, можна зробити висновок, що сучасні віртуальні інтерактивні дошки надають викладачу багатий спектр інструментів для максимально залученої й динамічної роботи учнів, що значно економить час, стимулює розвиток розумової й творчої активності учнів, зацікавлює їх і мотивує для подальшого вивчення мови. І чим більшою є візуальна привабливість віртуальної дошки та ширшим різноманіття інтерактивних інструментів, які вона пропонує, тим ефективніше відбувається розуміння й засвоєння мовного матеріалу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладун М., Сабліна М. Сучасні онлайн інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва. *Open Educational E-Environment Of Modern University*. № 4 (2018). С. 33-43.
2. Єфіменко О. Нова українська школа – вчимося по-новому. Використання інтерактивної дошки на уроках. URL: <https://vseosvita.ua/library/nova-ukrainska-skola-vcimos-po-novomu-vikoristanna-interaktivnoi-doski-na-urokah-194678.html> (дата звернення: 21.03.2022).
3. Колісник В. Використання інтерактивної дошки на уроках фізики. URL: <http://timso.koipro.kr.ua/hmura11/vykorystannya-interaktyvnoji-doshky-na-urokah-fizyky/> (дата звернення: 21.03.2022).
4. Моцик Р. Мультимедійні дошки в навчально-виховному процесі початкової школи. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3215> (дата звернення: 21.03.2022).

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMI

Бабаєва Солмаз, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: викладач Унсалди Ібрахім

Her hangi bir yabancı dil öğretiminde olduğu gibi, Türkçe’de de kültürel aktarım önemli bir yer almaktadır. Dil ve kültürün bir biri ile koşulsuz bir bağı vardır. Dil, kültürün

aynası olduğundan dil ile kültür birbirinden bağımsız düşünülemez [1 s. 5]. Türkçe de aynı şekilde sadece kelimelerden ve gramer kurallardan ibaret değildir, bir dili tamamen anlayıp öğrenmek için onun kültürel mirası hakkında bilgiler edinmelidir. “Kimi zaman bir tek sözcük bile bir kültüre ait inançlar, gelenekler, davranış şekilleri ve maddi manevi kültürü üzerinde fikir verebilir” [2, s. 17]. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilere türk geleneklerinin, tarihinin, inançlarının, yaşamının, değer yargılarının, kısaca, kültürel unsurlarının ders kitapları ile aktarılması oldukça önemlidir. Bu ders kitapları sadece Türkçe’yi doğru bir şekilde öğretmek ile bitmiyor, ayrıca Türkiye’nin tanıtımında katkı sağlıyor, ve dolayısıyla turizimin de büyümesine yardımcı oluyor. Bu nedenle ders kitaplarının kültürel miras aktarımı açısından incelenmesi bir ihtiyaç olarak bilinmektedir.

Bu konuda incelemesi için Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretim setinin ‘Yedi iklim Türkçe’ adlı temel A1 ve A2 seviyesinin ders kitaplarının incelenmesi amaçlandırılmıştır. Okur ve Keskin’e göre kültürel unsurların bir öğretim setinde yer alan ders kitaplarına eşit dağılması da Türkçe’nin yabancı dil olarak öğretiminde kültür aktarımı konusunda dikkat edilmesi gerekenler arasındadır [3, s. 3]. Yabancı dil öğretim kitaplarında başlıkların her seviyeye göre doğru bir sırada verilmesi çok önemlidir. Böylelikle öğrencilerin daha aydın bir şekile anlamalarını sağlar.

Yedi iklim Türkçe ders kitaplarındaki kültürel unsurları daha önce yapılan (Okur ve Keskin, 2013) çalışmasından yararlanılmış ve 7 ana başlık etrafında incelemiştir: günlük yaşam, kişiler arası ilişkiler, değerler ve eğitim, edebiyat sanat ve müzik, gelenekler, tarih ve coğrafya. Bu başlıklara göre incelenilen kitaplarda ilk sırada günlük yaşama ait unsurların yer aldığı tespitleniyor. Daha sonra kişiler arası ilişkiler, gelenekler, tarih ve coğrafya olan başlıklar yer alıyor.

İncelenilen Yedi İklim Türkçe A1-A2 seviyesi ders kitapları Türk kültürünün yabancı öğrencilere aktarımında başarılı bir şekilde tamamlıyor. Ders kitaplarındaki kültürel boyutlardan en fazla yiyecek kültürüne ilişkin unsurlara rastlanırken en az milli spor ve atasözlerine ilişkin unsurlar rastlanılmaktadır. Kitapta güncel doğa çevre sanat hakkında bilgiler metinler üzerinden anlatılmıştır. Coğrafya ilgili de bir çok yerler tanıtılmış ve Türkiye’nin doğal güzelliklerini resimlerle ve metinlerle aktarılmıştır.

Yapılan incelemede Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretim setinin ‘Yedi İklim Türkçe’ adlı temel A1 ve A2 seviye ders kitaplarında atasözlerine çok az raslanmıştır, kültürel bir miras olarak atasözlerinin kullanımını dil öğreniminde önemlidir. Ayrıca Türk edebiyatı hakkında da fazla bir bilgiye raslanmamıştır, mesela, şiirler veya romanlardan kesitler okuma metinleri için kullanılabilir. Bu çalışmada kitaplarda genellikle okuma metinlerindeki kültürel unsurlar gözetlenmiştir. Bunun yanı sıra konuşma, yazma, dinleme becerilerine ilişkin metinlerindeki kültürel unsurlara yönelik de çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışmada kültürün dil öğretimindeki önemi açıklanmış ve dünyada Türkçeyi öğrenmek isteyen birçok öğrencinin kullandığı Yunus Emre Enstitüsüne ait yabancılarla Türkçe öğretim seti olan Yedi İklim Türkçe A1-A2 seviyesi ders kitaplarında kültürel mirasın aktarımı incelenmiştir. Yabancı öğrenciler için başka bir ülkenin kültürünü, insanlarını anlamak o kadar da kolay olmayabilir bu yüzden bu konuda öğretmenlerin büyük bir rolü vardır. Ama sadece öğretmenlerin bu konuda yeterlilik sağlaması beklenilemez, bu yüzden ders içi materyeller ve kitaplar uygun bir şekilde düzenlenmiş olmalıdır.

Sonuc olarak, kültürel miras aktarımı hem Türkçeyi öğrenen yabancı öğrenciler için, hem de Türk kültürünün dünya çapında yayılması için çok önemlidir. Bu nedenle Türkçeyi öğrenen öğretmenler ve yapılan kitaplar somut olmayan kültürel miras aktarımında büyük bir rol oynamaktadır. Kitapları Türk kültürü, yaşamı ve gelenekleriyle zenginleştirmek gerekir. Böylelikle yabancı öğrenciler Türk kültürünü daha çok sevip, meraklanıp, öğrenmeye de motiveli olacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Abacıoğlu T. Çocuklara Oyunlarla Yabancı Dil Öğretimi: yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002.
2. Aksan D. Her Yönüyle Dil. Ankara: TDK Yay., 1995.
3. Okur A., Keskin F. Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültürel Öğelerin Aktarımı: *İstanbul Yabancılar Türkçe Öğretim Seti Örneği. International Journal of National Science. Volume 6. Issue 2. February 2013. P. 1619-1640.*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ СТУДЕНТІВ, ЩО ВИВЧАЮТЬ КИТАЙСЬКУ МОВУ

Богдан Олександра, студентка 3 курсу,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Науковий керівник: доц. Руда Н.В.

Інформаційні технології як інструмент вивчення китайської чи будь-якої іноземної мови є невід'ємною частиною сучасних методів навчання. Під «інформаційними технологіями» (ІТ) у контексті вивчення китайської мови маємо на увазі сукупність електронних засобів і способів їх функціонування, які використовуються для реалізації освітньої діяльності. За останні кілька десятиріч років актуальність використання ІТ під час занять з будь-якої дисципліни значно збільшилась. Зараз кожна сучасна людина має під рукою цілий набір з інформаційних ресурсів, доступ до яких завжди відкритий. Разом з технічним прогресом уперед іде розвиток методів навчання іноземним мовам. На сьогодні актуалізація освітнього процесу згідно з потребами студентів потребує активного використання ІТ.

Метою використання ІТ у самостійній роботі студентів, що вивчають китайську мову, є: збільшення зацікавленості та вмотивованості під час вивчення китайської мови; модернізація методів навчання та комунікацій між студентами та викладачем; демонстрація більшого різноманіття способів отримання нової інформації та інтерактивних завдань; індивідуалізація освітнього процесу під потреби окремих студентів.

Використання ІТ під час самостійного вивчення китайської мови дає настільки великий простір для реалізації, що процес навчання можна зробити корисним та продуктивним для кожного студента. За допомогою ІТ можна розвинути всі потрібні навички для оволодіння китайською мовою. Для освоєння та застосування нових знань є дуже багато шляхів. Це можуть бути спеціалізовані сайти та мобільні застосунки з теоретичним матеріалом та інтерактивними завданнями, відео заняття з лексики та граматики на найпопулярніших відеохостингах (YouTube, YouKu 优酷).

Одними з найважливіших ІТ, які допомагають під час самостійного навчання студентів, є соціальні мережі. Такі всесвітньо розповсюджені соціальні мережі, як Instagram або Facebook, чи саме китайські Weibo (微博) або WeChat, мають безліч корисних функцій та інструментів для вивчення китайської мови. Використання соціальних мереж надає доступ до нескінченного обсягу інформації. Корисними інструментами для вивчення китайської мови є.

- Групи та спільноти. Студент має можливість підписатися на публікації групи в соціальній мережі, у контенті якої зацікавлений. Це можуть бути спільноти, присвячені саме вивченню китайської мови (Instagram/Facebook), або присвячені темам, якими захоплений студент. Здобувач освіти, який, наприклад, цікавиться політикою чи економікою, може стежити за подібним контентом у відповідних спільнотах

китайських соціальних мереж. Поєднання улюблених позакласних занять з навчальним процесом сприяє кращому результату.

- Спілкування з носіями мови. Соціальні мережі надають можливість одночасно побачити, як спілкуються носії мови, які вирази та граматичні конструкції вони використовують і в якому контексті, та знайти однодумців у групах за інтересом. Студент має змогу вчитися спілкуватись китайською на теми, які його цікавлять, що тільки більше вмотивовує його до вивчення китайської мови.

- Заглиблення в культуру Китаю. Під час вивчення іноземної мови досить важливо розуміти культурний та соціальний контексти, у яких знаходяться їх носії. Без базових знань культури, історії та соціальних проблем Китаю неможливо говорити про якісне засвоєння мови.

Інформаційні технології оточують нас усюди, у XXI столітті сучасна людина не відокремлюється від них. Кожен день ми використовуємо електронні девайси, Інтернет, відеохостинги, соціальні мережі, спеціалізовані сайти та Інтернет-ресурси різного призначення. Інтегрування ІТ у процес здобуття знань з будь-якої дисципліни, а особливо китайської мови, є невід'ємною частиною технічного прогресу та безперервного розвитку методів навчання.

КРИТЕРІЇ ДОБОРУ ГРАМАТИЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СПОЛУЧНИКІВ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Бондаровська Людмила, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Науковий керівник: доц. Руда Н.В.

Існує безліч методик для вивчення іноземних мов. Більшість європейських мов можна вивчати окремо по аспектах, наприклад, фонетика, читання, граматики, письмо. Китайська мова є унікальною в цьому плані, оскільки кожен аспект в ній взаємопов'язаний з іншим: фонетика пов'язана з ієрогліфікою, ієрогліфіка – з лексикою та граматикою. У продовж розвитку китайського мовознавства розділ «граматика» майже не вивчався, більшу увагу приділяли ієрогліфіці, а саме: написанню, читанню та значенню ієрогліфа. В даній роботі ми розглянемо критерії добору вправ для вивчення граматики, а саме: для вивчення сполучників.

Перший критерій – ціль вивчення китайської мови. Традиційно методисти виділяють такі цілі:

1. Вивчення мови як об'єкту професійної діяльності, тобто академічна або філологічна.

2. Вивчення мови як об'єкту непрофесійної діяльності, тобто практична або побутова [3].

Професійна діяльність являє собою глибоке вивчення мови і всіх її аспектів, в той час як практична або побутова діяльність вивчає мову поверхнево, не приділяючи велику увагу конкретним аспектам. Наприклад, студенти-філологи вивчають сполучники як окрему частину мови, розглядаючи їх за структурою та синтаксичною ознакою. Для непрофесійної діяльності достатньо лише розділяти сполучники на прості та складні і знати основні конструкції.

Другий критерій – умови навчання. Н.О. Дьоміна у своїй монографії «Методика викладання практичної китайської мови» виділяє такі умови навчання:

1. кількість годин, відведених на вивчення іноземної мови;

2. оснащеність навчального процесу, в тому числі наявність ТЗН [1].

Необхідно максимально активно застосовувати інтерактивні методи навчання, використовувати різноманітні технічні засоби під час аудиторного і самостійного заняття – програми, сайти, електронні словники тощо. Це допоможе розширити і поглибити лексико-граматичні знання учня. Наприклад, дати завдання, де у додатковому матеріалі – тексті – потрібно знайти усі сполучникові конструкції, розібрати і перекласти речення з ними.

Третій критерій – вік і психологічні особливості учнів. При викладанні китайської мови необхідно брати до уваги вікові і психологічні особливості учнів. Навчальний процес необхідно організовувати таким чином, щоб учень будь-якого віку зміг зрозуміти та освоїти нові знання. Наприклад, дорослі люди набагато легше засвоюють граматику, аніж лексику, тому для кращого вивчення нових слів необхідно давати більше письмових завдань, ніж усних.

І.В. Кочергін у книзі «Нариси методики навчання китайської мови» [2] поділяє особи учнів за трьома психологічними категоріями. До першої категорії належать особи з гнучкою психікою, які швидко засвоюють нові знання і формують навички у процесі тренувальних вправ. До другої категорії належать особи з консервативною психікою, яким складно висловлювати власні думки за правилами іншої логіки, вони формують необхідні навички через засвоєння правил за допомогою механічного набуття досвіду. До третьої категорії належать особи з унікальним типом, які легко адаптуються до будь-яких нових умов діяльності. Тобто підбираючи граматику вправи для вивчення сполучників, необхідно використовувати якомога більше тренувальних вправ.

Отже, відбираючи вправи для вивчення сполучників у китайській мові, необхідно спиратися на такі фактори як: цілі вивчення мови, умови для навчання, вік та психологічні особливості учня. Дотримуючись цих критеріїв, можна максимально ефективно покращити процес вивчення китайської мови.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дьоміна Н.А. Методика преподавания практического китайского языка: монография 2-ге вид., переробл. та допов. Москва : Вост. лит., 2006. 88с.
2. Кочергін І.В. Очерки методики обучения китайскому языку: навч.-метод. посіб. Москва : Видавничий Дім «Муравей», 2000. 160с.
3. Лебедева Н.О. Некоторые особенности преподавания китайского языка как второго иностранного // «Известия Восточного Института 2015/2»: збірник тез та доповідей, Владивосток, 2015. С.94-99.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АУДІОВАННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ ВИВЧЕННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Вілісова Анастасія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
науковий керівник: к.ф.н., доц. К.Є. Жукова

Аудіювання – як процес сприйняття мовлення на слух, був відомий людству ще за часів становлення соціальних інститутів. Перший крок до мовленнєвого спілкування і обов'язково є складовою будь-якої сучасної методики викладання іноземної мови, соціальних відносин, риторики та літератури, а також потужним засобом навчання та спілкування.

Тема «Формування навичок аудіювання на початковому рівні вивчення китайської мови» є актуальною, тому що, на сьогоднішній день дуже багато учнів

цікавляться вивченням східних мов, та дуже цікавляться культурою, стилем життя та звичаями китайського народу. Для того, щоб гарно вивчити мову потрібно працювати над лексикою, граматику та аудіюванням. Метою даної роботи є висвітлення такого виду початкової діяльності як аудіювання, його цілей та методів навчання навичок аудіювання. Також будуть детальніше розглянуті методи навчання та їх практичне застосування. Звичайно, що наявність діалектів та багатьох відмінностей у китайській мові спричиняє труднощі у сприйнятті та розумінні китайської мови на слух. У зв'язку з розвитком освіти, одним з ефективних шляхів навчання аудіюванню є використання відео контенту. У вітчизняній методиці використання аудіо-візуальних засобів у китайській мові отримало розповсюдження серед таких синологів як: І.В.Кочергін; Л.В.Фролова; О.А.Масловець.

Аудіювання сприяє активному засвоєнню лексичного складу та граматичної структури іноземної мови а також формуванню навичок вміння сприймати мовлення на слух. Такий вид навчальної діяльності позитивно впливає на розвиток слухової пам'яті людини, яка є важлива для вивчення мови та подальшого розуміння мови носіїв. Окрім цього дозволяє навчити прогнозувати зміст висловлювання та здобути необхідні навички для подальшої роботи. Необхідно зауважити, що перегляд відеоматеріалу або фільмів також є одним із варіантів аудіювання, який допомагає студентам та бажаючим вчитися також засвоїти міміку і жести носіїв мови.

Зауважимо, що розуміння усного мовлення залежить не лише від слуху, але й від загальних лексичних знань мови. Тому тексти для аудіювання мають добиратися надзвичайно ретельно а лексика хоч і має бути багатоаспектною, в першу чергу має відповідати матеріалу, що вивчається, а тексти мають бути простішими, ніж ті, що пропонуються для читання.

Окрім того, підбір матеріалу для аудіювання повинен враховувати вік й інтереси студентів. Також важливим є те, що цей вид роботи має йти після роботи над лексикою і граматику аби запобігти некоректному засвоєнню матеріала.

За функціональною спрямованістю виділяють три види текстів: ознайомлюючі, мотивуючі, ті, які забезпечують змістовну базу для мовлення. Найголовнішим є мотивуючі. Це допомагає розвивати увагу, обережність та бажання при складнощах надалі вивчати мову та отримати подальший інтерес до навчання. Найбільш ефективними засобами створення мотивації до вивчення мови є тексти, які відображають інтереси студентів у їх повсякденному житті.

У китайській методиці викладання іноземної мови поняття аудіювання представлено терміном "听力教学法". Такі вчені, як Чжан Лі, Лю Сунхао, Ці Якун, Ма Яньхуа [2; 3], займалися дослідженнями в цій галузі. Чжан Лі вважає, що прогнозування в аудіювання грає дуже важливу роль на етапі сприйняття та розуміння. У своїх дослідженнях він виділяє семантичний та граматичний аспекти розвитку аудіювання, у той час як у вітчизняній методиці Є. Н. Соловова виділяє смисловий та лінгвістичний аспекти сприйняття та розуміння мови на слух [1].

Лю Сунхао особливу увагу приділяє зв'язку аудіювання з іншими видами мовної діяльності та методів навчання. Також він описав методику роботи з диктантами (сприйняття і розуміння мови на слух за допомогою навчальних подкастів, літератури, підручників, музики та навчальних посібників з китайської мови). Враховуючи особливості вимови китайської мови та труднощі, з якими стикаються учні та студенти, велика увага приділяється особливостям китайської системи вимови, фонетики.

Щодо методів формування навичок аудіювання, доцільними будуть методи: організаційний, контрольний-перевірний. Організаційний допоможе забезпечити концентрацію уваги та активізації пам'яті учня або студента, тому що, забезпече

сприймання не тільки змісту, а й мовну форму. Забезпечення цієї умови, також, відбувається через створення умов для уважного прослуховування, тобто чіткість завдання, наявність тиші та робочого порядку у місті вивчення (клас, дім або аудиторія). Контрольно-перевірені методи використовуються з метою формування умінь сприйняття як при спілкуванні, так і звукозаписі. Можна побачити такий метод у дослідженні М.Пентилюк, яка впровадила таку структуру та методи. З метою розвитку навичок аудіювання та слухової пам'яті варто навчити учня виділяти певні ключові особливості, робити швидкий аналіз тексту.

Основними й найтипівішими видами вправ аудіювання саме китайською мовою є вимова складів по транскрипції, відпрацювання відмінності звуків та тонів, вимова тонів, та ініціалей/фіналей. Такі вправи є доцільними для початкового рівня вивчення китайської мови.

Вправи на розвиток мовленнєвого слуху – це вправи, які розвивають мовленнєвий слух учня, в таких можна використовувати аудіювання із зоровою опорою, або спрямоване аудіювання (аудіювання на впізнавання конкретних слів у мові, граматичних структур, здобуття конкретної інформації).

Вправи на тренування пам'яті поділяються на:

- погодитись або ні з твердженням
- знайти помилки або виправити речення
- запам'ятати певну інформацію(дати)
- прослухати слова і повтори тільки потрібні

Також, вправи, що підходять на тренування ймовірного прогнозування:

- дібрати означення до слів;
- скласти словосполучення;
- завершити фразу або текст;
- визначити зміст за заголовком, ілюстраціям, ключовим словам і т.д.

Вважаємо, що на просунутому рівні найбільш влучним типом вправ буде саме тренування ймовірного прогнозування та на тренування пам'яті студентів під час вивчення матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соловова Е.Н. Методика навчання іноземним мовам: Базовий курс лекцій: Посібник для студентів пед. Закладів та вчителів. М.: Освіта, 2002. 239.
2. 刘松浩, 林煌, 高宁辉 (1995) 听写及其应用, 学习汉语第 4 期.
3. 张莉 (1994) 预测原理在听力教学中的应用, 语言教学与研究第 1 期

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ, ЩО ВИВЧАЮТЬ КИТАЙСЬКУ МОВУ

Водолажський Данііл, студент 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: доц. Руда Н.В.

Китайська мова постійно набуває поширення у світі та має великий вплив на різні сфери у нашому житті. Китайська мова вже зараз має найбільшу кількість носіїв. Крім того, постійно збільшується кількість бажаючих опанувати цю мову. Цей процес постійно вимагає удосконалення методичних прийомів на навичок викладання, уточнення ролі викладача. Тому питання у компетенції нового покоління педагогів є нагальним питанням.

Китайська мова вважається одною з найважчих мов у світі, тому оволодіння нею потребує різних та комбінованих методів навчання. Викладач китайської мови повинен не лише надати необхідний матеріал, а й навчити студентів самостійно поглиблюватися у звісні теми, знаходити додаткову інформацію, зокрема перевіряти їх здатність до самоконтролю. Таким чином підвищується роль самостійної роботи при вивченні китайської мови.

Необхідно мати чітке уявлення, що таке самостійна робота. А.І. Зимня вважає, що самостійна робота є наслідком правильно скерованої діяльності протягом занять з викладачем, що спонукає до самостійного заглиблення та більш детального вивчення матеріалу, тобто викладач окрім усвідомлення своєї програми також повинен сформулювати у учнів певну систему досягнення нового матеріалу у процесі вирішення задач, що виникають під час навчання [2]. Авторка також відзначає, що самостійна робота може набувати різних форм та повинна оцінюватися як певна форма навчальної діяльності учнів та виступає найвищою формою навчання, яка безпосередньо пов'язана з працею в класі. Саме самостійна робота дозволяє учням проявити цілеспрямованість, організаційність, творчі навички та інші особисті якості.

За працями Ю.К. Бабанського можемо з'ясувати, що під час оволодіння іноземною мовою важливу роль відіграє здатність та схил до самостійної праці [1]. Під впливом викладача учні покращують мовленнєві навички та розвивають у собі вміння регулювати діяльність завдяки самоаналізу та внесенню коректив до процесу здобутку освіти, самостійно з'ясовувати як систематизовано узагальнити знання; також педагогічний процес постійно звертається до проблематичного методу навчання, де студент отримує завдання, яке охоплює вже здобутий матеріал та водночас утримує в собі аспекти, яким раніше могли не надати звісної уваги, тобто складність завдання переважає засвоєнні навички учня. Варто відзначити, що під час педагогічного процесу та взаємодії з викладачем студенти зобов'язані навчитися зіставляти очікуваний результат діяльності та набутий досвід, виявляти недоліки та формувати способи виправлення вад. Методи самостійної роботи студентів, бажаючих опанувати китайську мову, безпосередньо залежать від загального рівня самостійності студентів та навичок педагога керувати цим процесом.

М.М. Фіцула відзначив, що викладач повинен залучати різноманітні форми роботи з друкованим матеріалом упродовж різних етапів уроку [3]. Зокрема автор рекомендує відновлювати раніше засвоєні знання, на які спиратиметься матеріал нового уроку; окремі аспекти програми повинні бути самостійно опрацьовані; конспектування граматичного матеріалу та випис звісних прикладів; порівняння стилістичного забарвлення лексичних одиниць; читання художньої та наукової літератури; складання або надання відповідей до тексту. Особливої уваги заслуговує підготовка то контролю якості знань.

Варто зазначити, що викладач при організації самостійної роботи у студентів, які вивчають китайську мову, може активно долучати різні методи, тим самим сприяючи всебічному розвитку вихованців.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанский Ю. К. Педагогика. М.: Просвещение, 2006. 479 с.
2. Зимня И. А. Основы педагогической психологии. М.1997. 175 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 528 с.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК (НА МАТЕРІАЛІ ПРОГРАМ З КИТАЙСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ)

*Воробйов Олександр Сергійович, викладач, аспірант 3-го року навчання
Київський університет імені Бориса Грінченка*

Найважливіша передумова міждисциплінарного підходу в освітній комунікації пов'язана з особливостями досліджуваної об'єктивної реальності, яка виражається в комплексності процесів і явищ, що вивчаються. Трансформаційні зрушення в економіці знань XXI століття, розвиток Індустрії 4.0 та розвиток мережевого суспільства, надзвичайна цифровізація через карантинні заходи викликали гострий перегляд міждисциплінарних та міжгалузевих вимог ринку праці до кваліфікації випускників університету за загально-гуманітарними та лінгво-комунікативними напрямками. Це, у свою чергу, обумовлює переоцінку міжпредметних підходів до структури пресупозиції та локуції у комунікативному застосуванні східних мов.

Міждисциплінарний підхід відіграє ключову роль під час вивчення гуманітарних філологічних дисциплін, таких як мови (як європейські так і східні). В процесі навчання студентів східної мови постає необхідність паралельного вивчення історико-культурних процесів, сучасного стану політичної, економічної та соціальної сфер, які мали(мають) прямий чи опосередкований вплив на мову:

- у лексиці всіх мов присутні лексеми, що не мають точного аналогу в інших мовах (або не мають його взагалі), тому вживання таких лексем потребує знань про сфери застосування цих лексичних одиниць (історизми, архаїзми, лексика, що позначає культурні та суспільні реалії життя тощо);

- місце, час, причина та мета спілкування, соціокультурологічні норми поведінки комунікантів, їх статус, ролі, ступінь знайомства, характер взаємин і рівень формальності умов спілкування – впливають на вибір мовцями тематики та форми висловлення;

- з попереднього пункту випливає, що при вивченні мови також необхідним є вивчення сучасного стану економічної, політичної, культурної та соціальної сфер. Більше того, зміни у зазначених вище сферах можуть впливати на зміни у лексичному складі мови.

На нашу думку, було б доцільним навести декілька прикладів, які демонструють важливість паралельного з мовою навчання історії країни, культурно-мистецького доробку, які формували і формують суспільство.

У якості першого прикладу можна зазначити роман авторства Мурасакі Шікібу «Повість про принца Гендзі». Це роман у сувоях про аристократа часів епохи Хейян (794-1185рр.). Японія в епоху Хейян розвивалася під сильним впливом китайської культури. Тодішня столиця Японії – Хейян-кьо (що розташовувалася у межах сучасного міста Кіото) була збудована за зразком китайської столиці Чанань (столиця в епоху Тан (618-907 рр.). Китайська культура епохи Тан мала фундаментальний вплив на японську культуру у епохи Нара та Хейян. Тодішні норми суспільства зобов'язували японських аристократів знати, окрім японської мови, також китайську мову, творчість китайських митців того часу. У сердовищі аристократів епохи Хейян було прийнято вести листування, у якому вони могли писати свої вірші із цитуванням чи алюзіями на творчість китайських поетів та письменників. Отже, розуміння художньої та історичної літератури вимагає вичерпних знань про історико-культурний фон, під час якого розвивається сюжет твору.

В якості другого прикладу можна навести необхідність вивчення гоноративів, або ввічливих форм японської мови. У процесі комунікації з японцями надзвичайно важливу роль відіграє знання норм етикету, тому суттєво необхідним у процесі

опанування японської мови є вивчення ввічливих форм та ввічливих суфіксів, які приєднуються до імен співрозмовників під час комунікації. Також, для визначення рівня, який займають співбесідники по відношенню один до одного, у Японії існує правило етикету, яке полягає у обміні візитівками. На візитівках, окрім повного імені, вказується також місце роботи та посада людини, що допомагає ідентифікувати її статус, що буде вказувати на те, які саме ввічливі граматичні форми чи звертання слід вживати. Норми етикету тісно пов'язані з лексичними та граматичними ввічливими формами.

У якості третього прикладу можна навести необхідність паралельного із китайською мовою викладання здобувачам вищої освіти також норм та принципів релігійно-філософського вчення *конфуціанства*. Морально-етичні принципи конфуціанства впродовж довгого часу відігравали фундаментальну роль у формуванні китайського суспільства. На сьогоднішній день такі концепції як 孝(xiào- принцип сяо, шанування батьків, старанне служіння батькам, старанне виконання волі предків, старанне виконання синівського (дочірнього) обов'язку) та 悌(ti – ті, повага до старших братів, шанобливе ставлення до старших, повага, любов молодшого брата до старшого) досі відіграють надзвичайно важливу роль у сфері взаємин між комунікантами. Також, за визначенням Полякова, у азійських країнах принципи конфуціанства мали суттєвий вплив на формування ідеологічних засад «китайського менеджменту». Схожої думки притримується і Мінервін, який зазначав, що «Окремі, а може й багато аспектів особистісно-орієнтованого менеджменту та гуманізованого управління людськими ресурсами, що мають аналогії в досліджуваному конфуціанському досвіді, можуть і повинні практикуватися, але на зовсім іншій, сучасній основі».

В Інституті філології Київського університету імені Бориса Грінченка у 2020-2021 рр. проводилося дослідження серед студентів з метою визначення рівня розвитку та застосування цифрових метанавичок для формування міждисциплінарних компетенцій студентів основних освітніх програм східних мов в Україні, які працюють в умовах карантинних обмежень. Пріоритетними напрямками розвитку сумісних метанавичок та розширення сфери метанавчання у процесі вивчення іноземних мов у професійному застосуванні є міждисциплінарне підвищення кваліфікації в суміжних областях мистецтва, гуманітарних і соціальних наук, а також багатодисциплінарне перекваліфікування в міжгалузевих областях, не пов'язаних безпосередньо з володінням мови та спілкуванням (науки, інформатика, інженерія, економіка). Ці висновки опосередковано підтверджуються діагностикою міждисциплінарного потенціалу застосування іноземних мов у різних соціальних сферах (приватний бізнес-сектор, сектор державних послуг, сектор зовнішньої економіки, фінанси, сектор ІТ тощо).

Підводячи підсумки, можна зазначити, що вивчення мови та мовна комунікація є процесами, що тісно пов'язані з різними сферами людської діяльності. Комунікативна ситуація вимагатиме від мовців обізнаності щодо актуальної ситуації у вищезгаданих галузях. Міждисциплінарний підхід надає можливість підготувати більш конкурентоспроможних фахівців на ринку праці за рахунок того, що випускники філологічних спеціальностей матимуть обширні всебічні знання, які можливо використати у різних сферах людської діяльності. Що і обумовлює принципову необхідність у міждисциплінарному підході в освітній та міжособистісній комунікації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Минервин И.Г. Азиатский менеджмент: конфуцианское наследие и современность // ЭСПР. 2015. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aziatskiy-menedzhment-konfutsianskoe-nasledie-i-sovremennost> (дата обращения: 11.04.2022).

2. Поляков А. Н. Конфуцианство как базис китайского идеального менеджмента // Management : журнал. 2020. Т. 4 (56). С. 66—72.
3. Снопкова, Е. И. Актуальность междисциплинарного подхода в педагогических исследованиях: научное обоснование. Интеграция образования. 2015. Т. 19, № 1. С. 111-117. DOI: 10.15507/Inted.078.019.201501.111
4. Rusudan M., Semenist I., Bakhtina A. Digital skills development and ICT tools for final qualification assessment: survey study for students and staff of European and Oriental philology programs // Електронне наукове фахове видання “ВІДКРИТЕ ОСВІТНЄ Е-СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ”, (9), 54-68.
5. Semenist I., Rusudan M. Interdisciplinary Skills Development Through Final Qualification Assessment: Survey Study for European and Oriental Languages Programs // Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics, 19 (7). P. 20-42. ISSN 1690-4524
6. Makhachashvili, Rusudan, Semenist, Ivan. (2021) Interdisciplinarity and Universality of Foreign Languages Education Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics, 19 (9). с. 7-17. ISSN 1690-4524.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК МОВЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ЗАГАЛЬНОГО КУРСУ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Гришина Богдана, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Науковий керівник: доц. Жукова К.Є.

В методиці викладання китайської мови як іноземної існує багато класифікацій вправ. Багато вчених намагалися розподілити вправи для формування навичок мовлення на класи. Наведемо декілька прикладів.

Лапідус Б.А. розподілив всі вправи на дві групи: комунікативні та некомунікативні. До комунікативних належать вправи, що направлені на розвиток мовленевих вмінь, а до некомунікативних належать формування навичок.

Є також багато китайських методистів, що виразили свою думку щодо класифікації вправ на формування навичок мовлення. Лі Шаолін зауважив, що китайська мова розподіляється на такі предмети, як: аудіювання, говоріння, читання письмо і що на кожен цілі можна знайти вправи у кожному розділі. програма вивчення може бути не досконалою, тому не можна використовувати однакові вправи на кожному з цих предметів вивчення. Отже при вдосконаленні навичок мовлення на кожному з цих предметів повинні бути різні цілі.

Ще один методист також розподілив вправи з вдосконалення навичок мовлення на аудіювання, письмо, говоріння та читання, цим вченим була Гальскова Н.Д. Він розповів про деякі вправи та методи в цих предметах. Наприклад в письмі - це опис явищ, предметів чи подій, опис своїх вражень від події. Аудіювання поділяється на два типи, аудіювання, що передбачає діалог між людьми, та використання відео, аудіо, радіо тощо. В цьому предметі передбачені такі завдання, як прослухати і відповісти на запитання, прослухати та зробити переказ прослуханого тексту. В говорінні можуть бути такі вправи, як відповідь на запитання, діалог в парах, мовні та ділові ігри. В читанні можна використати виділення основного, переказ тексту, проведення аналізу тексту та знаходження проблем.

Ще один відомий англійський методист Г. Палмер розподілив вправи на суто рецептивні, рецептивні та репродуктивні. Перший тип має 2 підтипи: пов'язаний з фонетикою, граматику та лексику — осознаний підтип; до неосознаного підтипу відноситься процес зрозуміння сказаних вчителем слів, аналіз сказаного. Другий тип

рецептивний та репродуктивний, передполагає в собі не тільки свідоме розуміння матеріалу, але і його репродукцію.

Розібравшись з класифікацією, давайте поговоримо про цілі при вивченні загального курсу китайської мови. Цілі курсу загальної китайської мови формування та розвиток мовлення, розвинути вміння та навички сприйняття усної та писемної мови, вміння перекладати з китайської та на китайську. Задачі курсу — розвинути мовні навички та навички мовлення, підготувати учнів к читанню навчальної та художньої літератури, вміння обговорювати побутові проблеми та теми на китайській мові.

Поговоримо про різницю цілей, зв'язану із різними рівнями знання китайської мови. В навчальному рівні цілями є:

- ознайомлення учнів з фонетичною складовою мови (вміння вимовляти звуки, правильне звучання тонів, знання фіналей та ініціалей)

- надання первинних вмінь та навичок з ієрогліфіки (Вміння писати в правильній послідовності всі черти в ієрогліфу, знання графем та правильне використання китайського словника)

- надання первинні знання граматики

- оволодіння мінімальним запасом слів для побудови найпростіших діалогів .

Основна ціль начального курсу навчити фонетиці.

Ціллю середнього рівня є продовжити вивчення граматики, лексики на фонетики (фонетика вже відходить на другий план, так як тексти вже йдуть без пінінью). Основною ціллю є побудова діалогів та монологів на задану тематику та читання текстів.

Ціллю просунутого рівня є посилене вивчення лексики, великий уклон на вдосконалення навичок мовлення.

Підсумовуючи, маємо сказати, що на загальному курсі китайської мови, велику увагу треба приділяти вдосконаленню и здобуттю навичок мовлення. Наприкінці просунутого курсу, учень повинен мати можливості бігло та впевнено вести діалоги с носіями мови на різні побутові теми, на теми свят та ін.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальска Н.Д., Гез Н.І. Теорія навчання іноземних мов: лінгводидактика методика: навчальний посібник для студентів, які навчаються за спеціальністю «Теорія та методика викладання іноземних мов та культур». Москва: Academia (Москва). 2004. 335 с.
2. Ланідус Б.А. Інтенсифікація процесу навчання іншої усної мови (шляхи та засоби). Москва: Вища школа. 1970. 128 с.
3. Ланідус Б.А. Комбіновані вправи при навчанні мовлення / Іноземні мови та школі. Москва: Золоті сторінки, 2011. е 8, С. 18-23.
4. Палмер Г. Усний метод навчання іноземним мовам. М. 1960.
5. 绍林《对外汉语教材练习编写的思考》北京, 北京语言大学汉语学院 云南师范大学学报。7月, 2003, 34-39页 [Лі Шаолінъ. Роздуми про використання вправ в процесі викладання китайської мови// Вестник Юнанського педагогічного університету. Факультет вивчення китайської мови. 2003. №3: липень. С. 34-39].

ВИДИ ТА ТИПИ ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ РІВНІ НАВЧАННЯ

Долженко Анастасія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: доц. Жукова К.Є.

В сучасному світі роль перекладачів досить важлива. Світ не стоїть на місці, суспільство повинно постійно розвиватися і підтримувати зв'язок між собою. Перекладацька діяльність потребує чималих знань та зусиль. Для досягнення відповідного рівня професіоналізму існує безліч видів та типів вправ.

Перекладацька компетенція (ПК) - Це сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні завдання. До базових складових перекладацької компетенції належать знання, вміння, навички необхідні перекладачеві у всіх видах перекладу. До специфічних складових належать знання, вміння, навички необхідні в якомусь одному або декількох видах перекладу (письмовому, візуально усному, послідовному, синхронному). До спеціальних складових ПК відносяться навички необхідні при перекладі текстів певного жанру і стилю, науково технічних, ділових, художніх [1].

Безумовно одне з найголовнішого – це саме знання мови, мовна компетенція (МК), але тільки цих знань замало. Це може дозволити робити тільки дослівний переклад. Але зрозуміло, що для роботи перекладача потрібен якісний і професійний переклад, який окрім мовних знань потребує вміння здійснювати перекладацький аналіз вихідного тексту з метою виявлення його комунікативного змісту, аналізу кожного висловлювання не як послідовності слів і граматичних конструкцій, а як вираження змісту за допомогою слів і конструкцій [2]. Для того, щоб розвивати свої перекладацькі навички і уміння існує безліч способів поглиблення власних знань, покращення перекладацької компетенції, поширення мовного запасу та вміння користуватися мовою як інструментом для розповсюдження інформації та можливості комунікації. Щоб постійно розвивати свій рівень володіння мовою та лексичного запасу перекладач може щоденно користуватися різними можливими засобами масової інформації: читати книги та газети, слухати радіо, дивитись телебачення. Також окрім цього намагатися щодня використовувати обидві мови для спілкування або на письмі. Перекладачеві слід звертати увагу не тільки на вивчення та використання іноземної мови, а й своєї рідної, а для цього треба багато говорити і писати.

Дуже ефективно можна використовувати поставлену мову відомих дикторів, телеведучих та перекладачів. Слухати як вони говорять і намагатись повторювати їх манеру мовлення та темп.

Іноді активний запас знань іноземної мови виявляється більше ніж активний запас знань рідної мови. Найчастіше знання рідної мови мають більш глибокий та тонкий запас слів. Вони більш варіативні, а широта вибору, особливо, якщо частина варіантів знаходиться в пасивному запасі, не дає змоги перекладати слова так швидко, як іноземною, що й ускладнює вибір і уповільнює переклад [3].

На початку роботи з письмового перекладу на початковому та середньому рівнях необхідно перш за все продивитись сам матеріал перекладу. Зробити першочерговий аналіз роботи, визначити з чим потрібно буде працювати, тип інформації та приблизний час на виконання. Перед початком роботи можна підготувати все існуючі конспекти, словники або вже зроблені роботи для поліпшення правильності перекладу завдяки вже розібраним прикладам лексики та граматичних конструкцій. В процесі варіативно-аналітичного пошуку можна використовувати засоби автоматичного перекладу (bkr.info, trainchinese, Pleco, Google Translate та інші).

Але під час користування машинним перекладом від перекладача вимагається найбільший рівень концентрації та високий рівень кваліфікації для можливості виявлення помилок. Перекладач має уважно перевіряти кожне слово на його правильність як в написанні, так і вживанні в даному контексті. Задля впевненості можна скористатися також сайтами перевірки орфографічних та граматичних помилок, а також перевіркою в самому додатку Word. Але звісно, не можна стверджувати, що все це остаточно не лишить ніякого сліду машинного перекладу. Тому врешті решт потрібно все перевіряти власноруч і не один раз.

Виконуючи переклад слід пам'ятати про його якість. Текст повинен бути повним і адекватним. Після редагування текст повинен повністю співпадати з змістом оригіналу і мати всі художні ходи автора, співпадати з нормами мови та точно відображати стиль оригіналу. Також дуже важливо перевіряти всі дати, цифри, номери. Аббревіатура та скорочення мають бути також максимально розшифровані. В тексті може також зустрічатись спеціальні терміни та вирази яким треба також приділити увагу. Назви марок машин, приладів та ін. частіш за все не перекладають і залишають мовою оригіналу.

Якщо в тексті оригіналу присутні слова або вирази написані іншою мовою (не мовою оригіналу), слід їх перекласти, але потім в дужках зазначити саме слово або вираз на його третій мові. В процесі самотренування транслатологічних навичок необхідно послідовно тренувати розуміння тексту на слух за допомогою методики тіньового повтору. Перекладачі початкового рівня мають почати зі слів, поступово переходячи до нескладних словосполучень, простих речень, а згодом міні-текстів та діалогів на декілька хвилин. Перекладачі середнього рівня можуть починати з коротких діалогів поступово підвищуючи складність [4].

Необхідно прослуховувати тексти декілька разів з ціллю вилучення необхідної інформації (селективне прослухування), розуміння основного матеріалу (генеральне прослухування) та повне розуміння (детальне прослухування). На початковому етапі рекомендується користуватися скриптами та субтитрами (для початківців також допускається транскрипція). Також за принципом тіньового повтору можна практикуватися на аудиторних заняттях. Читати слова, фрази, а потім речення може як викладач, так і самі студенти. Зі студентами молодших курсів такий прийом можна використовувати прививченні тематичної лексики або сталих виразів.

Такі вправи можна також ускладнювати, записуючи китайські та українські слова почергово. Таким чином перекладач буде мусити постійно переключатися з однієї мови на іншу, що буде сприяти росту темпу його мовлення та швидкості мислення.

Також слід тренувати вміння говорити на будь-яку тему китайською мовою. Існують безліч видів вправ на цього роду завдання. Одним з цікавих є використання ігрових карток з настільної гри «Dixit» або кості до гри «Story cubes». Це може бути просто опис будь-якого зображення. Головне, що такі вправи не тільки вимушують швидко мислити, а й розповідати з чітко підібраними словами для продовження гри.

Перекладач, обов'язково повинен мати таку навичку, як розділення уваги. Бо під час перекладу мають бути залучені декілька різних розумових зон. Перекладач має одночасно слухати і продумувати майбутній переклад. Тому найпростіша вправа це одночасний переклад і нескладні математичні операції на аркуші паперу. Таку вправу можна проводити в іншими видами робіт, які використовують увагу [5].

Дуже корисно для перекладача також прослуховування власного голосу. Це хороший досвід, який допоможе виявити мовні помилки та дефекти мови, зупинки, різні вставки та інше. Перевірити все це дуже просто записавши свій голос на диктофон, а потім критично поглянути на себе і зрозуміти що треба виправляти. В

майбутньому це дасть змогу більш свідомо формулювати власні думки і переклад, особливо синхронний.

Звісно, кожен із наведених способів навчання усного перекладу не є ідеальним, все повинно підбиратися окремо під конкретного студента або пристосовувати до групи. Але головне не те, які вправи робить людина для людини, а як регулярно. Бо без щоденного та комплексного розвитку все це не має жодного сенсу. Переклад, особливо усний, це важка робота. Для досягнення високого рівня володіння цими навичками, безумовно треба прикласти чималих зусиль і часу. Робота перекладача потребує наполегливості і бажання. Запропоновані вправи лише інструмент для досягнення мети, результат залежить від самої людини.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузенко Г.М. Перекладацька компетенція. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.:Філологія. 2016 №25 том 2 с.169-172
2. Поліщук, Л. П. and Пушкар, Т. М. Формування основ перекладацької компетентності у майбутніх перекладачів на початковому етапі навчання. Наукові записки серія: філологічні науки. 2014 с. 467-469.
3. Ismailova I.G. On Forming Professional Translator's Competence Among the Students of Interpreting in Modern Conditions, 2008. Access: [http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robova/Elektronni_vidannya /Act_problemi/2008/2/36.pdf](http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robova/Elektronni_vidannya_Act_problemi/2008/2/36.pdf)
4. Гальскова Н.Д., Гез Н.І. Теорія навчання іноземних мов: лінгводидактика методика: навчальний посібник для студентів, які навчаються за спеціальністю «Теорія та методика викладання іноземних мов та культур». Москва: Academia (Москва). 2004. 335 с.
5. Шугаева Н.Ю. Методические рекомендации по организации самостоятельной работы обучающихся по специальности 45.05.01 Перевод и переводоведение, Специализация № 1 «Специальный перевод». Чебоксары. 2018, с.20-21

АНАЛІЗ УСНОГО ЗВОРТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ КИТАЙСЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

*Золотухіна Наталія Анатолівна, викладач кафедри східних мов
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*

У роботі проведено аналіз усного зворотнього зв'язку з використанням сучасних технологій під час викладання китайської як другої мови. Він спрямований на вивчення характеристик мобільного зворотнього зв'язку для перевірки завдань направлених на вдосконалення усного мовлення за допомогою програми для смартфонів WeChat, як прикладу для вивчення сприйняття студентами усного зворотнього зв'язку за допомогою мобільних пристроїв. Всього у дослідженні взяли участь 13 студентів. Протягом 2 місяців їм було надано 6 тем для обговорення та запропоновано надіслати свої записи через платформу WeChat. Також був запрошений носій китайської мови, який допомагав студентам шляхом надання зворотнього зв'язку на основі їх усної промови.

Фідбек викладача, який допомагає аналізувати усне мовлення студентів вже давно визнаний інструментом, що сприяє вивченню другої іноземної мови мови. Попередні дослідження показали, що вчителі, як правило, надають як коригувальний коментар, так і позитивні відгуки. Коригувальник коментар визначається як «відповідь

на висловлювання студента, що містить помилку». Попередні дослідження показали, що це відіграє важливу роль у тому, щоб студенти могли помічати невідповідність між їх безпосереднім мовленням та цільовою мовою, таким чином покращуючи рівень. Було визначено шість різних типів корекції усних висловлювань: пряме виправлення, переробка, вилучення зайвого, металінгвістичні підказки, запити на роз'яснення та повторення. Зокрема, як переробка, так і пряме виправлення є актами переформулювання нецільового результату учнів, тоді як інші чотири включають різноманітні сигнали, що спонукають учнів до самостійного виправлення помилок. Багато спостережень свідчать, що в переробка, як правило, є кращим варіантом для викладачів для надання зворотного зв'язку, тоді як пряме виправлення зустрічається найменше. Позитивний коментар сприймається як похвала. Дослідження в цій області, хоча і досить обмежені, показали, що автентичний і значущий позитивний коментар може значно вплинути на мотивацію до вивчення мови.

Однак існує різниця між кількістю відгуків, які надають викладачі, і бажанням студентів отримати усний відгук. Попередні дослідження показали, що студенти, як правило, очікують, що викладачі нададуть усний відгук, коли вони роблять помилки. Однак через обмеження часу викладачам майже неможливо дати негайний і детальний відгук. У цьому випадку зворотний зв'язок за допомогою мобільного зв'язку може компенсувати обмеження щодо надання зворотного зв'язку під час офлайн навчання.

Не обмежені часом і простором, мобільні пристрої пропонують учням нові способи вивчення мови. Наприклад, Юань і Лю (2010) стверджували, що тривога є одним з основних факторів, що призводять до мовчання студентів на занятті, і це обернено корелює зі знаннями студентів. Вони запропонували, щоб застосування мобільних пристроїв поширилося на усне мовлення. У дослідженні Юань і Лю програмне забезпечення для спілкування в мережі, було визнано допоміжним методом для навчання усної китайської мови, що допомогло б урівноважити відсутність реального усного мовлення. Однак автори також відзначили, що спілкування у їх дослідженні було текстовим, що не сприяло розвитку вимови, припускаючи, що деякі учасники воліють спілкуватися з людиною, аніж записувати свою промову у вигляді голосового повідомлення. Тому пропонується, щоб впровадження таких додатків у викладання другої іноземної мови враховували особистість та уподобання учнів. Викладачі повинні надавати альтернативи учням, які мало цікавляться мобільними методами навчання.

Останніми роками надбання у сфері онлайн освіти привернули значну увагу не лише у викладанні іноземних мов, а й у контексті викладання загальних дисциплін. Однак мало що відомо про цінність, зокрема програм-соцмереж у сприянні усному зворотному зв'язку поза заняттями. Однак, все-одно є обмеження. По-перше, під час аналізу було залучено лише невелику кількість учасників. По-друге, не було взаємодії викладача та студента після надання зворотного зв'язку на платформі WeChat; тому було важко оцінити, скільки знань студенти отримали з коментарів і пропозицій викладача. Враховуючи ці обмеження, майбутні дослідження можуть продовжити вивчення зворотного зв'язку за допомогою мобільних пристроїв за допомогою різних типів додатків для смартфонів із більшою групою учасників та включати більш різноманітні навчальні заходи.

ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ОНЛАЙН ОСВІТИ: ЧИМ КОРИСТУЮТЬСЯ В КНР (на прикладі платформ для вивчення китайської мови)

д.п.н., проф. Калашиник Любов Сергіївна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Навчання з використанням технологій (також сьогодні найчастіше називають «онлайн освіта»), яке вже стало органічною та, внаслідок певних обставин, домінуючою формою надання освітніх послуг в світі, націлене на застосування технологічних засобів з метою максимального підвищення якості освітнього середовища, що сприяє підвищенню ефективності якісних навчальних курсів та забезпечує учням свободу вибору часу, місця та темпу навчання, та різноманітність у стилях навчання. У той же час саме використання онлайн та цифрових технологій створює сучасному здобувачеві освіти своєрідну «зону комфорту», де він/вона може бути активним споживачем зокрема освітніх послуг, тримаючи у руках звичні гаджети: комп'ютер, планшет та смартфон.

Що стосується розвитку дистанційної освіти, частиною якої є оналайн освіти, то офіційно її історія розпочалася у 18 ст. з появою так званої «освіти листом» або «кореспондентської освіти», яка надавала змогу здобувачам освіти виконувати завдання з певних предметів в школах. В 1840 сер Ісаак Пітман (британський учений-стенограф і релігійний діяч, винахідник однієї з найпоширеніших у ХІХ столітті систем стенографії, який також був викладачем англійської мови та сприяв реформі англійського правопису на фонетичних засадах) у зв'язку із хворобою не міг часто бувати в аудиторії як лектор і розсилав своїм учням завдання з англійської мови та офіційно запропонував навчання (виконання граматичних вправ та вправ зі стенографії) через поштовий зв'язок для молоді Англії. У 1856 в Німеччині, яка стикнулася з виробничим бумом та змушена була ввозити робочу силу з інших країн, Чарльз Тюссе та Густав Лангеншейдт розпочали викладання мови заочною формою (також через поштовий зв'язок) для нових робітників німецьких підприємств. Поява нових видів зв'язків та комунікацій вела до адаптації їх до потреб освіти, хоча поява телефона та телеграфа ніяких новшеств у цю галузь не принесли. А ось поява радіо та телебачення спричинили освітній бум (особливо в таких країнах, як США, СРСР та Китай) та спозиціонували себе як самостійний вид здобуття знань (освітньої інформації). Слід зазначити, що на сьогодні КНР і досить активно використовує можливості як теле-, так і радіо навчання.

У 1980х рр. у США з'явилися перші ігри-тренажери з англійської мови і саме цей період, а також появу Інтернету, можна вважати початком онлайн освіти у тій формі, яку ми знаємо зараз. Певний час онлайн освіта розвивалася як додаткова та експериментальна (скоріше, альтернативна) форма надання освітніх послуг, поки пандемія COVID-19 не зробила її основною формою, домінування якої буде спостережатися і після закінчення Пандемії.

Що стосується КНР, то офіційно як самостійний та потенційно перспективний вид організації освіти в країні воно оформилося у 2002 р., коли в КНР була зареєстрована епідемія атипової пневмонії SARS. З метою стримування поширення цього вірусу у низці регіонів Китаю було заборонено очне навчання. Також у 2009 році у зв'язку зі спалахом свинячого грипу (H1N1) було закрито школи у низці країн, включно Болгарію, Китай, Францію, Італію, Японію, Нову Зеландію та США. Наприкінці 2019 року розпочалося глобальне поширення коронавірусної інфекції COVID-19. З метою стримування поширення COVID-19 уряд Китаю заборонив практично всі особисті контакти, зокрема у навчальних аудиторіях. Міністерство освіти Китаю виступило з ініціативою «Перервані заняття, безперервне навчання», що передбачає організацію навчання сотень мільйонів школярів, що залишилися вдома за

гнучким графіком в режимі онлайн. Це призвело до активного виникнення та розв'язку як спеціалізованих онлайн платформ для учнів, батьків, вчителів, так і розробки великої кількості додатків для смартфонів для вивчення певних предметів. Нижче ми спробуємо перелічити найбільш популярні в середині Китаю додатки щодо вивчення китайської мови, які також доцільно використовувати і українським викладачам та вчителям китайської мови для підготовки занять та підвищення власної кваліфікації, а студентам - для самоосвіти.

- tedu.cn - є найстарішою освітньою онлайн платформою Китаю (дата заснування - 2002 р.); позиціонується як «перша освітня платформа Китаю», містить велику кількість завдань з вивчення китайської мови, які корелюються з державною програмою вивчення китайської мови в середній та старшій школі. Оскільки ця платформа є державною, її контент вже є частиною підручників та активно використовується в навчальному процесі.
- hujiang.com - позиціонує себе як авторська та новітня, оскільки її метою є створення «освітнього середовища, де учні будуть стимулюватися до самоосвіти та отримувати для цього весь необхідний матеріал». Щодо китайської мови, має досить велику кількість аудіо та відео матеріалу (здебільшого у вигляді діалогів та реальних ситуацій), присвячених використанню ідеом, неологізмів, професіоналізмів тощо. Цільовою аудиторією для себе ця платформа визначає також учнів середньої та старшої школи, а також нефілологічних відділень закладів професійної освіти та студентів-іноземців;
- kuakao.com - платформа підготовки до ЕД з усіх предметів, китайська мова включно. На платформі можна не тільки підготуватися до шкільного випускного ЕД на матеріалах минулих років, але і скласти пробне тестування. Особливістю цієї платформи є її співпраця з сайтами оренди будинків задля можливості для абітурієнтів також знайти помешкання на період випускних іспитів у школі та вступних іспитів до коледжів та університетів.
- SUNLANDS - вважається платформою з найбільшою колекцією відео та аудіо матеріалів (також і оцифрованих книг) з різних предметів, яку було розширено за рахунок Держкерівництва КНР фондами державних та іноземних бібліотек та відеоколекцій. Має великий розділ щодо вивчення нормативної китайської мови та можливості онлайн спілкування для ноземців з живими носіями мови (здебільшого, студенти-волонтери) в режимі реального часу.
- xsteach.com - наймолодша державна освітня онлайн платформа (виникла у вересні 2020 р.), діяльність якої спрямована на педагогів та освітян та проходження курсів якої може бути врахована як система підвищення кваліфікації вчителів. Для викладачів китайської мови в КНР ця платформа є також цікавою через те, що там (хоча і в несистематизованому вигляді) виставлені приклади уроків з китайської мови, які проводять викладачі-іноземці для іноземних студентів.
- huohua.cn - є найбільш популярною в Китаї освітньою платформою для дітей 3-10 років та активно використовується у дошкільних навчальних закладах та молодшій школі. Для викладачів-іноземців, які викладають китайську мову, дана платформа може бути цікавою через велику кількість контенту, спрямованого на збільшення словникового запасу учнів.
- DingTalk – це багатофункціональна платформа для вільного обміну інформацією та співпраці, розроблена компанією Alibaba Group для китайських підприємств. Вона також підтримує обмін файлами між мобільними телефонами та комп'ютерами. Незважаючи на те, що DingTalk була спочатку створена для підприємств, вона широко використовується безліччю початкових та середніх шкіл у Китаї. На платформі DingTalk було розроблено пакет освітніх додатків на допомогу

викладачам та учням. Зокрема, платформа забезпечує вільний доступ до онлайн-курсів та прямих трансляцій занять, що проводяться для шкіл.

На сьогодні в освітньому онлайн просторі КНРТ офіційно працюють 17 платформ, які мають свою спрямованість та цільову аудиторію, для забезпечення повноти освітнього процесу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Huang. R., Zhang. M., Shen. Y., Tian, Y., & Zeng H. (2020) Research on the Core Elements of Running a Huge Scale of Cyber-learning: A case study of “Disrupted Class, Undisrupted Learning” support-ed effectively by online education[J]. e-Education Research,41(3)
2. Huang. R. (2020) Catching Key Factors, Effectively Promoting Online Learning[N]. China Education Daily, 2020-03-07(003)
3. Ministry of Education of the People’s Republic of China. (2019). Statistical Communiqué on National Educational Development in 2018.http://www.moe.gov.cn/jyb_sjzl/sjzl_fztjgb/201907/t20190724_392041.html
4. Handbook on Facilitating Flexible Learning During Educational Disruption: The Chinese experience in Maintaining Undisrupted Learning in COVID-19. (2020). Beijing: SLIBNU, 20207

КИТАЄЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У ПІДРУЧНИКАХ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ПІДРУЧНИКА 汉语教程

Коба Софія, студентка 3 курсу

Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди

Науковий керівник: доц. Руда Н. В.

Сьогодні все більше й більше студентів прагнуть вивчати китайську мову, тому що усвідомлюють, значущість Китаю на світовій арені та його безмежне прагнення до технологічного розвитку. Студенти вузів добре розуміють, що через кілька років, після того, як коронавірус стане звичним елементом життя і більше не так турбувати людей, Китай знову почне активно співпрацювати з іншими країнами. Тоді знадобляться перекладачі, менеджери, які мають гарні знання китайської. Проте недостатньо знати тільки мову. Молоді люди, які планують в майбутньому співпрацювати з Китаєм, зобов'язані знати все про культурні особливості країни. Під «особливостями» маються на увазі відомості про культуру і історію країни, відомі в Китаї особистості. Також важливо знати географію країни, її кліматичні умови.

Ці труднощі усвідомлює і китайська сторона, тому такі підручники, як, наприклад, 汉语教程, вводять у процес навчання ситуації, котрі могли б статися у китайському місті з іноземними студентами. У цьому підручнику можна знайти відомості про китайську систему складання іспитів, про типи уроків, про систему оцінювання. Крім того, підручник розповідає про міста Китаю, пам'ятки, відомих особистостей, а також про їжу, свята, поширені сталі вирази та інші речі.

Календар та свята

Одним із перших відкриттів для студентів, які починають вивчати китайську, стає календар та прив'язані до нього свята. Так званий 农历, місячний календар, у якому відсутні назви місяців, зустрічається вже на перших сторінках підручника, разом із святами, дати яких залежать від нього. Наприклад, це 春节, 元宵节, 端午节. Коротка

розповідь про найвідоміші свята відразу перегукується з назвами міст, у яких вони проводяться.

Міста: клімат та географія

Найчастіше у підручнику 汉语教程 зустрічаються назви 上海 та 北京, тому що, по-перше, це – найбільші за розміром та кількістю населення міста, по-друге – з ними пов'язані і 北京外国语大学, вступом до якого марять студенти, і нові технології, центром розвитку яких є Шанхай. Саме з цих мегаполісів починаються розповіді про кліматичні умови країни, адже студентам треба звикнути до того, що, наприклад, на 台湾 клімат дуже вологий. Влітку там неймовірно жарко, що підкреслюється в діалогах, а ось у 北京 майже завжди сухо, й дме сильний вітер.

Підкреслюється, що у таких містах, як 哈尔滨, 海南岛, 西安, 深圳, 敦煌 є величезна кількість пам'яток, як культурних, так і історичних, що відразу стимулює інтерес студентів дізнатися більше про ці міста. Крім того, автори 汉语教程 не тільки розповідають про міста, а й навіть надають можливість розглянути карту річок, відзначивши, якої вони довжини, та якими місцинами протікають найвідоміші з них - 黄河 та 长江.

Їжа та пам'ятки

Автори підручника регулярно нагадують, що харчові звички китайців не збігаються зі звичками людей з інших країн. У підручнику часто згадуються звичні для китайців, але не звичні для іноземних студентів страви. Це, наприклад, і 糖葫芦, 烤白薯, і знаменита 北京烤鸭, що вважається візитною картою Пекіна. У тісному зв'язку зі стравами, які можна скуштувати в певному місті, згадують і визначні місцини, наприклад, 故宫 і 长城, вулицю та однойменний театр 王府井, район Пекіна 东城, яких можна дістатися, перебуваючи у столиці.

Література та медицина

Коли студент уперше чує про те, що в Китаї не одна медицина, а фактично дві, східна та західна, його це дуже дивує. Однак так і є, і підручник 汉语教程 цю тему стороною не оминає, розповідаючи про 针灸, 按摩, як про щось звичайне. З часів 孔子, якого, також не забули згадати, ці методи лікування стандартні, і у кількох текстах іноземним студентам навіть пропонують спробувати їх.

Чен'юї та ідіоми

Неможливо вивчити китайську, не поринаючи в тісний зв'язок між виразами мови та повсякденними діями. Сталі вирази у цій мові неймовірно чітко описують те, що хотіла б сказати людина, хоча на перший погляд вони здаються дивними. Наприклад, у книзі згадано два побажання хорошої дороги – 一路平安 та 慢慢走. Обидва мають значення "дійти до місця без перешкод", хоча з першого погляду буквальний переклад "іди повільніше" може здатися незвичним. Також у підручнику 汉语教程 зустрічаються: 苦笑不得 – сміх крізь сльози; 有山有水 – природа (гори+вода); 喜酒/喜糖 – весільні закуски, «святкове вино» та «святкові солодощі»; 辛苦了 – певне, тяжко прийшлося! 双幸福 – подвійне щастя, побажання щасливого шлюбу. Та багато інших цікавих країнознавчих компонентів.

Можемо зробити висновок, що студент, який вивчає китайську мову, для того, аби успішно працювати в майбутньому, повинен знати безліч особливостей китайської культури та менталітету, ретельно вивчати їх за допомогою книг. Адже небажання вивчати культуру позначиться на майбутній роботі найгіршим чином: можна не тільки неправильно перекласти документ, але навіть образити людей через незнання, здавалося б, неважливих дрібниць. Тому можемо відзначити суттєву роль, яку у цьому питанні відіграють оригінальні підручники з китайської мови.

УРАХУВАННЯ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЛУХАЧІВ ПРИ НАВЧАННІ ЛЕКСИКИ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Кравчук Ксенія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: доц. Руда Н.В.

З розвитком суспільства та появою інноваційних технологій, надзвичайно важливого ваги набувають іноземні мови. Якщо раніше вони були необхідні лише для перекладачів, дипломатів та політиків, то зараз немає такої сфери людської діяльності, де б не використовувались іноземні мови.

У працях Л.С.Виготського, Л.С. Рубінштейна, Ш.О.Амонашвілі, Дж.Брунера, В.Пенфілда та інших учених є переконливі дані про те, що дитина засвоює іноземну мову легше, ніж доросла людина. Так, за В.Пенфілдом, розквіт людських здібностей до засвоєння другої мови безпосередньо пов'язаний з чинниками фізіологічного порядку. Він припадає на період від 4-х до 10-ти років, за даними інших учених - від 5-ти до 9-ти років. На цей період уже визначилась функціональна локалізація мозку, насамперед, локалізація мовних функцій як у лівій, так і частково у правій півкулі. Дитина засвоїла рідну мову. Але мозок її ще досить пластичний для вироблення нових зв'язків. Це забезпечує можливість точного наслідування, легкого вироблення моторних навичок. Точність наслідування, як зазначають психологи, цілком захоплює дитину, приносить їй насолоду, викликає приємні емоції, чого не можна вже сказати про підлітків [2]. Перевагою молодших школярів є також потенційно великі можливості довготривалої пам'яті. Так, спостереження показують: за умови стимулювання властивої для цього віку ігрової або пізнавальної мотивації діти досить легко й міцно запам'ятовують не тільки окремі слова або словосполучення, але й мовні кліше, фрази, мікродіалоги, римівки, віршики, пісеньки.

У старших класах розквіт пізнавальних процесів дітей досягає такого рівня, що вони виявляються фактично готовими до виконання всіх видів розумової роботи дорослої людини, включаючи найскладніші. Підлітковому та юнацькому віці активно йде процес пізнавального розвитку. У цей час воно відбувається переважно у формах, мало помітних як для самої дитини, так і для інших. Підлітки вже можуть міркувати логічно, займатися теоретичними міркуваннями та самоаналізом [2].

Відомо, що лексика – це матеріал, з якого будується мова, тому вона відіграє надзвичайно важливу роль у вивченні будь-якої іноземної мови. Основна мета викладання лексики – засвоєння значення, форми слова та його використання в усному та письмовому мовленні – формування лексичних навичок. Методикою викладання лексики китайської мови, як іноземної займалися такі вчені, як Н.А.Дьоміна, І.В. Кочергін, Чен Фенг, Донг Дінгфанг та інші. Основні принципи введення лексики були описані Чен Феном в книзі «对外汉语教学法». У методиці викладання китайської мови, як іноземної існує декілька способів презентації та викладання нової лексики, а саме: текстовий, тематичний, морфемний, графемний, використання візуальної підтримки/синонімів/антонімів тощо [4].

При навчанні китайської мови використовуються різні методи, найпоширенішим серед яких є свідомо-комунікативний підхід. Варто звернути увагу, що незалежно від методів навчання китайської мови, потрібно дотримуватись одного правила – спершу ієрогліфи тому, що ієрогліфи це письмове відображення лексики. Джоел Беллассен, французький провідний дослідник методики навчання китайської мови, започаткував методику навчання китайської мови “Character-based”. Основна увага у вивченні китайської мови на початковому етапі приділяється китайським ієрогліфам [5].

Н.А. Демина у своїй праці «Методика викладання практичної китайської мови» зазначає, що при введенні нової лексики викладач повинен розкрити фонетичні, граматичні та словотворчі особливості слова, пояснити його значення, повідомити правила використання слова в мові, а також співвіднести його з вже засвоєними синонімами, антонімами, омонімами [1].

Завдяки здійсненому дослідженню доведено, що навчання лексичній стороні мови і формування лексичної компетентності китайської мови серед різних вікових категорій критично відрізняється. Це є одним із центральних і водночас найскладніших проблем методики навчання китайської мови.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демина Н.А. Методика преподавания практического китайского языка. URL: <https://uchiyaziki.ru/ucebniki-kitayskogo-yazyka-skachat/1395-metodika-prepodavanija-prakticheskogo-kitayskogo-jazyka+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=de>
2. Лозова О. М. Психологічні аспекти засвоєння іноземної мови. Навчально-методичний посібник. Київ. 2010 р.
3. Лейба К.Ю. Методики викладання лексики. Сходознавство. Актуальність та перспективи. Тези доповідей I Міжнародної науково-методичної конференції 20 березня 2020 р.
4. Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти. Монографія. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. 645 с.
5. 陈枫主编参与编写王晓凌王晓音朱永平刘现李锦李虹何依工陈枫. 对外汉语教学法. — 北京: 中华书局, 2008. — 293 页.
6. 束定芳 (略论外语词汇教学的基本特点和基本原则), 《外语研究》 1995 年第 1 期, 第 56 页.

ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-ОСВІТИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Куліш Марія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: проф. Клашник Л.С.

Епідемія коронавірусу триває вже декілька років і надзвичайно вплинула на всі процеси життя не тільки в Україні, а й по всьому світові. Сучасний стан навчання здобувачів освіти характеризується необхідністю враховувати нові тенденції навчання, нововведення, реалії у сфері освіти у зв'язку з реформуванням дистанційної освіти в одну із основних форм організації навчального процесу.

Дистанційне навчання - це форма навчання з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій (інформатційних технологій), які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі.

Сьогодні «інформаційні технології» визначаються як «будь-які технології у сфері навчання, які використовують спеціальні технічні інформаційні засоби (комп'ютер, аудіо, кіно, відео) для досягнення педагогічних цілей». Ми можемо наголосити на тому, що інформаційні технології стали одним із ключових аспектів освіти. Це пов'язано з неперервним розвитком стандартів освіти, вимог до форм і якості навчання.

Використання інтерактивних методів навчання сприяло оптимізації процесу і переходу на новий рівень розвитку процесу надання/здобування освіти як виду діяльності. Мультимедійні портали і засоби (такі як енциклопедії, презентації, научні статі, сервіси в Інтернеті тощо) дають змогу по новому перебудувати формування комунікаційної компетенції.

Онлайн освіта як самостійний вид діяльності почав стрімко розвиватися в 2010х рр. Відкриті джерела інформації КНР наводять наступні цифри щодо користувачів ресурсами онлайн-освіти в країні:

Таблиця №1

| Рік: | Кількість користувачів: |
|---------|-------------------------|
| 2015 р. | 110 мільйонів |
| 2018 р. | 170 мільйонів |

З таблиці №1 видно, що за 3 роки кількість студентів, які використовують онлайн навчання зросло на 63%.

Китай — одна з перших країн світу, яка зіткнулася з пандемією КОВІД-19, і була змушена за обмежений час створити з нуля державну комплексну систему онлайн освіти, в якій до 50 мільйонів студентів могли б навчатися одночасно. Для створення повномасштабного проєкту були залучені такі технічні компанії, як Alibaba, Baidu і Huawei, а China Telecom, China Unicom і China Mobile стали комунікаційними провайдерами. Лише за декілька тижнів 2020 р. була запущена державна платформа, яка розміщувала відеоуроки за усіма шкільними предметами, електронні словники, підручники, матеріали, тести.

Дослідження ЮНЕСКО оприлюднило список рекомендованих застосунків для дистанційної освіти, в який було включено 3 китайські освітні програми:

- XuetangX — близько 3000 онлайн-курсів від першокласних університетів світу, таких як Массачусетський технологічний інститут, Каліфорнійський університет у Берклі, Університет Цінхуа та Пекінський університет. На платформі зареєструвалося більше ніж 59 мільйонів здобувачів освіти. Одночасно було запропоновано 109 онлайн-курсів тільки з англійської мови.

- DingTalk — інструмент для віддаленої, спільної роботи з живим відео-зв'язком, одночасним редагуванням декількох користувачами. Ця платформа використовується для організації онлайн-курсів в 140 тисячах шкіл в 30 регіонах Китаю.

- Tencent Meeting — платформа для проведення відеоконференцій для організацій і компаній, які пов'язані з сферою громадянських послуг, фінансів, медициною та освітою. Університети міст Цінхуа й Ухань використовують даний сервіс для проведення онлайн-лекцій.

- Moso Teach — платформа на якій школи, вчителі, видавці розміщують цифрові навчальні матеріали; інструмент, який дозволяє вчителям без перешкод керувати і надавати допомогу класу як такому та адресно конкретним учням.

- iCourse — площадка з доступними курсами відомих вищих навчальних закладів, де викладачі щотижня оновлюють контент, який можна тренувати і закріплювати під час вікторин, ігор; ділитися ідеями, думками з користувачами в форумах.

В 2020 р. у зв'язку із модернізацією освітнього процесу і його адаптації до роботи в умовах пандемії Ковід-19, Міністерство освіти КНР створило 22 національні платформи для 24 тисяч безкоштовних онлайн-курсів.

В якості висновку можемо зазначити, що Китай став однією з перших країн світу, яка змогла у короткий термін впровадити дистанційне навчання, створивши комплексну систему, яка врахувала як освітні потреби здобувачів освіти, так і професійні потреби вчителів та викладачів. Пандемія COVID-19 сприяла не тільки оформленню дистанційної освіти як самостійного виду освітньої діяльності, але також зробила його основним (та, по суті, єдиним) та надала перспектив щодо збереження його домінування і у пост-пандемійний період.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дистанційне навчання. <http://vnz.org.ua/dystantsijna-osvita/pro>
2. Троицкая Е.А. Информационные технологии в учебном процессе : учебное пособие. Владимир: Изд-во ВлГУ, 2020. 166 с.
3. 在 2019 冠状病毒病大流行期间保证高质量远程学习. <https://www.un.org/zh/136788>
4. 2019 冠状病毒病大流行期间，儿童面临更大的网络危害风险. <https://www.unicef.org/zh/新闻稿/2019 冠状病毒病大流行期间，儿童面临更大的网络危害风险>
5. 专业人士的 SOL – COVID-19：创新专业人士之间进行变革性学习的机会？ <https://www.tipconsortium.net/zh/covid-19-an-opportunity-for-transformative-learning-among-innovation-professionals/>

РОЗВИТОК ІНІЦІАТИВНОГО ГОВОРІННЯ НА УРОКАХ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Лобанова Дарина, студентка 2 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
Науковий керівник: викладач кафедри східних мов Науменко С.С.

На сьогодні поступово зростає все більша необхідність у вивченні іноземних мов та їхніх професійних функцій на ринку праці, що зумовило до збільшення мотивації до їх вивчення. Окрім цього, великого значення набуває вивчення іноземної мови з ранніх років. Головною цілю є не тільки формування мовних навичок, а ще й познайомити з культурою та традиціями носіїв мови, яка вивчається, сформуванню досвід, набутий на заняттях для подальшого використання в живому спілкуванні та виховувати толерантність до людей іншої національності та розвиток розумових здатностей.

Вивчення китайської мови є процесом багатограним. Необхідно враховувати не лише формування словникового запасу та граматичних навичок, а й елементи спілкування. Неможливо вивчити мову без комунікативних навичок. Тому мовленнєву діяльність мовленнєвого типу не можна виключати з програми.

Усне спілкування здійснюється за допомогою мовлення, що може призвести до проблем, починаючи від вираження станів, подій і явищ до простих вигуків, назв предметів і відповідей на запитання. Перехід від слів і фраз до повного вираження передбачає різний ступінь залучення до мислення та пам'яті.

Навчитися говорити можна лише під час практики та безпосереднього спілкування з партнерами. Це може бути не тільки носії мови, а й викладачі та студенти. Однак, якщо говорити про носіїв мови, то це спілкування з носіями мови здійснюється через спеціальні додатки для вивчення мов або соцмереж. Сьогодні існує безліч програм, які використовують мультимедійні технології для спілкування з іноземцями. Тобто за допомогою пристрою відтворення звуку учні спілкуються з носіями мови [4].

Підготуватися до такого уроку для вчителя дуже важко. По-перше, вам потрібно знайти потрібні для уроку вебсайти, потім зв'язатися зі своїм носієм мови, обговорити тему та пояснити словниковий запас і граматичні матеріали, які є у ваших учнів. По-друге, учням необхідно підготуватися до такої роботи. Тут потрібно надати учням теми для обговорення на уроці, вивчити словникові матеріали, отримати додаткову інформацію [1].

Як відомо, мовна діяльність визначається ситуацією, тобто «обставинами (ситуацією, метою тощо), в яких робиться це висловлювання». Ситуація як основа вербального спілкування — це сукупність вербальних і невербальних умов, необхідних і достатніх для здійснення вербальних дій. Відбір і класифікація власне мовних ситуацій для розв'язання методичних проблем привели до необхідності розглядати їх з точки зору різних типів мовної поведінки. Тож розрізняють стабільні (стандартні) та змінні обставини. У стандартних умовах поведінка людини (як мовна, так і невербальна) суворо регламентована. У різних мовних ситуаціях форма мови не тісно пов'язана зі змістом, а обумовлена соціальними та особистими стосунками співрозмовників, їх загальним рівнем освіти, ступенем ознайомлення.

Процес навчання не може спрямовувати учнів до всіх можливих ситуацій реального спілкування. Тому мовні навички слід розвивати на основі вправ для засвоєння мовленнєвих ситуацій, що імітують реалістичне спілкування.

Під час навчання мовленнєвої ситуації має бути сукупність життєвих умов, покликаних задовольняти потреби учнів у мовному спілкуванні, спонукати до висловлення думок і використання конкретних мовних матеріалів. Навчальний процес має: 1) працювати за змістом освіти; 2) організовувати заняття не тільки з підручниками та з матеріалами підручників, використовувати різні види діяльності; 3) критерії організації системи вправ.

На різних етапах навчання до виявлення ситуацій залучаються вчителі різного ступеня. На початкових і середніх рівнях створює ситуацію вчитель. Викладач одночасно вирішує предмет мовного предмета. На вищих рівнях використовуються частково контрольовані педагогом ситуації. У цьому випадку тему і час, а також певний мовний матеріал визначає вчитель, а учню також потрібно буде використати раніше вивчений матеріал на свій вибір. Вправи на добре підготовлених заняттях можна виконувати у так званих вільних положеннях [5].

Стан систематично і свідомо складених питань сприяє мотивації, потребі у висловленні, припущеннях та активізації мисленнєвої діяльності, яка є важливою при підготовці до несподіваних усних виступів [2].

Цілю комунікативної компетентності є сформування такого засобу спілкування як писемне та усне мовлення. Для його досягнення та для того, щоб не втратити інтерес учнів до вивчення мови доречно використовувати такі види завдань:

Завдання на відповіді:

а) запитання - відповідь; б) бесіди; в) репліки.

Завдання на створення певної ситуації:

а) проблемні ситуації; б) уявні ситуації; в) рольові позиції.

Репродуктивні завдання:

а) скорочене вибіркоче перенесення; б) детальний переказ; в) інсценування; г) переклад.

Завдання з використанням опису:

а) опис земельної ділянки; б) описувати реальні речі та явища.

Дискусійні завдання:

а) коментар; б) ситуаційне навчання (ситуація виникає для того, щоб учень міг бути залучений до обговорення).

Завдання, в яких учень проявляє свою ініціативу:

а) запитання учнів; б) пресконференція [3].

Вивчення різних видів мовленнєвої діяльності є дуже складним процесом, оскільки вчителі можуть отримати допомогу з комп'ютерів та Інтернету. Сюди входить спілкування в соціальних мережах з носіями мови, створення та реалізація спільних комунікаційних проєктів, читання книг мовою оригіналу, участь у різноманітних конкурсах та конкурсах, текстові та аудіо бесіди, а також участь у навчально-мистецьких конкурсах та конкурсах. Це не імітація спілкування, а цікавий діалог між двома чи кількома культурами, і якщо проєкт торкнеться аспектів країни, загальні знання студентів розширяться, і вони не тільки вивчатимуть іноземну мову. Усі учні, незалежно від віку та рівня володіння мовою, із задоволенням братимуть участь у різноманітних заходах, пов'язаних із використанням та відпрацюванням комунікативних навичок, виявляють свою ініціативу та без втрати мотивації. Це усуне мовні та культурні бар'єри, підвищить успішність та впевненість учнів. [1]

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <https://www.freepapers.ru/16/nformacjn-tehnolog-na-urokah-kitajsko/199514.1204713.list2.html>
2. http://englishlityn.blogspot.com/2015/12/blog-post_10.html
3. <https://naurok.com.ua/zbirka-vprav-dlya-rozvitku-komunikativnih-navichok-na-urok-ah-angliysko-movi-v-pochatkoviy-shkoli-129944.html#>
4. Гез Н.І., Ляховицький М.В., Миролюбов А.А. Методика викладання іноземних мов: навчальний посібник. М.: Вища школа, 1982р. 41 с.
5. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. К.: Ленвіт, 2013. 590 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kmaesm.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/bigych-o.-b.-borysko-n.-f.-boreczka-g.-e.-ta-in.-2013-metodyka-navchannya-inozemnyh-mov-i-kultur-teoriya-i-praktyka.pdf>

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ, ЩО ВИВЧАЮТЬ ЯПОНСЬКУ МОВУ

к.п.н., доц. Озерська Оксана Юрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

к.п.н., доц. Котова Анна Володимирівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Метою сучасного викладача вищої школи є не лише надання студентам ґрунтового багажу знань, але й прищеплення їм навичок самостійної роботи, яка сприяє поглибленню й розширенню знань, пробудженню інтересу до пізнавальної діяльності, оволодінню прийомами пізнання та розвитку пізнавальних здібностей, набуттю навичок навчальної, наукової та професійної діяльності тощо. У сучасних умовах, коли кількість аудиторних годин на вивчення японської мови скорочується, самостійна робота студентів набуває ще більшого значення.

Б. Єсіпов вважав, що самостійна робота, як складник процесу навчання – це така робота, яка виконується у спеціально відведений для цього час без безпосередньої допомоги педагога, але за його завданням та під його контролем. Причому у процесі виконання завдань студенти усвідомлено намагаються реалізувати мету завдання, осмислити навчальний матеріал, виділити головне, знайти відповіді на питання, відображаючи у різних формах результати своїх розумових і фізичних зусиль [1, с. 15].

За І. Харламовим, самостійна робота – це активна навчально-пізнавальна діяльність молодих людей, яка проводиться індивідуально чи у групах, на аудиторних заняттях або вдома, за завданням педагога та за його методичними вказівками, але без його безпосередньої участі. У цьому значенні вона охоплює різні форми й методи навчання (окрім методів усного викладу матеріалу, коли домінуючою діяльністю суб'єктів навчання є сприйняття на слух мови викладача) [5, с. 214].

М. Скаткін стверджував, що самостійна робота – це вид індивідуальної навчальної діяльності студентів, що передбачає керування їхньою пізнавальною діяльністю з боку викладача за допомогою методичних вказівок, бесід, колоквиумів, консультацій протягом навчальних занять. Виходячи з цього визначення самостійної роботи, науковець вважає, що перспективною формою розвитку самостійності майбутніх фахівців є організація творчої самостійної роботи на аудиторних заняттях [4, с. 91].

Аналіз визначень самостійної роботи засвідчив, що її головною ознакою є пріоритетність самостійності студентів за умови керівної ролі викладача. Отже, узагальнюючи погляди педагогів, самостійну роботу з японської мови можна визначити як форму активної пізнавальної діяльності, що виконується одним або групою студентів за завданням викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої допомоги. Цей вид роботи охоплює підготовку до практичних занять з японської, формування навичок перекладу оригінальної літератури, поповнення лексичного запасу студентів та вдосконалення знань у галузі граматики. На старших курсах самостійна робота часто має науково-пошуковий характер, коли студенти залучаються до участі у заходах, що проводяться японською мовою, або до написання наукових статей та тез.

До основних принципів організації самостійної роботи у студентів, що вивчають японську, відносимо: 1. Принцип активності, 2. Принцип індивідуалізації, 3. Принцип наочності.

Так, активність студентів під час організації самостійної роботи проявляється під час проведення різноманітних дидактичних ігор японською мовою які, з одного боку, сприяють фаховому становленню студентів, а з іншого вчать студентів спілкуватися іноземною мовою, правильно висловлювати, аргументувати або захищати свою точку зору. Необхідно зазначити, що активізація самостійної роботи студентів у цьому випадку залежить від того, наскільки цікавою та актуальною для студентів є запропонована ситуація. До того ж, така діяльність вчить студентів узагальнювати, аналізувати, синтезувати матеріал без сторонньої допомоги, що є край необхідним для майбутніх спеціалістів.

Реалізація принципу індивідуалізації під час організації самостійної роботи з японської мови у вищому освітньому закладі спрямована на оптимізацію процесу навчання на основі врахування можливостей та інтересів кожного студента, внутрішньої саморегуляції його освітньої діяльності, яка дозволяла б працювати у зручному для студента режимі. Принцип індивідуалізації проявляється у виявленні студентами самостійності щодо вибору шляхів розв'язання навчального завдання, можливості поглибленого вивчення одного з розділів японської мови, що найбільш відповідає їхнім інтересам, наданні студентам права певного вибору підручників, методичної літератури, а також форм звітності та самоконтролю.

Особливого значення при забезпеченні індивідуалізації навчання набуває застосування технічних засобів інформації та мережі Інтернет, які сприяють інтенсифікації та раціоналізації навчального процесу, формуванню умінь і навичок студентів, більш глибокому засвоєнню ними навчального матеріалу. Наприклад, за рахунок вибору відповідного режиму роботи, студенти отримують можливість навчатися у зручний для них час та концентрувати увагу на тих аспектах вивчення японської мови, які потребують додаткового опрацювання [2].

Під час виконання самостійної роботи велику роль відіграє принцип наочності, який сприяє формуванню більш точного уявлення про предмет, що вивчається, слугує сполучною ланкою між конкретним матеріалом та абстрактним. Зокрема, використання відеоматеріалів японською мовою дозволяє активізувати самостійну роботу студентів за рахунок поєднання вербальних та невербальних засобів комунікації, професійної гри акторів, зміни сюжетної лінії тощо.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1961. 239 с.
2. Лекції з педагогіки вищої школи / за ред В.І. Лозової. Харків: ОВС, 2006. 296 с.
3. Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи при вивченні східної мови як другої іноземної (рівень вищої освіти – бакалавр). Харків.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. 20 с.
4. Скаткин М. Н. Совершенствование процесса обучения. Москва: Педагогика, 1971. 208 с.
5. Харламов И. Ф. Педагогика: учеб. Пособие. М.: Высш.шк., 1990. 576 с.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Приходченко Дарина, студентка 3-го курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к.ф.н. Скразловська І.А.

Інтерес сучасного суспільства до гендерної культури, який виник завдяки активному жіночому руху та спробам переосмислення ролі чоловіків та жінок, інтенсивно продовжує зростати. Вважається, що дискримінація за ознакою статі та гендерні стереотипи найчастіше спостерігаються в нерозвинених країнах. Але існує велика кількість «передових» країн, які досі не поборолі проблеми, пов'язані з гендерною нерівністю. Гендерні стереотипи широко поширені в системах освіти, засобах масової інформації та в багатьох формах книг, особливо підручниках. Захисники прав жінок в Туреччині продовжують боротися за скорочення гендерної нерівності в усіх сферах життя. А освіта є однією з основних областей, де ці питання повинні бути висвітлені та обговорені.

За законом, у турецькому суспільстві жінки мають такі ж права, як і чоловіки. У великих містах гендерна рівноправність проявляється більше, оскільки сучасна турецька жінка може працювати або не працювати – це виключно її вибір. Чимало жінок отримують вищу освіту, займають керівні посади та беруть участь у політичному житті країни. Проте, як зауважує І. Логвиненко, «у сільській місцевості й досі існує традиційний уклад, в якому жінка займає другорядні ролі. І хоча дружина прислуговує чоловіку, в справах сім'ї вона грає не останню роль. Єдине, що її діяльність, спрямована поза сім'єю, є неприйнятною» [1, с. 178].

Отже, мета нашого дослідження: проаналізувати зміст серії сучасних підручників турецької мови для іноземців «Yedi İklim Türkçe» (видавництво «Yunus Emre Enstitüsü») та «Yeni Nitit» (видавництво «Tömer») з погляду ролі турецьких жінки й чоловіка в сім'ї та суспільстві й виявити основні гендерні стереотипи, відображені в текстах, аудіозаписах та ілюстративному матеріалі зазначених підручників.

У результаті дослідження було виділено такі гендерні стереотипи в аналізованих підручниках:

1. **Диференціація рис характеру кожної статі відповідно до гендерних стереотипів:** хлопчики і чоловіки сміливі, незалежні, творчі, розумні, наполегливі тощо, жінки і дівчатка лагідні, ніжні, емоційні, займають пасивну позицію: очікують, спостерігають за діями хлопчиків і чоловіків або виконують жіночу роботу (Рис. 1 та Рис. 2).



Рисунок 1. Напис: «Розкажи мені казку, мамо».



Рисунок 2. Напис: «Зробіть цей звіт до завтра».

2. **Диференціація сімейних і професійних ролей, які традиційно асоціюються з тією чи іншою статтю:** жінки в основному є домогосподарками, чоловіки є опорою сім'ї, керують сімейним бюджетом і виконують широкий спектр ролей.

Контексти нижче, вибрані нами з аналізованих підручників, відображають нерівні гендерні ролі, які вважаються нормою в Туреччині:

«Прокинувшись, я відразу йду у ванну, щоб прийняти душ. Перед сніданком я голю обличчя й одягаюся, тим часом моя дружина готує сніданок, а після сніданку я йду на роботу».

«Моя мати весь день працювала по дому».

«Коли їхні чоловіки йдуть на роботу, жінки в квартирі відвідують одна одну й п'ють каву, а потім починають займатися домашньою роботою».

«Ніхаль: Я не можу повірити, що потрібно мити так багато посуду».

3. **Диференціація в соціальній і політичній діяльності:** жінки пасивні, чоловіки займають керівні посади. Стереотипи нерівності в текстах та ілюстраціях підручників перетворюються в стереотипи соціальних ролей, які стосуються професійної діяльності, сімейних відносин, прав і обов'язків чоловіків і жінок (Рис. 3 та Рис. 4).



Рисунок 3.

- Матусю, я прибрала у своїй кімнаті. Тепер я можу накрити на стіл.
- Дякую, Едже. Ти допомагаєш мені по дому, тому я менше втомлююсь.



Рисунок 4. Напис: «Заступник директора».

Таким чином, наше дослідження показало, що сучасні турецькі підручники не орієнтовані на формування принципу гендерної рівності, бо відображають стандарти ще доволі патріархального суспільства Туреччини, які представляють «жіноче» як пасивне, з чітко визначеним вузьким колом соціально-професійних ролей. І саме шкільні та університетські підручники можуть і повинні стати інструментом навчання молоді для формування толерантних громадян в Туреччині та зміни уявлень про жінок і чоловіків, показувати шлях до самореалізації особистості у всіх сферах й аспектах її життя, незважаючи на стать.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белочкина Ю., Домановский А., Кульчинский О. и др. Всё о Турции. Харьков: Фолио, 2017. 177 с.
2. İnce B. Gender Stereotyping in Civic Education Textbooks in Turkey Throughout the Republican History. *CTAD*. Volume 14. Issue 27 (Spring 2018). P. 179.
3. İncikabı L., Ulusoy, F. Gender Bias and Stereotypes in Australian, Singaporean and Turkish Mathematics Textbooks. *Turkish Journal of Education*. 2019. 8(4). P. 298–317.
4. Nalan K., Işıl A., Senem G. The Representation of Gender in Turkish as a Foreign Language. *(Tfl) Coursebooks Encuentro*. Issue 27. 2018. P. 96-111.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА КУРСАХ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Приходько Дар'я, студентка 3 курсу,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: проф. Калашник Л.С.

Оволодіння іноземними мовами - важлива умова особистих, культурних, професійних та економічних контактів. Основний методичний принцип навчання іноземної мови – принцип комунікативності, який передбачає таку організацію процесу навчання, коли моделюються особливості реального процесу комунікації, в результаті чого студенти оволодівають необхідним рівнем мовленнєвих навичок і вмінь, щоб користуватися іноземною мовою як засобом спілкування. Для того, щоб висловлювати свої думки та спілкуватися іноземною мовою, необхідно вміти будувати власне висловлювання не лише на основі досвіду спілкування на рідній мові, а й за правилами та принципами організації іншомовного мовлення. Діалогічне мовлення найяскравіше виражає функцію мови як засобу безпосереднього спілкування, тож формування відповідних навичок – надзвичайно важливе завдання, особливо на початковому етапі, коли студент мусить якомога швидше пристосуватися до нового мовного середовища і навчитися моделям мовної поведінки в різних ситуаціях спілкування – побутових, культурних, навчально-професійних тощо.

Формування мовленнєвої компетенції студентів відбувається на основі мовної підготовки, що включає в себе вільне володіння професійною лексикою та обмін знаннями, обговорення тем, дискутування з їх приводу. Навчити студентів висловлювати свої думки в діалогічній формі – є основною практичною метою викладачів іноземної мови відповідає запиту українських студентів і досягнення цієї мети може бути реалізоване зокрема на курсах китайської мови.

Методи розвитку навичок діалогічного мовлення на курсах китайської мови, занурення студентів у різноманітні ситуації, близькі до життєвих реалій; спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та відповідної ситуації; перетворення репродуктивного навчання на цікавий життєвий процес активного діалогу. Діалогічне мовлення завжди вмотивоване. Проте в умовах навчання мотив сам по собі виникає далеко не завжди. Діалогічне мовлення характеризується певними комунікативними психологічними й лінгвістичними особливостями. Діалогічне мовлення – це процес взаємодії двох або більше учасників спілкування. Отже, необхідно створити умови, за яких в учнів з'явилася б бажання та потреба щось сказати. Але при підготовці та проведенні занять, орієнтованих на формування навичок говоріння, має низку труднощів, вирішити які можливо лише створюючи оптимальні умови формування навичок діалогічного мовлення.

Задачі формування навичок діалогічного мовлення на курсах китайської мови полягають в тому, щоб:

- 1) реалізувати комунікативну мету вивчення діалогу із залученням оновленого словника і нових форм усної взаємодії;
- 2) знати про лінгвістичні особливості діалогу, оформлення етикетних висловлювань, звертань, відповідне використання просодичних засобів, ораторських прийомів
- 3) навчитися створювати і підтримувати діалогічну взаємодію у комунікативних ситуаціях;
- 4) навчитися запам'ятовувати, аналізувати та відтворювати діалоги-зразки;
- б) вміти продукувати діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій;

7) сформувати діалогічну усномовленнєву компетентність.

Навчання діалогічного мовлення на курсах китайської мови дає можливість вчити учнів правильно реагувати на ту чи іншу мовну ситуацію. Роботу над розвитком діалогічного мовлення студентів на початковому етапі треба проводити активно і з обов'язковою орієнтацією на живе спілкування, реальні комунікативні ситуації. Тренувальні вправи для вироблення вмінь ставити запитання й давати відповіді на них, слухати й продукувати діалогічне висловлювання, робота над мовними штампами, характерними для діалогічного мовлення, лише в комплексі можуть дати позитивний результат. При цьому мають бути створені різноманітні ситуації для спілкування і підбирати необхідні вербально-зорові опори для ефективного навчання китайської мови. Стійка динаміка якості знань учнів є підтвердженням ефективності впровадження досвіду та обґрунтовує доцільність використання запропонованих засобів формування комунікативної компетенції у діалогічному мовленні. Навчальні заняття для учнів — постійний пошук, спільна праця, в основі якої довіра та спільне бажання досягнути бажаного результату. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок: перед тим як навчати діалогічного мовлення з певної теми, викладач повинен чітко визначити, якого функціонального типу діалогу він навчатиме студентів. Залежно від цього доцільно добирати або складати відповідні діалоги-зразки, враховуючи, якими готовими фразами оволодівають студенти і якими їм ще потрібно оволодіти.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Щукин А. Н. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам: Учебное пособие. М.: Филоматис. 2008. 188 с.2.
2. Лейба К. Ю. Методики викладання лексики. Сходознавство. Актуальність та перспективи. Тези доповідей I Міжнародної науково-методичної конференції 20 березня 2020 р.
3. Кочан І. М. Словник-довідник із методики викладання української мови / І. М. Кочан, Н. М. Захлюпана. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2005. 306 с.
4. Лозова О. М. Психологічні аспекти засвоєння іноземної мови. Навчально-методичний посібник. Київ. 2010 .
5. Попова О. В. Професійно-мовленнєва підготовка майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської педагогічної освіти. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. ВОІ СОІУ «Атлант», 2016. 645 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

к.ф.н., доц. Руда Наталія Вікторівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Климова Ангеліна, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Актуальність теми обумовлена розвитком вивчення граматики китайської мови, починаючи з початку ХХ ст., синтаксис є невіддільною частиною вивчення китайської граматики, а також предметом уважного та поглибленого вивчення у самому Китаї та серед синологів усього світу. Однак синтаксис складних речень залишається недостатньо вивченим й досі, оскільки до останнього часу пріоритетним було вивчення морфології та принципів побудови простих речень.

Сутність проблеми полягає у відсутності методики та комплексного підходу до навчання синтаксису складного речення. Таким чином, ускладнює процес вивчення складних синтаксичних конструкцій серед студентів, адже знання синтаксису допомагає в побудові висловлювання як в усному, так і письмовому мовленні.

Метою вивчення синтаксису складного речення постає навчити студентів правилам зв'язування слів і словоформ, уміння аналізувати ті єдності, у яких функціонують взаємозалежні слова та форми слів - навчити студентів уміння аналізувати складне речення, конструювати самим складні синтаксичні конструкції.

Завдання викладання синтаксису китайської мови полягають у тому, щоб:

1) дати певне коло знань про синтаксичний лад китайської мови, синтаксичні одиниці, види синтаксичного зв'язку, про структуру, семантику, функціонування словосполучення, простого та складного речення, тексту; 2) розвинути навички свідомого використання мовних засобів; 3) сформувані навички багатоаспектного аналізу синтаксичних конструкцій; 4) виробити пунктуаційні, інтонаційні навички практичного користування мовою.

Найбільш важливим є уявлення про складне речення, що отримало розвиток у китайській мові, та значною мірою зумовлено тими ідеями, які розвивав з цього питання Лі Цзіньсі [2], автор першої в Китаї граматики сучасної китайської мови. Автор дотримується точки зору традиційного уявлення про складне речення, як про деяке об'єднання в єдине ціле двох та більше простих речень.

На сучасному етапі в своїй роботі Є.І. Шутова визначає синтаксис складного речення як певний спосіб структурної організації речення, у якому одна або кілька його структурно-функціональних елементів виражаються предикативним поєднанням слів [1]. Автор пояснює це тим, що у змістовному плані побудова складного речення визначається загальною системою синтаксичних опозицій китайської мови, що визначають розподіл категорії синтаксичного зв'язку на типи (підтипи) та їх варіанти, що знаходить своє узагальнене вираження у системі членів речення. Таким чином, автор звертає увагу на розподіл підметно-присудкові складні, складносурядні та складнопідрядні речення. На наш погляд, слід зазначити, що глибше засвоєння розподілів категорії синтаксичного зв'язку, типи (підтипи) та їх варіанти, як особливості вивчення синтаксису складного речення, має бути шляхом систематичного повторення пройденого матеріалу. Цей аспект дає можливість знизити кількість помилок, що допускаються учнями при граматичному розборі речень, що пов'язано з невмінням правильно вичленувати предикативні одиниці, що входять до складу складного речення, з невмінням виділяти рівні членування в багатокомпонентних конструкціях.

У методиці викладання синтаксису китайської мови існують класичні засоби навчання синтаксису складного речення, що містять роботу, як з аналізу синтаксичних явищ, так і за їх вживанням у мові учнів. Серед засобів слід виділити наступні: відмежування одних синтаксичних структур від інших, визначення структури даної синтаксичної одиниці, знаходження в реченнях тих чи інших структурних частин, складання схем речень, складання речень за схемами, складання речень вказаної структури, повний або частковий синтаксичний розбір словосполучень та речень різних структур, диктанти, підбір співвідносних конструкцій, трансформація речень, встановлення смислових відносин між частинами складного речення, пунктуаційний аналіз, інтонуювання речень, складання власних висловлювань, переклад речень.

Зі сказаного раніше випливає, що синтаксис китайської мови як навчальна дисципліна є одним з необхідних та основних теоретичних та практичних курсів та на сьогодні, потребує є розробки та застосування нових засобів у викладанні такого розділу граматики китайської мови як синтаксис складного речення та його особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шутова Е.И. Синтаксис современного китайского языка. М.: Наука, 1991. С.334 - 335.
2. Li, 1933 — Li Jinxi. Guoyu xinzhu wenfa (Новая грамматика национального языка). Beijing, 1933.

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Трибушко Наталія, студентка 4 курсу

Київський університет імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: викладач кафедри східних мов і перекладу Ситник І. В.

КНР є однією із найрозвиненіших державу світі. З кожним днем відбувається посилення дипломатичних, політичних, економічних і освітніх зв'язків України та КНР. Відповідно зростає цікавість до вивчення китайської мови. Зараз, як ніколи раніше, постає потреба в кваліфікованих фахівцях і розвитку системи навчання китайської мови.

«Система навчання китайської мови» (кит. 东方汉语教学系统) – це загальна модель навчального процесу, що відповідає певній методичній концепції, яка обумовлюється середовищем навчання, цілями, змістом, принципами та засобами навчання відповідно до специфіки китайської мови [1]. Цілі, принципи та засоби, зміст та відбір матеріалу – це ті компоненти, які сприяють ефективному функціонуванню «системи навчання китайської мови».

Однією з основних цілей навчання китайської мови є формування іншомовної комунікативної компетентності в студентів. Комунікативна компетентність – це вміння і здатність ставити і вирішувати певні типи комунікативних задач; визначати цілі комунікації, оцінювати ситуацію, враховувати наміри і способи комунікації, бути готовим до змін власної мовленнєвої поведінки [2].

Сучасна методика навчання іноземних мов виділяє такі види мовних компетентностей: лексичну, фонетичну, граматичну компетентності, а також компетентність у техніці читання і письма [1]. Китайська писемність є ієрогліфічною, то до лексичної компетентності додаються також знання ієрогліфів.

Грамматична компетентність – це здатність людини до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань та розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок і знань та граматичної усвідомленості [1].

На початковому етапі вивчення китайської мови студенти першого ступеня навчання згідно з вимогами «Міжнародного стандарту здібностей комунікації китайською мовою» повинні розуміти основний порядок слів, мовленнєві зразки, речення із загальними запитаннями, числівники та загальноживані рахівні слова, особові займенники, вказівні займенники, основні види прислівників, основні фрази для опису людей і предметів [3]. Вивчення китайської мови на I курсі – період первинного накопичення студентами знань, набуття ними елементарних навичок та умінь в усіх мовних аспектах і видах володіння мовою.

При навчанні китайської мови використовуються різні методи, найпоширенішим є свідомо-комунікативний підхід, при якому ведеться комплексне навчання всіх видів мовної діяльності на основі розвитку усної мови. Цей метод дозволяє максимально стимулювати мовну активність і творчість студентів на уроці. Саме цей метод

забезпечує досягнення основної цілі – навчитись користуватись китайською мовою як засобом спілкування.

Процесуальна модель формування граматичної компетенції як складової іншомовної комунікативної компетенції включає такі етапи:

1. презентація та первинне закріплення граматичного матеріалу;
2. формування та автоматизація граматичних навичок;
3. комунікативна практика;
4. контроль рівня сформованості граматичної компетенції та рефлексія [4].

Найвищий рівень сформованості граматичної компетентності досягається за кількісної переваги вправ для розвитку знань та умінь.

В наукових працях китайського методиста Лю Сюньчжу (刘迅著) з педагогічної теорії навчання іноземців порушені проблеми навчання граматики китайської мови [5]. Науковець виділяє такі основні види вправ: рецептивні, репродуктивні, продуктивні, комунікативні та некомунікативні. В **рецептивних** вправах студент сприймає вербальну інформацію через слуховий або зоровий канал, а потім тим чи іншим способом показує, що він упізнає, розрізняє звуки, графеми, граматичні структури і у тім числі розуміє усне чи писемне висловлювання. В репродуктивних вправах учень відтворює повністю або зі змінами сприйнятий ним навчальний матеріал (звук, слово, речення, текст). Всі **репродуктивні** вправи фактично є рецептивно-репродуктивними, бо студент спочатку сприймає певну вербальну інформацію від учителя, диктора або з підручника, а вже потім репродукує її повністю або частково. В **продуктивних** вправах студент самостійно формує висловлювання різних рівнів (від рівня речення до рівня тексту) в усній або письмовій формі. Якщо продукуванню усного чи писемного висловлювання передують сприймання і розуміння тексту, то вправа – рецептивно-продуктивна. **Комунікативні** вправи – спеціально організована форма спілкування, коли студент реалізує акт мовленнєвої діяльності іноземною мовою, що вивчається в ситуативних умовах. В **некомунікативних** вправах студенти виконують дії з мовним матеріалом поза ситуацією мовлення, зосереджуючи увагу лише на формі [6].

З метою формування граматичної компетентності застосовують такі основні види вправ: заповнити пропуски, виправити помилки в реченнях, вправи на підстанову, вправи на трансформацію, розташування слів в правильному порядку, рольова гра, вживання граматичних конструкцій в коротких висловлюваннях [5].

Отже, в майбутніх синологів необхідно сформувати високий рівень комунікативної компетенції, що є малоюмовірним без володіння іншомовною граматиною. Однією з цілей навчання китайської мови є формування китайськомовної граматичної компетентності, що є важливою передумовою оволодіння іншомовною комунікативною компетенцією, адже китайськомовна граматична компетентність є мовною основою комунікативної компетентності. Протягом першого року навчання студентам повідомляються основні поняття лексики, фонетики (фонетичні моделі), писемності (зокрема ієрогліфіки) та граматики (граматичні структури) китайської мови, і на цій основі, за допомогою багаторазового тренування і вправ (заповнити пропуски, виправити помилки в реченнях, вправи на підстанову, вправи на трансформацію, розташування слів в правильному порядку, рольова гра, вживання граматичних конструкцій в коротких висловлюваннях), виробляються первинні навички та уміння в галузі застосування письмової і усної китайської мови.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методика формування мовленнєвих компетентностей: теорія і практика. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів (Асадчих О.В., Смовженко Л.Г.). К.: Видавничий дім «Дмитра Бураго», 2015. 192 с.

2. Демина Н.А. Методика преподавания практического китайского языка. М.: Восточная литература, 2008. 88 с.
3. 国际汉语教学通用课程大纲：俄汉对照 / 国际汉办 / 孔子学院总部编。北京：外语教学与研究出版社，2009年。162页。
4. Сушко М. О. Зміст граматичної компетентності китайською мовою. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 29. С. 229-236.
5. 刘迅著。对外汉语教育学引论。北京：北京渔业大学出版社，2005年。422页。
6. Сушко М. О. Навчання граматики майбутніх учителів китайської мови (на матеріалі загального запитання). Іноземні мови. 2013. №3. С. 25–30.

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Фатьянова Катерина, студентка 3-го курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к.ф.н. Скразловська І.А.

Читання є важливим аспектом процесу навчання іноземної мови, який є постійним джерелом збагачення словникового запасу учнів, базою для розвитку навичок усного мовлення, а також засобом, який дозволяє ближче познайомитися з культурою та літературою країни, мова якої вивчається. І.М. Берман дає таке визначення: «Читання – це процес сприйняття та переробки графічно зафіксованого тексту, результатом якого є його розуміння» [2, с. 13]. Тобто читання, незважаючи на пасивний характер процесу, потребує від учня розумової активності.

Услід за І. Скрипнік під домашнім читанням ми розуміємо «обов'язкове для всіх студентів, додаткове по відношенню до основних учбових матеріалів, постійне читання з метою отримання змістовної інформації та розвитку певних мовленнєвих навичок» [3, с. 175]. Роль домашнього читання в навчанні іноземних мов, етапи, методи й прийоми навчання читанню висвітлено досить повно у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, але деякі питання потребують уточнення, зокрема питання критеріїв відбору матеріалів під час навчання іноземної мови.

Метою нашого дослідження є визначення принципів відбору матеріалів для домашнього читання на заняттях з турецької мови.

Дослідники називають різноманітні **цілі та завдання домашнього читання** при вивченні іноземних мов [1; 3; 4; 5], серед яких найбільш важливими є :

- розвиток навичок різних видів читання, формування психофізіологічних механізмів читання як діяльності;
- розвиток смислового сприйняття тексту та його розуміння;
- формування інтересу до читання, потреби в ньому;
- формування соціокультурної компетенції учнів – отримання учнями нової інформації пізнавального та лінгвокраїнознавчого характеру;
- розширення словникового запасу;
- розвиток комунікативних компетентностей на базі прочитаного матеріалу;
- розвиток навичок роботи із різними типами словників;
- розвиток навичок самостійної роботи з текстом.

Н. Станкевич важливим завданням домашнього читання вважає також формування художнього смаку [4, с. 159].

Викладач, згідно із поставленими цілями, має можливість вибирати для домашнього читання адаптовані (спрощенні, пристосовані для сприйняття малопідготовленим читачем) чи неадаптовані тексти із підручників та навчальних посібників, передбачених програмою, або самостійно підбирати й адаптувати тексти. Розглянемо **книги та навчальні посібники, які входять в програму навчання турецької мови в ХНПУ імені Г.С. Сковороди:**

Адаптована література:

- книги для домашнього читання, підготовлені фахівцями з Інституту імені Юнуса Емре, для рівнів А1, А2, В1, В2, С1, С2 із завданнями після текстів. Книги містять адаптовані оповідання турецьких авторів на побутову та історичну тематику, турецькі казки.

- книги для домашнього читання «Türkçe Okuyorum» (4 книги для різних рівнів) (укладач – Гакан Їлмаз, Анкара: видавництво «Dilmer Yayınları», 2008) із завданнями до тексту та аудіодоріжкою. Книги містять діалоги та невеликі тексти на побутову тематику з наголосом на певну граматичну конструкцію, а також тексти лінгвокраїнознавчого характеру про певні історичні та культурні місця Туреччини.

Неадаптована література:

- «Збірка оповідань для домашнього читання з турецької мови» (для студентів другого курсу) (укладач – І. Прушковська, Київ: Четверта хвиля, 2006). Збірка укладена з оригінальних оповідань середньої складності, ретельно підібраних з неадаптованих джерел. До текстів надані завдання для засвоєння лексики, розвитку комунікативних навичок, відпрацювання граматичного матеріалу.

- практикум з усного та писемного мовлення «Читаймо та розмовляймо турецькою» (укладач – С. Сорокін, Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2005). До посібника входять оповідання та уривки творів турецьких авторів, до яких даються завдання на розуміння тексту, відпрацювання лексичного і граматичного матеріалу, який трапляється в тексті. Автор ставить на меті розвиток навичок читання студентів та ознайомлення студентів з творами класичної та сучасної турецької літератури, до яких вони не завжди мають доступ.

На жаль, в Україні видано лічені книги й посібники для домашнього читання турецькою мовою, і часто викладач змушений самостійного шукати тексти для читання. Отже, проаналізувавши матеріали, що входять до програми навчання студентів турецького відділення ХНПУ імені Г.С. Сковороди, й спираючись на цілі та завдання домашнього читання, вказані нами вище, ми виділили чотири основні **принципи відбору матеріалу для домашнього читання при вивченні турецької мови:**

1) відповідність текстів для читання рівню навчання студентів. Текст має бути не надто складним і не надто простим, базуватися на вивченій лексиці та граматиці, але містити деякі нові елементи. Учень вчиться працювати зі словником, самостійно розуміти сенс прочитаного, знаходити потрібну інформацію, вирішувати певні навчальні завдання;

2) текст має мотивувати. Тематика текстів має бути цікава й близька до конкретної вікової групи учнів, відповідати їхнім інтересам, хобі. Це завдання вирішується шляхом застосування індивідуального підходу до кожного учня;

3) актуальність та пізнавальність текстів. Текст для домашнього читання повинен містити нову, корисну та актуальну інформацію про події у світі, досягнення науки і мистецтва, знайомити учнів з художньою літературою Туреччини, народною творчістю, реаліями, побутом, особливостями комунікації турецького народу;

4) різножанровість текстів. Проаналізовані нами посібники переважно містять тексти художнього стилю: оповідання, уривки з романів, анекдоти, байки. Однак на

просунутих рівнях навчання мови для домашнього читання слід використовувати не лише художні, але публіцистичні, наукові тексти.

Отже, підбиваючи підсумки, можна сказати, що правильний вибір матеріалів для домашнього читання є потужним мотивуючим чинником для вивчення турецької мови й знайомства з турецькою культурою. Самостійне читання посилює для учнів турецької літератури має стати невід'ємним, рівноцінним компонентом всього процесу навчання мови.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан М., Білан Н. Домашнє читання на заняттях з іноземної мови. URL: <http://intkonf.org/bilan-mp-bilan-nm-domashne-chitannya-na-zanyattyah-z-inozemnoyi-movi/> (дата звернення: 23.02.2022).
2. Очерки методики обучению чтению на иностранных языках / под ред. Бермана И. Бухбиндера В. Київ: «Вища школа», 1977. 248 с.
3. Скрипник І. Домашнє читання у сучасній системі освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 2(28). 2015. С. 175-183.
4. Станкевич Н. Домашнє читання як дидактичний прийом у навчанні української мови як іноземної. *TeKa Polsko–Ukraińskich Związków Kulturowych. OL PAN*. 2012. С. 158-167.
5. Ткачук І. Уроки домашнього читання як засіб розвитку навички читання на уроках англійської мови: навчально-методичний посібник. Сарни. 2020. 23 с.

ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНОГО ПОЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З КИТАЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Федорченко Анна, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
Науковий керівник: доц. Жукова К.Є.

Одним із найважливіших і найефективніших напрямів закладів освіти є цілеспрямоване культурне набуття учням знань із дисципліни. Саме використання автентичних матеріалів на заняттях з іноземної мови формується навичка спілкування китайською мовою.

Проблемою автентичних матеріалів та необхідністю їх використання в сучасних умовах вивчення іноземної мови, яке сприяє становленню комуні-кативно-пізнавальної мотивації та формуванню інтеркультурної компетенції. На сьогоднішній день виділяється кілька підходів до розкриття сутності автентичних матеріалів. Автентичний матеріал – це усні і письмові тексти, а також інші предмети культури, які є реальним продуктом носіїв мови, які не призначені для навчальних цілей, що не адаптовані для потреб учнів з урахуванням їх рівня володіння мовою [1, 25].

Серед автентичних матеріалів виділяють автентичні друковані (художні твори, газети, журнали, листівки, рекламні проспекти, об'яви тощо), аудіо- (радіопередачі, звернення, пісні) та відеоматеріали (художні фільми, документальні фільми, мультиплікаційні фільми, серіали, інтерактивні відео, телепередачі, ток-шоу, інтерв'ю, кліпи, рекламні блоки, трейлери до фільмів та інше) [2, 13]. Відповідно до думки К.С. Кричевської, у методиці існує наступна класифікація прагматичних (автентичних) матеріалів залежно від їх вживання у тій чи іншій галузі та сфері спілкування нашого життя:

- 1) навчально-професійна сфера спілкування: програми освіти у різних навчальних закладах; об'яви з приводу роботи; календар учня; статті з газет, журналів;
- 2) соціально-культурна сфера спілкування: відтворення художніх творів; афіші спектаклів; лотерейні квитки;
- 3) побутова сфера спілкування: схеми-плани усіх видів транспорту; пам'ятки до застосування побутових приладів;
- 4) торговельно-комерційна сфера спілкування: запрошення-реклама; меню; рецепти національних або традиційних страв;
- 5) сімейно-побутове середовище спілкування: матеріали листування (листи, листівки, телеграми, запрошення); бланки вітальні листівок;
- 6) спортивно-оздоровча сфера спілкування: афіші масових спортивних змагань [4].

Було зазначено, що саме поезія має також величезний потенціал емоційного впливу. Це дуже важливо, оскільки проблема емоційної насиченості матеріалу уроку іноземної мови є дуже актуальною. Поезія змушує також інтенсивно працювати творчу уяву, здатність якої лежить в основі сприйняття мистецтва. Оскільки значну роль навчальному процесі з іноземних мов приділяється міжпредметним зв'язкам, то звертаючись до поезії, вчитель цим зміцнює та розвиває зв'язки іноземної мови з іншими предметами, і в першу чергу, з рідною мовою та літературою.

Таким чином, використання автентичних матеріалів на уроках іноземної мови дозволяє з більшою ефективністю здійснювати навчання, імітувати занурення у природне мовленнєве середовище та формувати вміння учнів здійснювати процес спілкування відповідно до національно-культурної специфіки країни мови, що вивчається.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жогліна Г.Г. Розвиток умінь комунікативної компетенції на основі використання автентичних відео документів. Пятигорськ, 1998. 20 с.
2. Єлухіна Н. В. Навчання слухання іноземної мови. Іноземні мови в школі. 1996. №5. с. 13-15
3. Прищепа В. П. Особливості сучасної методики роботи над художніми текстами на заняттях з німецької мови. Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2001. № 8. с. 45-47.
4. Кричевская К.С. Прагматические материалы, знакомящие учеников с культурой и средой обитания жителей страны изучаемого языка. Иностранные языки в школе. 2008. № 1. С. 13-17.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ФОНЕТИЧНИМ АСПЕКТОМ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Чихаріна Карина Ігорівна, викладач китайської мови

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Звуковий склад китайської мови є важливою сегментною одиницею, яка вимовляється з модуляцією голосу в діапазоні низьких і високих звуків, що доволі часто викликає труднощі в студентів, які вивчають китайську мову. Опанування фонетичної системи китайської мови та її артикуляційної бази є основою закладення міцного фундаменту для формування правильної вимови. Чіткість вимови звуків та тонів є запорукою успішної й продуктивної комунікації. Таким чином, засвоєння теоретичних і практичних аспектів фонетики є необхідною умовою для опанування китайської мови.

Безумовно, знайомство з фонетикою іноземної мови зазвичай є невід'ємною складовою початкового етапу навчання. Над особливостями методики навчання фонетики китайської мови працювали такі вітчизняні науковці, як О. Алексахін, Н. Деміна, А. Кондрашевський, В. Курдюмов, М. Румянцева, Н. Спешнев та інші. Активний розвиток міжнародної співпраці КНР з іншими країнами зумовив привернення уваги китайських вчених до проблеми викладання фонетики студентам-іноземцям. Свої праці з теми фонетики і фонології китайської мови були опубліковані такими дослідниками, як Су Сюй, Чжао Юаньжень, Мао Шичжен, Сунь Децзинь, Лін Йенвей та іншими.

На перших етапах вивчення китайської мови студенти знайомляться з артикуляційною базою і функціонуванням органів вимови при артикуляції звуків; працюють над формуванням навичок нормативної вимови та інтонування; готуються до сприйняття усного мовлення на слух.

Одним із найпоширеніших способів вивчення особливостей вимови звуків фонетичної системи китайської мови є порівняння вимови зі звуками рідної мови, розгляд відмінностей між ними. У китайській мові наявні звуки, які схожі на звуки української мови, проте спосіб і місце їх утворення можуть відрізнитися [3]. Для певних звуків китайської мови притаманне сильне фонаційне дихання, високий ступінь напруженості мовленнєвого апарату в процесі вимови, тощо. Крім того, велика увага має приділятися засвоєнню тонів, які є суперсегментними одиницями й виконують змістовно-розпізнавальну функцію. Деякі китайські дослідники порівнюють тони із наголосом в українській та російській мовах, їх зміна може спотворити вимову, або повністю змінити сенс виказування [3]. Невелика кількість сегментних фонологічних одиниць сприяє появі деяких труднощів не лише під час вимови окремих складів і більших фонологічних одиниць, а й у процесі слухового сприйняття мовлення. Це є певним ускладненням не лише для студентів, які вивчають китайську мову, а й для носіїв. Саме тому, вважаємо за необхідне використовувати саме автентичні аудіо- й відеозаписи, які є коректними з точки зору лексичного й граматичного матеріалу, мотивувати студентів до їх прослуховування й відтворення окремих фонем, складофонем, лексем, фраз, речень. Для поступового досягнення теоретичної основи тональної системи китайської мови зазвичай використовуються спеціальні таблиці та малюнки з графічним зображенням кожного з чотирьох тонів, що позначають рух голосу при їх вимові.

Поширеним й ефективним методом роботи з тональною системою є «метод руки». У студентів є можливість сприймати тони як візуально, так і аудіально. Виконуючи рухи згідно з графічним позначенням тонів, викладач регулює тональність вимови. Подібний метод є корисним на початкових етапах вивчення китайської мови та надалі для корегування помилок [6].

Іноді студенти зіштовхуються із проблемою сором'язливості й зниклої впевненості, що заважає подоланню «мовного бар'єру». Пошук шляхів спілкування із носіями мови, відвідування розмовних майстерок, знайомство із культурними аспектами Китаю зазвичай сприяють поступовому подоланню напруження й втраті збентеженості при розмові.

На сьогоднішній день педагогіка знаходиться у пошуку не лише продуктивних методів донесення інформації, але й способів зацікавлення студентів процесом навчання. Наприклад, в процесі розгляду тонів путунхуа може застосовуватися практика «скручування мови». «Скручування мови» – це мовна гра, яка має на меті концентрацію групи слів з однаковою чи схожою вимовою, що складають словосполучення й речення, які можуть повторюватися. Як матеріали для подібної гри застосовують китайські скоромовки, вірші тощо [5].

Безумовно, на сьогоднішній день є можливість використовувати мобільні додатки задля підвищення рівня володіння китайською мовою, зокрема приділяти увагу фонетичному аспекту мови. У своєму дисертаційному дослідженні Т. Перелома розглядає переваги й недоліки певних мобільних додатків (серед яких, у якості додаткової практики, заслуговує на увагу Standart Mandarin). Крім того, авторка розробляє власний мобільний додаток JTC, який орієнтований на відпрацювання фонетичного аспекту китайської мови від фонем до простого речення [2].

Слідуючи принципу комунікативно спрямованого формування мовленнєвих навичок, навчання фонетики (читання простих фонем, складофонем, лексем, фраз, простих речень) згодом трансформується в інші види мовленнєвої діяльності, такі як: читання вголос, аудіювання, говоріння [2].

Б.Авраменко виділяє найпоширеніші помилки, яких припускаються студенти, які вивчають китайську мову. Серед них: 1) Під час вимови двоскладових слів студенти, переносять правила вимови української мови на китайську мову, тому помилково ставлять наголос або зтягують один зі складів. Наприклад, xī'ān – xiān. Кожен окремих склад має читатися як довгий, зберігаючи вірну тональність. 2) На початкових етапах студенти можуть плутати тон із наголосом. В українській мові наголос є динамічним, через це учні можуть вимовляти ритмічні слова з четвертим тоном. Наприклад, nǐhǎo – nǐhào [1].

Отже, з огляду на розглянуті факти, ми можемо стверджувати, що фонетичний аспект китайської мови є одним із найважливіших при вивченні даної мови. Студенти мають приділяти достатню увагу фонетиці як на аудиторних заняттях, так і під час виконання домашньої роботи. Чисельні труднощі, з якими зіштовхуються іноземні студенти при вивченні китайської мови – це нормальна сходинка у процесі вдосконалення власної лінгвістичної компетентності. Засвоєння теоретичних і практичних засад правильної вимови звуків і тонів китайської мови, використання надійних автентичних матеріалів, комунікативна спрямованість є запорукою успішного оволодіння фонетикою китайської мови.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко Б.В. Аналіз помилок, які допускають україномовні студенти в процесі навчання фонетики китайської мови. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. № 38, т. 2, С. 38-40.
2. Перелома Т.С. Методика навчання майбутніх філологів фонетики китайської мови: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02/ Київський нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, Київ, 2019. 262 с.
3. Пісклова Ю.А. Особливості викладання фонетики китайської мови на початкових етапах навчання. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N2\(30\)/6.pdf](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2015/N2(30)/6.pdf) (дата звернення: 30.12.2021).
4. Чихаріна К.І. Особливості викладання фонетичного аспекту китайської мови. Сходознавство. Актуальність і перспективи: зб. матеріалів І наук.-метод. конф., 20 бер. 2020 р. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2020. С. 69-71.
5. 李晓航. 普通话声调教学方法解析, 620010, 眉山职业技术学院, 四川, 眉山。第 287 页
6. 胡波. 听说教学方法与技巧. 北京: 北京语言大学出版社. 2014. 160 页.

КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО КРАЇН СХОДУ

TÜRK MATBAACILIĞININ BAŞLAMASINDAKİ GECİKMENİN NEDENLERİ

Dr. Prof. Fuat Akdenizli

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Matbaa teknolojilerinin gelişimi Batıda Rönesans'ın ve Aydınlanma'nın en önemli araçlarından biri olarak kabul edildiği için genel bir ön kabul olarak matbaa denilince ilk akla gelen isim Johannes Gensfleisch Gutenberg olarak bilinmektedir. Aslında bugünkü bilgilerimiz ışığında basım yoluyla çok sayıda kopya elde edilebilen teknolojinin VIII. yüzyılda Çin 'de Tang Hanedanlığı döneminde icat edildiği kabul edilmektedir [4, s. 66]. İlerleyen süreçte Uygur Türklerinin de Çinlilerden farklı olarak kendi geliştirdikleri değiştirilebilir tahta kalıplarla kitaplar basmaya başladıklarına dair arkeolojik kanıtlar ele geçirilmiştir [2, s. 11]. Matbaanın Avrupa'ya ticaret aracılığıyla Araplardan geçmiş olabileceği kabul edilmektedir.

Matbaa teknolojisinden önce de Avrupa'da ağaçkalıplı yüksek baskılar ile kumaş, oyun kağıdı ve dini resimler basıldığı bilinmektedir [6, s. 30]. Gutenberg'in yeniden kullanılabilir harf kalıbı sistemini geliştirmesinden sonra Almanya'dan hızla yayılan bu yeni basım teknolojisi çok kısa sürede İtalya, Fransa, İspanya ve Portekiz'e kadar ulaşmış, daha 1450 yılında bile 140 farklı şehirde basılan kitap sayısı 9 milyonu bulmuştur [9, s. 78]. Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurmadan önce Türkler, 1071 Malazgirt Savaşı sonrası kalabalık göçebe toplulukları halinde Anadolu'ya gelerek buraları yurt edinmeleri sonucu gerek bölgede gerekse kendi kültürlerinde karşılıklı etkileşime dayalı dönüşümler yaşamışlardır. Anadolu'ya gelene kadar Türkler, Orta Asya steplerinin kültürünün Çin Kültürüyle etkileşimde olduğu bir dönemin ardından İslam kültürü ile karşılaşmışlar ve Anadolu'ya girişleri ile birlikte Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hristiyan kültür ortamından etkilenmeye başlamışlardır. Karşılaştıkları her kültürün kendilerine hoş gelen taraflarını alıp kendi kültürlerine uyarlamaktan çekinmeyen Türklerin sanat objeleri kadar gündelik eşyalarında da bu eklettik yaklaşımı izlemek mümkündür.

Anadolu'nun Asya ile Avrupa arasında bir köprü gibi uzanan jeopolitik konumu ve Türklerin her karşılaştıkları kültürden güzel ve faydalı olanı alma eğilimlerine rağmen matbaanın Osmanlı topraklarına Avrupa'da yaygınlaşmaya başladıktan yaklaşık 300 yıl kadar sonra resmi kabul görmüş olarak gelmiş olması şaşırtıcı görünmektedir. Bunun sebeplerine geçmeden önce azınlık matbaalarının Türk topraklarına bu 300 yıl boyunca kimler tarafından, nasıl ve hangi şartlarda getirildiğini kısaca açıklamak gerekir.

Osmanlı topraklarında kitap basmak için matbaa kuran ilk girişimciler Rumlar, Ermeniler, Yahudiler gibi azınlıkların üyeleri olmuşlardır. Osmanlı topraklarında resmi onayla kurulmasına izin verilen ilk matbaa İstanbul'da David ve Samuel kardeşlerin kurduğu Yahudi matbaasıdır. Bu matbaada basılan ilk eser 13 Aralık 1493 tarihli Toledolu din bilgini Yaakov Ben Asher'in *Arbaham Turim* (Dört Makale) kitabıdır [1, s. 114]. Yahudi matbaacılar Türk topraklarında sadece İstanbul'da değil Selanik ve Edirne gibi başka şehirlerde de matbaalar kurup İbranice kitaplar basmışlardır.

Bir diğer azınlık matbaası Tokat'lı Akpar Tibir tarafından yine İstanbul'da kurulan 1567 tarihli Ermeni matbaasıdır. Bu yayınevini bastığı ilk kitap Pokır Keraganutyan Gam Aypeneran (Küçük Ermeni Grameri) kitabıdır. Yayınevi daha çok dini kitaplar yayınlamıştır [1, s. 120].

İstanbul'da Rum azınlığa ait ilk matbaa Kefalonyalı Nicodemus Metaxas tarafından kurulmuş ve 1627 yılında Krillos'un *Tu makariotatu ke sofotatu imon* (Faziletli İskenderiye Patriği Pargalı Georgius Üzerine Risale) kitabını basmıştır [8, s. 5].

Bütün bu yıllar boyunca uluslararası ticaretin de etkisiyle ilk kez çeviri yazılı basılı kitapların önce Avrupa'da sonra Türk topraklarında dolaşıma girdiği görülmektedir. Bu kitaplar daha çok yabancı tüccarlara Türkçe öğretmek amacıyla basılmış sözlük ya da gramer kitaplarıdır. Bu kitaplar sayesinde Türk insanı da ilk kez kendi dilinin basılı bir kitapta nasıl görüldüğünü görebilmiştir [7, s. 21].

Bütün bu süre boyunca Osmanlı topraklarında basılı kitaplara karşı bir direnç vardır. Bunlar birkaç ana sebep altında toplanabilir. Bunlardan ilki ekonomik sebeplerdir. Matbaadan önce Osmanlı topraklarında kitap çoğaltma işi her aşamasında sadece el emeğine dayalı, önemli sayıda sanatçı ve zanaatçıyı geçindiren bir iş koludur. Dizgicilerin işini yapmakta olan hattatlar, illüstratörlerin işini yapmakta olan nakkaşlar, süsleme işini yapan müzehhipler ve ciltleme işini yapan mücellitler bulunmaktadır. Üretim sanayi boyutunda değildir ve el yazması yöntemiyle ağırlıklı olarak dini eserler çoğaltılmaktadır [5, s. 12].

Bir diğer önemli sebep dini kitapların çoğaltmasında olabilecek yanlış basımların yol açabileceği tahribat konusudur. Çok sayıda nüsha üretebilen bir sistemde Arap alfabesinin noktalamalarından birinin yanlış basılması binlerce yanlış Kuran'ın dolaşıma girmesi anlamına gelecektir. Bu argüman daha sonraları yukarıda açıklanan iş kollarının üyeleri tarafından da matbaa karşıtı harekette önemli bir silah olarak kullanılmıştır [3, s. 11].

Sorunun bir de Teknik boyutu vardır. Arap alfabesi Latin Alfabeti gibi sınırlı sayıda harf ve işaretleme ile kullanılamamaktadır. Arapçada Latince bulunmayan noktalamalar ve bağlantı çizgilerinin bulunma zorunluluğu vardır. Ayrıca bütün bu harflerin matrislere dizilimi de Latin Alfabetinde görüldüğü gibi göze hoş görünen tirelemeler sağlamamasının yanı sıra hat sanatının kaligrafik güzelliğine alışık Osmanlı toplumunun beğenisine de uymamaktadır [1, s. 113].

Paris'e elçi olarak gönderilen Mehmet Efendi'nin oğlu Sait Efendi bu ziyaret sırasında matbaaların çalışmalarını da yakından görme olanağı bulmuş ve hayran olmuştur. Tüm handicaplara ve toplumsal direnişe rağmen Sait Efendi ve devşirme İbrahim Müteferrika dönemin padişahı 3. Ahmed'e bir risale (Açıklamalı broşür) yazarak matbaaya neden ihtiyaç olduğunu açıklamaya çalışırlar. Din bilginlerinin de ikna edilmesinden sonra 5 Temmuz 1727'de matbaalarını kurmak için resmi izni alırlar [3, s. 13].

İbrahim Müteferrika bu matbaada din kitapları basmamak şartıyla özellikle eğitimci ve öğrenciler için fayda sağlamak amacıyla tarih kitapları, sözlükler ve mühendislik alanına ait bilimsel eserlerden oluşan pek çok değerli kitabın ilk basımlarını yapmıştır. Toplam 17 farklı kitap ve 4 harita basılan matbaada bazı kitapların ikinci baskıları da olmuştur [8, s. 8]. Matbaa her ne kadar kurucuları ortadan kalktıktan sonra bir süre kapandıysa da farklı isimler altında kitap yayınlarına devam ederek 1939 yılında Milli Eğitim Basımevi adını almıştır [8, s. 11].

Türk topraklarına matbaanın gelişi yukarıda sayılan sebeplerden dolayı geç olmuş olsa da önce askeri eğitim alanındaki daha sonra da eğitim alanında yayın eksiklerini kapatmak zorunluluğuyla gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. Cumhuriyetin ilanı sonrası yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel ve bilimsel kalkınma hamlesinin bir enstrümanı olarak yayıncılık gelişimine çoğu zaman devlet destekli devam etmiştir. Günümüzde devlet matbaalarının yanı sıra özel matbaalar ve yayınevlerinin katkısıyla Batıdaki ülkelerden geri kalmayan bir Türk basım yayıncılığından bahsetmek mümkündür.

KAYNAKLAR

1. Acar M. Ş. Osmanlı'dan Bugüne Gözümüzden Kaçanlar. İstanbul: YEM Yay., 2013.
2. Aslanapa O. Türk Sanatı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
3. Babinger F. Müteferrika ve Osmanlı Matbaası. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2004.

4. Cramsie P. The Story of Graphic Design. New York: Abrams Book, 2010.
5. Evliyagil Ş. Basım Sanayiinin Temel Kavramları. İstanbul,: Ajans Türk Yay., 1972.
6. Febvre L., Martin H. J. Kitabın Doğuşu. İstanbul: Avcıol Basım Yay, 2000.
7. Gerçek S. N. Türk Matbaacılığı I. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi, 1939.
8. Kut T. Yazmadan Basmaya: Müteferrika, Mühendihane, Üsküdar. İstanbul: YKY, 1996.
9. Meggs P., Purvis A.W. Megg's History of Graphic Design. New Jersey: John Wiley & Sons Inc., 2006.

FOTOĞRAF KAMERASI ARKASINDA TÜRK KADINLARI

Prof. Sefa Çeliksap

İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

Prof. Güler ERTAN'a ithafen...

Osmanlı dönemi birçok açıdan kadının toplum içindeki varlığını ikinci plana itmiştir. Ancak azınlık nüfusu altında olanlar toplum ve din baskılarından çok fazla etkilenmezdi. Son dönemlerinde yenileşme heyecanı ve sonrasında Cumhuriyet dönemi ekonomi ve üretim hayatı içinde yer almalarının temellerini atarken, birçok çalışma alanında olduğu gibi fotoğraf sektöründe vizörden bakma özgürlüğü yüz yıl kadar gecikse de Türk kadınları fotoğraf tarihinde yerini almayı başarmıştır.

“Batı’da, bulunuşundan 100 yıl önce fotoğrafı düşleyen bilimkurgu türünde yazılar yayımlanırken, Osmanlı İmparatorluğu’nda yayınlanan “Zeyd-i Müslimin İnsan Vesair Ziruh Olan Hayvan Suretlerinin Alaküllahal Tasviri Şer’an Haram Olur” fetvasıyla fotoğrafın haram olduğu ilan ediliyordu (1).”

Türk ulusunun yenilik ve Batılılaşma heyecanını Mustafa Kemal Atatürk gerçekleştirdi. Ancak Osmanlı yönetiminin son döneminde bu heyecan fırtınası içinde ilk Türk Müslüman kadın fotoğrafçısı **“Türk Hanımlar Fotoğrafhanesi”** isminde stüdyo açma cesareti gösteren **Naciye SUMAN Hanım**¹ olmuştur. Yüzbaşı İsmail HAKKI Bey ile evli olan Naciye Hanım Anadolu’ya göç eden bir Balkan göçmenidir (Salih Paşa’nın kızı). Savaşta yaralanan eşinin Viyana’da gerçekleşen tedavisi sürecinde almış oldukları fotoğraf eğitimi ve ekipmanlar ile birlikte 1914 yılında İstanbul’a yerleşirler. Beşiktaş-Yıldız’da bulunan Sait Paşa konağının çatı katında bilgi ve tecrübelerini geliştirirler. 1919 yılında konağın girişine **“Türk Hanımlar Fotoğrafhanesi-Naciye”** yazılı bir tabela astırır. Az sayıda bulunan ve Müslüman olmayan erkek fotoğrafçıların önünde çarşaf ya da peçelerini açmaları Osmanlı dönemi toplumunda hoş karşılanmadığı için Naciye Hanım’ın fotoğrafhanesi dönemin kadınları tarafından özgür hissettikleri bir mekân anlamı taşır. Beklenenin üzerinde oluşan talep nedeniyle 1921 yılında stüdyo Beyazıt’a taşınmıştır. Millî Mücadele Savaşı’nın vermiş olduğu psikoloji ve özlem nedeniyle cephede bulunan subay eşleri İstanbul’da bir kadın fotoğrafçı olduğunu öğrendiklerinde eşlerinden başı, kolları açık olarak fotoğraf çektirip kendilerine mektup aracılığı ile göndermelerini istediler. Naciye Hanım bir taraftan Sultan Reşat’ın torunlarına fotoğrafçılık dersi verirken, diğer yandan İngiliz subay ve ailelerini de fotoğraflamıştır. 16 Mart 1916 yılında İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngiliz karşıtı sokak gösterilerine tanık olmuş ve olayları gizlice belgelemeyi de ihmal etmemiştir.

¹1973 senesinde vefat etmiştir. Naciye Hanım’ın resim arşivi günümüze ulaşmamıştır. Türk Hanımlar Fotoğrafhanesi-Naciye damgasını taşıyan sadece altı tane fotoğraf, Gülderen BÖLÜK koleksiyonunda bulunmaktadır.

Cesaretli girişimden heyecan duyan bir başka Türk kadın fotoğrafçı olan **Muzaffer Hanım** ise kapalı mekânda poz vermekten çekinen kadınlar olduğunu fark eder ve ilk **Seyyar Fotoğrafçı** olarak kendini gösterir. Farklı bir yöntem kullanarak gazetelere ilan vererek fotoğraf çekimleri için gün ve saat belirtmiştir. Böylece doğa içinde veya kişilerin evlerine giderek özellikle kadınların daha özgür poz vermelerini sağlar. 1923 yılında **SÜS** dergisinin desteğini arkasına alarak mesleğe başlamış olması onun basında görev yapan ilkler arasında yer almasını sağlamıştır. Gerçek anlamda Türk fotoğraf tarihinde tek başına profesyonel olarak fotoğraf üreten ilklerden **Maryan ŞAHİNYAN** 1937 yılında karşımıza çıkmaktadır. 1877 yılında ilk kurulan Osmanlı Parlamentosu ve Meclis-i Mebusan'da Sivas temsilcisi Agop Şahinyan Paşa'nın torunu olan Maryam ŞAHİNYAN İstanbul Galatasaray'da işlettiği stüdyolarında kesintisiz olarak fotoğraf ile yaşamını kazanmıştır. Varlık Vergisi (1942), 6-7 Eylül Olayları (1955), Kıbrıs Savaşı (1974) gibi tarihin önemli olaylarına tanıklık ederken stüdyo fotoğrafının dışına çıkarak ilk basın belgesel örneklerini vermiştir.

Fotoğraf tarihimizde direkt olarak basın içinde **Eleni KÜREMAN** (1921-2001) yer almaktadır. Basın ortamında kadınların pek az çalıştığı bir alan olan spor fotoğrafçılığı onun ilgisini çekmiştir. Dünyanın en eski haber ajansı American Associated Press'in (AP) Türkiye temsilcisi olarak görev aldıktan sonra başta Vakit Gazetesi olmak üzere Son Dakika, Son Posta ve Yeni Şafak gazeteleriyle birlikte spor muhabirliğini yanı sıra polis muhabiri olarak da hizmet vermiştir. Onun açmış olduğu bu yoldan ilerleyerek Hürriyet Gazetesi aracılığı ile Kore savaşına ait fotoğraflardan oluşan haber ve görüntülerini Türk halkına aktaran **Semiha ES** basınının ilk profesyonel gezi, belgesel ve savaş fotoğrafçısı olarak karşımıza çıkar. Özellikle Kore Savaşı sırasındaki başarısından sonra büyük tehlikelere aldırılmadan Vietnam ve Ruanda'daki savaşlara da tanıklık etmiş ve oralarda yaşanan acıları belgelemiştir. Stüdyo ve basın içinde mücadele eden kadın fotoğrafçılarımızdan sonra akademik eğitim almış ilk kadın fotoğrafçı olarak **Yıldız MORAN** (1932-1995) karşımıza çıkar. 1953 yılında Cambridge Trinity College ve daha sonrasında Londra, Edinburgh, Ankara ve İstanbul'da ilk akademik fotoğraf sergileri açarak Cumhuriyet Türkiye'si adına Anadolu coğrafyasını kendine özgün bir biçimde gözlemlemiş, kayıt altına almış ve sergilemiştir. Yıldız MORAN 1982 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Fotoğraf Enstitüsü Onur Üyesi bir fotoğraf sanatçısı olarak 1995 yılında vefat eder.

Öncülerini takip eden birçok Türk kadın fotoğrafçımız yetişmiştir. Kısa araştırma yazısının son bölümünde ise akademisyen ve sanat anlamında Türk kültürüne hizmet veren fotoğraf sanatımızın önemli kadın duayenlerinden **Güler ERTAN** yer almaktadır. 1959 yılında Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu Grafik Bölümünde eğitimini tamamlayan Güler ERTAN aynı kuruma fotoğraf asistanı olarak atanarak görev almıştır. 1968 yılında Avusturya hükümetinin vermiş olduğu bursla Viyana'da renkli fotoğraf ve karanlık odada uygulanan fotoğraf çalışmalarını sürdürdükten sonra Türkiye'ye dönerek öğretim üyeliği görevine devam etmiştir. "*Çağdaş Fotoğraf Sanatı*", "*Fotoğraf Terimleri Sözlüğü*", "*Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı*", "*Fotoğrafımızda 1960'tan Günümüze*" gibi başlıklar altında birçok kitap yayınları bulunmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği önemli akademisyenlerinden biri olarak fotoğraf üzerine eserler ve dersler vermeye devam etmektedir.

Sonuç olarak olayları tüm gerçekliği ile aktarmak görsel tarih oluşturmada önemli bir kural oluşturur. Bu nedenle fotoğrafçının yanlış yapma lüksü olmadığından teknik ve estetik kaygısının yanı sıra kendinden önceki nesli ve literatürü yeni nesil fotoğrafçıların iyi bilmesi gerekir. Yazılı tarih üzerinde eril güçler tarafından müdahale edilerek gerçeklerin eksik, yanlış aktarılması sağlanabilir ancak görsel kayıt altına alınmış tarihe müdahale edilemez.

Gültegin ÇİZGEN ile farklı tarihlerde fotoğraf üzerine yapılan karşılıklı konuşmalar için teşekkürler.

TAVSİYE EDİLEN KAYNAKLAR VE İLERİ OKUMA

1. <http://www.fotografya.gen.tr/>
2. <https://www.basinhayati.net/fotograf-in-ocnu-kadinlari/>
3. Prof. Güler Ertan, *Fotoğraf Sanatı Ve Türkiye, /Cumhuriyet Sonrası Türk Fotoğrafı* Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Toplantı Notları, Siemens Yayınları
4. Istanbul Aydin University, Faculty of Fine Arts Textile and Fashion Design Department. TEXTILE FASHION ART DESIGN SYMPOSIUM and EXHIBITION. PROCEEDINGS BOOK. “*Clothing Fashion and Photography*”. “*Giyim Moda ve Fotoğraf*” başlıklı makale. Sefa Çeliksap-Savaş BAYKAN. (19 -20 November 2020 E-ISBN: 987-625-7783-41-5/Sf.487)

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI PROPAGANDA İLLÜSTRASYONLARINDA TÜRK İMGESİ

Karaduman Çetin Can

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Propaganda kişilerin ve toplumların düşünce yapılarını ve yargılarını etkileyip yön vermek için kullanılan iletişim biçimidir. Bu yönüyle savaş dönemlerinde sıkça bir silah gibi kullanılmıştır. Terim, on yedinci yüzyılda Roma Katolik girişiminden, dini inancı insanlara vaaz etmek ve insanları kiliseye çekmek için türetilmiştir. Bunun yanı sıra, insanlar savaş gibi nedenlerle propagandayı, terimin çıkmasından çok önce ve uzun zaman sonra da fikirlerini satmak ve insanları ikna etmek için kullanmışlardır. Çoğu zaman, propaganda yoluyla aktarılan fikirler çarpıtılmış gerçeklerden ve insanları duygusal olarak etkileyecek biçimde yansıtılmıştır (1). Propaganda, şaşkınlık üzerine oynar, karmaşayı artırır, beklentileri sömürür. Tecrübe ve edinilmiş bilgi gibi görünür. Düşünce üzerinde kuvvetli etkileri vardır, inandırır ve inanç sistemleri üretir. Gerçekte olmayan güvenceler sunar, algıları çarpıtır. Hakikat, doğruluk, anlayış ve gerçek bilgi gibi değerleri göz ardı eder (2). Propagandalarda zengin çeşitlilikte metaforik anlatımların kullanıldığı görülebilmektedir. Savaş dönemlerinde fikir aşılama amacıyla oluşturulmuş propaganda görsellerinde düşmanların yılanlar, kurtlar, ve çeşitli yırtıcı ve tehlikeli hayvanlar ya da ilkel, barbar, akılsız, suçlu, deli ve tanrı düşmanı gibi imgelerle aktarıldığı görülmektedir (3).

Birinci dünya savaşı sırasında propaganda önemli bir araç hâline gelmiş ve insanların düşüncelerini ve inançlarını manipüle etmek amacıyla sıkça kullanılmıştır. Propaganda amacıyla kullanılan birçok farklı ortam ile karşılaşılacaktır. Birinci dünya savaşı sırasında kitap, gazete, dergi, afiş, broşür, resim, kartpostal, fotoğraf, müzik ve filmler ve hatta seramik ve cam objeler gibi birçok ortam propaganda aracı olarak kullanılmıştır (4).

Savaş sırasında en yaygın kullanılan propaganda ortamlarının kartpostallar ve mizah dergileri olduğu söylenebilir. Kartpostallar ucuz üretim ve gönderim maliyetleri ile sıkça tercih edilen iletişim aracı görevi görmüşlerdir. Kısa yazılı iletişim için oldukça çok kullanılmışlar, bu nedenle propaganda görselleri ile üretilmişlerdir. Mizah dergileri ise savaş ortamında askerleri cesaretlendirmek için kurgulanan propaganda illüstrasyonları ile yayımlanmış olduğu görülmektedir. Savaş öncesi hükümeti eleştiren dergiler, savaş dönemi propaganda yapan mecralar hâlini almışlardır. Karikatüristler propaganda ajansı olarak görev yapar hale gelmişlerdir. Geleneksel rolleri eğlendirmek, kurumlar hakkında eleştiri yapmak, insanların belli konularda gözlerini açmak, doğruyu göstermek iken, savaş döneminde rolleri kökten değişmiştir (5).

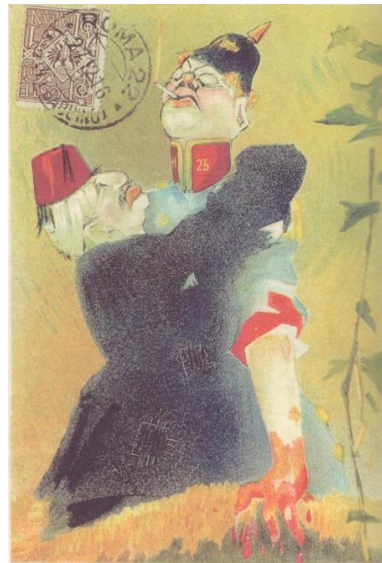
Almanya örneği ele alındığında, o dönem öne çıkan mizah dergilerinden en önemlilerinden birinin *Simplicissimus* olduğu görülmektedir. Savaş öncesi dergiye birçok kez devlet tarafından el konulmuş ve dergi çizimleri defalarca mahkemeye çıkartılmışlardır. Savaş

patlak verdiğinde ise devleti eleştiren tüm dergiler bir ikilem yaşamışlardır. Hükümet, verdiği karar ile savaş dönemi boyunca karşıt görüşteki tüm dergilerin faaliyetlerinin durdurulacağını duyurmuştur. Bu sebeple Simplicissimus gibi dergiler de hükümeti destekleyen ve savaş propagandası yapan mecralar hâlini almışlardır. Hükümeti destekleyen içerikler yayımlansalar da başta yine yasaklanmışlar, ancak askerler üzerinde olumlu etki bıraktığı görülünce daha sonralarda yayın çıkarmalarına izin verilmiştir.

Birinci dünya savaşı sırasında Osmanlı devleti de propagandayı bir araç olarak kullanmış, ancak ittifak devletleri karşısındakendini haklı çıkarmaya yönelik, karşı iddialara cevap vermeye çabalayan içeriklerden ibaretopropagandalar yapabilmiştir (6). İttifak devletlerinin yayınladığı propagandaların bir kısmında Osmanlı askerlerinin ilkel ve barbar oldukları, yakaladıkları esirleri parçalayarak öldürdükleri gibi propagandalara karşılık Osmanlı ordusunun misafirperverliğini ve esirlere karşı ne kadar iyi bir tutum sergilediklerini anlatan beyannameler bastırılmış ve uçaklarla düşman hatlarına dağıtılmıştır (7).

Propaganda aracı olarak illüstrasyonun kullanımı birinci dünya savaşında çoğunlukla karikatür biçiminde kartpostallar, dergi ve afişlerde karşımıza çıkmaktadır. Karikatürler bir mesajı iletirken çoğu zaman bir fotoğraf ya da bir yazının ötesine geçerek konuyu çok daha etkili, hızlı ve çarpıcı bir biçimde izleyene aktarabilmektedir. Ayrıca o yıllarda karikatürler, fotoğrafa nazaran üretim maliyetlerinin daha az olması sebebiyle daha önce hiç olmadığı kadar popüler bir propaganda aracına dönüşmüşlerdir. Bunun yanı sıra karikatürlerde anlatıyı abartma olanağı, kötülenmek istenen düşmanın olumsuz yönlerinin olduğundan çok daha abartılı biçimde aktarılabilmesi sebebiyle tercih edilmişlerdir (8). Semiyotik (Göstergebilim) açısından ele alındığında bu illüstrasyonların birçok anlatı içerdiği ve ülkelerin o dönemde birbirleri hakkındaki düşünceleri açıkça ortaya çıkarılabilmektedir.

Henüz İttifak Devletleri'ne katılmadan önce İtalya'nın bir İtilaf Devleti iken yayımlanmış olduğu karikatür Resim 1'de görülmektedir. Karikatür incelendiğinde Alman askerinin ellerinin kanlı olduğu ve vahşi bir katil imgesi yüklendiği görülmektedir. Surat ifadesi incelendiğinde kendinden emin hatta kendini beğenmişlik derecesinde bir ifade olduğu söylenebilir. Ayrıca Osmanlı'yı temsil eden figürün ceketinde yamalar olduğu ve Alman askerinin boynuna aciz ve yalvarır bir biçimde sarıldığı, Alman askerinin ise ona tepeden bakarak küçümsediği algısı çıkarılabilmektedir. Burada Osmanlı Devleti aciz ve güçsüz yaşlı bir adam gibi gösterilerek Osmanlı'nın güçlü devlet olma algısının yıkılmaya çalışıldığından bahsedilebilir.



Resim 1. Osmanlı-Alman ittifakını yeren İtalyan karikatürü

Birinci Dünya Savaşı döneminde yayımlanmış illüstrasyonların birçoğunda ülkelerin birbirini küçümsediği, küçük gösterdiği, birbirleri üzerinde olumsuz algılar oluşturmaya çalıştıkları ve aynı zamanda birbirlerini nasıl gördükleri hakkında birçok kanıya varmak mümkündür. Osmanlı Devleti hakkında olumlu ve olumsuz imgelerin yüklendiği çok sayıda illüstrasyonla karşılaşılmaktadır. İtilaf ya da İttifak Devletleri'nin propaganda görsellerinde genel olarak yardıma muhtaç, yaşlı yorgun bir adam ya da zayıf güçsüz bir çocuk gibi imgelerle gösterildiği gözlemlenebilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Dziak, M. Propaganda. Salem Press Encyclopedia. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ers&AN=125600368&lang=tr&site=eds-live&scope=site>
2. Orbaugh, S. Propaganda Performed: Kamishibai in Japan's Fifteen Year War. Leiden: Brill, 2015. 8 p.
3. Eidevall, G. Prophecy and Propaganda: Images of Enemies in the Book of Isaiah. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2009. 5 p.
4. Toklu, M. Türkische und deutsche Kriegspropaganda im Ersten Weltkrieg am Beispiel von Postkarten. Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik, 2018, 6 (2), 226-232. 228 p.
5. Demm, E. Propaganda and Caricature in the First World War. Journal of Contemporary History, 1993, Vol. 28, No. 1, 163-192. 166 p.
6. Avşar, S. Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propagandası. Ankara: Kim, 2004. 78 p.
7. Ulu, C. Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 2012, 10 (12), 61-83, 65 p.
8. Çakı, C. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman Propaganda Kartpostallarında Kullanılan Karikatürlerde Türklerin Sunumunun Göstergibilimsel Açıdan İncelenmesi. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2018, Haziran (29) s. 73-94, 80 p.

KENT VE TASARIM ÖZGÜRLÜĞÜ: KAMUSAL ENSTALASYON

Kozak Selma

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

*“Şehri açıklamaya ya da onaylamaya asla muvaffak olamayacağız.
Şehir işte burada. Şehir bizim mekânımız ve ondan başka mekânımız yok.
Bizler şehirlerde doğduk. Bizler şehirlerde büyüdük. Şehirlerde nefes alıyoruz...
Şehirde insana dair olmayan hiçbir şey yoktur, kendi insanlığımız hariç.”*
Georges Perec, (1)

Kentler doğası itibariyle canlıdır. Çeşitliliğin, çok kültürlülüğün mekânlarıdır. Heterotopik anlamda çok sesliliği temsil ederler. Estetik dinamiği olan ortamlardır. Pek çoğumuz için yaşam alanı olmanın ötesinde birer ilham kaynağıdır. Kentler kendilerini sürekli geliştiren ve değiştiren bir yapıya sahiptir. Kentsel tasarım bu olgunun önemli nedenlerindedir. Dolayısıyla: “görünüş ne kadar sıradan olursa olsun, kentlere bakmak insana özel bir zevk verebilir. Bu yüzden, kent tasarımı geçici bir sanattır” (2).

Günümüzde, 1970'lerden sonra, postmodernizmin yükselişi ile birlikte kamusal alanda sanatın varlığının sanatçılar için bir turrain d'être haline geldiği söylenebilir. Söz konusu kent tasarımı urbanizm'den kamusal enstalasyona kadar çok geniş spektrumu kapsayan bir alandır. Bu bağlamda kent, tasarımcılar ve sanatçılar için kendilerini ifade edebilecekleri dışavurum kanalları açmakta, özgürlük alanları sağlamaktadır.

Kamusal alanın her zaman kesin bir tanımını yapmak pek mümkün olmasa da, en öz ifadeyle; sosyal hayatımızda kullandığımız, gündelik, toplumu ortak bir yerde birleştiren, kamunun ortak yararı için çeşitli eylemlerin gerçekleştirildiği, toplumsal faaliyet alanlarına işaret eden, insanların benzer eylemler gerçekleştirdiği, toplanabildiği veya bir araya gelebildiği alanlara kamusal alan diyebiliriz. Stavrides'in ifade ettiği şekliyle; "egemen bir otoritenin varlığıyla belirlenen mekân olarak kamusal alan, insanlara belirli koşullara göre verilen alandır. Kamusal alanlar öncelikle, onları kontrol eden ve insanların onları kullanabileceği kuralları belirleyen belirli bir otorite (yerel, bölgesel veya eyalet) tarafından yaratılır. Örneğin bir belediye parkı veya bir kasaba meydanı gibi, bir topluluk adına hareket eden yetkililer tarafından yönetilen kamusal alanlar" (3).

Son yıllarda kamusal enstalasyon tasarımı zamanımızın önemli ve heyecan verici ana akım sanat formlarından biri haline gelmiştir. Terim çoğunlukla kamusal alanda yapılan sanata atıfta bulunmasına rağmen, söz konusu sanat günümüzde sadece kamusal alanlara heykel, anıt vb. gibi sanat eserleri yerleştirmenin ötesindedir. Kamusal enstalasyon kentin, kamusal alanlarında enstalasyon ilkelerine bağlı olarak ışıklı levhalardan grafik ve tipografik öğelere kadar pek çokform ve materyallerin kullanıldığı çağdaş sanat pratiğidir. "Kamusal enstalasyonlar genel anlamda bir mekânın kullanıcılarıyla iletişime geçmek, bağlantı kurmak ya da onlara ilham vermek için çeşitli materyal ve ortamları kullanan fiziksel alana, içeriğe veya kültürel bağlama yönelik tasarlanan mekâna özgü çalışmalardır. Kamusal enstalasyonlar, sanat eserleri, anıtlar, geçitler, yer imleri, yönlendirme işaretleri, büyük ölçekli grafikler, bağlamsal öğeler, yer işaretleri, marka kurumsal öğeleri gibi sanat ve tasarım çalışmaları olabilir" (4). Kamusal alanda yapılan video enstalasyonlar, multimedya çalışmaları, yeni medya sanatları, ışık ve ses enstalasyonları, mapping çalışmaları, mixmedia çalışmaları da kamusal enstalasyonadâhil edilebilir. Temelde, kamusal enstalasyon mekanlar ve insanlar arasında bağlantı kurma deneyimi üzerinden hareket eder. Yanı sıra belirli bir yerin benzersizliğini ifade etmek ve geliştirmek için kullanılabilir.

Özellikle kamusal alanda var olabilme, sanatçı ve tasarımcılara izleyicileri ile doğrudan buluşabilme, arada bir sınırlar, 'belirleyici' ya da 'belirlenen' bir mekân olmaksızın etkileşim olanakları sunar. Kentler, yaratıcı özgürlüğün sınırsız, duvarsız gösterenleridir. Geçici ya da kalıcı, kamusal enstalasyon kreatif inisiyatif için bir alan açma fırsatı sunar ve böylece sanatçı, mekânı kendine mal etmiş olur.

Nasıl kentte yaşayanların kentleri değiştirme gücü var ise, aynı şekilde kamusal enstalasyonunda mekânları dönüştürme gücüne sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, sanatçının ve sanatının içkin bir sosyal ilişkilene yoluyla paylaşılan, müşterek kamusal mekânlar yaratma gücü ortaya çıkar. Bu mekânlar önceden belirlenmiş amacı ya dâdogaşının yanı sıra, dönüşen ve hatta kendine özgü bir yaşam dinamiğinin oluşmasıyla sınırları ortadan kalkan kentsel alanlardır. Bu şekilde, kullanılan ya da kullanılmayan, terk edilmiş, göz ardı edilen ya da belirlenmiş amacı dışında kullanılmayan mekân, insanlar tarafından paylaşılan, müşterekleşen/müşterekleştirilen bir alan haline gelebilir.

Konuyu üç sanatçı üzerinden örneklendirmek gerekirse:

Jenny Holzer 1970'lerden buyana kamusal alanlarda, kent merkezlerinde lazer, neon ışıklar ve projeksiyon kullanarak metin temelli enstalasyonlar gerçekleştirir. Amacı, anti militarizmden feminizme kadar çok çeşitli konularda farkındalık yaratmaktır. Sanatçı çoğunlukla çalışmalarının anonim ve kamusal alanda olmasını şu sözleriyle açıklar; "Çalışmalarım çok uzun süre anonimdi. Projeksiyon çalışmaları kısmen hala aynı şekilde. Bu kasıtlı bir eylem, çünkü insanların içeriğe dikkat etmelerini ve dâhil olmalarını ve belki de sadece birazcık da olsa bunu kimin ve neden yaptığını merak etmelerini istiyorum" Res.1. (5).

Ugo Rondinone'nin Rainbow (1997–2017) serisinden Where do we go from here?(Buradan Nereye Gidiyoruz?1999) adlı ikonik eseri ise 15. İstanbul Bienali (2017) kapsamında İstanbul Mustafa Kemal Kültür Merkezinin(MKM) çatısına yerleştirilmiştir. Bu yapıt, gökkuşağı renklerini içeren, harfler, tipografi ve kelimelerin ilham veren gücünden

fađdalanarak tasarlanmıř neon bir heykeldir.Ugo Rondinone eserini “niyetim, gece vakti ortaya çıkan bir gökkuřađının çeliřkisiyle, kamusal alana řairane bir dokunuř getirmek” sözleriyle açıklar. Res.2. (6).

1970’lerin sonundan buyanaü boyutlu yüzeylerin üzerine düz grafikler kullanarak anamorfik illzyonyaratan Felice Varini çođunlukla kamusal alanlarda enstalasyonlar üretmektedir. PORT IZMIR (2007) Uluslararası Güncel Sanat etkinliđi kapsamında ‘İstasyon/Üçgenler’ adlı eseri İzmir Alsancak Garı’na yerleřtirilen kamusal enstalasyonlarından biridir. Sanati mekân ve kamusal alan seçimleriyle ilgili deđerlendirmesini řu sözleriyle açıklar;“ Her zaman net ve nesnel olmayı çok isterdim fakat bildiđim bir řey var ki belirsiz zamanlar da var. Niçin ve nerede iyi bir mekân seçtiđimi bildiđimi söyleyemem; belki de belirsizlik bizi biz yapan, bizi insan yapan řey olduđu için gereklidir. Mükemmel deđiliz” Res.3. (7).



Resim1: Jenny Holzer, A Soldier Says, Pitti Palace, Floransa, İtalya, 2017.

Resim 2: Ugo Rondinone, Where do we go from here? MKM, İstanbul, 2017.

Resim 3: Felice Varini, İstasyon, Üçgenler, Alsancak Garı, İzmir, 2007.

Kamusal alandaki artistik uygulamalar, kolektif deneyimlerin yolunu açar. Kamusal enstalasyonun temelinde var olan, mekânlar ve insanlar arasında bađlantı kurma deneyimi, bir keřfetme yolculuđu, eylem, katılım, dâhil olma, karar verme, sorgulama, harekete geçirme gibi insanın içgüdüsel, düřünsel ve özgürleřtirici olanaklarını açıđa çıkaran pratiklerdir.

Sonuç olarak, kamusal enstalasyon bazen toplumcu gerçekçi bir yaklařım, bazen liberal bir anlayıř, ođunluklademokrat bir zihniyet bađlamında bireysel bir söylem ve hatta politik bir araç olarak kullanılabilir ve deđerlendirilebilir. Kamusal enstalasyon uygulamalarının inovatif, eleřtirel ve farkındalık yaratmaya yönelik karakteri kent yařamında enerjik zgrlk ađrıřımları yaratır.

KAYNAKÇA:

- 1.Perec, G. Mekân Feřmekân. ev: Erkay, A. İstanbul: Everest Yayınları, 2020. 99 p.
2. Lynch, K. Kent İmgesi.ev: Bařaran, İ. İstanbul: İř Bankası Yayınları, 2017. 1 p.
3. Stavrides, S. Common Space: The City as Commons. London: Zed Books, 2016. 4-54 p.
4. SEG.D. What is Public Installation Design? int. 1-3 p. <https://segd.org/what-public-installation-design#:~:text=Art%20and%20design%20are%20powerful,spaces%20with%20meaning%20and%20context.>
5. Schwarz, G. ‘I want people to attend to the content’ - an interview with Jenny Holzer. int. 1-7 p. <https://www.apollo-magazine.com/jenny-holzer-guggenheim-bilbao-interview/>
6. İKSV. Kalıcı Eserler. int. 1-3 p. <http://15b.iksv.org/haberler/21>
7. Dekel, G. Perspective-localized painter, Felice Varini, interviewed by Gil Dekel. int. 26p. <https://www.poeticmind.co.uk/interviews-1/i-am-a-painter/>

BİLİM VE SANATIN KESİŞİMİ: MASKELER

Ayşe Simay Metin, MSc

İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Moleküler Biyoloji ve Genetik Anabilim Dalı

İnsanlık olarak Mars yüzeyine göndermiş olduğumuz gelişmiş araçlarla ilk izlerimizi ve uzay çöplerimizi bırakıyoruz. Bir taraftan yaşadığımız dünyayı sürekli varlığımızla tehdit ederek gelecek kuşaklara yaşanılmaz bir yerküre bırakırken diğer taraftan da yok etmek için yeni dünyalar arıyoruz. Bu ikilem insan olarak kendi içimizdeki çelişkileri çözümleyemediğimizi ironik bir biçimde önümüze koymaktadır.

Bilim ve sanatın iş birliği doğrultusunda geliştirdiğimiz teknoloji ve günlük hayatımızı kolaylaştıran tasarım ürünleri, yaşantımızı etkileyen salgın hastalıklar başta olmak üzere doğa olayları karşısında yetersiz kalmaktadır. Günümüzde özellikle salgın hastalıkların temelini oluşturan bakteri ve virüsler gibi mikroorganizmalarla mücadele için moleküler biyoloji alanında laboratuvarlarda bilimsel uğraşlarda bulunan bilim insanları inovatif yaklaşımla geçmiş hastalık nedenlerini inceleyip, bilgiyle çözüm bulmak zorundadırlar. Ancak çözüm sadece bilimin geleneksel arşiv bilgileri içinde gizlenmemiştir. Sanat ve bilim farklı gibi görünseler de yaratıcılık noktasında çakışmaktadırlar. Bilim de sanat da insan ile ilgilidir bu kesişimi ve bir sanatçının bilim için çabasını gösteren en önemli örnekler Leonardo da Vinci'nin anatomi çalışmalarında gizlidir (1). Benzer şekilde salgın hastalıkların insanlar üzerinde bıraktığı etkiler sanatçılar tarafından yeniden yorumlanarak geleceğe aktarılmıştır (2). Moleküler biyoloji ve genetik alanında yapılan araştırmalar da benzer bir mantığa dayanmaktadır. Örneğin bir dönem belirli bir hastalık üzerinde kullanılan ilaçlar günümüzde farklı modifikasyonlara uğratarak başka hastalıklarda kullanılmak üzere uyarlanmaktadır.

Geçmiş dönemlerde çeşitli coğrafyalarda savaş ve salgınlar yaşamış olsak da modern insan türü olarak dahice nitelendirilen ancak ilkel sayılabilecek zayıflıklarımız ve hırslarımızdan henüz tam anlamıyla sıyrıldığımızı söyleyemeyiz. Geçmişte yaşanan önemli salgın hastalıkların kökeninde insan gözüyle göremediğimiz boyutlardaki mikroorganizmalar nedeniyle basit maskelerimizin ardına gizlenip saklandığımız gibi 21. yüzyılda da aynı endişe ile korunmaya çalışıyoruz (3). İlk insanın maskeyi, korkuları veya iki yüzlülüğün ihanetinin simgesi ya da dost-düşman ayrımı kavramıyla metafor yoluyla tanımladığını biliyoruz. *Baskı oluşturmak, hastalıkları iyileştirmek, gizil güçlerle iletişim kurmak ya da korku, inanış, gibi amaçlarla normal insanlar ile iletişim kurma isteğiyle tasarlanan maskeler aynı zamanda sanatın da esin alanını oluşturmaktadır* (4).

Gerçek işlevini sadece tiyatro ve sinema gibi görsel sanatlar içinde gördüğümüz ancak karnavallarda, balolarda ve moda sektöründe eğlence amaçlı da kullandığımız (Fig. 1) maske, modern dünyanın farklı ama geçmişi hatırlatan göreviyle günümüzde günlük kıyafetlerimizin bir parçası oldu (Fig. 2). Spiritüel dünya ile yaşadığımız bu gerçeklik arasında yeniden bağ kurmamızı sağladı.



Figür 1: (A) Venedik Festivali veba doktoru maskeleri (4); (B) Afrika Dogon Kabilesi'ne ait maskeler (5)



Figür 2: Günlük kıyafetlerin birer parçası olan medikal maskeler (6)

21. yüzyılda yaşadığımız yeni salgın bizlerin doğa ve bilmediklerimiz karşısında zayıf olduğumuzu hatırlatırken, zamana karşı en çok maskenin dirençli olduğunu gözler önüne serdi. Maskeyi dirençli kılan aslında onun arkasında neyin bulunduğunu gizliyor olmasıdır. İster sanat eseri içinde veya moda tüketiminde bir imge ile yüklü olsun, isterse laboratuvarında bir bilim insanını korumakla görevli olsun maske bugün medikal işlevinin ötesinde insanca yaşama isteğimizi, gerçek kimliğimizi yeni yüzyılda da kendi yarattığımız korkular karşısında acizliğimizi tanımlamaktadır.

Biyoloji biliminin dışında farklı bir yaklaşımla insanlık tarihini etkileyen hastalıkları konu alan sanat eserleri incelenirken bilimsel araştırma sürecinde sadece bilim tünelinden geçerek çözüm aramanın yeterli olmayabileceği; sanat, teknoloji ve bilim üçlüsünün birbirinden ayrılmaz olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Günümüzde Covid-19 ve varyantlarının oluşturduğu pandemi modern insanın önlenemez merak ve hırsının göstergesidir. Belki de yakın tarihte yaşanacak bir nükleer savaş insan türünün sonunu getirecek. Geçmiş kültürlerin kurucuları olan atalarımız gelecekte başımıza gelebilecek tehlikeli durumları anlamamız için maskeleri bir kod olarak bizlere miras mı bıraktı?

REFERANSLAR

- (1) Satron G, “Leonardo da Vinci”, Muhayyel Yayıncılık, 2019. ISBN: 978-605-81016-1-6
- (2) Yabalak H, “Sanatçının Esin Kaynağı Olarak Salgın Hastalık ve Hastalığın Resim Sanatına Yansıması”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 493-538, (2020).
- (3) Sherman IW, “Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Bilim Dizisi, 2021. ISBN: 978-625-405-493-8
- (4) Çeliksap S, Karatepe H, “Bir İletişim Aracı Olarak Maske ve Sanat”, Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi Yıl: 4, Sayı: 7, (2021). doi.org/10.29228/jiajournal.51717
- (5) Milliyet Gazetesi Kültür ve Sanat, “Gagalı Maskeler Vebayla Savaştı”, Mart 2020 <https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/gagali-maskeler-vebayla-savasti-6167178>
- (6) Hürriyet Seyehat, “Uzayla İlgili Çok İlginç Sırları Ortaya Çıkardılar!”, Ocak 2021 <https://www.hurriyet.com.tr/seyehat/galeri-uzayla-ilgili-cok-ilgin-c-sirlari-ortaya-cikardilar-yaptiklari-calismalar-bilim-insanlarini-sasirtti-40707931/4>
- (7) The New York Times, “The Mask”, Mart 2020 <https://www.nytimes.com/2020/03/17/style/face-mask-coronavirus.html>

ATATÜRK VE MATEMATİK

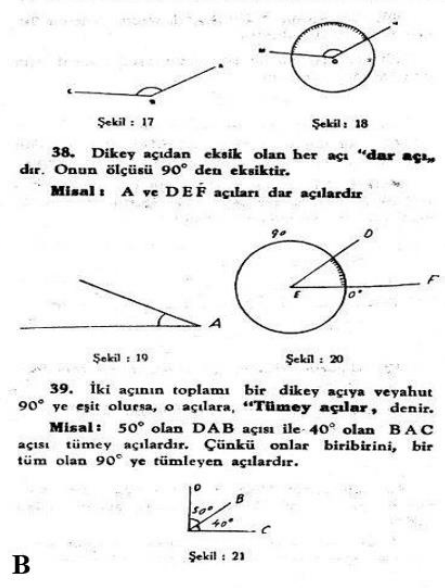
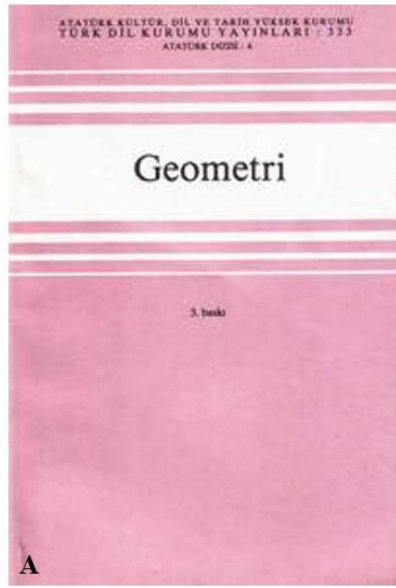
Mehmet Sunay Metin, BSc

Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Anabilim Dalı

İnsanlık, yerleşik hayat düzenine geçtikten sonra yaşam ve geçim kaynağı olarak tarım yapma ihtiyacı duymuştur. Tarım ürünlerinin fazlasını hesap etmek, paylaşmak ve tarım arazilerinin boyutlarını eşit şekilde belirleyebilmek adına birtakım ölçütlere ihtiyaç duymuştur. Verimliliğinin oldukça yüksek olduğu bilinen ve coğrafi şartlarıyla insan yaşamına büyük olanaklar sunan Anadolu toprakları bilim ve sanatın beşiği sayılmaktadır. Bununla birlikte bilim ve sanatın doğduğu ve geliştiği bu topraklar Sümer kültürüyle bağdaştırılmaktadır.

Matematik: Aritmetik, cebir, geometri gibi sayı ve ölçü temeline dayanarak niceliklerin özelliklerini inceleyen bilimlerin ortak adıdır. Günümüzde matematik bir bilim dalı olarak bilinse de bu sözcüğün temeli farklı milliyetlerde farklı anlamlar göstermektedir. Eski Yunanca’da *matesis* matematik kelimesinin köküdür ve bu kelime *ben bilirim* anlamına gelmektedir. Osmanlı Türkçesi’nde ise matematik kelimesinin adı *riyaziyedir* ve bu kelimenin kökünün anlamı *disipline etme, perhiz* anlamına gelmektedir (1). Fransızca’da *mathématique* sözcüğünden gelmektedir. Günümüzde kullandığımız *matematik* sözcüğü Mustafa Kemal Atatürk’ün yapmış en büyük devrimlerden biri olan harf inkılabı sayesinde hayatımıza girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk sadece matematik kelimesinin kökenini araştırmakla kalmamış bizzat kendisi matematik biliminin ne kadar önemli bir alan olduğunu ve günlük hayattaki önemini şu sözlerle aktarmıştır: “*Ben öğrenim devrimde matematik konusuna çok önem vermişimdir ve bundan hayatımın çeşitli safhalarında başarı elde etmek için faydalanmış olduğumu söyleyebilirim. Onun için herkes matematik bilgisinin çok gerekli olduğuna inanmalıdır.*” Mustafa Kemal Atatürk’ün bu sözü matematiğin sadece işlemlerden olmadığı, evreni anlamak ve çözümlenmek için farklı bir felsefi sistemin olduğunu anlamamızı sağlar. Özellikle Avrupa ülkelerin kaderini ve yönetim biçimini değiştiren I. Dünya Savaşı ile ve Türk milletinin bağımsızlığının en büyük göstergesi olan Mustafa Kemal Atatürk’ün Samsun’a ayak basmasıyla başlayan devrimleri diğer uygar devletlerde örnek olmuştur. 1919-1923 yılları arasında gerçekleşen Kurtuluş Savaşı’ndan sonra sosyal ve bilimsel alanda önemli devrimler ile Türk milletinin yeniden benliğine kavuşmasını sağlamıştır. İlk defa 1935 yılında yayımlanan “*Ulus Dil Yazıları-Etimoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili*”² adlı kitabı Türkçe’nin modernleşmesi açısından önemli bir kaynak olmakla birlikte, 1936-1937 yılları arasında yine kendi el yazısıyla lise yıllarında kaleme aldığı ve sonrasında Fransızca matematik kaynaklarından yardım alarak kırk dört sayfalık bir geometri kitabı çıkarmıştır. Bu eser Türk dili ve tarihine sahip çıktıktan sonra matematik alanına da katkı sağlamış ve yeni nesiller için önemli bir mücadele ve başarı örneği olarak yer edinmiştir. Ortaya çıkan bu kısa eserde; *üçgen, dörtgen, beşgen, köşegen, eşkenar, ikizkenar, paralelkenar, yanal, yamuk, uzay, yüzey, düzey, çap, yarıçap, kesek kesit, yay, çember, teğet, açı, açıortay, içters açı, dışters açı, taban, eğik, boyut, kırık, çekül, yatay, düşey, yöndeş, konum, artı, eksi, çarp, bölü, eşit, toplam, oran, orantı, türev, alan, varsayı*, gerekçe gibi terimler Mustafa Kemal Atatürk tarafından türetilmiş ve Türk toplumuna armağan edilmiştir (Fig. 1) (2). Örnek olarak günümüz Türkçesi ile; “*Üçgenin alanı, taban uzunluğu ile yükseklik uzunluğunun çarpımının yarısına eşittir.*” cümlesi Arap dilinde karşımıza “*müsellesin sathı yatalay, dikeley zarbının müsavatına müsavidir.*” şeklinde zorlaşır.

² Yayına hazırlayan Doğu POLAT. Kasım 2019 Alaca Yayınları ISBN:978-605-68261-4-6. (Atatürk’ün “Ulus’un Dil Yazıları” başlıklı yazıları Ulus gazetesinde 2 Kasım – 7 Aralık 1935 tarihleri arasında imzasız olarak yayımlanmıştır.



Figür 1: (A) Mustafa Kemal Atatürk'ün Geometri Kitabı (B). Kitaptan bir bölüm

Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türkçe kelimelerin kullanılmasının nedeni ise öğrencilerin Arapça okuma-yazmanın zor ve Türk dili ile ilgili olmamasıdır. Bu durum öğrenme ve akılda kalmasında bağlamında zorluk çekmesi nedenini Sivas'ta ve gittiği her toplantıda açıklamıştır. Yeni ve mantığa uygun bir şekilde olması konusunda üst tarafta verilen görsel örneğinde yazılan terimlerin doğruluğunu mantıklı biçimde tanımlamıştır (Fig.1).

Gerçek yaşamdan alınan anekdot: Mustafa Kemal Atatürk ülkemizde birçok yeni açılan okulları ziyaret ederek öncelikle matematik derslerine katılarak öğrencilerin dersteki başarı durumlarını gözlemlemiştir. Yukarıda tanımlanan örneği destekleyen nitelikte bir olaya göre; 1937 yılında Kültür Bakanı Saffet Arıkan, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sabiha Gökçen, İsmail Hakkı Tekçe ve yaveri Naşit Mengü eşliğinde bir heyetle Sivas Lisesi'ne giderek lisenin 9-A sınıfında programdaki geometri (eski adıyla **hendese**) dersine girmiş bu derste bir kız öğrenciyi tahtaya kaldırmıştır. Öğrenci, tahtada çizdiği koşut iki çizginin, başka iki koşut çizgiyle kesişmesinden oluşan açıların Arapça adlarını söylemekte zorluk çekip yanlışlıklar yapınca durumdan etkilenen Atatürk tepki göstererek *"Bu anlaşılmasız Arapça terimlerle, öğrencilere bilgi verilemez. Dersler, Türkçe yeni terimlerle anlatılmalıdır"* diyerek tebeşiri eline alır, tahtada çizimlerle **'zaviye'**nin karşılığı olarak **'açı'**, **'dih'**nin karşılığı olarak **'kenar'**, **'müselles'**in karşılığı olarak **'üçgen'** gibi Türkçe yeni terimleri kullanarak, birtakım geometri konularını ve Pisagor teoremini anlatmıştır (Fig. 2) (3).



Figür 2: Mustafa Kemal Atatürk Sivas Lisesi'nde ders anlatırken

Ele aldığım *"Atatürk ve Matematik"* başlıklı araştırma yazımda bir toplumun geleceğe hazırlanmasında cephelerde kazanılan savaşların dışında sosyoloji, bilim, teknoloji

ve sanat alanında da mücadele edilmesi gerektiğinin en güzel örneğini Mustafa Kemal Atatürk “NUTUK” adını taşıyan kitabında tüm detaylarına gelecek nesillere miras bırakmıştır. Bu miras sonrasında ARF TEOREMİ olarak bilinen ve bu alanda dünya literatürüne giren “*Sentetik Geometri Problemlerinin Çözülebilirliği, Cisimlerin Kuadratik Formların Sınıflandırması*” gibi önemli matematik teoremlerini oluşturan Prof. Dr. Cahit ARF dünyaya kazandırılmıştır.

REFERANSLAR

(1) Türk Dil Kurumu Sözlüğü

(2) Mustafa Kemal Atatürk, “Geometri”, Kaynak Yayınları, 2017. ISBN: 978-975-343-959-6

(3) Ömer L., “Örnekol’un Anıları”, Bilim ve Teknik Dergisi, Kasım (1982) Sayı:180

Tavsiye edilen kaynak: Atatürk’ün Unutulan Kitabı “Güneş-Dil Teorisi Ulus Dil Yazıları Etimoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili”, Yayına Hazırlayan: Doğu Polat, Alaca Yayınları, 2019. ISBN: 978-605-68261-4-6.

KOSOVA’DA TÜRK OLMAK

Yeliz Pirana, Yüksek Lisans

İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü – Sinema ve Televizyon (YL)

“Kimlik” olarak tanımlanan olgu, kişinin hem kendisini hem de yaşadığı toplumu anlamlandırmasının en önemli süreçlerinden birini oluşturmaktadır. Birincil olarak “Ben kimim?” sorusunun sorgulanmaya başlamasının ardından “Biz kimiz?”, “Öteki diye tanımlanan kim?” gibi arayışlar bireylerin kendilerini ve kimliklerini bulma yolunda attığı en önemli adımları oluşturmaktadır. Bu arayış bir yandan ruhsal bir anlamı karşılarken aynı zamanda özneliliğin çerçevesinin çizilmesine ve sonrasında ortaya koyduğu farklılıkların yarattığı uyumla toplumsal çevreye adapte edilip bir sosyal olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kimlik arayışları bir taraftan bazı bulguların elde edilmesini sağlarken ayrıca birçok karmaşa ve kargaşaya da neden olmuştur. Bu karmaşa ve kaos birçok savaşların, acıların ve yıkımların önünü açmıştır.

Balkan coğrafyası bütün tarihi boyunca farklı kimliklerin, etnik kökenlerin ve milletlerin ev sahibiydi. Farklı kimlik ve etnik kökenlere sahip olan bu milletler, yıllar boyunca karma bir toplumda kendi kimliklerini yaşatmaya çalıştılar. Yugoslavya döneminde birlik içinde yaşayan bu toplumlar, Yugoslavya’nın yıkılmasıyla bir buhran dönemine girmiş ve yıkımın izleri devam etmektedir. Balkan coğrafyasında Türk nüfusunun yoğun olduğu Kosova bölgesinde halen bu çatışmalara tanıklık ediyoruz. Yakın tarihe bakıldığında da hem geçmişten gelen, hem de Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte açığa çıkan sorunlar çözülmemiş ve Balkan halkları bugün bile birbirini ötekileştirmekte ve savaşmaya devam etmektedir.

Kimlik kavramı, çok eski çağlardan beri bireylerin anlamlandırmaya çalıştığı bir olgudur. Antik dönem felsefesi ve sonrası II. Dünya Savaşı sonrasında da, 80’li yıllarda başlayan ve devam eden bu anlamlandırma çabası anlamsızca günümüze kadar gelmektedir. Bireyler kendilerinin farkına varmak, buldukları topluluğu anlamak ve içinde yaşadıkları dinamikleri kavrayabilmek için çaba göstermek yerine; “Ben kimim?”, “Kimlerdenim?”, “Nereye aitim?”, “Öteki diye tanımlanan kim?” gibi sorular bireylerin anlamlandırma çabaları sorunu büyütülmektedir. Fransız İhtilali ile başlayan tarihsel kırılma noktasında ortaya çıkan milliyetçilik, bağımsızlık, eşitlik gibi kavramlar, bireylerin kimlik arayışlarının yönünü özelden genele çevirmektedir. “Bir ulus, bir kimlik ilkesidir ya da kimliğe dair birçok ilkelerdir. Bu ilke ya da ilkeler, bir dizi çeşitli insanı ve gruplar, gelenekleri ve hayat tarzlarını bir kılacak şekilde bir araya toplar. Her ulus, bir “anavatan” ile özgül ve ayrıcalıklı bir ilişki

içinde olduğu iddiasındadır. Ulus, üyelerine, devredilemez bir kolektif mülk sağlar: Üzerinde hayatlarını sürdürme hakkına sahip oldukları toprak. Nitekim ulus, modern dünyanın insanların çoğu açısından tahrip etmiş olduğu toprakla ilişkiyi yeniden kurar.” (Poole, 1993).

Josip Broz Tito'nun (1980) ölümüyle Balkanlarda iç karışıklıklar oluşmaya başlamış, tanımladığı Yugoslav kimlik etkisini yitirmiştir. 1991'e kadar kimlik çatışmalarının varlığı, bu tarihten itibaren şekil değiştirmektedir. 1991'de Yugoslavya'dan kopmaya başlayıp kendi bağımsızlıklarını ilan eden devletler, farklı kimlik çatışmaları, şiddete ve savaşa zemin oluşturmaktadır. Savaşlar ve katliamların yaşandığı Balkanlar, bugün bile o durumların tekrar yaşanacağına tedirginliğiyle var olmaya ve insanları, kimliklerini yaşatmaya çalışmaktadır. Özellikle Balkan ülkelerinde yaşayan Türk halkları bu baskının altında ezilen önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Türkiye'nin coğrafik sınırları her ne kadar belli çerçevede çizilmiş olsa da Türk milletinin varlığı ve kültürel sınırları oldukça geniştir. Balkanlarda yüzyıllardan beri Türk kimliği hakim bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Özellikle Osmanlı döneminde bu hakimiyet önemli bir tarihi gerçektir. Osmanlı'nın geri çekilmesi ile açığa çıkan göçler sonucu nüfus bakımından azınlık olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Türk kimliğinin en yoğun hissedilen bölgelerinden biri olan Kosova özelinde baktığımızda, Arnavut kimliğiyle yakın etkileşimlerde bulunmuş ve Sırbistan egemenliği altında kalmış olmasına rağmen oldukça yoğun bir Türk kimlik savaşı yapılmıştır ki mücadelenin özellikle dil üzerinden verildiği açıkça görülür. Bugün Kosova'da yaşayan Türk azınlığı kendi kimliklerini ve kültürlerini yaşatabilmek adına Türkçeye önem her zaman üst safhalarda kalmıştır. Bunun nedeni Kosova'da yer alan otoritelerinin Kosova'yı Arnavutlaştırma politikası çerçevesinde burada yaşayan Türklere uyguladığı asimilasyon politikalarıdır. Arnavutların dayanılmaz hale gelen baskıları karşısında Kosova Türkleri çocuklarını Türk okullarına göndermekten çekinmiş ve okulların zamanla boşalmaları nedeniyle kapatılmalarına neden olmuştur.” (Kut 2005: 231; akt. Demirkol, 2019) 1951'den beri Türkçe eğitim dili okullarda resmîyete kavuşmuş fakat dönemsiz sıkıntılara maruz kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu konudaki desteği ve yardımları da yadsınamaz. 2013 sonrasında da Kosova kimlik kartlarında Arnavutça ve Sırpça dilinin yanı sıra Türkçe de eklenmiştir ve Kosova Türkleri kendi dillerinde kimliklere sahip olmuştur. Bu özellikle Balkan Türkleri adına çok önemli bir adımdır. Kendi kimliklerini dilleri üzerinden yaşatmayı başarmış ve etkili sonuçlar elde etmişlerdir. “Kosovalı Türkler, her zaman dil, kültür, siyaset, eğitim alanlarında kendilerini ifade etme ve geleneklerini duyurma; bu konuda yapılan çalışmalara katkı sağlama çabası içinde olmuşlardır. Tüm kısıtlamalara ve baskılara rağmen Tan, Yeni Dönem gibi gazeteler ve Bay, Sofra gibi dergiler yayımlamışlardır. Günümüzde, Kosova'da Türkçe yayın yapan radyo ve televizyon kurumları faaliyetlerine devam etmektedir. Kısıtlı maddi imkânlarla rağmen Kosova'da devam eden Türkçe basın-yayın çalışmalarını Türkler, bölgede kimliklerinin devamı için en etkili yol olarak görmektedirler.” (Elmas, 2014: 136).

SONUÇ

Kimliğin ana bileşenleri olarak bahsedebileceğimiz tanımlama/tanıma ve aidiyet unsurlarının işin içine girmesi, “Ben kimim?” sorusunu, “kollektif kimlik” cevabı verilebilecek olan “Biz kimiz?” sorusuna yöneltmektedir. Çünkü aidiyet unsurunu içinde barındıran kimlik, bir toplum çerçevesinde açıklanma ihtiyacı gütmektedir. Tanımlama ve tanıma temelini ele aldığımızda, kimliklerin tanınma savaşının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da ötekinin tanımlanmasıyla gerçekleşmekte ve kendi kimliklerinin anlamlandırılmasıyla özdeşleşmektedir. Özellikle toplumun içinde var olan azınlık statüsündeki gruplar bu savaşı vermektedir. Ortak dil, din ve kültüre sahip olan bu azınlık gruplar etnik kimlik olarak tanımlanmakta ve var oldukları toplumda önemli bir yer oluşturmaktadır.

Balkanlarda kimlik ve dil savaşı geçmişten günümüze kadar halen devam etmektedir. Özellikle Balkan Türklerinin kendi dilleri olan Türkçe için verdikleri savaş bölgenin karışıklığını ortaya koymaktadır. Kosova'da kimlik savunuculuğunun yanında dilin de aynı

oranda savunulması gerektiğinin bilincine varılmış ve gayretler bu tarafa doğru oldukça yoğunlaşmıştır. Bu gerçeğin farkında olan Kosova Türkleri günümüzde de halen kendi benliklerini, kimliklerini ve dillerini korumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Poole, Ross. (1993). *Morality and Modernity (Ahlak ve Modernlik)*. Mehmet Küçük (Çev). İstanbul: Ayrıntı
2. Demirkol, E. (2019) *Kosova'nın Prizren Şehrinde Yaşayan Türklerin Etnik ve Dini Kimlik Algısı ve Aidiyet Bilinci* (Yüksek Lisans Tezi) Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
3. Elmas, N. (2014) *Kosovalı Türkler: Dilleri ve Kültürleri*
4. *Bilig yaz 2014/sayı 70 131-152*
5. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/234306>

YENİÇERİLER VE TABUR (ORTA) FLAMALARININ İNCELENMESİ

Mustafa Semih Şişman

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

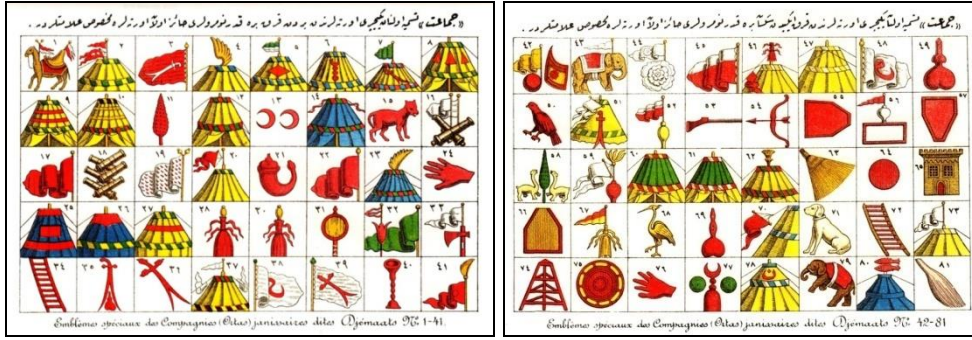
Kurulduğu coğrafyanın şartlarını en iyi şekilde değerlendiren Osmanlı Türklerinin küçük bir beylikten devlete geçiş aşaması, kimi otoritelere göre insanlık tarihinin en beklenmedik olaylarından birisi olarak görülmüştür. İlk önceleri gönüllü birliklerden oluşan Osmanlı ordusu, sonraları şartların zorlaması ile düzenli bir hale dönüşmüştür. Kanuni döneminde organizasyonu mükemmelleştirilmiş bu ordu dünyanın en organize gücü olmuştur.(1) Yeniçeri ocağı ise bu ordunun elit birimini oluşturmuştur. Dünya orduları içerisinde Yeniçeri Ocağı, modern anlamdaki ilk daimi ordudur. (2) Avrupa' da kurulan devamlı ordudan yaklaşık bir asır önce meydana getirilmiş bir piyade birliği olan Yeniçeri Ocağı'nın, hangi tarihte kurulduğu tam olarak tespit edilememektedir. (3)

Yeniçeri Ocağı kendi içinde 3 bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölüm içerisinde de toplam 196 "orta" (tabur) oluşturulmuştur. Bunun 101 tanesi Cemaat, 61 tanesi Ağa bölükleri (sadece bölük de denmiştir) ve 34 tanesi de Sekban bölükleri bünyesinde dirler. Cemaat Ortaları, ocağın ilk kurulan bölümüdür. En önemli hudut kalelerine muhafız olarak cemaat ortaları gönderilmiştir. Yeniçeriler Bektaşilik ve Bektaşi şeyhi ile çok sıkı ilişkileri bulunmuştur. 16. Yüzyılda 99. Ortanın (taburun) başı Bektaşi şeyhi olarak kabul edilmiş, birliklerde kalan Bektaşiler imamlık edip resmigeçitlere katılmışlardır. Ocak bünyesindeki 196 ortanın hepsi Yeniçeri Ağası'na bağlı olmuştur. Ayrıca Ağa, padişahın bulunmadığı durumlarda Başkomutan vekilidir. (4) Yeniçeri Ocağı'na pek çok rütbe ismine ve tabura simgesini veren mutfaklar, imparatorluğun kalbi olmuştur. Osmanlı padişahları bu önemli gerçeği, lojistik ve tok ve sağlıklı askerler ile savaşma gerçeğini, Napolyon'dan çok önce kavramıştır. (5)

Kazan ise kutsal bir simge olmuştur. Kazan ortanın sahip olduğu en değerli demirbaş olarak görülmüştür. Liderin adamlarını beslediği Orta Asya Türk geleneğinden gelen yeniçeri sisteminde orta içerisindeki en yüksek rütbe Çorbacı(albay)'dır. Ondan sonra Aşçı Usta gelir ve Aşçı Usta komutası altında 1 veya 2 Baş Karakullukçu(Başçavuş) bulunmuştur. Orta içerisinde askeri terimi çağrıştıran tek rütbe ismi Bayraktar'dır. Bayraktar orta sancağından sorumludur. (6)

Yeniçeri Orta Sembolizmi ve Flamalarındaki sembolizm temelde üç ana olgudan beslenmiştir. Bunlar din, mutfak ve ordu araç gereçleridir. Bu üç dünyadan gelen grafik öğeler yeniçeri ocağının sembolizmi oluşturan imgelere dönüşmüşlerdir. Orta mensupları ise birliğe has flama ve amblemleri sancak ve çadırlara işlemiş, el, kol ve bacaklara dövme olarak uygulatmıştır. (7) Yeniçeriler merasimlerde başlarına kırmızı ya da beyaz keçeden Hacı

Bektaşî Veli'nin cüppesinin kolunu simgeleyen börk giymişlerdir. Börkün başa geçen kısmı yüksek ve arkaya, enseden aşağı doğru sarkan bir yapıdadır. Alınlarının ortasında küçük tahta kaşık koyulan, kaşıklık denen bir de sorguç bulunmaktadır. Yeniçeri subayları merasimlerde kaşıklıklarına da turna ve balıkçıl tüyleri iştirmişlerdir. (8) Yeniçeri Ocağı'nın yarısı kırmızı yarısı sarı sancağının ortasında Zülfikar (çift uçlu kılıç) amblemi bulmaktadır. Her ortanın sancağı ise birbirinden farklı tasarlanmıştır.



Şekil 1- Mahmut Şevket Paşa'nın çizdiği yeniçeri orta simgeleri.

1. Orta'nunki deve, 43. ortanın fil, 17. Ortanın aslan (listede 13. bölük ortası), 10.'nunki atmaca (listede 50. orta), 68.'ninki leylek, 74.'nünkü garip (tripod benzeri) bir minberle süslenmiştir. 84. Orta'nın amblemi çift minareli (Listede 85. Orta), 30.'nun ki ise (Bölük Ortası) tek minareli bir cami olarak tasarlanmıştır. Diğer amblemler 41.'ninki (Bölük Ortası) "mıkrâz" adı verilen mum söndürmek için kullanılan bir çeşit makastır. 56.'nın ki (Bölük Ortası) pupa yelken bir tekne gibi çok çeşitli simgeler grafik olarak işlenmiştir. Çapalar, bayraklar, silahlar, anahtarlar gibi askeri teçhizatların grafik betimlemeleri de Yeniçeri Ocağı sancak ve flamalarında kendisine yer bulmuştur. 44. Ortanın sancağında gül motifi, 54. Ortada ise ok ve yay bulunmaktadır. (8)

Yeniçeri ortalarının flama ve amblemlerine dair son güncel Türkçe kaynak olarak görsel bilgiyi Osmanlı Ordusu müfettişi ve dönemin savunma bakanı Mahmut Şevket Paşa'nın ilk basımı 1907 yılında yapılmış "Osmanlı teşkilât ve kiyâfet-i askeriyyesi" adlı kitabından edinilebilmektedir. (9) **Hayvan illüstrasyonu bulunan orta amblem ve flamaları:** 1. ve 95. Cemaat ortaları (deve), 13. bölük ortası (erkek aslan), 15. Cemaat ortası (dişi aslan veya pars), 71. Cemaat ortası (tazi veya köpek), 43. ve 79. Cemaat ortaları (fil), 25. ve 37. Bölük ortaları (tek kırmızı balık) ve 80. Cemaat ortası (üst üste iki kırmızı balık), 50. Cemaat ortası (atmaca), 68. Cemaat ortası (leylek), olmak üzere toplam 12 Yeniçeri ortasıdır. **Zülfikar (çift uçlu kılıç) bulunan orta amblem ve flamaları:** 40. Bölük Ortası ve 3., 7., 35.(iki uç arasında barutluk betimlenmiştir), 36., 39., 51. ve 100. Cemaat Ortası olmak üzere toplamda 8 Yeniçeri ortasıdır. **Ateşli silah ve ateşsiz silahlar bulunan orta amblem ve flamaları:** 46. (teber) Bölük ortası ve 16. (iki flmalı çapraz iki adet top), 18. (çapraz üç sıra halinde altı adet top), 33. (flmalı teber) 53. (çakmaklı tüfek), 54. (ok ve yay) ve 82. (tatar yayı) Cemaat ortası olmak üzere toplamda 7 Yeniçeri ortasıdır. **Selvi (hayat) ağacı bulunan orta amblem ve flamaları:** 19. Bölük ortası (mavi), 29. Bölük ortası (tepesinde kuş betimlenmiş, kırmızı), 44. Bölük ortası (sadece üst gövde betimlenmiştir), 57. Bölük ortası (yan yana iki adet kırmızı) ve 11. Cemaat ortası (kırmızı), 68. Cemaat ortası (yeşil ve batı armalarında olduğu gibi iki yanında destekleyici yaratık bulunarak betimlenmiş) olmak üzere toplam 6 Yeniçeri ortasıdır. **Ay, hilal bulunan orta amblem ve flamaları:** 27. (dikey hilal), 33. (düşey hilal), ve 53. (dikey hilal) Bölük ortaları ve 13. (çift hilal), 64. (dolunay), 99. (tutulma) Cemaat ortaları olmak üzere 6 Yeniçeri ortasıdır. **Alem bulunan orta amblem ve flamaları:** 6., 11. ve 28. Bölük ortaları ve 7. ve 77. Cemaat ortası olmak üzere toplam 5 Yeniçeri ortasıdır. **Merdiven bulunan orta amblem ve flamaları:** 93. (tepesinde alem bulunan) Bölük ortası ve 34., 72., 93. Cemaat ortaları olmak üzere 4 Yeniçeri ortasıdır.

Barutluk bulunan orta amblem ve flamaları: 21., 49., 69., 91. Cemaat ortaları olmak üzere toplam 4 Yeniçeri ortasıdır. **El ve ayak illüstrasyonu bulunan orta amblem ve flamaları:** 34. Bölük ortası ve 24. ile 76. Cemaat ortaları (el, eldiven), 89. Cemaat ortası (ayak, çizme) olmak üzere toplam 4 Yeniçeri ortasıdır. **Çapa bulunan orta amblem ve flamaları:** 8. ve 31. Bölük ortaları ile 88. Cemaat ortası olmak üzere toplam 3 yeniçeri ortasıdır.

Yeniçeriler sahip oldukları görsel kültür ve flamalar sayesinde Türk askeri tarihi içerisinde görsel olarak kayıt altına alınmış en eski birliklerdir. Bu nedenle, sadece askeri tarih açısından değil, görsel kültür tarihi açısından da önemli bir konumdadırlar.

KAYNAKLAR

1. Aksu C. Dâr-I Şûrâ-Yı Askeri (Kuruluşundan 1876 Yılına Kadar). Ankara: 2004. 6 p.
2. Goffman D. The Ottoman Empire and Early Modern Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 68p.
3. Uzunçarşılı İ. Osmanlı Tarihi, Osmanlı Tarihi, Cilt:1. Ankara: TTKY. 1988. 150p.
4. Nicolle. David. The Janissaries (Elite series, No.58). Hong Kong: Osprey Pub.1997.16p.
5. Goodwin G. Yeniçeriler. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2001. 50p.
6. Nicolle. David. The Janissaries (Elite series, No.58). Hong Kong: Osprey Pub.1997.18-19 p.
7. Nicolle. David. The Janissaries (Elite series, No.58). Hong Kong: Osprey Pub. 1997. 23 p.
8. Goodwin G. Yeniçeriler. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2001. 71-73 p.
9. Paşa M. Ş. Osmanlı Teşkilât ve Kiyâfet-i askeriyyesi : Osmanlı ordusunun bidâyet-i teessüsünden zamânımıza kadar. Ankara: TTK Basımevi. 2010.

TÜRKGRAFİK TASARIM TARİHİ'NDE ART DECO YANSIMALARI

Duygu Ümay

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Sanat akımları kendilerinden sonraki çağdaş dönemler için temel oluştururlar. Ortaya çıktıkları dönemin dinamiklerinden hareketle günümüze kadar üslup ve kavram bütünlüğü yaratırlar. Avrupa sanatında çağdaş grafik tasarım tarihi dönemsel üslupların birikimiyle günümüze ulaşır ancak Türk grafik tasarım tarihi söz konusu olduğunda böylesine bir etkinin var olup olmadığı merak konusudur. Yurtdışında önemli tasarımcılarla çalışarak Türkiye'ye dönen tasarımcılar, kendi dönemlerine rastlayan Avrupa tasarım hareketlerini eğitimleri doğrultusunda çalışmalarına ve üretimlerine yansıtmışlardır. Avusturyalı sanatçı Eric Weber'in ilk öğrencilerinden olan Ali Suavi Sonar ve bir diğer önemli sanatçı Muvaffak İhsan Garan'ın çalışmaları bu anlamda referans olarak alınmıştır. Çalışmada, 1930'lardan 1970 yılı öncesine kadar Türk grafik tasarımında Art Deco stili sorgulanacaktır.

Avrupa Sanatı'nda Art Deco Stili, 1920'lerin ve 1930'ların popüler geometrik eserlerini tanımlamak için kullanılır. (1) Art Deco terimi; 1925 yılında Paris'te düzenlenen Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes (Uluslararası Modern Dekoratif ve Endüstriyel Sanatlar Sergisi) sergisinde ortaya çıkar. Stilin ayırt edici özellikleri, genellikle "düzenli" olarak tanımlanabilecek, basit, geometrik veya stilize edilmiş süslemelerin de yer aldığı tasarımlardır. Grafik Tasarım söz konusu olduğunda ise makine modernizmi ve makine üretimi malzemelerin tasarım niteliklerine -göreceli basitlik, düzlemsellik, simetri ve öğelerin değişmeyen tekrarı- duyulan hayranlığın yansımaları olarak üretilen eserlerin-kompozisyonlarda zikzak, modern ve dekoratif geometriler- Art Deco ile bağ kurduğu söylenebilir. (2)

Tasarımcılar, sanatçıların üretimleri ve eserlerin kronolojisi söz konusu olduğunda, akımın 1925 yılında düzenlenen sergiyle Paris'te oluşturduğu etkinin zaman ilerledikçe pek

çok ülkede ağırlıklı olarak mimaride arttığını söyleyebiliriz. Türkiye’de ise batılı sanatçılarla aynı düzlemde olmayı isteyen akademi anlayışı Kübizm öğretileri üzerinden ilerlemektedir. (3) Türkiye’de köylerden kentlere, kentlerden de yurtdışına göçlerin hızlandığı bu dönemde Avrupalı tasarımcıların tasarım dili Kübizm, Futurizm ve Konstrüktivizmdir. Avusturyalı sanatçı Eric Weber’in ilk öğrencilerinden olan Ali Suavi Sonar yurtdışındaki eğitimini tamamladıktan sonra, 1927’de Güzel Sanatlar Akademisi’nde Afiş Stüdyosu’nu açtığı ve kitap kapakları tasarımı üzerine eğilerek Babıâli’de çalışmaya başladığı bilinir. (4) Babıâli’deki yayınevleri, gazetelerin ve matbaaların kurum içinde görev yapan ya da kendilerine dışarıdan iş üreten çizerlerle çalışmaktadır. Çizerler, o dönem için ‘ressam’ olarak ifade edilen, aslında görev tanımı tam da belirlenmemiş sanatkârlardır. Sanatkârlar, hızlı üretmek ve tüm yayının görselliğini inşa etmek zorunda olduklarından hemen hepsi gazete ve dergilerin yanı sıra yayınevlerine ve reklam sektörüne çalışmakta; başlık yazısından ilana, afiş tasarımından, kitap kapağı görsellerine, ambalaj tasarımından, logo üretimine kadar çeşitli grafik eserler üretmektedirler. (5)

Ali Suavi Sonar, bu anlamda uluslararası bir stil olan Art-Deco’nun 1930’ların başlarında Türkiye’de yansımalarının kitap kapaklarında görüldüğü kıymetli bir öncü olarak kabul edilir. Ragıp Şevki’nin “Beni Yakan Bir Ateş Var” kitabının tasarımı Türkiye’de Art Deco stiline örnek oluşturan kitap kapağı tasarımlarından ilk akla gelenidir. Ünlü tasarımcı, aktör, gazeteci, oyun yazarı, romancı ve literatür yazarı Muvaffak İhsan Garan ise 1934- 1937 yılları arası Paris’te Paul Colin ile afiş tasarımcısı ve grafik tasarımcı olarak çalışmıştır. Türkiye’ye döndüğünde 1930 ve 1950 yılları arası baskı, kitap kapağı ve afiş üzerine yoğunlaşan sanatçının, Avrupa’nın modernist üslubunu çalışmalarına taşıdığı gözlenir. Muvaffak İhsan Garan’ın örneğin Sümerbank afişindeki tasarım yaklaşımı, Cassandre’in çağdaş grafik dilini barındırmaktadır. Sanatçının kendi üslubundaki modern dili yaratmasında Fransa’daki muhabirlik yıllarının ve grafik tasarımın Avrupa’daki gelişimini izlemesinin etkisi hissedilmektedir. (4) İmzasının farklılığına rağmen Muvaffak İhsan Garan adıyla bilinen sanatçı, esasen oyuncu ve yazar olarak tanınmaktadır. Otuzlu yıllarda çeşitli gazetelerde görülen çizimlerine rastlamak olasıdır. Yaptığı afiş ve resimlemelerle göze çarpan sanatçı aslen Muhsin Ertuğrul sinemalarında karşımıza çıkan oyuncularındandır. Dönemin önemli gazetelerinden Son Posta’da çizimleri olabileceği tahmin edilmektedir. Portreler 1934 yılından itibaren aralıklarla Akbaba’da yayınlanmıştır. 1938’de Celal Bayar’ı resimledikten sonraki çalışmalarını daha kapsamlı araştırmak gerekir. Çizgilerinin dönemin Almanya’sından ilham alınmış olma olasılığı yüksektir. (6)

Yurdaer Altıntaş, 1930-1945 yılları arasında Türk afiş sanatı örneklerinde genellikle Fransız afişinde egemen olan bir estetiğin modern etkileri olduğunu belirtmiştir.

"Bu akım, dünya resim sanatçılarının beğenisine paralel olarak gelişmiştir ve genç Türk afişçilerinin bu akımı izlemeleri kaçınılmaz olmuştur. Afiş öğreniminde aktarmacılığa dayanan öğretim, doğal olarak bunu gerektirmektedir. Tasarımcılar, kendi yeteneklerine, güncel olayları da dahil ederek eser üretmeye başlarlar. Resimden farklı olarak özgün bir anlatımı yöntem olarak benimseyen tasarımcılar için, çağı yansıtan çarpıcı afişlerde renk arayışlarının daha farklı ve uyumlu olduğu gözlenir." (7)

Türkiye’de özellikle 1970 öncesinde gazetelerde ve dergi kapaklarında grafik resimlemenin ağırlıklı olduğu farkedilecektir. Resimlemenin tercih edilmesinin asıl nedeni bir fotoğrafı matbaa için uygun hâle getirecek baskı teknolojisinin yetersizliği, görselin üretilmesinde resimlemenin tercih edilmesinin başlıca nedenidir. Avrupa’dan ithal edilen klişelerin kullanıldığı ya da yabancı dergilerdeki resimlemelerin kopyalandığı uzun bir geçiş döneminden sonra sınırlar çizilmeye, mesleğin çerçevesi belirmeye başlar. Babıâli kendi ressamlarını yetiştirir hâle gelir; kuşaktan kuşağa geçen bir gelenekten söz etmek artık mümkündür. 1950’lilerin sonlarına gelindiğinde taşlar yerine oturmaya başlar, alan uzmanlıkları oluşmuş, mesleğin erbabları çoktan devrin ünlü simaları arasına girmiştir. 1960’lardaysa Türkiye’nin dünya ile kurduğu ilişkilerle birlikte Babıâli de değişmiş, eğitim

kadroları ve müfredatları gelişen okullarla ‘zanaattan tasarıma geçiş’ tamamlanmıştır, uluslararası kriterleri amaçlayan bir üretim başlamıştır. (8)

Türkiye’de Avrupa etkisinin varlığı farklı zeminlerde ilerleyen tartışma konularında bile, ilerlemenin yoluna çıkan gelenekçiler ve duruma direnenler arasındaki bir mücadele olarak görülmektedir. Avrupa ve Türkiye tarihinin dönemsel etkilerinin çakıştığı modernleşme kavramı üzerinden genişletilebilecek bu çalışma ayrıntılı incelenmeyi haketmektedir. Araştırılan konu ekseninde ideolojik ve siyasal dönüşümlerin de Avrupa-Türkiye ekseninde incelenmesi gerektiği de dönemsel etkilerin belirlenebilmesi adına aydınlatıcı görülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Philip B. Meggs, A. W. (2006). *Meggs’ History of Graphic Design*. New Jersey: John Wiley & Sons.
2. Blumberg, N. (2019, Nisan 14). *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from Art Deco ART MOVEMENT: <https://www.britannica.com/art/Art-Deco#accordion-article-history>
3. Arat, G. B. (2012). *1960’lardan 1990’lara Sanatın Değişen Görünümleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. p.131
4. Durmaz, Ö. (2016, Temmuz 20). *1930’ların Grafik Tasarımcısı: Muvaffak İhsan Garan*. Retrieved from Manifold: <https://manifold.press/1930-larin-grafik-tasarimcisi-muvaffak-ihsan-garan>
5. Cantek, L. (2011, Haziran 18). Basın Ressamlarının Kitabı. *Birgün Kitap*, p. 4.
6. Cantek, L. (2018, Ağustos 17). *Muvaffak İhsan*. Retrieved from Derin Hakikatler: <http://derinhakikatler.blogspot.com/2014/08/muaffak-ihsan.html>
7. Altıntaş, Y. (1992). Türkiye’den Afişler. *Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki*, p. 8.
8. B. Ürkmez, M. Tuncay. (2013). İstanbul’da Zanaat. *1453*, p. 10-16.

GÜNÜMÜZ TÜRK RESİM SANATINDAN KISA BİR KESİT

Perincan Yalnızcık

İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Her din kendi kurallarını koruma içindedir. İslam literatüründe; “tasvir yasağı” olarak geçmiş, resim heykel sanatının yasaklanma nedeni “İnsanın kendi eliyle yapıp ettiği eserlerde hayat, canlılık yoktur”ibaresine dayanır. İslam’a göre yegane hayat veren güç, Allah’tır. Ve kim onun gibi, sahte suretler yaparsa, bu; canlı varlıkların taklidi anlamına gelir ki kabul görmez. İslam dini soyut formlar önerir. Minyatür sanatının, İslam dünyasında itibar görmüş olması bu nedene dayandırılabilir.

Dini ve dinden dolayı gelişmiş bir resim türü olmasada Türk İslam dünyası, minyatür sanatını soyutlaştırarak, onu resim sanatının bir dalı haline getirmiştir. Ancak bu eserlerde boyut ve perspektiften söz edilmez. Olayları aktarma amacı güderken, yalın dil dikkati çeker. 18. yy sonlarında Avrupa Sanatına duyulan ilgi, minyatür sanatına ilgiyi azaltır. Gerçekleşen Fransız devrimi ile, Avrupa’da çağdaşlaşma başlar.

Sanayi öncesi toplumların, pek çok alandaki ihtiyacını karşılayarak, geniş alan kaplayan el sanatları, bugünkü hızlı sanayileşme ve bunun getirdiği ekonomik ve toplumsal değişiklikler nedeni ile gelişen yeni değerler sonucu, ya etkinliğini yitirir, ya da şekil değiştirir. Bu dönemde sanat akımları bölünmeye başlar ve artık tek düşünce akımı değil, birden fazla ve farklı düşünce yapılarının oluştuğu görülür. Bu makalede geçmişin izlerini kaybetmeden, onu modernleştirerek, günümüze farklı bir biçimde taşıyan sanatçılar konu alındı.

Resim sanatında eğilim, akım ve düşünceler birbirine paralel giderken, sanatçı doğduğu coğrafyada, var olduğu kültürden etkilenerek, bunları kişisel özellikleriyle yorumlayıp, eserlerine yansıtır. Kübizm etkisi ve günceli yakalama derken, konularda çeşitlilik görülmüş, sanatçılar, ya soyut resme, ya da geleneksel konularla senteze yönelmişlerdir. Türk resim sanatında Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk, Zeki Faik İzer, Abidin Dino, Yüksel Arslan, Erol Akyavaş, Ergin İnan, S. Saim Tekcan, Devrim Erbil, Turgut Zaim, 1940-1970 yılları arasında hissedilen Çağdaş Türk Resminde milli geleneklerden yararlanma anlayışını benimsemiş ve bu yönde resimler ortaya koymuş sanatçılardandır. Türk resminde geometrik soyut anlayış, 1946-1960 yılları arasında oluşumunu tamamlamış; Sabri Berkel, Şemsi Arel, Cemal Bingöl, Ferruh Başağa, Lütfü Günay ve Adnan Çoker bu türde resimler yapmıştır.

Bu alanda Zeki Faik İzer başlangıçta kübizmle ilgilenmekle beraber bu biçimin geometrik leştirilmiş işçiliğine, fazla entelektüel ve ölçülü tekniğine kendini uyarladı. 1930'lu yıllarda çıplak konulu resimlerle figür deformasyonuna dayalı biçim çözümlenmeleriyle başlattığı sanat çalışmaları, 1950'ler ve devamında nesneden bağımsız ve non-figüratif bir tutumla, çizginin ve rengin ortaklaşa oluşumlarını kapsayan etkin canlılığı çerçevesinde, soyut verilere bağlı olarak gelişti. Resimden halı düzenlemelerine kadar uzanan bu etkinlik, çizgi, renk ve leke bağlamında kendi anlatım anlayışının dışına çıkmamaya özen gösterici bir düzey ve kararlılık üzerine kuruludur. Gerçeğe bağlı kaldıktan bir süre sonra soyut sanatta gerçek ifadesine erişti. Yapıtlarında dış görünümünden arındırılmış, doğanın hiçbir biçim ve görünümünü hatırlatmayan renk lekelerini önceden tasarlanmamış, hesaplanmamış etkisi uyandıracak şekilde fırça oyunları tuval alanına sürerek bir teknik geliştirdi. Bu teknik modern sanatta taşizme (lekecilik) karşılık geliyordu.

Kırsal kesim temalı çalışmalar yapan, ulusal ve yöresel olarak nitelendirebileceğimiz sanatçılardan Turgut Zaim, Anadolu'daki yaşam biçimi ve folklorik değerleri tanıyan, Türk minyatür resminin geometrik kompozisyon ve şematik figür esprisinden hareket ederek, gelenekseli, çağdaş biçimde resmeder. Yakın bir mantıkla Bedri Rahmi Eyüboğlu, Milli değerler ve kimliği ön plana çıkaran politik anlayışla birlikte, geleneksel sanat dalları ve el sanatları önem kazanarak, resim sanatını etkilemiştir. Bu sentezde Batılı resim üslupları ile geleneksel Türk motiflerini sentezlemeye çalışan Bedri Rahmi Eyüboğlu ilk akla gelen isimlerdendir. Eyüboğlu, başörtüsü, kilim gibi geleneksel ürünlerden hareketle, bir sanat eserinin hem güzel, hem de işe yarar olması gerektiği savunarak, "Yazmacılık" geleneğine yeni bir yorum getirdi. Anadolu insanının elinden çıkmış çoraplar, nakışlar, yazmalar, heybeler, izleyiciyi Anadolu coğrafyasının zenginliğinde gezintiye çıkarırken, Matisse ve Dufy'nin çalışmalarından daha farklı bir dil ve ruh halinin yansıması şeklindedir. İbrahim Balaban ise Anadolu Türk insanını ve yaşam biçimini aşırı deformasyona uğratarak ve rengin dışavurumcu özelliğinden yararlanarak kendine özgü bir figür anlayışı geliştirmiştir.

Önemli resim sanatçılarından bir diğeri Nuri Abaç mimar olmasına rağmen resimlerinde gündelik hayat görüntülerini, Anadolu söylenceleri ve geleneksel sanatla ilişkilendiren, naif ve dekoratif eserler veren bir tarz oluşturmuştur. Orta Oyunu ve Karagöz'un görselliğinde figürlere yer verirken, mimari yapı anlayışına dayalı resim yaklaşımında toplumsal eleştirilerin yer aldığı ironik bir tarzdan söz edebiliriz.

Geleneksel hat sanatına ve minyatürlere ilgi duyan Erol Akyavaş bu alanlardan çeşitli alıntılara kompozisyonlarında yer vermeye başlamış. İlk eserlerinde kaligrafik yazılardan yola çıkarak tasarımlar gerçekleştiren Akyavaş'ın, sembol niteliğini öne çıkardığını anlıyoruz. Sonrasında dünya coğrafyası üzerinde gezerken, farklı kültürleri tanır, kale ve kent kültürü üzerinde yoğunlaşır. AndréLhote ve FernandLéger atölyelerinde çağdaş sanatla tanışır. Böylelikle kübizmin kuramları ve Paris Ekolüyle yüz yüze gelir ve ileriki dönemlerinde daha kavramsal çalışmalara yönelir.

Abidin Dino (1943–1993)'nun sıklıkla üzerinde çalıştığı, perspektiften yoksun eller, giderek birbirine dolanan parmaklara dönüşerek soyutlaştı. Günümüzde "disiplinlerarası"

olarak tabir edilen yaklaşımın öncüsü Abidin, Modernizm'i yorumlarken Türkiye'deki kökleri ele alarak başladığı için, Türk Modernizmi'nin kilit noktasıdır. Ergin İnan ise resim eğitimi için gittiği Almanya'da aldığı eğitimden edindiği izlenimleri, Anadolu'nun kültürel değerleri ile birleştirerek, desen ve kolajlarla resimlerine yansıtmıştır. Farklı biçimsel üslubu, çizimleriyle özdeşleştirerek, Mesnevi'den yola çıkan düşüncelerini baskı resim sanatı ile içselleştirir. İnan'ın resimlerinde, felsefi düşünce yapısı göze çarparken, hat yazıları resimlerin dili haline gelmiştir.

Elbette Türk resim sanatı bu kısa çalışmada örneklenen sanatçılarla sınırlı değildir. Onların öğretilerinin izinden giden, geliştiren biz yeni kuşak sanatçılar toplumu ve türk resim sanatını ileri taşımakla yükümlüyüz.



Perincan Yalnızcık
Tuval üzerine akrilik
50x50cm
2014

Resim ve mimarinin en önemli ortak öğelerinden biri “mekan” dır. Mekanda istenilen psikolojik etkiyi yaratmak için resim sanatından yararlanır. Resim ile mimari birleşince mekan farklı anlamlar kazanır. Mekan olgusu, resimsel perspektifin kullanımından önce, nesnelere resim yüzeyinde iki boyutlu konumlandırılması ile verilirken, perspektifin bu sanata girişi ve resim yüzeyinde derinlik oluşmasıyla iki boyutlu yüzeyde üçüncü boyutu yaratılır hale geldi. Kendi çalışmalarımı tanımlayacak olursam; Parlak renkler kullanarak bir araya getirdiğim geometrik tasarımlardan oluşan yüzeylere, düşündürücü çizgiler atarak mimari kompozisyonlara önem veriyorum. Zeminde kullanılan geometrik bölünmeler mimari ile arasında az evvel değindiğimiz denge konusunu tanımlamakta. Çalışmalarımnda nesneyi yani mimariyi ilahlaştırıyor gibi görünsemde, özünde dışlayarak, seyirciyi dini yapılar üzerine düşünmeye itiyorum.

KAYNAKÇA

1. Berk N., Turani A. Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi. İstanbul: Tıglat Yayınları, 1981.
2. Çağdaş Türk Resim Sanatında Yüksel Arslan ve Eserlerinin İncelenmesi: Yüksek Lisans Tezi. T.C. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı. Kütahya, 2019. S.46.
3. Gombrich E. H. Sanatın Öyküsü. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002. S. 475.
4. <https://artam.com/makaleler/sanatci/turk-resminin-modernlesme-surecinin-donusumu-erol-akyavas>
5. <https://www.istanbulsanatevi.com/turk-ressamlar/zeki-faik-izer-hayati-ve-eserleri/>
6. Laçın M. Nuri Abaç'ın 1975 sonrasında resimlerinde esin kaynağı olarak Karadeniz Gölge Oyunu: Yüksek Lisans Tezi. Bursa, 2020. S.19.

J-HOROR ЯК СКЛАДОВА ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Ковтун Наталія Андріївна, аспірантка

Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя

Науковий керівник: доц. Корнєєва Л. Л.

Фактично кожна національна культура серед усього різноманіття художньої творчості (як народної, так і професійної) має особливі страшні, жахливі, моторошні, лячні історії та оповіді різних форм, або, як це називається сьогодні, хорор-жанри. Утім, є країни, у яких культура хорору представлена особливо широко, яскраво й характерно. Однією з таких країн з розвинутою культурою жахів є Японія.

Уже японська народна демонологія була джерелом багатьох історій про жахливе надприродне. З більш пізніх релігійних джерел вийшла тематика одержимості, екзорцизму, передбачень жахливого. У виставах традиційного японського театру (Ню, Кабукі та ін.) часто діяли мстиві, лихі, злі духи і смерть нерідко ставала розв'язкою напруженого сюжету. Народна віра в окультизм також породжувала легенди про різноманітні надприродні сили та створювала такі образи, як бакемоно (духи істот, змінивших форму), юрей (духи мерців) і т.п. На основі подібних легенд виник жанр кайданів, – традиційний японський фольклорний жанр усних оповідей про привидів, демонів, відьом та інші надприродні істоти та явища, які покликані залякати слухача. Пізніше настала черга і неокайдану – осучасненого варіанту традиційного фольклорного кайдану, що існує переважно у формі японських міських легенд про різні міфологічні образи та духів. Кайдан, як класичний, так і новий, транслює усю специфіку японського міфологічного знання, властиву йому анімістичність, ірраціоналізм, емоційність і віру в духів [1, с.96]. Поширення жанру кайдан на міський простір пояснюється самотністю та беззахисністю сучасної людини перед світом надприродного, адже навіть досвід минулого не допомагає опанувати страх та фобії [2, с.59].

Таким чином, японське кіно жанру хорор, або, як його часто називають, J-horor, виникло на основі розвинутої традиції хорор-творчості та хорор-жанрів мистецтв з більш давньою історією. Більшість образів у японському кінематографі жахів має витоки з фольклору. Ритуалізовані сцени вбивств, естетизація смерті, невід'ємне від світу мертвих земне життя поклали основу для формування характерних жанрових особливостей національного кіно. Надалі техногенний розвиток Японії сприяв розширенню продукції кіновиробництва, – у тому числі й хорор-жанрів. Інструменти і можливості всесвітньої інтернет-мережі сприяли органічному входженню японської культури J-horor до світової структури кіножахів.

Японські фільми жахів довгий час були продуктом малобюджетного незалежного кіновиробництва, зорієнтованого переважно на внутрішнього глядача. Утім, на межі ХХ-ХХІ століть відбулось вибухове зростання кінопродукції J-horor. Японський хорор почав поступово завойовувати світ і насамперед розповсюдився територією інших азіатських країн, таких як Таїланд, Південна Корея та Гонконг. Це дозволило розширити цільову аудиторію. Культовий «Дзвінок» (1998 р.) режисера Хідео Накати та «Прокляття» (2000 р.) Такасі Сімідзу спровокували появу великої кількості зарубіжних римейків. На думку критиків, «the Japanese horror boom was widely to have reanimated what was becoming a stagnant, ... international genre» [3, с.61]. Однак, оригінальні японські кінострічки подекуди все ще мали менший успіх, аніж їх американські римейки. Попри популярність національних японських сюжетів як серед японської, так і серед зарубіжної, зокрема й американської, кіноаудиторії виникає дисбаланс економічного успіху японських фільмів жаху та їх західних римейків. Дослідники у зв'язку з цим часто вказували на наявність проблем у праві власності на кіноконтент, у творчих та комерційних правах [4, с.122].

Останніми роками завдяки зменшенню інформаційних кордонів J-horor успішно розповсюджується по всьому світові. Зараз вже сам японський кінематограф не тільки активно знімає J-horor, але також наслідує голлівудські тенденції та практики, виробляючи власні приквели, сиквели та римейки. Широковідомими та рейтинговими є фільми «Страшна воля богів» (2014 р.) Такасі Міїке, «Театр привидів» (2015 р.) Хідео Накати, «Атака титанів» (з 2009 р.) Хаджіме Ісаями, «Токійський гуль» (2017 р.) Кентаро Хагівара й інші. Хорор у Японії представлений багатьма піджанрами:

- комедійними жахами: «Токійський зомбі» (2005 р.), «Токійська поліція крові» (2008 р.), «Зйомки без гальм» (2017 р.);
- драматичними хорорами, наприклад, «Ліс самовбивць» (2021 р.);
- екшн-хорорами, зокрема, «Годзілла» (2016 р.);
- науково-фантастичними жахами: «7500» (2014 р.), «Терраформування» (2016 р.), «Куб» (2021 р.) та ін.

Одним із найпопулярніших сучасних виразників філософії та ідеології хорору, що налаштований на дорослу аудиторію, стало таке специфічне явище японського анімаційного кінематографу, як аніме. Утім, японська мультиплікація безсумнівно орієнтується на світові тенденції, а тому часто експериментує із поєднанням жанрів. Прикладами відомих аніме-хорорів є «Школа мерців» (2010 р.), «Покійні» (2010 р.), «Інша» (2012 р.), «Театр п'ятни» (2013 р.), «Танок з дияволами» (2015 р.), «Ангел кровопролиття» (2018 р.), «Мемуари Ванітаса» (з 2021 р.), «Оселя зла: Нескінченна п'ятма» (з 2021 р.) та багато інших. Поширеними в хорор-аніме є теми шаманізму, екзорцизму, сновидінь, а також еротики. Останнє обумовлено специфічно японським культурно-історичним ставленням до естетики сексуальності. Хоча сюжети сучасного аніме часто адаптуються під смаки західного глядача, але при цьому в більшості випадків зберігають традиційну естетику японських фільмів жахів. Творці аніме-зразків J-horor комерціалізували народну творчість, зробивши її нескінченим ресурсом для застосування. Безперечно, екранізовані аніме-антології стають цінним матеріалом для дослідження J-horor, його аналізу та виявлення новаторства.

Разом із мангою (коміксами) японська анімація продукує нові образи, оригінальні сюжети для створення студійних фільмів та ігор у жанрі J-horor. Японський кінематограф, до речі, є джерелом багатьох популярних великих франшиз ігор жахів. Еталонною грою в категорії хорор є «Resident Evil» (1996 р.) компанії Capcom. [5, с.1]. Ця гра лише в основній серії має 9 розроблених та успішно реалізованих ігрових продуктів, охопивши продажі «Resident Evil 7: Biohazard» станом на 2022 рік уже більше 10 млн. копій. Шалену популярність здобули ігри, створені японською компанією Konami, – це «Castlevania» (1986 р.), «Silent Hill» (1999 р.), «Saw: The Videogame» (2009 р.). Вони й досі домінують на світовому ринку хорор-ігор, адже характеризуються унікальністю загадкової й напруженої атмосфери, висвітленими темами страху та відтворенням натуралістичного жаху.

Отже, глобалізація, як світовий процес об'єднання та уніфікації, посприяла взаємопроникненню західних і східних культур, – зокрема в мистецтві кінематографу. Розповсюдження світом японського хорору дозволило ознайомити глядачів різних країн із самобутнім художньо-естетичним надбанням японської культури.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуткина Г. Призраки среди нас: особенности национальной психологии современных японцев. Японские исследования. 2016; (4): с. 82-101.
2. Надюкова, О. Феномен страха в японській культурі на прикладі сучасного кіно. Наукові записки. Серія «Культурологія», 2008; (3): с. 57-61.
3. Barraclough R. Japanese Horror Cinema and Deleuze: Interrogating and Reconceptualizing Dominant Modes of Thought. Bloomsbury Publishing, 2022.

4. Dorman A. Paradoxical Japaneseness: Cultural Representation in 21st Century Japanese Cinema 1st ed., Palgrave Macmillan UK, 2016.
5. Pruet C. The Anthropology of Fear: Learning About Japan Through Horror Games: Special Issue-Thinking After Dark: Welcome to the World of Horror Video Games, 2010; (6).

САМОГУБСТВО ЗАКОХАНИХ У ЯПОНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ

к.філософ. н., доц. Корнєєва Людмила Леонідівна
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Однією з доволі вагомих частин тематичного спектру кохання у художній творчості є проблематика самогубства, викликаного нещасливим, невзаємним, невдалим, забороненим коханням. Мотивоване коханням самогубство є сюжетним ядром таких шедеврів європейської літератури як «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра, «Страждання молодого Вертера» Й. В. Гете, «Анна Кареніна» Л. Толстого та ін. Ця ж тема знаходить своє специфічне відображення і у японській культурі, де подвійне (обоюдне) самогубство закоханих було не рідкістю у реальному житті та доволі широко відтворювалось у різних видах мистецтва – від літератури до театру. Зокрема, на межі XVII-XVIII ст. у Японії отримали надзвичайну популярність п'єси драматургів Іхари Сайкаку та Мондзаемона Тікамацу, у яких подібно до шекспірівської трагедії йшлося про самогубство закоханих.

В японській культурі здавна існував спеціальний термін сіндзю (англ. *shinjū*), яким позначали різні ступені відданих відносин закоханих. На межі XVII–XVIII століть до 5 вже відомих ступенів сіндзю додалось ритуалізоване подвійне самогубство закоханих. У значній мірі це відбулось саме під впливом драматургії Мондзаемона Тікамацу, у численних п'єсах якого дуже часто зустрічались сюжети з самогубством закоханих. Саме завдяки цим над-популярним п'єсам до сіндзю (п'ятиступеневих «доказів кохання») було додано подвійне самогубство. Сам же термін сіндзю з тих пір зближується з поняттям дзьосі — смерть в ім'я кохання.

Важливо, що японські глядачі театральної вистави були, як правило, добре обізнані з каноном такого роду сюжетів і знали, що він має закінчитись (і точно закінчиться) самогубством. Тож сюжетна інтрига як така була мінімізована. Головну емоційну напругу створювала *форма* викладення сюжетної дії, вирішальне значення мав її художньо-естетичний рівень. Ось це посилене перенесення уваги з несподіваності дії, інтриги сюжету, на якість його вербального художньо-естетичного відтворення є загалом характерним для японської культури. У цьому контексті можна згадати й надважливу роль мистецтва декламації у японському традиційному театрі (Кабукі, Но, Бунраку), і давню практику розповсюдженої у Японії буддійської ілюстрованої проповіді «етокі». І навіть поширення у японській культурі такого своєрідного явища, як мистецтво кінокоментаря «ейга сецумей» і, відповідно, професії бенсі – коментатора німих фільмів. Кращі бенсі набували у свій час настільки значної популярності, що глядачі приходили по декілька разів на один і той самий фільм, щоб послухати новий коментар. Бенсі часто ставали популярнішими за акторів і значно впливали на касовий успіх фільму, а рекламні плакати кінострічки нерідко містили фотографію бенсі, який анонсував фільм.

Особливістю композицій японських п'єс про подвійне самогубство було мічіюкі (англ. *mişiyuki*) – епізод, у якому перед самогубством закохані згадують усю історію свого кохання з її найбільш поетичними, емоційними, щасливими моментами. Можна погодитись, що «...кохання ... є передусім культурою, яку тісно пов'язано із словесним (літературним та повсякденним) вираженням. У мовленні про кохання діє закон

мовленнєвого посилення емоції: констатація емоції посилює саму емоцію, а іноді навіть створює її. Мовна репрезентація “любові/кохання” втілюється у культурно детерміновані засоби їхнього вербального вираження і є основними експлікаторами уявлень, що сформувались у цій культурі щодо зазначених почуттів» [1, с. 212]. То ж не дивно, що мічіюкі справляли, як правило, неабияке враження і вплив на глядачів. Самогубство на сцені та на сторінках поетичних творів часто провокувало хвилю реальних самогубств, подібних за своїм наслідувальним характером до «ефекту Вертера» (іменем героя роману Й. В. Гете американський соціолог Девід Філіпс у 1970-х рр. назвав феномен наслідувального (кластерного) самогубства, спровокованого відомим художнім твором або повідомленнями ЗМІ).

Коли відома антрополог японського походження Еміко Онукі-Тірні пише про романтичну атмосферу, що оточує в очах японської молоді самогубство: «Although young people may not take to the idea of suicide itself, the romantic air surrounding the act is impressed upon them» [2; 67], - то у цьому ще не можна побачити якоїсь суттєвої відмінності від Європи, де численні покоління молоді також захоплювались романтизованими образами Вертера, Ромео та Джульєтти. Втім, коли йдеться про «...a cultural sanction of suicide, which is elevated to the level of an esthetic experience» [2; 67], то у цьому є, на мій погляд, суттєва різниця з європейською культурою, яка романтизує зовні, але фактично ніколи не зводить самогубство до рівня особистого *естетичного досвіду*.

Ритуалізоване та естетизоване ставлення до самогубства є однією з особливостей японської культури. Крім того, є доволі суттєва різниця у мотивації та трактуванні самогубства закоханих у європейській та японській традиціях. В європейській культурі пов'язане з коханням самогубство найчастіше є результатом емоційно-психологічного виснаження героїв та/або виявом протесту. В японській же культурі самогубство закоханих обумовлене насамперед раціонально і є доволі компліментарним до японського соціуму та його традицій. Самогубства в цій країні у реальному житті набагато частіше стаються з тих чи інших соціальних, суспільно обумовлених причин, ніж з причин внутрішньо-психологічних [3].

Вочевидь, більша обумовленість зовнішнім соціальним простором, свого роду презентативність і пояснює певним чином доволі струнку і, дійсно можна сказати, *естетизовану*, систематизацію суїцидальних ритуалів, понять, термінології. Цікаво, на мою думку, що у даному разі японська культура виступає як більш «класицистична» (якщо використати європейську стильову термінологію) у порівнянні з більш романтизованою у цілому європейською культурою. Адже саме для стилістики класицизму був характерним і конфлікт любові з обов'язком, і загалом використання канонів, чітких правил та струнких систематизацій у художніх формах. Натомість для романтизму є властивою зосередженість на складних й індивідуальних внутрішньо-психологічних аспектах.

Доволі очікувано, що тематику подвійних самогубств у ХХ ст. підхопило й японське кіномистецтво. Зокрема, знято декілька фільмів за мотивами творів Модзаємона Тікамацу, серед яких екранізація його драми «Самогубство закоханих на острові Небесних сітей» режисером Масахіро Сінодою. Цей фільм 1969 року був випущений у прокат під назвою «Подвійне самогубство» (англ. «Double Suicide») і став лауреатом таких престижних японських кінопремій як «Кінема Дзімпо» та «Майніті». У фільмі, як і у п'єсі Тікамацу, конфлікт між обов'язком та почуттями героїв розв'язується подвійним самогубством закоханих.

Мотиви та образи Тікамацу (зокрема, з п'єси «Гонець у пекло») присутні і у кінодрамі Такесі Кітано «Ляльки» (2002), яка номінувалась на головний приз Венеційського міжнародного кінофестивалю та мала 4 номінації на приз Японської

кіноакадемії. Ще один фільм з подвійним самогубством у сюжеті Такесі Кітано зняв за власним сценарієм, - це фільм «Фейерверк» (у міжнародному прокаті «HANA-B»).

Отже, феномен сіндзю продовжує залишатись актуальною проблемою і для сучасної Японії. Втім, слід не випускати з виду, що у європейській та японській культурах є окремі специфічні відмінності ментальних підстав суїциду закоханих як в реальному житті, так і в художніх творах. Якщо в європейських країнах пов'язаний з коханням суїцид традиційно вважається проблемою психологічною й навіть психіатричною, то в Японії це питання насамперед культурологічне та соціологічне. В будь-якому разі, проблему не можна вирішити шляхом обмежень і цензури у сфері культури на кшталт кодексу Хейса. Натомість, може стати в нагоді більш прагматичний і цілеспрямований аналіз художніх текстів з тим, щоб їх інтерпретація не зупинялась на фазі «розуміння» героїв та методологічно позитивного пояснення причин їх вчинку, але могла обґрунтовувати помилковість обумовлення суїцидальної поведінки коханням – чи то йдеться про романтизований європейський культурний контекст, чи то більш «класицистичний» японський.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Форманова С.В., Форманова О.С. Концепти “любов” та “кохання” в українській лінгвоментальності //Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. праць. Одеса : ВМВ, 2011. С. 212-218.
2. Ohnuki-Tierney E. Illness and culture in contemporary Japan: An anthropological view. New York : Cambridge University Press, 1984. 260 p.
3. Ueno, Kayoko (2005). "Suicide as Japan's major export? A note on Japanese Suicide Culture"https://web.archive.org/web/20141219085031/http://www.espacoacademico.com.br/044/44eueno_ing.htm Дата звернення: 27.04.2022.

ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ КІНЦУГІ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУКТИВНОЇ САМОРЕФЛЕКСІЇ

Кошеленко Олена, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: Саніна Г.В.

Проблема самовизначення людини в світі, в своєму житті, існувала в людства з давніх давен. Знайти себе і відчувти гармонію з оточуючим світом сьогодні є особливо актуальним. В цьому сенсі дуже цікавим і корисним здається звернутися до філософії Сходу, зокрема до японської традиції, бо вона може надати гарні «рецепти» вирішення важливих питань.

В японській культурі є мистецтво, що додає чарівності колись постраждалим предметам побуту. Цей унікальний спосіб лагодження називається *кінцугі* (金継ぎ) і криє в собі власну філософію, яка вчить нас важливим речам. Назва мистецтва *кінцугі* дослівно перекладається як «золота заплата». Його також називають *кінцукурой* (金繕い) «золотий ремонт». Це спосіб реставрації керамічних виробів за допомогою японського лаку *урусі* (漆) з використанням золотого порошку [3].

Сколки збирають заново, і предмет із золотими тріщинами стає ще кращим, аніж був до того. Замість того, щоб приховувати недоліки предмета, майстри *кінцугі* перетворюють їх на унікальну особливість. Тріщини, покриті барвником, переплітають посудину заплутаним мереживом золотих жилок. «Рани», пофарбовані золотом, роблять пошкоджений предмет ще красивішим, ніж коли він виблискував новизною [2].

Історію походження *кінцугі* пов'язують із сьогунотом Асікага Йосімасою, який правив країною у XV столітті. Він наказав китайським майстрам полагодити свою улюблену чашу, що розбилася. Ті ж скріпили її металевими скобами. Залишившись не в захваті від їх роботи, сьогун наказав японським майстрам винайти більш естетичний спосіб ремонту. Майстри впоралися із завданням сьогуна, а техніка реставрації керамічного посуду перетворилася на справжню філософію.

Ідея, яка стоїть за *кінцугі*, походить з дзен-буддизму, а також естетики *вабі-сабі* – визнання скромної простоти, ідеальності неідеального. Японці цінують не розкіш та досконалість, а історію, досвід, унікальність. Концепція *кінцугі* також близька до японської філософії *мусін* (яп. 無心, «чистий розум») з її ідеями неприв'язаності до речей, прийняття змін і долі як аспектів людського життя [4]. Особливо важливим це є у складні часи, коли звичний перебіг подій змінює свій курс. Такий погляд на речі допомагає прийняти свої недосконалості та цінувати їх, оскільки вони, як і переваги, визначають особистість людини. Важливий висновок, якого доходить людина – усвідомлення того, що власні переваги не мають бути предметом самовпевненості, а являють собою результат праці, уваги, самовиховання, про що б не йшлося – про робочі навички, про стосунки або про здоров'я (фізичне чи духовне).

Кінцугі можна вважати образним втіленням подолання втрати і зради, що сфокусоване не на самій втраті, а на тому, як вона позначається на людині, яка її пережила [2]. Так, до прикладу, сучасна пакистанська художниця Сара Шакіл стала автором цікавого проєкту: натхненна японською філософією, на фотографіях вона покривала золотим блиском розтяжки на тілах жінок, як зайвий доказ того, що недосконалість - це не тільки не соромно, але й те, чим можна пишатися, та в чому бачити красу та унікальність [3].

Розбита чаша і повільний процес її реставрації можна сприймати як метафору людського існування, в якому не можна уникнути страждань, невдач та обмеження фізичних можливостей. Плин часу і хворобливі переживання залишають слід в людині, але вони також формують її особистість. Людина не має соромитися своїх ран і ховати їх від світу – треба допомогти їм оздоровитись, а коли процес загоєння завершиться, носити їх з гордістю як свідчення своєї сили [4].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко І.П. Розкоші й злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 566 с.
2. Японизм: маленькая книга японской жизненной мудрости / Э. Ниими Лонгхёрст; [илл. Рё Такемасы; пер. с англ. Э. Меленевской]. М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2021. 288 с.
3. Искусство кинцуги: когда недостатки превращаются в золото. <https://konnichiwa.ru/page/3107/>
4. Японская философия кинцуги: керамика без трещин – керамика без души. URL: <https://lihtaryk.com.ua/yaponskaya-filosofiya-kinczugi-keramika-bez-treshhin-keramika-bez-dushi/?lang=ru>

МИСТЕЦТВО ІРАНСЬКОГО ШРИФТУ НАСТАЛІК У СУЧАСНОМУ ДИЗАЙНІ

Проша Ольга, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
Науковий керівник: Завгородня О.С.

Культуру та самобутність суспільства можна виразити за допомогою символів і візерунків. Через релігійні вчення в ісламських країнах використання ілюстрацій не поширено, тому мистецтво каліграфії має високу художню цінність. Каліграфію можна вважати найвизначнішим мистецтвом в ісламських країнах. В ісламському світі іранці значною мірою перетворили звичайне написання слів на художню каліграфію та поступово розробили власні стилі та методи каліграфії.

Мистецтво каліграфії (перс. خوشنویسی) вже давно займає особливе місце в іранській архітектурі та культурі, і, як і в минулому, воно, поряд з архітектурою, дуже відчутно відображає особливості та оригінальність іранської культури в дизайні. Іранська каліграфія стала невід'ємною частиною ісламської каліграфії, яка поступово формувалася навколо іранської культури в Ірані та під її впливом в країнах Центральної Азії, Афганістані, Пакистані та Індії.

Іранці вже давно демонструють свою унікальну здатність створювати каліграфічні твори мистецтва. Перська каліграфія, завдяки безперервності літер у словах, створила каліграфічні розтяжки, що додають особливої краси та неперевершеності кожній картині. Це добре підтверджують перські рукописи, що залишилися з різних історичних періодів.

Особливої популярності у галузі декору набув стиль каліграфії насталік (перс. نستعلیق), що виник в Ірані в XIV-XV ст. і вважається одним із найбільш плавних каліграфічних стилів для запису арабського алфавіту. Він має короткі вертикалі без зарубок і довгі горизонтальні штрихи. Для його написання використовують шматок обрізаного очерету з наконечником 5-10 мм, який має назву “калям” тобто “ручка” (перс. قلم), і чорнило з вуглецю, яке називається “мораккаб” (перс. مُرَقَّب) у спеціальній чорнильниці (перс. دَوَات). На відміну від своїх попередників, насталік характеризується тенденцією до нахилу вниз справа наліво, природними вигинами.

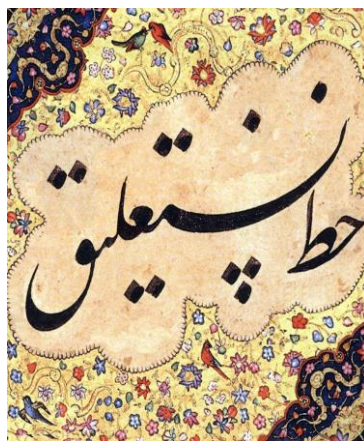


Рис.1.

Протягом останніх 500 років почерк насталік був одним з основних стилів іранської писемної традиції з використанням персько-арабської графіки, його зразки можна зустріти у рукописах не тільки перської класичної літератури і поетичних творів, але й в старовинних манускриптах мовою урду та малайських рукописах. Як основний вид перської писемності, почерк насталік був не менш поширений у регіонах, які

перебували під її культурним впливом: мови Ірану, Афганістану, Індії, Пакистану та тюркська уйгурська мова китайської провінції Сінцзян.

В сучасному Ірані та Афганістані насталик широко використовується не тільки як рукописне письмо, але й в декоративно-оформлювальних цілях для прикрашання заголовків, оголошень тощо. Усі, хто його практикують, вважають насталик найкрасивішим шрифтом каліграфій, тому неофіційно він має назву «Наречена каліграфії».

Естетика стилю насталик прекрасно поєднує іранські традиції із сучасним дизайном, прагнучи відобразити спадщину та культуру Ірану через одяг, аксесуари, які подобаються сучасним модним жінкам. Витончена вишивка, яка нагадує іранську каліграфію та поезію, та візерунки, що відображають традиційний геометричний дизайн, - все це додає автентичності та привабливості іранській моді. Роботи іранських майстрів орієнтовані переважно на іранську аудиторію; проте їхні вироби поступово набувають визнання у всьому світі.

Іранська каліграфія, розвиваючись в сучасному дизайні, завойовує своє ім'я в світовій моді. Іранці не обмежують себе стилем підпису, а вдало поєднують його в дизайні з елегантними лініями, приглушеними кольорами і м'яким драпірування, що відрізняється і є настільки ж яскравим, як і мода іранських жінок. Хоча стиль сучасного жіночого одягу регламентується особливостями мусульманського суспільства, іранські майстри створюють яскраві акценти, відтворюючи каліграфічні прийоми в сучасній індустрії моди та красі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азизоллах Голькарзаде. Методика персидской каллиграфии. Баку, 1996. 73 с.
2. Келичхани Хамид-Реза. Иранская каллиграфия: знакомство с традицией. М: “Садр”, 2019. 408 с.
3. Персидская каллиграфия: почерки и история // <https://sajjadi.livejournal.com/50050.html>

ВПЛИВ КОНФУЦІЯ НА КУЛЬТУРУ КИТАЮ

Рябухіна Маргарита, студентка 1 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: Хижа І.П.

Однією з найвідоміших постатей Китаю є Конфуцій. Саме його вчення є базою моральних якостей китайського народу. З'ясовано, що мудрець відображає дійсність, не спираючись на химерні духовні сили та містику. Він лаконічно передає свої думки, завдяки чому у його міркуваннях кожна людина може знайти відповіді на свої питання, краще зрозуміти дійсність у будь-яку епоху.

Роздуми Конфуція привертали увагу не одного покоління дослідників. Серед них цікавими є роботи А. Маслова, Д. Юмбаєвої, В. Степина та інших.

Погляди мислителя на життя можна сформулювати такими положеннями:

1. Гуманність – основа піднесення людської душі.
2. Усім слід прагнути стати благородними людьми.
3. Повага до батьків та старших загалом є невід'ємною складовою особистості.
4. Щире прагнення пізнавати людей та навколишній світ.
5. Осмислення вчинків людей, розуміння недосконалості людини та прагнення до мирного співіснування.
6. Слід постійно дбати про свій фізичний та духовний розвиток.
7. Дії краще відображають ваші досягнення, ніж слова.

8. Дисципліна є запорукою успіху.
9. Бажання пізнати себе, оцінка власних помилок та винесення уроків з них є ознаками гідної людини.
10. Відповіддю на добро має бути добро, а на зло –справедливість.
11. Кожна людина має займатися своєю справою [1].

Конфуціанство не втрачало своєї популярності впродовж століть. Через складне соціальне та політичне життя Сходу й Заходу, людство все більше зверталося до першочергових засад людяності. Ідеї Конфуція допомогли азійському суспільству прокласти власний шлях до успіху та модернізації. У ньому відображені істини миру, етики й дбайливого ставлення до природи і людей. Китай – це комуністична країна, саме тому засади давнього вчення направлені на взаємодію людей та їх згоду разом будувати щасливу націю. Найпопулярнішими принципами сучасного Китаю є:

- Чітке розуміння своїх обов'язків.
- Доброзичливість – запорука ладу.
- Заохочення до знань, шляхом конкуренції.
- Бути складовою громади.
- Сприйняття мінливості світу та пристосування до нових умов.
- Напрямок на постійне вдосконалення технологій.
- Збереження власної духовної спадщини і толерантне ставлення до інших культур.

Конфуцій є взірцем мудрості не лише для китайців, але й для багатьох людей на планеті Земля. Його ім'ям названо багато освітніх та культурних закладів. Зокрема, центри популяризації китайської культури - Інститути Конфуція. Усе це ще раз наголошує на тому, що мудрець був і залишається взірцем для народів світу. До його вчення звертатимуться постійно, бо воно завжди є актуальним.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конфуцій. Лунь юй (у перекладі Л. С. Переломова) [Електронний ресурс]. За адресою: https://modernlib.net/books/konfuciy/lun_yuy/, (дата звернення 21.02.2022)
2. Юмбаєва Д. Х. Влияние учения Конфуция на современную духовную культуру Китая. [Електронний ресурс]. За адресою: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/45104/1/philosophy21_2016_72.pdf, (дата звернення 21.02.2022)

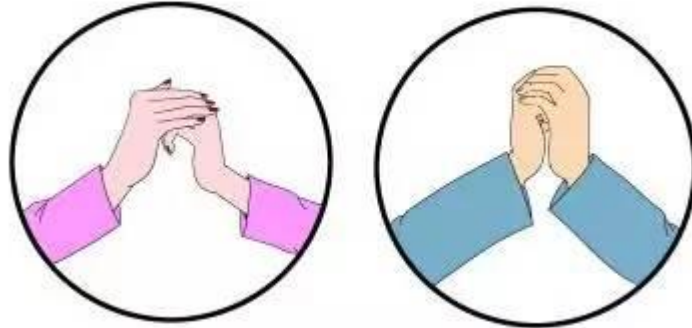
ЕЛЕМЕНТ ТРАДИЦІЙНОГО ЕТИКЕТУ ГУНШОУ (拱手礼) — ВІД ДАВНІХ ЧАСІВ ДО СУЧАСНОСТІ

*Самойленко Наталя Сергіївна, викладач кафедри східних мов
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*

Китай - це стародавня країна з більш ніж 5000-річною історією. За такий довгий період існування етикет став важливою і невід'ємною частиною китайської традиційної культури. У конфуціанстві, яке протягом декількох тисячоліть відіграло значну роль у культурі та філософії Китаю, також важливим є поняття “етикету” (礼). Культура ритуалів, яка передавалася протягом тисячоліть із покоління в покоління, відіграла дуже важливу роль у Стародавньому Китаї, а тому проникла в усі сфери суспільного життя. Насамперед це стосується одягу (衣), їжі (食), житла (住), пересування (行), мови (言) та ін. Поняття “етикету” (礼) для китайців надзвичайно важливе. Пропонуємо розглянути традиційний етикет китайців на прикладі привітань.

Серед чоловіків та жінок народності Хань найбільш розповсюдженими і традиційним був елемент етикету гуншоу (拱手礼).

Рис. 1. Гуншоу (拱手礼)



Вітання гуншоу більш ніж 2000 років. Воно відбувається таким чином: руки складаються аркою на рівні грудної клітини, при цьому ліва долоня охоплює кулак правої (для чоловіків), або права долоня охоплює кулак лівої (для жінок) (див. Рис. 1). Вважається, що це пов'язано з різною циркуляцією ци по каналах у жінок і чоловіків.

Етикет вітання гуншоу відомий ще за часів династії Західна Чжоу (1045-770 р. до н.е.). За допомогою нього давні китайці висловлювали повагу до співрозмовника та розвивали культуру спілкування.

Про цей етикет також ішла мова у «Бесідах та судженнях» Конфуція. Також цей жест використовувався серед адептів бойових мистецтв і мав свою символіку. Вважалося, наприклад, що відкрита долоня однієї руки, що охоплює кулак іншої, символізує собою два протилежних начала китайської філософії – інь та ян, відображення сонця та місяця (明).

У наш час жест гуншоу став невід'ємною частиною фестивальної культури та обов'язково демонструється під час святкування Свята Весни (春节). За допомогою цього жесту актори вітають людей з екранів телевізорів, а друзі та рідні висловлюють ним загальну радість.

Також слід зазначити, що цей жест використовується не тільки для привітання при зустрічі, а також у деяких інших ситуаціях, наприклад, під час благословення, вибачення або подяки.

Привітання гуншоу виглядає дуже щиро. Відкрита долоня однієї руки закриває кулак іншої для заперечення ворожнечі та демонстрації дружніх намірів. При цьому складені руки можуть трохи розхитуватись, а людина, що вітається, вклоняється.

Гуншоу є гарною альтернативою рукостисканню. Тому у наш час, в умовах розповсюдження коронавірусу, ця форма стародавнього етикету набуває особливої актуальності, тому що дозволяє висловлювати повагу та ввічливість без тілесного контакту.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 娜塔莎.乌克兰与中国见面礼仪//Youth Literator (青年文学家) 2013年1月(上) 总第457期
2. 拱手礼。古代汉族行礼方式 URL: <https://baike.baidu.com/item/%E6%8B%B1%E6%89%8B%E7%A4%BC/800545> (дата звернення: 30.03.2022)

3. Язык жестов в Китае: сложение рук перед грудью. *Магазета*. URL: <https://magazeta.com/chinese-gestures> (дата звернення: 30.03.2022)

ОСОБЛИВОСТІ КИТАЙСЬКОГО ЕТИКЕТУ ЗА СТОЛОМ

Самойлова Сніжана, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: доц. Руда Н.В.

Китай – дивовижна країна сходу, яка сповнена своєю самобутньою культурою і багатовіковими традиціями. Прийом їжі є однією з культурних цінностей Китаю. Культ їжі існував і існуватиме в Китаї завжди. Це два нероздільні поняття, адже складно уявити Піднебесну без її неймовірної кухні. За столом китайці дотримуються своїх особливих ритуалів і правил.

Палички – це більше, ніж інструмент для їжі, це – ознака приналежності до китайської культури. У давнину вони відокремлювали «культурних» китайців, які їли паличками, від «варварів», які підносили їжу до рота руками. Ієрогліф, що позначає палички для їжі – 筷 *kuài*, складається з двох графем – «бамбук» та «швидко», що дуже точно відображає сенс «швидкого» прийому їжі з їх допомогою.

У своїй роботі зазначимо основні традиційні особливості поведінки за столом у Китаї. За правилами, присувати до себе паличками тарілку – це непристойно. Не можна встромляти палички вертикально в їжу, наприклад, в рис, оскільки це може асоціюватися з хворобами або смертю. Китайці акуратно кладуть їх поверх тарілки. За положенням паличок визначається і те, чи добре людина поїла. У китайській мові є таке висловлювання: 碗筷狼藉 *wǎnkuài lángjí* «палички та чашки для їжі в безладі» – це значить, банкет вдався на славу.

Стандартний китайський банкет складається з безлічі страв, які ставлять на «Ліниву Сюзанну», щоб уникнути передавання тарілок та їжі, тим самим турбуючи чи відволікаючи гостей. Обертати її слід за годинниковою стрілкою. Господарі очікують, що гості спробують кожну страву, але вважається ввічливим спочатку відповісти відмовою на запрошення господаря випробувати ту чи іншу страву. Якщо погодитися відразу, можна бути запідозреним у жадібності.

Вшанування старості – одна з головних традицій Китаю, тому починати трапезу треба не тільки після слів запрошення, а й після того, як почнуть їсти найстаріші за столом, якщо вони присутні.

Застілля починається з холодних закусок 涼菜 *liángcài*. Між зміною страв приносять суп, щоб він змив із язика смак попередньої страви. Основна страва 主食 *zhǔ shí* – рис або локшина, яка зазвичай подається останньою, краще трішки не доїсти. Якщо гість вичистить свою тарілку – це означатиме, що він досі голодний, а господарі не потрудилися нагодувати його досхочу. На десерт подаються фрукти 水果盤 *shuǐguǒpán*.

Зазвичай, якщо подається риба, її ставлять на стіл головою до почесного гостя. Перегорнута риба символізує перегорнутий човен рибалки або просто нещастя. Тому якщо доведеться їсти рибу, неможна перевертати її. За етикетом треба прибрати кістки та з'їсти нижню частину.

Право виголосити перший тост завжди надається найпочеснішому гостю або господареві, який сидить подалі від дверей, спиною до стіни. Міцний алкоголь 白酒 *báijǔ* їй подається в маленьких чашках. За китайським ритуалом, усі п'ють, кажучи 干杯 *gānbēi* «суха чашка», що означає «до дна».

Існує безліч тостів у китайській культурі, наприклад:

— Бажаю все вище й вище підніматися кар'єрними сходами!

祝你步步高升 zhù nǐ bù bù gāo shēng

— Бажаю твоїй родині щастя!

祝你全家幸福 zhù nǐ quán jiā xìng fú

— Бажаю досягти успіху у нелегкій справі!

祝你一路顺风 zhù nǐ yí lù shùn fēng

— Бажаю щастя щодня!

祝你天天开心 zhù nǐ tiān tiān kāi xīn

— Бажаю удачі!

祝你吉祥如意 zhù nǐ jí xiáng rú yì

У китайській культурі існує правило, за яким зазвичай наприкінці банкету запрошуючий платить, бо вважається непристойним платити гостю, тому що це принизить гордість господаря. Але присутні й «бійки за рахунок», тому нерідко рахунок ділиться навпіл або АА 制 (АА zhì), що значить, що кожен платить сам за себе.

Хорошим тоном вважається запропонувати заплатити за рахунок - 我来吧 wǒ lái ba. Причому треба наполягати 1-2 рази, кажучи: 不, 不, 我来吧 bù, bù, wǒ lái ba. Коли той, хто запросив кілька разів, вам не дозволить заплатити, скажіть: 行, 那下次我请 xíng, nà xià cì wǒ qǐng. «наступного разу я вас пригощаю».

Як ми бачимо, китайська культура наповнена своєрідними традиціями і нормами поведінки, знаючи які європейцю буде легше «зберегти обличчя». Це доводить, що вивчення китайської мови неможливо без вивчення китайських традицій та звичаїв.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Китайский застольный этикет. Режим доступа: <https://sadpanda.cn/archives/20302+%&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=de> (дата звернення 03.04.2022)
2. Китайский этикет за столом. Режим доступа: <https://china-sky.ru/guide/tradition/etiket> (дата звернення 03.04.2022)
3. Правила поведения за столом в Китае. Режим доступа: <https://www.chinahighlights.ru/culture/dining-etiquette.htm+%&cd=5&hl=ru&ct=clnk&gl=de> (дата звернення 05.04.2022)

ISTORIA SХОДУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРИИ ТА ПРАКТИКИ

„აღმოსავლეთის საკითხი“ – XIX საუკუნის მეორე ნახევრის
ევროპის სახელმწიფოთა დიპლომატიურ და სამხედრო
მოქმედებათა გადაჭრისათვის ბრძოლაში
თეიმურაზ ახალმოსულიშვილი
ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დეპარტამენტის
საქართველო

„აღმოსავლეთის საკითხი“ ოთხი საუკუნის განმავლობაში არ მოშორებია ევროპის დიპლომატიას და პოლიტიკის სცენას. იგი თავის განსაკუთრებულ სიმძაფრეს აღწევს 1848 წლის რევოლუციების დამარცხების შემდეგ. ყირიმის ომი წარმოადგენს ერთ-ერთ უმთავრეს რგოლს „აღმოსავლეთის საკითხის“ გადაჭრისათვის დიდ სახელმწიფოთა შორის ამტყდარი ხანგრძლივი და დაუნდობელი ბრძოლების ჯაჭვში.

ყირიმის ომი წარმოადგენს მთავარ გარდამტეხ მომენტს საერთაშორისო ურთიერთობის ისტორიის და განსაკუთრებით რუსეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ისტორიაში [1].

საერთო ევროპის რეაქციის გამარჯვებამ თავის დროზე გააძლიერა საერთაშორისო გავლენა ცარიზმისა, ნიკოლოზ I ჩქარობდა ესარგებლა ევროპაში თავისი მდგომარეობით, რათა დაებრუნებინა თავისი დაკარგული პოზიციები აღმოსავლეთში.

1829 წლის ადრიანოპოლის ზავით რუსეთმა საგრძნობლად შეავიწროვა ოსმალეთი. გაიზარდა მისი გავლენა მოლდავეთსა და ვალახეთზე, განიმტკიცა პოზიციები ამიერკავკასიაში. 1833 წელს დადებულმა უნკიარისკელესის ხელშეკრულებამ კიდევ ერთი წარმატება მოუტანა რუსეთს, თურქეთმა ივალდებულა საჭიროების შემთხვევაში რუსეთისადმი მტრულად განწყობილი სახელმწიფოებისათვის ჩაეკეტა ბოსფორ-დარდანელის სრუტეები. ამ არათანაბარუფლებიანმა შეთანხმებამ აღაშფოთა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოები, განსაკუთრებით ინგლისისა და საფრანგეთის მთავრობები. ისინი ვერ შეურიგდნენ დასავლეთის ხარჯზე რუსეთის სტრატეგიული და ეკონომიკური პოზიციების ასეთ განმტკიცებას და აიძულეს რუსეთის იმპერატორი კორექტივი შეეტანა თავის აღმოსავლურ პოლიტიკაში. 1840-1841 წლების კონვენციებით ოსმალეთზე დამყარდა ე.წ. „კოლექტიური პროტექტორატი“ [2]. მაგრამ 1848-1849 წლების რევოლუციების ჩაქრობაში აქტიური მონაწილეობის, ევროპის ჟანდარმად გადაქცევის შემდეგ რუსეთის სამეფო კარის აზრით დადგა ხელსაყრელი მომენტი ოსმალეთზე გასალაშქრებლად. 1853 წელს ნიკოლოზ პირველმა ინგლისს შესთავაზა ოსმალეთის სამფლობელოთა განაწილების გეგმა. რუსეთი თავისთვის მოითხოვდა დუნაის სამთავროებს, კონსტანტინოპოლსა და ბოსფორ-დარდანელის სრუტეებს, ხოლო დიდ ბრიტანეთს უთმობდა ეგვიპტესა და კუნძულ კრეტას.

ავსტრია ჯერ კიდევ რუსეთის პოლიტიკურ ორბიტაში იყო მოქცეული, პრუსია კაპიტულაციას აცხადებდა რუსეთის მოთხოვნებზე, რადგან მას არ შეეძლო წინააღმდეგობა გაეწია ცარიზმის გავლენისათვის.

საფრანგეთმა მხოლოდ ახლა შეძლო დარღვეული „წესრიგის“ აღდგენა, მაგრამ ჯერ კიდევ ხელისუფლება მტკიცედ არ იყო დამყარებული, რჩებოდა მხოლოდ ყველაზე მძლავრი მოწინააღმდეგე დიდი ბრიტანეთის სახით [3].

ნიკოლოზ პირველი ფიქრობდა მეგობრული მოქმედებით, საღვთო კავშირზე დაყრდნობით იზოლაცია მოეხდინა საფრანგეთსა და ინგლისზე. მშვიდობიანი მოლაპარაკებებით შესაძლებელი გახდებოდა აქმულებინა თურქეთის იმპერია ქვეშევრდომი გამხდარიყო რუსეთის თვითმპყრობელობისა. მაგრამ ნიკოლოზ I-ის შეზღუდული გონებისათვის, ასევე დიპლომატიის მოკლე გონების არესთვის მიუწვდომელი რჩებოდა საერთაშორისო მდგომარეობის შეცვლა [4].

1853 წელს რუსეთის მთავრობამ თურქეთის სულთანს მოსთხოვა ეცნო მისი პროტექტორატი ოსმალეთის იმპერიის ქრისტიანულ მოსახლეობაზე და წმინდა ადგილებზე. ინგლის-საფრანგეთის ელჩების მიერ დაიმედებულმა სულთანმა რუსეთის ულტიმატუმები არ მიიღო. ეს გახდა რუსეთის მიერ თურქეთის წინააღმდეგ ომის დაწყების საბაზი. საომარი ოპერაციები გაიშალა როგორც ბალკანეთში, ისე ამიერკავკასიაში, რამაც, რა თქმა უნდა შთანთქა ომში ჩათრეულ სახელმწიფოთა უდიდესი ეკონომიკური რესურსები, ომმა გამოავლინა ბატონყმური რუსეთის ჩამორჩენილობა და კიდევ უფრო გაამწვავა ქვეყნის შიგნით მიმდინარე მწვავე კლასობრივი ბრძოლა. ომმა დაანახვა მეფის მთავრობას, რომ იგი რეფორმების გზას უნდა დასდგომოდა.

XIX საუკუნის შუახანებში სამრეწველო კაპიტალიზმმა მიაღწია მთლიან გამარჯვებას ინგლისსა და საფრანგეთში. ევროპის სახელმწიფოების ტექნიკურმა და სამეურნეო რესურსების გაძლიერებამ გაამწვავა დაუცხრომელი ძებნა საგარეო ბაზრებისათვის. ამ მხრივ წინ მიდიოდა ინგლისი მთელს ევროპაში. ინგლისი ვერ შერიგებოდა იმ აზრს, რომ რუსეთი დაპატრონებოდა დარდანელისა და ბოსფორის სრუტეებს. ინგლისის ბურჟუაზიის რეალური ინტერესები აზიის ბაზრების ძებნაში ეჯახებოდნენ ცარიზმის სამხედრო-ფეოდალურ აგრესიას.

საფრანგეთს, კაპიტალიზმის სწრაფი აღმავლობის შედეგად, საკუთარი ინტერესები გააჩნდა ოსმალეთის იმპერიასთან. მას სურდა მიეჩუმებინა განსაკუთრებით სირია და ეგვიპტე. იგი დიდი ხანია გამოდიოდა რუსეთის მოწინააღმდეგედ კონსტანტინოპოლში. დასავლეთის ორივე მხარე (ინგლისი და საფრანგეთი) მისწრაფოდნენ იქითკენ, რათა ხელში ჩაეგდოთ თურქეთის ეკონომიკა და მისი სახელმწიფო ფინანსები, რაც მათ სავსებით მოახერხეს ომის შედეგით.

ლორდი ჰალმერსტონი და ნაპოლეონ III უყურებდნენ აღმოსავლეთში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებს, როგორც ბედნიერ, განუმეორებელ შემთხვევას, რომ გამოსულიყვნენ ერთად საერთო მტრის - რუსეთის წინააღმდეგ. მათი ლოზუნგი იყო: «Не выпускать Россию из войны» [5].

ნიკოლოზ პირველი და მისი კანცლერი ნესელროდეკი იმედოვნებდნენ, რომ „ნაპოლეონ III არასოდეს არ შევიდოდა ინგლისთან კავშირში“, რადგან ინგლისელები იყვნენ მომაკვდინებელი მტრები მისი ბიძის ნაპოლეონ I-სა, მაგრამ

ცარიზმის დიპლომატებს ეს იმედები გაუცრუვდათ და საფრანგეთი აშკარად შევიდა ინგლისთან კავშირში.

პრუსიის მეფე ფრიდრიხ-ვილჰემ IV ერთგულ მეომრად რჩებოდა თავისი „უფროსი ძმის“ ნიკოლოზ I-სა, მაგრამ გერმანიის ბურჟუაზიის ფართო წრეებს არ შეეძლოთ ეპატიებინათ რუსეთის ხელისუფლებისათვის ის ამბავი, რომ ნიკოლოზ I გამოდიოდა ურყევ მოწინააღმდეგედ გერმანიის გაერთიანების საკითხში. ამიტომ ის არჩევდა ნეიტრალიტეტის დაცვას. ომში პრუსიას არ შეეძლო აქტიურ და იმედიან მოკავშირედ გამოსულიყო ნიკოლოზ I-სა. საბოლოო ანგარიშში მტრული პოზიცია დაიკავა ავსტრიამაც. იგი წინააღმდეგი იყო ნიკოლოზ I-ის მიერ „აღმოსავლეთის საკითხის“ გადაწყვეტის შესახებ. ჰამსბერგების მონარქიას არ შეეძლო შერიგებოდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულის გადასვლას რუსეთის მფარველობაში.

მეფის მთავრობის საგარეო პოლიტიკა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე მთლიანად ემსახურებოდა რუსეთის ბატონყმური სახელმწიფოს ანგარებიან მიზნებს.

რუსეთის არმიების დარტყმებმა მე-18-ე საუკუნის მეორე ნახევარში მნიშვნელოვნად დაასუსტა ოსმალთა სახელმწიფო, რის შედეგადაც აბოზოქრდა ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა თურქეთის მიერ ჩაგრულ ხალხებს შორის. ამავე დროს ბალკანეთის ნახევარკუნძულის მოსახლეობას კარგად ესმოდა, რომ მათ არ შეეძლოთ საკუთარი ძალებით მოემორებინათ თურქეთის უღელი. ისინი დახმარებას რუსეთისაგან მოელოდნენ. რუსებს თავიანთ მხსნელად და განმათავისუფლებლად ხედავდნენ.

ამგვარად „აღმოსავლეთის საკითხის“ ძირითად ღერძს, წინააღმდეგობათა მთავარ საკვანძო პუნქტს, თავდაპირველად ხმელთა შუა ზღვის აღმოსავლეთი რაიონი, ევროპის თურქეთი, ანუ ბალკანეთის ნახევარკუნძული წარმოადგენდა. ოსმალეთის იმპერიის როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური სრული ჩამორჩენილობა, საშუალებას აძლევდა ინგლისს და საფრანგეთს ჩარეულიყვნენ ოსმალეთის საშინაო საქმეებში. ოსმალეთის მმართველი წრეები ხელს უწყობდნენ დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების მისწრაფებებს, ქვეყნის ეკონომიკური დაკაბალების საქმეს. თურქეთის მთავრობა ხალისიანად წავიდა ომის გაჩაღებისაკენ, იგი მიდიოდა განსაზღვრული აგრესიული რევანშისტული მიზნით, რათა დაებრუნებინა შავი ზღვის სანაპირო, ყუბანი და ყირიმი [6].

რუსეთის ცარიზმს ჰყავდა კიდევ ერთი უძლეველი მოწინააღმდეგე, მზარდი ძალა ევროპის დემოკრატიისა. 1849 წლის შემდეგ არა მარტო პროლეტარიატი, არამედ რადიკალური ფენაც წვრილი ბურჟუაზიის ცარიზმს ხედავდნენ, როგორც „საერთაშორისო ჟანდარმს“ - მთავარ დაბრკოლებას პოლიტიკური პროგრესის გზაზე - ისე როგორც დღეს.

ასე გამწვავდა წინააღმდეგობა ევროპის ძლიერ სახელმწიფოებს შორის „აღმოსავლეთის საკითხთან“ დაკავშირებით. ასეთი საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაცია იყო XIX საუკუნის 50-იან წლებში და ასეთია ისტორიის გაკვეთილები.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Тарле Е. Крымская война. Т. I. М., 1950. С. 11.

2. ალ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს ისტორია, გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, 1999, გვ. 54.
3. История СССР. Т. II. М., 1940. С. 328.
4. იქვე.
5. Тарле Е. Крымская война. Т. II. М., 1950. С. 11-12.
6. ე. ბურჭულაძე, ყირიმის ომი და საქართველო, გვ. 34-35.

**„აღმოსავლეთის საკითხი“ – XIX საუკუნის მეორე ნახევრის
ევროპის სახელმწიფოთა დიპლომატიურ და სამხედრო
მოქმედებათა გადაჭრისათვის ბრძოლაში
თეიმურაზ ახალმოსულიშვილი
ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დეპარტამენტის
საქართველო**

ნაშრომში განხილულია მე-19-ე საუკუნის 50-იანი წლების ევროპის მძლავრ სახელმწიფოთა პოლიტიკური, დიპლომატიური და სამხედრო დაპირისპირებათა ეპიზოდები, რომელიც ისტორიულ მეცნიერებაში „აღმოსავლეთის საკითხის“ სახელწოდებითაა ცნობილი.

ევროპის უდიდეს სახელმწიფოთა შორის ამტყდარი ხანგრძლივი და დაუნდობელი ბრძოლების ჯაჭვში ყირიმის ომი წარმოადგენს მთავარ გარდამტეხ მომენტს საერთაშორისო ურთიერთობის ისტორიის და განსაკუთრებით რუსეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ისტორიაში.

ნაჩვენებია რუსეთის საგარეო პოლიტიკის აგრესიული ბუნება, რათა მტკიცედ დამკვიდრებულიყო შავი ზღვის სანაპირო ზოლში, ყუბანსა და ყირიმში (ეს პოლიტიკური მიზნების უბედურება დღესაც დღის წესრიგში დგას რუსეთის პოლიტიკური ელიტის საქმიანობაში).

პლანეტის ცივილიზებული სამყარო დღესაც თვალნათლივ ხედავს იმ უბედურებას, რასაც რუსეთი ატრიალებს მოძმე უკრაინაში, რომელიც შეიძლება შეფასდეს მხოლოდ და მხოლოდ კანიბალიზმად.

**«ВОСТОЧНЫЙ ВОПРОС» – В БОРЬБЕ ЗА РЕШЕНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ
И ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА**

*Теимураз Ахалмосулишвили, доктор исторических наук, ассоциированный профессор
Телавский государственный университет им. Иакоба Гогебашвили (г. Телави, Грузия)*

В статье рассматриваются эпизоды политического, дипломатического и военного противостояния могущественных европейских государств 1850-х годов, известного в исторической науке как «восточный вопрос».

Крымская война стала крупным поворотным моментом в истории международных отношений, и особенно в истории внутренней и внешней политики России, в череде затяжных и беспощадных сражений между крупнейшими державами Европы.

Показано, что агрессивный характер внешней политики России прочно закрепился на Черноморском побережье, в Кубани и в Крыму (эти политические цели и сегодня остаются на повестке дня российской политики).

SOME IMPORTANT REFERENCES TO THE HISTORY OF THE JEWISH PEOPLE

Mosiashvili A. V., Doctor of History

Iakob Gogebashvili Telavi State University (Telavi, Georgia),

Akhalkatsishvili M. M., Master of History

Iakob Gogebashvili Telavi State University (Telavi, Georgia)

Much of the history of the Jewish people relates to the persecution of them. Forced migration, racism, genocide have become accompanying attributes in the history of the Jewish people.

The Jews are one of the oldest nations mentioned in the Bible. According to the Old Testament, the first Jewish leader was Abraham, a shepherd living in Ur. Abraham's grandson Jacob had 12 children. According to legend, from them arose 12 tribes who returned to Canaan from Egyptian slavery in about 1200 BCE, and they fought with Palestinians and settled to establish the land of Israel.

From 120 BCE, Israel began to develop under the rule of kings Saul, David, and Solomon. Saul is the first king of a united Israel to unite the Jews. King David united all the tribes of Israel into one state, expanded its territory, and established Jerusalem as its capital [1].

The state of Israel was soon divided, and the United Kingdom of Israel was divided into two parts, Israel and Judea. Both of them soon became the object of expansion of neighboring kingdoms. In 722 BCE, Israel was conquered by the Assyrians, while Judea was conquered in 586 BCE. These conquests led to the settlement of Jews in various countries around the world, including Georgia [2].

According to the collection of old Georgian historical works «Life of Kartli», a part of the Jews settled in Kartli. The common name of their settlement is Zanavia. The information preserved in the life of Kartli shows that they paid tribute to the prefect of Mtskheta in exchange for accommodation in the territory of Zanavi [3].

The process of settling Jews from Jerusalem continued into the following centuries, even during the reign of the Roman Empire.

After the capture of Jerusalem in revolt against the Roman Empire in 70 CE, the Jews were expelled from there. In the time of Emperor Hadrian, the Jews were allowed to return to Jerusalem. However, during another uprising in 135 CE, the Romans destroyed the city and barred Jews from living there. As a result, the vast majority of Jews lived abroad.

The Jews intended to return to their homeland. At the end of the 19th century, in 1897 in Switzerland, under the leadership of Theodor Herzl, Jews scattered throughout the country formed the reactionary nationalist movement «Zionism». Their goal was to create a nation-state for the Jews in Canaan, the territory of Palestine, which according to the Torah «God promised the Jews». This initiative of the Zionists was supported by France, England, Italy, Germany, but the creation of a Jewish state did not happen until 1948, as a result of which only a part of the Jews returned to their historical roots and live in Israel [4].

If we look at the history of the Jews we will see that aggression against them depended on the specific ruler of different countries. In Persia, for example, the Jews were persecuted during the reign of Kobad, and during the reign of Khosrow Anushirvani, they lived normally – the pre-existing prohibitions were lifted. Jews were victims of racism in Germany under

Hitler's rule, and the new German government after Hitler recognized the actions of the previous government as a crime against humanity committed against Jews.

The reasons for the persecution and the demands made on the Jews by specific countries are different, taking into account the epochs, which were conditioned by different circumstances. Nevertheless, the Jews did not renounce their own identity, culture, religion, and language.

In the pre-Christian era, the reason for the persecution of the Jews must have been their religion, because the prohibitions imposed on them were mainly related to their religious life. In Spain, for example, after it became a Christian country, it was decided to assimilate Jews concentrated in their territory. Therefore, the Spaniards demanded that the Jews convert to Christianity, otherwise they threatened to invade. Another example of this is Byzantium, where in the time of Justinian, in the 6th century, Jews were forbidden to practice religious rites, to build synagogues, and so on.

In the Middle Ages, a policy of isolation was pursued against the Jews. This is confirmed by Deuteronomy 11 of the Sixth World Ecclesiastical Assembly: «Neither the priest nor the layman should receive the bread given by the Jews; Should not befriend them; Should not call in case of illness and not receive treatment from them; Nor bathe with them in the bath; The cleric who violates these rules should be beheaded, and the layman should be buried without holy communion» [5].

Radical actions of Nazi Germany – inhuman treatment, physical liquidation, medical experiments are another visible example of the persecution of Jews, the existence of a hostile attitude towards them.

The persecution of Jews in civilized Germany in the 20th century was due to the following factors: In the early twentieth century, Jews were well integrated into German society, mixed marriages (between Jews and Germans), civil rights and active participation in the political life of the country (Germany). Of the political parties, the Social-Democratic and the «Spartacus Union» are notable, which were staffed by Jewish politicians (Clara Zetkin, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, etc.). Existing parties started a revolution in Germany during World War I, demanding an end to the war (this revolution organized by the Jews was named as the reason for the defeat of the war) and the establishment of Soviets [6].

The aggression of the Germans against the Jews must have been caused, first of all, by the fact that certain persons in Germany did not want a representative of another nation to rule over the Germans. Among them, the number one place was occupied by Adolf Hitler. In his book «My Struggle», Hitler explicitly states that he is a nationalist and anti-Semitist – «I soon became such a fanatical nationalist», «I serve the work of God fighting the Jews» ... and describes the Jews as «convenient and clever people...» [7].

Since 1933, Hitler and the National Socialist Party have taken important reins of power. One of their number one tasks is to resolve the Jewish question. From that time on, Jews were referred to as «anti-Soviet elements» and «unreliable».

Initially, an attempt was made against them, such as eviction. Nazi Germany by the summer of 1941, when it had failed to evict the Jews, finally decided to mass-physically exterminate them to resolve the Jewish issue.

European society could have avoided the Holocaust, first by ratifying the Balfour Declaration and second by opening the borders of their state to the Jews. An international conference convened by US President Franklin Roosevelt in Evian, France, in July 1938 to discuss the fate of refugees, ended in vain. IDPs from Germany and Austria were not given a single chance by any of the 32 countries participating in the conference except the Dominican Republic. In addition, the UK restricted the influx of immigrants to Palestine, which was under its control [8]. Even after the famous Holocaust, the following actions were taken against Jews in the United States in 1987: «Images of swastikas on the walls of Jewish homes, burning of Jewish cemetery stones, setting fires, explosions, attacking Jews, persecution,

harassment ... In 1987, a «memorial to the Jews killed in World War II» was erected on the outskirts of Chicago ... Which is another proof that anti-Semitism continued even after the Second World War and it is not excluded that it will continue to be on the agenda in the future.

Despite the persecution, the Jews were able to realize themselves and enter the arena of action. The fact is that many of their representatives have achieved great success in various fields.

BIBLIOGRAPHY

1. Batoshvili B. History of the Jewish People. Tbilisi, 1991.
2. Metreveli R. Jews in Georgia. Tbilisi, 2002.
3. Chichinadze Z. Georgian Jews in Georgia. Tbilisi, 1990.
4. Gachechiladze B. Middle East, Space, People and Politics. Tbilisi, 1991.
5. Papaskiri T. A. New and Recent History of Europe and America. Tbilisi, 2010.
6. Hitler A. My Struggle. Tbilisi, 1936.
7. Medzmariashvili E. History of the XX Century in European Countries and the United States. Tbilisi, 2008.
8. The Diary of Anne Frank. (Translator Neli Amashukeli). Tbilisi, 1988.

ІСТОРИЯ І КУЛЬТУРА СХОДУ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ А. Ю. КРИМСЬКОГО

к.і.н., доц. Білик Вікторія Андріївна

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Минулий рік був роком відзначення 150-ї річниці від дня народження відомого українського сходознавця, лінгвіста, перекладача, етнографа, письменника, засновника Всеукраїнської Академії наук академіка Агатангела Юхимовича Кримського. Цьогоріч маємо також привід говорити про цю неординарну постать, адже у січні минуло 80 років від часу загибелі Агатангела Юхимовича. У червні 1941 р. він був звинувачений в українському націоналізмі, засланий у Кустанайський край. За свідченням архівних документів, 25 січня 1942 р. він помер по причині «старческой дряхлости и ослабления сердечной деятельности». Хоча насправді до кінця обставини смерті вченого не з'ясовані [1].

Багатогранність постаті А. Ю. Кримського захоплює. Але найбільш вражають його знання про Схід. Історія, культура, мови, звичаї і традиції східного регіону – дослідженню цього присвячена лівова частка життя академіка.

Ще будучи студентом, він цікавився означеними питаннями і проявляв неабиякі здібності у їх дослідженні. Тому після закінчення Московського університету А. Кримський був відряджений до Сирії та Лівану. Упродовж 1896–1898 рр. він жив на Сході, де вивчав арабську мову та іслам, зібрав багату колекцію документів і матеріалів про цей регіон Османської імперії, його традиції, звичаї.

Перебуваючи у відрядженні, Агатангел Юхимович жив переважно в Бейруті та Шуейрі у ліванській сім'ї, активно вивчав арабську мову та її різновиди. Працював у рукописних сховищах та бібліотеках і писав у арабські журнали та газети, включаючи журнал «Аль-Махрік».

Результатом подорожі на Схід стала поява поетичної збірки «Пальмове гілля» [2], «Бейрутських оповідань» [3], а пізніше «Перського театру, звідки він узявсь і як розвивавсь» [3] тощо.

Загалом же А. Кримський створив багато праць з історії Стародавнього Сходу. Для вченого характерною була оригінальна манера викладу історії – це науково-популярний текст, який нагадує белетристику, легко і цікаво читається. Для його наукових праць властивий легкий, майже розмовний стиль.

Але у більшості своїх досліджень А. Кримський викладає політичну історію Сходу, лише подекуди торкаючись внутрішнього життя. У цьому контексті більш інформативними для нас є художні твори і переклади вченого, його листування.

Справжній Схід, той, який заворожує, той, який викликає жвавий інтерес, постає перед нами у листах вченого. Про всі деталі повсякдення мешканців Сходу він писав брату Юхиму (ці листи особливо відверті), сестрі, батькові та своїм знайомим і колегам [5].

Зокрема, перший свій лист із Бейруту – столиці Лівану, А. Кримський написав 18 жовтня 1896 р. до Івана Франка: «... Оселився в одній арабській сім'ї, трошки цивілізованій, але не дуже: літературної мови вони не знають, мене не розуміють, а я їх, – я зовсім наче без язика. Вже третій день, як я в них живу, але навчаюся простої мови поволі.... Потроху все минеться, але поки що нерви напружені...». Навіть потерпаючи в перші дні від особливостей клімату і місцевих порядків, вчений насолоджувався красою навколишньої природи: «Само місто – дуже гарне, тоне в садах, будівлі – наполовину європейські, є дуже багато гарних домів. Коли не вмру з тутешньої їжі, то сподіваюся жити тут добре... Бейрут красивий і зовні, і всередині. І чого нема ніде – він чистий. За містом гори, насадження маслин, тутів, лимонів, пальм, молодий кедровий ліс. Гірські стежини в'ються серед садів, городів, полів, понад гірськими хатинками, і з кожної відкривається чудовий вид на гори або на море. Дальші гори всіяні білими будиночками, самі гори здалеку голубувато-фіолетові, а зблизька – зелені від лісів і садів. Верхівки їхні ж коричневі і скелясті...».

Агатангел Юхимович був під неабияким враженням від умов життя і побуту місцевого населення: «Живу я в дуже бідній сім'ї... Моя кімната виходить дверима просто на подвір'я, і через те – аби дощ – то вже й вогкість іде в хату. Додати треба, що вся світлиця більше скидається на альтанку, ніж на житло: скрізь понад вікнами зверху не позаскльовані квартирки (я вже їх позатикав ряденцями, та то мало пособляє), скрізь щілини коло вікон і дверей. Доки світить сонце, то й тепло, а часом навіть спека 35 градусів, але піде дощ – і температура спускається до 10... Груб, розуміється, немає. Був би покинув я цю сім'ю та оселився б деінде, але ж.... бідна вона така, що аж страх, а люди з них дуже добрі і полюбили мене, як свого рідного...».

Учений у своїх листах звертав увагу на найменші деталі. Дуже цікавим є лист до Б. Грінченка, де він описує кухню. На кухні не було ні печі, ні грубки. Коли треба було спекти хліб або пиріжки, або печеню з м'яса – для цього були *фьорни* – громадські пекарні або булочні, де господині готували собі їжу за невелику платню. Якби котрась з арабських господинь надумала б пекти щось вдома, то піддалася б страшному осуду. Звичайну ж хатню, щоденну їжу господині готували на *тиббах* – тобто жаровнях – найчастіше глиняних. У кухні зазвичай було 1-2 таких жаровні. На спід жаровні насипали вугілля і розпалювали, зверху над вугіллям ставили залізну або глиняну решітку, на яку і поміщали горщик, каструльку чи сковороду. Ці жаровні були переносні. Наприклад, у однієї господині один тиббах стояв на столі і там варилися боби з бараниною, інших два стояли біля стола на підлозі і там виварювалася постільна білизна.

Про їжу Кримський писав так: «...Супу нема, борщу нема. Яловичини тут не їдять, не люблять, а споживають баранину, і то в найменших кількостях. Майже вся їжа рослинна.... Всі ці капустані зрази з рисом, баклажани, нафаршировані рисом, гарбузики-кабачки, напхані рисом, боби з вершками і перцем – все це дуже смачне, але шкодить, коли нема рідкої гарячої їжі...».

Особливу увагу Кримський звертав на освіту і культуру місцевого люду: *«Бейрут – місто християнське і мусульмани займають у ньому лише один квартал, але в місті неспокійно... тут, в Бейруті, релігійні вбивства дуже часті... Мусульман тут мало, самі християни, сваряться за віру... Найпорядніші тут, здається, католики, бо вони мають тут навіть університет (медицина), а окрім того скількись середніх шкіл. А православні – то найпоганиший народ. Їхнє вище духовенство – греки, ... поодкривало скількись православних шкіл для дівчат (для хлопців – ні), але ж це крапля в морі. Куди ж діватися хлопцям? Батьки, ніби вони прихильні до католицтва, оддають дітей до єзуїтської гімназії...».*

Історика вражало багато із життя місцевих мешканців та і самі вони часто викликали його подив: *«Я спостерігав за багатими будинками: всі члени сім'ї одягнуті по-європейськи, всі балакають французькою, навіть між собою, але неосвіченість і відсутність інтелігентності просто вражають... Про читання книг вони часто й уявлення не мають, окрім хлопчиків, які навчаються в єзуїтських школах. Це буде нове покоління...».* Однак, він був у захваті від колоритності, доброзичливості та ширості місцевих: *«Ліванські горці – найкращі люди у світі: звісно, вони грубуваті, як всі селяни, але вони прямолінійні, чесні, у них відсутнє лицемірство... Місцеві жителі надзвичайно пересипають свою мову приказками...».* Маючи тонку душевну натуру, вчений захоплювався гостинністю місцевих жителів, їхнім бажанням допомогти і догодити гостю.

Ось таким постає перед нами Схід і його мешканці з листів А. Ю. Кримського, – яскравий і складний, гостинний і жорстокий, розкішний і часом на межі виживання, але по-своєму прекрасний і загадковий. Це Схід, якому Агатангел Юхимович Кримський віддав частину свого життя.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 263. Колекція позасудових справ реабілітованих. Оп. 1. Спр. 39424. Дело № 148001. По обвинению Крымского Агатангела Ефимовича. 210 арк.
2. Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. Частина третя (1917–1920). Київ: Кооперативне видавниче товариство «Час». 1922.
3. Кримський А. Бейрутські оповідання (1897). Київ: Друкарня Українського наукового товариства, 1919.
4. Кримський А. Перський театр, звідки він узявся і як розвивавсь. Київ, 1925.
5. Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах. Том п'ятий. Книга друга. Листи з Сирії та Лівану (1896–1898). Київ: Наукова думка, 1973.

РОЛЬ ПЕРЕПИСЧИКОВ В СОЗДАНИИ СРЕДНЕВЕКОВОЙ РУКОПИСНОЙ КНИГИ (НА ПРИМЕРЕ СБОРНИКА «РЕСАЙЕЛЬ» ИЗ КОЛЛЕКЦИИ ИНСТИТУТА РУКОПИСЕЙ НАН АЗЕРБАЙДЖАНА)

Везирова Ирада Гамид кызы, старший научный сотрудник

Институт Рукописей имени Мухаммеда Физули Национальной Академии Наук
Азербайджана (г. Баку, Азербайджан)

Во все времена книга была и есть ценнейшим источником собранных по крупицам и передаваемых из поколений в поколения знаний. Наряду с тем, что рукописная книга несет в себе свет знания, она в то же время является образцом средневекового книжного искусства. До появления книгопечатания на протяжении нескольких столетий рукописные книги, созданные трудом талантливых переписчиков,

каллиграфов, художников-орнаменталистов, миниатюристов и переплетчиков, покоряли умы и сердца читателя. В средневековом обществе книжному искусству уделялось особое внимание, и к переписчикам рукописных манускриптов относились с большим почетом.

Фонды Института Рукописей Национальной Академии Наук Азербайджана содержат более 40 тысяч бесценных материалов, среди которых древние рукописи, старопечатные книги, фарманы (царские указы) и личные архивы деятелей науки и искусства Азербайджана. Тематический спектр древних рукописей весьма разнообразен: это исторические труды и философские трактаты, поэтические произведения и проза, переводы греческих мыслителей и работы мусульманских математиков, географов, медиков, филологов, лексикографов и т.д. В хранилищах Института особое место занимают труды по суфийской литературе или мусульманскому мистицизму [Кныш: 2004], как его иногда называют европейские и западные ученые. До недавнего времени тема Божественной любви, которая является основным мотивом суфийской философии, по ряду причин незаслуженно умалчивалась, что привело к выпадению из поля зрения исследователей огромного пласта образцов творчества поэтов-суфиев.

Азербайджанская земля вырастила плеяду талантливейших суфийских поэтов-философов, среди которых особое место занимает Сейид Яхья Ширвани-Бакуви-шейх суфийского ордена Хальватийе. Город Шемаха, где родился С.Я. Ширвани-Бакуви, был столицей средневекового государства Ширваншахов и располагался на Великом Шелковом пути, что давало толчок для развития торговли, культуры, искусства и литературы. Литературное наследие поэта-философа, в память о котором ЮНЕСКО объявил 2013-ый год годом С.Я. Ширвани-Бакуви, составляют газели, масневи, рубайи и около 20 трактатов, в которых изложены принципы прохождения мистического Путешествия для тех, кто вступил на Путь поиска Божественной Истины и самосовершенствования.

Некоторые исследователи признают основоположником ордена Хальватийе как Омара Хальвати, взявшего уединение (хальват) за основную духовную практику, так и Сейид Яхью Бакуви, который воспитал около 20 тысяч последователей [Тримингэм: 2002]. Кислинг и турецкий ученый Мустафа Ашкар считают главным духовным Учителем этого братства Сейид Яхью Бакуви [Ашкар: 1999].

Дж.С. Тримингэм отмечает, что «Хальватийе была народным орденом благодаря культу сильного шейха. Она славилась строгостью при обучении дервишей и одновременно поощрением их индивидуальных способностей, что вызывало появление все новых и новых ответвлений». Во всех обителях этого ордена имелась обширная библиотека, и дервишам прививалась тяга к науке. Для пользования адептов переписчиками составлялись многочисленные списки рукописей трудов великого шейха. К сожалению, в Азербайджане до наших дней сохранился единственный экземпляр его произведений, переписанный в 1672 году с автографа, что придает еще большую ценность сборнику, озаглавленному «Ресайель» [Бакуви: 1672]. Отличительной особенностью данного рукописного памятника является то, что сборник составлен тремя переписчиками, которые использовали разные стили почерков арабского письма: насх, насталик, шикасте-насталик и тахрири. При изучении палеографических особенностей данного сборника, наше внимание привлекло то, что переписчики, составляющие рукопись, в то же время выполняли и роль реставраторов. Так, помимо философско-дидактических трудов шейха, в сборник были включены трактаты других авторов. А к краям поврежденных от времени страниц были приклеены куски бумаги, на которых рукой переписчика теми же чернилами была восстановлена утраченная часть текста (рис. 1). Надо отметить, что для лучшей сохранности ценного сборника в последнее время этот рукописный памятник был

реставрирован и консервирован сотрудниками отдела «Гигиены и реставрации» Института Рукописей АН Азербайджана.

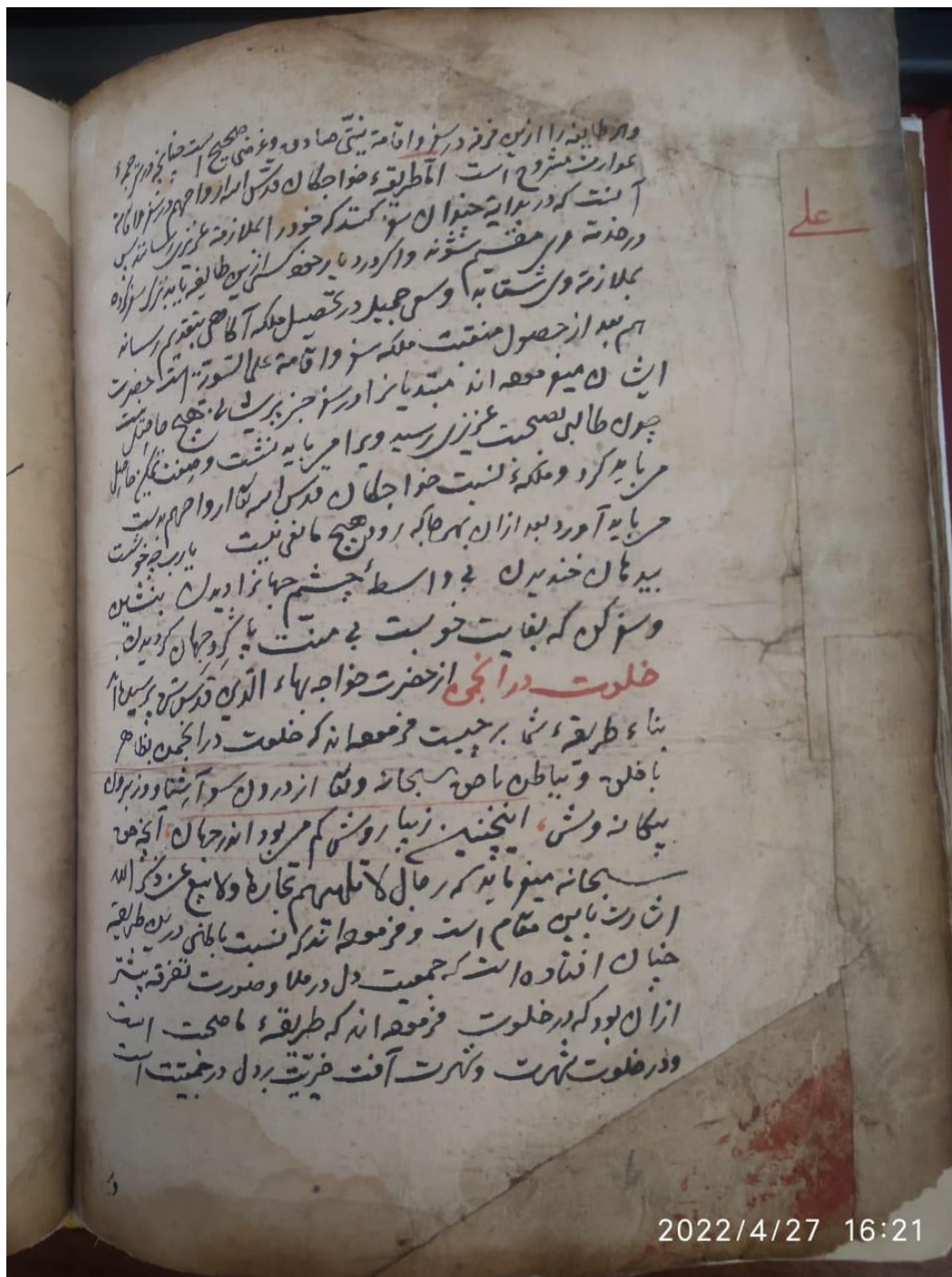


Рис. 1. Страница рукописи, отреставрированная переписчиком

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Кныш А.Д. Мусульманский мистицизм. Москва – Санкт-Петербург: Диля, 2004. 453 с.
2. Тримингэм Дж.С. Суфийские ордены в исламе. Москва: Гелиос, 2002. 480 с.
3. Aşkar M. Bir Türk Tarikatı olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999. 535 s.

4. Бакуви С.Я. Ресайель, рукопись ИР АНА, шифр В-6960.

ШАХСЕВЕНЫ НА РУССКО-ИРАНСКОЙ ГРАНИЦЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ ПОЕЗДКИ Л.К. АРТАМОНОВА В 1889 г.)

к.и.н., доц. Гоков Олег Александрович

Капитан Генерального штаба Л.К. Артамонов был секретно командирован кавказским начальством в Северный Азербайджан для военно-статистического исследования [5, л. 19]. Эта поездка продолжалась с 15 октября 1889 г. до 14 декабря 1889 г. Выехал Л.К. Артамонов из Джульфы в сопровождении 3-х казаков и гуляма (слуги-охранника) российского генерального консульства в Тебризе. В Тебризе он отпустил казаков обратно в Россию, а сам продолжил путь в сопровождении гуляма и вольнонаёмного переводчика из местных.

Наибольшее внимание Л.К. Артамонов обратил на шахсевенов – племенной союз [7], с которым у российских пограничных властей были постоянные проблемы с 1829 г. из-за того, что те кочевали и на территории России, и на территории Персии³, занимались контрабандой и разбоями. Как отмечалось в описании Кавказского военного округа начала XX в., «хотя они и живут на персидской территории, но, в случае военных действий, вторжение их в наши пределы, через Муганскую степь, особенно вероятно» [3, с. 70].

Шахсевены делились на 2 отдела (иля): Мешкинский и Ардебильский, каждый из которых возглавлял иль-беги [4, с. 6]. Такое управление было введено в 1839 г. [4, с. 17]. Или делились на племена или племенные группы – таифе: ходжабеглинцы, бенделибеглинцы, саруханлы, новрузлу. В свою очередь каждая из групп разделялась на более мелкие подгруппы-роды (тире) – мурадлы, халфели, текле, полатлы, демирчили и т.д., те – на гёбаки (губаки), гёбаки – на оба (убе), а оба – на семьи. Каждое племя имело своего старейшину» [1, с. 25]. Гёбак в племенах шахсевенов являлся основной родоплеменной единицей, составляющей основу рода. Обычно гёбак состоял из 20–30 семей, которые занимались перегонном общего стада с пастбища на пастбище. Сам по себе гёбак может обобщённо называться небольшим отдельным племенем. Оба – несколько семей, ведущих совместное хозяйство [7, р. 288]. Как писал исследователь шахсевенов XX в., «группы из 3–5 близкородственных кочевых домохозяйств сотрудничали в оба, скотоводческом объединении, которое формировало летний лагерь с июня по начало сентября, но объединялись с другими, чтобы сформировать зимний лагерь из 10–15 домохозяйств в период с ноября по апрель. 2 или 3 таких зимних лагеря, связанных родственными узами между мужчинами-главами домохозяйств в родословную (гёбак), составляли племенную часть (тира). Тира обычно также была общиной (джамахат / джаматат), которая перемещалась как единое целое во время миграций в мае и октябре и совершала множество религиозных обрядов. Каждую группу, от скотоводов до общины, возглавлял признанный старейшина (аксакал). Племя (тайфа), включающее от 2 до более чем 20 тире и от 50 до почти 1 000 домашних хозяйств, представляло собой более крупную общину, члены которой чувствовали себя отличающимися от членов других племён» [6].

Русские пограничные власти постоянно сталкивались с племенами (их ещё называли роды, единой терминологии не существовало) ходжабекли и ходжаходжали. «В холодное время года ходжабеклинцы, ходжалинцы и часть других шахсевенских родов прикочёвывают на персидскую Мугань, а частью остаются на зимовках и по реке

³ Понятия «Персия» и «Иран» мы будем употреблять как синонимы.

Карасу (Дараюртчай)», – отмечалось о обзоре Кавказского военного округа [3, с. 70]. До 1884 г. шахсевены кочевали в зимнее время и на русской Мугани, «но постоянные грабежи и разбои вынудили наше правительство прекратить им доступ в наши пределы; не смотря на это, в 1885 году часть шахсевен всё-таки прорвалась в Мугань и была выдворена только при содействии вооружённой силы (3 сотни казаков и 2 сотни дагестанцев). С тех пор русская Мугань для этих прирождённых разбойников закрыта, чем в значительной мере подорвано их благосостояние, а вместе с тем, вызвало и ещё большее озлобление их против русских» [3, с. 70–71]. Поэтому нападения на пограничников, посты и пограничные территории были с их стороны постоянным явлением.

Капитан указал, что некоторые названия шахсевенских сообществ отличаются от тех, что приводили предыдущие исследователи. Причина этого заключалась в том, что «в силу экономических и родственных связей общества то соединяются между собой под одним именем, то разделяются на части, принимая названия своих старшин» [2, с. 446]. Л.К. Артамонов также уточнил, что «все разбои и грабежи, производимые в наших пределах, провоз контрабанды и разные другие нарушения должны быть по справедливости приписаны обществам Палатлу и Коджабеклу, дававшим пищу для пограничной переписки вот уже 60 лет» [2, с. 448]. Одной из главных причин такого поведения было то, что в результате русско-персидского разграничения к России отошла лучшая и большая часть Муганской степи. По персидской части капитан проехал лично и вынес «в общем крайне грустное впечатление о шахсевенских кочёвках» [2, с. 450].

В 1883 г. Россией было выработано положение о перекочёвках, по которому на время пребывания в России шахсевены освобождались от власти персидских чиновников и сборщиков податей. Это не устроило персидскую сторону, и шах попросил закрыть границу для шахсевенов [2, с. 198]. В 1884 г. русско-иранская граница была закрыта для перекочёвок шахсевенских племён [6]. С русской стороны закрытие произошло из-за грабежей, которыми они занимались при перекочёвках, и по просьбе персидского правительства. «По закрытии для шахсевенов русской границы они, по собственному признанию, попали точно в котёл: кочевать – для всех места не хватает, к оседлости и земледелию не чувствуют склонности и даже с презрением относятся к мысли об оседлом поселении ... Переселиться же из этой провинции шахсевены решительно не желают ... Мне кажется, что если бы правительство шаха даже серьёзно принялось выселять шахсевен, то оно с ними управиться не в силах. С другой стороны, постоянное пребывание у наших границ и вне нашего влияния этих беспокойных и хорошо вооружённых кочевников совершенно нежелательно, так как требует неусыпной и весьма изнурительной службы казаков на кордонах и далеко не обеспечивает спокойствие в среде приграничного к Персии нашего кочевого и оседлого мусульманского населения» [2, с. 456]. При этом, из разговоров с персидскими офицерами Л.К. Артамонов вынес впечатление, что шахсевенская конница – лучшая из кочевников Персии. Шахсевены могли выставить около 12 000 всадников [2, с. 454]. Но, несмотря на это, персидское правительство умело ссорило их между собой, поэтому единой силы они не представляли [2, с. 455].

Несмотря на то, что общих выводов относительно шахсевен Л.К. Артамонов не делал, однако из его работы следовало, что знания о жизни племён у российских властей были недостаточны. Очевидно было так же и то, что одной из главных причин набегов шахсевен на российские территории были плохие условия жизни на иранской территории, возникшие в результате искусственного разделения местности, где кочевали эти племена, между Россией и Персией.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Азербайджанцы / отв. ред. А. Мамедли, Л.Т. Соловьёва. М.: Наука, 2017.
2. Артамонов Л.К. Северный Азербайджан. Военно-географический очерк. Тифлис: Типография канцелярии Главноначальствующего гражданской частью на Кавказе, 1890.
3. Военно-географическое и статистическое описание Кавказского военного округа: военно-статистический очерк. Тифлис: Электротпечатня Штаба Кавказского военного окр., 1908. Вып. 4: Кавказско-Персидский район: административное устройство и население / сост. Андриевский.
4. Марков В. Шахсевены на Мугани. Историко-этнографический очерк. *Приложение к 1-му выпуску 14-й книги «Записок кавказского отдела императорского русского географического общества»*. Тифлис: Типография главноначальствующего гражданской частью на Кавказе, 1890.
5. Российской государственной военно-исторический архив. Ф. 409. Оп. 2. Д. 38611. Л. 19.
6. Shahsevan. URL: <https://iranicaonline.org/articles/shahsevan>
7. Tapper R. *Frontier Nomads of Iran: A Political and Social History of the Shahsevan*. Cambridge University Press, 1997.

ЕГИПЕТСЬКИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ХАНА ТОХТАМИША

*к.і.н., доц. Гордієнко В'ячеслав Володимирович,
к.і.н., доц. Гордієнко Галина Миколаївна*

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Науковий інтерес до політичної історії Золотої Орди упродовж останніх десятиліть продовжує зростати. Передусім, це викликано появою нових незалежних держав у Середній Азії, які отримали можливість самостійно формувати свою історичну пам'ять. Історики країн, землі, яких колись входили до складу Золотої Орди або перебували у васальній залежності від неї, ґрунтовно переосмислюють давно усталені наукові уявлення про долю цієї середньовічної держави. Особливо активно вивчається епоха драматичного правління хана Тохтамиша. В національних історіографіях відбувається переоцінка діянь цього правителя. Під новим кутом зору розглядається нині і його зовнішньополітична активність, спрямована на створення антитимурівської військово-політичної коаліції.

Серед істориків, які зробили значний внесок у вивчення державного ладу та зовнішньої політики Золотої Орди за хана Тохтамиша, варто назвати радянського дослідника С. Закірова [1], а також сучасних авторів Р. Ю. Почекаєва [2], І. А. Міргалєєва [3] та Р. Ф. Набієва [4].

Прихід до влади хана Тохтамиша і припинення політичної анархії в Золотій Орді стали можливими завдяки підтримці населенням країни політичної програми хана, основою якої було відновлення величі держави до рівня епохи ханів Узбека і Джанібєка.

Упродовж 1380 – 1385 рр. Тохтамиш провів низку соціально-економічних та політичних реформ, які істотно зміцнили державність Золотої Орди. Хан забезпечив могутню матеріальну базу для золотоординського війська, що створило умови для проведення більш активної зовнішньої політики. Провідним напрямом зовнішньополітичної активності Золотої Орди за правління Тохтамиша був південний. Хан, як прямиий нащадок Чингісхана, обрав об'єктом військової експансії володіння

хулагуїдів та чагатаїдів. На момент приходу до влади Тохтамиша обидві чингізидські династії вже давно втратили свою пасіонарну енергію і перетворилися в пересічні, ворогуючі між собою, кочові аристократичні клани. Проти них успішно вів бойові дії уславлений самаркандський полководець Амір Тимур, методично приєднуючи до своїх володінь землі чингізидів.

Провідною ідеєю політичної програми хана Тохтамиша була великодержавність. Він мріяв про об'єднання під своєю владою улусів Джучі, Чагатая і Хулагу. Тільки цією обставиною можна пояснити вступ Золотої Орди у криваве протистояння з державою Тимура. Тохтамиш, порушуючи всі моральні приписи кочівника і мусульманина, виступив проти свого недавнього рятівника й опікуна. Варто взяти до уваги міркування з цього приводу Р. Ю. Почекаєва: «Установлення контролю над усією Золотою Ордою і зовнішньополітичні успіхи, очевидно, запаморочили голову Тохтамишу. А відсутність реакції Аміра Тимура на захоплення Хорезму він, ймовірно, сприйняв як прояв слабкості з боку свого покровителя. У результаті, до середини 1380-х рр. у політиці Тохтамиша відбувається остаточний перелом: він починає розглядати самого себе як майбутнього правителя всієї Монгольської імперії, наміряючись, як Тамерлан, встановити контроль над всіма її колишніми улусами. Про це свідчить, зокрема, тогочасна пайцца Тохтамиша, в якій він фігурує під іменем «Тохтамиш-каана», тобто, «хана над ханами» [2, с. 116].

Значну роль у формуванні внутрішньої і зовнішньої політики хана Тохтамиша відігравали його досвідчені радники – еміри Урук-Тимур, Ак Буга та головний емір Алібек, які походженням були пов'язані із Кок Ордою. Кок Орда мала тісні торгово-економічні зв'язки із містами держави Тимура. Вони стримували експансіоністські наміри свого володаря і намовляли його зберігати лояльність до свого геополітичного покровителя Тимура. Однак після смерті цих радників до кола найближчих соратників Тохтамиша увійшли нові особи – еміри, які мали свої інтереси в західних улусах. Саме вони поступово переконали хана Золотої Орди проводити самостійну зовнішню політику, не рахуючись з інтересами Тимура. Із джерел можна дізнатися, що лідерами серед цих нових радників Тохтамиша були еміри із племінного клану Мангит: Казанчі, Єдигей, Ісабек та інші. Єдигей одружився на доньці Тохтамиша і обіймав важливу посаду командира емірів лівого крила.

Свідченням радикальних змін у зовнішній політиці хана Тохтамиша була активізація зв'язків Золотої Орди з мамелюцьким Єгиптом. Перші золотоординські послі прибули до Єгипту 24 січня 1385 р. Послів зустрічали перед в'їздом у Каїр намісник єгипетського султана емір Судун і давадар емір Юнус. Послів прийняли спочатку надзвичайно пишно і розмістили у так званому «Великому майдані».

31 січня відбулась аудієнція послів у султана Єгипту Баркука, який нещодавно (1382 р.) заснував нову мамелюцьку династію Бурджитів. Однак, під час аудієнції з'ясувалося, що це послі не від самого Тохтамиша, а від його кримського намісника. Незважаючи на те, що послі принесли султанові багаті подарунки (сім соколів, сім тюків тканин і декілька невільників), їх перемістили в помешкання, яке відповідало послам нижчого рангу. Делегацію очолював син намісника Криму на ймення Хасан ібн Рамазан. Оскільки Зайн-ад-дін Рамазан був одним із найближчих урядовців Тохтамиша, він мав право укладати угоди з іншими державами. Очевидно, намісник Криму належав до нового покоління радників Тохтамиша, які виступали за проведення самостійної зовнішньої політики.

Цією обставиною пояснюється його ініціатива з посольством до єгипетського султана. Незважаючи на певний дипломатичний конфуз, султан Єгипту прийняв подарунки й у відповідь надіслав з цим посольством листа ханові Тохтамишу. Попри те, що зміст переговорів залишився невідомим, можна зробити висновок, що хан Тохтамиш вирішив відновити давній військово-політичний союз Золотої Орди і

мамелюцького Єгипту, який відтепер міг бути спрямований проти головного і вкрай небезпечного ворога – Тимура.

Про те, наскільки не просто було Тохтамишеві проводити незалежну зовнішню політику в цей період свідчить наступний факт. Навесні 1385 р., тобто через кілька місяців після посольства від кримського намісника, до султана Баркука прибуло посольство вже безпосередньо від хана Тохтамиша. Посли привезли до Єгипту подарунки від Тимура. Дослідник С. Закіров писав з цього приводу: «Посольство від самого Тохтамиша прибуло в Єгипет... і його зустріли з великими почестями... і з ними подарунки, послані Тимуром, «управителем держави» (Дештської). Згадка про те, що посольство Тохтамиша привезло й подарунки Тимура, можна пояснити винятковою роллю його в долі Золотої Орди в цей час. Крім того, й Тимуру, очевидно, хотілося показати єгипетському султанові, що Тохтамиш, котрий сів на ханський престол за прямої його підтримки і який вважав його своїм батьком, перебуває під його покровительством» [1, с. 95].

Через рік єгипетський султан відправив посольство у відповідь до столиці Золотої Орди, Сараю, відновивши таким чином дипломатичну взаємодію між обома державами. Це означало, що розпочався процес створення військово-політичної коаліції проти Тимура.

Отже, зовнішня політика хана Тохтамиша і її південний напрям були зумовлені планами відновлення великодержавного статусу Золотої Орди як законної спадкоємиці імперії Чингісхана.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закиров С. Дипломатические отношения Золотой Орды с Египтом (XIII – XIV вв.). М. : Наука, 1966. 160 с.
2. Почекаев Р. Ю. Золотая Орда. История в имперском контексте. Санкт-Петербург : Наука, 2017. 206 с.
3. Миргалеев И. М. Политическая история Золотой Орды периода правления Токтамыш-хана. Казань : Алма-Лит, 2003. 164 с.
4. Набиев Р. Ф. Государство Джучидов в XIV веке : проблемы политического и экономического развития : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Казан. федер. ун-т. Казань, 2014. 618 с.

СХОДОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ М.В. ГОРБАНЯ

к.і.н., доц. Дьякова Олена Василівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Дуже часто історики, вивчаючи одні наукові проблеми, торкаються й інших питань.

Метою даної роботи є висвітлення сходознавчих публікацій Миколи Васильовича Горбаня (1899-1973).

Його біографія висвітлена в статтях О. Багалій, В. Лобурець, Л. Рощевської [0, 0, 0], біобібліографічному довіднику [0]. Повну бібліографію наукового доробку вченого надрукувала Л. Рощевська, яка багато десятиліть досліджувала життя і наукову діяльність Миколи Васильовича, листувалась із його рідними і колегами [0, с. 27-50].

Залишаючи поза увагою біографію історика, слід все ж таки зазначити, що його життя можна поділити на чотири періоди: український (1899-1932), казахстанський (1932-1934), сибірський (1934-1960) і узбецький (1960-1973).

Ще у гімназичні роки Микола Васильович захопився історією України. Він

виступав із доповідями, писав реферати про козацьку минувшину, малоросійські пісні тощо [0, с. 6]. Тому не дивно, що будучи студентом, юнак продовжив наукові дослідження. Ще навчаючись у Київському університеті, він захопився дослідженням народних повстань. Ця тема червоною ниткою пройшла через усе його наукове життя. А ще юнак був поліглотом – знав російську, українську, польську, французьку, німецьку, латинську, давньогрецьку, турецьку, трохи англійську мови; уже у зрілому віці, перебуваючи у відповідних республіках, вивчив ще й казахську та узбецьку [0, с. 7; 0]. Звичайно, володіння мовами давало молодому науковцю можливість вивчати наукові проблеми з різних точок зору, бачити як будь-який історичний факт чи процес трактували у різних країнах Європи.

У 1921 р. після закінчення Харківського інституту народної освіти (такий статус мав університет 1921-1933 рр.) відомий історик Дмитро Багалій залишив улюбленого учня на очолюваній ним кафедрі історії української культури спочатку аспірантом, згодом – науковим співробітником, а у 1928 р. Микола Васильович був призначений заступником директора, завідувачем сектору в Інституті історії української культури. Паралельно молодий науковець працював у комісії з вивчення українсько-турецько-татарських відносин у НДІ сходознавства [0; 0].

Перебуваючи у Харкові, а пізніше – Алма-Аті, Омську, М.В. Горбань працював в архівних установах. Будучи з 1932 р. на засланні, а пізніше маючи тавро «ворога народу», історик не мав змоги друкуватися у наукових виданнях, тому його бібліографія представлена значною кількістю газетних публікацій. Іноді він підписував статті псевдонімом Григорьев Н. або ініціалами Н.Г.

Перша невеличка книга молодого дослідника побачила світ у 1923 р. і була присвячена гайдамаччині [0]. І хоча робота стосується історії України, вона побіжно торкається і сходознавчої тематики. Адже науковець доводив, що слово «гайдамак» має турецьке походження і означає вільну, непокірну людину.

У 1928 р., винайшовши у Харківському центральному історичному архіві документ під назвою «Дело о аргатах и ренджиперах», історик написав статтю, опубліковану в журналі «Схід і Світ» [0]. У публікації розкрито мирні культурні та економічні стосунки між українцями і кримськими татарами у XVIII ст., порушено питання соціального та економічного стану наймитів, що працювали тоді на півострові. Аргати і ренджипери – найбідніші наймити у Кримському ханстві. Багато їх до того були козаками. Дізнавшись про підданих Російської імперії, що стали аргатами чи ренджиперами, імператриця Єлизавета Петрівна наказала виявити таких, слідкувати, щоб вони не сховались, і повернути на Батьківщину [0, с. 312-313].

Наприкінці 1920-х рр. Микола Васильович разом із колегами знайшов в Одеському крайовому історичному архіві комплекс документів Коша Запорізької Січі. При аналізі зібрання було виявлено, що архів Коша має документи 1734-1775 рр. З цього приводу науковець надрукував статтю в журналі «Червоний Схід» [0]. У ній він зробив ретельний аналіз підбірки, поділивши документи на дві групи: перша присвячена боротьбі між козаками і кримськими татарами, а друга – економічним стосункам між ними. Цікаво, що в архіві Коша зберігалися документи, написані не тільки російською, а й турецькою та татарською мовами [0, с. 233].

Перебуваючи на засланні в Алма-Аті, М.В. Горбань влаштувався на роботу науковим співробітником до Центрального архівного управління Казахстану. Це дало йому можливість не тільки знайомитися із фондами, а й публікувати брошури, присвячені історії та сучасності краю [0-0]. Так, були введені у науковий обіг архівні документи, де говорилося про природні багатства Семиріччя і Семипалатинської області [0].

У 1934 р. історика знов звинуватили у контрреволюційній діяльності і вислали до Тобольська на три роки. Після закінчення терміну заслання у 1937 р. Микола

Васильович переїхав до Омська. Тут він влаштувався на роботу до обласного архіву. «Віддушиною» для нього можна вважати друкування статей у місцевій пресі. Його газетні публікації, присвячені історії Сибіру, місцевих народів, політичних засланих, не втратили актуальності і сьогодні. Утім учений не забував і сходознавчу проблематику. В сибірській пресі він також друкував статті з історії Казахстану, Китаю, Афганістану, знайомив читачів із культурою деяких країн Сходу, публікував архівні документи, що торкались сходознавчої тематики [0-0, 0, 0-0].

Науковці часто зі скептицизмом ставляться до публікацій у пресі, вважаючи їх більш популяризаторськими, ніж науковими. Утім саме таким чином можна доносити до пересічних громадян наукові досягнення, висвітлювати факти і події (особливо до ювілейних дат), а для автора – можливість іноді показати своє ставлення до тієї чи іншої події.

Отже, аналізуючи науковий доробок М.В. Горбаня, можна зробити висновок, що у своїй роботі він певною мірою торкався сходознавчої тематики. Працюючи в архівних установах, він, перш за все, намагався розповісти про документи, знайдені при систематизації фондів. Будучи репресованим, історик не мав змоги публікуватися у наукових виданнях, тому більшість його друків становлять газетні статті, що мали популяризаторський характер, адже таким чином науковець доносив історичні події до пересічних громадян.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багалій О. Знайомий незнайомець Микола Горбань. *Харківська правозахисна група: Інформаційний портал «Права людини в Україні»*. 04.01.2012. URL: <https://khp.org/1546596135> (дата звернення 23.04.2022)
2. Горбань М.В. Аргати й ренджипери 1753 р. *Схід і Світ*. 1928. № 3-4. С. 310-314.
3. Горбань М.В. Архів коша Запорізької Січі, як джерело до історії татарсько-турецько-українських взаємин. *Червоний Схід*. 1930. № 6(15). С. 232-236.
4. Горбань М.В. Гайдамаччина. Харків, 1923. 84 с
5. Горбань Н.В. Davil Sogganda – очерки истории забастовочного движения в Караганде в годы первой русской революции. Алма-Ата, 1933 (на казах. языкe).
6. Горбань Н.В. Алма-Ата – столица социалистического Казахстана. Алма-Ата – Москва: Казкрайиздат, 1933. 36 с.
7. Горбань Н.В. Архивные богатства Казахстана. *Путеводитель по архивохранилищу Казцэнтроархива*. Под ред. Г.А. Тимченко. Алма-Ата: Казцэнтроархив, тип. Треста «Полиграфкнига», 1933.
8. Горбань Н.В. Барометр показывает бурю: Краткий очерк о прошлом Караганды и забастовке рабочих Успенского рудника 1905 г. Сост. по материалам Цэнтроархива Каз.ССР. Предисл. М. Ряднина. Алма-Ата, Москва: Партиздат Казахстан. Отд-ние, 1932. 31 с.
9. Горбань Н.В. В недрах Казахстана. Полиметаллические и другие месторождения Семиречья и Семипалатинского края по архивным материалам. Алма-Ата: Центр. Бюро краевед. Казахстана. 1933. 27 с.
10. Горбань Н.В. Из истории Джеб-Казгана. *Омская правда*. 1938. 10 июля.
11. Горбань Н.В. Суд биев. *Прииртышская правда* (Петропавловск). 1951. 11 декабря.
12. Горбань Н.В. Участники восстания 1837 г. в Дагестанской области. *Омская правда*. 1935. 17 февраля.
13. Григорьев Н. Записка о Тибете. *Омская правда*. 1938. 5 августа.
14. Лобурець В.Є. Покликання – краєзнавець. *Репресоване краєзнавство (20 – 30-і роки)*: зб. статей. Київ: «Рідний край», 1991. С. 225-228.
15. Матеріали о сношениях с Индией, Тибетом и Афганистаном. *Омская правда*. 1956. 4 октября

16. Микола Васильович Горбань: біографія. *People.su*. URL: <http://www.people.su/ua/29802>
17. Горбань Н.Г. Для обмана азіатцев. *Омська область*. 1940. № 10. С. 60.
18. Горбань Н.Г. Из прошлого [истории Казахстана]. *Омская правда*. 1946. 20 января.
19. Горбань Н.Г. Письмо-Аблай-хана. *Омская область*. 1939. № 11-12. № 8. С. 60.
20. Горбань Н.Г. Статуи Китая. *Омская правда*. 1938. 21 января.
21. Рощевская Л.П. Николай Васильевич Горбань: Биобиблиографический указатель. Сыктывкар, 2001.
22. Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліогр. слов. Упоряд.: Е.Г. Циганкова, Ю.М. Кочубей, О.Д. Василюк; редкол.: Матвеева Л.В. (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Ін-т сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАНУ, 2011. С. 69.

ЮСИФ ВЕЗИРОВ ТА УКРАЇНА

к.і.н., доц. Купчик Олег Романович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Повернення в 2020 році Азербайджанською Республікою юрисдикції над Нагірним Карабахом обумовило потребу реінтеграції цього регіону, яка охопила також культурно-гуманітарну сферу. В цьому контексті президент Ільхам Алієв в травні минулого року підписав указ про оголошення карабаського міста Шуша культурною столицею Азербайджану, а в грудні він оголосив 2022 рік «Роком Шуші». Уродженцем саме цього міста є видатний азербайджанський письменник Юсиф Везиров, який був тісно пов'язаний з Україною.

Через відсутність власних закладів вищої освіти азербайджанська молодь на початку ХХ ст. вступала навчатись у ЗВО інших регіонів Російської імперії. Серед них була Україна. В Києві азербайджанська молодь охоче вступала навчатись до Київського університету Св. Володимира, Київського комерційного інституту, Київського політехнічного інституту. Єдина азербайджанська дівчина Сона-ханум Ахундова навчалась на медичному відділенні Київських вищих жіночих курсів. Тут азербайджанська молодь навчалась ледь не цілими родинами: рідні, двоюрідні й троюрідні брати і сестри (Талишинські, Ахундови, Везирови та ін.). У Київському університеті Св. Володимира найбільш затребуваними у них були юридичний та медичний факультети.

Усього впродовж 1900–1917 років навчалось бл. 200 азербайджанців. Із них 40-50 осіб стали відомими юристами, медиками, інженерами, письменниками, докторами наук, професорами, політичними й державними діячами, міністрами АДР чи АЗРСР [4, с. 269].

Юсиф Мір Юсиф-бек Мірбаба-бек Везир(ов) в 1910 році вступив навчатись на юридичний факультет Київського університету Св. Володимира. В Києві він мешкав за адресою: вул. Мало-Володимирська (сьогодні Олеся Гончара), буд. 53, кв. 28 [2, с. 127]. З 1909 року в Київському політехнічному інституті навчався його двоюрідний брат Джаміль Везиров. У 1913 році як член «оргкомісії» він взяв дієву участь у спробі створити в Києві загальноросійську організацію студентів-мусульман (учасники засідання були заарештовані поліцією). З 1914 року в Київському комерційному інституті навчався двоюрідний брат Мір Гасан Везиров (майбутній один із 26-ти бакинських комісарів) [3, с. 50].

Під час Першої світової війни, через загрозу захоплення Києва німецькими військами, Університет Св. Володимира в 1915 році був евакуйований до російського Саратова, тому Юсиф Везиров закінчував юридичний факультет уже там. Маловідомим

є, що він деякий час навчався на медичному факультеті [4, с. 69]. Після закінчення юридичного факультету, пропрацювавши деякий час у Саратовській судовій палаті, Ю. Везиров повернувся до Києва, де працевлаштувався у земство Південно-Західного фронту (подібне до нинішніх волонтерських організацій, які збирають гроші, одяг, книги, медикаменти й ін. для потреб фронту).

Службу у земстві Юсиф Везиров проходив у Східній Галичині, де його застала Лютнева революція 1917 року. В цей час «крайовим комісаром Галичини й Буковини» працював Дмитро Дорошенко (майбутній міністр закордонних справ Української Держави, 1918 р.), і «Тернопільським губернатором» служив Іван Красковський (майбутній голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Кавказі, 1919 р.). Немає сумніву, що у зв'язку з роботою вони познайомились і спілкувались. Більше того, на юридичному факультеті разом з Ю. Везировим навчався Олексій Миколайович Кужим – рідний брат Василя Миколайовича Кужима, який працював віце-консулом УНР в Баку (1919–1920 рр.). Тому призначення Юсифа Везирова послом АДР в Україні 1 листопада 1918 р. було закономірним: він не лише знав Київ, загалом Україну, місцеву культуру, мову, але й був знайомий із керівництвом українського МЗС, його високопоставленими співробітниками.

Окремо потрібно розповісти про вплив на Юсифа Везирова (як одного з майбутніх головних учасників азербайджанського національного руху) ідей українського національного руху. Ймовірно, що І. Красковський чи Д. Дорошенко познайомили Ю. Везирова з теоретико-політичними працями тоді вже визнаного лідера українського національного руху Михайла Грушевського. Варто відзначити схожість назв ранніх теоретичних робіт Юсифа Везирова («Азербайджанська автономія», «Хто ми і чого хочемо?») з назвами праць М. Грушевського («Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть») [1, с. 83, 95].

Прикметно, що завдяки уродженцям Шуши – Юсифу Везирову, Джалілу Садихову (комісар Комісаріату Азербайджану в Україні, офіційний представник АДР в Україні, жовтень-листопад 1918 р.) [5, с. 162-163] тодішній Київ і вся Україна дізнались про азербайджанський Карабах, його культурну столицю – Шушу. А нині життя та діяльність видатних шушинців Юсифа Везирова, Джаліла Садихова вивчають студенти освітньої програми «Сходознавство» кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гасымлы М. Дж., Купчик О. Р., Дамиров А. У. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность: монография. Изд. 2-е, испр. и доп. К.: «Издательский дом Дмитрия Бурого», 2013. 160 с.
2. Гусейноглу Тофик. Юсиф Везир «Чемезменли» та Україна. *Азербайджан й Україна на перехрестях історії та культури*: наук. зб. / Упоряд.: О. Р. Купчик, Л. В. Шпаковські. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 235 с.
3. Купчик О. Р., Дамиров А. У. Студенты-азербайджанцы в общественно-политической жизни Украины (1900–1917 гг.). К.: «Издательский дом Дмитрия Бурого», 2014. 160 с.
4. Купчик О. Р. Студенты-азербайджанцы города Киева: социально-политический портрет. *Віддане служіння історичній науці. До 70-річчя професора Григорія Казьмирчука* / Упоряд.: М. Г. Казьмирчук, Ю. В. Латиш. К.: ПП «КПУкрСІЧ», 2014. С. 269-272.
5. Купчик О. Р., Тагірзаде А. Ш. Життя та діяльність Джаліла Садихова (Мамедзаде). *Кавказознавчі читання, присвячені 100-річчю утворення АДР та 100-річчю встановлення дипломатичних відносин між Азербайджанською Демократичною Республікою та Українською Державою*: збірник матеріалів міжнародного науково-

практичного семінару / Упоряд.: О. Р. Купчик, Л. В. Шпаковські. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2018. 183 с.

КОНЦЕПЦИЯ ДЖИХАДА ИБН ТАЙМИИ КАК ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА СОВРЕМЕННЫХ ЭКСТРЕМИСТОВ

к.и.н., Маевская Людмила Борисовна

Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова (г. Киев).

Современное исламское сообщество столкнулось с ростом необоснованного обвинения в неверии, которое известно под словом такфиризм [2]. Следствием распространения этого явления стал неконтролируемый рост джихадизма, имеющего непосредственную связь с необоснованным обвинением в неверии, и даже можно утверждать, что в некоторых случаях джихадизм это следствие такфиризма. Все радикальные и откровенно экстремистские группировки по типу ИГИЛ (ДАИШ) основаны на этих двух концепциях. Корни такфиризма и джихадизма лежат в хариджизме, но развил, упорядочил и передал данную концепцию следующим поколениям именно Ибн Таймия. Глубокий анализ трудов шейха, посвященных данной тематике, является актуальным в связи с постоянно растущей террористической угрозой.

Исследователь И.П. Добаев отмечает, что в первые века истории ислама не было единого мнения, обязательно ли участвовать в джихаде всем мужчинам – членам исламской общины [3]. Невозможность достигнуть консенсуса по данному вопросу связана с разобщенностью общины, которая присутствует вплоть до сегодняшнего дня и продолжает усиливаться. В итоге на протяжении столетий не было разработано доктрины джихада, которая бы была признана всеми исламскими школами [3]. Приверженцы радикальных взглядов рассматривают джихад как обязанность каждого мусульманина [4]. Исследователь А. Яшлавский указывает, что сторонники экстремистских форм джихада имеют манихейские представления о мире, разделяя его на два полюса: «добро» и «зло» [5]. Исследователи считают антимоңгольские фетвы Ибн Таймии самыми противоречивыми и довольно радикальными трактатами о джихаде [1]. Поэтому они приобрели особую популярность у современных экстремистов, начиная от С. Кутба и А. Фараджа, и заканчивая идеологами группировки ИГИЛ. Они активно используют их для оправдания обвинения в вероотступничестве в адрес современных правителей и легитимизации убийства немусульман, к которым они относят всех, кроме своих сторонников.

Оригинальные тексты его фетв можно обнаружить в 28 томе сборника «Маджмуа аль-Фатава», в котором содержится отдельная книга «Китаб аль-джихад» («Книга джихада»). В своих фетвах он счел, что любая группа, которая не соблюдает молитву, пост, не совершает паломничество, не согласна с запретом на убийство, распитие алкоголя, прелюбодеяния, отказывается от участия в джихаде и т.д., не является из числа мусульман и с ними надо сражаться, для того, чтобы заставить их соблюдать данные обязательства. Ибн Таймия подчеркивает, что не видит расхождения во мнениях между исламскими учеными относительно того, что следует бороться с теми, кто не придерживается основных исламских законов. Он подчеркивает, что многие монголы не соблюдают молитву, поэтому разрешено воевать с ними. Сегодня данное положение, которое выдвинуто в первой антимоңгольской фетве, активно используют представители экстремистских организаций, которые говорят, что необходимо убивать тех, кто не совершает молитву или не соблюдает пост. Отметим, что данное положение разделяют некоторые религиозные группы.

Во второй фетве приведен более обширный список групп, с которыми следует бороться и помимо неверующих всех видов, многобожников, лицемеров, мамлюков, которые перешли на сторону монгол, фигурируют рафидиты (шииты), зындыки (вольнодумцы), исмаилиты, нусайриты (алавиты), джахмиты, сторонники Ибн Араби и др. В этой фетве он перечислил фактически все секты Сирии, с которыми он вел борьбу и обвинял в недозволенных нововведениях. Некоторые из этих сект существуют до наших дней, и современные экстремисты используют их как оправдание для уничтожения идеологических противников.

В итоге отметим, что антимонгольские фетвы активно использовали ваххабиты с целью оправдать обвинение в неверии тех, кто посещал могилы пророков и праведников. Под влиянием данных фетв Ибн Таймии современные радикалы выступают против правителей исламских стран, считая их правление не исламским, а подобным правлению монгол времен Ибн Таймии. Особенно активно к антимонгольским фетвам обращались С. Кутб, А. Абу Аля аль-Маудуди и приверженцы ИГИЛа, которые сравнивали людей, не вступивших в их ряды, с монголами [1].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Maihula J. Translation and Analyses of Ibn Taymiyya's First Anti-Mongol Fatwa. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. 2019. №. 4. Vol. 3. P. 137-142.
2. Nassaj H. The Causes of Emergence and Development of Takfiri Groups in the Islamic World; from Confrontation of Tribal and Civilized life to Confrontation of Tradition and Modernity. URL: DOI: 10.22054/QPSS.2018.15806.1460.
3. Добаев И. П. Священная война в исламе сущность, идеология, политическая практика. *Россия и мусульманский мир*. 2019. №. 2. С. 112-128. URL: DOI: 10.31249/rimm/2019.02.06.
4. Мамытов Т. Б. Истоки салафитского джихада. *Истоки салафитского джихада*. 2016. № 5 (47). С. 253-257.
5. Яшлавский А. Идеология салафитского джихадизма как тоталитарный проект. *Мировая экономика и международные отношения*. 2013. № 4. С. 71-78.

АРМИЯ НАДИР-ШАХА АФШАРА ГЛАЗАМИ СОВРЕМЕННИКОВ

Мамедова Рена Максуд кызы, доктор философии по истории, доцент, ведущий научный сотрудник

Институт Рукописей им. Мухаммеда Физули НАН Азербайджана
(г. Баку, Азербайджан)

По дошедшим до нас сведениям из современных источников армия Надир-шаха представляла собой могущественную, не только самую многочисленную, но и самую обученную и дисциплинированную армию на Востоке. Представление об армии того времени позволяют создать нам многочисленные современные источники, которые дополняют и подтверждают, а порой опровергают описания друг друга.

В первую очередь, необходимо отметить труд «Алам арай-и Надири» Мухаммеда Казима, служившего войсковым писарем, знакомым с секретной документацией, связанной с делами армии. Ценными являются сообщения автора о численности войска Надира, об устройстве армии и мер по укреплению и повышению ее боеспособности, предпринятых для превращения слабого сефевидского войска в самую мощную армию не только в Азии, но во всем мире в исследуемый период. Так,

25-тысячное войско Надира, которое он имел в начале своей карьеры в 1729 г., к 1743 г., согласно Мухаммеду Казиму, было доведено до невероятно огромного количества – 375 тыс. человек, но и с указанием численности призывников из каждого региона, поставившего их [Marvi: 1374].

Впервые в истории страны Надир-шах оснастил свою армию современным пороховым оружием (как кавалерию, так и пехоту), построил два артиллерийских завода – в Мерве и Керманшахе с полным описанием производства артиллерийских ядер. По сообщениям современников, его войска в боях использовали полевую артиллерию на колесах (лафетах) [Astarabadi: 1991]. Их применение подтверждается и Абрахамом Кретацци в описании сражения при Багаварде в 1735 г. [Abraham: 1999].

По свидетельству греческого путешественника Базила Вататзеса, Надир тайно наблюдал за упражняющимися в стрельбе в мишень и скорости перезарядки ружей солдатами, и «увидев, что простой солдат длительное время находится в отличной форме, Тахмасп Кули-хан повышал его, назначив командиром 100 человек или командиром 50 человек. Он поощрял в солдатах храбрость, ловкость и умение, лично подавая примеры силы характера и воинского достоинства» [Vatatzets: 1939]. О постоянной муштре сообщал и Абрахам Кретацци [Abraham: 1999].

Особый интерес представляет информация Мухаммеда Казима об отдельных родах войск, воинских званиях и должностях в надировской армии. Весь армейский командный состав автор систематизирует по рангам и чинам. В армию Надир-шаха входили вооруженные тяжелыми мушкетами на трех ножках джазаирчи-пехотинцы [Marvi: 1374]; занбуракчи-пушкари на верблюдах; чархчи-всадники, части быстрого реагирования; части арьбергара – чандавулан, стражники-кешикан, йасавулан – охрана должностных лиц, на насагчийан было наказание преступников и проникших в лагерь воров, чавушан – предводители караванов паломников [Marvi: 1374] и др. Мухаммед Казим сообщает, что в начале боя для нанесения первого удара выпускали отряды быстрого реагирования чархчийан – мобильный, хорошо подготовленный отряд искусных наездников, выполнявших разведку боем позиций противника [Marvi: 1374].

Интересны сведения Мухаммеда Казима о том, как работала разведка в надировской армии и добывалась информация о дислокации армии противника, его лагере и численности войска. В разведывательных целях в стан врага засылались торговцы или переодетые в торговцев и дервишей специально обученные люди. В основном, разведка входила в обязанности отрядов караула – «каравул» [Marvi: 1374].

Английский торговый агент Джонас Ханвей, посещавший лагерь Надира в 1744 г., также сообщает о численности, структуре армии и боевой технике: 200 тыс. человек, 13 тыс. гвардейской кавалерии, 20 тыс. афшаров, 50 тыс. афганской кавалерии, 12 тыс. джазаерчи, 40 тыс. мушкетеров, 18 тыс. туркмен, узбеков и белуджей, которые служили как легкие войска [Hanway: 1753]. По свидетельству Ханвея, большинство солдат были вооружены мушкетами и саблями, большинство мушкетов были кремневые, а некоторые из мушкетов – с фитильным замком. Узбеки имели только копья, луки, пистолеты и сабли, афганцы были вооружены копьями, без огнестрельного оружия [Hanway: 1753]. Как известно, Надир использовал последних как шокую кавалерию, так как афганцы были очень мужественными, а их войска охраны были самыми элитными. Он говорит, что Надир лично тщательно создавал корпус джазаерчи: все они имели хорошую амуницию и носили большие, тяжелые калиберные мушкеты – джазаеры [Axworthy: 2006]. Мухаммед Казим также сообщает о различных видах огнестрельного оружия, состоявшем на вооружении армии Надира шаха: это пушка «зарбезан», большой мушкет на ножках – «джазаер», легкая, укрепленная на спине верблюда пушка – «замбурак» [Marvi: 1374], дальнобойная винтовка – «дурандаз», кремневая дальнобойная винтовка – «дурандаз-и чакмаги», пистолет «тапанче» и др. Для подрывных работ в надировской армии использовались ручные гранаты –

«хумпаре-и дасти», представлявшие собой начиненные порохом и взрывчатым веществом металлические кувшины, а при атаке – «шоторгардан» (железные колючки), которые бросали под ноги кавалерии неприятеля, а также о холодном оружии, составлявшем вооружение воина того времени: копьях, мечах, луках, стрелах [Marvi: 1374].

Мухаммед Казим подробно описывает закладку военного лагеря и осуществление осады города: сначала вокруг лагеря строили ограждения, крепость и укрепления «сангар», затем ставили специальные передвижные деревянные башни «хавале», с которых обстреливали осажденный город, и далее, проводя подрывные работы, делали подкопы под башню и крепостную стену города [Marvi: 1374].

Таким образом, опираясь на сообщения современников, можно прийти к заключению, что в период правления Надир-шаха армия очень выросла как численно, так и по своему содержанию: большая часть армии была оснащена огнестрельным оружием, создан мощный артиллерийский парк пушек и осадных мортир для ведения осадной войны. Сообщения источников о численности армии дают возможность составить точное представление не только об этническом, но и ее религиозном составе во второй четверти XVIII в.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Marvi Muhammad Kazim. Alam Aray-I Nadiri. Ed. by M.A. Riyahi. In 3 vol. Tehran, 1374. 1310 p.
2. Astarabadi Mirza Mahdi. Jahangosha-ye Naderi, introduction by Abdolali Adib Barumand. Tehran: Soroush and Negar, 1991.
3. Abraham of Crete. The Cronicle of Abraham of Crete. Ed. and trans. G.A. Bournoutian, Costa Mesa, 1999. 118 p.
4. Vataztes Basile. Persica: Histoire de Chah-Nadir / Basile Vataztes, ed. N. Jorga. Bucharest: Imp. Define Rome enema, 1939. 312 p.
5. Hanway Jonas. An Historical Account of the British Trade Over the Caspian Sea ... to which are added The Revolutions of Persia during the Present Century, with the Particular History of the Great Usurper Nadir Kouli. London, 1753. Vol. 1. 399 p.
6. Axworthy Michael. The Sword of Persia Nader Shah, from Tribal Warrior to Conquering Tyrant, I.B. Tauris. London – New York, 2006. 348 p.

ІРАНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО У ВРЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТУ В НАГІРНМУ КАРАБАСІ (1991 – 1992 РР.) ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІРАНО- АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИХ ВІДНОСИН

Матей Юлія, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Л.М. Ямпольська

Проблема іранського посередництва в конфлікті у Нагірному Карабасі достатньо актуальна у сучасній історичній науці, проте мало хто розглядав її в контексті ірано-азербайджанських відносин. Так, іранські автори [1, 2], аналізуючи цей сюжет, здебільшого намагалися продемонструвати успіхи іранської дипломатії, яка ефективно впливала на гострий етнічний конфлікт і лише під впливом зовнішніх факторів не змогла досягти остаточного врегулювання. Азербайджанські автори [3] схильні звинувачувати Іран за суто прагматичний підхід до карабаського конфлікту, воліючи наголошувати на провідній ролі у його вирішенні західних країн. Вірменські дослідники [4] в рамках розглянутої проблематики більшу увагу приділяли системній

діяльності великих міжнародних організацій, таких як ООН та ОБСЄ, а не окремим ініціативам Ірану. Західні дослідники [5, 6], як правило, фокусували увагу на власних зусиллях і діяльності міжнародних організацій, залишаючи без належної оцінки іранське посередництво.

Мета статті – аналіз іранського посередництва в карабаському конфлікті в контексті ірано-азербайджанських відносин у 1991 – 1992 рр.

Ірано-азербайджанські відносини, починаючи з перших політичних контактів між Баку і Тегераном (1989 р.) та до кінця президентства Аяза Муталібова (березень 1992 р.), розвивалися доволі активно. Після набуття Азербайджаном суверенітету в 1991 р., Іран надавав Баку дипломатичну та економічну підтримку. Після того як у 1992 р. вірмено-азербайджанське протистояння через статус Нагірно-Карабаської республіки (НКС) досягло форми військового конфлікту, Тегеран вирішив, що його втручання не тільки відповідає зовнішньополітичним завданням, а й необхідне задля забезпечення національної безпеки.

По-перше, це допомогло б зміцнити міжнародні позиції Ірану, оскільки після приєднання Азербайджану до ОБСЄ проблема Нагірного Карабаху інтернаціоналізувалася. Значно зросла конкуренція за вплив на Південному Кавказі як з боку старих центрів впливу (США та Туреччина), так і нових (ОБСЄ, країни Заходу) [4]. По-друге, вірмено-азербайджанський конфлікт через статус НКС створював пряму загрозу іранській безпеці. Війна між азербайджанцями та вірменами поблизу іранських провінцій могла розповсюдитись на всю територію Ірану. По-третє, залученню Ірану до військового конфлікту сприяв релігійний чинник. Іранське шіїтське населення не пробачило б своєму уряду пасивність у питанні допомоги шіїтам, які проживають в Азербайджані. По-четверте, нестабільність і військові дії перешкоджали втіленню в життя спільних з Азербайджаном енергетичних та транспортних проектів.

Реалізуючи наміри зіграти роль посередника у вирішенні нагірно-карабаського питання, Тегеран сподівався, по-перше, убезпечити себе від загроз, що виникли в результаті конфлікту, а по-друге, посилити свої позиції в регіоні (насамперед в Азербайджані) [1]. Варто зазначити, що форма втручання в конфлікт була обрана іранським керівництвом вкрай вдало, оскільки, з одного боку, вона відповідала міжнародним стандартам і практиці, що склалася, а з іншого – допомагала зберегти його нейтральний статус і не саботувала відносини зі сторонами конфлікту.

25 лютого 1992 р. до Баку прибув міністр закордонних справ Ірану Алі Акбар Велаяті, який запропонував сторонам конфлікту домовитися про припинення вогню хоча б на короткий термін. Уже 26 лютого відбулася бесіда між головою НКС Артуром Мкртчяном та азербайджанським міністром Ейбатом Аббасовим, за результатами якої сторони домовилися припинити вогонь з 27 лютого до 1 березня. Проте вірменське військове командування вже спланувало військову операцію із захоплення міста Ходжали, яке мало важливе стратегічне значення і для Азербайджану, і для Вірменії [3]. Мирні ініціативи Тегерана не досягли своєї мети, і 25 – 26 лютого 1992 р. вірменські збройні сили розпочали штурм Ходжали, який супроводжувався неминучими жертвами серед цивільного населення.

Конфлікт між Вірменією та Азербайджаном перейшов у площину ідеологічної боротьби за життєвий простір та історичну справедливість. Хоча прямої провини Ірану у ходжалінських подіях не було, іміджу Ірану, особливо серед азербайджанського населення, було завдано значної шкоди. Тому з огляду на активність Туреччини, США та численних міжнародних організацій у регіоні, Тегеран зробив другу спробу посередництва.

Тегеран запропонував Азербайджану та Вірменії повернутися до переговорів і надав для цього свою територію. У березні 1992 р. відбулася зустріч представників Азербайджану, Вірменії та Ірану в Тегерані, за результатами якої було досягнуто згоди

про тимчасове припинення вогню, обговорювалася можливість зняття азербайджанцями блокади Вірменії, розміщення військових спостерігачів, а також обміну полоненими. 15 березня 1992 р. азербайджанська та вірменська сторони підписали декларацію про врегулювання конфлікту [4].

На початку травня 1992 р. Тегеран знову ініціював зустріч представників Азербайджану та Вірменії в Ірані для нового раунду переговорів. 8 травня 1992 р. президент Азербайджану Якуб Мамедов і президент Вірменії Левон Тер-Петросян підписали спільну заяву, за якою сторони домовились регулювати конфлікт виключно мирними методами з опорою на документи міжнародного права [6].

Проте вкотре домовленості не спрацювали. Через 5 годин після завершення переговорів у Тегерані вірменські збройні сили розпочали військову операцію, під час якої було захоплено населені пункти Шуша та Лачин [5]. Це дозволило Вірменії створити коридор для прямого сполучення з раніше ізольованою територією НКС, що призвело до переходу загальної стратегічної ініціативи до рук вірменського командування. Усі заклики міністра закордонних справ Ірану дотримуватися досягнутих домовленостей сторонами ігнорувалися.

Таким чином, посередництво Тегерана у врегулюванні конфлікту у Нагірному Карабасі – серйозний фактор як для регіонального балансу сил, так і для ірано-азербайджанських відносин. Насамперед, варто відзначити, що карабаський конфлікт був у такій гострій фазі, що політичної ваги Ірану було недостатньо для його врегулювання. Крім того, кожна сторона конфлікту мала свої першочергові цілі та завдання, а переговорний процес, ініційований Тегераном, сприймався як другорядний. Зрештою, все це не дозволило у довгостроковій перспективі використати невдалі результати іранського посередництва для радикального погіршення відносин між Тегераном, з одного боку, та Баку чи Єреваном – з іншого. Як результат, вплив Ірану на Азербайджан помітно зменшився, а довіра до нього з боку Азербайджану зникла.

Крім цього, відбулись кардинальні зміни всередині азербайджанської політичної еліти: лояльного щодо Ірану Аяза Муталібова змінив жорсткий націоналіст Абульфаз Ельчибей, який дотримувався політики налагодження відносин з Туреччиною та державами Європи, а Іран став розглядати як один із ворогів незалежної азербайджанської держави. Для того, щоб не дозволити втілити Абульфаза Ельчибею його націоналістичні плани, Тегеран був змушений підтримати Вірменію у карабаському конфлікті, що призвело до подальшого погіршення ірано-азербайджанських відносин.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ramezanzadeh A. Iran's Role as Mediator in the Nagorno-Karabakh Crisis. Contested borders in the Caucasus. M., 1996. URL: <https://www.vub.be/sites/vub/files/nieuws/users/bcoppet/135ramezanzadeh.pdf> (дата звернення: 15.03.2022 р.).
2. Vaezy M. Karabakh's Crisis: Iran's Mediation and the Aftermath. Center for strategic research. December 2008. URL: <http://www.isrjournals.com/en/essay/811-karabakhs-crisis-irans-mediation-and-the-aftermath.html> (дата звернення: 15.03.2022 р.).
3. Souleimanov E., Kraus J. Iran's Azerbaijani Question in Evolution: Identity, Society and Regional Security. Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program. September 2017. URL: <https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2017-souleimanov-kraus-irans-azerbaijan-question-in-evolution.pdf> (дата звернення: 08.04.2022 р.).
4. Минасян А. Карабахский конфликт: ключевые понятия и хроника. Ереван: НОФ «Нораванк», 2005. URL: <http://www.noravank.am/upload/pdf/37ru.pdf> (дата звернення: 10.04.2022 р.).

5. Cornell E. The Nagorno-Karabakh Conflict. Report № 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999. URL: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2019/POL587/um/Cornell_The_Nagorno-Karabakh_Conflict.pdf (дата звернення: 12.04.2022 р.).
6. Gregg S. Divided They Conquer: The Success of Armenian Ethnic Lobbies in the USA. University Committee on International Migration, 2002. URL: <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/9764> (дата звернення: 14.04.2022 р.).

«ВАЖКО ПІЗНАТИ – ЛЕГКО ДІЯТИ»: ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ СУНЬ ЯТСЕНА В КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ КИТАЮ

Махмудов Даніел, студент 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

На початку ХХ ст. Китай був колосом на глиняних ногах: іноземці жили в країні чи не краще, ніж місцева знать, а послы європейських держав вимагали собі все більших привілеїв від Цинського уряду. Китай охопили народні хвилювання, внутрішні проблеми фактично не вирішувалися через дивовижні масштаби корупції серед чиновництва. До того ж найближчі сусіди поглядали на Піднебесну як на можливість збільшення своїх територій.

Мета нашої доповіді – охарактеризувати політичні погляди лідера китайського національно-демократичного руху Сунь Ятсена (1866–1925), ідеї «трьох народних принципів» і визначити його вплив на формування концепції розвитку Китаю.

Особливістю ідеологічного розвитку Цинського Китаю початку ХХ ст. було те, що революційна ідеологія, у міру того, як вона зароджувалася та розвивалася паралельно з реформаторською, набирала національно-демократично характеру. Оформлення течії суспільної думки, що містила ідеї національно-революційної демократії та селянського народницького «соціалізму», було пов'язане з іменем Сунь Ятсена. Сприймавши прогресивні ідеї реформаторів, Сунь Ятсен успадкував революційний дух і традиції тайпінів та інших народних повстань [4, с. 84].

Значний вплив на розвиток концепції китайських революціонерів справила революція 1905–1907 рр. у Російській імперії. Не випадково саме 1905 рік став новим етапом подальшого оформлення політичної організації Сунь Ятсена і проголошення основних принципів його вчення. У 1905 році Сунь Ятсен створив «Тунменхой» («Об'єднаний союз»), більш масову революційну організацію, на відміну від «Союзу відродження Китаю», створеного ним у 1894 р.

Ще в 1903 р. при відкритті лідером національно-демократичного руху нелегальної революційної військової школи в Токіо її представники дали клятву, яка стала потім клятвою при вступі до «Об'єднаного союзу»: вигнання маньчжурів, відновлення суверенітету Китаю, заснування республіки і зрівняння прав на землю. Так, у програмі революціонерів з'явився пункт про «земельну рівність» [1, с. 157], тобто до національних вимог і вимог політичної демократії додалося антифеодалське гасло економічного характеру, що мало на увазі інтереси селян.

Свої основні ідеї, що дістали назву «трьох народних принципів» (націоналізм, народовладдя, народне благоденство), Сунь Ятсен виклав у промові на мітингу китайських студентів і молоді в Токіо в липні 1905 р., потім у статті, вміщеній у першому номері видавничого органу революції – журналу «Міньбао» («Народ»), що вийшов 26 листопада 1905 р. Сенс «трьох народних принципів», на думку Сунь Ятсена, коротко можна було пояснити провідним гаслом Великої Французької революції: «Свобода, рівність, братерство».

Націоналізм. Для Сунь Ятсена цей принцип полягав, насамперед, у відродженні національного духу та поваленні маньчжурської династії. Боротьба за це, в розумінні Сунь Ятсена, була продовженням традиційної боротьби китайського народу за відродження своєї батьківщини. Водночас боротьба за національне відродження в нових умовах мала інший характер, вона наповнювалася демократичним змістом: «Попередні революції були революціями героїв, нинішня ж здійснюється всією нацією» [3, с. 125].

Об'єктивно принцип націоналізму був спрямований і проти іноземного впливу, оскільки повалення маньчжурів мало закласти основу сильного Китаю, недоступного для експансіоністських намірів західних держав. Проте Сунь Ятсен не висував на той період антиімперіалістичних гасел: революціонери, як і реформатори, побоювалися, щоб у період революції, яку готував «Тунменхой», не відбулася іноземна інтервенція і не завершився поділ Китаю західними державами.

Принцип народовладдя, на думку Сунь Ятсена, був основою політичної революції: «Кілька тисячоліть у Китаї панував самодержавний устрій. Вільні, рівноправні громадяни не можуть терпіти у своїй країні такий режим. Щоб його знищити, однієї національної революції недостатньо... Слід підкреслити, що за існуючого зараз у Китаї політичного режиму революція стала б необхідною навіть у тому випадку, якби монархом був ханець» [3, с. 127].

Ідею створення демократичного уряду Сунь Ятсен висував ще у 1895 р. вона була втілена в одному із положень присяги при вступі до «Союзу відродження Китаю». Це положення у 1903 р. було уточнено у гаслі встановлення республіки. До створення конституційної, парламентської республіки, на думку Сунь Ятсена, мало пройти три періоди:

Перший період – управління з урахуванням законів воєнного часу (три роки).

Другий – управління з урахуванням тимчасової конституції (шість років). Після скасування законів воєнного часу влада на місцях передавалася до рук місцевого населення, яке обирало членів місцевих установ парламентського типу та чиновників місцевої адміністрації.

Третій – управління з урахуванням постійної конституції. Військовий уряд складав із себе військові та адміністративні повноваження. Мала бути вироблена постійна конституція для всієї держави, всі громадяни обирали президента і депутатів парламенту [3, с. 637–638].

Принцип народного благоденства, за словами Сунь Ятсена, містив вчення про соціалізм. Могутність капіталістичних країн, вважав він, не принесла щастя їхньому народу, розвиток продуктивних сил не позбавив народні маси Європи та Америки від зубожіння, і Китаю не слід рухатися цим шляхом.

Сунь Ятсен вважав, що, оскільки в Китаї капіталізм ще не зміцнився, машинного виробництва немає і економіка заснована на землеробстві, соціалізм може бути введений швидше, ніж у будь-якій іншій країні. На думку Сунь Ятсена, у Китаї експлуатація мала місце лише в сільському господарстві. Він вважав, що в країні немає великих капіталістів, для Китаю характерна загальна бідність, а аграрне питання можна вирішити зрівнянням прав на землю. Під «народним благоденством» Сунь Ятсен розумів вирішення аграрного питання, зрівняльний розподіл землі під лозунгом: «Кожному орачеві своє поле» [1, с. 157].

Після Сінхайської революції (1911–1913) Сунь Ятсен і його найближчі прихильники, з яких найвидатнішим у напрямі ідеологічної роботи був Чжу Чжисінь, продовжили розробку революційної теорії. У 1917 р. Сунь Ятсен приступив до написання давно задуманої фундаментальної праці, у якій ставив за мету подати розгорнуту програму майбутнього революційного перетворення Китаю. Робота називалася «План національного будівництва» та складалася з трьох книг: «Духовне

будівництво», «Матеріальне будівництво» та «Громадське будівництво». Вона була закінчена лише у 1919 р., окремі частини публікувалися у 1918 р. на сторінках створеного Сунь Ятсеном журналу «Цзяньше» («Будівництво»).

У першій книзі цієї праці, що узагальнила ідеї Сунь Ятсена, відстоювалася філософська позиція «Важко пізнати – легко діяти», спрямована проти традиційної китайської доктрини «Легко пізнати – важко діяти», що виховувала споглядальність і пасивність. Світогляду Сунь Ятсена був притаманний дуалізм, поєднання елементів матеріалізму та діалектики з ідеалізмом і метафізикою. Однак він розумів можливість пізнання істини, можливість активної діяльності з перетворення світу і суспільства, роль революційної теорії у керівництві революційним рухом. Він критикував мальтузіанство і «соціальний дарвінізм», хоча не був вільний від впливу позитивізму та теорії еволюції [4, с. 123].

У другій книзі, що була програмою економічного будівництва, виробленою в умовах відносного зростання китайського національного капіталу в роки Першої світової війни, передбачався подальший швидкий розвиток промисловості та транспорту. Прогресивність програми промислового розвитку послаблювалася відсутністю, як і раніше, конкретної програми вирішення аграрного питання та піднесення сільського господарства. Проте без цього в умовах Китаю неможливо було вирішити проблему індустріалізації, піднесення всієї економіки. Сунь Ятсен писав у своїй праці про можливість розвитку в Китаї покращеного капіталізму, що мав державно-монополістичний характер [2, с. 98]. Під впливом доктрини В. Вільсона китайський національний демократ сподівався на широкий приплив іноземних капіталів, що звільнилися в результаті закінчення Першої світової війни. В той самий час у економічній програмі Сунь Ятсена були відсутні вимоги, створені задля безпосереднього покращення добробуту широкого народного загалу, підвищення купівельної спроможності населення.

Третя частина праці Сунь Ятсена – «Соціальне будівництво», або «Перший крок до здійснення демократичних прав» – була написана з метою навчити народ користуватися елементарними демократичними правами. Значну частину книги Сунь Ятсен відвів популярному викладу форм і структури різних державних і громадських правових інституцій. Однак у напрямі перспектив політичного перетворення Китаю Сунь Ятсен обмежувався висуванням гасла відновлення законного парламенту та республіканської конституції, прийнятої у 1912 р.

Таким чином, політична діяльність Сунь Ятсена мала важливе значення як для Китаю, так і для всього китайського народу. Він зробив значний внесок в успіх національно-визвольної боротьби ХХ ст. проти колоніалізму в усьому світі. Заслуга Сунь Ятсена полягає також у тому, що він прагнув до територіальної цілісності Китаю, не відкидаючи прав інших національностей. Ідея єдності Китаю зараз актуальна у зв'язку з прагненням КНР до об'єднання з Тайванем.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи: Хрестоматія. Суми: ВТД Університетська книга, 2006. 329 с.
2. Сунь Ят-Сен. Записки китайського революціонера. М. – Л.: Госиздат, 1926. 144 с.
3. Сунь Ят-Сен. Избранные произведения. М.: Наука, 1964. 576 с.
4. Тихвинский С.Л. Завещание китайского революционера: Сунь Ятсен: жизнь, борьба и эволюция политических взглядов. М.: Политиздат, 1986. 224 с.

БАНЬ ЧЖАО – ПЕРША ЖІНКА-ІСТОРИК СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

к.і.н., доц. Мірошніченко Світлана Валентинівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Бань Чжао – перша китайська жінка-історик і одна з найвизначніших жінок у китайській письмовій традиції. Серед робіт, які її уславили, на перше місце зазвичай ставлять складання останніх двох розділів фундаментального династичного історичного твору, над яким працювало два покоління чоловіків її роду – «Книги Пізньої Хань» («Ханьшу»). Розпочата її батьком, придворним чиновником-конфуціанцем Бань Бяо, і продовжена її братом, знаменитим істориком та поетом Бань Гу, завершена вона була вже Бань Чжао. Китайські історики пізніших часів вважали «Ханьшу» взірцем історичних записів, який зробив родину Бань одним із найвідоміших і найуспішніших придворних кланів часів Східної Хань.

Народилася Бань Чжао приблизно у 45 році н.е. Сім'я видала її заміж ще дівчинкою чотирнадцяти років за дорослого чоловіка, представника місцевої служилої знаті Цао Шишу, який помер досить скоро. Після смерті свого чоловіка Бань Чжао більше не виходила заміж, хоча закон цього вже тоді не забороняв. Дівчина стала займатися наукою, поезією та філософією, цікавилася історією, астрономією, математикою.

Що ж дозволило першій і єдиній жінці-історичці стародавнього Китаю здобути настільки міцний авторитет і довіру імператорської родини, щоб не лише завершити складну працю декількох десятирок років, але й стати наставницею для імператриці, її дітей та придворних дам?

Один із предків її родини, оселившись на півночі держави, з часом розбагатів, володіючи тисячами голів коней, корів та худоби [1, с. 32]. Дочка іншого з предків була взята до імператорського палацу. З того часу її родичі мали змогу служити при дворі. Батько вчених Бань Бяо, чиновник при дворі, був прихильником сильної державної влади та возз'єднання країни під керівництвом династії Хань. Бань Бяо почав збирати матеріали з історії попередньої Ханьської імперії. Справу батька продовжив син Бань Гу, який здобув хорошу освіту, але, ставши жертвою мінливої придворної кон'юнктури, був двічі ув'язнений, і у 92 році н.е., знову потрапивши у немилість, помер у в'язниці.

Того ж року Бань Чжао викликають до двору імператора Хе-ді (Лю Чжао), щоб продовжити написання історії династії Хань. Ставши у 106 році н.е. довіреною особою і радницею регентші Ден Суй, яка була фактичною правителькою Китаю при імператорах Шан-ді та Ань-ді, Бань Чжао починає викладати низку класичних наук при дворі.

Через деякий час Бань Чжао здобула посаду очільниці імператорської бібліотеки. На цій посаді, можливо, саме вона налагодила роботу з копіювання старовинних рукописів з бамбукових планок та шовку на нещодавно винайдений папір.

Окрім цього, у розпорядженні жінки-історика були унікальні матеріали, зібрані батьком і братом, в яких вона розбиралася краще за будь-кого з тодішніх істориків. До того ж придворне життя і близькість до трону відчинили їй двері архівів та книгосховищ. Ведучи листування із братами-історіографами (ще один син Бань Бяо, Бань Чао, починав теж як історіограф, хоча славу здобув вже як вдалий воєначальник і дипломат), вона глибоко зрозуміла цілі, завдання та методологію канонічної історії, тому логічно вписала в неї власні розділи та зробила загальну редакцію всього твору.

Отже, написавши разом із братом першу династичну історію тривалістю більше 200 років, Бань Чжао, однак зажила слави не лише відомого історика і філософа із відмінною освітою, необхідною для роботи з історичними документами, але і універсально освіченого інтелектуала. Будучи скромною і працюючою, розуміючи

місце жінки в суспільстві, вона в очах останнього була уособленням всіх найкращих якостей китайської жінки відповідно до конфуціанської моралі. Тому на схилі років майже перед своєю смертю, споглядаючи ознаки майбутньої системної кризи, яка на початку II ст. н.е. розпочинає ширитися Піднебесною, вона складає працю, яка увійшла в історію під назвою «Настанови жінкам» або «Правила для жінок» («Ню цзе»), яка призначалася від початку лише жінкам її родини.

«Настанови жінкам» було включено у знамените «Жіноче четверокнижжя» («Ню си шу») – повчальну колекцію текстів для виховання дівчат, названу так за аналогією зі знаменитим неоконфуціанським «Четверокнижжям», складеним Чжу Сі, за яким чоловіки складали іспити на посаду столичного або провінційного чиновника [2, с. 300].

У вступному слові шанована у всій країні та при дворі жінка так пояснювала своє літературне починання: «Турбота моя про те, що ви, мої дочки, досягнувши віку заміжжя, не отримаєте належної освіти і настанов, не почуєте про правила для заміжніх жінок. Боюся і того, що ви виглядатимете невідповідним чином і накликаєте ганьбу на свій клан.

Зараз я тяжко хвора, життя залишає мене. І коли я розмірковую про те, які ви, щоразу відчуваю жаль. У години відпочинку я склала «Настанови жінкам» у семи розділах. Сподіваюся, ви, дівчата, переписавши для себе кожна по екземпляру, витягнете з цього багато корисного, що принесе вам користь.

На завершення закликаю вас докласти всіх зусиль [до цього]» [3].

Книга була присвячена розповідям про різні чесноти, якими необхідно оволодіти справжній жінці, щоб гармонія в її сім'ї завжди зберігалася. Але постулати класичної китайської родини, а саме підкорення жінки чоловіку та його родичам, скромність, непомітність у товаристві і господарчу майстерність Бань Чжао оновила тезою про необхідність надання дівчаткам такої ж класичної освіти, як і хлопцям. «Навчати лише хлопчиків і не навчати дівчаток — хіба це не означає порушення принципу взаємин між подружжям? «Записи Ритуалів» кажуть, що слід навчити хлопчика читанню у вісім років, а коли він досягне п'ятнадцяти років, повинен він приступати до навчання [конфуціанських наук]. То чому ж ми ігноруємо цей принцип, навчаючи лише [хлопчиків і не навчаючи дівчаток]?» [3].

Лише це, в умовах тих життєвих реалій, в яких перебувала держава та інститут шлюбу, могло б зберегти, на думку авторки, гармонійне подружнє і родинне життя.

«Добитися прихильності хоча б одного чоловіка зветься тріумфом усього життя [жінки]; втратити прихильність хоча б одного чоловіка зветься крахом життя [жінки]» [3].

Інтерпретувати зміст і основний посил цього твору можна по-різному: від класичної позиції щодо моралістичної спрямованості книги із головною тезою про слухняність і повагу по відношенню до найвищої мети – підтримання сімейної гармонії, і до позиції, що ця книга є керівництвом, яке навчає жінок уникати скандалів у молодості, щоб вони могли подолати шлях від слухняної дружини до могутньої вдови.

Однак не можна не констатувати той факт, що ця книга, яка на багато століть стає зразком жіночого шляхетного виховання та прищеплення класичних родинних цінностей, розійшлася на цитати, а реформатори наступних поколінь часто посилювалися на неї, щоб обґрунтувати необхідність жіночої освіти.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Синицын Е.П. Бань Гу – историк Древнего Китая. М.: ГРВЛ, 1975. 112 с.
2. Мьльникова Ю.С. Четверокнижие для женщин (Ню сы шу). *Общество и государство в Китае*. 2012. Т. 42. Вып. 6 – 1. С. 300.

3. Маслов А.А. Бань Чжао: Наставления женщинам. URL: goo.gl/bVy4xm (дата звернення: 17.04.2022).

ПЕРСИДСКАЯ ЛИТЕРАТУРА ОТ ХУЛАГУИДОВ ДО КАДЖАРОВ. ОПЫТ ИСТОРИЧЕСКОЙ БИОГРАФИСТИКИ

д.и.н. Пилипчук Ярослав Валентинович

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

Период XIII-XVIII вв. можно по праву считать временем постепенного упадка персидской литературы. Однако это не исключало творчества таких звезд персидской поэзии, как Хафиз Ширази, Джами, Бедиль.

Задачей данного исследования является изучение истории персидских интеллектуалов XIII-XVIII вв.

Заметными поэтами монгольской эпохи в Иране были поэты Маджд ад-Дин Хамгар из Ширази (умер в 1288 г.), Имами из Герата (умер в 1277-1278 гг.), Хумам из Тебриза (умер в 1314 г.). Это были панегиристы, однако они были лишены оригинальности и выглядели эпигонами по сравнению с выдающимися поэтами предыдущих эпох. О них мало что известно, кроме даты смерти. Также упоминались такие поэты, как Баба Афзал и Хусейни Садат. Хусейни Садат в 1318 г. написал свою «Пищу странствующих», где подражал стилю Саади в «Гулистане». Действительно выделялся на их фоне Мухаммед Шабистари, который написал сочинение «Розовый сад тайны» в 1311 г. Сам поэт умер в 1321 г.

Суфием-поэтом был Аух ад-Дин Аухади Марагеи, который написал «Зерцало всего света» в 1332-1333 гг. Это сочинение состояло из 5 тыс. стихов. Автор подражал Санаи. Аухади в жанре газели был предшественником Хафиза Ширази. Свой тахаллус Аухади взял у Аух ад-Дина Кермани, который в 1298 г. написал «Светильник души». Фахр ад-Дин Ибрахим Ираки из Хамадана написал «Диван» на фарси, «Книгу любящих» и «Десять глав». Умер он в ноябре 1289 г. в изгнании в Дамаске.

Одной из заметных фигур в персидской поэзии монгольского времени был Саад ад-Дин б. Шамс ад-Дин б. Мухаммед Низари Кухистани. Родился он в 1247-1248 гг. Этот поэт происходил из обедневшей знатной семьи. Первый учителем поэта был отец, а потом он учился в мектебе Бирджанда. Он исповедовал исмаилитский шиизм. Вместе с Тадж ад-Дином Амидом он входил в окружение Шамс ад-Дина Джувейни. Низари написал «Поединок ночи и дня». Он также написал «Описание пути» и «Книгу норм». «Диван» Низари насчитывает 14 или 15 глав. В нем было 10 тыс. стихов. Умер он в 1320-1321 гг.

Камал ад-Дин Абу-л-Ата Махмуд Муршиди, известный как Ходжа-и Кермани, жил при дворе атабека Кермана. Он прославился касыдой-тарихом, принадлежал к суфиям, в частности к тарикату Казарунийе. Он подражал Санаи. Умер в 1352 или 1361 гг. в Ширазе. Он подражал также стилям Саади и Хафиза Ширази. Его Хамсе состоит из ряда поэтических сочинений.

Амир Махмуд б. Амир Йамин ад-Дин Туграи, более известный как Ибн-и Йамин, был хорасанцем из Фарьюмада. Родился в 1286 г. В 1342 г. он создал свой Диван во время вражды между сарбадарами и куртами. Умер в 1368 г.

Джамал ад-Дин Салман Саваджи был панегиристом династии Джелаиридов. Родился в 1300 г. В своих стихах подражал стилю Анвари и Манучехри. Писал гимны во славу Аллаха, пророка и халифов. Он написал «Книгу о кравчем», а также «Джамшид и Хуршид» в 1361-1362 гг., где сделал римейк сюжета «Хосрова и Ширин» Низами Гянджеви. В 1368-1369 гг. он написал «Книгу о разлуке».

Самым яркой персоналией персидской поэзии XIV в. конечно же были Хафиз Ширази. Полное его имя Шамс ад-Дин Мухаммед Хафиз Ширази. Родился он, по разным данным, то ли в 1317-1318 гг., то ли в 1320 г., то ли 1325-1326 гг. в Ширазе. В этом городе он прожил почти всю свою жизнь. Был придворным панегиристом Инджуидов. В 1363-1368 гг. Хафиз Ширази был вынужден пребывать в эмиграции из-за нелюбви к нему со стороны Музаффаридов. Он сделал копию Хамсе Амира Хосрова Дехлеви. 1368 г. он вернулся в Шираз, но оказался в опале из-за настроения Шаха-Шуджи. Клерикалы Ширази выступали против Хафиза Ширази, и в 1372-1374 гг. великий поэт находился в эмиграции в Исфахане и Йезде. Он возвратился в Шираз при Зайн ал-Абидине в 1384 г. и вел жизнь аскета. «Диван» поэта состоит преимущественно из газелей, двух месневи и двух газелей.

Соперником Хафиза Ширази был Имад ад-Дин Факих Кирмани, который был панегиристом Музаффаридов и написал «Книгу чистых сердцем о любви» в 1371-1372 гг. Современником Хафиза Ширази был Убайд-и Закани Казвини. О нем известно, что он в 1371 г. умер в Ширазе. В отличие от серьезного настроения Хафиза Ширази, Убайд-и Закани Ширази бы сатириком. Он написал «Книгу любящих», «Мораль аристократов», «Определения», «Мышь и кошка».

Еще одним поэтом был Бусхак ал-Атимае. Полное имя этого поэта – Фахр ад-Дин Ахмед Халладж. Он был родом из Ширази, но несколько моложе Хафиза и умер в 1425-1426 гг.

Завоевания Тимура нанесли большой вред городам Ирана, и фактически центр литературной жизни при Тимуре и его преемниках переезжает в их столицы Самарканд и Герат. В Самарканде творят Бисоти Самарканди, Камол Худжанди, Шах Ниматаллах Вали. Амир Шахи Себзевара, Асафи Герати, Бинои Герати творили при гератском дворе Шахруха и его потомков. Бинои был автором поэм «Бахрам и Бехруз» и «Райский сад Ирам».

Маулана Нур ад-Дин Джами был известным таджикским поэтом. Он был другом Алишера Навои и был близок к гератскому двору. Родился он в 1414 г. Его авторству принадлежат поэмы «Дар благородным», «Семь тронов», «Дар благотворным», «Лейла и Меджнун», «Книга о мудрости Александра», «Четки святых», «Йусуф и Зулейха», «Саламан и Абсал», «Весенний сад». В своем творчестве он подражал стилю Саади. В прозе он отметился антологией творчества мусульманских поэтов, прозаическим сочинением «Веяния человечности» и продолжением сочинения Ансари. Низами Гянджеви, Хафиз Ширази, Амир Хосров Дехлеви были образцами для Джами как поэта.

При дворе Кара-Коюнлу в Тебризе творил персидский поэт Баба Фигани, которого называли Малым Хафизом. Он оказал влияние на творчество Шарафа Казвини, Халати Туркмана, Вахши, Замири, Шифаи. Баба Фигани умер в 1519 г. в Мешхеде.

В сефевидское время были более известны поэты, которые творили за границей Ирана. Яркими представителями персидской литературы времени Сефевидов был Хусейн Замири Исфахани, написавший «Вамик и Азра», сделав ремикс поэмы Ламии под тем же названием. Также он написал «Возмутитель города». Поэмы с похожим названием написали персидские поэты Вахиди Куми и Сайфи Бухараи. Поэму «Возмутитель города» написал Агахи Хорасани. Последний умер около 1525-1526 гг. Вахши Бафки написал «Высший рай», «Ищущий и найденный», «Фархад и Ширин». Он умер в 1583 г.

Еще одним известным поэтом был Мухташам Кашани, который написал поэму «Джалие». Он был любимцем кызылбашских шахов Тахмаспа I и Исмаила II. Еще одним поэтом этого времени был Хайрати Туни. Его перу принадлежат «Книга чудес» и «Грядка роз». Последняя является подражанием Гулистану Саади.

Известным поэтом был Мухаммед Урфи. Родился он в Ширазе в 1555-1556 гг. Он творил при дворе Великих Моголов при падишахе Акбаре. Умер в 1591 г. в возрасте 36 лет. Османский поэт Нефи отмечал талант Мухаммеда Урфи.

Еще одним индийско-персидским поэтом был Фейзи, также творивший при Великих Моголах. В XVII в. известным поэтом был Баха ад-Дин Мухаммед Амили, более известный как Бахаи, который создал поэмы «Сосуд дервиша для сбора подаяний», «Советы верующих и разумных на языке кошки и мыши». Бахаи подражал стилю автора «Калилы и Димны». Во владениях Сефевидов творил Сахаби Астрабади и Шараф ад-Дин Хасан Шифаи. Шифаи подражал стилю Баба Фигани, Санай и Хагани Ширвани. Назири Нишапури написал «Похвальное слово табаку», Зухури Худжанди почти неизвестен, Джахангир Талиб Амоли был высоко ценим в Индии. Абу Талиб Калиб Хамадани написал в Индии «Шах-Джахан-наме» в котором он подражал «Шах-наме» Фирдоуси. Он прославлял Тимуридов и Великих Моголов. Рукн Масих Кашани написал около 100 тыс. стихов. Мавлана Хаким Зулали Хансари был королем поэтов при кызылбашском шахе Аббасе I. Его самым известным сочинением было «Семь планет». Умер он около 1615 г. Мухаммед Али Саиб Тебризи, известный еще как Исфাহани, не добившись признания в Сефевидском государстве, эмигрировал в Индию, где приобрел ласку у падишаха Шах-Джахана. Под конец жизни возвратился в Сефевидское государство ко двору шаха Аббаса II. Он является и азербайджанским, и персидским поэтом. Его перу принадлежит «Кандагар-наме», в котором говорится о военных действиях между кызылбашами и великомогольскими войсками за Кандагар. Умер Саиб Тебризи в 1677 г. Шавкат Бухараи также подражал индийскому стилю. Умер он в 1695-1696 гг.

Еще одним известным индийско-персидским поэтом был Бедиль. Бедиль уже застал начало упадка Великих Моголов и умер в 1720 г. Падение династии Сефевидов обусловило тяжелое время в Иране. Во время правления Афшаров практически замерла культурная жизнь. Немного она ожила в правление лурской династии Зендов. Каримхан и Али-Мурад-хан предлагали поэту Шихабу Туршизи написать свою версию «Шах-наме». Мухаммед Али Хазин в Индии при дворе Великих Моголов пишет в 1734 г. сочинение «О состояниях». Во время Зендов жил поэт Мирза Абдаллах Шихаб Туршизи, более известный как Шихаб. Родился он в 1753-1754 гг. Он отошел от индийского стиля и подражал более старым образцам поэзии, например Анвари. Некоторое время был придворным поэтом пуштунской династии Дуррани. Только приход к власти Каджаров вдохнул новую жизнь в персидскую литературу [1, с. 62-76; 2; 3; 4, с. 327-436; 5, с. 403-405; 6, с. 244-291; 7, р. 469-475; 8, р. 250-310].

Таким образом, проведя исследование, мы пришли к следующим выводам. Монгольское завоевания, чагатайские вторжения, войны туркманов привели к упадку культуры в Иране. Однако и в XIII-XV вв. были свои яркие представители поэзии. При дворе Хулагуидов блистали талантом Хусейни Садат, Аух ад-Дин Аухади Марагеи, Низари Кухистани.

Самым ярким явлением в персидской поэзии XIII-XVIII вв. было творчество Хафиза Ширази, который творил при дворах Инджуидов и Музаффаридов. Убайд-и Закани Ширази был придворным поэтом Музаффаридов. При дворе Тимуридов творили известные таджикские поэты, как Бинои Герати и Джами. Творчество Хафиза Ширази и Джами породило множество подражателей среди тюркских поэтов Османской империи. Время туркоманских династий ознаменовалось творчеством Баба Фигани. Известными персидскими поэтами эпохи Сефевидов были Хусейн Замири Исфাহани, Вахши Бафки, Хайрати Туни, Саиб Тебризи, Мухаммед Урфи.

Время Афшаров и Зендов было временем тяжелейшего упадка персидской культуры. Во время Зендов можно назвать только Шихаба, да и то он больше творил в афганской империи Дуррани. Для XVI-XVIII вв. характерным было то, что часть

талантливих персидських поетів писали в еміграції в Індії. При дворі Великих Моголів творили Абу Талиб Каліб Хамадани, Саїб Тебризи, Фейзи, Бедиль.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бертельс Е. Э. Очерк истории персидской литературы. Ленинград: Издание Ленинградского восточного института имени А. С. Енукидзе, 1928.
2. Бертельс Е. Э. Джами. Эпоха, жизнь, творчество. Сталинабад: Таджиккнигиздат, 1949. 175 с.
3. Бертельс Е. Э. Навои и Джами. *Избранные труды*. Т. 4. М.: Наука, 1965. 499 с.
4. Брагинский И. С. Из истории персидской и таджикской культуры. Избранные работы. М.: Наука, 1972. 524 с.
5. Кримський А. Ю. Вибрані сходинкові праці. Т. V. Іраністика. К.: ВД Стилос, 2010. 428 с.
6. Рипка Я. История новоперсидской литературы. *Рипка Я. История персидской и таджикской литератур*. М.: Прогресс, 1974. С. 94-324
7. Losensky P. Jami. Life and works. *Encyclopaedia Iranica*. Vol. XIV. Fasc. 5, 2008. P. 469-475. URL: <https://iranicaonline.org/articles/jami-i>
8. Рупка J. History of Iranian literature. Dordrech: D. Reidel, 1968. XXVIII. 928 p.

ЗБРОЙНІ СИЛИ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ЄТТИШАРУ (1872 – 1878)

Пугач Вячеслав Вікторович, викладач

Військово-юридичний інститут Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

к.в.н., доц. Гишко Геннадій Борисович

Харківський національний університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

Криза Цинської держави середини XIX ст. привела до низки національних повстань на західній периферії імперії, які відбувалися під релігійними гаслами. Результатом цих процесів стало утворення мусульманських держав на території сучасного Сіньцзян-Уйгурського автономного району КНР. У 70-х роках XIX ст. вони були об'єднані в єдину державу Єттішар на чолі з кашгарським ханом Якуб-беком Бадаулетом.

Якщо постаті Якуб-бека в історичних дослідженнях приділялося багато уваги, то його військові реформи, які завершилися створенням збройних сил Єттішару, розглядалися спорадично і несистемно [1 – 6].

Основу армії Єттішару склали сухопутні війська, які Якуб-бек розподілив на три роди військ, а саме піхоту (тайфурчі та сарбази), кінноту (джигіти) та артилерію (топчі).

В основу організаційної структури кашгарського війська була покладена десятинна система, тобто підрозділи поділялися на десятки, сотні та тисячі. Командні посади, як правило, займали вихідці з Кокандського ханства, які були тісно пов'язані з Якуб-беком [1, 3, 5].

Спочатку набір до армії Кашгарського ханства здійснювався добровільно. Згодом він став формуватися двома шляхами. По-перше, це наймання військових загонів з інших держав, а саме з Афганістану, Індії та Кокандського ханства. По-друге, це примусова рекрутчина. З кожного населеного пункту рекрутували чоловіків віком від 15 до 30 років. Крім того, окремі загопи піхоти формувалися з числа насильно

ісламізованих китайців (до 1 тис. осіб). Максимальна кількість збройних сил на момент їх піднесення сягала 45 тис. чол.

Основу сухопутних військ армії Якуб-бека складала піхота. Її ядром були тайфурчі, що озброювалися застарілими важкими гладкоствольними гнотовими рушницями – тайфурами, калібром 20-25 мм. Останні у ході повстання у значній кількості дісталися кашгарцям у якості трофеїв від цинської армії. Кожен тайфур обслуговували чотири особи, які мали чіткі завдання в ході підготовки та ведення вогню. Крім того, кожен загін тайфурчі прикривався вогнем ще одного піхотинця, озброєного легкою гнотовою рушницею. П'ять тайфурів склали взвод на чолі з командиром, озброєним також легкою рушницею. Кількість тайфурів в кашгарській армії сягала до 200 одиниць [1, 6].

Підрозділи, які озброювалися холодною зброєю (сарбази), розвивали успіх на полі бою, після вогню з тайфурів та артилерії. Для збільшення мобільності війська сарбази пересувалися на мобілізованих кінних арбах.

Кіннота була нечисельна і складалася, як правило, з іноземців і загонів кочових народів, які територіально входили до складу держави. Озброювалися вона холодною та легкою вогнепальною зброєю. Перед нею ставилося завдання переслідування противника на полі бою та дій з засідок.

Артилерія (топчі) Єттишара формувалася за рахунок трофейних китайських гладкоствольних гармат та нарізної артилерії британського та німецького виробництва. У 1875 р. артилерія складалася з декількох дивізіонів гармат, організаційно побудованих за турецьким зразком. Кожна батарея цих дивізіонів прикривалася 50 – 60 джигітами та сарбазами. Як правило, імпортовані гармати обслуговувалися іноземними фахівцями (афганці, індуси) [3, 6].

Іноземна допомога з боку Великобританії та Османської імперії змінила стан озброєння армії Єттишара. До 1875 р. частина сарбазів (6 – 8 тис. чол.) вже воювала казнозарядними гвинтівками. У якості нагородної зброї використовувалися багатозарядні гвинтівки Спенсера та револьвери Кольта [3, 7, 8].

Османська імперія надала Якуб-беку 6 гармат Круппа, 1000 рушниць «старого зразка», 200 гвинтівок «нового зразка» та відповідні спорядження та боєприпаси до них [3, 6].

Навчання особового складу армії Єттишару здійснювалося британськими та османськими інструкторами. Обидві навчальні місії працювали в період з 1873 по 1875 рр. і розташовувалися у фортеці Янгісар поблизу міста Кашгар. Відзначалося достатнє бойове злагодження частин і підрозділів збройних сил Єттишару, яке формувалося в ході постійних навчань [1].

Якуб-бек намагався уніфікувати утримання військовослужбовців кашгарської армії. Були введені норми утримання для кожного військового в залежності від посади. Норми утримання були різні для мирного та військового часу та мали як натуральний, так і грошовий вигляд [1].

Питання тилового забезпечення були покладені на ісламізованих китайців. Перед ними поставали завдання щодо відновлення фортець, прокладання доріг, закупівля продуктів і фуражу у населення [6].

Кашгарська армія на етапі її піднесення відзначалася високою військовою дисципліною, в основу якої була покладена система суворих покарань, навіть до смертної кари, що базувалася на ісламських традиціях.

Недоліком армії Єттишару була її слабка мобільність та прив'язка до фортець, утримання гарнізонів яких покладалося на місцеву владу [1].

Реформування збройних сил Єттишару було припинено широкомасштабним наступом цинських військ і повним знищенням Кашгарської держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куропаткин А.Н. Кашгария: историко-географический очерк страны, её военные силы, промышленность и торговля. Санкт-Петербург, 1879. 435 с.
2. Веселовский Н.И. Бадаулет Якуб-бек, Аталык Кашгарский. *Записки Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества*. Т. X. Вып. I– IV. Санкт-Петербург, 1897–1898. 103 с.
3. Васильев А.Д. Османский протекторат и российская политика в Кашгаре в 70-х – начале 80-х гг. XIX в. *Мир Большого Алтая*. № 2 (2.2). Москва, 2016. С. 374 – 382.
4. Ходжаев А. Цинская империя, Джунгария и Восточный Туркестан (колониальная политика Цинского Китая во второй половине XIX в.). Москва, 1979. 544 с.
5. Hodong Kim. *Holy War in China: the Muslim Rebellion and State in Chinese Central Asia, 1864–1877*. Stanford University Press, 2004. 452 p.
6. Вольнец А. Деревянные пушки Китая. Москва: Эксмо, 2017. 448 с.
7. Forbes A. *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia. Political History of Republican Sinkiang 1911–1949*. Cambridge, 1986.
8. Henze P.V. *The Great Game in Kashgaria. British and Russia Missions to Yakub Beg, 1989*.
9. Васильев А.Д. Османская империя и «большая игра» в Кашгаре (1865–1878). *Исторический вестник. Том одиннадцатый [158]. Россия и исламский мир*. Москва, 2015. С. 39-77.

СЕРПНЕВИЙ РУХ 1942 РОКУ В ІНДІЇ: СПРОБА ОПОЗИЦІЇ ЗДОБУТИ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, АБО ПІДВАЛИНИ ІНДІЙСЬКОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Степаненко Станіслав, учень 11-А класу,

Сухоставець Леонтій, учень 10-А класу

Харківська гімназія № 86 Харківської міської ради Харківської області
Науковий керівник: Корнієнко О.О., вчитель історії I кваліфікаційної категорії,
старший вчитель Харківської гімназії № 86 Харківської міської ради Харківської
області

Актуальність теми полягає в необхідності вивчення питання виникнення, розвитку індійського національного руху на прикладі Серпневого руху, оскільки на сьогодні є ширші можливості для більш ґрунтовного дослідження даної теми.

Мета роботи – з'ясувати особливості розгортання Серпневого руху 1942 року, проаналізувати його вплив на процеси творення незалежної Індії. Завдання: розглянути причини виникнення Серпневого руху та його наслідки для опозиції; опрацювати подальші хвилювання, які він спричинив; проаналізувати вплив руху на формування «індійського питання» на міжнародній арені.

На сучасному етапі Індія – незалежна та суверенна держава. На міжнародній політичній арені вона відіграє важливу роль, оскільки є однією з найвпливовіших країн, але так було не завжди. В її історії були й сторінки, коли вона була колонією Великої Британії. Індію колонізували з метою експлуатації природних і людських ресурсів, оптимізації торговельних шляхів, досягнення більшої безпеки торгівлі та більш оперативної силової підтримки останньої. Саме через наявність такої потужної, з економічної точки зору, колонії Британська корона стала лідером у світовій торгівлі.

Велика Британія з початком Другої світової війни переформатувала економіку під вимоги воєнного часу, це також зачепило і її колонії, у тому числі й Індію. Проте місцеве населення така політика не задовольняла.

У 1939 році індійські націоналісти були розлючені тим, що генерал-губернатор лорд Лінлітгоу втягнув Британську Індію у Другу світову війну без згоди уряду. Мусульманська ліга підтримала війну, але Індійський національний конгрес розділився. На початку війни національна партія Конгресу прийняла резолюцію під час засідання робочого комітету у Варді (вересень 1939 року), яка умовно підтримала боротьбу з фашизмом [5]. Згодом Індія зв'язалася з іншими країнами для взаємного захисту від агресії та економічного співробітництва, однак М.К. Ганді не підтримав дану політичну ініціативу через ряд об'єктивних причин [9].

Довгострокова політика Великої Британії щодо обмеження інвестицій в Індію, використання країни як ринку та джерела прибутків залишили індійську армію відносно слабкою, погано озброєною та ненавченою. Після початку війни лише політична група під проводом Субхаса Чандри Боса вжила хоч якихось рішучих дій у напрямку покращення обороноздатності країни. С.Ч. Бос організував Індійський легіон у Німеччині, реорганізував Індійську національну армію за сприяння Японії та з допомогою «держав Осі» вів партизанську війну проти британської влади [2, с. 14].

Саме завдяки опозиційним силам виник індійський національно-визвольний рух, окремою течією якого став Серпневий рух 1942 року, також відомий як рух «Вийти з Індії». Рух «Вийти з Індії» започаткувала процесія в Бангалорі за вихід Індії зі складу Великої Британії. Даний рух був ініційований на бомбейській сесії Всеіндійського комітету Індійського національного конгресу М.К. Ганді 9 серпня 1942 року і вимагав припинення Британського панування в Індії [8, с. 61].

М.К. Ганді у свою чергу в Бомбеї 8 серпня 1942 року на майдані Говалія Танк закликав населення: «Зроби або помри». Всеіндійський комітет Конгресу розпочав масову акцію протесту з вимогою того, що Ганді назвав «упорядкованим виведенням британців» з Індії. Незважаючи на війну, Англія була готова до рішучих дій. Майже все керівництво Індійського національного конгресу ув'язнили без суду протягом декількох годин після виступу Ганді [7, с. 53].

Багато індійських бізнесменів, які заробляли на воєнних витратах, не підтримали рух за незалежність Індії. Більшість студентів орієнтувалися на С.Ч. Боса, останній знаходився в еміграції та підтримував курс «держав Осі». Єдина зовнішня підтримка Руху була від американців: президент США Франклін Делано Рузвельт тиснув на прем'єр-міністра Великої Британії Вінстона Черчілля з метою отримати поступки в «індійському питанні». Однак Серпневий рух був розгромлений. Правлячі кола Англії відмовились негайно надати незалежність Індії, мотивуючи своє рішення тим, що це може статися лише після закінчення війни [1, с. 218].

Британці заарештували десятки тисяч лідерів Руху і тримали їх у в'язниці до 1945 року. Серпневий рух зазнав невдачі через придушення колоніальною владою, слабку координацію та відсутність чіткого плану дій [6, с. 334]. Однак британський уряд зрозумів, що Індією не можна управляти в довгостроковій перспективі [4, с. 297].

Отже, Серпневий рух 1942 року в Індії зазнав поразки. Велика Британія відмовилась від надання незалежності Індії, до того ж і серед населення цей рух не отримав необхідної підтримки. Проте рух «Залиште Індію» неможливо вважати просто невдалою спробою індійського народу досягти незалежності, адже він зберіг згуртованість Конгресу. На тлі заборони Великою Британією Індійського національного конгресу та арештів його представників відбулася консолідація нації, почалися демонстрації й протести. Це примусило Велику Британію перейти до діалогу з опозицією. Тому Серпневий рух можна вважати опорою національно-визвольного руху, що згодом дав змогу Індії отримати незалежність. На честь цієї події вже за часів незалежності Резервний банк Індії випустив пам'ятну монету вартістю 1 рупія.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова К.А., Бонгард-Левин Г.М., Котовский Г.Г. История Индии (краткий очерк). М.: Мысль, 1973. 558 с.
2. Баркави Тарак. Культура и борьба в колониях. Индийская армия во Второй мировой войне. М., 2006. 64 с.
3. Монета 1 рупія – Вихід із руху Індії. К.: Золотий ювілей, 1992. 208 с.
4. Неру Джавахарлал. Взгляд на всемирную историю: В 3-х т. Т. 2. М.: Прогресс, 1977. 502 с.
5. Рамеш Мишра. Выйти из Движения Индии. URL: https://hmong.ru/wiki/Quit_India_Movement
6. Уолперт Стенли. Джинна – творец Пакистана. М.: Рудомино: Центр «Мультимедиа», 1997. 478 с.
7. Фишер Д., Ред А., Нортон В. Найгордіший день: довгий шлях Індії до незалежності. К., 1998. 192 с.
8. Чакраборті Бідют. Місцева політика та індійський націоналізм. Міднапур, 1997. 216 с.
9. Mahatma Gandhi. Biography. URL: <https://www.biography.com/activist/mahatma-gandhi>.

ПЕРШІ УКРАЇНЦІ В ЄГИПТІ

к.і.н., доц. Сухобокова Ольга Олегівна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

На загал ми мало знаємо як про сучасну українську громаду в Єгипті, так і про перших українців, які прокладали шлях для майбутніх поколінь в цю далеку країну. Спробуємо зробити короткий огляд початків української присутності в Єгипті (до першої хвили масової еміграції) та зосередити увагу на постатях перших відомих українців, доля яких була пов'язана з ним.

Вважається, що першими вихідцями з сучасних українських земель, які побували і певний час мешкали в Єгипті, були православні віряни ще з Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, які відвідували християнські святині, зокрема монастир Святої Катерини на Синайському півострові. Після встановлення османського панування в Єгипті (з XVI ст.) українці потрапляли сюди як бранці, захоплені під час нападів на землі Великого князівства Литовського, згодом – Речі Посполитої. Проте даних про чисельність та географічний розподіл українців в Єгипті того часу немає [1].

Першою і найвідомішою з подорожей до Єгипту вихідців з українських земель є мандрівка відомого українського письменника і мандрівника з Києва Василя Григоровича-Барського (1701–1747), який у 1727–1728 р. подорожував з Каїра через Суец в Аравію на Синайську гору і назад, деякий час жив в Єгипті, а потім – в Єрусалимі, обійшов всю Сирію, де був пострижений у ченці, мешкав на Кіпрі й у Константинополі. Всі свої спостереження він детально описав і замалював у творі «Мандри по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік» (повна назва – «Пішоходця Василя Григоровича-Барського, Плаки-Албова, уродженця київського, чернця антиохійського Мандри по святих місцях у Європі, Азії, Африці, які там є, початі в 1723 році і закінчені в 1747 році, ним самим писані»), виданому вперше в 1778 р. [2]. Його перша частина містить докладні відомості про перебування автора в Єгипті, опис його життя, побуту, пам'яток історії та архітектури, культури. На думку фахівців, за розмахом, широтою, докладністю книга В. Григоровича-Барського не має аналогів чи прикладів чогось подібного у тогочасній літературі або літературі попередніх періодів. Недарма вважається, що своїми студіями з історії та культури близькосхідних країн він заклав жанр автобіографістики та основи українського сходознавства.

На окрему увагу заслуговує діяльність науковця з Харківщини Єгора Ковалевського (1809/11–1868) – одного з перших дослідників надр Єгипту, який протягом 1847–1848 рр. здійснював географічні та геологічні розвідки в цій країні.

Єгор Ковалевський, один з перших географів-сходознавців Російської імперії, народився у багатодітній сім'ї українського поміщика Петра Ковалевського в селі Ярошівка Харківської губернії (нині – Дергачівський район Харківської області). Тож «приписування» російською історіографією йому російського коріння є щонайменше необґрунтованим. Є. Ковалевський змолоду близько зійшовся з Миколою Гоголем, згодом підтримував Тараса Шевченка після заслання, чимало зробив для визволення з кріпацтва його братів і сестер.

Після закінчення філологічного факультету Харківського університету (заснованого двоюрідним дядьком Є. Ковалевського В. Каразіним) він захопився геологією та, вже працюючи у Санкт-Петербурзі, отримав спеціальність гірничого інженера. З 1830 р. молодий дослідник успішно брав участь і очолював експедиції та розвідки з пошуку золота на Алтаї, у Чорногорії, Хіві та Бухарі (важливий напрям російської експансії в середині XIX ст.), Індії, Афганістані, досліджував Трансильванські Альпи і Карпати, провів розвідки у Боснії, Герцеговині, Румунії, Болгарії.

У середині 1840-х років амбітний правитель Єгипту Мухаммед-Алі, вплив якого дозволяв змагатися за владу із султаном Османської імперії, якій формально підпорядковувався Єгипет, звернувся до російського царя з проханням надати гірничого інженера для пошуків таємничої країни Офір, де за легендами колись добували скарби для царя Соломона і єгипетських фараонів. Так було покладено початок експедиції Є. Ковалевського з пошуку золота, покладів дорогоцінного каміння та з уточнення розташування витоків Нілу. Також за дорученням російського царя до його завдань входила і робота торгово-дипломатичного представника.

20 січня 1848 р. його експедиція вийшла з Каїра і почала підйом вгору по р. Нілу на вітрильних човнах, а з Асуану на верблюдах рушила Нубійською пустелею. 10 лютого вийшла до Нілу і звідти – до його притоки Тумата, на береги якої ще не ступала нога європейця. Є. Ковалевський безпомилково знайшов золото в зеленокам'яних породах у верхів'ї Блакитного Нілу, де в поселенні Ер-Росейрес (на кордоні з Ефіопією) дослідник облаштував навіть фабрику з добування золота. Далі залишалося з'ясувати взаємне розташування Блакитного і Білого Нілу. Єгору Ковалевському вдалося це зробити, знайти місце знаменитих золотих копалень Соломона, відкрити Туматський кряж у витоках р. Тумат, який він назвав Миколаївською країною.

На зворотному шляху в Александрію, у Малій Нубійській пустелі, він також відкрив р. Абудом, ліву притоку Нілу, чим спростував думку відомих німецьких географів Гумбольдта і Ріттера, що Ніл має лише одну притоку – р. Атбара, а також твердження, буцімто витоків Білого Нілу – в Ефіопії. Муххамед-Алі високо оцінив роботу українця і нагородив його орденом Нішан-ель-Іфтігер.

Після повернення з цієї експедиції у 1849 р. Є. Ковалевський опублікував двотомну працю «Подорож до Внутрішньої Африки», в якій порівняв становище африканських рабів з кріпаками в Російській імперії. За це він отримав сувору догану від царя Миколи I та вісім днів гауптвахти. Від ув'язнення чи заслання його врятувало лише нове відрядження до Китаю [3].

Єгипетська сторінка є і в біографії славетної української поетеси Лесі Українки (1871–1913), яка в останні роки свого життя тричі приїздила на лікування в Єгипет – в Александрію та Гелуан. Місцевий сухий клімат позитивно впливав на її здоров'я, підірване туберкульозом, а цікава історія країни надихнула на створення циклу віршів «Весна в Єгипті». Відомо, що вона там вивчала історію Єгипту, займалася перекладами, писала свої твори. Саме під час першої поїздки до Єгипту в 1909 р. Леся

лише за три дні написала свою відому історичну драму «Бояриня». У квартирі-музеї поетеси у Києві можна побачити привезені Лесею з Єгипту чадру, квиток єгипетської залізниці, місцеве ресторанне меню, сувенір у вигляді скарабея, а також її фото із м. Гелуан 1913 року.

Цілком закономірно, що Леся Українка стала першою представницею України, вшанованою в Єгипті меморіальною дошкою. Її було урочисто відкрито 24 травня 2002 р. в єгипетському місті Александрія, в знаменитій Александрійській бібліотеці. Бронзовий барельєф виконано скульптором Богданом Коржем на кошти Товариства української культури в Угорщині з ініціативи його активістки, небоги Лесі Українки Наталі Драгоманової. А натхненницею передачі барельєфу до Єгипту стала Ярослава Хортяні, очільниця Товариства української культури в Угорщині [4]. Відтоді українська громада Александрії та Єгипту щороку влаштовує акції із вшанування Лесі Українки – з покладанням квітів та читанням її поезій.

Згадані нами українці були одними з перших відомих представників нашого народу в Єгипті. Прикметно, що за волею долі це були інтелектуали, кожен з них залишив по собі праці, які стали важливим внеском до історії єгипетсько-українських культурних та історичних зв'язків. А Єгору Ковалевському судилося зробити значний внесок і у дослідження географії та геології Єгипту.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кухаренко Р. Українці в Єгипті. *Міграція*. URL: <http://migraciya.com.ua/.../ukrai.../ua-ukrainians-in-egypt/>.
2. Матях В. М. Григорович-Барський Василь Григорович. *Енциклопедія історії України*. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Grygorovych_Barsky_V.
3. Можейко Інна. Як харків'янин в Африці золото шукав. *Слобідський край*. URL: <http://surl.li/brtyh>.
4. Клейменова О. «Як вільно, як радісно, так се Єгипет...» *Віче*. 2011. № 3. URL: <http://surl.li/brtxw>.

ПЕРШІ СПРОБИ «ВІДКРИТТЯ КОРЕЇ» СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ У 60 – 70-Х РР. XIX СТ.

Цицхвая Валерія, студентка I курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

У середині XIX ст. Корея стала об'єктом експансіоністських впливів ворогуючих за першість на Тихому океані Англії, Франції, Сполучених Штатів Америки з одного боку, Японії та Китаю – з іншого. У першу чергу, держави приваблювало вигідне геополітичне положення Корейського півострова, який опинився на перехресті світових транспортних артерій.

Сформоване уявлення про корейців як про виключно миролюбних людей спонукало американський уряд вжити більш наполегливих заходів для встановлення торгових відносин із Кореєю. Попри те, що раніше американські дипломати відзначали гостинність корейського населення, у серпні 1866 р. гамбурзький купець і авантюрист Ернст Опперт, зайшовши на американському пароплаві «Empregor» у гирло річки Ханган, провів безуспішні переговори щодо встановлення торговельних відносин із губернатором провінції Канхва [1, р. 624].

Увійшовши в історію, епізод військового вторгнення «Генерала Шермана» стане прекрасним приводом для американської влади використовувати його при здійсненні

поставленої мети, а саме – встановлення торговельних відносин, для чого від імені офіційної влади США в Корею будуть спрямовані військово-морські сили [2].

У липні 1866 р. американська шхуна «Генерал Шерман» прибула в Тяньцзін і вивантажила товари, призначені для англійської фірми «Meadows and Co.». Поряд зі звичайним вантажем, на борту були зброя, порох та інші контрабандні товари, призначені для пограбування королівських могил в околицях Пхеньяна. Під офіційним приводом «експериментальної торгової поїздки» 9 серпня «Генерал Шерман» вийшов із Чифу та взяв курс на північний захід до гирла річки Тедонган [3, с. 215].

22 серпня шхуна досягла морських воріт Пхеньяна. Намагався перешкодити проникненню судна в місто начальник оборони Пхеньяна полковник Лі Хеньїк. Американці несподівано взяли їх у заручники та вимагали за їх звільнення рис, золото, женьшень. Лише 28 серпня після рішучих дій місцевої влади полковник і його супутники були викинуті з борта американської шхуни, причому один із них потонув [3, с. 221].

Останньою краплею стало пограбування корейських човнів, які зустрічалися на шляху «Генерала Шермана», та стрілянина по місцевому населенню, під час якої загинуло щонайменше 12 осіб. Адміністрація Пхеньяна постановила знищити судно, як тільки трапиться така нагода. Корейською владою були випробувані всі способи щодо агресорів, і нічого не залишалось, як дати рішучу відсіч.

Після того, як 31 серпня надійшли відомості, що Престон не має наміру залишити Корею, губернатор Пхеньяна віддав розпорядження вигнати бандитів силою. «Генерал Шерман» був спочатку загнаний на мілину, а потім підпалений за допомогою човна, який був навантажений займистою речовиною [4].

Дипломатичні представники США в Пекіні та Шанхаї були обізнані про обставини загибелі «Генерала Шермана», про надану напередодні допомогу іншому американському кораблю. Проте американська влада вдалася до того, щоб використати епізод з «Генералом Шерманом» як привід для нової провокації. Під виглядом розслідування події американська влада мала намір реалізувати більш далекоглядні плани, як мінімум, з'ясувати про можливості встановлення торговельних відносин.

Так, посланник США в Петербурзі Кассіус Клей, дізнавшись у 1867 р. про плани повторної експедиції в Корею, запропонував У. Сьюарду захопити на півдні Кореї порт Гамільтон. В дусі «нової та великої політики експансіонізму» К. Клей передрікав велике майбутнє Китаю, Японії та Індії, а у зв'язку з ними США відводив роль «господаря становища» [5, с. 208]. Зрозуміло, що Кореї у цьому випадку відводилася роль сполучної ланки з Китаєм.

У цей період для американців склалися сприятливі обставини на Далекому Сході у зв'язку з тим, що увагу головних конкурентів США було прикуто до європейських подій і положення на Близькому та Середньому Сході. Під виглядом з'ясування обставин загибелі «Генерала Шермана», американські військові кораблі безперешкодно могли заходити в межі Кореї та займатися збором необхідної інформації. У січні 1867 р. адмірал Белл за запитом Берлінгема направив до Кореї військове судно, надавши його капітану вказівку «не подати жодного приводу до насильства та уникати зіткнень» [5, с. 212]. В ході експедиції вдалося встановити, що «Генерал Шерман» став жертвою власної провокації.

27 червня 1868 р. Дж. Сьюард був призначений спеціальним дипломатичним агентом для укладення торговельної угоди. На нього поклали обов'язок поставити корейський уряд до відома про те, що уряд Сполучених Штатів Америки, не отримавши достатніх гарантій і відповідної компенсації, не може залишитися байдужим до образи, скоєної у зв'язку зі справою «Генерала Шермана». З цієї інструкції випливало, що США мали намір застосувати військову силу щодо Кореї в разі відмови виконати пред'явлені умови.

Передбачалося, що тимчасовий трактат з 21 статті на зразок нерівноправних договорів, укладених з Китаєм та Японією, стане основою для майбутніх договорів з європейськими державами [6].

За його проектом усі порти на західному, південному та східному узбережжі повинні бути відкриті для торгівлі (ст. II). Крім прав екстериторіальності та консульської юрисдикції (ст. IV-X), іноземці отримували право повної свободи торгівлі та пропаганди християнської релігії по всій країні (ст. V, VI, XIII). Митний тариф на ввезені товари не повинен перевищувати тариф, встановлений для торгівлі з Китаєм і Японією (ст. VII). При цьому дорогоцінні метали звільнялися від мита, а іноземні грошові знаки могли бути у вільному обігу разом з корейськими грошима (ст. XVI). У ст. XVIII та XIX висувалася вимога до корейської влади, щоб вони направили до США та інших європейських держав вищих сановників для укладення спеціальних статей договору [6].

Однак місія Дж. Сьюарда була скасована у зв'язку з тим, що в липні 1868 р. американці були зайняті підготовкою та підписанням «додаткових статей» до Тяньцзінського договору 1858 р. З тексту проекту договору, складеного за зразком Канагавського договору 1854 р. видно, яке місце відводилося Корей у політиці США в разі його підписання: всі положення продиктовані інтересами американців. Корей були б нав'язані не вигідні умови, всупереч принципам взаємної вигоди та суверенної рівності держав, тим самим перетворивши її у напівзалежну країну [3, с. 345].

У березні 1871 р. американський уряд направив до Корей значні військово-морські сили у складі 6 військових кораблів для оборони в разі необхідності, очолювані посланником США в Китаї Ф. Лоу. Успіх майбутнього походу в Корею пов'язували з посиленням американського впливу в Китаї. У зв'язку з повстанням, яке спалахнуло у Китаї, проти іноземного втручання, терміни експедиції були відсунуті. Американцям потрібно було завоювати повагу з боку Китаю, тому позитивні результати від експедиції в Корею набували ще більшого значення.

Отже, період 1866 – 1871 рр. став початковим в американській колоніальній політиці в Корей. Аналіз воєнізованих експедицій 1866 – 1871 рр. показує, що в основі експансіоністської політики США в Корей лежав принцип «відкритої демонстрації військової сили». Таким чином, Корея не стала винятком у поширенні американської дипломатії, що практикувалась у середині XIX ст. під гаслами «альтруїзму» і «гуманності».

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kim Seung-young. Russo–Japanese Rivalry Over Korean Buffer at the Beginning of the 20th Century and its Implications. *Diplomacy & Statecraft*, № 16. 2005. P. 619–650. URL: <https://abdn.pure.elsevier.com/en/publications/russo-japanese-competition-over-korean-buffer-at-the-beginning-o> (дата звернення: 12.03.2022 р.).
2. Patterson, Michael Robert. Letter of Shufeldt V, Robert Wilson. August, 2006. URL: <http://www.arlingtoncemetery.net/rwshufeldt-usn.htm>1994-2011 (дата звернення: 18.02.2022 р.).
3. Гончар Б., Городня Н. Нова історія країн Європи та США. 1870–1918 роки. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 413 с.
4. Moon-Hyon N. Early History of Electrical Engineering in Korea: Edison and First Electric Lighting in the Kingdom of Corea. Promoting the History of EE. January 23-26, 2000. URL: http://www.ieeeighn.org/wiki/images/8/85/Nam-Early_History.pdf (дата звернення: 05.04.2022).
5. Шевчук О.В. Стратегічний трикутник США – КНР – РФ. *Дослідження світової політики: зб. наук. праць*. Вип. 24. 2013. С. 201–216.

6. The Embassy from Corea. *The New York Times*. September 18, 1883. URL: http://spiderbites.nytimes.com/free_1883/articles_1883_09_00001.html (дата звернення: 29.03.2022).

КОНЦЕПТ «СХІД» І ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН (ІРІ) В УМОВАХ МОНДІАЛЬНОГО СВІТОУСТРОЮ ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ, ДІАСПОРАЛЬНИЙ І МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

к.і.н., доц. Циватий Вячеслав Григорович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
член правління Наукового товариства історії дипломатії
та міжнародних відносин, заслужений працівник освіти України

Іран славиться поширенням своєї культури з давніх часів. Це можна розглядати як один з компонентів використання «м'якої сили». Інституціональний дуалізм присутній і в іранській структурі влади, що полягає в тому, що Президент реалізує публічну і культурну дипломатію на міжнародній арені, у той час як духовний лідер країни визначає рівні «м'якої сили» Ірану. Іран є однією з найдавніших цивілізацій, що зуміла, не зважаючи на ряд історичних подій, зокрема – і завоювання арабами, зберегти свою індивідуальність і національну ідентичність. Самі іранці вважають, що світ вони збагатили такими нематеріальними цінностями, як поезія і література, а до числа своїх національних надбань відносять три складові: перські килими, каліграфію і мініатюру.

Найбільш презентабельним із цієї точки зору є приклад президентства Мохаммада Хатамі та його ідея побудови діалогу цивілізацій, моделі міжкультурної комунікації, що зіштовхнулася з протистоянням з боку консервативних кіл іранського суспільства, а також робота Організації ісламської культури та комунікації (ICRO) з її культурними центрами за межами держави. Міжнародна спільнота дуже високо оцінило цю концепцію. Так, ООН оголосила 2001 рік – Роком діалогу між цивілізаціями під егідою ООН. Однак період перебування при владі М. Ахмадінежада і його консервативні погляди призупинили деяку лібералізацію, проголошену двома попередніми президентами. Важливість культури в іранській зовнішній політиці та дипломатії особливо відзначалася аятолою Моджерані, Міністром культури та ісламської орієнтації Ірану до своєї відставки у 2000 році [1, с. 117–121]. Для глибшого розуміння сучасного інституціонального розвитку культури, ідеології, філософії, політики і дипломатії Ірану, особливостей їх міжкультурного дискурсу, для нас представляє інтерес наукова спадщина Агатангела Юхимовича Кримського у сфері іраністики. Близький та Середній Схід, зокрема Іран, були предметом постійної уваги А. Кримського. Як історик він усвідомлював провідну роль цього регіону – колиски людської цивілізації. Протягом усього життя А. Кримський займався історією, культурою, літературою середньовічного Ірану. У ранньому середньовіччі Візантія й Сасанідський Іран були тими двома імперіями-суперницями, між якими був поділений близькосхідний світ. До того ж А. Кримський не раз підкреслював і обґрунтовував візантійські та іранські впливи на культуру України [2].

Варто акцентувати увагу на дієвості «м'якої сили» публічної дипломатії та культурної дипломатії Ірану, яка сприяє поширенню національних інтересів ІРІ по всьому світові. Ця складова зовнішньополітичної та політико-дипломатичної діяльності Ірану відіграє важливу роль у форматі просування позитивного іміджу цієї держави у світі, про що свідчить аналіз еволюції «м'якої сили» Ірану – від пізнього періоду правління династії Пехлеві (1971–1979) до сучасної Ісламської Республіки. Публічна дипломатія та культурна дипломатія Ірану спрямовані на захист національних інтересів

держави й просування позитивного іміджу своєї держави. Національні інтереси – це матеріальні та духовні цінності, до яких кожен народу народ має почуття приналежності, прихильності та соціокультурної власності, а також намагаються сприяти їх збереженню та популяризації [3, с. 26-29].

Публічна і культурна дипломатія держави фокусується перш за все на національних інтересах та їх пріоритетній значущості для суспільства. Існують різні думки щодо визначення національних інтересів між експертами різних держав, але можна сказати, що національні інтереси – це норма в політиці, дипломатії, зовнішньополітичному аналізі та прогнозуванні, менталітеті й міжкультурній комунікації [4, с. 32–36].

Цілі зовнішньої політики Ісламської Республіки Ірану (ІРІ) поділяються (класифікуються) на національні та наднаціональні (ісламські). Національні цілі спрямовуються на збереження й посилення дієвості національних цінностей, які є необхідними й пріоритетними, а також визначаються в рамках національних і територіальних кордонів. Наднаціональні цілі походять із сутності ісламської революції та ісламської суті Ісламської Республіки Ірану. Національними цілями зовнішньої політики є цінності та територіальні інтереси, на яких позиціонується Ісламська Республіка Іран як єдина влада, як нація, що оберігає, захищає, та перебуває в постійній ефективній взаємодії та інституціональному суперництві з міжнародними гравцями-акторами.

Основним інструментарієм культурної дипломатії та публічної дипломатії Ірану, посередництвом якого ефективно реалізується дана сфера іранської дипломатії – є міжкультурна комунікація, культура, мова, туризм і діаспора. Іран з його багатою культурою має потенціал для розвитку туристичної сфери, однак через накладені на нього санкції протягом тривалого часу, а також наявність певного негативного образу в ЗМІ, образу країни-агресора, що нескінченно розвиває свій ядерний потенціал, це не є можливим, є певною мірою стримуючим фактором [5, р. 299–319]. У відповідь на санкції та західну політику щодо Ірану були зроблені спроби закріпитися в кіберпросторі шляхом створення сайту «М'які війни та психологічні операції», який займається наданням останніх новин світу, але його основна відмінність полягає в тому, що інформація містить альтернативний, іранський погляд на події. Попри це щорічно 27 вересня відзначається як Міжнародний день туризму. У 2015 році, у цей день, Президент Ісламської Республіки Іран Роухані звернувся до доктора Масуда Солтафаніфара, віце-президента та голови Організації культурної спадщини, народних промислів та туризму – у своїй промові він зазначив, що туризм в Ірані також має потенційні можливості стати важливим компонентом м'якої сили держави, закликаючи до розвитку індустрії туризму Ірану з акцентом на соціальну, економічну та екологічну стійкість і залучення до цього процесу приватного сектору.

Іранська діаспора, яка проживає за межами Ірану, також може розглядатися як один із видів «м'якої сили». Близько 5 млн людей залишили країну, обравши для свого проживання Північну Америку, Австралію, Європу, країни Перської затоки, Туреччину та ін. Це змінило і вигляд багатьох міст. Так, наприклад, американський Лос-Анджелес отримав умовну назву «Техранжелес або Тегеранджелес» або «Іран-желес» через високу концентрацію проживання там іранців. Для цього використовується різноманітний інструментарій, починаючи від викладання перської мови, проведення показів іранських фільмів і художніх виставок, закінчуючи діяльністю кількох інтелектуально-мистецьких інституцій, кожна з яких зосереджена на конкретній галузі, наприклад, образотворчому мистецтві або програмах іранських досліджень. Так, наприклад, щорічно на майданчику Музею мистецтв округу Лос-Анджелес, найбільшого художнього музею в західній частині США, відбувається святкування Новрузу, іранського Нового року. Безумовно, що важливість «м'якої сили» у питаннях

іранської стратегії зовнішньої політики та практичної дипломатії буде зростати й надалі.

«М'яка сила» в останні роки відіграє дедалі зростаючу роль у дипломатичних практиках держав, зокрема – діаспоральній політиці. Іранська діаспора також може розглядатися як один з видів «м'якої сили». Нова й ефективно діюча інституція – Організація ісламської культури та комунікації (ICRO) (м. Тегеран), була заснована в 1994 році і підпорядковується Міністерству культури та ісламської орієнтації. Чудовим прикладом участі діаспори в реалізації політики «м'якої сили» Ірану є Фонд «Фарханг», що представляє з себе нерелігійну, неполітичну і некомерційну організацію, створену у 2008 році в Лос-Анджелесі. Метою і головними завданнями Фонду є поширення іранської культурної спадщини, розвиток і просування перської мови, міжкультурна комунікація, міжцивілізаційний діалог, комунікативні стратегії перської мови [6, с. 189–204]. Діяльність цього фонду відбувається за двома основними напрямками: ознайомлення американського суспільства з усім багатством іранської культури, підтримка і розвиток іранської культури та мистецтва для виховання наступного покоління ірано-американців [7, р. 364–367; 8, с. 269–280].

Отже, аналіз «м'якої сили» публічної дипломатії та культурної дипломатії Ірану, які сприяють поширенню національних інтересів ІРІ у всьому світі, засвідчує зростання позитивного іміджу цієї держави в поліцентричному світі. Ця складова зовнішньополітичної діяльності Ірану відіграє важливу роль у справі посилення та просування позитивного образу цієї держави у світі. Аналіз еволюції «м'якої сили» Ірану – від пізнього періоду правління династії Пехлеві (1971–1979) до сучасної Ісламської Республіки цілком підтверджує зазначене вище. В якості дипломатичного інструментарію в ІРІ на сьогодні розглядаються різні інструменти її реалізації, перш за все – через культуру, мову, туризм, спорт і діаспору. Важливість «м'якої сили» і концепту «Схід» у питаннях іранської стратегії зовнішньої політики та публічної дипломатії зростатиме й надалі. Практичний досвід, інституціональна модель і особливості культурної та публічної дипломатії Ісламської Республіки Іран, як східної держави, як східної моделі публічної та культурної дипломатії, також представляє інтерес і для України.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маленька Т.Ф. Іраністична спадщина А. Кримського. *Східний світ*. 2006. № 2. С. 117–121.
2. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.). Том I (1890–1917). Київ, 2005. 499 с.
3. Циватий В.Г., Громико Ол. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 8. С. 26–29.
4. Циватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. 2014. № 6. С. 32–36.
5. Harsij N. and Mollaei E. Iranian Soft Power during the Khatami Era (in Persian). *Policy Monthly*. 2009. Vol. 16 (no 4). pp. 299–319.
6. Mozaffari M. The Role of Ideology in Iranian Foreign Policy. *Iran and the Challenges of the Twenty-first Century: Essays in Honour of Mohammad-Reza Djalili*. Costa Mesa, CA: Mazda, 2013. P. 189–204.
7. Wastnidge E. The Modalities of Iranian Soft Power: From Cultural Diplomacy to Soft War. *POLITICS*. 2015. Vol. 35 (№ 3-4). P. 364–367.
8. Циватий В.Г. Институционально-исторические традиции политико-дипломатических систем и дипломатии: социологический аспект. *Социология дипломатии: Гипотеза,*

структура и тематические исследования: Монографія: Милан Язбец, Вячеслав Циватый и др. К., 2015. С. 269–280.

ПРИЧИНИ ТА ФАКТОРИ РАДИКАЛІЗАЦІЇ ІСЛАМУ В МУСУЛЬМАНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

к.і.н., доц. Ямпольська Лариса Миколаївна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У сучасному ісламі розвиваються два основні напрями: традиціоналізм і модернізм. Традиціоналізм (фундаменталізм, консерватизм) виступає за збереження ісламу таким, яким він склався в період домодерних соціально-економічних, політичних і культурних інститутів і уявлень. Він протидіє будь-яким змінам як у релігійній сфері, так і в суспільному житті. Носіями традиційної свідомості є представники офіційного духівництва, що підтримують правлячі режими (наприклад, диктатура шіїтського духівництва в Ісламській Республіці Іран). На відміну від традиціоналізму, модернізм (реформізм) прагне реформувати, пристосувати мусульманський догматизм до потреб сучасного розвитку, відкидаючи або замовчуючи одні концепції та розвиваючи інші. Носіями цього типу релігійної свідомості є, зокрема, прихильники «ісламського соціалізму», панарабізму та «ісламського націоналізму». Найбільшу загрозу для соціуму становлять радикалізм і екстремізм, унаслідок чого ісламський традиціоналізм часто називають «войовничим ісламом». Прихильники фундаменталізму вважають цілком допустимим використання терору і насильства для досягнення поставлених ними завдань, як правило, політичного характеру [1, р. 280].

Радикальний іслам – термін, яким сучасні історики та політологи всього світу користуються при визначенні суспільно-політичних рухів на Близькому та Середньому Сході, які ще називають терористичними, фундаменталістськими, екстремістськими. *Фундаменталізм* (від лат. fundamentum – основа) – антимодерністська релігійність, радикальне неприйняття мети та принципів модернізації, відстоювання традиційних світоглядних форм. *Ісламський фундаменталізм* – це форма радикального ісламу, пов'язана з вірою в те, що для повернення ісламським країнам їх «колишньої величі» мусульмани повинні відмовитися від усього, пов'язаного із «західними духовними цінностями та способом життя»; передбачає повернення до витоків – «фундаменту» ісламу часів пророка Мухаммада: пріоритету колективізму над індивідуалізмом (згуртованість у межах всемусульманської громади «умми»), рівності перед Аллахом, засудження накопичування та лихварства, виправдання «джихаду» як священної війни проти «невірних» [2, с. 4-5].

В умовах глобалізації ісламський фундаменталізм є ідеологією, що претендує на інтеграцію деструктивних доктрин і практик в єдину ідеологію, яка має ознаки тоталітарної. У своїй політичній риторичі він об'єднує як традиційні мотиви (боротьба Заходу і Сходу, конфлікт цивілізацій, культур і релігій), так і різні форми соціального протесту (антиколоніалізм, націоналізм тощо) [3]. У запереченні принципів ліберального суспільства і західної індивідуалістичної культури він виявився здатним набувати вкрай агресивних форм. У цих умовах важливо розмежувати іслам як релігію та політичну ідеологію. Остання, подібно до інших політичних ідеологій (націоналізм, комунізм, фашизм), набуває власної логіки розвитку, незалежної від первинних складових [4, р. 10].

Відмінна риса ісламського фундаменталізму полягає в тому, що він претендує на врегулювання всіх сфер суспільної діяльності: соціально-економічних відносин, політики, ідеології, юриспруденції, моралі, способу мислення. Це впливає з

універсального характеру самого ісламу, що безпосередньо бере участь у формуванні характеру державності та економічного устрою мусульманських країн [5, с. 75]. Ісламський фундаменталізм є основою релігійно-політичного екстремізму, що набуває все більш агресивних форм, зокрема міжнародного тероризму. Одним із сучасних проявів ісламського фундаменталізму є ваххабізм (на прикладі діяльності радикальних угруповань «Аль-Каїда», «Джамаат Шаріат» («Дагестанський фронт»), «Ісламська шура Дагестану»).

Основними причинами стрімкого розширення впливу ісламського фундаменталізму стали наступні фактори: відсутність у більшості мусульманських держав політичних сил демократичної орієнтації; невдачі при проведенні економічних реформ соціалістичного або ліберально-буржуазного характеру; активне проникнення в країни ісламу Заходу, що намагається нав'язати свою модель розвитку та закріпити військову присутність; напруженість в арабо-ізраїльських відносинах (діяльність угруповань «ХАМАС», «Брати мусульмани», «Палестинський ісламський джихад», «Аль-Джихад»); війни в Афганістані та Іраку (рух «Талібан», «Ісламська держава Іраку та Леванту»); «арабські революції» та громадянські війни в Лівії, Сирії, Ємені («Лівійська ісламська бойова група», «Ісламська держава Іраку та Леванту в Лівії», «Ісламський фронт Сирії», «Джебхат ан-Нусра», «Віляят Ємен»). Радикальний ісламізм спровокований сучасними секуляризаційними процесами в ісламському світі, втратою традиційних релігійних цінностей і послабленням моралі у суспільстві; його успіх обумовлений гострою антизахідною та антимодернізаційною спрямованістю.

Основною причиною успіху фундаменталістських ідей став ідейно-політичний контент ісламістської доктрини. Ідеологія ісламських радикалів ґрунтувалася на загальноприйнятих релігійних традиціях і була доступна для розуміння широких мусульманських мас. Відзначимо провідні теоретичні установки, які в цілому і зараз поділяються більшістю прихильників ісламського фундаменталізму.

1) Ідея універсальності ісламу – нероздільності релігії та суспільства.

2) Заклик повернення до первинного, «чистого» ісламу, під яким розумілося звільнення релігії від різних багатомістових нашарувань, підкреслювалася необхідність жити виключно за Кораном і Сунною.

3) Гасло панісламізму. Оскільки в Корані термін «єдність» («аль-вахда») виражається словом «віра» («аль-іман»), то мусульманська нація, за вченням ісламу, – єдина нація, що об'єднує в своїх межах всіх братів по вірі, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Поняття «аль-іман» включає три основні елементи: словесне визнання істинності Аллаха, його писань і його посланників; внутрішня згода, усвідомлення серцем істинності Аллаха; добрі справи, виконання розпоряджень ісламу, релігійних обов'язків. Звідси і відоме гасло «Братів мусульман»: «Іслам – це батьківщина і громадянство».

4) Ідея відродження халіфату, де світська та релігійна влада були б невіддільні одна від одної, а саме життя мусульманської громади визначалося колективізмом, соціальною та економічною справедливістю. Слід відзначити той факт, що суннітські богослови-правознавці вважали формальною основою існування халіфату не вказівки Корану, а одноголосну думку сподвижників Пророка Мухаммада, найбільш впливових теологів, і потім – всіх мусульман (іджма – узгоджена думка). Саме іджма надавала халіфату юридично обов'язкового характеру, перетворювала його на правову норму, принцип, елемент системи мусульманського права в цілому.

5) Боротьба за ісламське правління, встановлення ісламського порядку. Оскільки іслам – це і влада, і її здійснення, законодавство, освіта, закон, суд, в його межах реальним може стати універсальний для правовірних мусульман порядок, освячений божественними сурами Корану, хадисами Сунни, а також положеннями чотирьох провідних суннітських мазхабів (ханіфітів, малікітів, шафіїтів і ханбалітів) [6, с. 48].

Таким чином, до другої половини ХХ ст. вже діяла значна кількість об'єктивно сформованих в ході історичного розвитку мусульманського Сходу факторів радикалізації ісламу, зокрема:

1) давня традиція протистояння Заходу не послаблюється з роками і навіть закріпилася в колоніальний і постколоніальний період;

2) обмежений, локальний, незакінчений характер модернізації і «вестернізації» Сходу в цілому, а мусульманського – особливо;

3) розчарування більшості пересічних мусульман у політиці світських націоналістів, а тим більше їхнього соціалістичного крила, нездатного справитися зі складністю постколоніальних проблем у країнах ісламу;

4) підсвідома відмова від усього, що пов'язане з політикою світських урядів, зокрема західних адміністративних, юридичних, ідеологічних систем, включаючи соціалізм і лібералізм як «імпортовані ідеології»;

5) виникнення і швидке поширення ідей ісламського фундаменталізму як реакції на «вестернізацію» мусульманського суспільства, хоча і обмежену, але таку, що підривала монополію ісламу в соціальній і духовній сферах життя;

6) стрімке зростання соціальної напруженості, яке стимулювалося в процесі поляризації мусульманського суспільства, в ході пауперизації села, неконтрольованої урбанізації і гігантських масштабів маргіналізації урбанізованого населення [1, р. 286].

Ключовим фактором активізації ісламського фундаменталізму наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. стали глобалізаційні процеси. Глобалізація – це процес інтернаціоналізації, становлення суперечливого, але цілісного (інтегрованого) світу, у межах якого окремі суспільства, країни та регіони все більше набувають рис частин єдиного планетарного цілого, на розвиток якого впливає весь комплекс глобальних проблем [7, с. 25]. Держави Близького та Середнього Сходу втягнуті у глобалізаційні процеси та випробовують на собі як їхні позитивні, так і негативні наслідки.

Західний вплив і великий бізнес принесли в мусульманські країни вестернізований спосіб життя. Традиційна архітектура, східні базари, кав'ярні зникли, замість них з'явилися торгові пасажі, ресторани швидкого харчування і готелі. Часто ненависть до Заходу викликана навіть не військовою присутністю в мусульманських країнах, а саме цими фактами. В наукових і політичних колах мусульманських країн багато хто переконаний у тому, що США в своїй політиці ставлення до ісламського світу керуються концепцією С. Хантінгтона про «зіткнення цивілізацій» [8]. Проте ісламський світ не заперечує глобалізацію як таку, а висуває свій проєкт глобалізації – альтерглобалізацію як альтернативу сьогоdnішнім процесам. Він вимагає від сучасного світу, в першу чергу від Заходу, кардинальних змін. Тому для того, щоб знайти механізми адаптації ісламського світу в новий міжнародний порядок, потрібні широкий діалог і поступки з обох сторін [9, с. 37].

Варіант силового придушення суспільно-політичної боротьби ісламського світу проти глобалізації виглядає малоперспективним. Опора на могутні силові структури дає широкі можливості, але в довгостроковому плані подібний спосіб вирішення питання боротьби з радикальним ісламом виявляється вкрай небезпечним, що наочно показала агресія проти Іраку та Афганістану. Необхідна участь ісламського світу і врахування його інтересів, які виражаються сьогодні в самосвідомості, що вибудовується на базі політичної доктрини ісламу, адаптованої до умов глобалізації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Yampolska L.M. Radical Islam and Jihad: the Problems of Modern Scientific Discourse. *Man and Society in the Dimensions of Socio-Cultural Transformation: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 276–301. URL: DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-14>
2. Еремеев Д.Е. Ислам. Образ жизни и стиль мышления. М.: Политиздат, 1990. 288 с.

3. Nassaj H. The Causes of Emergence and Development of Takfiri Groups in the Islamic World; from Confrontation of Tribal and Civilized Life to Confrontation of Tradition and Modernity. URL: DOI: 10.22054/QPSS.2018.15806.1460
4. Juergensmeyer M. The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State. Berkeley: University of California Press, 1993. 292 p.
5. Примаков Е.М. Восток после краха колониальной системы. М.: Наука, 1982. 208 с.
6. Игнатенко А.А. Халифы без халифата. Исламские неправительственные религиозно-политические организации на Ближнем Востоке: история, идеология, деятельность. М.: Наука, 1988. 207 с.
7. Бек У. Что такое глобализация? М.: Ладомир, 2001. 304 с.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. М.: АСТ, 2005. 603 с.
9. Попков В.В. Реванш Востока. Соотношение Запада и Востока в глобальных геополитических трансформациях (конец XX – начало XXI века). Харьков: Бурун Книга, 2010. 127 с.

ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА, СОЦІУМ КРАЇН СХОДУ

THE MAIN REASONS AND FEATURES OF LONELINESS IN MODERN JAPAN

*Malimon Vitaliy Ivanovych, Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*

Traditionally, Japanese life used to be based on village communities and was a society that highly valued neighborhood relations, but in modern urban life, it is becoming increasingly difficult to establish and maintain close human connections, especially in the city. This creates a situation in which people are likely to become lonely. In other words, people who had hitherto lived in traditional family groupings and communities have increasingly come to spend more time as lone individuals with many actually living alone in the city. Some people living in single-person households in the city tend to feel loneliness, and sometimes this develops into a variety of mental health and psychiatric illnesses based on loneliness [6].

One of the brightest phenomena of loneliness in the Japanese socio-cultural realities was the phenomenon *hikikomori*.

The term *hikikomori* derives from the Japanese verbs *hiki* and *komoru*, which means «withdraw» and «come into» respectively. T. Fujiya first used the term in 1985 to refer to retreat neurosis and student apathy. It later gained international attention with the 1998 publication of the book *Shakaiteki Hikikomori: Owaranai Shishunki* (*Hikikomori: Adolescence without End*) by the Japanese psychiatrist T. Saito. The phenomenon is widespread in Japan where it is estimated that upwards of one million people live reclusive lives as *hikikomori*.

The first guidelines about *hikikomori* were published by the Japanese Ministry of Health Labour and Welfare (MHLW) in 2003, defining *hikikomori* as a condition characterized by:

- 1) A lifestyle centred at home;
- 2) No interest or willingness to attend school or work;
- 3) Persistence of symptoms/behaviours beyond six months;
- 4) Schizophrenia, mental retardation or other mental disorders were to be excluded.

Among those with no interest or willingness to attend school or work, those who maintained personal relationships (e.g., friendships) were also to be excluded.

Alongside a growing scientific literature on *hikikomori*, the phenomenon is gaining a growing presence in common media. Its popular representations include a number of novels and graphic novels, and various blogs and YouTube channels dedicated to the topic. This prevalence in the media may contribute to a rise in cases, but has also contributed to increased awareness of the phenomenon [1].

In 2019, Kato *et al.* [Kato T. A., Kanba S. and Teo A. R.] provided an updated proposal of diagnostic criteria for *hikikomori*, which comprised the following criteria: 1) marked social isolation in one's home; 2) duration of continuous social isolation of at least 6 months; and 3) significant functional impairment or distress associated with the social isolation. This definition tried also to clarify the frequency of going outside home, and the duration of social withdrawal. However, the requirement for avoidance of social situations and relationships was removed, since *hikikomori* commonly report having few meaningful social relationships and little social interaction. Distress or functional impairment should be carefully evaluated, since subjective distress may not be present, albeit *hikikomori* people usually feel distressed as the duration of social withdrawal gets longer.

Various other forms of severe social withdrawal were described in Japan from the end of the 1970s. For instance, the term *taijin kyofusho* describes young people who leave their jobs or schooling for long periods without having a diagnosis of depression or psychosis. *Taijin kyofusho* has been associated with social phobias or social anxiety disorders and has been classified in DSM-5 into the glossary of cultural concepts of distress [5].

Study 2018 has shown that a large number of Japanese individuals are feeling lonely, that loneliness is linked to socioeconomic disadvantage and that individuals who are lonely are more likely to have worse mental health. As an earlier study showed that almost half (48%) of Japanese adults do not talk to anyone about their feelings of loneliness, while 57% of those who are lonely think it is due to factors beyond their control this highlights the necessity of efforts to increase public recognition and understanding of loneliness as a public health issue. In Japan, majorities say loneliness has had a negative impact on their mental health (75 percent), physical health (63 percent), and personal relationships (59 percent), and nearly half say it's had a negative impact on their ability to do their job (47 percent) [2].

Results study 2020 showed that loneliness was prevalent across the period with over 40% of individuals being categorised as lonely every month. Loneliness was associated with male sex, younger age and various forms of socioeconomic disadvantage (lower education, income, worsening household finances and being unemployed). Lonely individuals were more likely to experience worse mental health (anxiety and depressive symptoms) compared to their non-lonely counterparts [7].

The issue of loneliness and social isolation has become even more serious amid the COVID-19 pandemic. A relatively small survey conducted by cybersecurity outfit Kaspersky, which looked at the connection between technology and loneliness, showed that 55.6 percent of Japanese respondents reported feeling lonely before the pandemic began. More and more people worry about their lives, and the number of suicide cases have jumped. Against that backdrop, the government set up a panel of experts to discuss the government's basic philosophy in addressing the issue. The adopted plan said that loneliness and social isolation is a problem that can happen to anyone and should be addressed by society as a whole. It urges the government to work more closely with the private sector and nonprofit organizations [4].

In February 2021, then-Prime Minister Yoshihide Suga appointed Tetsushi Sakamoto to the role of Japan's first «Minister of Loneliness». The decision followed the UK's lead, which introduced a similar position in 2018, and was partly catalyzed by a rise in suicide rates during the pandemic. Though Sakamoto left the role as Fumio Kishida was sworn into office, the fledgling prime minister established a new task force on loneliness and social isolation at the end of 2021. The task force has been charged with offering around-the-clock consultation services through telephone and social media, alongside working with NGOs and the private sector to ensure isolated individuals can better connect with the community [3].

In conclusion, we want to emphasize that loneliness in modern Japan has become a widespread societal condition and has many manifestations and requires complex research.

BIBLIOGRAPHY

1. Castelpietra G., Nicotra A. and Leo D. The Hikikomori Phenomenon : Could Loneliness Be a Choice of Self-Restriction from Society? URL: https://www.scirp.org/pdf/ojpsych_2021012715172916.pdf.
2. DiJulio, Hamel L., Muñana C., Brodie M. Loneliness and Social Isolation in the United States, the United Kingdom, and Japan : An International Survey. *The Economist & Kaiser Family Foundation*, 2018. URL: <https://files.kff.org/attachment/Report-Loneliness-and-Social-Isolation-in-the-United-States-the-United-Kingdom-and-Japan-An-International-Survey>.

3. Frankly, Here is the Root of Loneliness in Japan. URL: <https://www.tokyoweekender.com/2022/02/the-plight-of-loneliness-in-japan>.
4. Japan Adopts Measures to Tackle Loneliness and Isolation. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2021/12/28/national/loneliness-isolation-measures>.
5. Kato T. A., Kanba S. and Teo A. R. Hikikomori : Multidimensional Understanding, Assessment, and Future International Perspectives. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31148350>.
6. Kato Takahiro A., Shinfuku Naotaka, Sartorius Norman, Kanba Shigenobu. Loneliness and Single-Person Households : Issues of Kodokushi and Hikikomori in Japan. URL: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-981-10-2327-9_9?noAccess=true.
7. Stickley Andrew, Ueda Michiko. Loneliness in Japan during the COVID-19 Pandemic : Prevalence, Correlates and Association with Mental Health. URL: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0165178121006132?token=F506854F62ADE078F905D5CE8989A1BF150B62588F59723C9EE6FAD0EF872287C152E08A9FEE3DCAB00FB300A57E25CF&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220428125925>.

ХАЛЯЛЬ КАК ОБРАЗ ЖИЗНИ В ИСЛАМЕ

*Ага Хайсам Мухаммад, аспирант историко-философского факультета
Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова (г. Киев)*

Сейчас во всем мире увеличивается число приверженцев Ислама. Мусульманами являются представители многих народов, в том числе среди мусульман есть и славяне, проживающие в Украине. Для современного исламоведения и востоковедения одной из актуальных тем является изучение культурных и религиозных особенностей мусульман, проживающих в разных странах мира, в том числе и в Украине. Поэтому особое внимание необходимо уделить рассмотрению образа жизни мусульман и всего, что с ним связано. Это необходимо для налаживания более тесного межкультурного и межрелигиозного диалога и поможет пониманию тех или иных принципов, которых мусульмане придерживаются в своей жизни.

Понятия дозволенного и запрещенного являются основополагающими в Исламе, стержнем исламской правовой системы (фикх), и на каждом лежит личная ответственность за использование в нашей жизни установок «халяль» и «харам». Поэтому следует рассмотреть, что означает каждый из терминов.

Харам – это запретное, то, что запрещено делать человеку, а совершающий поступок, относящийся к категории харам, совершает грех.

Халяль – в общем данный термин означает то, что разрешено, то, что одобрено, то, что следует делать человеку. С позиции исламского права «халяль» – это то, что разрешено. В более узком смысле слово «халяль» стало синонимом пищи, дозволенной к употреблению мусульманину.

Слово «халяль» сейчас на слуху фактически у каждого. Это связано и с увеличением мусульманского населения, и с бурным развитием индустрии халяль, и стремлением потребителей покупать наиболее полезную и здоровую пищу [1]. Сегодня термин «халяль» является синонимом качества и экологичности [4]. Халяль-индустрия расширяет свои границы во всём мире не только за счёт мусульман, но и представителей других конфессий, которые с удовольствием пользуются халяльной продукцией и предпочитают именно её [3].

Поэтому, став важной мощной движущей силой мирового рынка, продукция «халяль» определенно имеет долгосрочную перспективу развития. Это связано с тем, что численность мусульманского населения Земли составляет 1,7 млрд человек, т. е.

примерно 24 % жителей планеты. Ожидается, что к 2030 году количество мусульман приблизится к 2,2 млрд человек. Следовательно, показатели потребления продовольствия (особенно мяса) в мусульманских странах будут расти значительно быстрее среднемировых [4]. Халяльный бизнес чувствует себя уверенно и растет высокими темпами во всем мире.

Под термином «халяль» сейчас в основном подразумевают пищевую, и в частности, мясную продукцию, которую разрешено употреблять мусульманам [5]. Однако это понятие намного шире и включает в себя целый ряд аспектов: способ мышления, поступки, общественные отношения, одежду, развлечения, пищевую, косметическую, фармацевтическую промышленность, медицинское обслуживание, туристический, ресторанный, гостиничный бизнес, финансы и прочее.

Согласно стандарту халяль, запрещено употребление крови, свинины и продуктов из нее, например, колбасы, желатина и так далее. Также запрещено употребление мяса дозволенных животных, например, курица, говядина, баранина, если они не зарезаны с соблюдением требований Шариата, согласно которым животное должно быть забито вручную путем перерезания пищевода трахеи и кровеносных сосудов. При этом туша должна быть обескровлена.

В наши дни наука подтверждает практическую пользу для организма человека различных ограничений, соблюдавшихся предками в религиозных целях. В требованиях, предъявляемых к мясной продукции, есть и практический резон. Например, недостаточно обескровленное мясо погибшего животного в жарком климате может стать источником опасности [2]. Отдельно отметим существование проблемы, связанной с фальсификацией продукции халяль, и это связывают с ее довольно большой популярностью [7]. Поэтому большое внимание уделено разработке и внедрению стандартизации халяль [6] как мясных, так и других продуктов.

Что касается медицинского обслуживания по стандартам «халяль», то, прежде всего, следует обратить внимание на то, чтобы мужчины и женщины получали услуги у медицинского персонала одного с ними пола. Также при возможности следует выделить отдельные корпуса или этажи для размещения мужских и женских палат. Особое внимание следует уделить акушерско-гинекологическому обслуживанию женщин. Их должны обслуживать исключительно женщины. Врачам следует назначать медицинские препараты, которые изготовлены из халяльных ингредиентов. Кроме этого, в больницах питание должно быть исключительно халяль, а врачи и обслуживающий персонал придерживаться исламского дресс-кода либо носить скромную одежду.

Подобные принципы действуют и в туристическом бизнесе. По возможности номера, где предполагается размещать женщин и мужчин, должны находиться в разных местах, также следует выделить семейные номера. Кроме этого, по возможности следует организовать отдельные пляжи и бассейны для женщин. Питание в гостиницах также должно строго соответствовать стандарту халяль. В последние годы появился ряд исследований, посвященной данной тематике [8]. Поэтому важное внимание следует уделить организации ресторанный бизнеса по стандарту халяль. Все продукты и ингредиенты, которые используются для приготовления блюд и напитков, должны быть халяль. Запрещено подавать свинину, мясо, забитое не по критериям Шариата, и алкоголь. Если ресторан готовит как халяльные, так и не халяльные блюда, то недопустимо соприкосновение халяльной продукции с нехаляльной, использование одних разделочных инструментов, посуды и так далее. Подобный принцип используется и в магазинах, в которых реализуют халяльную продукцию.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Вы думаете, что Ваша еда – халяль? Не заблуждайтесь! *Islam Today*. URL: https://islam-today.ru/islam_v_rossii/tatarstan/halal-kak-obraz-zizni/ (дата обращения: 16.02.2022).
2. Качество, гарантируемое духовностью. URL: https://www.kp.ru/best/kazan/halal_kazan/ (дата обращения: 16.02.2022).
3. Почему не мусульмане предпочитают халяль? URL: <https://islam.ru/content/veroeshenie/43568> (дата обращения: 16.02.2022).
4. Халяль – здоровый образ жизни. *Продукт ВУ*. URL: <https://produkt.by/story/halyal-zdorovyy-obraz-zhizni> (дата обращения: 16.02.2022).
5. Халяль как образ жизни. *Духовное управление мусульман Татарстана*. URL: https://dumrt.ru/ru/help-info/theology/analytics_1087.html (дата обращения: 16.02.2022).
6. Халяль: интеграция, сертификация, развитие в России и мире. *Все о мясе*. 2012. № 5. С. 45-47.
7. Шаталова М.Н., Бачинская В.М., Гончар Д.И. Проблема фальсификации продукции «халяль» на российском рынке. *Academy*. 2021. № 2 (65). С. 47-49.
8. Шныркова А.С., Предводителева М.Д., Решетникова К.В. Исследования в сфере халяль-туризма и гостеприимства: библиометрический анализ. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Менеджмент*. 2020. № 19 (2). С. 256–282. URL: <http://doi.org/10.21638/11701/spbu08.2020.206.>

ПРОЄКТ «СХІД-ЗАХІД» У КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ: ПОЧАТОК РЕАЛІЗАЦІЇ (1999 – 2000 РР.)

Балобанова Олександра, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Підвищений інтерес до прикаспійських держав після розпаду Радянського Союзу в 1991 р. визначили вуглеводневі ресурси, запаси яких одразу набули політичного відтінку. Величезний інтерес до нових трубопровідних проєктів проявляли американські і європейські нафтогазові компанії. Міжнародні консорціуми поспішали зайняти вигідне місце на нафтогазових родовищах. Інкорпорації у регіон західних нафтогазових компаній сприяла реалізація проєкту «Схід-Захід».

Мета статті – окреслити початковий етап реалізації трубопровідного проєкту «Схід-Захід» у Каспійському регіоні та проаналізувати фактори, які перешкоджали будівництву нових експортних маршрутів.

Оскільки будівництво трубопроводів знаходилося у компетенції американських корпорацій, які займалися транспортуванням нафти, адміністрація Клінтона почала вести переговори з директорами компаній, багато з яких розглядали ці переговори як пресинг і тиск з боку американського уряду.

У жовтні 1998 р. адміністрація США запросила керівників провідних американських компаній («Амосо» та «Chevron») у Вашингтон, де їм була викладена позиція американського уряду про підтримку нафтопроводу Баку-Джейхан. Адміністрація Клінтона наполегливо закликала інші компанії до участі у реалізації зовнішньополітичної стратегії США у регіоні [1, с. 57]. У результаті енергетичні компанії «Chevron», «Mobil Oil», «Shell», «КазахОйл» погодилися в 1999 році розглянути проєкт будівництва двох нафтопроводів з Казахстану до Азербайджану по дну Каспійського моря з подальшим продовженням до Туреччини як складової коридору «Схід-Захід».

Головний менеджер компанії «Шелл» А. Уезерілл, який займався розробкою проекту газопроводу з Туркменістану до Туреччини через Іран, зазначав: «Цей проєкт дуже невігідний, але ми не хочемо війни зі США через нього» [1, с. 59].

Переговори США зі світовими енергетичними компаніями велися настільки агресивно, що навіть британська компанія «British Petroleum», яка спочатку виступала різко проти нафтопроводу Баку-Джейхан, була змушена переглянути свою трубопровідну стратегію. Після злиття «British Petroleum» з «Amoco» (1998 р.) новий концерн «BP-Amoco» став першою нафтовою компанією, яка почала активно підтримувати будівництво трубопроводу Баку-Джейхан [2, с. 192]. Без сумніву, на формування цієї позиції вплинули неодноразові переговори з представниками адміністрації Клінтона.

Таким чином, США намагалися заручитися підтримкою провідних американських компаній, щоб вони вплинули на рішення інших членів Каспійського трубопровідного консорціуму. У результаті американська компанія «Unocal Corporation» також погодилася підтримати проєкт Баку-Джейхан. Віце-президент «Unocal Corporation» Дж. Мареска стверджував, що в Азербайджані знаходиться понад 60 млрд барелів нафти, і цього було б достатнього для забезпечення нафтою Європи та інших зацікавлених у цьому сторін [2, с. 193]. Таким чином, він акцентував увагу на тому, що будівництво великого трубопроводу просто необхідно, оскільки нафтопроводи Баку-Новоросійськ і Баку-Супса не впораються з експортом всієї азербайджанської нафти.

Представники адміністрації США почали також активно говорити про те, що нафту можна отримати не тільки з азербайджанських родовищ, але зі східного узбережжя Каспійського моря – з Казахстану і, можливо, з Росії. Планувалося долучити Казахстан до експорту нафти, яку неможливо буде транспортувати через КТК, по турецькому маршруту «Схід-Захід» [3, с. 6].

Що стосується Росії, то адміністрація Клінтона сподівалась, що їй вдасться дійти згоди про експорт частини російської нафти в Європу через Туреччину [3, с. 7]. Однак, згодом США відмовилися від ідеї включення російської нафти в проєкт «Схід-Захід» та змістили акцент на Азербайджан, Казахстан і Туркменістан як основні джерела енергоресурсів. Проте, проєкт міг бути організований тільки за умови транспортування через трубопровід Баку-Джейхан всієї нафти східного узбережжя Каспію та морських родовищ Азербайджану.

До того ж США намагалися домовитися про постачання нафти з казахстанського родовища Узень, яку спочатку планувалося транспортувати у Китай. Більш того, Вашингтон намагався довести невігідність використання Босфорса як нафтового маршруту в порівнянні з нафтопроводом Баку-Джейхан. Представники американської адміністрації говорили про те, що Джейхан буде працювати 365 днів на рік, а Босфор на 2 місяці випадає з графіка транспортування нафти через погані погодні умови [4, с. 59].

Разом з тим і новосформований турецький уряд усвідомлював, що зміцнення політичних відносин з прикаспійськими республіками залежало від розвитку економічних зв'язків. Новий уряд Туреччини почав активно розвивати інфраструктурні проєкти з регіоном.

Відтак, був побудований міжнародний аеропорт в Туркменістані. З Казахстану, Узбекистану, Киргизстану і Таджикистану були організовані прямі рейси до Туреччини. Свобода пересування до Туреччини та назад полегшувала вирішення безлічі дипломатичних і ділових питань. «Turkish Airlines» була єдиною закордонною авіакомпанією в Туркменістані. Близько 40% інвестицій в економіку країни надходили з Туреччини.

Анкара могла сприяти реалізації проєкту «Схід-Захід» як зниженням тарифів і гарантією фіксованої вартості, так і впливом на інші держави регіону. Дж. Вулф,

спеціальний радник президента і держсекретаря США з питань політики у Каспійському регіоні у сфері енергетики, вважав, що проєкт вдасться здійснити лише якщо будуть адекватні ціни, прийнятні тарифи і вигідні умови договору [5, с. 108].

У зв'язку з цим, США переговори з Туреччиною, щоб остання визначила взаємовигідні транзитні тарифи, які сприяли б підвищенню привабливості нафтопроводу Баку-Джейхан для компаній КТК [6, с. 134]. У відповідь на це турецький міністр з питань енергетики повідомив, що для Азербайджану тарифи будуть мінімальними до тих пір, поки не покриється вартість трубопроводу. Туреччина також обіцяла виділити фінансову підтримку на будівництво Баку-Джейхан за умови, що вартість нафтопроводу не виросте з 2 млрд до 4 млрд дол.

Туреччина робила активні кроки по залученню пострадянських держав регіону в здійснення стратегії «Схід-Захід». 1-2 березня 1998 р. у Стамбулі відбулася зустріч представників Туркменістану, Азербайджану, Грузії, Казахстану і Туркменістану, на якій вирішувалося питання розробки та транспортування азербайджанської нафти. Росія висловила протест проти цієї зустрічі, висловивши думку, що вона теж повинна була брати участь у розв'язанні даного питання.

17 квітня 1999 р. у рамках реалізації проєкту «Схід-Захід» був запущений в експлуатацію нафтопровід Баку-Супса. Це був важливий крок у реалізації проєкту уряду США по створенню енергетичного коридору «Схід-Захід» і просуванню Туреччини на панівні позиції в Каспійському регіоні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахмедова Е. Перспективи інтеграції Туреччини у сферу зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2014. № 4. С. 56–62.
2. Матей Ю.Ф. Ідея «Великої Південної Азії»: новий регіональний підхід США до країн Прикаспію. *Сходознавство. Актуальність та перспективи*. Тези доповідей II Міжнародної науково-методичної конференції (19 березня, 2021 р.). Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. С. 192–194.
3. Павленко В.І., Бочарніков В.П., Свешніков С.В. Політика безпеки і воєнно-політичні відносини Туреччини. *Наука і оборона*. 2015. № 1. С. 3–8.
4. Ахмедова Е. Перспективи інтеграції Туреччини у сферу зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2014. № 4. С. 56–62.
5. Худолій А.О. Америко-турецькі відносини на початку ХХІ століття. *Американська історія та політика*. 2017. № 3. С. 103–113.
6. Ямпольська Л.М., Матей Ю.Ф. Проблема статусу Каспійського моря у геополітичних стратегіях зацікавлених держав на рубежі ХХ – ХХІ ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Том 33. С. 128–143. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6358> (дата звернення: 15.04.2022).

ХАТІДЖЕ ТУРХАН-СУЛТАН – ОСТАННЯ ВАЛІДЕ ДОБИ «ЖІНОЧОГО СУЛТАНАТУ»

к.і.н., доц. Беззубенко Аліна Володимирівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

Пушкаренко Олександра, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

На сучасному етапі розвитку держави одним із важливих показників є становище жінки в суспільстві. Тому дослідження з гендерної та жіночої тематики викликають значну зацікавленість не тільки у науковому середовищі, а й у широких колах громадськості, особливо якщо йдеться про регіон Близького Сходу, Туреччину зокрема, причому як на етапі існування Османської імперії, так і у процесі становлення світської держави.

Багатогранність політичної історії Османської імперії визначається не лише її впливом на світову політику, а й строкатістю подій у межах султанського палацу. Тому не дивно, що однією із найсуперечливіших тем в історії османської держави є тема султанського гарему та становища його мешканок. Уявлення про гарем багато в чому формувалися під впливом записок і спогадів західних мандрівників та послів, яким нібито доводилося бувати в гаремі. Слід зазначити, що в той час це було досить складним завданням, тому що гарем був забороненим місцем, і увійти до нього не могли не тільки іноземці, а й самі мешканці султанського двору чоловічої статі, крім султана та служників-євнухів.

Тож для європейських мандрівників XIX ст. було характерним стійке уявлення про безправне становище жінок в Османській імперії, зокрема тих, хто опинився в султанському гаремі, формується певний стереотип про гарем та підпорядкованість жінки своєму володарю. Однак ретельне вивчення архівних матеріалів сучасними дослідниками показало насправді іншу картину: багато жінок (і в столиці, і в провінції) брали активну участь у соціально-політичному житті країни, були ініціаторами різних благодійних акцій тощо.

При більш ґрунтовному вивченні статусу та поведінки найбільш відомих «затворниць» султанського гарему виявляється їх безперечний вплив на діяльність імперії, що особливо зріс у період з середини XVI ст. до другої половини XVII ст. Саме у цей час вони виступали активними учасницями палацових угруповань, визначали державну політику. Подібна тенденція, безумовно, була пов'язана із важливими змінами у житті самої Османської держави.

Доба «Жіночого султанату» – суперечливий, а часом і загадковий період в історії Османської імперії, коли жінки відігравали значну роль в управлінні державою. Період «Жіночого султанату» має конкретні часові межі. Початком цього періоду вважається 1550 р., а його зачинателькою – Хюррем-султан, хасекі султана Сулеймана. Кінцевою датою «Жіночого султанату» вважається 1656 р. Саме у цьому році на пост великого візира Османської імперії було призначено Кепрюлю Мехмеда-пашу. Ця подія стане кінцем одного періоду турецької історії та початком нового – епохи Кепрюлю. Примітним є той факт, що перша українка вважається зачинателькою доби «Жіночого султанату», а інша – перегорнула надзвичайно цікаву сторінку турецької історії, завершивши цей період.

Як і Хюррем-султан ця султана була з українських земель. Коли вона потрапила в полон їй виповнилося тільки 12 років. На відміну від Роксолани, збереглося справжнє ім'я Хатідже Турхан – Надія [1].

Першу освіту в османів Надія отримала, прислуговуючи Атіке – сестрі султана Мурада IV. Коли ж на трон зійшов Ібрагім I (1640 – 1648 рр.), його мати Кьосем віддала йому в дарунок рабинню Надію. У гаремі їй дали ім'я Хатідже Турхан (у перекладі –

«шанована», «обрана»). Вона була розумною та освіченою наложницею [1]. Пряме свідчення про українське походження Хатідже Турхан міститься в донесенні 1651 р. посольства Б. Репніна, Б. Хитрово та А. Іванова про хід перемовин у Варшаві, а також у спогадах вірменина Єремія Кьомюрджіяна, рапортах польського посла в Стамбулі від 1654 р. Миколая Бегановського та венеційського посла Джакомо Кверіні від 1676 р. [2, с. 330].

Про перші роки її перебування в гаремі султана Ібрагіма I невідомо практично нічого. Вперше про неї османи дізналися 2 січня 1642 р., коли на світ в останню ніч Рамазану з'явився її та султана Ібрагіма I первісток Мехмед. З народженням сина Хатідже Турхан стала старшою хасекі султана Ібрагіма. Їй на подарунки виділили 2 тис. 988 курушів (149 тис. 400 дол.) [3, р. 107]. Окрім сина вона народила султанові ще трьох дочок – Гевхерхан-султан, Атіке-султан та Бейхан-султан. Ще один син, Ахмед, помер у дитинстві.

Відомо, що Ібрагім I мав не одну хасекі, тобто з роками особливість та високу значимість це звання втрачало. Також це свідчить, по-перше, про те, що Хатідже Турхан, попри народження первістка султанові, не мала порівняно з іншими його жінками серйозних привілеїв. І навіть, будучи вже матір'ю султана Мехмеда IV, вона не мала великого впливу чи пошани при дворі. Сталося це через її попередницю, Кьосем-султан, яка мала надвелику владу і не думала поступатися місцем молодій Турхан-султан.

Але після страти Кьосем-султан, бабусі Мехмеда IV, Турхан швидко перебрала владу до своїх рук: змістила з посади головного євнуха гарему Узуна Сулеймана, підвищила собі щоденні виплати, і, звичайно, стала регентом при малолітньому султанові. Хатідже Турхан, на відміну від Роксолани, оточувала себе вихідцями з українських земель. Приміром, її зять, адмірал османського флоту Сари Кенан-паша, був запорозьким козаком, знайомим із морською справою. Саме під чай його командування османський флот біля входу в Дарданелли у червні 1656 р. зазнав нищівної поразки від венеціанців. Сари Кенана було заарештовано, однак йому вдалося уникнути страти завдяки старанням Хатідже Турхан [4, с. 240-241].

Хатідже Турхан називають ще «Залізною леді». Адже її стиль ділового листування з великими візирами й адміралами вражає безкомпромісністю та безапеляційним тоном. На підтвердження цих слів наведемо текст її листів від 1652 р., які вона адресувала великому візирю Гюрджю Мехмеду-паші: «Пашо, вітаю тебе та повідомляю: Моєму вінченосному синові ти казав: «Флот п'ятого дня цього тижня виведемо у море». Якщо таке сказав, то нехай так і буде, бо в покоях падишаха неправдиві слова говорити – це помилка. Даючи обіцянки, ти повинен бути уважним і маєш виконувати їх. Намагайся до четверга все зробити. Нехай осліпнуть твої вороги!...». У наступному листі Хатідже Турхан висловлювала занепокоєння з приводу наближення дати виходу військового флоту на Крит, за який уже сьомий рік бились османи. Адже, перевібивши слова та обіцянки паші, вона дійшла висновку, що кораблі до відправлення зі столиці не готові: «Пашо, вітаю тебе та повідомляю: Чому ти не цікавишся флотом? У наших покоях ти, говорячи «все готово у найкращому вигляді», збрехав. Людина, яку я відіслала все перевірити, сказала, що нема нічого такого. Ти казав: «Треба півтори тисячі веслярів». Уже достатньо, ми платимо гроші! Гроші для боєприпасів ти просиш – даємо, треба, щоби вже давно все було закінчено...» [2, с. 366-367].

Коли новим візиром став Кепрюлю Мехмед-паша, він поставив наступні вимоги: рішення великого візира не переглядатимуть; великий візир зможе самостійно призначати, заохочувати та знімати з посади чиновників; великий візир буде без ради султана приймати рішення за скаргами; ніхто в палаці не зможе втручатись у справи держави [5]. Фактично він наполягав на поверненні тих повноважень, які були у

великих візирів за султанів Сулеймана I та Селіма II. Хатідже Турхан схвалила його вимоги, чим і поклала край епосі «Жіночого султанату». Тепер усіма державними справами тривалий час опікувався тільки великий візир Кепрюлю Мехмед-паша, а згодом і його син.

Така політика великого візира дала султані Хатідже Турхан змогу відійти від політичних справ і зайнятися розбудовою Османської імперії в прямому сенсі цього слова. Спочатку вона побудувала в районі Бешикташ водограй (не зберігся), потім відбудувала дві фортеці в місцевості Чанаккале. Однак найбільшого визнання Турхан домоглася, добудувавши в Стамбулі Нову Мечеть Валіде. Ця мечеть має цікаву історію будівництва: перший камінь мечеті в Еміньюню був закладений ще Сафіє-султан, прапрабабкою султана Мехмеда IV, у 1597 р.; для будівництва Сафіє вибрала ту частину міста, де проживало найменше мусульман, і хотіла, тим самим, направити «невірних» в ісламську віру. Крім самої мечеті в комплекс також увійшли монарший павільйон, початкова школа, громадський фонтан, ринок прянощів і великий мавзолей Турхан-султан. Комплекс отримав славу першої імперської мечеті, побудованої жінкою [1]. Для будівництва фортець і мечеті було створено спеціальний фонд. Його реєстр і книга зберігаються в бібліотеці Сулейманіє.

Особливу увагу Хатідже Турхан приділяла бібліотеці Нової мечеті, зокрема поповненню її фонду і зберіганню 314 книжок (Корану та іншої літератури на релігійну, філософську, медичну і історичну тематику). Як вказує О. Шутко, «на реалізацію благодійних проєктів Хатідже Турхан заповіла 3 пекарні, 4 крамниці, місця мелення кави, кілька земельних ділянок у Стамбулі, 40 сіл і 5 маєтків у Румелії» [4, с. 237].

Окрім згаданих благодійних проєктів, Хатідже Турхан ще й перебудувала гарем палацу Топкапи, який постраждав від двох великих пожеж у 1662 р. та 1665 р. Усі дерев'яні частини будівель замінили на цеглу і мармур, звезені з різних регіонів Османської імперії. Кімнати валіде, її ташлик (дворик), особисті покої султана та чорношкірих євнухів оздобили кольоровим фаянсом. Це був грандіозний ремонт, який влаштували в палаці Топкапи після правління Мурада III [2, с. 356].

Хатідже Турхан не раз заступалася за бідних та злидарів. Наприклад, у спогадах К. де ла Магделена, який багато років мешкав в Туреччині, навіть побував в турецькому полоні, містяться відомості про «руську селянку, поневолену татарами» султаншу-валіде Хатідже Турхан, яка допомагала своїм землякам в турецькій неволі [6, с. 279].

Окрім того, вона дбала й про добробут мешканок Старого палацу. В одному з листів до великого візира вона сварила його за нехтування: «У Старому палаці не вистачає дров навіть для того, щоби зварити юшку! У чому причина? Хіба це не Султанський палац?» [7]. А також, султана захищала своїх пасинків, шехзаде Сулеймана, Ахмеда та Селіма, навіть від власного сина, який неодноразово намагався їх стратити.

Про прямі дипломатичні відносини Хатідже Турхан із монархами іноземних держав, на жаль, нічого не відомо. Можливо, тому що у 1650-х рр. її волю проголошував малолітній син-султан Мехмед IV, в уста якого вона вклала свої рішення. Згодом саме під впливом Хатідже Турхан зав'язалися тісні дипломатичні відносини з гетьманом українського козацтва Богданом Хмельницьким. У 1655 р. Б. Хмельницький намагався заручитися підтримкою Османської імперії. На це отримав, попри донесення польського посла Бегановського про зближення гетьмана з московським царем, позитивну відповідь султана Мехмеда IV [2, с. 374].

Другу половину свого життя Хатідже Турхан переважно проведе в Едірне, оскільки в Стамбулі постійно спалахували повстання яничарів, сипахів тощо. Померла ця султана-українка 4 серпня 1683 р. Поховано її було у гробниці біля Нової мечеті.

Після смерті Хатідже Турхан скарбниками палацу Топкапи у жовтні – листопаді 1683 р. було складено звіт-опис її речей та майна. Він займає 30 сторінок [2, с. 377].

Також у Хатідже Турхан були фінансові заощадження – майже мільйон акче (бл. 1 млн дол.), 572 золотих (84 тис. дол.) і понад тисячу курушів (50 тис. дол.). Але це – мізерні суми порівняно з тими, що за свого життя накопичила її свекруха Махпейкер Кьосем. Невеликі заощадження готівкою у Хатідже Турхан свідчать, що вона після того, як відійшла від управління державними справами, активно витрачала гроші на благодійність. Через чотири роки після її смерті яничари у змові з державними сановниками змістили з трону після 39-річного правління Мехмеда IV, поряд з яким уже не було матері-захисниці та порадиці. Він доживав віку у зачинених покоях султанського палацу в Едірне, де помер 1693 р. [8]. Далі Османською імперією правили його зведені брати Сулейман II і Ахмед II.

Таким чином, Хатідже Турхан-султан завершила добу «Жіночого султанату», зачинателькою якою була її землячка Хюррем-султан (Роксолана). Османи за жертвовність Хатідже Турхан порівнювали зі святими в ісламі жінками (Мер'ем, Асіє, Зухрою). Вплив султани на політичний розвиток Османської імперії був особливо помітним за роки її регентства, коли вона фактично керувала державою у силу раннього віку її сина Мехмеда. Хатідже-султан вміло лавірувала у внутрішній та зовнішній політиці держави. Її талант, як державного діяча, проявиться тоді, коли у 1656 р. вона поступиться частиною своїх повноважень на користь нового візира Кепрюлю Мехмеда-паші. В історії Османської імперії розпочнеться новий етап, позначений стабільністю у внутрішній і зовнішній політиці, підвищенням престижу центральної влади.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Турхан Хатідже Султан. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хатідже_Турхан
2. Шутко О. Жіночий султанат: влада та кохання. Листи Хюррем (Роксолани), Міхрімах, Нурбану, Сафіє, Кьосем, Хатідже Турхан (Надії). Тернопіль: Навчальна книга, 2019. 592 с.
3. Peirce L.P. The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire. New York: Oxford University Press, 1993. 374 p.
4. Шутко О. Гарем османських султанів. Доба «Жіночого султанату». Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2021. 318 с.
5. Епоха Кепрюлю. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Епоха_Кепрюлю
6. Луняк Є. Українки-султанші в Оттоманській Порті (за свідченнями французьких авторів XVI – XVIII ст. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*: зб. наук. ст. 2013. Вип. 22. Ч. 1. С. 278-281.
7. Старый дворец не был местом изгнания! URL: <https://zen.yandex.ru/media/fashion/staryi-dvorec-ne-byl-mestom-izgnaniia-5f704adc6e33974a014539d3>
8. Мегмед IV. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мегмед_IV

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ АМЕРИКАНО-КОРЕЙСЬКОГО ДОГОВОРУ 1882 РОКУ

Брикова Катерина, студентка 1 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Договір про мир, дружбу, торгівлю та навігацію між США та Кореєю [1] з 14 статей був підписаний 12 травня 1882 р. в бухті Реншан, Інчхон. Обмін ратифікаціями відбувся 19 травня 1883 р. Конгрес відкладав розгляд договору внаслідок розбіжностей у питанні ратифікації укладених слідом договорів Кореї з Великобританією, Францією та Німеччиною. Однак, Сенат схвалив документ 9 січня 1883 р. Обмін ратифікаційними грамотами між сторонами відбувся 19 травня 1883 року в м. Інчхоні.

В інтерпретації американського історика Т. Деннета договір «відбивав загальну політику американського уряду і був лише «інструментом, який затягнув Корею в океан інтриг» [2, р. 48], самим же американцям було «не під силу контролювати ситуацію на півострові». Варто також взяти до уваги докладний виклад обставин підписання договору Ч. Поллін в статті «Відкриття Кореї» на основі документів Військово-морського департаменту Сполучених Штатів, згідно з яким держсекретар США Ф. Фрелінгхойзен доручав Р. Шуфельдту підписати конвенцію про корабельні аварії. До того ж до моменту підписання документа Р. Шуфельдт не мав офіційних інструкцій і, не чекаючи вказівок уряду, діяв, як сказали б у наші дні, згідно обставин, що склалися.

Р. Шуфельдт не тільки досяг поставленої перед ним задачі, а й домігся від корейського уряду нових поступок. Насправді американо-корейський договір, як і Канхваський договір, мав нерівноправний характер, включаючи статті про екстериторіальність та консульську юрисдикцію (стаття IV) [1]. США отримували право найбільшого впливу (стаття XIV) [1]. У зв'язку з цим північнокорейські історики вважають, що американо-корейський договір 1882 р. був укладений з примусу, не мав відмінностей від Канхваського договору, а до того ж став «загарбницьким» договором. Разом з тим за Канхваським договором (а точніше згідно з підписаними у 1878 р. «Додатковими статтями» до нього) японці отримували такі переваги у сфері торгівлі, як звільнення товарів японських купців від мита, використання японських грошових знаків на корейському грошовому ринку, що не були включені в американо-корейський договір 1882 р.

Як вже було зазначено, американо-корейський договір 1882 р. мав нерівноправний характер і більше був вигідний для американської сторони. І от чому.

Стаття I американо-корейського договору, який встановив «непорушний мир та дружбу між президентом США та королем Чосон, а також громадянами та суб'єктами їх шановних урядів», визначала, що «у разі несправедливих дій або чинення тиску з боку третьої держави або уряду інша сторона повинна надати свої «добрі послуги», щоб досягти взаємоприйнятної домовленості, таким чином, показавши свої дружні почуття» [41]. Ця стаття була для корейської влади запорукою того, що вони завжди зможуть покладатися на допомогу США у разі виникнення небезпеки суверенітету Кореї. Однак, політика США в Кореї надалі буде складатися таким чином, що даний параграф залишиться порожньою декларацією в найкритичніший для Кореї період, коли прохання корейського імператора про допомогу не будуть взяті американською стороною до уваги.

Стаття II наголошувала на тому, що після укладення даного договору кожна зі сторін може призначати дипломатичних представників для проживання в столиці іншої, а також призначати на свій розсуд консульських представників у відкриті для іноземної торгівлі порти [1]. Стаття в частині, що стосується призначення представників у

відкриті порти, на той момент не мала великого значення для корейської сторони, оскільки, в силу своєї економічної слабкості Корея не могла вести торгівлю з іншими країнами, отже, необхідності в призначенні консулів та відкритті для іноземної торгівлі портів не було.

Американська сторона за договором, на відміну від корейської, отримувала великі можливості для отримання прибутку від торговельних угод на території Кореї. Американські підприємці могли орендувати споруди та землі, або споруджувати резиденції у відкритих портах (стаття VI), наймати робітників з місцевого населення (стаття X) [11].

Проте, все ж таки американо-корейський договір не був одностороннім та містив деякі вигідні статті для Кореї, перш за все, про дозвіл підданам Кореї, які виїжджають в США, перебувати там, орендувати приміщення, купувати землю або будувати резиденції та склади у всіх частинах країни (стаття VI, проте відповідно до резолюції Сенату в неї були внесені корективи). Разом з тим містилась заборона ввезення опіуму в країну (стаття VII), торгівля женьшенем та встановлення тимчасової заборони на експорт рису та інших злаків (стаття VII). Повністю заборонялося вивезення рису та злаків через порт Інчхон (стаття VIII). Студентам, які виїжджали у США для вивчення мови, літератури, законів, мистецтва, повинна була надаватися всіляка допомога та захист (стаття XI) [1]. Було відсутнє згадування про будь-яку форму залежності Кореї від Китаю, що дозволило надалі американським дипломатам надавати протидію китайським претензіям у Кореї.

Американо-корейські відносини вступили в нову еру навесні 1883 р., коли в Сеул прибув перший американський дипломат Л. Фут. Він одразу завоював довіру Коджона, висловивши свою підтримку незалежності та модернізації Кореї. На наступний день, після обміну ратифікаційними грамотами [3, р. 119]. Було прийнято рішення про відрядження корейського посольства в США. В його складу увійшли племінник королеви Мін, син прем'єр-міністра, наблизений вана, представник прогресивної партії. Молоді люди, крім аристократичного походження, мали гарну освіту та досвід закордонних поїздок до Китаю та Японії.

Майже 12 років після укладення американо-корейського договору стали важливим періодом в історії американо-корейських відносин, який ознаменувався прибуттям посланника Л. Фути, відрядженням до США корейського посольства, прибуттям військових інструкторів, шкільних вчителів і місіонерів, відкриттям шкіл і шпиталів, розвитком торгівлі. На кінець XIX ст. чисельність американців, які тимчасово проживають в межах Корейської держави, становила приблизно 250 тис. осіб, що було набагато менше чисельності там японців і китайців, але все ж найзначнішою серед європейців. Більша їх частина займалася підприємницькою діяльністю. Всі великі фінансові підприємства у державі – перша залізниця Сеул – Інчхон, міські залізничні лінії, електричне освітлення в Сеулі, золотодобування – були ініційовані американцями [4, с. 45]. Імператор Кореї, виявляв високий ступінь довіри до американців та був зацікавлений безпосередньо у всіх американських компаніях як партнер, власник, учасник, а також орендодавець.

Таким чином, встановлення американо-корейських відносин у 1882 р. сприяло адаптації Кореї до взаємодії з західними країнами у рамках західної правової системи на правах суверенної держави. Американо-корейський договір 1882 р. послужив моделлю для наступних договорів Кореї з іншими західноєвропейськими державами, забезпечив правову основу для врегулювання спроб Китаю узаконити васальну залежність. Разом з тим, події наступного періоду покажуть, що успіхи на шляху модернізації у перші роки американо-корейських відносин, досягнуті корейським урядом у співробітництві з американськими представниками, поступляться місцем політиці поступового відступу США з Кореї.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The 1882 US and Korea Treaty: Draft and Final Versions. URL: <http://www.instroke.org/instroke/resources/Draft%20and%20Final%20Versions.pdf> (дата звернення: 18.03.2022).
2. Reinsch P. World Politics at the End of the Nineteenth Century as Influenced by the Oriental Situation. New York & London: The Macmillan co., 1900. 366 p.
3. Griffis W.E. America in the East: a Glance at our History, Prospects, Problems and Duties in the Pacific Ocean. London: James Clarke and Company, 1899. 244 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/1009282> (дата звернення: 09.04.2022 р.).
4. Пахомов Ю.М., Коваль І.М. Парадигмальний вимір міжнародних відносин в європейській і американській політичній науці. *США і світ XXI століття*. К.: Центр вільної преси, 2013. С. 30–54.

КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ІНДІЇ У ВІКТОРІАНСЬКУ ЕПОХУ

Горбань Марина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Європейці виявляли інтерес до індійських територій ще з епохи Великих географічних відкриттів. На початку XVIII ст. вздовж узбережжя півострова Індостан з'явилися численні європейські форпости: португальські, французькі, голландські, британські і навіть данські. Майже всі вони належали відповідним акціонерним компаніям, які створювали їх як осередки для освоєння індійських територій.

Колонізація Індії Великою Британією відбувалася впродовж XVII – XIX ст. Особливо активно цей процес здійснювався у Вікторіанську епоху (1837–1901 рр.) і був пов'язаний із колоніальними війнами, завоюванням британцями місцевих князівств і формуванням системи колоніального управління.

Англійська Ост-Індська компанія, яка була заснована у 1600 р., поклала початок англійському пануванню в Індії. Вона була торговельним об'єднанням, військово-політичною силою, мала власний флот та армію, користувалась підтримкою британського уряду. Після ліквідації у 1858 р. Ост-Індська компанія передала свої індійські володіння безпосередньо британській короні, отримавши при цьому значну компенсацію на рахунок акціонерів компанії з індійського бюджету [4, с. 227].

В період з 1838 по 1849 рр. у війнах з афганцями та сикхами британське панування було остаточно встановлене в межах етнографічних і політичних кордонів всієї Індії. Внаслідок такої гнучкої та хитрої політики до володінь Ост-Індської компанії у 1848 р. були приєднані Сатар, у 1849 р. – Пенджаб. У 1853 р. втратили рештки своєї автономії Нагпур і Джгансі, область Берар. І нарешті в 1856 р. після анексії князівства Ауд вся Індія в її історико-географічних межах була остаточно інкорпорована в колоніальну систему Ост-Індської компанії [4, с. 219].

В 1857–1859 рр. спалахнуло національно-визвольне повстання сипаїв, яке було спробою Індії повернутися до традиційних могольських порядків і позбутися колоніального режиму. Повстання було придушене, однак британський уряд зробив певні висновки з цих подій.

У ході придушення повстання в 1858 р. британський парламент прийняв закон про ліквідацію Ост-Індської компанії. Індія ставала складовою частиною Британської імперії, а королева Вікторія в 1877 р. була проголошена імператрицею Індії [1, с. 98].

У 60-х – 90-х рр. XIX ст. у Британській Індії було здійснено ряд важливих реформ. Військова реформа передбачала розформування сипайських полків і збільшення чисельності англійців в армії, зросла роль армійських найманців. Проте, незважаючи на зміни, Велика Британія зобов'язувалась поважати традиційну індійську варново-кастову систему.

Була проведена судова реформа за англійським зразком. Право брати участь у виборах отримував 1% населення [2, с. 232].

До колоніальної адміністрації входили виключно англійці. Віце-королі, які прибували в Британську Індію, змушені були пристосовуватися до індійської цивільної служби та спиратися на неї. Згідно з парламентським Законом про індійські ради 1861 р., при віце-королі та губернаторах провінцій були створені законодавчі ради з дорадчими функціями. В законі про адміністративну реформу було зафіксовано, що найважливіші питання політики – фінансів, оподаткування, релігії, відносин з індійськими князівствами та іноземними державами не підлягали обговоренню в радах [3, с. 29].

У 1857 р. було відкрито університети в Калькутті, Мадрасі та Бомбеї з викладанням англійською мовою, що мало б забезпечити підготовку проанглійських кадрів колоніальної адміністрації з самих індійців. Нормою ставало використання англійської мови як офіційної. Книги та періодика друкувались виключно англійською мовою. Активна європеїзація сприяла проникненню в Індію європейських ідей і політичної культури [5, р. 515].

Британська колонізація Індії у Вікторіанську епоху значно прискорила промисловий переворот в Англії. Ввезення промислових товарів до Індії вплинуло на погіршення матеріального становища індійських ремісників. Зростання впливу англійців відбувалось на загальному фоні посилення в країні позицій колоніального капіталу та капіталістичних перетворень у державі. Втручання колоніальної адміністрації у внутрішні справи країни і, передусім, в аграрні відносини, що складалися століттями, призводило до серйозних конфліктів і руйнації традиційної системи цінностей.

Однак англійське завоювання півострова Індостан мало й чимало позитивних сторін, які проявлялися у впровадженні цінних надбань європейської культури, науки, системи політико-адміністративного управління в життя індійського суспільства. Це викликало значний опір з боку індійців. Однак англійська колоніальна система міцно утвердилася на індійському ґрунті, й індійцям довелося з цим змиритися.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова К.А. Английское завоевание Индии в XVIII в. М.: Изд-во вост. лит-ры, 1958. 326 с.
2. Антонова К.А., Бонгард-Левин Г.М., Котовский Г.Г. История Индии (краткий очерк). М.: Мысль, 1973. 558 с.
3. Васильев Л.С. История Востока: В 2-х т.: Учеб. по спец. «История». 3-е изд., доп. Т.2. М.: Высшая школа, 2005. 575 с.
4. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки. Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). К.: Либідь, 2007. 560 с.
5. Keith Arthur Berriedale. Responsible Government in the Dominions. Oxford: The Clarendon Press, 1912. 1339 p.

КОДЕКС БУСІДО ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФІЇ САМУРАЇВ

Дейнеко Юлія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к. і. н., доц. Беззубенко А.В.

Бусідо – це неписаний кодекс поведінки самурая в суспільстві. За своєю сутністю кодекс честі та філософії буття самураїв виступає в якості сукупності правил життя, які повинні дотримуватися найдостойнішими членами суспільства, на яких покладено обов'язок стосовно прикладу честі та гідності для інших осіб.

Період формування Бусідо збігається з виникненням феодалізму в Японії у XII ст. Спочатку у формі загальних принципів, а з розвитком самураїв як благородних воїнів, остаточно сформувався в XVI – XVII ст. вже як кодекс самурайської етики. При цьому Бусідо ніколи не існував в офіційному письмовому викладі. Історія зберегла лише окремі цитати з нього, записані свого часу деякими уславленими воїнами чи філософами. Наприклад, Ямамото Цунетомо (1659 – 1719 рр.) – самурай та філософ з провінції Сага періоду Едо. З його думок, висловлених останніми роками життя, було складено найзнаменитіший на сьогоднішній день кодекс воїна – «Хагакуре» (букв. «Сховане в листі»). Трактат вже у XX ст. став відомим і в Європі – під назвою «Бусідо» (букв. «Шлях воїна»). У ньому представлені не лише норми моралі та поведінки, а й поради щодо способів ведення переговорів, аналізу інформації та навіть виховання дітей. Проте, цей негласний і неписаний кодекс мав силу справжнього закону, що зберігався в серці кожного воїна [1, с. 3]. Бусідо склався в результаті досвіду та ідей багатьох поколінь воїнів. Він справив надзвичайно сильний вплив на формування філософії, світогляду та принципів воєнного стану та всього японського народу.

З давніх часів Бусідо тлумачився як «шлях коня та лука», але згодом став означати «шлях самурая, воїна». Назва походить зі сполучення слів «бусі» – людина, воїн зі зброєю, і «до» – шлях, що є важливим поняттям, яке лежить в основі східної філософії. Кодекс Бусідо було створено з метою закріплення певних прав та обов'язків для військової аристократії, до якої належали самураї.

Увесь життєвий шлях самурая супроводжувався морально-етичними категоріями, тісно переплетеними з вченнями конфуціанства, буддизму та синтоїзму. Зокрема, конфуціанство прищепило самурайській моралі вимоги вірності обов'язку, відданості та слухняності господарю, морального вдосконалення особистості. З буддизму – ідею суворого самоконтролю, який нарівні із самовладанням був зведений в ранг чесноти й вважався цінною якістю характеру істинного самурая. Найбільш важливими постулатами, які Бусідо перейняв з синтоїзму, були любов до природи та пращурів, різних духів, до країни та імператора [2, с. 28-29]. У цілому в положеннях кодексу закріплено сім принципів самурая, яких він повинен неухильно дотримуватись. До них відносяться наступні:

1) обов'язок та вірність. Самурай самостійно несе відповідальність за усі вчинені ним діяння, одночасно керуючись правилами відданості та вірності щодо свого володаря, внаслідок чого відіграє роль прикладу для наслідування. Слово самурая залишає слід, яким необхідно слідувати незалежно від того, куди він веде, проте, кожен сам повинен розуміти куди його веде обраний ним шлях;

2) співчуття. Не зважаючи на велику кількість тренувань самураїв, саме вони дозволяють їм бути швидкими та сильними. Воїн відрізняється від звичайних людей, він володіє такою силою, що може бути використана на благо усього суспільства. Шляхом прояву співчуття самурай має можливість бути корисним для інших людей, а у випадку неможливості цього – він має віднайти її самостійно. При цьому, почуття співчуття самурая повинно спрямовуватися виключно на жінок та дітей;

3) хоробрість та героїзм. Самурай не може дозволити собі ховатися за спину інших людей чи відмежовувати свою особистість від нагальних проблем, оскільки це вважатиметься неможливістю існування людської душі. Не зважаючи на ризиковість та існуючі небезпеки, самурай духовно має бути героєм, оскільки саме це дає йому можливість жити повноцінно. Героїзм не може бути сліпим, оскільки керується силою чи розумом. Отже, Бусідо закликає до формування відчуття поваги та обережності, що приходять на заміну страху;

4) чесність та справедливість. Кодекс самурая передбачає дотримання принципів чесності при вчиненні будь-яких дій. Необхідно довіряти виключно тій справедливості, яка притаманна собі самому, а не іншим людям. Самурай не повинен боятися правдивих тверджень, оскільки вони характерні для людей із чистою душею;

5) честь і слава. Честь самурая може судити лише він самотійно, а усі прийняті ним рішення та вчинені діяння є відображенням справжньої сутності людини;

6) шляхетність. Для прояву власної сили самураю не обов'язково проявляти жорстокість. Самураю слід бути ввічливим навіть з ворогами;

7) щирість і правдивість. Самурай виконує усі обіцянки, про які він говорить, у здійсненні чого йому не перешкоджають будь-які чинники. Гарантією реалізації виступає виключно його слово [3].

Кожен самурай мав свій погляд на світ, який диктував йому кодекс Бусідо. Всі вони звикли бачити життя як сон уві сні, де смерть була єдиною реальністю. Кодекс самурая закликав до духовних та тілесних практик, спрямованих на щоденні роздуми про неминучу смерть. З одного боку, це повинно було позбавити від страху смерті, а з іншого – змушувало цінувати час, відпущений кожному. Бусідо передбачав, що самурай, який постійно пам'ятає про смерть, ніколи не відчує жадібності, користі, оскільки судження та роздуми про смерть позитивно вплинуть на формування його характеру та подвоять гарні риси особистості. Жагуче бажання до життя можуть мати лише ті воїни, які кожную хвилину розуміють, що їх життя може обірватися. При цьому, найвище значення для самурая має його володар, життя та процвітання якого визнавалися найбільшою цінністю. Як з цього приводу зазначено безпосередньо у тексті кодексу Бусідо: «Той, хто має намір стати воїном, вважає своєю головною турботою пам'ятати про смерть весь час, кожен день і щоночі, починаючи з ранку наступного року і до пізньої ночі року, що минає» [4, с. 33].

Кодекс Бусідо включав заборону брехати та бути прихильним до грошей, готовність та вірність виконати будь-який наказ господаря ставали визначальними якостями самурая. Якщо він не дотримувався та не виконував правила поведінки, його позбавляли військового стану, або він виконував ритуальний обряд сепуку (розрізання живота). Також самураї вчиняли самогубство у разі образи їх честі, смерті господаря, якому служив самурай, здійснення негідного вчинку. Воїн, що вчиняв сепуку, підкреслював сміливість та засвідчував чистоту своїх помислів [2, с. 39]. Його життя та смерть регулювалися лише законом честі та самурайського боргу.

Справедливість, вірність та мужність – цими важливими якостями обов'язково повинні були володіти ті, хто слідував Бусідо. За честь та правду самурай повинен був йти до кінця та віддати без зволікання своє життя, якщо буде потрібно. Статус самурая покладав на воїна обов'язок стосовно самотійного удосконалення, загартовувати власне тіло та дух. Воїн ніколи не може проявляти своїх внутрішніх переживань, висувати на перше місце особисті потреби. Тобто, самурай повинен нейтрально ставитися до власного життя, а при сторонніх особах з'являтися в такому вигляді, щоб підкреслити високий рівень та честь свого володаря. Формування якостей самураїв безпосередньо вплинуло на національний характер японського народу в цілому, виокремивши етичні норми поведінки в суспільстві та підкресливши їх за допомогою національних традицій.

Таким чином, положення кодексу Бусідо прирівнювали самураїв воїнами, які відрізнялися відданістю своєму господареві, постійно удосконалюючись у мистецтві ведення бойових дій, для яких є притаманним безмежна рішучість, одночасно виступаючи в ролі етикету і моралі. Філософія Бусідо передбачала відсутність прив'язаності самураїв до життя, розуміння факту служіння володарю, підпорядкуванню та недопущення зради. У розумінні кодексу самурая, воїнська честь повинна спрямовуватися на захист свого володаря, а не на знищення ворогів. У цілому філософія кодексу самураїв Бусідо спрямована на досягнення безкрайнього рівня досконалості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Инадзэ Нитобо. Бусидо – душа Японии. По изданию An Exposition of Japanese Thought by Inazo Nitobe, A.M., Ph.D. New York: G.P. Putnam's Sons [1905]. (Перевод Елена Фёдорова). 48 с.
2. Спесваковский А.Б. Самураи – военное сословие Японии. М.: Наука, 1981. 186 с.
3. Сім принципів кодексу самураїв Бусідо. URL: <https://sebweo.com/sim-printsipiv-kodeksu-samurayiv-busido/> (дата звернення: 21.01.2022).
4. Клири Т. Кодекс самурая. Современный перевод «Бусидо Сосинсю» Тайра Шигесуке. Пер. с англ. Н.Н. Лаврова. Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. 224 с.

ПРОБЛЕМА РОЗЛУЧЕНЬ У КИТАЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Дерев'янка Анастасія, студентка 1 курсу

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Науковий керівник: Щербакова К.О.

Інститут шлюбу є важливою часткою китайської культури. Ще за часів існування Імперії Тан головною метою шлюбу було продовження генеалогічної лінії, що, згідно з традиційними віруваннями, забезпечувало турботу не тільки про живих членів сім'ї, але й про покійних предків. Культ предків і традиція синівської шанобливості (孝 敬) створили у Китаї справжній культ сім'ї, що є основою функціонування суспільства.

Ще з 2003 року у Китаї почалося зростання кількості розлучень. Як повідомляє Верховний Суд Китаю, цей процес розвивався та рівень розлучень зростав протягом 15 років. Але пік проблеми припав саме на час пандемії Covid-19 у період з січня 2019 року до березня 2020 року. Дослідження, яке проводили Чжу Юнцзянь (朱永建), Сьє Цзинькуей (谢金桂), Ю Юкан (于玉刚), спрямоване на вивчення сімейних відносин, розвиток кількості шлюбів і розлучень, дало такі результати: однією з причин розлучень є домашнє насилля. Домашнє насилля означає агресивну, ворожу та насильницьку поведінку, яка може бути присутньою в родинах, та може бути психологічним, емоційним, фізичним або сексуальним. Ще до пандемії Covid-19 Китай мав вже доволі тривожний рівень поширення домашнього насилля, який міг досягати близько 65%. Вчені пояснили, що більшість розлучень пов'язані саме з домашнім насиллям та дійшли висновку, що домашнє насилля та розлучення тісно пов'язані між собою [1].

З розвитком Інтернету люди стали шукати відповіді на питання, пов'язані з сімейним життям, саме у мережі. Автори даного дослідження повідомляють, що на

основі даних онлайн-пошуку найбільшої мережі Китаю Baidu (百度) з 1 січня 2020 року до 7 березня 2020 року вони виявили, що домашня ізоляція призвела до збільшення кількості запитів, які охоплюють такі ключові слова як «домашнє насилля» та «розлучення» [1]. Основні механізми таких результатів вчені розглядають з трьох основних сторін:

1. Поява Covid-19, сама організація ізоляції могли вплинути на людину як фізично, так і психологічно, що і є однією з причин появи та збільшення проблем, конфліктів, які можуть призвести до розлучення. Також може підвищитися ризик схильності до конфліктів, результатом яких може бути насилля, це може також викликати психічну проблему, й це коло замкнеться.

2. Під час ізоляції люди повинні залишатися вдома поруч з насильниками, які є їхніми законними чоловіками або дружинами, та створити більше можливостей для конфліктів різної важкості, погіршуючи лад у сімейних відносинах.

3. Залишаючись вдома, люди менше отримують підтримку від реального соціуму. Тому люди шукають вихід на просторах мережі Інтернет, намагаючись знайти відповідь або допомогу [2].

«За статистикою у четвертому кварталі 2020 року було зафіксовано 1,06 млн. розлучень, а у першому кварталі 2021 року заявок на розлучення було зафіксовано 296 тис.», – повідомляє англomовна китайська газета Global Times [2]. Китайський соціолог Чжан І (张毅) пояснив причину такого різкого падіння кількості розлучень: це ріст рівня життя у країні та обмеження купівлі житла для розлучених, а також введення закону (березень 2020 р.), який запровадив відстрочку на 30 днів для оформлення документів на розлучення. За даним законом подружжя, яке подає заяву на розлучення, має почекати 30 днів для ухвалення кінцевого рішення. Але якщо обидві сторони не підтверджують дану заяву, то вона відхиляється. Також метою даного закону було скорочення кількості розлучень. Винятком із цього закону є випадки, основою розлучення яких є домашнє насилля. Як повідомляють китайські ЗМІ, «у січні 2021 року загинула жінка під час 30-денного періоду «очікування» від рук чоловіка» [3]. Запровадження такого закону обурило китайську молодь і жінок. Статистика не показала тих результатів, які держава ставила за мету. Раніше газета South China Morning Post писала, що рівень розлучень у Китаї стабільно розвивається з 2003 року. Але за даними статистики у 2020 році розлучилося 8,6 млн. пар, що стало рекордом та є удвічі більше за кількість розлучених у 2019 році – 4,15 млн.

Тож, підбиваючи підсумки, хочемо зазначити, що найбільш поширеною причиною розлучень у Китаї стали випадки домашнього насилля. Через відсутність юридичного захисту у жінок збільшилася кількість запитів щодо розлучення та кількість зафіксованих заяв на розлучення. Проблема домашнього насилля стала більш актуальною у період появи та розповсюдження COVID-19, що, у свою чергу, призвело до ізоляції, погіршення психічного здоров'я і створило більше умов для міжособистісних конфліктів у подружніх парах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чжу Юнцзянь (朱永建), Сьє Цзинькуей (谢金桂), Ю Юкан (于玉刚). Вплив домашньої ізоляції на домашнє насилля та розлучення у Китаї під час пандемії COVID-19. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8514193/#bib0007>
2. Сю Кіюе (徐科岳) Регістрація розлучень впала на 70% у I-му кварталі з моменту введення періоду обмірковування. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202105/1223710.shtml>

3. Джош Рудольф (Josh Rudolf). Перша жінка, яка померла від розлучення у період обмірковування. URL: <https://chinadigitaltimes.net/2021/01/translation-the-first-woman-to-die-by-the-divorce-cooling-off-period/>

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЯПОНІЇ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

к.е.н., доц. Дерід Ірина Олександрівна

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Федотова Дар'я, студентка 3 курсу

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Японія – це країна із потужною економікою. За результатами 2020 року, незважаючи на пандемію, країна посіла третє місце в світі за рівнем номінального ВВП – 5,06 трильйонів дол. США, поступившись США та Китаю. За рівнем ВВП на душу населення Японія також знаходиться на рівні інших провідних країн світу – близько 40 тисяч дол. США [1]. Індекс Джині в Японії за останніми даними Світового банку склав 32,9% (це невисокий показник, для порівняння, в США – 41,5%, а в Норвегії – 27,7% – один з найнижчих показників у світі) [2].

Дослідники вивчають причини успіху Японії, яких країна здобула після Другої світової війни. Після повоєнного відновлення своєї економіки Японія вступила в період динамічного розвитку. Найбільш інтенсивно японська економіка розвивалася з середини 50-х років ХХ ст. по 1973 рік. Для цього розвитку існував цілий ряд причин. По-перше, в Японії були непогані «стартові чинники», вони були в наявності і в інших держав, але не всі ними користувалися. До таких чинників належить вигідне географічне розташування Японії. З другої половини ХХ ст. Азіатсько-Тихоокеанський регіон став центром розвитку світової економіки. Окупація Японії США стала для японців психологічним шоком. Вони зрозуміли, як відстають від США в технічному відношенні. Японці поставили собі національне завдання – «наздогнати і перегнати» Америку. Це була друга причина з розряду «стартових». Ефективне використання американської економічної допомоги та наявність у 50-70-ті роки ХХ ст. низьких цін на сировину та паливо також можуть бути віднесені до причин успіху. Поєднання ринкових механізмів із сильним впливом держави на економіку в Японії теж дало позитивні результати. Держава надавала ринку осмислену спрямованість та оберігала суспільство від хаосу [3].

Відносно низька, у порівнянні з іншими розвиненими країнами світу, собівартість товарів, вироблених крупними японськими компаніями, досягалася за рахунок виробництва низьки деталей, вузлів і матеріалів продукції великих японських компаній дрібними субпідрядними фірмами. Вартість робочої сили в маленьких фірмах була значно нижчою, ніж у великих компаніях. Широке поширення раціоналізаторського руху в Японії, а також те, що працівники та роботодавці в Японії прагнули вищих цінностей суспільства, забезпечило стабільність, передбачуваність, керованість. Тривалість робочого часу в японців була значно більша, ніж у розвинених країнах. Вона становила понад 2100 годин на рік. Це на 300 годин більше, ніж у розвинених державах. У 70-ті роки відбулося введення на великих японських підприємствах системи «довічного найму» працівників. У відповідь на це працівники виявляли таку лояльність, відданість та зацікавленість своїй фірмі, якої не було ніде у світі. Позитивну роль у розвитку зіграв і менталітет японської нації. Він, наприклад, виявився у високому рівні трудової дисципліни японців, ініціативності японських підприємців всіх рівнів. Позитивним фактором в економічному розвитку стала гомогенність, тобто однорідність японської нації [3]. За критеріями Хофстеде, що

використовуються для характеристики культур, Японія має низький рівень індивідуалізму та потурання власним бажанням, але високий рівень довгострокової орієнтації, уникнення невизначеності та маскулінності, що сприяло ефективності праці.

Японія відзначалася високою якістю вироблених товарів і створенням розгалуженої мережі післяпродажного обслуговування. Це підвищувало конкурентоспроможність японських товарів. Орієнтована на експорт модель розвитку японської економіки призвела до того, що японський експорт із 1957 по 1973 роки збільшився майже вдесятеро [3].

Мінімальні військові витрати, що були закріплені у повоєнній конституції Японії, дали змогу заощадити значну кількість ресурсів. Крім того, позитивним був стрімкий розвиток власної науково-дослідної бази, особливо в галузі електроніки. З 1960 до 1970 роки витрати на науково-технічні дослідження зросли в 6 разів [3].

Усі названі чинники сприяли вражаючим результатам у розвитку японської економіки 50-70-х років ХХ ст. Так, з 1958 до 1973 роки темпи зростання японської економіки досягали близько 11% на рік [3].

На даний час, згідно із даними міжнародної страхової компанії Allianz Trade, Японію за ризиком країни оцінюють в А1 – це низький ризик в короткостроковій і середньостроковій перспективі. Серед сильних рис країни називають такі: надійна зовнішня позиція (профіцит рахунку поточних операцій, низький державний зовнішній борг тощо); надійна національна валюта; інноваційні галузі та якісна продукція; великий фінансовий профіцит нефінансових корпорацій; розвинена країна в динамічному регіоні [4].

Серед слабких сторін країни називають такі: небезпека стихійних лих; старіюче населення; величезний державний борг і великий відповідний дефіцит; залежність від імпорту енергії [4].

Країна є активною у зовнішній торгівлі. Сукупний товарний експорт із Японії становив 641 млрд доларів у 2020 році. Скорочення поставок товарів з Японії у вартісному вираженні становило 9,11% порівняно з 2019 роком: експорт товарів зменшився на 64 млрд доларів (у 2019 році Японією було поставлено товарів на суму 705 млрд доларів) [5].

Основними напрямками експорту товарів з Японії у 2020 році були:

- Китай з часткою 22% (141 млрд US\$);
- США з часткою 18,5% (118 млрд US\$);
- Південна Корея з часткою 6,96% (44 млрд US\$);
- інші країни Азії з часткою 6,92% (44 млрд US\$);
- Гонконг із часткою 4,99% (32 млрд US\$);
- Таїланд із часткою 3,98% (25 млрд US\$);
- Сінгапур з часткою 2,75% (17,6 млрд US\$);
- Німеччина з часткою 2,74% (17,5 млрд US\$);
- В'єтнам з часткою 2,66% (17,1 млрд US\$);
- Малайзія з часткою 1,96% (12,5 млрд US\$) [5].

ТОП товарів, що експортувалися з Японії в 2020 році:

- 12,6% – автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені, головним чином, для перевезення людей (крім моторних транспортних засобів товарної позиції 8702), включаючи вантажопасажирські автомобілі-фургони та гоночні автомобілі;
- 4,52% – схеми електронні інтегральні;
- 4,21% – частини та приладдя моторних транспортних засобів;
- 3,11% – машини та механічні пристрої, що мають індивідуальні функції, в іншому місці цієї групи не названі або не включені;
- 1,9% – апаратура та обладнання для фотолaboratorій (включаючи кіноlaboratorії) [5].

Таким чином, Японія переважно експортує високотехнологічні товари із високою доданою вартістю. Японія входить до ряду міжнародних інтеграційних утворень, зокрема до АРЕС, Азіатський план розвитку та інших, також Японія вступила до Всеохоплюючого регіонального економічного партнерства (RCEP).

Японія – світовий лідер у просуванні «м'якої сили». Потенціал її «м'якої сили» включає в себе традиційну та сучасну культуру, модель ведення бізнесу, інновації та інші аспекти. Важливим інструментом м'якої сили є культурна і публічна дипломатія.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Silver C. The Top 25 Economies in the World. *Investopedia*: web-site. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/> (last accessed: 06.04.2022)
Gini Index. *World Bank*: web-site. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> (last accessed: 07.04.2022)
2. Иващенко А.С. Причины динамического развития японской экономики и её характерные черты (вторая половина XX – начало XXI столетия). *Ежеквартальный рецензируемый, реферируемый научный журнал «Вестник АГУ»*. 2016. Выпуск 3 (184). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-dinamichnogo-razvitiya-yaponskoj-ekonomiki-i-ee-harakternye-cherty-vtoraya-polovina-hh-nachalo-xxi-vv> (дата звернення: 08.04.2022)
3. Country rating. Japan. *Allianz Trade*: web-site. URL: https://www.allianz-trade.com/en_GL/economic-research/country-reports/Japan.html (last accessed: 08.04.2022)
4. Ежегодная статистика внешней торговли по странам. Япония. *Trend Economy*. web-site. URL: <https://trendeconomy.ru/data/h2/Japan> (дата звернення: 10.04.2022)

ВІЙНА ЗІ ШКІДНИКАМИ У КИТАЇ В ПЕРІОД «ВЕЛИКОГО СТРИБКА»

Дівущька Софія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Правління Мао Цзедуну – визначний період в історії Китаю ХХ століття. Мао Цзедун обґрунтував політику «Великого стрибка» – економічну і політичну кампанію в Китайській Народній Республіці з 1958 по 1960 роки, яка мала на меті зміцнення індустріальної бази та зростання економічного потенціалу аграрної країни. Одним із шляхів реалізації «Великого стрибка» стала боротьба з «чотирма шкідниками». Аналіз цієї кампанії в КНР і є метою нашої доповіді.

Цієї досить суперечливої проблеми торкаються у своїх працях ряд закордонних і вітчизняних авторів. Серед розглянутих досліджень із цієї тематики слід пригадати праці наступних авторів: Л.С. Васильєва [1], О.В. Панцова [2], Ю.В. Яременка [3], Джозефа Болла [4], Січже Пен [5]. Дослідження, що проводилися в різних географічних межах та історичних періодах, висвітлюють події відповідно до тогочасних настроїв у суспільстві та панівної ідеології.

У 1956 році Китайським зоологічним товариством було організовано масштабну дискусію про шкідників. Було визначено і підраховано, скільки горобці з'їдають зерна за рік. Китайське зоологічне товариство дійшло висновку, що цим зерном можна було б нагодувати близько 35 млн осіб. Згодом було проведено аналогічні розрахунки, які стосувалися мишей, щурів, мух і комарів. Ідею заощадити зернову продукцію за рахунок тварин підтримало вище керівництво, і вже з березня 1958 року в Китаї

розгорнувся всенародний рух знищення «чотирьох шкідників»: горобців, мишей, мух і комарів [1, с. 541].

Боротьба з комарами, мухами і щурами не склалася, бо їх не вдавалося фізично знищити. Потрібні були зовсім інші методи, основний з яких – поліпшення санітарного стану населених пунктів і їх околиць. Живучи поруч з людиною, горобці виявилися найбільш вразливими.

Про необхідність боротьби з горобцями Голова КНР Мао Цзедун заявив особисто в ході VIII з'їзду Комуністичної партії Китаю. План із винищення цих дрібних птахів був розроблений у 1958 році, що стало наймасовішою частиною загальної кампанії зі знищення сільськогосподарських шкідників [2, с. 357].

Горобці – дрібні птахи і мають маленькі крила, на відміну від більших птахів, які можуть довго літати, саме тому вони не мають змоги довго перебувати в повітрі в стані польоту. 10-15 хвилин польоту для горобців – це максимальний час, після якого птах повністю втрачає сили [5]. Цю особливість і вирішили використовувати китайці після того, як спроби отруїти або переловити птахів не дали результату. Шкідників стали «брати мором». Для цього люди виходили на вулиці, залазили на дахи і дерева, розмахували ганчірками на довгих палицях, стукали в каструлі, тази і барабани. Налякані, позбавлені укриття і місць відпочинку, горобці, після недовгих метань, знесилені падали на землю, де їх добивали і складали в величезні купи. В запалі боротьби з горобцями під ударом опинилися й інші дрібні птахи – в орнітологічні тонкощі ніхто не заглиблювався.

Рух на знищення горобців у період «Великого стрибка» став всенародним, у ньому брали участь всі: і старі, і малюки. Студентів знімали з лекцій, солдатів – з військового навчання, школярів відпускали з уроків і озброювали рогатками. Китайці влаштовували демонстрації, присвячені боротьбі з птахами, на яких ділилися успіхами проведеної роботи. Преса постійно публікувала фотографії мисливців, які найбільше відзначилися, тим самим заохочуючи населення до продовження боротьби [4].

Населення КНР зрозуміло, що горобці були насправді їхніми союзниками в боротьбі зі шкідливими комахами занадто пізно. Пізніше уряд «замінив» горобців на інших шкідників – клопів, але до цього часу популяції горобців у деяких частинах Китаю вже повністю знищені.

Незважаючи на очевидне безглуздя, кампанія проти «чотирьох шкідників» не була припинена. Було наказано очистити місцевість від певного відсотку шкідників до зазначеного терміну. Неможливо підрахувати, скільки зерна було втрачено через шкоду від комах після винищення горобців, особливо беручи до уваги інші фактори, що впливали на показники врожаю зерна. До кінця 1958 року кампанію було зупинено. До цього часу було знищено майже 2 млрд птахів, все населення чекало небувалого зростання врожайності зернових [3, с. 56].

У 1959 році дійсно зернових культур було зібрано значно більше, ніж раніше. Це змусило замислитися і тих небагатьох скептиків, які наважувалися критикувати кампанію зі знищення горобців. Разом із зростанням врожайності на полях стало більше гусені і сарани, які поїдали пагони, тому що зник їх природний ворог – горобці та інші дрібні птахи, але спочатку цьому не надали великого значення [1, с. 545].

Наслідки знищення горобців у повній мірі проявилися, коли комахи-шкідники розплодилися на полях у такій кількості, що врожайність різко знизилася і в країні почався голод. Політичне керівництво КНР відреагувало на це звичними заходами – закликала всіх на боротьбу, тепер уже з сараною і гусінню [4]. Люди масово виходили в поля і збирали шкідників, але це не дало майже ніякого результату.

Мао Цзедуну в 1960 році довелося визнати свою помилку і відмовитися від боротьби з горобцями [2, с. 362]. З цього часу китайці почали здійснювати спроби відновлення популяції горобців. Тепер птахів, які дивом залишилися в живих, всіляко

охороняли. Крім того, Китаю довелося звертатися до інших країн за допомогою. Як відомо, партії горобців мало не вагонами завозили з СРСР і Канади.

Отже, боротьба з «чотирма шкідниками» у період «Великого стрибка» не допомогла здійснити поставлену мету, а навпаки лише ускладнила ситуацію в КНР. Політичне керівництво Китаю на чолі з Мао Цзедунем (лідер КПК, Голова КНР) і Чжоу Еньлаєм (Голова Держради КНР) заохочувало населення до боротьби зі шкідниками. За короткий проміжок часу було винищено близько 1 млрд птахів. Тим самим природний баланс було порушено, і комахи почали знищувати врожаї. Ці фатальні наслідки примусили уряд КНР визнати хибність свого рішення.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильев Л.С., Лапина З.Г., Меликсетов А.В. История Китая. М.: МГУ, 2002. 612 с.
- Панцов А.В. Мао Цзедун (Жизнь замечательных людей). М.: Молодая гвардия, 2007. 867 с.
2. Яременко Ю.В. «Большой скачок» и народные коммуны в Китае. М.: Издательство политической литературы, 1968. 144 с.
3. Ball Joseph. Did Mao Really Kill Millions in the Great Leap Forward? URL: <https://josephballcommunist.wordpress.com/2019/07/03/did-mao-really-kill-millions-in-the-great-leap-forward/>
4. Peng Xizhe. Demographic Consequences of the Great Leap Forward in China's Provinces.
5. *Population and Development Review*. 1987. Vol. 13. № 4. P. 639-670. URL: DOI: <https://doi.org/10.2307/1973026>

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У КРИМУ 1917 РОКУ

к.і.н., доц. Дьякова Олена Василівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Топчій Данііл, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Лютнева революція і повалення царату призвели до розвалу Російської імперії. Події 1917 року пробудили активність лідерів національних партій, що призвело до визвольної боротьби на окраїнах держави. Кримські татари, як й інші народи Російської імперії, почали домагатися спершу національно-культурної автономії, а пізніше і повної незалежності.

Революційні події в Російській імперії 1917 р. привертали увагу дослідників протягом багатьох років. Особливу зацікавленість сьогодні викликає національно-визвольний рух, що розпочався тоді на окраїнах держави. У радянські часи цей процес практично не досліджувався. Тодішні історики, якщо і зверталися до цього питання, то висвітлювали його тільки з негативного боку. Однією із перших наукових публікацій з даної проблематики вважається робота М. Бунегіна [3], присвячена саме революційним подіям на Кримському півострові. Лише з набуттям Україною незалежності вчені отримали можливість неупереджено досліджувати національно-визвольний рух у роки революції та громадянської війни (1917 – 1922 рр.). Серед праць сучасних дослідників, що вивчають кримськотатарський національно-визвольний рух, слід виділити праці Б. Сергійчука [5], Т. Бикової [1] та інших.

На підставі дослідження праць цих істориків, ставимо за мету визначити основні політичні сили, що боролися за незалежність Криму у 1917 році.

Перші відомості про те, що відбувалося в Петрограді, надійшли до Криму на початку березня з уривчастих повідомлень газет. У містах і повітах регіону

активізувались різноманітні політичні та громадські організації. Вже 12 березня розгорнули роботу комітети РСДРП (меншовиків), а у квітні-травні – осередки більшовиків. Восени 1917 р. у Таврійській губернії діяло 23 політичні партії, з яких 13 були національними («Мілли Фірка» («Національна партія»), «Татарська партія» та інші), а 16 – соціалістичними (есери, меншовики, більшовики, українські есери тощо). Вони об'єднували у своїх лавах до 60 тис. осіб. Найбільший вплив мали мілли-фірковці, українські есери, соціал-демократи, кадети та есери. Мілли-фірковці, в свою чергу, бажали створення автономної Кримської держави зі збереженням добрих стосунків між етнічними групами, що населяли півострів [3, с. 51-52; 2, с. 26, 29, 53; 6, с. 46].

Визначними діячами національного руху кримських татар були Челебі Челебієв та Джаффер Сейдамет. Вони очолили два його напрямки – відповідно духовний та світський. Богослов і юрист, автор кримськотатарського національного гімну «Я присягнувся» Ч. Челебієв став першим демократично обраним муфтієм мусульман і головою національного уряду. Д. Сейдамет спочатку був військовим міністром, а згодом замість Ч. Челебієва очолив кримськотатарський уряд. Мусульманські лідери користувалися авторитетом не тільки як патріоти та демократи, а й як досвідчені політики, що пройшли велику життєву і професійну школу [2, с. 51; 4].

25 березня 1917 р. у Сімферополі відбувся перший з'їзд Мусвиконкому під головуванням вчителя Сеїтджеліль Хаттатова. В його роботі взяли участь до 2 тис. делегатів. На з'їзді було обрано Тимчасовий Кримський Мусульманський Виконавчий Комітет (далі – Мусвиконком) у кількості 50 осіб на чолі з 32-річним муфтієм Ч. Челебієвим. Мусвиконком діяв до скликання Курултаю. Цей комітет замінив колишні царські адміністративні органи, взяв під свій контроль найважливіші ділянки життя кримськотатарського народу: економіку, релігію, освіту, а пізніше – політику і військові справи. З 5 квітня фактично всі справи кримських татар перейшли до компетенції Мусвиконкому. Його центральними органами друку стали газети «Міллет» (ред. А. Айвазов) та тижневик «Голос татар» (ред. А. Боданинський та Х. Чапчакчи) [2, с. 52; 4, с. 52; 6, с. 70; 7].

У своїй діяльності ще у квітні 1917 р. Мусвиконком відмежувався від сепаратистської програми окремих політиків, які наполягали на повній «автономізації» Криму. В умовах наростання політичного хаосу і кризи 22 липня ц. р. Мусвиконком прийняв «Політичну програму татарської демократії», де висувались загальнодемократичні вимоги – створення «Федеративної Демократичної Республіки ... в єднанні з іншими народами, що населяють Крим, передача всієї землі трудовому народу». В питанні демократизації суспільного ладу на національно-федеративних засадах з комітетом солідаризувалася й «Національна партія» [6; 7].

З одного боку Мусвиконком і «Мілли Фірка» не користувалися підтримкою ані Тимчасового уряду, ані більшовиків. Проте, якщо перші були змушені з комітетом миритися (бо він користувався безумовним авторитетом серед татарського населення), то більшовики зайняли непримиренну позицію і відкидали будь-які спроби татарських лідерів знайти спільну мову щодо майбутнього Кримського півострова [2].

26 листопада 1917 р. проголошено зібрання Курултаю кримськотатарського народу. Головою Курултаю був обраний один із лідерів партії «Мілли Фірка» письменник А. Айвазов. Готуючись до форуму, Ч. Челебієв виголосив свої сподівання: «відновлюється знищена російським абсолютизмом татарська національна державність» [6, с. 76].

13(26) грудня Курултай проголосив про створення Кримської Народної Республіки, що фактично було відновленням кримськотатарської державності та оголосив себе Кримським національним парламентом. Сформований національний уряд – Директорія. Був прийнятий і державний прапор Криму – блакитне полотнище із золотою гіреївською тамгою в кутку біля держака [6, с. 76]. Також були затверджені

«Кримськотатарські основні закони», що скасовували феодальні станові пережитки, звання, встановлювали рівноправність чоловіка і жінки, вводили загальне виборче право. Ці закони вважають першою Конституцією Кримської Народної Республіки [6, с. 59-60]. Одразу після закінчення роботи Курултаю Директорія та Рада народних представників уклали угоду, згідно з якою Кримський штаб ставав спільним центром для керівництва усіма військовими діями на території півострова [6, с. 60].

З кінця 1917 р. у Криму розпочалася тривала боротьба національних партій з більшовиками за владу на півострові, що не обійшлося без кровопролиття. «Демократична Кримська Республіка» так і залишилася на папері, а з початком січня 1918 р. розгорнувся відкритий конфлікт між кримськотатарськими і більшовицькими збройними формуваннями. Після встановлення в Криму радянської влади 28 січня 1918 р. Курултай був розпущений. Лідери кримськотатарського руху згодом були репресовані.

Таким чином, становлення кримськотатарського національно-визвольного руху на території Криму розпочалося незабаром після Лютневої революції й повалення царату. З часу підкорення Криму Росією ці фактори стали певною рушійною силою, що об'єднала всі національні рухи півострова у боротьбі за незалежність. При всій відмінності цілей кримськотатарських партій і угруповань, вони все ж змогли об'єднатися, оскільки національно-визвольна боротьба вимагала організаційного оформлення.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова Т.Б. Створення Кримської АСРР (1917–1921 рр.). Київ, 2011. С. 58.
2. Возгрин В.Е. Исторические судьбы крымских татар. Москва: Мысль, 1992. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1013669/Vozgrin_Valeriy_-_Valeriy_Evgenevich_Vozgrin_ISTORICHESKIE_SUDBY_KRYMSKIH_TATAR.html (дата звернення: 22.04.2022).
3. Бунегин М.Ф. Революция и гражданская война в Крыму (1917–1920 гг.). Симферополь: КРЫМГОСИЗДАТ, 1927. С. 337.
4. Мельник М. Україна і Крим в історичних взаєминах. Київ: ВЦ «Просвіта», 2015. С. 68.
5. Сергійчук В. Український Крим. Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2013. С. 312.
6. Хаяли Р.И. Политические партии крымских татар (1917–1928 гг.). // Гуманитарные научные исследования. 2017. № 3. URL: <http://human.snauka.ru/2017/03/23009> (дата звернення: 22.04.2022).
7. Чумак В.А. Україна і Крим: спільність історичної долі: монографія. Київ: НПЦ АМУ, 2012. С. 180.

ПОЛІТИКА ІДІ АМІНА: «УГАНДА ДЛЯ УГАНДІЙЦІВ»

Ігнатова Тетяна, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к. і. н., доц. Беззубенко А.В.

Правління Іді Аміна в Уганді часто іменують кривавим та жорстоким. Диктатор йшов на будь-які вчинки та злочини, заради посилення тиранії в державі. Одним із таких елементів диктаторської політики стало масове виселення азіатської меншості, яка на той час нараховувала близько 80 тис. осіб. Це був свідомий, цілеспрямований політичний наклеп, щодо мирної етнічної громади.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю більш широкого висвітлення даної проблематики. Індофобія на території Уганди в 70-х рр. ХХ ст.

знайшла широку підтримку серед корінного населення, тому необхідно з'ясувати, що цьому посприяло.

Метою даного дослідження є аналіз передумов виникнення даної проблеми та процес виселення азіатів за межі держави. Охарактеризувати мотиви, якими керувались угандійці, та визначити наслідки даної міграції на подальший економічний розвиток Уганди.

Поява вихідців з Південної Азії на території Уганди була наслідком політики Британської адміністрації упродовж 1894 – 1962 рр. Ця етнічна група мала стати посередником між європейцями та африканцями, займаючи середні щаблі у торгівельній сфері та управлінні. Крім цього, у 1890-х рр. 32 тис. робітників з території Британської Індії за трудовими договорами залучалися до будівництва Угандійської залізниці [1]. У результаті значна частина індійців вирішили не повертатися додому, а продовжувати своє життя в Уганді.

Слід підкреслити, що англійська влада забезпечувала широку підтримку даній категорії населення, як в економічному, так і в культурному, освітньому та медичному відношенні. У середньому більшість вихідців з Південної Азії жили в кращих умовах, ніж угандійці, були краще матеріально забезпечені. Тому одним із факторів посилення індофобії в суспільстві Уганди може вважатися і заздрість. Це буде використано Іді Аміном задля забезпечення повної підтримки власного режиму з боку угандійців у 1972 р., бо ліквідувавши «єдиного ворога» народу він міг посилити власний авторитет.

Початком тиску на індійців можемо вважати виступ Іді Аміна на радіостанції 5 серпня 1972 р. «Сьогодні вночі мені наснилось, що азіати доїли корову, але не годували її...» – цим виразом він натякав на недоброчесність меншини, а саме у несплаті податків, неінтеграції, дискримінації темношкірих угандійців, загалом в економічній та культурній зраді держави. Даний наклеп ознаменував розгортання в країні широкомасштабної, жорстокої, антиазіатської пропаганди. Іді Амін підтримував вигнання азіатів і стверджував, що повертає Уганду етнічним угандійцям. Цитата його наведена у виданні «Uganda: a modern history»: «Ми сповнені рішучості зробити звичайного угандійця господарем своєї долі і, перш за все, домогтися того, щоб він насолоджувався багатством. Наша цілеспрямована політика полягає в тому, щоб уперше в історії нашої країни передати економічний контроль Уганди до рук угандійців» [2, р. 285].

Таким чином, вихідцям з Індії та Пакистану було запропоновано у 90-денний термін покинути країну, залишивши своє майно, дім, власний бізнес. Багато людей не мали куди повертатись, адже вони та їхні батьки все життя провели в Уганді. Весь бізнес, а це близько 5655 фірм, ранчо, фермерських господарств та маєтків, будинки, автомобілі були перерозподілені на користь держави [1]. Лідери етнічної групи зверталися до судів для захисту, але все це було марно, на їхні інтереси ніхто не зважав. Це підтримувалося як особистими інтересами суддів щодо вищезазначеної ненависті до азіатів, так і політичними обставинами – ніхто не наважувався йти наперекір державній політиці.

Багато індійців мали громадянство Сполученого Королівства та колоній, тому 27 200 біженців емігрували згодом до Великої Британії. Близько 6 тис. виїхали до Канади, 4500 до Індії, а 2500 біженців виїхали до сусідніх держав. Пакистан, Західна Німеччина та Сполучені Штати Америки прихистили на своїй території лише по 1 тис. біженців. Відомостей щодо близько 20 тис. біженців відсутні [1]. Не бажаючи розширювати нещодавно запроваджену імміграційну квоту, британський уряд домагався згоди своїх британських заморських територій щодо їх переселення; однак лише Фолклендські острови надали позитивну відповідь. Кенія і Танзанія так само закрили свої кордони з Угандою, щоб запобігти напливу біженців.

Але будь-яка подібна кампанія з боку держави завжди призводить до певних наслідків. У даному випадку масове виселення азіатів з країни призвело до економічної кризи, у зв'язку з тим, що угандійці, яким було передано колишній бізнес індійців, не мали досвіду в управлінні ним, не розумілися на базових елементах економіки. Недостатня кількість товарів широкого вжитку швидко викликала в державі масову інфляцію.

Аби уникнути народного протистояння, яке цілком ймовірно могла спричинити криза, Іді Амін вдався до катування населення спеціально створеним органом – Бюро державних розслідувань. Страх мав втримати збіднілий народ від бунту чи створення опозиції.

Отже, виселення вихідців з південної Азії у 1972 р. з Уганди було спричинене наміром «кривавого» диктатора Іді Аміна посилити свій авторитет серед населення. Мета правителя була досягнута, адже угандійці підтримали його політику. Однак це призвело не тільки до економічної кризи в Уганді, а й до скалічення доль десятків тисяч індійців, широкого напливу біженців до Великої Британії, Канади та країн Сходу. Політика І. Аміна була різко засуджена з боку світових лідерів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Изгнание азиатов из Уганды. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Изгнание_азиатов_из_Уганды
2. Jan Jelmert Jørgensen. Uganda: A Modern History. Croom Helm, 1981. 381 p.
3. Зубарев А. Политика Великобритании в отношении иммиграции из Восточной Африки на рубеже 1960 – 1970-х гг. *Журнал международного права и международных отношений*. 2012. № 1. С. 74-79.
4. Іді Амін. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іді_Амін.
5. Головне «африканське чудовисько». URL: <https://graniru.org/Politics/World/m.40613.html>

КУЛЬТУРНАЯ ЖИЗНЬ КАХЕТИНСКОГО РЕГИОНА В ЦАРСКУЮ ЭПОХУ

д.и.н., доц. Мадона Кебадзе

Телавский государственный университет им. Якоба Гогебашвили (Грузия)

д.и.н. Мзия Майсурадзе

ЮЛПП Телави Public школа № 5,

Георгий Элизбарашвили, студент 4 курса

Телавский государственный университет им. Якоба Гогебашвили (Грузия)

Культурная жизнь Кахетинского региона в первой половине XIX века протекала довольно блекло. Со второй половины XIX века начался процесс её роста, усилилось стремление грузинских искусствоведов и художников донести своё творчество до народа этого прекрасного уголка. Газета «Дроэба» (Вл. Агниашвили) в 1885 году Телавскую культуру характеризовала следующим образом: «Вы обязательно поддержите Телавское общество, если сравните его с обществом других провинциальных городов. Здесь имеется небольшой круг нового поколения, усердно стремящегося ко всему доброму. Плодом их трудов является Депо, ссудо-сберегательное товарищество, маленькая, но превосходная общественная библиотека, и кто знает, что ждёт нас ещё в будущем. Благодаря этому Телави стал городом-инициатором для всех городов уезда...» Культурно-образовательными центрами в Кахетии считались школы и библиотеки. Здесь проходили литературные и музыкальные вечера, читались лекции по интересующим всех вопросам. Группы

любопытных были сформированы не только в Телави и Сигнаги, но и во всех больших сёлах. Они ставили спектакли, музыкальные и литературные номера для местного населения, эти труппы создавались представителями семей местных дворян, в том числе женщин, педагогов, врачей и др. В культурной и общественной жизни Кахетии нужно отметить путешествие английского писателя и общественного деятеля – Марджори Уордропа и его брата – Оливера Уордропа с целью знакомства с достопримечательностями Кахетии. Уордропы были очарованы красотой Кахетии и историческими памятниками этого края, обычаями, традициями гостеприимства.

Со второй половины XIX века школьная сеть Грузии возросла. Вместе с государственными училищами существовали духовные и частные школы, «попечителями» которых часто назначались благотворители, а именно дворяне, торговцы и предприниматели. Этого требовало общество, так как существование школ часто зависело именно от подобных людей.

Особенной благотворительностью по отношению к Кахетинским школам и учреждениям выделялся дворянин Кахетии Закария Джорджадзе. Благодаря его дарам (пожертвованиям) была заложена основа Телавской городской библиотеки. Вместе с книгами им были пожертвованы и деньги. Телавская библиотека была основана в 1884 году. Из частной благотворительности мы можем выделить: генерала Нико Чавчавадзе, его супругу Анну Эристави-Чавчавадзе, Барбаре Джорджадзе, Елисабед Чолокашвили, Софию Вахваишвили. На пожертвованные ими деньги молодёжь ехала учиться. Также нужно отметить Василия и Наталью Глурджидзе. Иван Пааташвили среди создателей и кураторов культурно-благотворительных обществ и культурной жизни Кахетии называет: Илью Зарапишвили – корреспондента «Иверии» под псевдонимом «Надикврели», педагогов – Ивана Ростомашвили, Нико Мтварелишвили, Георгия Садзаглишвили под литературным псевдонимом «Ивериели» (в дальнейшем Каталикос-патриарх Грузии), Л. Кадагидзе, нотариуса Михаила Цицикишвили, следователя Михаила Андроникашвили, Вардена Гоциридзе, Сосико Мачавариани, Коки Чолокашвили, Коте Махвиладзе и т.д. Он также отмечает, что под их руководством и их средствами многое было сделано для Телави и для всей Кахетии: было открыто Депо, школа для бедняков, основаны ссудо-сберегательные товарищества и книгохранилище.

После того, как в Телави был основан отдел общества, распространяющего грамотность, выросло количество ежегодных взносов. Туда вошли и пожертвования частных благотворителей: деньги для стипендий, школьных зданий и разных юбилейных мероприятий. Обществу жертвовали частные коллекции, археологические, нумизматические и этнографические материалы, книги, старые рукописи.

Из существующих в Кахетинском регионе общественных благотворительных учреждений нужно выделить: «Благотворительное общество и школу имени Святой Нино», «Комитет, помогающий Телавскому городскому учреждению для бедняков», «Телавский отдел армянского общества Закавказья», отдел «Общества, распространяющего грамотность среди грузин», Телавский отдел грузинского благотворительного общества», «Телавский отдел этнографического общества Грузии», «Фонд Ильи», «Комитет помощи семьям раненных и скончавшихся на войне», «Телавское женское товарищество» и др.

Основные выводы.

1. Создателями и инициаторами культурно-благотворительных обществ и культурной жизни Кахетии являются: Илья Зарапишвили – корреспондент «Иверии» под псевдонимом «Надикврели», педагоги – Иван Ростомашвили, Нико Мтварелишвили, Георгий Садзаглишвили под литературным псевдонимом «Ивериели» (в дальнейшем Каталикос-патриарх Грузии), Л. Кадагидзе, нотариус Михаил Цицикишвили, следователь Михаил Андроникашвили, Варден Гоциридзе, Сосико

Мачавариани, Коки Чолокашвили, Коте Махвиладзе и т.д. Он также отмечает, что под их руководством и их средствами многое было сделано для Телави и для всей Кахетии.

2. Со второй половины XIX века в Кахетинском регионе началась активизация театральной жизни. Действовали театральные труппы и ставились спектакли не только в Телави и Сигнаги, но и сёлах.

3. Со второй половины XIX – начала XX веков музыкальная жизнь Кахетинского региона начала оживать. Ладо Агниашвили вместе со знаменитым Ваном Сараджишвили проводили концерты, но кроме того, эти известные всем музыканты записывали народные песни. Они несколько раз совершали путешествие по Грузии для того, чтобы перенести на ноты народные песни и найти среди народа талантливую молодёжь. Музыканты осматривали местные училища и культурные учреждения. В музыкальной жизни Кахетии активное участие принимали и известный композитор Нико Сулханишвили, хор Каралашвили, преподаватель Закария Чхиквидзе, преподающий церковное пение в Телавских училищах.

4. В Кахетии культурно-образовательными центрами считались школы и библиотеки, где проводились литературные и музыкальные вечера, читались интересные лекции. В культурной жизни Кахетии большую роль сыграло основанное в Телави депо, ссудо-сберегательные товарищества, общественная библиотека. Они помогали и организовывали литературно-музыкальные и театральные мероприятия, помогали как с материальной точки зрения, так и творчески.

5. В культурной и общественной жизни Кахетии нужно отметить путешествие английского писателя и общественного деятеля – Марджори Уордропа и его брата – Оливера Уордропа для ознакомления с достопримечательностями Кахетии. Друг Уордропов – Илья Чавчавадзе, поручил Ивану Ростомашвили быть сопровождающим в путешествии по Кахетии. Ростомашвили показал пример радушного хозяина и оказал большое внимание гостям. Уордропы были очарованы красотой Кахетии и памятниками культуры Кахетии, традициями, гостеприимством, семейными обычаями.

6. В культурно-образовательном процессе большую роль сыграли благотворительные учреждения, важной была также и деятельность отдельных благотворителей в Кахетинском регионе. Со второй половины XIX века в Грузии увеличилось количество школ, вместе с государственными училищами существовали духовные и частные школы, «кураторами» которых были благотворители, т.е. князья или купцы. Этого прямо требовало общество, так как существование школ часто зависело именно от таких людей. Особой благотворительностью к школам и культурным учреждениям Кахетии выделялись Кахетинский князь Закария Джорджадзе, Анна Ильинична Багратиони-Чавчавадзе, генерал Нико Чавчавадзе, его супруга Анна Эристави-Чавчавадзе, София Вахвашишвили, пожертвования которой помогала студентам в получении образования, Наталья Глурджидзе, подполковник Закария Рамазович Макашвили и др.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. «Ахали Амбави», сведения из Кахетии. *Газета «Иверия»*. 1890. № 66.
2. «Ахали Амбави», концерт труппы Агниашвили. *Газета «Иверия»*. 1890. № 73.
3. Ахали Амбави, информация из села Земо Мачхани. *Газета «Иверия»*. 1893. № 88.
4. Магарозли, 1885 г. Магарозли, из Тбилиси в Телави. *Газета «Дрозба»*. 1885. № 149.
5. Романоз, 1885 г. Романоз, письма из Кахетии. *Газета «Дрозба»*. 1885. № 19.
6. Романоз, 1885 г. Романоз, письма из Кахетии. *Газета «Дрозба»*. 1885. № 23.
7. «Благотворитель духовенства», 1883 г. «Благотворитель духовенства», вниманию Кахетинского духовенского собрания. *Газета «Дрозба»*. 1883. № 232.
8. Фелетони, 1885 г. Фелетони, «Телавская библиотека». *Газета «Дрозба»*. 1885. № 19.
9. Газета «Дрозба». 1884. № 66.

10. Газета «Народная газета». 1916. № 483.
11. Газета «Цнобис Фурцели». 1902. № 178.
12. Газета «Голос Кахетии». 1913. № 18.

НОВИЙ ВИМІР ЛИТОВСЬКО-ТАЙВАНСЬКИХ ВІДНОСИН

к.і.н. Кошовий Сергій Анатолійович,
головний консультант Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків
Апарат Верховної Ради України

Протягом 2021 року Китайська Народна Республіка чинила значний примус з використанням політико-дипломатичних, фінансово-економічних, інформаційних важелів впливу на Литву у відповідь на політику уряду Литовської Республіки щодо Тайваню. Такого роду тиск навряд чи скасує будь-яке рішення офіційного Вільнюсу. Даним рішенням передували низка кроків. Намагаємося розібратися у мотивах зламу у литовсько-китайських відносинах, при цьому системно аналізуючи світовий історіографічний дискурс з цього питання.

Новий уряд прийшов до влади в Литві після чергових виборів у жовтні 2020 року. Три партії, які сформували нову правлячу коаліцію, погодилися проводити «зовнішню політику, засновану на цінностях» і «захищати тих, хто бореться за свободу в усьому світі, від Білорусі до Тайваню» [1]. Така заява викликала схвальні відгуки на Тайвані, проте Посольство КНР у Вільнюсі заявило, що не сприймає «порушення іншими факторами» китайсько-литовських відносин.

Вихід Литви з формату «17+1». У травні 2021 р. Міністр закордонних справ Г. Ландсбергіс заявив, що Литва вийде з «17+1», форуму співпраці між Китаєм та державами Центральної та Східної Європи (China–CEEC). Він зокрема зазначив, що «настав час» відійти від «розкольніцького» формату та застосувати більш уніфікований підхід до Китаю «27+1» [2]. Згодом Посол Литви в Пекіні пані Діана Міцкявічене (Diana Miskevičienė) припустила, що однією з причин цього кроку є те, що очікування покращення доступу до китайського ринку не виправдалися [3]. Представництво КНР в ЄС відреагувало, наголосивши при цьому на взаємній вигоді існуючого механізму взаємодії сторін. У матеріалі державного друкованого видання «Global Times» було наголошено [4], що намір Литви вийти з формату «17+1» не є великою проблемою, адже інші учасники формату не наслідують цей приклад. Водночас має місце дискусія серед політикуму решти Балтійських країн, зокрема, Естонія, Латвія та декілька інших країн ЄС також думають про згортання діяльності у зазначеному форматі. На те вказує той факт, що країни Балтії, а також Болгарія, Румунія, Словенія відмовилися від саміту «17+1», який проходив 9 лютого 2021 р. під головуванням Голови КНР Сі Цзіньпіна, відправивши міністрів замість глав держав чи урядів.

Тайванське представництво у Вільнюсі. У липні 2021 р. Міністерство закордонних справ Литви оприлюднює інформацію, що у Вільнюсі відкриється «представництво Тайваню», а в Тайбеї відповідно буде започаткована діяльність торгового представництва Литви [5]. Пізніше Міністр закордонних справ Тайваню уточнив, що представництво стане першим у Європі, а вочевидь у світі, яке містить назву «Тайвань» [6]. МЗС КНР відразу реагує на цю заяву [7], кажучи про свою рішучу неприйнятність розвитку офіційних обмінів з Тайванем. Через три тижні зовнішньополітичне відомство Китаю оприлюднило чергову заяву, в якій наголошується, що рішення литовської сторони про створення представництва під назвою Тайвань «нахабно порушує дух комюніке про встановлення дипломатичних

відносин між Китаєм і Литвою», вважаючи рішення таким, що суперечить «політиці одного Китаю» й не дозволяє розглядати Тайвань як незалежну країну. У заяві зазначалося, що Литва знехтувала неодноразовими заявами та попередженнями КНР про «можливі наслідки». Також було зазначено, що Пекін відкликає свого посла і вимагає від Вільнюса зробити те ж саме.

Ще у 2019 р. литовські спецслужби прямо назвали Китай як загрозу національній безпеці. У серпні 2021 р. Міністерство оборони Литви виявило можливості цензури в китайських смартфонах. Національний центр кібербезпеки Литви при Міністерстві оборони оприлюднив детальне дослідження безпеки смартфонів, які підтримують технологію 5G, вироблених китайськими виробниками Huawei, Xiaomi та OnePlus [8]. Раніше Литвою було підписано Меморандум про взаєморозуміння зі Сполученими Штатами щодо безпеки 5G, ставши останньою країною Балтії, яка підписала такого роду документ і запроваджено національне законодавство, яке забороняє «ненадійних» виробників і постачальників у сфері телекомунікаційних послуг.

Фінансово-економічний примус Китаю проти Литви характеризувався низкою економічних санкцій. До них слід віднести: **обмеження на експорт з Литви до Китаю**. Основними цільовими секторами є сільське господарство та лісоматеріали. Повідомляється, що процеси отримання дозволів на експорт призупинено, кредитні ліміти для литовських компаній знижені, а ціни на певну продукцію підвищені. Китай вилучив Литву зі свого митного реєстру, що призвело до того, що будь-який вантаж, який має литовське походження, не може бути розмитнений в жодному порту КНР. **Обмеження литовського імпорту з КНР**. Ускладнився процес доступу до сировинних матеріалів, скляних виробів та електронних компонентів. Крім цього, Пекін вимагав від китайських компаній припинити роботу в Литві, інакше їм загрожує закриття. **Посилення тиску на міжнародні компанії**. Для прикладу корпорація «Thermo Fisher Scientific» (США), світовий постачальник обладнання та програмного забезпечення для аналітичних, медичних, біологічних і промислових лабораторій, яка спеціалізується у сфері біотехнологічного бізнесу зі значною присутністю в Литві (один з найбільших інвесторів країни), була поінформована про те, що її діяльність у КНР може погіршитися, водночас литовську телекомунікаційну фірму змусили закрити свої банківські рахунки в Гонконзі. Китай також призупинив рух вантажних поїздів до Литви (31 серпня 2021 р. вирушив поки останній прямий вантажний поїзд). Експерти зазначають, що разом з іншими санкціями Китаю це потенційно може коштувати Литві 2,5% ВВП, або понад 1 млрд євро. Тайвань вже запропонував Литві підтримку в розвитку її секторів економіки, інші економічні преференції. Мова йде про кредити в розмірі 1 млрд дол. США та створення стратегічного інвестиційного фонду у розмірі 200 млн дол. США, зосередженого на таких галузях як біотехнологія, лазери та напівпровідники.

Підсумовуючи, констатуємо, що ми є свідками реальної трансформації формуючої системи міжнародних відносин за рахунок одночасної дії процесів глобалізації та фрагментації. Варто наголосити, що перед загальними виборами у жовтні 2020 р. в Литві були вже сформовані умови для переосмислення відносин з КНР, які пов'язані із переходом країни на більш диверсифіковану зовнішню політику. За останні роки китайсько-литовські відносини різко погіршилися. Протягом 2020 та 2021 рр. Вільнюс прийняв кілька політичних рішень, які викликали негативну реакцію в Пекіні. Сформована коаліція політичних сил лише стала тригером для форсування цих процесів. Найбільш рішучу відповідь Китаю викликало рішення Литви дозволити відкриття представництва під назвою Тайвань (Taiwanese office) вперше у світі замість Тайбей («Taipei Economic and Cultural Representative Office»), звичайну назву для таких офісів. У відповідь Пекін відкликав свого посла і зажадав від уряду Литви зробити те ж

саме, а також ввів ряд економічних санкцій. До прикладу сусідня Латвія зазвичай привертала більше уваги з точки зору Тайваню у зв'язку з розміщенням єдиного представництва самоврядного острова в Балтійському регіоні ще з 90-х рр. минулого століття.

Існуюча практика різнорідного тиску Китаю на Литву цілком вписується у відому давньокитайську ідіому «убити курку, щоб налякати мавпу» (殺雞儆猴), яка має запобігти подібним крокам іншими суб'єктами міжнародного права. Пекін продовжує відстоювати свою «червону лінію» щодо Тайваню, щоб унеможливити інших слідувати прикладу Литви.

Прагнення Литви замінити, за словами очільника зовнішньополітичного відомства країни, «нестійкі» відносини з КНР на «стійкі» з Тайванем має певні ризики. Зокрема Литва, на думку експертів повільно встановлює нові відносини з Тайванем. Зауважимо, що за таких обставин це може призвести до того, що Литва поступиться своєю конкурентною перевагою Чехії чи Словаччині.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Lithuania to support “those fighting for freedom” in Taiwan, 09.11.20, EURACTIV. URL: https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/lithuania-to-support-those-fighting-for-freedom-in-taiwan/
2. Lithuania quits ‘divisive’ China 17+1 group, 24.05.21, EURACTIV. URL: <https://www.euractiv.com/section/china/news/lithuania-quits-divisive-china-171-group/>
3. Lithuania quit 17+1 because access to Chinese market did not improve, its envoy says, 01.06.21, South China Morning Post. URL: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3135522/lithuania-quit-171-because-access-chinese-market-did-not>
4. Lithuania’s decision to quit China-CEEC 17+1 won’t change fundamentals of platform, 23.05.21, Global Times. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202105/1224260.shtml>
5. Taiwan to open its representative office in Lithuania, 20.07.21, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. URL: <https://urm.lt/default/en/news/taiwan-to-open-its-representative-office-in-lithuania>
6. 在歐洲的首個「台灣」代表處！外長吳釗燮：將在立陶宛設代表處, 20.07.21, United Daily News. URL: <https://www.gvm.com.tw/article/81030>
7. Statement on China's Decision to Recall Its Ambassador to Lithuania, 10.08.21, Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China. URL: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/xwfw_665399/s2510_665401/2535_665405/t1898570.shtml
8. Assessment of cybersecurity of mobile devices supporting 5G technology sold in Lithuania, 23.08.21, NCSC under the MOND Innovation and Training Division. URL: https://www.nksc.lt/doc/en/analysis/2021-08-23_5G-CN-analysis_env3.pdf

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ ЗА ЗАКОНАМИ МАНУ В СТАРОДАВНІЙ ІНДІЇ

Кравченко Вікторія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к. і. н., доц. Беззубенко А.В.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що останнім часом у світі роль жінки у всіх сферах життя зростає. Обговорення з приводу становища жінки в

суспільстві ведуться постійно. Проте, Індія визнана найгіршим та найнебезпечнішим місцем у світі для жінок. Історично склалося, що чоловіка вважають годувальником, а жінку вважають слабкою статтю, яка опікується родиною, виховує дітей.

У даному дослідженні буде проаналізовано правове становище жінки в індійському суспільстві за Законами Ману.

Закони Ману вважаються найвідомішим раннім правовим кодексом Індії. Основні положення, які характеризують становище жінки в індійському суспільстві містяться у другому, третьому, п'ятому, дев'ятому розділах, зокрема ст. 12-14, ст. 17, ст. 51, ст. 55-56 (розділ II); ст. 56-57 (розділ III); ст. 147-151, ст. 154-169 (розділ V); ст. 2-8, ст. 10-13, ст. 18-23, ст. 46, ст. 77, ст. 80-81 (розділ IX) [1]. Варто підкреслити, що Закони насамперед стосувалися жінок, які належали до «двічі народжених» і, безумовно, мали менше значення для представників нижчих каст. Становище жінки у ранньоведійській період було кращим, проте у більш пізній період спостерігаються зусилля брахманської еліти обмежити її юридичну незалежність.

Протягом усього життя жінка перебувала під наглядом чоловіка. Жодної самостійності у неї не було, вона повинна була все робити з дозволу свого чоловіка. З самого дитинства за жінку несе відповідальність батько, коли жінка виходить заміж – її чоловік, а якщо стає вдовою, то за нею доглядають сини. «У дитинстві їй належить бути під владою батька, у молодості – чоловіка, після смерті чоловіка – [під владою] синів: нехай жінка [ніколи] не користується самостійністю» [1].

Закони Ману не передбачали укладення шлюбного договору, але був обов'язковий обряд одруження, причому брати за дружину можна було тільки жінку своєї варни. Шлюбний вік для жінок був невисоким. Наприклад, за Законами Ману тридцятирічний чоловік міг взяти за дружину дванадцятирічну дівчинку, двадцятичотирирічний – восьмирічну. Шлюб являв собою майнову угоду, внаслідок якої чоловік отримував собі дружину, і таким чином вона ставала його власністю. Заміжня жінка повинна дбати про свого чоловіка, бути покірною та вірною дружиною. Ось, наприклад, лягати спати та вживати їжу необхідно лише після того, як це зробив чоловік. Саме тут існував обряд самоспалення жінок під час поховання чоловіка.

Вдова, у свою чергу, не мала можливості виходити заміж вдруге. Такий шлюб вважався ганебним, подібним до зради. Спадкоємець, народжений від іншого чоловіка (в іншому шлюбі) «у цьому світі не визнається». Обмеження, що накладаються на жінок щодо повторного заміжжя, були спрямовані на приборкання пороків, повсюдно приписуваних їм у Законах Ману, на вдосконалення їхньої природи (волі) і, звичайно ж, на збереження чистоти роду. Вдова була приречена на аскетичне життя: вона повинна була спати на голій землі, їсти один раз на день, не вживати меду, м'яса, вина, солі, не носити прикраси та кольоровий одяг.

Щодо чоловіка, то таких обмежень не було. Відповідно до Законів Ману: «Якщо дружина не приносила чоловікові потомства, він міг узяти іншу на восьмому році спільного життя; якщо народжувала дітей мертвими – на десятому; лише дівчаток – на одинадцятому, а якщо «говорить грубо – негайно» [1].

Головна функція жінки в Стародавній Індії – бути гарною дружиною, господинею та матір'ю. Основним її завданням вважалося народження дітей, перш за все синів, оскільки саме на них покладался обов'язок здійснювати поминальні обряди за померлими предками. Жінкам, особливо з вищих соціальних класів (каст), заборонялося мати будь-які зв'язки, спілкуватися з чоловіками. У громадських місцях жінка перебувала тільки у присутності свого чоловіка. Існували жорстокі покарання за невиконання своїх обов'язків, як дружини, а також за свавілля. Необхідно зазначити, що при визначенні покарання жінка прирівнювалася до шудри – нижчої з чотирьох варн Стародавньої Індії [2, с. 69].

Жінка не мала доступу до священних книг Вед і релігійних установ, а також можливостей для духовного удосконалення та спілкування з богами. Вважалося, що вона є нездатною до навчання, пізнання істини [3, с. 211].

Проаналізувавши статті 56, 57 і 59 розділу III Законів Ману, можна дійти висновку, що становище жінки у певних випадках було гідним пошани, з жінкою необхідно було вести себе ласкаво, забезпечувати та утримувати її. «Де жінки шануються, там боги радіють; але там, де вони не шануються, там усі ритуальні дії (ктіуа) безплідні» [1]. «Та родина, де жінки, члени родини, сумують, швидко гине, але та, де вони не сумують, завжди процвітає»; «тому людьми, які бажають благополуччя, вони повинні бути шановані [даруванням] прикрас, одягу та їжею на свята і урочистості» [1].

Таким чином, не дивлячись на важливу роль жінки в родині, більшість давньоіндійських джерел, Закони Ману зокрема, говорять про її підлегле становище. Так, Закони визначали досить низький статус жінки у суспільстві. Основною її функцією було народження дітей, приготування їжі, домашнє господарство, турбота про чоловіка. Жінка не могла бути незалежною та самостійною у силу її слабкої та мінливої природи.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закони Ману. URL: <https://kph.ffs.npu.edu.ua!/e-book/clasik/data/asiatica/indica/samhita/manu/rus.html>
2. Альбедиль М.Ф. Женская энергия – основа семейных отношений в индуизме. *Индийская жена*. М.: Восточная литература, 1996. 429 с.
3. Ляшенко Е.Н. Правовое положение женщины по древнеиндийским источникам. *Вестник ВУУТ*. 2013. №2 (78). С. 210-218. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-polozhenie-zhenschiny-po-drevneindiyskim-istochnikam>
4. Бэшем А.Л. Чудо, которым была Индия. Пер. с англ. М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1977. 616 с.

ОПІУМНІ ВІЙНИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ КИТАЮ

Кубасова Анна, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Коли ми отримуємо інформацію про опіумні війни в Китаї XIX ст., перші думки, які з'являються у нас – про наркотики та залежність від них різних категорій китайського населення. Однак значення опіумних війн полягає не лише в цьому, а й у надзвичайно високому економічному інтересі Великої Британії, Франції та інших європейських держав до китайського ринку, задля чого правлячі кола цих країн були готові на різні зовнішньополітичні маніпуляції. На сьогодні КНР має в своєму торговому обігу значну частину імпорту, що порушує торговий баланс країни, тому тема про торгіву рівновагу є досить актуальною. На прикладі опіумних війн у Цинському Китаї можна з'ясувати, які наслідки мали спроби коригування торгової рівноваги у XIX ст.

Завдання нашої доповіді – визначити причини, проаналізувати опіумні війни в Китаї у XIX ст. і визначити їхні наслідки для країни.

Наприкінці XVIII ст. британці намагалися «відкрити» китайський ринок для своїх товарів. Оскільки він був штучно закритий, і Китай не бажав купувати європейські промислові товари, то вартість експорту Китаю була значно вищою, ніж його імпорт, тому різницю європейцям доводилось покривати сріблом [2, с. 42].

Проте в перші десятиліття XIX ст. у відносинах між Китаєм і Англією виникли гострі суперечності: торгівля між двома сторонами все більше розширювалася, змінюючи свій характер, однак міжнародно-правові інститути, здатні регулювати її, були відсутні [1, гл. XI].

Щоб не виплачувати Китаю срібло, англійці почали ввозити до Цинської імперії опіум. Китайці були знайомі з опіумом ще з VIII ст., проте використовували його лише як медичний засіб, а ось як наркотична речовина він стає відомим з XVIII ст. Із часом статистика залежності китайського населення від наркотиків значно зросла, і у країні почався відтік срібла. Щоб запобігти продовженню розповсюдженню наркотиків, імператор Юн'янь у 1800 році заборонив ввозити опіум до Китаю, проте реально йому не вдалось цього досягти. Ситуація потребувала термінового втручання, і в 1838 році для боротьби з опіумною контрабандою у Гуанчжоу прибув спеціальний уповноважений цинського двору по боротьбі з опіумною контрабандою Лін Цзесюй [2, с. 43-44].

Головною причиною опіумних війн була контрабанда опіуму до Китаю та надмірна залежність місцевого населення від наркотиків, через що почався відтік срібла, яке країна отримувала за експорт. Приводом до початку військових дій стали арешт споживачів наркотиків і знищення запасів опіуму 3 червня 1839 року. Незважаючи на те, що Лін Цзесюй пообіцяв відшкодувати англійцям збитки, Англія признала це порушенням прав та інтересів своїх торговців.

У квітні 1840 року Англія офіційно оголосила війну Китаю, за кілька місяців доставила кораблями армію, і у червні 1840 року почала наступальні дії. За кілька тижнів британці змогли заблокувати роботу портів Гуанчжоу, Сямінь і Нінбо, а також гирло річки Янцзи, окупували острови Чжоушань із портом Дінхай і вже в серпні увійшли до північнокитайського порту Тяньцзінь, розташованого в кількох десятках кілометрів від Пекіна [2, с. 46].

У відповідь на захоплення та пограбування міст Китай зрештою офіційно оголосив війну Англії та закликав населення до всенародного опору, було сформовано народне ополчення. Проте, боючись народного повстання, Ціни розформували загони. Китайська армія зазнавала поразки за поразкою, а британці мали змогу просуватися вглиб Китаю. Коли британська армія досягла Нанкіна, маньчжурська династія капітулювала.

У серпні 1842 року між Англією та Китаєм почалися переговори, які завершилися 29 серпня 1842 року підписанням Нанкінського договору [1, гл. XI]. Китай взяв на себе зобов'язання виплатити контрибуцію розміром в 21 млн лянів срібла; для іноземної торгівлі, крім Гуанчжоу, були відкриті ще чотири порти: Амой, Фучжоу, Нінбо, Шанхай – з правом постійного перебування в них британських підданих; Англія отримала у вічне володіння острів Гонконг [3, с. 103-105]. Після підписання цього договору було підписано ряд договорів з іншими країнами. У Нанкінському договорі не було нічого зазначено про опіум, тому він продовжував активно поставлятися на прибережні території Китаю, а далі вже місцеве населення розповсюджувало його по країні.

Після Першої опіумної війни (1840–1842) у Китаї відбулось повстання тайпінів (1850–1864), країна була виснажена війною, що не змогло не привернути увагу західних держав. У 1854 році Англія разом з Францією висунули спільну вимогу щодо доповнення договорів, які були укладені у 1842–1844 роках. Вони вимагали права вільної торгівлі не тільки на території приокеанічних провінцій, а й по всьому Китаю, відкриття у Пекіні посольств і дозволу на продаж опіуму. Ціни відповіли відмовою на цю вимогу, проте Велика Британія та Франція воювали у Кримській війні (1853–1856) з Російською імперією та не мали сил для наступу на Китай. Проте вже у 1856 році англо-французькі війська почали підготовку до Другої опіумної війни [2, с. 56].

Під час Другої опіумної війни (1856–1860) можна виділити два етапи: перший – осінь 1856 – весна 1858 рр. і другий – літо 1858 – літо 1860 рр. Перший етап завершився підписанням Тяньцзінських угод, а другий – підписанням Пекінських договорів. Під час другої опіумної війни Росія та США були лише спостерігачами, займали позицію нейтралітету та були посередниками у переговорах, маючи власні інтереси [1, гл. XI].

Приводом для початку воєнних дій став інцидент із китайським торговельним судном «Ерроу» у жовтні 1856 року. Моряки цього судна звинувачувались у піратстві біля берегів Китаю. Корабель був зареєстрований у Гонконзі та носив британський прапор. Ситуація виглядала так, нібито китайська влада заарештувала екіпаж англійського судна.

Почалися зіткнення між британськими та китайськими військами. Зрештою до британських приєдналися французькі війська, приводом для їхнього введення стало вбивство французького місіонера. Під час переговорів Китай намагався відтягнути час, зрештою місце переговорів було перенесене до Шанхаю. Переговори ні до чого не привели, і тоді англо-французький флот з'явився біля берегів Північного Китаю – шлях до Пекіна був відкритий. І знову почались переговори, на яких Китаю довелося прийняти всі вимоги. Було підписано ряд Тяньцзінських угод між Китаєм і низкою іноземних держав – Англією, Францією, Росією, США [4, с. 108-110]. І знову умови угод були максимально не вигідні для Китаю.

Відмова Цинів від ратифікації Тяньцзінських угод змусила англійських і французьких політичних лідерів знову відправити до Китаю військові флоти. Після активної підготовки союзники в червні 1860 року поновили військові дії. У серпні після облоги і безперервних гарматних обстрілів упав Дагу, був захоплений Тяньцзін, а 21 вересня поблизу мосту Баліцяо, що в кількох кілометрах від Пекіна, відбулася генеральна битва, в результаті якої маньчжурські полки були розгромлені. Після цієї поразки Пекін залишився беззахисним. Тепер Цини змушені були прийняти всі умови союзників, і в жовтні 1860 року було підписано ще більш принизливі, аніж Тяньцзінські, два Пекінські договори з Великою Британією та Францією [2, с. 58-59].

Отже, в результаті двох опіумних війн Цинський Китай отримав лише негативні наслідки. Він став для провідних колоніальних держав джерелом дешевої робочої сили, ресурсів, великим ринком збуту товарів. По завершенню опійних війн до Великої Британії переходила південна частина Цзюлуунського півострова, острів Гонконг, а на користь Російської імперії Цинській династії довелося зректися прав на північну Маньчжурію. Підписання останньої мирної угоди перетворило Китай із передової країни на одну з відсталих в Азії. Значно знизився міжнародний авторитет династії Цин. Необхідно зазначити, що вживання опіуму не зменшилось, а навіть збільшилось, оскільки був налагоджений його постійний потік. Значно зріс рівень смертності населення.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. История Китая: Учебник. Под ред. А.В. Меликсетова. 2-е изд., испр. и доп. М.: Изд-во МГУ «Высшая школа», 2002. 736 с.
2. Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.): Навч. посіб. К.: Либідь, 2007. 560 с.
3. Нанкінський договір про мир, дружбу, торгівлю і відшкодування збитків від 29 серпня 1842 р. *Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи. Практикум: Навч. посіб.* Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. С. 103-105.
4. Тяньцзинський англо-китайський договір про мир, дружбу і торгівлю 26 червня 1858 р. *Сергійчук І.М. Китай у нові та новітні часи. Практикум: Навч. посіб.* Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. С. 108-110.

«ЧЕРВОНИЙ ТУРИЗМ» У КИТАЇ

Кучеренко Лілія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Науковий керівник: д. і. н., проф. Литвиненко Р.О.

Китай, маючи свою довгу історію, сприятливу позицію на міжнародній арені та підприємницький потенціал, не може не заохочувати іноземних туристів для відвідин пам'ятних місць китайської цивілізації. Сферою туризму в КНР, як і більшістю інших, що впливають на політико-економічний розвиток держави, опікується влада країни та адміністрація різних територіальних центрів. Як показує статистика, китайці мають понад 3000 різних компаній, залучених до сфери туризму [1]. Поширеними місцями для відвідування є площа Тяньаньмень, Заборонене місто Гугун, Літній палац, Великий китайський мур, імперські парки тощо. Однак, існування такого явища, як «Червоний туризм», є логічним та символічним не тільки для китайської історії, але і для комуністичного режиму Китаю. Цей туристичний напрямок передбачає відвідування пам'ятних місць, пов'язаних з історією КПК, життям і діяльністю комуністичних лідерів та їх політичним минулим. Для прикладу, як зазначає дослідник Д. Гомов, останніми роками адміністрація провінції Цзянсі розробила план розвитку «Червоного туризму», пропонуючи зробити місто Цзінганшань його центром, а міста Наньчан, Жуйцзін, Бенсян і Шанжао (колишні центри революційного руху) включити до маршрутів «Червоного туризму». Завдяки розвитку цього виду туризму збільшився обсяг грошових надходжень на потреби цих міст і сіл. Він забезпечив 35% усіх коштів у місцевому бюджеті міста [1].

Так звані витоки «Червоного туризму» знаходимо в китайському плакатному мистецтві часів Культурної революції. «Влітку 1966 року зароджуються багато груп червоногвардійців, які відчували себе пригніченими в своєму революційному зав'язанні через шкільні або університетські перепони. Хунвейбіни хотіли поїхати в Пекін до головнокомандувача Мао, щоб знайти справедливість і співчуття, а також поділитися своїм досвідом з іншими групами. Це поклало початок періоду революційної мережевої організації (чуанлянь 串联), який тривав від серпня 1966 року до березня 1967 р. У той час багато хто намагався дістатись до пам'ятних місць потягом або автомобілем, тим самим перевантажуючи транспортну інфраструктуру. А ті, хто йшов до Пекіна пішки, вважалися дійсними демонстрантами своїх революційних повноважень» (рис.1) [5]. Шлях мав охопити «меморіальні місця революційної історії», зокрема місце народження Мао Цзедуна (Шаошань), місце, де Мао став керівником КПК (Цзунь), та декілька інших міст. Головною метою подорожуючих, звичайно, була зустріч з великим керманічем, але уже 1967 року такі походи були офіційно заборонено через велику кількість бажаючих.



Рис.1. «Потрібно пройти марш в тисячу «лі», щоб загартувати червоне серце», 1971 р. [5].

Нині «Червоний туризм» являє собою засіб внутрішнього економічного розвитку та популяризації Комуністичної партії, що грає чималу роль для виховання патріотичних настроїв і зміцнення ідеологічної бази населення КНР. Пам'яток цього напрямку є незліченна кількість. Наприклад, тільки в одному місті Яньань їх налічується понад 140. Як заявляє журналістка Анна Павленко: «У 2019-ому це двохмільйонне місто відвідали 73 млн. туристів. За попередні три роки турпотік сюди зріс утричі, і це сприятливо позначилося на місцевій економіці» [2].

Серед основних пам'яток список очолює Будинок Першого з'їзду КПК у Шанхаї. З'їзд відбувся 23 липня 1921 року. Він символізує зародження Комуністичної партії в Китаї та відтворює інтер'єр столітньої давнини. Там розміщується велика експозиція щодо подробиць зародження КПК і скульптурні групи, що відтворюють атмосферу партійних дискусій.

Великим попитом також користується батьківщина Мао Цзедуна – Шаошань. Тут стоїть будинок сім'ї Мао, школа, в якій він навчався, могили членів його родини, два тематичні музеї та площа з пам'ятником. В музеї-меморіалі Мао Цзедуна зібрано та проілюстровано всю революційну та трудову біографію Великого Керманіча, за винятком періодів «Великого стрибка» і «Культурної революції», інформація про які в музеї відсутня [3]. Місце переповнене образами Мао, його фотографії, картини та фарфорові статуї є на кожному кроці. І це позитивно сприяє комерційному розвитку бренду «Великого Керманіча», адже сувенірні лавки надають широкий спектр продукції: бюсти, статуї, портрети, сумки, цитатники, годинники, запальнички тощо.

Окрім того, не обійдені увагою й інші представники партії. Наприклад, у повіті Пінго Гуансі-Чжуанського автономного району існує туристичний маршрут під назвою «Подорож слідами Ден Сяопіна». «Туристи, здійснюючи подорож по цьому маршруту, крокуватимуть пішки гірськими стежками майже два кілометри, оглядаючи дорогою колишнє поле бою і місце, де знаходився командний штаб військ Червоної армії, відвідають сільські будинки, в яких жили старі революціонери, зможуть послухати тодішні пісні і скуштувати рис з гарбузом – типова їжа старих червоноармійців», – такий опис зазначається на одному з пропагандистських китайських ресурсів – Агенція Сінхуа [4].

Наведені вище тури не нові, однак вони зазнали значної популяризації з приходом до влади нинішнього лідера КНР Сі Цзіньпіна. Дослідження Гонконгського політехнічного університету показують, що 2020-му «Червоний туризм» становив понад 10% усіх внутрішніх подорожей, а чисельність паломників до об'єктів

революційної слави переважила за 100 млн. [2]. Китайські відвідувачі висловлюють думку, що дані пам'ятки існують задля збереження об'єднаного Китаю та стимуляції внутрішнього туристичного розвитку країни. Однак, звертаючи увагу на вибірковість сюжетів та декоративність експозиції, такі тури грішать ігноруванням жертв і наслідків політичних кампаній Комуністичної партії Китаю.

Отже, «Червоний туризм» є надзвичайно розвиненою галуззю дозвілля у Китаї, яка щороку охоплює чималу кількість туристів. Окрім того, цей напрямок постійно розвивається і намагається залучити якомога більше молоді до вивчення партійного минулого. Разом з тим, такий вид туризму сприяє поширенню комерціалізації «бренду» Мао Цзедуна та інших важливих партійних діячів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гомов Д.В. Туристична індустрія Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку (за матеріалами Інтернет-джерел), 2012. URL: <https://core.ac.uk/reader/149246940>
2. Павленко А. Під прапором Мао. Напередодні 100-річчя Компартії Китаю країну охопив бум «червоного туризму» – фоторепортаж. *Новий час*, 2021. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/kitay-yak-mekka-komunizmu-turisti-shukayut-miscya-pov-yazani-z-istoriyeyu-partiji-fotoreportazh-50163748.html>
3. Романова О. По следам Великого Мао: отправная точка «красного туризма» – Шаошань, 2015. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/4518/pravylaoformlennyaspyskuvykorystanyhdzherel.pdf>
4. У Китаї «червоний туризм» стає новим джерелом економічного зростання. *Агенція Сінхуа*, 2012. URL: <http://ukrainian.cri.cn/101/2012/07/09/2s25010.htm>
5. Revolutionary Networking (1966-1967), 2016. URL: <https://chinese posters.net/themes/revolutionary-networking.php>

ВЕКТОРИ СПІВРОБІТНИЦТВА АЗЕРБАЙДЖАНУ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ В 1993 – 2003 РР. У КОНТЕКСТІ НАФТОВОЇ ПОЛІТИКИ ГЕЙДАРА АЛІЄВА

Матей Юлія, студентка 4 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Глобальні події останніх десятиліть ХХ ст., такі як розпад СРСР та крах світового соціалізму, тотальне ідеологічне протистояння та завершення «холодної війни», здобуття незалежності та перетворення в суб'єкти міжнародного права нових держав, змінили світове геополітичне становище. Зокрема, розпад СРСР перетворив Азербайджан, який знаходиться на перетині Європи та Азії, у привабливий транснаціональний фактор, який згодом міжнародні компанії стали використовувати, у першу чергу, як транспортно-комунікаційний коридор.

Загальнонаціональний лідер Азербайджану Гейдар Алієв розумів, що розв'язання численних проблем розвитку країни необхідно шукати в іноземних інвестиціях, а також у передових технологіях, необхідних для розвитку національної економіки. Залучення в економіку країни, перш за все, у нафтовий сектор додаткових ресурсів стало першочерговим завданням азербайджанського уряду. У рамках досліджуваного періоду таких капіталів і технологій не існувало ані в самому Азербайджані, ані в Росії та Ірані, які висували серйозні заперечення проти входження західних держав у Каспійський регіон, ані в Туреччині, яка є союзником Азербайджану [1, с. 103]. Такі можливості були тільки у передових західних держав та саме їх

необхідно було залучити до капіталовкладень у нафтову промисловість для реалізації проєктів економічного розвитку Азербайджану.

Регіон Каспійського моря, в якому розташований Азербайджан, є одним із регіонів, які володіють значними вуглеводневими ресурсами. Цей фактор зумовив прагненням світових країн проникнути в цей регіон і впливати на економічні процеси в ньому. У номері газети «The New York Times» від 6 серпня 1997 р. було відзначено, що вуглеводневі ресурси Каспію складаються з 200 млрд барелів запасів нафти, а також аналогічних запасів газу, які оцінюються за нинішніми цінами в розмірі 4 трлн доларів США [2, с. 105]. Наявність багатих нафтогазових запасів у Каспійському басейні підвищувала геоекономічну та геополітичну цінність країн цього регіону.

20 вересня 1994 р. у палаці Гюлістан в Баку було підписано першу транснаціональну угоду під назвою «Контракт століття». З підписанням першої угоди про спільну розробку родовищ «Азері», «Чираг» і «Гюнашлі» в азербайджанському секторі Каспійського моря почалася нова ера в історії нафтової промисловості Азербайджану. На церемонії підписання цього історичного документа були представлені 11 нафтових компаній з 7 країн світу. Згідно з цим Контрактом, провідні енергетичні компанії, що належать таким державам, як США, Росія, Франція, Туреччина, Великобританія, Норвегія, вклавши спільні кошти, рівні 10 млрд дол. США, націлилися на видобуток з Азербайджанського сектору Каспійського моря 511 млн тонн нафти вартістю 50 млрд дол. протягом 30 років [3, с. 111].

Після початку успішної реалізації нової нафтової стратегії та політики енергетичної безпеки, що проводиться Азербайджанською Республікою, став підвищуватися і міжнародний престиж країни.

Протягом декількох років з першого контракту в рамках нової нафтової стратегії Азербайджану були укладені ще 20 нових нафтогазових контрактів з 32 провідними компаніями, які належать 14 державам світу [1, с. 289]. На підставі цих контрактів передбачалося вкладення іноземних інвестицій в розмірі понад 60 млрд дол. в нафтогазову промисловість Азербайджану.

Згідно з офіційною інформацією, за останні 10 років лише в рамках «Контракту століття», обсяг вкладених в економіку Азербайджану інвестицій склав понад 6 млрд манатів, а загальний обсяг інвестицій, вкладених в нафтову промисловість, наблизився до 20 млрд [4, с. 317]. Азербайджан посідає перше місце серед республік колишнього Радянського Союзу за обсягом іноземних інвестицій на душу населення, і випереджає за цим показником багато країн Східної Європи.

12 листопада 1997 р. у столиці Азербайджану місті Баку відбувся урочистий захід з нагоди початку видобутку і транспортування з Каспійського моря азербайджанської нафти [5, с. 84]. У той день азербайджанська нафта, добута в рамках «Контракту століття» з глибин Каспійського моря, почала текти по трубопроводу Баку – Новоросійськ на світові ринки. Це стало важливою перемогою нафтової політики незалежної Азербайджанської Республіки. Запуск трубопроводу Баку – Новоросійськ позитивно вплинув на російсько-азербайджанські відносини та створив можливості для збереження традиційної дружби та співробітництва між двома країнами, часткового задоволення своїх геоекономічних інтересів Росією, отримуючи дохід від видобутку азербайджанської нафти.

18 листопада 1999 р. на Стамбульському саміті ОБСЄ Президент Азербайджанської Республіки Гейдар Алієв, Президент Грузії Едуард Шеварнадзе та Президент Турецької Республіки Сулейман Демірель підписали Угоду «Про транспортування сирої нафти основним експортним трубопроводом Баку – Тбілісі – Джейхан по території Азербайджанської Республіки, Грузії та Турецької Республіки» [7, с. 193]. У той же день було прийнято рішення про здійснення будівництва нового газопроводу для транспортування у Туреччину по маршруту Баку – Тбілісі – Ерзурум

природного газу, що видобувається в родовищі «Шахденіз». Реалізація даного проєкту, з одного боку, сприяла соціально-економічному розвитку Азербайджану і Туреччини, зміцненню регіональної безпеки, посилення двосторонніх і багатосторонніх взаємин, всебічної інтеграції у світову спільноту, а з іншого – зміцнила геополітичні позиції обох країн у всьому регіоні, перетворила їх у важливих партнерів Європи в енергетичній, транспортно-комунікаційній та інших транснаціональних сферах [3, с. 112].

Поступове зміцнення геополітичних, гео економічних і військово-геостратегічних відносин з Туреччиною дозволило Гейдару Алієву ще в листопаді 1999 р. виступити на Стамбульському саміті ОБСЄ з ідеєю створення регіональної світової платформи в Південному Кавказі під назвою «Кавказький пакт» за участю Туреччини. Істотну роль відіграли інтереси спільної співпраці у рамках чинних енергетичних проєктів Південного коридору. Два з таких проєктів – TANAP і TAP – стали найбільш важливими [6, с. 186].

Трансанатолійський трубопровід природного газу (TANAP) і Трансадриатичний проєкт (TAP), під назвою «Nabucco», які з'єднують Грузію і Туреччину, починаючи від території Азербайджану, а також берега Адриатичного моря Європи, стали новим етапом у відносинах Туреччини та Азербайджану і виникли в результаті їхніх спільних зусиль, без впливу третьої держави.

Таким чином, пріоритетним напрямком нафтової стратегії Гейдара Алієва в 1993 – 2003 роках було залучення іноземних інвестицій і передових технологій у видобуток нафти та газу для розвитку економіки країни. Нафтова стратегія Азербайджану в означений період була розрахована на відновлення гідного місця країни в системі взаємин Сходу і Заходу. Окрім цього, Туреччина здійснювала свою геополітичну діяльність на Кавказі з урахуванням інтересів Азербайджану і за його підтримки, а Азербайджан здійснював транснаціональні енергетичні та транспортно-комунікаційні відносини зі своїми західними партнерами з дотриманням тих же принципів. Азербайджан для Туреччини відіграє важливу посередницьку роль у зв'язках з іншими державами, зокрема з тюркомовними країнами та народами, що належать до ісламської релігії.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алиев И. Каспийская нефть Азербайджана. М.: Известия, 2003. 712 с.
2. Ібрагімова Т. С. Регіональні лідери: амбіції та вплив на глобальні трансформації (на прикладі Туреччини). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. № 18. С. 103–109.
3. Матей Ю.Ф., Ямпольська Л.М. Геополітичні інтереси транснаціональних корпорацій у Каспійському регіоні на початку XXI ст. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. С. 111–113. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/17430/15355> (дата звернення: 12.04.2022).
4. Гасанов А.М. Геополитика Азербайджана. Баку: Zardabi-LTD, 2015. 1048 с.
5. Жильцов С.С., Зонн И.С., Ушков А.М. Геополитика Каспийского региона. М.: Международные отношения, 2003. С. 280.
6. Кулешова К.І. До питання про визначення турецької моделі. *Вісник Одеського національного університету*. Одеса: Астрапринт, 2011. Т. 16. № 8. С. 180–192.
7. Матей Ю.Ф. Ідея «Великої Південної Азії»: новий регіональний підхід США до країн Прикаспію. *Сходознавство. Актуальність та перспективи*. Тези доповідей II Міжнародної науково-методичної конференції (19 березня, 2021 р.). Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. С. 192–194.

ТАЙЛАНД: «КРАЇНА ТРЕТЬОГО СВІТУ» ЧИ ПЕРСПЕКТИВНИЙ РЕГІОН ДЛЯ ІНВЕСТИЦІЙ

Мацейко Ольга, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Забезпечення інвестиційної привабливості є пріоритетом для національної економіки. Інвестиції є каталізатором структурної перебудови економіки і вирішення соціально-економічних проблем. Активація інвестицій діяльності, формування інвестиційних ресурсів є основою економічного зростання. Інвестиції є одним із ключових елементів сталого економічного зростання.

За останні чотири десятиліття Таїланд досяг значного прогресу в соціальному та економічному розвитку, перейшовши від країни з низьким рівнем доходу до країни з рівнем доходу вище середнього менш ніж за покоління. Економіка Таїланду зростала в середньому на 7,5% у роки підйому 1960-1996 років і на 5% протягом 1999-2005 років після азіатської фінансової кризи. Надалі спостерігається стабільним ріст економіки на 3-4%, але дещо уповільнившись під час кризи COVID-19 до 2%.

Окрім цього, маючи відкриту економіку з ліберальною економічною політикою, Таїланд є учасником великої кількості двосторонніх угод про вільну торгівлю (FTA), а також Угоди про вільну торгівлю АСЕАН (AFTA). Це дозволяє підприємствам у Таїланді брати участь у практично безмитній торгівлі з 17 різними країнами, включаючи такі великі світові економіки, як Австралія, Китай, Японія, Нова Зеландія, Південна Корея та Індія на додаток до інших 9 членів АСЕАН

До 2037 року Таїланд прагне перейти від країни з рівнем доходу вище середнього до високого, разом із покращенням безпеки та інклюзивного та сталого розвитку, як зазначено в 20-річній національній стратегії (2018-2037 років). Нинішня схема заохочення інвестицій спрямована на сприяння інноваціям та підвищення продуктивності, покращення людського капіталу та розвиток цільових сфер, зокрема Східний економічний коридор (СЕК). Хоча криза, пов'язана з COVID-19, уповільнила швидкість досягнення амбіцій Таїланду, але країна під час кризи та її відновлення зосередилась на інклюзивному та сталому розвитку.

Загалом навколо Таїланду відносно багато міфів, наприклад, що це дуже бідна країна, у якої основна стаття доходу бюджету це туристична галузь та вирощування фруктів. Але дослідивши економіку країни детально, можна дійти висновку, що економіка Таїланду – друга в Південно-Східній Азії за темпами зростання, що підтверджує щорічне збільшення ВВП протягом останніх років на 3-4% на рік. А основними галузями є промисловість, сільське господарство та туризму. Причому туризм приносить країні лише 2-5% щорічного доходу. Слід додати, що Таїланд займає лідируючі позиції у світі з експорту рису та каучуку; друге місце після Китаю з виробництва комп'ютерних комплектуючих; третє місце у Азії з виробництва автомобілів.

Історично Таїланд дуже добре залучав прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Вхідні ПІІ були важливою рушійною силою економічного зростання з 2000 року. Частка ПІІ у ВВП зросла до 50% до 2020 року, що значно перевищує середній показник АСЕАН (за виключенням Сінгапуру).

Таїланд є третім основним напрямком ПІІ в АСЕАН. За останні десять років частка ПІІ Таїланду в АСЕАН зросла з 9% до 11%. На Японію, Сполучені Штати та Сінгапур припадає основна частина запасів вхідних ПІІ, тоді як приплив ПІІ з інших країн, у тому числі з Китаю, набуває більшого значення. У той час через наслідки COVID-19 і пов'язані з цим перебої в постачанні, скорочення попиту та невизначеність негативно позначились на глобальні потоки ПІІ. Так, зниження ПІІ спостерігається в

країнах, що розвиваються, оскільки сектори, які сильно постраждали від пандемії, становлять більшу частку їхніх ПІІ. Безпосередній вплив на потоки ПІІ спричинить скорочення реінвестованих прибутків, хоча на потоки акціонерного капіталу також вплине, оскільки компанії призупинять деякі злиття та поглинання та нові проекти.

Останні дані про транскордонні злиття та поглинання з бази даних Refinitiv свідчать про значне падіння кількості здійснених угод у першому кварталі 2020 року як в Таїланді, так і в АСЕАН загалом (рис. 1.1). У Таїланді вартість транскордонних М&А знизилася на 60% порівняно з першим кварталом 2019 року та на 63% порівняно з першим кварталом 2018 року. Це зниження було ще різкішим в АСЕАН, де вартість транскордонних угод М&А впали на 85% та 93% порівняно з першим кварталом 2019 та 2018 років відповідно.

У той час, щоб полегшити бізнес-процес як іноземним, так і місцевим компаніям, уряд Таїланду впроваджує численні ініціативи, спрямовані на допомогу інвесторам та впорядкування процедур шляхом усунення та/або впорядкування непотрібних законів і нормативних актів, які є або діють як перешкоди для ведення бізнесу.

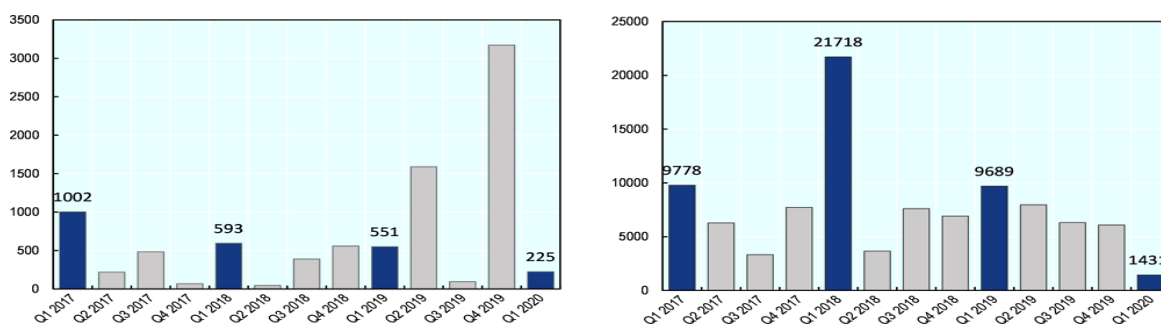


Рис. 1.1 Вартість завершених угод М&А, 2018-2020 (млн.дол.) [1]

Про це свідчить, також, низька інфляція, яка приваблює в країну інвесторів. Наприклад, інфляція Таїланду за підсумками 2019 року становила лише 0,71%. До того ж, тайський бат, у порівнянні з долларом, за останні 15 років зріс на 25% , а доллар – це одна з найстабільніших світових валют.

У вересні 2018 року Головний німецький банк опублікував звіт щодо найстабільніших валют світу. Найстабільніші валюти світу – це ті, хто дорожчає до долара США за останні 15 років. До ТОП-5 увійшли: чеська крона (CZK), південнокорейська вона (KRW), тайський бат (THB), доллар США (USD), швейцарський франк (CHF). Варто зазначити, євро зайняло лише 9 місце рейтингу. Тож, можна зробити висновок, що тайський бат(THB) стабільніший за доллар США (USD).

Висновок. Стратегічне розташування Таїланду в центрі АСЕАН, пов'язаному з країнами CLMV, які швидко розвиваються, робить його ідеальним місцем для бізнесу та бізнес-інвесторів. Крім того, з Таїланду легко дістатися до потужних економік сусідніх Китаю та Індії завдяки транспортній інфраструктурі світового класу, що надає великі можливості для транскордонної торгівлі та інвестицій. Формується такий парадокс, поки більшість інвестують в Європу та Америку, Європа та Америка інвестують в Таїланд.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ

1. OECD Library. Trends and qualities of FDI in Thailand. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/59874f17-en/index.html?itemId=/content/component/59874f17-en#section-d1e4478>
2. The World Bank. Overview. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/thailand/overview#1>

3. Thailand Board of Investment. Thailand's Advantages. URL:https://www.boi.go.th/index.php?page=thailand_advantages#:~:text=Economically%2C%20this%20country%20of%2067,and%20develop%20industry%20in%20Thailand.

СТАНОВИЩЕ ЖІНКИ В СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ

Москальова Анастасія, студентка I курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: к. і. н., доц. Беззубенко А.В.

Становище жінок у патріархальному суспільстві завжди було менш значущим, ніж становище чоловіків. Водночас правове становище жінок Стародавнього Єгипту було помітно кращим у порівнянні з іншими країнами Сходу у досліджуваний період. Про правовий статус жінок у цій країні можна судити, виходячи з різних документів, що дійшли до нашого часу. Так, відомості про статус жінки в єгипетському суспільстві можемо знайти в медичних папірусах, художніх текстах, листуванні вельмож, в археологічних даних, зокрема на зображеннях в усипальницях представлені епізоди з повсякденного життя єгиптян, у свідченнях античних істориків Геродота, Діодора Сицилійського, Гая Юлія Гігіна тощо [1, с. 49-50].

Відповідно до законів жінки та чоловіки були зрівняні у правах, суттєві відмінності у правовому статусі були відсутні. Наприклад, єгиптянки володіли рівними з чоловіками юридичними правами успадкування майна, заповіту, могли укладати договори та виступати як свідки, подавати до суду, записувати дітей на своє ім'я, вільно працювати. Так О.А. Джарман у своїй статті, посилаючись на документи, датовані Стародавнім Царством (XXVIII – XXII ст. до н.е.), робить висновок про те, що юридичний статус єгиптянок (незаміжньої, заміжньої, розлученої або удови) був практично ідентичним статусу єгипетського чоловіка. «У документах заміжні жінки, також як і їхні чоловіки, офіційно називаються «громадяни», «городяни». Чоловіків відрізняла посада, що давала їм становище у суспільстві та прибуток. Жінки не мали посад на державній службі» [1, с. 51].

У першу чергу, жінка повинна була виконувати обов'язки, пов'язані з материнством та господарством. Переважна більшість єгиптянок були звичайними домогосподарками. Крім того жінка могла заміщати чоловіка чи сина у лавці, керувати польовими роботами. Зазвичай господиня командувала слугами, навчала дітей. Знатні жінки, які наймали прислугу та няньку, могли виготовляти духи, служити при храмах богам і богиням тощо.

Шлюбно-сімейні стосунки були основною сферою життя для більшості жінок. Шлюби ініціювалися майбутнім чоловіком та батьками нареченої. У Стародавньому Єгипті використовувалися терміни *hemet* і *hebsyt*, що позначали дружину [2, с. 408]. Вже з VII ст. до н.е. чоловік та жінка підписували шлюбний контракт, в якому регулювалися права дружини та її дітей у шлюбі та у випадку розлучення [1, с. 51]. У шлюбних договорах за жінкою, зазвичай, закріплювалося її матеріальне забезпечення. Проте головним у родині, згідно із законами та звичаями, залишався чоловік. Так, жінку чоловік міг побити палицею за різноманітні провини. У випадку подружньої зради чоловік засуджувався суспільством набагато менше, ніж жінка. Ставалося це тому, що чоловік вважався не настільки легковажним, як жінка. Важливий статус єгиптянка отримувала під час вагітності, оскільки наявність в родині дітей збільшувало репутабельність подружжя в очах суспільства.

Жінка в Стародавньому Єгипті відігравала важливу роль у системі спадкування, тому що земельна власність переходила по жіночій лінії. Це впливало з того, що факт

материнства був більш очевидним, аніж батьківства. Чоловік міг користуватися землею, поки жива дружина, після її смерті все успадкувала дочка. Прибутки, отримані під час шлюбу, були формально розділені, дружина мала право на 1/3 від загальних сімейних прибутків [3, с. 84]. Розлучення в єгипетському суспільстві вважалося нормальним явищем, хоча і засуджувалося. При розлученні права чоловіків і жінок також були рівними. Вимагати розлучення з тієї чи іншої причини міг як чоловік, так і жінка. Сам процес розлучення не був чимось незвичайним. Чоловік не міг вважатися розлученим до тих пір, поки не поверне дружині її придане, проте ставлення до жінки після розлучення було менш лояльним. Діти залишалися з матір'ю. Рішення приймалося без втручання будь-яких адміністративних чи релігійних структур. Однією з підстав для розлучення могла стати відсутність у подружжя дітей.

Отримати освіту мали змогу в основному хлопчики. Дівчата практично були виключені з освітньої системи, хоча багато дівчат зі знатних родин були освіченими. Вони могли навчитися грамоті як самостійно, так і за допомогою батька, брата чи чоловіка. Існували поодинокі випадки, коли жінки досягали значних позицій в адміністративному управлінні, владних структурах. Наприклад, щоб стати жерцем, слід було пройти тривалий та тернистий шлях навчання писарем. Якщо жінка здобувала освіту переписувача, вона могла претендувати на посаду жриці, вчителя чи лікаря. Жінки-лікарі шанувалися у Стародавньому Єгипті, а медична школа в Александрії навчала бажаючих з інших країн. Відомими єгиптянками-лікарками були Меріт Птах (бл. XXVII ст. до н.е.) та акушерка Песешет (за IV або V династії).

За тривалу історію стародавньої єгипетської держави жінкам доводилося очолювати державу, ставати або регентами, або одноосібними правительками у разі відсутності інших спадкоємців чи у силу власних амбіцій. Хоча випадки, коли жінка займала державну посаду, були досить рідкісними [2, с. 408]. Проте можна припустити, що жіноче правління навмисно приховувалося чоловіками. Так, цариця-регент Хатшепсут, представниця XVIII династії, була співправителем в Єгипті приблизно у 1479 – 1458 рр. до н.е., проводила мирну політику, відмовившись від зовнішньої експансії. Тутмос III (фараон XVIII династії), який отримав єгипетський престол після Хатшепсут, наказав знищити всі пам'ятники і письмові згадки, які були пов'язані з царицею, не дивлячись на те, що вона вела досить успішну політику, особливо в економічній та політичній сферах [4, с. 226]. На даний момент відомі такі жінки-фараони: цариця-консорт Нейтхотеп (I єгипетська династія), Мернейт (I династія), Хенткаус I (IV династія), Хенткаус II (V династія), Нітокріс (VI династія), Клеопатра VII (династія Птоломеїв).

Таким чином, у Стародавньому Єгипті становище жінки у соціумі було досить впливовим, хоча реальної рівності між чоловіком та жінкою все ж таки не існувало. Єгиптянки мали досить великий спектр прав: право володіти, купувати, розпоряджатися власністю, як приватною, так і нерухомістю від свого імені, укладати договори, звертатися до суду, за відсутності чоловіка займатися його справою тощо. У той же час жінка, наприклад, в Месопотамії не вважалася юридичною особою і завжди потребувала представника-чоловіка, чи то батька, брата, чоловіка або сина.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джарман О.А. Статус жінки в Древнем Єгипте. *Медицина и организация здравоохранения*. 2017. Т. 2. № 1. С. 48-56.
2. Томсинов В.А. Государство и право Древнего Египта. М.: Зерцало-М, 2011. 512 с.
3. Мартинюк А.В. Правове становище жінок у Стародавньому Єгипті. *Історія цивілізацій стародавності та середньовіччя*. С. 83-87. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/550/1/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%90.pdf>

4. Вардиман Е. Женщина в древнем мире. Пер. с нем. М.С. Харитонова. М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1990. 335 с.
5. Дубодел В.В. Правовое положение женщин Древнего Египта в современной историографии и учебной литературе. С. 136-138. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/245140/1/dubodel_sbornik24.pdf

РЕГУЛЮВАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ІСЛАМСЬКИХ КРАЇНАХ АФРИКИ ТА СХОДУ

к.і.н., доц. Олійник Олександр Миколайович

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

к.п.н., доц. Олійник Юлія Олександрівна

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Характерним для ісламських країн Африканського континенту є регулювання обов'язків людини і громадянина як на конституційному рівні, так і шляхом їх закріплення у регіональних (рамкових) деклараціях. Так, обов'язки людини на Африканському континенті встановлені «Африканською Хартією прав людини і народів» (прийнята в червні 1981 р., вступила в дію в січні 1988 р.) [5, с. 166]. Головним є те, що в преамбулі Хартії закріплено положення, відповідно до якого «володіння правами і свободами також передбачає виконання обов'язків з боку кожного». Частина I Хартії «Права і обов'язки» складається з двох розділів, другим з яких і встановлюються обов'язки.

Відповідно до ст. 27 Хартії, «кожний несе обов'язки щодо своєї сім'ї, суспільства, держави та інших легально визнаних об'єднань і міжнародного співтовариства». Відзначається, що «кожен користується наданими йому правами і свободами, належним чином поважаючи права і свободи інших, суспільну безпеку, мораль і загальні інтереси». При цьому «кожен зобов'язаний поважати і ставитися до ближнього без дискримінації, а також підтримувати стосунки, що мають на меті допомогу, захист і збільшення взаємної поваги і терпимості» (ст. 28) [5, с. 166]. Ці положення викладені в дусі затвердження людинолюбного ставлення до особистості з боку інших людей, усвідомлення ними суспільної цінності кожної особи, звернення до норм християнської моралі, ідеалів добра, поваги до ближнього.

Визнаючи «сім'ю природною ланкою і основою суспільства» (ст. 18), Хартія встановила «обов'язок для кожного підтримувати гармонійний розвиток сім'ї і працювати задля її зміцнення і поваги; завжди поважати батьків, допомагати їм у випадку потреби» (п.1 ст. 29).

Властивістю Хартії є те, що вона ввела в юридичний обіг досить широке коло обов'язків особи саме по відношенню до держави і суспільства. Серед них: «обов'язок служити національним інтересам, надаючи для цього свої фізичні та інтелектуальні можливості; не ставити під загрозу безпеку своєї держави чи держави місця проживання; зберігати і зміцнювати соціальну солідарність, особливо у випадку загрози; оберігати і зміцнювати національну незалежність і територіальну цілісність своєї країни, сприяти її захисту у відповідності до закону; працювати в міру сил і можливостей, а також платити податки; зберігати і розвивати позитивні африканські культурні цінності у стосунках з іншими членами суспільства в дусі терпимості, діалогу, консультацій і сприяти заохоченню морального здоров'я суспільства». Вказані обов'язки мають здебільшого морально-зобов'язуючу природу, і їх виконання повністю залежить від волі особи, її культури, освіченості. Адже Хартія – це деякою мірою декларативне джерело права. Втім, держави – члени «Організації африканської

єдності», які ратифікували Хартію, «зобов'язуються приймати законодавчі та інші заходи для того, щоб вони стали дійсними, тобто загальнообов'язковими (ст. 1) [5, с. 166].

Яскравим регіональним прикладом того, що на закріплення ключових обов'язків особи позначаються релігійні традиції народу, є положення ст. 25 Конституції Ісламської Республіки Пакистан 1956 р., яка встановлює, що «керівними принципами політики держави по відношенню до мусульман Пакистану є прагнення зробити обов'язковим вивчення Священного Корану, сприяти єдності і дотриманню моральних принципів ісламу» [3, с. 278]. Не діюча вже сьогодні Конституція Афганістану 1931 р., закріпивши в ст. 1 «священну релігію ісламу як офіційну і загальну для всіх підданих», в ст. 10 встановила, що «всі афганські піддані зобов'язані суворо дотримуватись велінь релігії і віросповідання, а також політичних законів держави, в підданстві якої вони знаходяться» [3, с. 13-18]. Практично всі конституції країн Близького і Середнього Сходу закріпили іслам в якості державної релігії і відповідні обов'язки особи, а також обов'язки по сплаті податків, військовій службі та початковій освіті.

В аспекті юридичного врегулювання ключових обов'язків людини зразковою є вже не діюча тепер Конституція Республіки Єгипет 1956 р. [3, с. 40-66]. Ст. 58 проголосила, що «захист батьківщини є священним обов'язком, а військова служба є справою честі єгиптян. Обов'язком громадян визнавалася сплата податків і початкова освіта, а також підтримання громадського порядку і дотримання суспільної моралі». Надаючи єгиптянам право участі у виборах, одночасно вказувалося, що «участь у громадському житті є їхнім національним обов'язком» (ст. 61). Головним було те, що відповідно до ст. 27 «громадське майно визнавалася недоторканим, а його охорона проголошувалася обов'язком кожного громадянина Єгипту» [3, с. 43].

На відміну від ісламських країн, наприклад, така не ісламська країна, як Японія, в своїх конституціях XIX-XX ст. встановлює такі обов'язки. В «Конституції Японської імперії» 1889 р. [6, с. 354-355] основні обов'язки по суті зводилися до сплати податків та відбування військових повинностей. Щодо інших обов'язків, то вони прямо не закріплювалися, а діяв принцип: «дозволено все, що не заборонено законом».

Конституція Японії 1947 р., крім «обов'язку сплати податків» (ст. 30), розширює їх такими нормами, як всі «повинні у відповідності до закону забезпечити обов'язкове навчання дітей» (ст. 26) та «зобов'язані працювати» (ст. 27) [4, с. 295-296].

Отже, крім закріплення своєрідних обов'язків громадян, пов'язаних з ісламськими релігійними традиціями народів Африки та Азії, їх конституціями були врегульовані й обов'язки, властиві більшості країн світу. Це вказує про універсалізацію обов'язків, процес зближення у врегулюванні основних обов'язків людини і громадянина, не враховуючи наявні відмінності національної та історичної природи, який проходить у двох напрямках, а саме: з одного боку, шляхом їх встановлення на рівні конституції; з іншого, певною уніфікацією формулювань ключових обов'язків в конституціях різних країн світу, інакше кажучи, через єдність сутності, списку основних обов'язків.

Поряд з цим для конституційного врегулювання конституційних обов'язків людини і громадянина в практиці країн світу характерним є те, що якщо на Африканському континенті основні обов'язки особи сформульовані як в деклараціях, так і в конституціях, то в країнах Європи вони врегульовані лише на рівні конституцій, і то в обмеженій кількості [2]. Виходячи з цього, угорський вчений Й. Віг «для того, щоб поновити гармонію між правами і обов'язками людини і попередити злочинну поведінку», пропонує прийняти «Міжнародну декларацію основних обов'язків людини» [1, с. 47]. При цьому в список основних обов'язків він пропонує включити такі, що практично співпадають з обов'язками, врегульованими в «Африканській хартії прав людини і народів». Серед них є «обов'язок не перешкоджати, не обмежувати і не

утискати здійснення прав інших; обов'язок кожного працювати і діяти у відповідності зі своїми здібностями на благо інтересів суспільства; обов'язок сплачувати податки; обов'язок піклуватися про дітей і батьків» тощо [1, с. 47].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виг Й. Соотношение прав и обязанностей человека и проблемы преступности. *Государство и право*. 1995. № 7. С. 44-49.
2. Конституції нових держав Європи та Азії [упоряд. С. Головатий]. К.: Укр. правн. фундація. Вид-во «Право», 1996. 554 с.
3. Конституции государств Ближнего и Среднего Востока / Под ред. И.Д. Левина. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1956. 591 с.
4. Конституции зарубежных государств: учеб. пособие / Сост., авт. введ., вступ. ст. В.В. Маклаков. М.: Изд-во БЕК, 1996. 406 с.
5. Права человека: Сборник универсальных и региональных межд. документов [Сост. Л.Н. Шестаков]. М.: Изд-во МГУ, 1990. 205 с.
6. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб.: у 2-х т. [уклад. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький]. К.: «Ін Юре», 1998. Т.2. 607 с.

МАО ЦЗЕДУН – ГЕНЕРАТОР ПРОЄКТІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КНР: «КИТАЙСЬКА МРІЯ» ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Орищенко Карина, студентка 3 курсу

Кошляк Вікторія, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Сьогодні Китай вважається однією з провідних економік світу. 1 жовтня цього року китайський народ відзначатиме 73 річницю від дня створення Китайської Народної Республіки (КНР). Тривалий час Китай був бідною країною, до того як Комуністична партія (КПК) прийшла до влади. Країна не мала ні торгових партнерів, ні дипломатичних контактів. Протягом останніх 40 років Китай провів серію ринкових реформ, які відкрили його для світової торгівлі та іноземних інвестицій, витягнувши з бідності сотні мільйонів людей. КНР перетворилася з бідної аграрної країни з низьким рівнем розвитку капіталізму та нечисленним пролетаріатом на економічну наддержаву.

Мао Цзедун (1893–1976) – лідер КПК, засновник КНР, якою беззмінно керував із 1949 до 1976 року. За рішенням американського журналу «Time» він включений до списку 100 видатних людей минулого століття у категорії «Лідери та революціонери».

Метою нашого дослідження є аналіз діяльності Мао Цзедуна як генератора проєктів економічного розвитку КНР, який зміг реалізувати на практиці китайську мрію про «державу загального благоденства».

Становище у Китаї на початку ХХ століття було важким. Панування традиційних відносин, аграрний характер економіки, відсутність надійних партнерів та економіко-політичної стратегії призвели до зубожіння китайців і залежності від інших держав. Під впливом цих національних факторів, а також жовтневих подій у Росії майбутній лідер КПК Мао Цзедун перейшов на позиції марксизму лєнінського спрямування, який став однією із складових його системи ідеологічних установок – маоїзму.

Після перемоги у Громадянській війні (1946–1949) над Чан Кайші і Національно-революційною армією – збройними силами Гоміньдану КПК на чолі з Мао Цзедуном взяла під повний контроль континентальний Китай, проголосила КНР

(1 жовтня 1949 року) і розпочала активні реформи, спрямовані на створення комуністичного суспільства [1, с. 67].

За тридцять наступних років країна пережила три радикальні зміни курсу. Спочатку вона намагалася розвиватися з орієнтацією на СРСР. За його підтримки у першій половині 1950-х років було побудовано низку галузей важкої промисловості, однак з 1956 року, після критики культу особи Й.В. Сталіна новим радянським лідером М.С. Хрущовим, відносини між країнами різко погіршилися, контакти були припинені. Таким чином, незважаючи на певні успіхи, досягти значного покращення економіки КНР за період «великої дружби з СРСР» не вдалося.

Проте, незважаючи на наслідки комуністичних експериментів Мао Цзедуна, його діяльність стала поштовхом для перетворення Китаю на «майстерню світу» та зниження рівня бідності. У 1958–1960 роках Великий Керманіч провів один із експериментів, який став вирішальним для розвитку Китаю, незважаючи на неоднозначність його наслідків. У травні 1958 року на другій сесії VIII з'їзду КПК, яка відбулася в закритому режимі, було проголошено новий курс, що вилився в перемогу ідей Мао Цзедуна і політику «Великого стрибка вперед» (1958–1960) та «комунікації по-китайськи». «Великий стрибок» був спробою голови КНР Мао Цзедуна швидко індустріалізувати економіку Китаю, використовуючи модель «наздоганяючого розвитку» і роблячи акцент на національних резервах країни. «Великий стрибок» провалився, одним із його наслідків став голод 1959–1961 років, який забрав життя від 10 до 40 млн китайців. Однак це була перша спроба підштовхнути економіку КНР уперед та запустити серію реформ для підвищення економічного статусу Китаю.

Після «Великого стрибка» була проведена «Велика пролетарська культурна революція» (1966–1976 рр.) – влаштоване Мао Цзедуном чищення лав КПК від опонентів, основною концепцією якої стало посилення класової боротьби в міру будівництва соціалізму та «особливий шлях» Китаю у побудові держави та суспільства (заперечення товарно-грошових відносин, відсутність недержавних форм власності, заморожування зовнішньоекономічних зв'язків, публічні суди над політиками, оголошеними «ревізіоністами» та «залишками буржуазії в партії, уряді та армії», рух хунвейбінів тощо) [4, с. 124]. «Культурна революція» призвела до репресій членів КПК, знищення інтелігенції, прихильників «буржуазного розвитку», проте, як не парадоксально, привела до підвищення грамотності населення з 7% до 80%. Цей факт дає підстави для неоднозначних оцінок політичної фігури Мао Цзедуна.

Як справедливо наголошує німецький історик Карл Шмітт у праці «Поняття політичного», соціалізм став науковим після того, як повірив у себе, давши «собі право на застосування сили» [5, с. 27]. Ця теза, сформульована Карлом Шміттом, безумовно, додає філософської глибини концепціям Мао Цзедуна та іншим подібним концепціям марксистських філософів, яких деякі критики презирливо називали утопістами. Внаслідок цього сам Мао Цзедун постає вже як генератор концепцій, які допомогли розвинути Китай, і саме Великий Керманіч створив той Китай, який був здатний утопічні проекти втілювати у реальність.

Політичний курс Мао Цзедуна був згодом засуджений лідером реформаторського крила КПК Ден Сяопіном, який прийшов до влади. III Пленум ЦК КПК одинадцятого скликання (грудень 1978 року) проголосив курс на соціалістичну ринкову економіку при поєднанні двох систем: планово-розподільної та ринкової при масовому залученні іноземних інвестицій, більшій господарській самостійності підприємств, запровадженні сімейного підяду на селі, скороченні частки державного сектору економіки, відкритті вільних економічних зон, подоланні бідності, розвитку науки та техніки.

Після китайсько-в'єтнамської війни (17 лютого – 16 березня 1979 року) зовнішня політика КНР, на відміну від епохи Мао Цзедуна, поступово перестала бути агресивною. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років Китаю вдалося повністю зняти проблему

забезпечення населення харчуванням, розвинути високі темпи зростання ВВП і промислового виробництва, підняти рівень життя народу [2, с. 122].

У будь-якій державі народжуються великі лідери, і Китай не став винятком. Країна досягла великих успіхів, коли її очільниками були Мао Цзедун (1949–1976), а пізніше Ден Сяопін (1978–1997), які мали лідерські якості, були кризовими менеджерами і харизматичними політичними діячами. Мао Цзедун намітив гіпотетичний вектор розвитку Китаю, який багатьом здавався утопією на період 1950-х – 1970-х років, він навіть передбачив освоєння Китаєм космосу [4, с. 126]. Сьогодні відбулося те, про що колись мріяв Великий Керманіч: Китай робить успіхи в підкоренні космосу, став однією з наддержав світу. У наш час стає очевидним: те, що раніше здавалося утопічними проектами Мао Цзедуну, стало об'єктивною реальністю.

Звичайно, проекти Мао Цзедуну від одного партійного з'їзду до іншого коригувалися та допрацьовувалися, а після його смерті Ден Сяопін, відштовхуючись від основ, закладених Великим Керманічем, додав таку ключову ідею, як «соціалізм із китайською специфікою».

Отже, наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Комуністична партія Китаю успішно продемонструвала переваги соціалізму всьому світу, довівши на практиці, що є альтернативні шляхи розвитку як у політиці, так і в економіці. КПК вдалося зберегти ідеологічну цілісність своєї філософії, незважаючи на реформи та нововведення, показавши вірність партійним ідеям. Також слід зазначити, що КПК заборонила «приватному капіталу втручатися у відносини державних підприємств і банків» [3, с. 33]. У ХХІ ст. політичні лідери Китаю продовжують розвивати політику реформ та відкритості і додають до неї концепцію «китайської мрії».

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ледовский А.М. СССР, США и китайская революция глазами очевидца 1946–1949. М.: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. 206 с.
2. Ли Сяодун. Цивилизация. М.: ООО Международная издательская компания «Шанс», 2017. 157 с.
3. Любарец А.В. Коммунистическая партия Китая как страж государственных интересов страны. *Актуальные проблемы современной науки в ХХІ веке: сборник материалов 14-й международной научно-практической конференции* (г. Махачкала, 31 августа 2017 г.). Махачкала: Издательство «Апробация», 2017. 86 с.
4. Любарец А.В. Прогрессивный вектор инерции утопизма великого Мао Цзэдуна. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2016. № 6. С. 123-126.
5. Шмитт К. Понятие политического. Пер. с нем. Ю.Ю. Коринца, А.Ф. Филиппова, А.П. Шурбелева. Под ред. А.Ф. Филиппова. СПб.: Наука, 2016. 567 с.

ОСМАНСЬКИЙ ГАРЕМ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ СУЛТАНА СУЛЕЙМАНА КАНУНІ В КІНЕМАТОГРАФІ (НА ПРИКЛАДІ СЕРІАЛУ «ВЕЛИЧНЕ СТОЛІТТЯ»)

Павленко Ольга, студентка 3 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Ямпольська Л.М.

Актуальність теми дослідження обумовлена багатоспектровістю та полярністю історичних даних і оціночних суджень про повсякденне життя гаремів у різних регіонах Сходу. Ці фактологічні дані активно використовуються в культурі й мистецтві, особливо в кінематографі. В даному випадку звертається увага на гарем в Османській

імперії за часів правління султана Сулеймана I Кануні (1520–1566), одного із найвеличніших і найвідоміших правителів в історії держави. Та чи всі факти, використані в кінематографі, є історично підтвердженими?

Завданням доповіді є аналіз повсякденного життя османського гарему та його ієрархії в період правління султана Сулеймана I та порівняння цих історичних даних із художньою ретроспективою в кінематографі на прикладі турецького серіалу «Величне століття».

Термін «гарем» походить від арабського «харам», що означає все «окреме, заборонене, потаємне». Спочатку вживання цього слова було еквівалентне слову «стоп» у значенні «припини». Ним зупиняли співрозмовника, який торкався заборонених тем. Пізніше, з утвердженням традицій ісламу, поняття «гарем» стало використовуватися і для позначення жіночої половини будинку монархів країн Сходу, зокрема мусульманського цивілізаційно-культурного кола.

У султанів жіноча половина будинку була окремим палацовим комплексом, часто навіть більшим, ніж селямлик – чоловіча половина. Спочатку гарем розташовувався окремо від палацу, але за часів Сулеймана I гаремний комплекс став частиною палацу Топкапи. Гаремний комплекс постійно перебудовувався, реконструювався і розширювався, щоб задовольняти нові потреби дружин, наложниць султана та їхніх дітей. Гаремних споруд було близько тисячі, але до нашого часу збереглося лише близько трьохсот. Всі вони виконували різні функції, і, безсумнівно, значна частина з них були господарськими і з погляду інтер'єру мало цікавими. У серіалі «Величне століття», який зняли турецькі режисери Дурул Тайлан, Ягмур Тайлан і Мерт Байкал (2011–2014 рр.), було найбільше дотримано стилістику будівель, їхнє розташування та загальний вигляд гаремного комплексу [1, с. 130].

Щодо структури гарему, режисери й оператори також поцілювалися про те, щоб у кадрі були показані деталі історичної реконструкції, одяг персонажів, які відповідали тодішній ієрархії в османському суспільстві. Головною фігурою гарему була валіде-султан – мати правлячого султана. Які були її функції? По-перше, вона була найвищим авторитетом для гарему. У всіх значних конфліктах усередині гарему саме за валіде-султан було останнє слово (зрозуміло, якщо не втручався сам султан). По-друге, до валіде-султан був приставлений валіде-кіяссі – адміністративний чиновник, офіційним завданням якого було матеріальне забезпечення мешканців гарему і спостереження за його повсякденним життям. По-третє, валіде-султан була законодавицею не лише правил поведінки, а й моди. Саме вона визначала нові тенденції в одязі, парфумах, прикрасах, зачісках. Також найчастіше саме від неї йшли інновації у музиці, поезії та інших розвагах гарему. Головною опорою валіде-султан була хазнедар-уста – верховна економка гарему, що виконувала також функції скарбника та інтенданта. Вона не тільки забезпечувала гарем усім необхідним і предметами розкоші, а й надавала своїй пані регулярні звіти про події в гаремі, щоб вона завжди була в курсі того, що відбувалося.

На наступному щаблі гаремної ієрархії стояли кадин-ефенді – офіційні дружини султана, тобто ті, з ким було укладено законний шлюб. Спочатку з ними оформлявся шлюбний договір, але згодом це правило зникло, оскільки володарю імперії це було не вигідно. Крім того, спочатку у дружини бралися знатні жінки, але пізніше султани стали віддавати перевагу простим рабиням. Усього султан міг мати не більше чотирьох кадин-ефенді. Саме їхні діти у майбутньому могли стати правителями держави, а самі кадин-ефенді, відповідно, валіде-султан. Спочатку народження дитини автоматично переводило наложницю у статус кадин-ефенді, але зазвичай кількість наложниць, які народили дітей, перевищувала чотири, і тоді їхнє становище покращувалося не так стрімко. Кожна кадин-ефенді мала «даіре» – своєрідний «соціальний пакет», до якого

входили власні кімнати, рабині, євнухи, забезпечення розкішшю. Зазвичай дружини жили на верхніх поверхах палацу, які вважалися більш престижними.

У серіалі «Величне століття» було продемонстровано укладення законного шлюбу султана Сулеймана I зі звичайною рабинею з українських земель Хюррем (Анастасією), яка зуміла покорити серце володаря, народити дітей, і для якої він сам створив титул «хасекі султан» – найголовніша та улюблена дружина. Вона займалася не тільки гаремними справами, а й політикою, благодійністю, вела переговори з послами та іншими політичними діячами, з якими до цього жодна жінка гарему не могла спілкуватися та бачитися. Саме з неї почався так званий «жіночий султанат». Хоча в серіалі «Величне століття» щодо цього питання є певна невідповідність – усіх жінок султана називали «хасекі».

На статус кадин-ефенді здебільшого претендували інші дружини султана – кадин. Ця позиція вважалася надзвичайно привілейованою. Кадин були або вагітні, або вже народили дитину від султана, але не набули статусу кадин-ефенді. Їх часто ще називали просто дружинами, але всі вони були рівні в правах. Нижче в ієрархії гарему стояли ікбалі (у перекладі «щасливі»). Вони були улюбленицями султана. Найчастіше це були рабині, які привернули до себе увагу султана під час одного з його візитів до гарему [2, с. 46].

Головними рабинями в ієрархії гарему були калфи – досвідчені наложниці, які прожили майже все життя в гаремі та були керівниками його своєрідних «відділів». Ще нижче в гаремній ієрархії були прості молоді рабині, які складали основну частину гаремних дівчат. Їхнім головним обов'язком була господарська робота на благо гарему: вони готували, прибирали, подавали страви.

Будь-який османський гарем важко уявити без євнухів, які виконували різні функції в залежності від свого положення і мали різні статуси. Наприклад, якщо простих робітників ніхто не поважав і вони займалися переважно звичайною важкою роботою, то кизлар-ага («головний хранитель дверей щастя») був третьою людиною в Османській імперії після султана і великого візира (прем'єр-міністра). Кизлар-ага був опікуном гарему: сферою його інтересів було все, що стосувалося справ гарему, зустрічей рабинь, жінок із володарем. Зазвичай євнухами були темношкірі чоловіки, які пройшли процедуру обрізання, що не можна сказати про персонажів із серіалу «Величне століття». В ньому роль євнухів грають чоловіки зі світлою шкірою [3, с. 76].

Якщо говорити про художні образи серіалу, то слід зазначити, що на екрані усі хочуть побачити надзвичайно красиві, елегантні, пишні сукні, неймовірно привабливі, блискучі прикраси. Дійсно, в серіалі все це так і показано глядачам. Але насправді в XVI ст. османські красуні одягалися зовсім інакше. Повсякденним стилем одягу жінок були закриті сукні без декольте, пишного фасону та корсетів. Часто доводилося закривати обличчя та деякі частини тіла. Зазвичай їх красу міг побачити лише один чоловік – султан. У серіалі можна помітити багато кадрів, де рабині, дружини та жінки гарему відкрито спілкуються та взаємодіють з чоловіками. Навіть є момент написання портрету Хюррем Султан одним із художників. Звичайно цього просто не могло бути, адже доступ до гарему та жінок був закритий [4, с. 125].

Багато персонажів у турецькому серіалі «Величне століття» було вигадано або просто вписано в сюжет задля більш масштабного розгортання подій. Наприклад, принцеса Кастилії Ізабелла. Насправді ж, зустрічі султана з нею не могло бути, адже вона була набагато старшою та не мала жодних дипломатичних чи любовних зв'язків із Сулейманом.

Отже, повсякденна історія різних країн і народів світу і зараз продовжує привертати увагу суспільства. Тому і виникають ідеї написання картин, створення музичних творів, кіносеріалів на історичну тематику. Але не варто забувати, що всі ці витвори мистецтва є художніми, тобто автори можуть використовувати перебільшення,

змінювати історичні факти, не дотримуватися історизму у викладі сюжетів і показі головних героїв. Але те, що діячі культури і мистецтва пам'ятають минуле і хочуть зберегти його для майбутніх поколінь (нехай навіть через призму художнього світобачення) є позитивним аспектом для історичної пам'яті поколінь. Проте слід більше вивчати та використовувати ті історичні джерела, які є дослідженими та перевіреними.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мартран Робер. Повседневная жизнь Стамбула в эпоху Сулеймана Великолепного. Пер. с фр. М.: Молода гвардия, 2006. 346 с.
2. Дорис Джордж. Султанский гарем. Пер. с фр. А. Кудрявцева. *Эхо Кавказа*. 1993. № 3. С. 45-58.
3. Нерваль Жерар де. Путешествие на Восток. М.: Наука, 1986. 480 с.
4. Готье Теофиль. Путешествие на Восток. Пер с фр. И. Кузенцовой, М. Зониной. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2000. 344 с.

СПІВРОБІТНИК КОНСУЛЬСТВА ЯК СУДОВИЙ ВИРОК

*к.і.н. Павленко Світлана Сергіївна, в.о. директора
Музей історії Дніпра*

У період кривавих репресій чимало абсолютно безневинних людей отримали смертельні вироки. Звичайно, що для тих, хто з точки зору радянської влади мав компрометуючі сторінки у своїй біографії, пережити 1930-ті рр. не судилося.

Це правило стосувалося і тих, хто раніше встиг хоча б нетривалий час пропрацювати у штаті Японського консульства в Одесі. Інституція почала свою історію ще наприкінці XIX ст. У радянський період вона діяла з 1926 по 1937 рр. Японські дипломати остаточно покинули Одесу 17 вересня 1937 р. А вже 29 числа того ж місяця був заарештований за звинуваченням у шпигунстві на користь Японії її колишній співробітник – Сергій Фельдман.

Фельдман Сергій Михайлович народився 10 жовтня 1903 р. в Одесі. За національністю був євреєм. Закінчив гімназію. Його спеціальністю стала англійська мова. Окрім того, він володів німецькою та французькою. Безпартійний. Через стан здоров'я не перебував на військовому обліку. На 1937 р. його родина складалася з матері Ольги Федорівни, брата Миколая та сестри Євгенії [2, арк. 8–8 зв.].

Після створення у 1926 р. в Одесі японського консульства Сергій спробував влаштуватися до нього технічним секретарем, але отримав відмову. Ситуація змінилася з прибуттям у лютому до міста віцеконсула Камімури Шін'іці, який володів лише англійською мовою. Заробіток Фельдмана у консульстві складав всього 40 рублів [1, арк. 59, 88–89].

Вже у 1937 р. він згадував, що десь через місяць-півтора, як влаштувався у консульство, до нього завітала мати з повісткою до ДПУ. Сергій виконав вимогу та з'явився до одеського відділу Державного політичного управління. Там йому прямо запропонували стати таємним агентом контррозвідки: *«Від цієї пропозиції я категорично відмовився, оскільки вважав негідним вчинком зраджувати інтереси японського консульства»* [2, арк. 17].

Невдала спроба вербування змушувала ДПУ остерігатися, що Фельдман повідомить про цей випадок японцям. Власне на період його роботи у консульстві (1926–1927 рр.) у ДПУ були лише припущення про таку можливість, без жодних прямих свідчень. Вони ґрунтувалися на двох випадках.

По-перше, восени 1926 р. радянський агент Югов, здійснюючи зовнішній нагляд, випадково вступив у прямий контакт з секретарем консульства Гото. Японець попереджав свого нового знайомого, що в Радянській державі надзвичайно розвинене шпигунство з боку органів ДПУ і що «в Одесі в Японському консульстві є 4 російських службовців, яких місцеве ДПУ часто викликає до себе та цікавилось роботою консульства» [1, арк. 96]. Вказівка японця на спостереження була сприйнята спецслужбовцями як те, що Фельдман розповів службовцям консульства про спробу його вербування.

Другий випадок, де свідчення Ірини Загорської, цивільної дружини віцеконсула Камімури. Наприкінці 1926 – на початку 1927 р. контррозвідувальний відділ спробував завербувати її. Вона схарактеризувала Фельдмана, як «не нашу людину». У ДПУ це сприйняли як вказівку на його надмірну лояльність до японців.

27 квітня 1927 р. Фельдмана звільнили з консульства, оскільки до Одеси прибув новий співробітник – Ногучі Яшіо, що володів російською. Але він продовжував відвідувати консульство, це викликало підозри у ДПУ. 14 липня 1927 р. Фельдман був заарештований. Його звинуватили у розкритті Камімури спроби ДПУ завербувати його. У самому консульстві вважали, що Фельдмана відправили у заслання на Соловки. Але склалося інакше. Сергія в адміністративному порядку було вислано з Одеси в Дніпропетровськ на три роки. Після завершення терміну у 1929 р. він вирішив не повертатися до Одеси [1, арк. 8 зв., 178, 199].

У 1937 р. Фельдман зовсім інакше схарактеризував свою роботу у консульстві. У показах він засвідчив, що про його візит до ДПУ стало відомо японцям. Сергій хотів заперечувати факт контакту, але Гото знайшов повістку, за якою Фельдмана викликали до ДПУ [2, арк. 17]. Після цього нібито: «Гото, своєю чергою, відверто йому розповів, що консульство, окрім офіційних функцій, здійснювало також розвідувальні роботи на території СРСР і запропонувало мені частину цієї роботи взяти на себе і зайнятися шпигунством на користь Японії». Фельдман прагнув відмовитися від такої пропозиції, але Гото змусив його шантажем: якщо він не погодиться на співпрацю, органам ДПУ таємно повідомлять, що Фельдман – японський розвідник, який самостійно повідомив японцям про свій візит до ДПУ. Тобто нібито перед Сергієм поставили вибір – бути заарештованим як японський агент чи таємно співпрацювати з ними, виконувати незначні доручення за грошову винагороду [2, арк. 18].

Ще більше сумнівів викликають ті завдання, які начебто Фельдман виконував для японців – він мав дізнатися про пропускну здатність Одеського порту та яку продукцію виробляв одеський завод Гена. Поступово Фельдман зблизився з Гото і став виконувати більш важливі завдання – курувати інших агентів, що займалися промисловим шпигунством. Цікаво, що у сучасному розумінні ці питання з великим сумнівом можна віднести до таємних. Так, Фельдман мав отримувати інформацію про те, який завод що виробляє, назви продукції, її кількість, проектну потужність, заплановане розширення тощо [2, арк. 19–23]. За таку свою роботу Фельдман отримував 90 рублів на місяць (додатково до заробітної платні у 60 рублів) [2, арк. 19–23].

За свідченнями Сергія, окрім Гото, шпигунством займалися й інші співробітники консульства, наприклад віцеконсул Камімура. Останній зв'язок зі своїми агентами тримав через «одну жінку, яку Камімура називав своєю утриманкою, і якогось японця, що часто навідувався до консульства» [2, арк. 37].

Досить очікувано на допиті Сергій свідчив, що після його відсилання з Одеси він не розірвав відносини з Гото, а продовжив працювати на японську розвідку. На новому місці, у Дніпропетровську, Фельдман мав завербувати агентів для вивчення ситуації у промисловій сфері, оскільки у «Дніпропетровську були відсутні особи, пов'язані з японським консульством» [2, арк. 24].

Так, нібито до Фельдмана раз на півроку навідувався зв'язковий консульства. Їх таємним паролем було слово «Сонце». Найчастіше зустрічі з цим агентом проходили у готелі «Спартак». Кожен візит контактної особи приносив Фельдману 3-4 тисячі рублів, що витрачалися на робочі потреби [2, арк. 25–33]. Реальною його роботою в цей час була викладацька практика. У 1936–1937 рр. Фельдман працював викладачем англійської мови на кафедрі іноземних мов у Металургійному інституті, у 1937 р. викладав також англійську в ДІПТі [3, арк. 76, 99]. Проживав він за адресою: вул. Базарна 16, кв. 1 [2, арк. 8].

Заарештували Фельдмана 29 вересня 1937 р. [3, арк. 25], а протокол допиту датований вже 8 жовтня [2, арк. 6]. Увесь протокол виглядає як заздалегідь підготовлений. Він не містив конкретизації важливих технічних деталей. Навіть при описі роботи японського консульства говорилися загальні речі. Сергій досить швидко вирішив піти на «співпрацю» зі слідством і визнав себе винним [2, арк. 16]. Всі обвинувачення 1937 р. ґрунтувалися на самих показах Фельдмана.

Звичайно, що за логікою радянських силовиків, живучи в Дніпропетровську, Фельдман поступово формував та розширював мережу таємних шпигунів. З усіх названих ним «спільників» найбільше постраждав Володимир Горський – викладач електротехніки в Інституті інженерів транспорту. Під час допиту останнього виявилось, що у роки революції він був у складі армії Денікіна. У шпигунстві на користь Японії Горський себе винним не визнавав [2, арк. 42–44].

Зрештою і Горський, і Фельдман були засуджені до розстрілу. Вирок винесли 11.12, а виконали 19.12.1937 р. Окрім показів Фельдмана, жодних інших доказів про шпигунську роботу по обох справах не було. Горський, як і Фельдман, отримали реабілітацію лише 7 березня 1958 р. [2, арк. 79, 93, 96, 100].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 418. Т. 1. Ч. 1. Арк. 59, 88–89, 96, 178 199, 201, 211.
2. Державний архів Дніпропетровської області. Ф. 6478. Оп. 2. Спр. 2360. Т. 1. Арк. 2, 6, 8–8 зв, 16–37, 42–47, 60–62, 76, 78–79, 93, 96, 99–100.
3. Державний архів Дніпропетровської області. Ф. 6478. Оп. 2. Спр. 2360. Т. 2. Арк. 25, 76, 99, 102.

РОЗВИТОК РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ ГАЛУЗІ В КИТАЇ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Розмариця Єгор, студент 1 курсу

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Науковий керівник: Щербакова К.О.

Китайська космічна галузь переживає початок свого роду комерційного ренесансу: у 2014 році, з прийняттям «Документу 60» Національною комісією з розвитку та реформ (NDRC), було засновано понад 100 комерційних компаній (загалом з 2014 року в компанії було вкладено понад 13 млрд. юанів). Однак через пандемію COVID-19 космічна галузь сповільнилась, проте не зупинилась повністю. Останнім великим фінансуванням до COVID-19 був С-раунд Landspace у грудні 2019 року на суму 500 млн. юанів (71 млн. доларів США) від Country Garden Ventures, а з початку 2020 року було надано фінансування в сумарному значенні 370 млн. юанів [1].

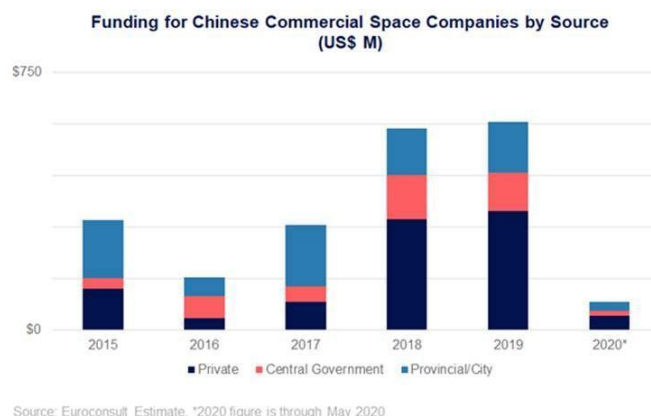


Рис.1

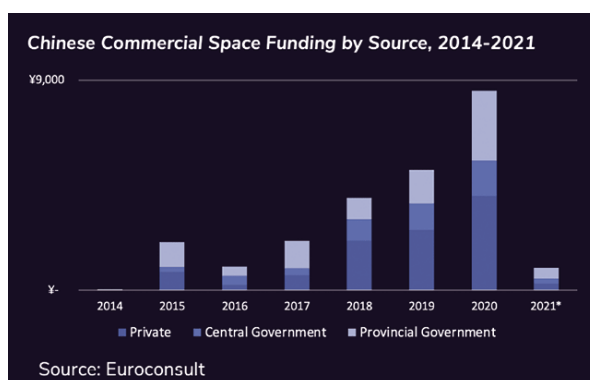


Рис.2

Найбільш примітним був запуск у травні 2020 року ракети Kuaizhou-1A (яка, до речі, була прикрашена на честь перших жертв епідемії COVID-19) компанії Expace з корисним навантаженням із двох супутників для вузькосмугового угруповання Xingyun (星云) компанії CASIC. І Expace, і LEObit Technologies (операційна компанія Xingyun) мають штаб-квартири в Ухані, і запуск став показником швидкості, з якою місто, схоже, повернулося до активного життя.

До речі, пропонуємо розглянути ситуацію з повернення даного міста в звичне життя і в космічну галузь. Як відомо, саме це місто стало «нульовим» і найбільше постраждало з початком пандемії. Це місто є одним із найголовніших у розвитку космічної галузі, адже тут виготовляється лівова частка техніки для компанії Expace, а рівно рік тому завершилося великомасштабне будівництво заводу, який, за даними китайських ЗМІ, проектувався та будувався 429 днів! Однак така ситуація була не тільки в Ухані, а й в Чанду та провінції Сичуань. Розглянувши різноманітні сайти, ми помітили зв'язок між таким розвитком і Китайською корпорацією аерокосмічної науки та техніки (CASC). Виявляється, всі кошти, які китайські приватні аерокосмічні компанії отримали впродовж 2020 року, були направлені на розбудовування підприємств, і в свою чергу, розбудовування міст, що обумовило таке швидкісне відновлення.

За останні 10 місяців 2020 року вирости запуски космічних апаратів, відбулося більш тісне партнерство з іншими країнами. Найяскравішим прикладом співпраці є французький стартап ThrustMe, що спеціалізується на двигунних установках, який поєднався з китайським стартапом Spacety, а також, за повідомленнями, Китай успішно випробував ракету-носії багаторазового використання (RLV) [2]. Станом на 17 листопада 2020 року китайці здійснили 34 успішні запуски, серед яких вирізняється супутник мобільного зв'язку Tiantong-1 (0) (天通一号), а також запуск місячного

апарата «Чан'є-5» (嫦娥五号), який повернувся зі зразками місячного ґрунту та породи на Землю загальною вагою 1731 г, а також вже почалось планування місій і «Чан'є-6» (嫦娥六号), «Чан'є-7» (嫦娥七号), «Чан'є-8» (嫦娥八号), які відбудуться у найближчому майбутньому. Країна також активно використовує супутникові системи. Наприклад, така навігаційна система BeiDou (北斗导航系统) активно моніторила поширення COVID-19 у різних регіонах. Китай також досягає успіхів у розвитку ракет-носіїв, серед яких Чанчжен (长征), а саме Long March 8, перший запуск якої відбувся 22 грудня 2020 року з космодрому Веньчан, а також готується до її другого запуску, який має відбутися з кінця грудня до початку березня 2022 року; також Китай веде розробки Kuaizhou-21 (快舟), аби ввести її в експлуатацію до 2025 року. Країна також веде активні розробки в пілотованих місіях і створеннях космічних станцій. 29 квітня 2021 року з космодрому Веньчан був успішно здійснений пуск РН «Чанчжен 5Б» з базовим модулем «Тяньхе» (天和), а також запуск пілотованого космічного корабля «Шеньчжоу-12» (神舟十二号), який відбувся 17 червня 2021 року із космодрому Цзюцюань, і вже 16 вересня 2021 року апарат відокремився від базового модуля китайської космічної станції та успішно приземлився на посадковому майданчику «Дунфен» (东风) [3]. У найближчі п'ять років Китай зосередиться на розробці та застосуванні нових технологій, проведе випробування на орбіті нових космічних матеріалів, пристроїв та методів, а також розробить нові технології у цих галузях:

- інтелектуальне самоврядування космічних апаратів;
- апарати для продовження космічної місії;
- інноваційні космічні рухові установки;
- обслуговування та ремонт космічних апаратів на орбіті;
- очищення космічного сміття [4].

Отже, незважаючи на складну епідемічну ситуацію у Китаї та світі загалом, космічна галузь Піднебесної активно розвивається та навіть досягає активних успіхів у різноманітних місіях і дослідженнях. В цю галузь вкладаються багато інвестицій, і результати не змушують себе чекати: як ми бачимо, відбуваються активні запуски супутників, ракет-носіїв та космічних станцій. Саме розбудовування цієї галузі в певних регіонах допомогло деяким містам отямитися від наслідків пандемії. Китай навіть зміг створити плани на майбутній розвиток, і прогнозують, що не лише державні підприємства вийдуть на новий рівень, а й збільшиться кількість комерційних підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. “China’s Space Industry in the Time of COVID-19” by Blaine Curcio. URL: <http://satellitemarkets.com/china-space-covid19>
2. “The Chinese Space Programme Marches Ahead: Implications for India” by Kartik Bommakanti. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/chinese-space-programme-marches-ahead-implications-india/>
3. “China's Space Program: A 2021 Perspective” by The State Council Information Office of the People's Republic of China. URL: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/32832/Document/1719693/1719693.htm>
4. “2020: A Turning Point for Chinese Commercial Space” by Blaine Curcio. URL: <http://interactive.satellitetoday.com/via/september-2020/2020-a-turning-point-for-chinese-commercial-space/>

ПРОБЛЕМИ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН ВІРМЕНІЇ ТА ТУРЕЧЧИНИ

Сопельняк Анастасія, аспірант 3 року навчання

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Сьогодні Вірменія та Туреччина – дві сусідні незалежні держави, але їхні міждержавні відносини з неминучістю несуть на собі тягар проблем, що дісталися від минулого. Найболючішим питанням відносин між Республікою Вірменія та Турецькою Республікою є визнання геноциду вірмен у 1915-1918 рр.

На наш погляд, питання про визнання та засудження геноциду вірмен має важливе значення для всієї світової політики. Сам факт масового знищення людей за етнічною ознакою не був аж до ХХ ст. чимось винятковим для всесвітньої історії. Загальна кількість жертв геноциду вірмен досягла 1,5 млн осіб. 200 тис. вірменських жінок і дітей були насильно переселені.

До квітня 1915 р. в історії не було ще прикладів знищення такої кількості людей за етнічним принципом у такі короткі терміни. Геноцид вірмен відкрив чорний перелік подібних злочинів, які були вчинені в ХХ ст. До речі, евфемізм «переселення», що використовувався турецькою владою і маскував вказівку про фізичне знищення населення Західної Вірменії, застосовувався і нацистами в їхніх планах і практичних діях щодо знищення «неповноцінних народів» у період існування Третього рейху.

Поряд із проблемою визнання геноциду вірмен у вірмено-турецьких відносинах прихована ще одна проблема, що дісталася від минулого, – територіальна. Хоча Османська імперія визнала свого часу першу Вірменську Республіку, зробила вона це з позиції сили, змусивши молоду державу відмовитись від значної частини споконвічних вірменських земель. Так само пізніше вже кемалістська Турецька Республіка змусила дашнакський уряд під загрозою військової інтервенції відмовитися від умов Севрського договору, укладеного 10 серпня 1920 р., за яким Вірменія мала отримати значні території, включаючи прямий вихід до Чорного моря. Використовуючи союзницькі відносини з Радянською Росією, уряд М. Кемаля (Ататюрка) зміг не тільки зберегти за собою територію Західної Вірменії, на якій у результаті геноциду не залишилося вірмен, а й приєднати частину Східної Вірменії з містами Карс та Ардаган. Більше того, кемалістам вдалося впливати на вирішення етнополітичних проблем у радянському Закавказзі. В результаті поза Вірменською РСР опинилися такі населені вірменами території, як Нагірний Карабах і Нахічевань.

У роки радянської влади ці проблеми відійшли на другий план. Слід зазначити, що Радянський Союз офіційно геноцид вірмен не визнав. Відразу після закінчення Другої світової війни СРСР спробував висунути Туреччині територіальні претензії щодо споконвічних вірменських і грузинських земель, але це питання швидко було знято з порядку денного. Повернення на політичну карту світу в 1991 р. незалежної Республіки Вірменії зробило старі проблеми знову актуальними.

Між питанням про визнання геноциду та територіальними суперечками є принципова різниця. Хоча деякі вірменські політики та громадські діячі, апелюючи до положень Севрського договору 1920 р., вимагають припинення турецької окупації історичних вірменських земель, офіційний Єреван жодних територіальних претензій сучасній Туреччині не висунув.

Інша справа – питання про визнання геноциду вірмен. Тут уже є прецедент визнання геноциду єврейського та слов'янського населення Європи у роки Другої світової війни.

Позиція вірменської дипломатії, що домагається міжнародного визнання самого факту геноциду, не лише морально виправдана, а й має серйозну правову основу. На даний час геноцид вірмен офіційно визнали та засудили 39 країн (24 квітня 2021 р. до них приєдналися й США). Рада Європи 18 червня 1987 р. ухвалила рішення, згідно з

яким відмова Туреччини визнати геноцид вірмен урядом молодотурків у 1915 р. стає непереборною перешкодою на шляху вступу Туреччини до Ради Європи. Проте питання про визнання геноциду вірмен із боку Турецької Республіки перебуває на особливому контролі. Справа в тому, що за визнанням самого факту геноциду вірмен має слідувати вирішення питання про компенсації, як це має місце у випадку жертв Голокосту.

Звичайно, це відбивається на вірмено-турецьких відносинах пострадянського періоду. Туреччина у грудні 1991 р. визнала незалежність колишніх радянських республік, включаючи Вірменію. Тоді ж відбулися перші контакти між найвищими посадовими особами Вірменії та Туреччини.

Більше того, під час візиту до Єревану тодішнього турецького посла в Росії було узгоджено проєкт договору про встановлення добросусідських відносин між Вірменією та Туреччиною. Тодішній Президент Вірменії Л. Тер-Петросян здійснив поїздку до Стамбула для участі в саміті Організації Чорноморського економічного співробітництва. Через вірмено-турецький кордон безперешкодно здійснювалися перевезення вантажів, а з Туреччини до Вірменії надходила електроенергія. Постало питання про встановлення повноцінних дипломатичних відносин між двома державами. З вірменської сторони було виражено готовність до встановлення таких відносин без будь-яких попередніх умов. Турецька ж сторона поставила свої умови: визнання кордону, що був закріплений Карським договором 1921 р., та відмова від проведення кампанії з міжнародного визнання геноциду вірмен 1915 р. До цих двох умов додалася ще одна, породжена розвитком політичних процесів і міжнародних відносин у південнокавказькому регіоні вже після розпаду СРСР: Туреччина зажадала врегулювання конфлікту в Нагірному Карабаху на азербайджанських умовах. Слідом за висунуттям умов для нормалізації вірмено-турецьких відносин Туреччина пішла на закриття у 1993 р. свого сухопутного кордону з Вірменією, що для останньої означало фактичну транспортну та економічну блокаду.

Нову спробу нормалізації двосторонніх відносин було здійснено лише 6 вересня 2008 р. На запрошення новообраного президента Вірменії С. Саргсяна президент Туреччини А. Гюль приїхав до Єревана, де проходив матч збірних двох країн із футболу. Почався етап так званої «футбольної дипломатії». Його продовженням стала поїздка С. Саргсяна до турецького міста Бурса у жовтні 2009 р. на повторний матч між командами Вірменії та Туреччини. Під час цієї поїздки відбулася зустріч двох президентів та переговори між вірменською та турецькою делегаціями.

Головним досягненням «футбольної дипломатії» стало підписання у швейцарському місті Цюріху 10 жовтня 2009 р. «Протоколу про встановлення дипломатичних відносин» та «Протоколу про розвиток двосторонніх відносин». У документах, підписаних міністрами закордонних справ Вірменії та Туреччини, йшлося і про створення спільної комісії істориків для вивчення питання про геноцид вірмен 1915 р.

Чим далі йшло обговорення перспектив ратифікації «цюріхських протоколів», тим менш конкретними виглядали ці перспективи, а старі протиріччя виявлялися дедалі більше. Напередодні 95-ї річниці геноциду вірмен стало зрозуміло, що переговорний процес ні на міліметр не наблизив турецьку сторону до його визнання та засудження. У зв'язку з цим президент Республіки Вірменія С. Саргсян у зверненні до громадян Вірменії 22 квітня 2010 р. заявив про «завершення нинішнього етапу вірмено-турецького врегулювання». Оскільки протоколи, підписані в Цюріху, так і не були ратифіковані, слова С. Саргсяна означали констатацію того факту, що «футбольна дипломатія» не привела до успіху.

Таким чином, для вирішення даної проблеми необхідні подальші об'єктивні наукові дослідження, причому не лише у галузі історії, а й у галузі політології та інших суспільних наук.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсегов Ю.Г. Геноцид армян – преступление против человечества (о правомерности термина и юридической квалификации). Ереван: Айастан, 1990. 130 с.
2. Киракосян Дж. Первая мировая война и западные армяне (1914–1916 г.). Ереван: Зангак, 1995. 119 с.
3. Кочар М.Р. Армяно-турецкие общественно-политические отношения и армянский вопрос в конце XIX – начале XX веков. Ереван: Изд-во Ереванского ун-та, 2010. 306 с.
4. Мнацакян Г. Разрешение армянского вопроса. М.: Планета, 2014. 86 с.
5. Перепелиця Г.М. Конфлікти в посткомуністичній Європі. Київ: Фоліант, 2003. 203 с.

«ЖІНОЧИЙ СУЛТАНАТ» ЯК ОСОБЛИВИЙ ЕТАП ІСТОРІЇ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ XVI – XVII СТ.

к.і.н., доц. Ткачук Анатолій Петрович

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кузь Віталій, студент 3 курсу

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Період в історії Османської імперії XVI–XVII ст. під назвою «жіночий султанат» досі викликає широкі дискусії як серед турецьких істориків, так і серед дослідників інших країн. Основною темою дискусій залишається спроба аргументованої відповіді на питання: «Період «жіночого султанату» був епохою занепаду чи новим етапом політичного розвитку?»

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні тези про те, що період «жіночого султанату» в історії Османської імперії, перш за все, відзначався незвично великим впливом на державні справи жінок, насамперед матерів султанів.

Визначення «жіночий султанат» першим до наукового обігу ввів турецький історик Ахмет Алтинай у дослідженні, в якому намагався довести, що саме посилення ролі жінок започаткувало занепад Османської імперії. Перші скарги на результати «надмірної» влади жінок пролунали в 1599 році від шейха-уль-іслам Джафер Сунуллах [1, с. 220]. Однак, приймаючи до уваги таку тезу, варто врахувати той факт, що «жіночий» вплив на державні справи в Османській імперії ніколи не був таким суттєвим, як в європейських країнах, на чолі яких стояли королеви чи імператриці.

Деякі з істориків вважають, що цей період був породжений часом закінчення походів. Відомо, що система завоювання земель та отримання військової здобичі ґрунтувалася саме на них. Інші вчені вважають, що султанат жінок в Османській імперії з'явився завдяки боротьбі за скасування закону «Про престолонаслідування», виданому Мехмедом II Фатихом. Згідно з цим законом, всіх братів султана повинні бути неодмінно стратити після сходження його на престол. При цьому неважливо було, які наміри були в них.

Добу «жіночого султанату» прийнято датувати 1550–1656 роками. Цей період в Османській імперії історики – як турецькі, так і європейські – оцінюють по-різному. Більшість із них вважає, що це стало саме тим фактором, який ослабив наймогутнішу в світі державу зсередини, проте існує й думка, що саме після закінчення періоду «жіночого султанату» занепад імперії Османів не сповільнився, а навпаки перейшов у більш стрімку фазу [2, с. 43].

Термін «жіночий султанат» ніяким чином не слід трактувати як період легітимної влади жінок. Жінка не могла опинитися на Османському троні й отримати повний доступ до всіх важелів державної влади, як це траплялося в Європі. Ні самі султани, ні їхнє оточення, зазвичай, не прагнули укласти законний шлюб, оскільки після цього сферами впливу довелось б поділитися з жінкою. Цього також не хотіли як вищі посадові особи, так і мати султана – валіде. Найбільш усталеним вважався такий порядок, за якого султан замість законної дружини мав численних наложниць [3, с. 37].

Розпочався «жіночий султанат» із відомої всім Хюррем-султан, українки за походженням [4, с. 114]. Її вплив на султана Сулеймана Пишного був значним і стосувався багатьох аспектів державного та суспільного життя. Як зазначає турецький історик Ахмет Рефік Алтинай, «Султан Сулейман був просто інструментом в руках Хюррем, який робив все, що вона забажає. Після низки вбивств він навіть був похований в обіймах Хюррем» [5, с. 483]. Тому, на нашу думку, варто погодитися з твердженням, що все-таки підвалини «жіночого султанату» заклав саме султан Сулейман I Пишний, який, всупереч традиції, одружився з наложницею Роксоланою і дозволив їй втручатися в державні справи. Більшість наступників Сулеймана були загалом людьми слабкими й несаможитливими, і керівництво державою фактично перебрали на себе їхні матері.

Першою валіде періоду жіночого султанату стала дружина султана Селіма Хюррем-Нурбану. За життя свого чоловіка, який не дуже цікавився державними справами, Нурбану поширила свій вплив на великого візира Мехмеда Соколлу. Її син, султан Мурад, як і його батько, практично не займався державними справами, проводячи час із наложницями в гаремі [3, с. 57]. Після смерті Нурбану авторитет фаворитки султана Сафіє значно підвищився. Як написав у 1590 році венеціанець Джованні Моро, «вона має владу як мати принца, іноді вона втручається у внутрішні справи держави, вона дуже впливова, його високість до неї прислухається й вважає її розважливою та мудрою».

Найвищих вершин досягла фаворитка султана Ахмеда – Кьосем. Венеційський посол Христофор Вальєр у 1616 році писав: «Вона може робити з султаном усе, що їй заманеться, і повністю володіє його серцем, їй ніколи ні в чому немає відмови». Посол Контраріні, в свою чергу, зазначав, що Кьосем «з великою мудрістю стримує себе від того, щоб говорити занадто часто про важливі речі і державні справи» [1, с. 143]. Але найбільшого впливу Кьосем досягла не за часів султана Ахмеда. Після його смерті на султанському троні деякий час був його брат Мустафа, якого не втратили нібито через психічне захворювання, яке мало б стати перепорою на його шляху до влади.

Останньою представницею «жіночого султанату» була теж українка за походженням Турхан Султан. Ставши повноцінною валіде, Турхан побудувала дві фортеці поблизу входу в Дарданелли, побудувала у Стамбулі Нову Мечеть [2, с. 132].

Закінчення періоду «жіночого султанату» не означає, що жінки в Османській імперії повністю втратили доступ до влади. Вони продовжували впливати і на султана, і на численних шахзаде, і на візирів. Як особливу характерну рису варто додати те, що майже всі представниці епохи «жіночого султанату» були особами європейського походження – дві українки, дві венеціанки і одна грекня. Їхнє дорослішання, виховання й становлення особистості відбувалося в умовах європейської християнської традиції. Вони від народження мали набагато більше свободи й незалежності, аніж жінки, виховані в суворій ісламській традиції [4, с. 227].

Таким чином, період «жіночого султанату» в Османській імперії в історіографії отримав неоднозначну оцінку. В цей період проявилися як позитивні, так і негативні аспекти функціонування державного організму імперії. До певної міри завдяки йому вдалося зберегти особливий монархічний порядок, характерний для цієї держави. Він ґрунтувався на тому, що всі султани повинні належати до однієї династії.

Некомпетентність або особисті недоліки правителів часто компенсувалися впливом і силою їх матерів або жінок. Однак не можна не врахувати те, що дії жінок, здійснені в цей період, в тій чи іншій мірі сприяли стагнації імперії. Очевидним є одне: жінки Османської імперії мали значно менший вплив і були набагато далі від абсолютизму, ніж сучасні їм правительки в Європі, наприклад, королева Англії та Ірландії Єлизавета I чи Катерина II в Російській імперії.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джейсон Гудвін. Величие и крах Османской империи. Властители бескрайних горизонтов. Москва, 2015. 352 с.
2. Шутко О. Гарем османських султанів. Доба «жіночого султанату». Харків, 2021. 320 с.
3. Мамедов Искандер. Расцвет и крах Османской империи. Женщины у власти. Москва, 2016. 320 с.
4. Шутко О. Роксолана: міфи та реалії. Тернопіль, 2015. 272 с.
5. Рубель В. А. Історія Середньовічного Сходу. Київ, 2002. 736 с.
6. Иналджик Г. Османська імперія: класична доба, 1300–1600. Пер. з англ. О. Галенко. Київ, 1998. 286 с.

РОЗВИТОК АСТРОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ У СТАРОДАВНЬОМУ ВАВИЛОНІ

Хоменко Влада, студентка I курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: к. і. н., доц. Беззубенко А.В.

За півтори тисячі років існування Вавилонського царства культура Вавилону досягла чималих досягнень. Своїми коріннями вона сягає IV тис. до н.е. Найдавнішими вогнищами цієї культури стали міста Шумеру і Аккаду. У цьому контексті важливо згадати про наукові досягнення вавилонян, оскільки вони мали практичне застосування у побуті та господарстві і значно вплинули на розвиток стародавніх народів Передньої Азії й античного світу. Прийоми, якими користувалися стародавні вавилоняни в астрономії, стали основою грецької та арабської астрономії, які в свою чергу стали підґрунтям для появи європейської астрономії.

Основним завданням астрономії було, звичайно, не просте літочислення часу і не орієнтація у просторі. Істинною метою астрономії давнини було максимально точно встановлення «ритму життя» небесних світил (які, нагадаємо, вважалися великими божествами). А це, в свою чергу, давало людям можливість синхронізувати свій ритм життя з ритмом життя богів і таким чином, по-перше, певною мірою долучитися до їхньої могутності, а по-друге, звернути на себе їхню прихильну увагу. Метою астрономічних досліджень було передбачення подій майбутнього, проте вивчення небесних світил призвело до високого рівня розвитку науки, зокрема математичних методів. Вже з III тис. до н.е. шумери вели спостереження за небом: фіксували та докладно описували астрономічні явища, розраховували відстані до небесних об'єктів та давали імена зіркам.

Вавилоняни уявляли Землю у вигляді гори, на західному схилі якої знаходиться Вавилон. Вони помітили, що на південь від Вавилону – море, а на сході розташовані гори, через які не наважувалися переходити. Тому їм і здавалося, що Вавилон розташований на західному схилі «світової» гори. Гора ця кругла, і оточена вона морем, а на морі, як перекинута чаша, спирається на тверде небо небесний світ. На небі, як і на Землі, є суша, вода та повітря. Небесна суша – це пояс сузір'їв Зодіаку, як гребля, що

простяглася серед небесного моря. Цим поясом суші рухаються Сонце, Місяць і п'ять планет. Затемнення Місяця і Сонця пояснювалися тим, що місяць і сонце затуляють злі духи.

На початку II тис. до н.е. вавилонські астрономи виділили п'ять планет – Венеру, Марс, Юпітер, Меркурій, Сатурн. Зірки було розподілено по сузір'ям, далі з усіх було виділено дванадцять сузір'їв (сузір'я зодіаку). У Вавилонському царстві було складено карту зоряного неба.

На основі астрономічних спостережень було вироблено і календарну систему. Батьківщиною першого місячного календаря вважається Вавилон, який з'явився приблизно в середині III тис. до н.е. у Шумері (Південне Межиріччя). У II тис. до н.е. у Стародавньому Вавилоні було створено місячно-сонячний календар, що складався з 12 місяців. Кожен місяць містив у собі 29-30 днів і мав назву міфологічної істоти. Так, за часів правителя Хаммурапі (1792 – 1750 рр. до н.е.) календар міста Ур став офіційним календарем Вавилону. Місяці мали такі назви, як Нісану, Айру, Сівану, Дуузу, Абу, Улулу, Ташриту, Арахсамну, Кісліву, Тхабіту, Шабатху та Адар. Першим місяцем року був Нісан, який відповідав періоду з 22 березня до 22 квітня. Тиждень складався з семи днів, що також було запозичено в шумерів. Пізніше вавилонський календар став перероблятися, у ньому з'являються додаткові вставки.

У Стародавньому Вавилоні було винайдено також астролябію – найдавніші пристосування для астрономічних вимірів. Слово «астролябія» має грецьке походження і в перекладі означає «який бере зірки». Це була невелика за розмірами глиняна табличка. Астролябія виглядала як своєрідна мапа зоряного неба.

Вавилонська астрономія була тісно пов'язана з міфологією. Так, згідно з епосом «Енума еліш», небеса були створені зі шкіри чудовиська жіночої статі Тіамат, а охороняв їх Дракон. Саме на його честь було названо одне з перших сузір'їв, виявлених шумерами. Вавилонські боги також носили імена на честь небесних об'єктів: Ан – Небо, Нанна – Місяць, Уту – Сонце. Сузір'я теж не стали винятками: Коза, Риба, Бик, Рак, Терези, Стрілець, Вовк. Цікаво, що деякі сучасні назви повторюють вавилонські. Зараз ми користуємося месопотамськими назвами планет в античному перекладі: наприклад, друга планета Сонця називається Венерою (Венера – римська богиня кохання) лише тому, що римляни переклали таким чином вавилонську назву цієї планети – Іштар (богиня кохання у Вавилонії).

Таким чином, Вавилон відіграв важливу роль у розвитку культури давнини, а його політичне, економічне життя, наука досягли дивовижного на той час розквіту. Вавилонська астрономія та астрологія досягли особливих успіхів і лягли в основу багатьох пізніших уявлень про небо. У VIII – VI ст. до н.е. вавилонські жерці та астрономи накопичили багато знань, мали уявлення про явище рівнодення, навіть передбачали затемнення. Деякі спостереження і знання у сфері астрономії дозволили побудувати особливий календар, основними одиницями рахунку часу якого були доба, місяць та рік.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астрономія в стародавньому світі. URL: <https://subject.com.ua/astronomy/profile/44.html>
2. Вавилонська астрономія. URL: https://uk.wikisko.ru/wiki/Babylonian_astronomy
3. История Древнего Востока / Ладынин И.А., Бухарин М.Д., Ляпустин Б.С., Немировский А.А. М.: Дрофа, 2009. 640 с.
4. История мировой культуры (мировых цивилизаций). Ростов н/Д: Феникс, 2002. 544 с.
5. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2002. 590 с.

КИТАЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КИТАЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Хоміддінова Нігіна, студентка 2 курсу

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: Науменко С.С.

Після реформ і політики «Відкритих дверей» 1978 року Китай зробив значний крок вперед, привернувши увагу світової спільноти. Завдяки швидкому зростанню економіки проблема дефіциту була вирішена, і з другої половини 1990-х років Китай зіштовхнувся з проблемою перевиробництва. Швидкі темпи розвитку китайської економіки були зумовлені переходом від планової моделі до ринку через низку мирних послідовних реформ і політику «Відкритих дверей», коли компоненти економічного розвитку, такі як капітал, робоча сила і технології, розміщувалися не тільки на внутрішньому ринку Китаю, але й на світовому ринку [1, с. 154]. Китай проголосив себе країною, відкритою для розширення зв'язків з іншими країнами, що залучило іноземних інвесторів. Ден Сяопін зменшив державний контроль над багатьма галузями економіки та розширив управлінські функції керівників підприємств. А глибокі зміни торкнулися, насамперед, аграрного сектору та промисловості.

За весь період економічного реформування можна виділити 4 тимчасові етапи:

Перший етап (1978–1984 рр.) передбачав перетворення в сільській місцевості, створення спеціальних економічних зон і мав гасло: «Основа – планова економіка. Доповнення – регулювання ринку».

Другий етап (1984–1991 рр.) – переміщення уваги з аграрного сектору на міські підприємства, розширення сфери їхньої діяльності та самостійності. Було здійснене ринкове ціноутворення, реформи торкнулися соціальної сфери, науки та освіти. Цей етап отримав назву «Планова товарна економіка».

Третій етап (1992–2002 рр.) проходив під гаслом «Соціалістична ринкова економіка». Була сформована нова економічна система, яка передбачала подальший розвиток ринку.

Четвертий (з 2003 р. по теперішній час) позначений як «Етап удосконалення соціалістичної ринкової системи» [2].

Головні причини економічного дива:

1. Ефективна роль держави в економічних перетвореннях.
2. Значні трудові ресурси. Попит на китайському ринку праці завжди більший за пропозицію. Це дозволяє зберігати низькі зарплати при високій продуктивності.
3. Залучення іноземних інвестицій у китайську промисловість, а також у високотехнологічні галузі.
4. Експорторієнтована модель розвитку, яка дозволяє за допомогою валютних надходжень підвищити наукоємність економіки та освоєння нових технологій [3, с. 30].

Проте основним економічним прогресом Китаю стала відмова від «шокової терапії» та поступове формування ринкового механізму, який оздоровив економіку завдяки ефективному ринковому регулюванню. Сьогодні Китай є потужною ядерною та космічною державою з сучасною промисловістю та розвиненою інфраструктурою.

З 2016 року китайська економіка вийшла на друге місце у світі за номінальним ВВП. Сьогодні це найбільша економіка світу за паритетом купівельної спроможності, найбільший виробник, товарний трейдер і власник валютних резервів.

Серед основних проблем Китаю: надмірна залежність від експорту, незавершений перехід до ринкової економіки, сильне втручання держави в банківський сектор, надмірне кредитування та зростання боргу, високий рівень корупції та відсутність верховенства права, екологічні наслідки (6,5 % ВВП [2]) та демографічні проблеми [4].

Китайський урядовий план «Made in China 2025» закріплює нову промислову політику, що передбачає: 1) пріоритетний розвиток власних технологічних гігантів і забезпечення світового лідерства китайських підприємств у ключових галузях (робототехніка, електромобілі та ін.); 2) скорочення програм підтримки іноземних виробників і проведення більш ретельних перевірок цих підприємств; 3) розміщення на території Китаю високотехнологічних потужностей. На виконання даної програми в Китаї прийнято закон, що зобов'язує компанії зберігати онлайн-дані китайських клієнтів у серверних центрах на території Китаю [5]. Так, «Apple» інвестує в такий об'єкт 1 млрд дол. США. Також для збереження власних позицій на китайському ринку «Apple» реалізує політику озеленення (висадка дерев), планує будівництво сонячних електростанцій і відкриття центру досліджень і розробок [6, с. 118].

Також було підготовлено прогноз соціально-економічного розвитку Китаю до 2050 р.:

- 1) здійснення не лише економічного (кількісного) планування, а й планування соціального розвитку, охорони навколишнього середовища тощо;
- 2) поєднання п'ятирічного (середньострокового) та довгострокового (15 років) планування;
- 3) перехід від директивного до індикативного, макроекономічного, планування;
- 4) підвищення важливості галузевого та регіонального планування;
- 5) залучення все більшої кількості учасників до складання планів соціально-економічного розвитку [7, с. 137].

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хэ Сюэянь. «Китайское чудо»: опыт экономического развития 1990-х. *Экономическая история. Обзорение*. Под ред. Л.И. Бородкина. Вып. 9. М.: Изд-во МГУ, 2003. С. 154-160.
2. China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. 15.09.2017. URL: https://voxukraine.org/ekonomichne-zrostannya-kitayu-v-suchasnih-umovah/#_ftn5
3. Сунь Далинь. Экономические реформы в Китае. *Научный обозреватель*. 2013. № 11(35). С. 29-31.
4. Пойта Ю. Економічне зростання Китаю в сучасних умовах. *Центр удосконалення економічної журналістики*. 23.12.2017. URL: <https://voxukraine.org/ekonomichne-zrostannya-kitayu-v-suchasnih-umovah/> (дата звернення: 10.02.2022).
5. Barboza D. How China Built 'iPhone City' With Billions in Perks for Apple's Partner. *The New York Times*. 29.12.2016. URL: <https://www.nytimes.com/2016/12/29/technology/apple-iphone-china-foxconn.html> (дата звернення: 25.01.2022).
6. Лазарчук М.О. Соціально-економічні реформи в Китаї: генезис та чинники. *Вісник МСУ. Економічні науки*. 2013. Т. XVI. № 1-2. С. 117-124.
7. Островский А.В. Модернизация китайской модели перехода от плановой экономики к экономике рыночной в ходе экономической реформы. *ФН*. 2015. № 1. С. 135-152.

«КРАСНЫЙ ФЕВРАЛЬ»: ОТ НЕЗАВИСИМОСТИ ДО АННЕКСИИ

Ланда Чохелишвили, студентка 4 курса

Уча Бочоридзе, студент 3 курса

Телавский государственный университет им. Якоба Гогешашвили (Грузия)

Научный руководитель: д. и. н., доц. Мадонна Кебадзе

Первая мировая война вызвала политический, экономический и военные кризисы, в результате этого на обломках империй Европы образовались новые государства. В южной части Российской империи, а в частности на Кавказе, независимая Грузия делала свои первые шаги. Это была республика, которая, находясь в международной изоляции из-за войны и послевоенных процессов, как независимое государство просуществовала 1020 дней.

Всё началось 26 мая 1918 года, когда Национальный Совет Грузии во дворце царского наместника торжественно объявил Акт независимости Грузии, в соответствии с которым государственной формой была выбрана демократическая республика, а во время международных войн Грузия признала свой нейтралитет. Всем национальностям, проживающим в Грузии, был предложен свободный выбор развития. До созыва Учредительного собрания правление Грузией перешло в руки Национального совета, который в дальнейшем стал парламентом. Было принято решение – Национальный совет Грузии именовать парламентом Грузии. 12 марта 1919 года на первом же совете Учредительного собрания Грузии был подтверждён, а в дальнейшем и официально издан Акт независимости. В данном Акте было указано:

1. Впредь народ Грузии является носителем суверенных прав, а Грузия – полноценным независимым государством.
2. Политическая форма независимой Грузии – демократическая республика.
3. В международных войнах Грузия постоянно нейтральное государство.
4. В пределах своих границ Грузинская Демократическая Республика одинаково обеспечивает гражданские и политические права всех граждан, независимо от их национальности, вероисповедания, социального положения и пола.
5. Грузинская Демократическая Республика создаёт все условия для свободного развития всех национальностей, проживающих на её территории.

В марте 1919 года были проведены выборы в Учредительное собрание, в них приняло участие 60% избирателей. Учредительное собрание изменило национальный совет и утвердило правомочие Акта о восстановлении государственной независимости Грузии от 26 мая 1918 года. После того как социал-демократическая партия победила на Учредительном собрании, правительство было укомплектовано лишь этой партией. Собрание создало конституционную комиссию, которая представила собранию проект конституции Грузинской Демократической Республики.

За период своего недолгого существования руководство страны смогло провести ряд важных мероприятий: были установлены государственные границы, грузинский язык объявлен государственным языком, осуществлена судебная реформа, сформированы народная гвардия и регулярная армия, высшим руководителем вооружённых сил был объявлен парламент Грузии, принята Конституция республики, проведена реформа самоуправления, упразднены губернии, введено местное самоуправление в городах и общинах, а также принято земское или региональное самоуправление в 21 уезде. В январе 1919 года была проведена сельскохозяйственная и земельная реформа. В 1920 году упразднен запрет на куплю-продажу земли. В 1919 году с целью улучшения заработной платы рабочих и служащих была создана тарифная палата.

Вместе с этим всё же финансовое и экономическое положение страны оставалось тяжёлым, этим активно пользовались оппозиционные силы, а в первую

очередь – большевики. Именно с их помощью в разных регионах Грузии осуществлялись забастовки рабочих и восстания крестьян. Несмотря на это, при помощи строгой политической дисциплины, была предотвращена опасность гражданской войны.

Когда в 1921 году большевики окончательно решили осуществить аннексию Грузии, в грузинской армии была весьма тяжёлая ситуация. Военным министром был Чичинадзе, но фактическим управляющим во всех вопросах считался Ноэ Рамишвили. Общее число грузинских воинов сократилось на 12 тыс., были упразднены военные звания по заслугам, а повышение военных осуществлялось по новому стилю, т.е. по военным должностям. При Учредительном собрании функционировала военная комиссия, на заседании которой заместитель председателя правительства и председатель военной комиссии Григол Лорткипанидзе предоставили собранию требование главного штаба Народной гвардии о бессрочном отпуске всех тех солдат, которые прослужили минимум два года. Удовлетворив данное требование, грузинская армия осталась без унтер-офицеров. Кроме того, из-за границы были приобретены и привезены 9 000 ружей, из которых можно было пользоваться лишь 183 ружьями, а для нескольких аэропланов, приобретённых в Италии, у правительства не было достаточно горючего.

Сценарий советизации Грузии предусматривал социалистический переворот в Грузии внутренними силами. Действия советской России, используя «братскую помощь» (Россия постоянно пользуется подобной помощью) должны были оправдаться. Инсценировка восстания трудящихся должна была осуществиться в Лорском районе, там была расположена администрация нейтральной зоны. А подходящим периодом для этого был февраль 1921 года.

Параллельно советской России способствовали внешние политические успехи: сближение с Турцией, отражение польской атаки Красной Армией на западе, поражение армии Врангеля на юге и равнодушие европейских государств к Грузии. Окрылённая Россия осуществила предварительно разработанный оккупационный план.

Решение России было приведено в исполнение командующими 11-той армии – Кировым и Орджоникидзе. Ночью 11-12 февраля 1921 года в деревнях русских колонистов Борчалинского уезда началось «восстание», которое советская пропаганда объявила «Восстанием рабочих Грузии». 12 февраля 1921 года Россия начала военные операции против Грузии. 11-тая Красная армия, усиленная двумя кавалерийскими дивизиями, пересекла границу Грузии со стороны Азербайджана. На территорию Грузии со стороны Дариальского ущелья, через Мамисонский перевал и с побережья Чёрного моря также осуществлено было вторжение со стороны России.

В борьбе против Грузии активное участие принимали 8-ая, 9-тая и 13-тая армии. 16 февраля было создано Временное правительство, т.н. «Революционный комитет», который Кремлём был укомплектован следующим образом: П. Махарадзе (председатель ревкома), М. Орахелашвили, Ш.Элиава, А. Гегечкори, Б. Квирквелия, Ан. Назаретян и др. Россия старалась создать явную агрессию против независимой страны. Именно поэтому было решено послать в Москву прошение от имени трудящихся Грузии о помощи. Созданный по инициативе Орджоникидзе в Шулавери ревком данное прошение послал в Москву лишь 16 февраля, а части 11-той Красной Армии вторглись в Грузию 12 февраля, и к 16 февраля уже шла война, а 15 февраля в Москве было принято решение о захвате Тбилиси.

Против оккупационных сил Грузия вывела 40 тыс. армию. 16 февраля части Красной Армии через Красный мост перешли южную границу Грузии и заняли село Шулавери. Здесь их встретили отряды добровольцев из Кахетии под предводительством Степана Ахметели. Большевики двинулись на север в сторону Тбилиси. 17 февраля военные силы возглавил командующий генерал Квинитидзе. 18

февраля в окрестностях Иаглуджи грузинские воины победили в схватке. Особенно проявили себя юнкеры Тбилисской военной школы, которые прогнали врага за замок Короглы, Вашловани и Кумиси. Уже к 19 февраля грузинская армия нанесла Красной Армии сильный удар и заставила ее части отступить назад. Грузинами было взято в плен 1000 русских солдат.

20 февраля в Коджорском районе Красная Армия вновь потерпела поражение, солдаты бросили на поле боя пушки и пулемёты и отступили назад.

19-20 февраля у деревни Табахмела, на подступах к Тбилиси, против 11-той армии выступили 510 юнкеров. Они имели 4 пушки и 6 пулемётов, полком руководил полковник А. Чхеидзе. Грузинские юнкеры не сдали деревню, хотя Красная Армия обошла ее и продолжила наступление.

23 февраля было восстановлено железнодорожное движение (генерал Цулукидзе взорвал рельсы, чтобы остановить врага), что вызвало усиление их атаки на столицу.

17-24 февраля бои шли на подступах Тбилиси, несмотря на некоторые успехи, к 24 февраля линия фронта из Кахетии до Манглиси тянулась на 90 км. Охранять и защищать её из-за малого количества резервов становилось невозможным. А в некоторых районах подступы к столице были и вовсе не защищены.

В 10 часов вечера 24 февраля правительство и генерал Квинитадзе приняли решение отступить в сторону Мцхеты и укрепиться там.

В данной военно-политической ситуации боевые действия уже не имели никакого смысла. Правительство оставило Тбилиси. 25 февраля части 11-той Красной Армии вошли в Тбилиси уже без боя. С. Орджоникидзе Ленину послал из Баку депешу: «Над Тбилиси веет красный флаг, да здравствует Советское правительство!»

После того, как грузинская армия оставила Тбилиси, она всё-таки несколько раз схлестнулась в Красной Армией у Мцхеты, Гори, Осиаури и на Сурамском перевале.

Правительство переехало в Батуми. Несмотря на тяжелейшие условия, армия не капитулировала. В Батуми провели заседание Учредительного собрания, которое вынесло постановление о выезде правительства Грузинской Демократической Республики в эмиграцию и продолжении борьбы с целью освобождения Грузии от российских завоевателей. Само Учредительное собрание не снимало с себя полномочий.

Таким образом, с правовой точки зрения, Грузия стала жертвой российской интервенции, Россия же осуществила оккупацию Грузии. 17 марта 1921 года правительство Грузинской Демократической Республики оставило Батуми и выехало в эмиграцию. Русско-грузинская война закончилась в феврале-марте 1921 года поражением Грузинской Демократической Республики и установлением российского оккупационного режима.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. February 25, 1921 is the Day of Occupation of the Democratic Republic of Georgia. https://idfi.ge/ge/occupation_of_1921_and_georgian_newspapers#:~:text=https%3A//www.radiotavisupleba.ge/a/blog%2Dzaal%2Dandronikashvili%2Doccupation/24911354.html

2. საბჭოთა ოკუპაციის წარატვი რუსეთ-საქართველოს თანამედროვე ურთიერთობების ფონზე: პოლიტიკა, მეხსიერება, იდენტობა. URL:

https://idfi.ge/ge/narrative_of_soviet_occupation_politics_memory_identity

3. Вачнадзе М., Гурули В. Бахтадзе М. История Грузии (с древнейших времен до наших дней). Тбилиси: Тбилисский государственный университет, 1993. 172 с.

4. საქართველო XX საუკუნეში. URL:

https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D_XX_%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A3%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%9C%E1%83%94%E1%83%A8%E1%83%98

Наукове видання

Сходознавство. Актуальність та перспективи.

Матеріали

III Міжнародної науково-методичної конференції

(6 травня 2022 р. м. Харків)

Відповідальні за випуск: (Руда Н.В., Ямпольська Л.М. Скразловська І.А.,
Жукова К.Є., Озерська О.Ю., Самойленко Н.С.)

Комп'ютерна верстка: Коробкіна І.М.

Матеріали друкуються в авторській редакції

**Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності та зміст
несуть автори**

Підписано до друку 15.06.2022

Ум. друк. арк.17,4 .

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди

Україна, 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29